

هه زارمیرد

ژماره (٣) سالی یه که م نازار ١٩٩٨

وهرزه گوشاریکی زانستییه ، له شوینه وارو میژووی کوردستان نه دوی

به رتو دبه رتی گشتیی شوینه واری و دزاره تی روشنبیری
حکومه تی هه رتیی کوردستان دهری نه کات

ژماره (٣)
سالی یه که م
سازار ١٩٩٨

هه زارمیرد

وهرزه گوڤه اریکی زانسه تییه
له شوینه وارو میژووی کوردستان ده دوی

به رینه به ریتی گشتیی شوینه وار ده ری ده کات

سکرتیری نووسین
که مال نوری مه عروق

سه رنووسه ر
دکتور نه به ز مه جید نه مین

خاوه ن نیمتیاز
چه مال عه بدول

دهسته ی نووسین :

رافیده عه بدولتلا عه بدوسسه مه د
هاشم چه مه عه بدولتلا
نه سرین خواک ره م

ناویشان : سلیمانی - به رینه به ریتی گشتیی شوینه وار ژماره ی ته له فون : ٢٢٢٢٢٢

ژماره (٣)

سالی یکه م

شازار ١٩٩٨

هه زارمپرد

وه رزه گوڤه ارنگی زانسه تییه

له شوینه وارو میژووی کوردستان ده دوی

به رنوه به ریتی گشتیی شوینه وار ده ری ده کات

ناوه رووك

لاپه ره	نوسه ر	بابه ت
۳	جهمال عه بدول	بناشت و خواستیک
۸-۴	ناماده کردنی: جهمال عه بدول	یه بکه قورینه کانی باز مزیان
۱۷-۹	که مال نوری مه عروف	نه خشه هه لکه ندراره که ی نانزیانی... تیشکی میژوو
۷۵-۱۸	پرؤفیسؤر عیزه ددین مسته فاره سول	شهره فغانی بدلیسی باش ۴۰۰ سال
۷۹-۷۶	گۆپینی: کوردستان	باشماره دانه وچه کۆنه کانی دهشتی شاره زوور له کوردستانی عیراق
۸۴-۸۰	گۆپینی: شیروان	رایژوتیکی سه ره تایی له سه ر کۆمه لئی ناسه واری چاخ بهر دینی ناره راست له نه شکوه تی شانده ر
۹۶-۸۵	گۆپینی: محمد صالح سعید	نالتوون کۆیری- یردئ
۱۰۶-۹۷	هاشم حه عه بدوللا	زه رده شت و ناینه که ی له ناسۆ میژوودا
۱۱۴-۱۰۷	عه بدولره قیب یوسف	تابلۆکانی شهره فغانی بدلیسی
۱۲۱-۱۱۵	گۆپینی: عه تا که ریم	یه کگرته وه ی ماده کان و دامه زانندی ئیمپراتۆریه تی میدیا
۱۴۰-۱۳۳	سدیق صالح	که ریم شالوم: دامه زرتیکی کۆمه له ی خۆیبوون سالی ۱۹۲۷
۱۴۸-۱۴۱	گۆپینی: ناسۆ	لیکۆزینه وه یه کی سه ره تایی له سه ر نیسکی که لله سه ری ژماره (۱) ی مرۆفی نه شکوه تی شانده ر
۱۵۳-۱۴۹	ناماده کردنی: هه زار میرد	دوو به لگه نامه .. هه ندئ زانیاری
۱۷۲-۱۵۴	دکتۆر: جه بار قادر گۆپیویه و تی بیینی له سه ر نووسیوه	کوردستان و کورد

المحتویات

الصفحة	الكاتب	الموضوع
۱۸۷-۱۷۳	بقلم باحث	الاستخبارات الاستطلاعية في الدولة الأيوبية.. القسم الثالث
۱۹۳-۱۸۸	بقلم باحث	مخات من تاریخ (بلاد المکارية) من الفتح الاسلامي الى العهد الأتابكي ۱۸-۵۲۱هـ/۶۳۹-۱۱۲۷م.. القسم الأول
۲۰۲-۱۹۴	نسرین خواکرم	الميتانيون.. نقوشها الفنية

به رگی پاشه وه: هه ژانندی کورده کان
نه خشه سازی کلاید ماگیل، نیوزویک،
۱۰ ی نۆقه مبه ری ۱۹۵۸
کتیبی کوردستان له سیبه ری میژوودا

نه خشه ی به رگ و ده ره یانی هوندری: شه یاس
یاریده ده ری هوندری: نه هله روکسی
کۆه پیوته ر: تیشک
چاپ: چاپخانه ی تیشک
تیراژ: ۲۵۰

بناشت و خواستیک

جهمال عابدول

خوایاری، وائهمجارهش، ژماره یهکی تری (هزار میزد) کهوتوره بمردهستو دیدی خوینهرانو دلسوزانی، بهیواین جوره پیشکوتنیک بهخوره دیبئی و بتوانین کاری بکین، هرجاره بابته و زانیاری نوترو وردترو بهسودتری تیندا بلاوبیتته وهو خوینهرانو میژوونووسان و توئیزاران و شوینه وارناسان زورترو پهرؤشتر بین به ننگمانه وهو گؤفاره که بیان برازیننه وهو بههلیتکی بزائن بؤ بلاوکردنه وهی لهو نووسین و زانیاری به سانسؤرگرتو کپکراوو شوینه ونگراوانه، بواری بلاوکردنه وهیان بؤ نه سازوه.

نوری راستی بی، پار لهگه له موو کؤسپو رنکرو ناتو اوویه کانمانو له چاو سهختی گوزهرانو کوپسی نمرامته و توانای راپهراندنی کاروباره کانداهه موو روویه که وه، بههتتری و خه مخؤزی و خؤبه خشیی کارمندانیه برنوه بهریتیی شوینه واری سلیمانی، توانراوه سهر له زؤ ناچه و مهلبندی شوینه واری بدرت و پیشکونرت و کؤمه لیک نووسین و راپؤتی به پیزو زانستی، نهریاره ی لهو شوینه وارو ناسه وارانیه که نه سته که وتین بنووسرنت و لهه زارمیزدو رؤژنامه و گؤفاره کانی تردا بلاو بکرتته وه و هندی ناسه واری هه مه جؤریان له خه لکی دلسؤزو شوینه و اردؤست و چند نه زگایه کی جوامیزی پؤلیسو ناسایشه وه ده سته که ورت و توماری کرت و هندی زانیاری نوی نهریاره ی چند شوینه وارنیک بؤ یه که مجار بلاو بکرتته وه و کؤمه لیک ناسه واری به نرخ له ناو دیوو تالانکاری بیاریزین و به نرکو به ماندو بوونیک زؤر کؤبکرتته وه و له مؤزه خانه ی سلیمانیدا هه لیکرتن.

بیگومان بهر نوه بهریتیی شوینه وارو تیه شوینه واریه کان، ناتو واری که موکوپیان زؤره و له هیج روویه که وه زه مینه و بارودؤخی پیشکون و کنه کردن و به سهر کردنه وهی شوینه وارمان سازنییه، به لام به هیواین به هه لو کؤشگی دلسوزانه ی هه مان بتوانین له زؤر سایه ی ناشتی و نارامیی کوردستان و سهر وهری یاسار ده سته لات پیداکردنی نهرگانکی حکومتی کوردستاندا شوینه وارو ناسه واره کانمان بیاریزین و بیوئینیه وه و خزمه تیان بکین و کنه و پیشکون زانستی و پیوستیان تیدابکین و زانیاری زؤرتریان له سهر کؤبکرتته وه و کهلین و ناتو اوویه کان پریکه ینه وه، ههر به و بؤنه یه شه وه پیوسته بلین که کارگرترین که موکوپیمان له خزمه تکردنی شوینه وارو بلاوکردنه وهی هؤشیری شوینه واری له ناو کؤمه لانی خه لکدا، که می و به ره و نه مانچوونی کادیری شوینه وارتاسه، به هؤی نه بوونی کؤلیج و نامؤزگایه کی شوینه وارانیه، له یه کی له زانکؤکانی کوردستاندا..... که به داخه وه به هؤی شهر ی شومی ناوخؤو ئالؤزی بارودؤخ و نه پهرزانه سهر هیج کارنکی چاک و به سوئده وه، کهس بچر له و شتانه ناکاته وه، بؤیه داواکارین کؤلیج، یان ههر هیج نه بی نامؤزگایه کی شوینه وارانیه له یه کی له زانکؤکانی کوردستاندا بکرتته وه و سالی داهاتووی خویندن ته له به ی تیندا وهر بگرتت بؤ پیگه یانندی کادیری شوینه وارانیه و هه ولبدرت چند که سیک توانا (دور له راسپهرده و خاترو خؤترو لایه نیازی) بنیردرتته نهر وهی کوردستان، بؤ ته و اوکردنی خویندنی بلاو پیگه یانندی پسیؤرو زانای شوینه وارانیه، ههر به و بؤنه یه شه وه داوا که یین لیژنه ی هاویهش بؤ سهر پای کوردستان پیک به بکرتت له بواری جی به جی کردنی بریاری (۹۸۶) داوا له (یونسکی) بکرتت له و رووه وه هاوکاری و کؤمه کمان بکات که کولتوری کورد سوود له و بریاره وهر بگرتت، چونکه به داخه وه تانیستا له نه خه شی جی به جیکاری له و بریاره دا له لایه نه گرنکه هه رامؤش کراوه و هه چاونه کراوه که مالفنکی ره وای گه له که مانه و هه زاره تی رؤشنجیری و نهرگا کولتوریه کانی لییان بی به شه و هک ناشکراشه پاراستن و خزمه تکردن و باربوی گه لان بؤ چاودیری و بؤژاندنه وهی شوینه وارو کولتوری نه ته وه بیان یه کی که له نهرکه ههره گرنکه کانی له و رنکخراوه.

پهپکه قوپینه کانی بازموسیان

پرفیسور: یورگن لیسز

(له لایه پره (۱۵-۱۸) ی بهرگی پازده هه می،
بهشی په که م و دووه می ۱۹۵۹ ی نینگلیزی کۆناری
سۆمهروه، جه مال عه بدول ناماده ی کردوه)

سالی ۱۹۵۹، له کۆنیهاگنی پایشه ختی دانیمارک
بلاوکرایه وه، له دریزه ی هه لکه نندن و پشکینه کانی
گردی شمشاره، که له سالی ۱۹۵۸ دا، بهرپویه ریتی
گشتیی شوینه واری کۆماری عیراق گرتبونی نه ستۆ،
چهند بهر هه میکی شار دراوه ی تری ناشکرا کرد،
که بریتی بوون له چهند پهپکه قوپینه یه کی نووسراوه ی
تر، له ژوروتکی تری هه مان خانووی پیشوودا
دۆزرانه وه، که تیکرا نه وه ده قانه ی له پیشه وه باس
کردن، نه گرنه وه.

به پروه بهر ریتی گشتیی شوینه وار، هه ر له سه رتای
سالی ۱۹۵۶ دا دهستی کرد به کته و پشکین، له پین
ده شته کانی رانیه (پروانه نووسینه که ی ناجی الاصل،
له ژماره (۱۲) ی کۆناری سۆمه ری (۱۹۵۶)، په که م
نیشیان له گردی بازموسیان بوو، که وه ک گردی
شمشاره نه ویش نه که ویته رۆخی راستی زیی بچووک،
نزیکه ی چوار میل له باشووری گردی شمشاره وه،
له نه نجامی لیکۆلینه وه ی بدلگه نووسراوه کانه وه، وا
ده رنه که ویت، نه و ناوچه یه، له سه رده می کدا، له ژیر
ده سلاتی ناشوورییه کاندای بوویت، بهرپویه ریتی
گشتیی شوینه وار، به سوپاسه وه ریگه ی دام که پهپکه
قوپینه کانی بازموسیان به م تبیینیه وه بلاویکه مه وه و
له و پرووه خۆم به وامداری بهرپز (سعید عبدالقادر
التکریتی) نه زانم، که به وپه ی توانار بهرپرسییه وه
زانباری پیویستی دامس، ده رباره ی چین و
تویینه وه کانی نه و پهپکه قوپینه، وه ک له خواره وه
پیشاندراوه:

له نه نجامی کنه تیاکردن و هه لکه نندن و
هه لدا نه وه ی شوینه وار ه دیرینه کانی ییده شتی رانیه
(ده شتی بیتون) ی لیوای سلیمانیه باشووری
کوردستاندا، چهند ده ست نووسیک له دووشوینی نه و
ناوچه پشکراوانه ی گردی شمشاره که نه که ونه سه ر
زیی بچووک، له باشووری خۆره لاتی رانیه وه، له لایه ن
تیمیکه (ده سته یه کی) دوکانی دانیمارکییه وه
دۆزرانه ته وه، به چار دیری ده زگای دۆزینه وه ی
کارلسبرگ و ریزلینانه زانستییه کانی میری
دانیمارک، ده سته که که ورتنه کنه و کارکردن و له ۱۸ ی
مایه ۱۹۵۷ وه نزیکه ی سچ مانگیک نیشیان کرد،
هه شارگه یه کیان دۆزیه وه که کۆمه لیک ده ستنووسی
تیدا بوو، زۆریه نه و نووسینانه ی له سه ریان نووسرا بوو،
هی نیوه ی دووه می سه ده ی هه ژده ی پیش زاین بوون.
نه م هه شارگه یه له که لاره ی خانوویه کدا دۆزرایه وه
که له بهرنامه ی نیمه که دا بوو، له کاتی ده ست پین کردنی
هه لسه ته که یاندا.

کورت به باسیک له سه ر ده قی نه م نووسراوانه، هه ر
له لایه ن نووسه ری نه م باسه وه له سۆمه ری ژماره
(۱۲) ی سالی ۱۹۵۷، لایه پره (۲۱۶-۲۱۸) دا
بلاوکراوه ته وه.

ده قه کان، تارادده یه ک له بهاره ی
لیکۆلینه وه کانه وه بوو به سه رناری (پهپکه
قوپینه کانی شمشاره) و، راپۆرتیکه ی سه ره تایی
به ناویشانی

(Arkneologisk-Kunsthistoriske Meddelelser udgivet
of Det Kongelige Danske Videnskaberets Selskab,
Bind 4, Nr.3 Copenhagen, 1959).

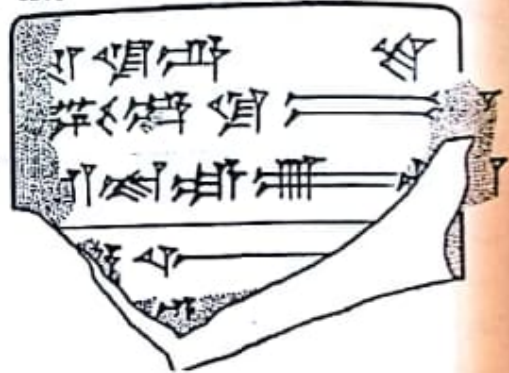

شپوه- I (په ک)، IM 60240، به شتیکه له نامه یه ک،
تنها لای ژوروروی په پکه که ماوه، ناستی III سینه م
بده واری پانییه که ی ٦سم، به رزی نیستای ٥سم و
نستوری (٢.٥سم) ه، که نیردراوه بسو کریتو
(Kiribtu).

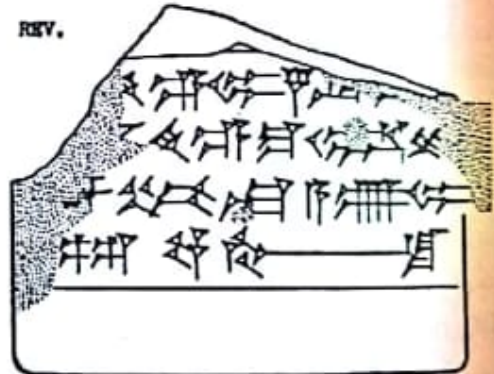
١١. ١

IM. 60240

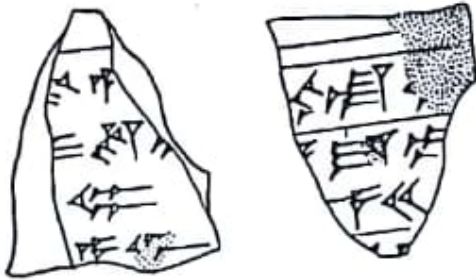
OBV.

REV.

IM. 60241 B.

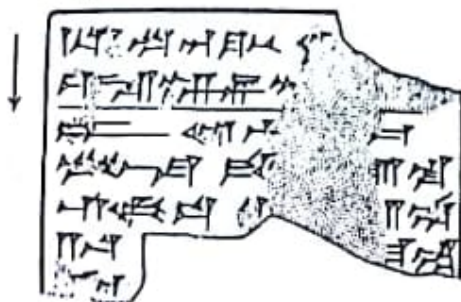
شپوه- III² (سن)، IM 61025، به شتیکه له نامه یه ک،
تنها لای ژوروروی په پکه که ماوه، له نیوان ناستی III
(سینه م او ٧ (پینجسم) دایه و، لای ژوروروی
هه لکولراوه.

پانی ٤، ٥سم، به رزی نیستای ٤سم، نستوری (٢.٣)
سم ه، نامه که نیردراوه بسو وارادکوسی (Warad-
Kube (?⁴Ku-be)³)

١١. 3

IM. 61025

OBV.

شپوه- II (دور) IM 60241 A، به شتیکه له نامه یه ک،
له کناری راستیه و، ناستی III (سینه م)، پانییه که ی
٢سم، به رزیه که ی ٢.٨سم، نستوریه که ی
(٢.٤سم) ه.

شپوه- II، IM 60241 B، به شتیکه له نامه یه ک (٢)،
که له و نه چیت ناوه راستی په پکه که، په ننگه به شتیکی
هه مان په پکه ی

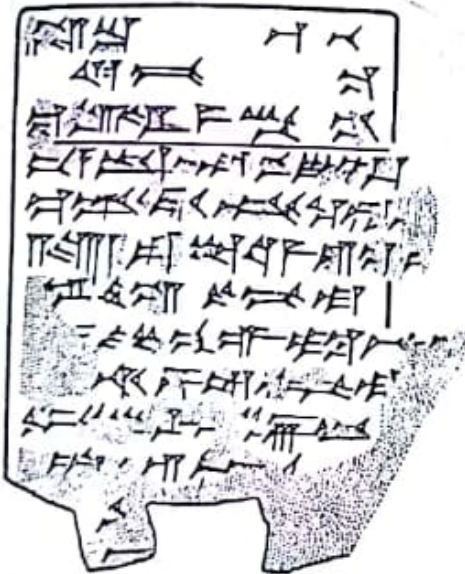
(IM 60241 A) بیت، ناستی III (سینه م)، بده واری
پانییه که ی ٢.٣سم، به رزی ٢.٩سم، نستوری
(٢.٣سم) ه.

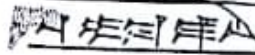
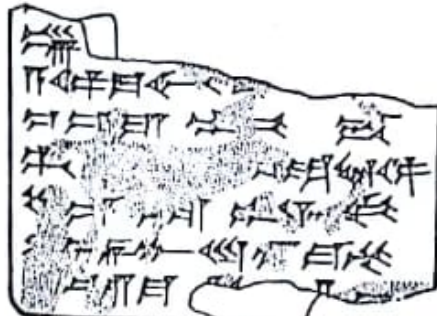
شيوه-۷ (پينج)، IM 61027، به شتيکه له نامه يه ک،
 لای خوارووی په پکه که له ناوچووه، له نيوان ناستی
 III (سن) و ۷ (پينج) دايه، لای سه رووی هه لکتوراره،
 پانی ۵،۵ سم، به رزی نیستای ۷،۱ سم، نه ستوری
 (۲،۳ سم) ه، تم نامه يه نيردراوه بز:
 (BE) -Enil (?) -Warad.

۱۹

IM. 61027

REV.

IM. 61025, LEFT EDGE

شيوه-IV (چار)، IM 61026، به شتيکه له نامه يه ک،
 نيوان ناستی III (سن) و ۷ (پينج)، لای سه رووی
 هه لکتوراره، پانی ۵،۲ سم، به رزی ۷،۲ سم، نه ستوری
 (۲،۱ سم) ه.

Pl. 4

IM. 61026

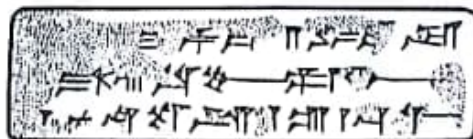

IM. 61026, LOWER EDGE & REV. DESTROYED.

IM. 61026, UPPER EDGE

IM. 61026, LEFT EDGE

شيوه-VI (شهش)، IM 61028، به شتيکه
 له نامه يه ک (?)، له که ناری لای راسته وه، ناستی III
 (سييه م)، به ته واری پانی ۲،۲ سم، به رزی ۲،۴ سم،
 نه ستوری (۲،۶ سم) ه.

REV. DESTROYED.

IM. 61028

هردو به لگه‌ی لیکن‌داری نامه‌کانی ماری (Mari) و نرشیشی شمشاره نه‌وه نه‌گه‌ینیت که شوشارا ناوه‌ندی کارگیریی ده‌شتی رانیه‌بووه له‌سهرده‌می شامشی‌نادادی یه‌که‌م (Shamshi-Adad I.) ی ناشووری نه‌و کاته.

تانیستا، هیچ به‌لگه‌نامه‌یه‌کی نووسراوه نه‌دۆزراوه‌تسه‌وه که میژووری ده‌شتی رانیه له‌نیوه‌ی دووه‌می هزار سالی یه‌که‌م و دووه‌می پیش زابین، پرون بکاته‌وه، هرچه‌نده واهه‌نده نه‌کریت که‌کاتی خۆی نه‌م ناوچه‌یه له‌لایهن توکولتی - نینورتای دووه‌مه‌وه (Tukulti-Ninurta) سالی ۸۸۵^۱ پیش زابین داگیر کرابی و له‌وه نه‌چت سه‌رچۆنی دووه‌م (Sargon II.) به‌سویاکیه‌وه، به‌و دۆلو ناوچه‌یه‌دا تیه‌په‌بیت، له ۷۱۴ پیش زابیندا.

له‌پرووی زه‌ریزانیشه‌وه، وه‌ک بنکی ده‌ریاچه‌یه‌کی دیرین، ده‌شتی رانیه، به‌و خاکه په‌ نه‌پو بیتیه‌وه، له‌گه‌ل نه‌و یال و باسکه سروشتیانه‌ی له‌زنجیره چیاکانی ده‌وروهری داینه‌په‌یت، هه‌موو نه‌وه نه‌گه‌بینن، که‌چۆن هه‌ر له‌چه‌رخه به‌ردینه‌وه باشووری کوردستان، دووچاری داگیر کردن و په‌لاماردان بووه‌تسه‌وه. چینه پیکهاتنی کردی شمشاره، له‌دامینی خۆی و زه‌ری و پیده‌شتی جارمۆ (Jarmo) و هه‌سوونه (Hassuna) پیکهاتوه‌وه، نه‌مه‌ش نه‌وه نه‌مه‌لمینتی که جارمۆ (Jarmo)، هه‌ره‌ه‌ندی ته‌پۆلکه‌وه هه‌ردی دامینی هه‌سوونه (Hassuna) نییه، به‌لکو زۆر کونه‌و گه‌لیکک پیش هه‌سوونه هه‌بووه!

نامه‌کانی شمشاره و به‌لگه‌نامه کارگیریه‌کان ده‌ری نه‌خه‌ن که‌شاری دیرینی شوشارا (Shusharrā) و نه‌ووولاته‌ی له‌زیر ده‌سه‌لاتیدا بووه، ناوه‌ندیکی گرنگی کشت و کالی و کاتزایی و پیشه‌سازی بووه و هه‌ر نه‌مه‌ش بۆته هۆی نه‌وه‌ی هه‌میشه نه‌م ناوچه‌یه چاری چنۆکی تی به‌دیریت له‌لایهن ناشووریه‌کان و سه‌ره‌ک تیره‌وه هۆزه‌کانی ناوچه شاخاوییه‌کانی تره‌وه وه‌ک هه‌ر له‌سهره‌تای نیوه‌ی هه‌زاری پیش زابینه‌وه پرویداره.

زۆر شتیکی ناساییه و سروشتیشه که‌ده‌شتی رانیه، هه‌میشه ناوچه‌ی تاییه‌تسه‌ندی به‌رژه‌وه‌ندیی ناشووریه‌کان بووبیت و سه‌رکرده‌کانی وسته‌بیتیان ده‌سه‌لاتی خۆیان به‌سه‌ر ناوچه‌که‌دا به‌په‌ینن.

به‌داخه‌وه باری پاراستنی په‌پکه قورینه‌کانی بازموسیان، به‌جۆریکه ناتوانریت زانیاری ته‌واو له‌سه‌ر ناتووی کردن و وه‌رگیرانی تیه‌کانی ده‌ست بکه‌ویت، هه‌رچۆنیک بیت، واده‌رنه‌که‌هۆی مۆرکی به‌هرچاوی نووسینه‌کان، بابته‌ی نه‌خشانده (هه‌لکۆلینه)، به‌کارهینانی نیشانه‌ی BI، له‌شیوکه و شیوازه سه‌ره‌تاییه‌که‌ی qi-bi-ma وواتریش له‌پرووی دواتریش له‌پرووی زمانه‌وانییه‌وه، نامرزی په‌یوه‌ندی ammar پیشانیان، ده‌دات M. 61027, 8: am-mar i-ba-ash (U^o (??)-ni(??) (shi) له‌کاتیکدا (ammar).

له‌شیوه زمانی ناوه‌ندی ناشووری و نویی نه‌کادییه‌کاندا هاتوه‌وه، نه‌و شیوه پیشه‌کییه‌ی له‌ده‌قه‌کانی بازموسیان و بابته‌ی نووسینه‌که‌دا به‌کارهاتوه‌وه، زۆر به‌ناشکرا نه‌م به‌لگه‌نامه‌ه ده‌به‌سته‌وه به‌سه‌رده‌می ناشووریه‌کانی ناوه‌نده‌وه وه‌ک شیوه‌ی لیکچوون، بۆ نه‌مه‌ش، نمونه‌یه‌ک نه‌هینمه‌وه که‌له‌سه‌رده‌می ناشووریه‌کانی ناوه‌ندا زۆر باویوه و له‌نامه‌کانی‌اندا به‌کارهینراوه‌وه، له‌لایهن (O.Schroeder) وه‌وه به‌ناونیشانی:

Keilschrift texts aus Assur Verschiedenen Inhalts (Leipzig, 1920)

بلازکراوه‌تسه‌وه.

له‌ناو نه‌و نامه‌ندا که‌له ناشوور (Ashur) دۆزراونه‌تسه‌وه، سیانیان هه‌ی سه‌رده‌می فه‌رمانه‌ه‌وایی (توکولتی - نینورتای یه‌که‌م) Tukulti-Ninurta (1)، له‌تیوان ۱۲۲۲-۱۲۶۰ پیش زابیندا^۲. هه‌ر به‌وه پییه، دوورنیه‌یه نامه‌کانی بازموسیانیش هه‌ره‌ی سه‌رده‌می سه‌ده‌ی سیازده‌یه‌می (پ.ز) و، هیچ جیاوازییه‌ک نییه له‌تیوان میژووی هه‌ردووکیاندا.

هه‌موو په‌پکه قورینه‌کانی بازموسیان په‌نگیان سپیباو بووه و به‌ره‌به‌ره گۆرپه‌دراوه بۆ سه‌ه‌وزیکی نیه‌چه‌کاله‌ه‌بووی لیل، بۆیه هه‌روه‌ک له‌لایهن (Af 1, W.G Lambert (O18/1 (1957), 39) وه‌نامه‌وه‌ی بۆی کراوه، نه‌م شیوازه‌ش جۆره تاییه‌تسه‌ندییه‌کی هه‌یه که له‌گه‌ل نه‌و په‌پکه قورینه‌ی له‌سه‌رده‌می ناشووریه‌کاندا به‌کارهاتوون، له‌یه‌ک نه‌چن، په‌پکه‌کانی شمشاره‌ش نه‌وه‌یان ده‌رخسته‌وه که ناری دیرینی شاره‌که، له‌ته‌پۆلکه‌کانی ده‌ورو به‌ری گردی شمشاره، نیژراوه، که‌ناوچه‌یه‌کی زۆر فراوان نه‌گرتسه‌وه و پستی ووتراوه شوشارا (Shusharrā)،

هه‌زاره‌یند ۷

په راویزه کان: (۱)

(a-n)la "Ki-rib-tc (SH) ESH-in. qI-bi-(l) (m)ac, say to Kiribtu, my brother".

له باره ی نارې (کریبتو) وه، شو پروداوه ناشووریانه په، که له لایه (K-Tallquist) وه سالی ۱۹۱۸ کزکراونه ته وه، ناره تایه تیه ناشووریه کان.

(۲) نیشانه ی سهره تیره (→)، ناقاری نووسینه ی (نه خشه که) دهرنه خات له لای چه په وه.

(۳) بهوانه سهرچاوه ی:

The discussion of Kubu names by stamm, op.cit., 306.

(۴) نهو تیره، ناقاری نووسینه که (نه خشه که) دهرنه خات له لای چه په وه.

(۵) نهو نیشانه یه وا لیک دراوه ته وه که گوايه (ER)، به لام له وانه شه DU(GIN) بیت.

(۶) هر له دیری پیشوودا، سهره نجی نهو ده قه بده: (ar) hi-ish she-bi-la «bring to me quickly!»

(۷) بهوانه:

E.F Weinder, Afu 12(1937/39), 47 note 2.

(۸) بهوانه:

E.Forrer, Die Provinzeinteilung desassyrischen Reiches (1920), 38 f.

(۹) بهوانه:

E.M. Wright JNES 2 (1943), 175 ff.

(۱۰) په یوه نندی و هم ماحه نگی نیوان Shepratu، نیره ی نامه ی SH.812، له گهل شاری Aliae، بنده بهوشه ی 'itram' وه به مانای په فشار کردن.

(۱۱) له هر دوو نامه ی SH.827، SH.812 و تنه ا دوو نامهن که نیردراون بتو Kuwari، که به دلنیا ییوه له لایه ن نارو Shepratu وه نیردراون و شیراتو خزی به برای Kuwari نارو ته بات، بهوانه هر دوو سهرچاوه ی:

J.Laessoe

J.M. Munn-Rankin

(۱۲) بهوانه نامه ی: SH.827، که له سهرچاوه ی:

J.Laessoes

وه رگیراوه.

(۱۳) بهوانه:

L.W.King, Records of the Reign of Tukulti-Ninib I (1904).

له وه دواش سر له نوئ فراوان کردنی ده سه لاتیان له سه ره تای سه ده ی سیازده ی پیش زایینه وه ده سستی پیئ کرده وه، لیره دا په پکه قورینه کانی باز موسیان به باشترین به لگه دانه نرین بتو نهو په یوه ندیبه، هم موو به لگه گومان لی نه کراوه کان و بارودوخی نهو سه رده مه نه وه نه گه یه یینن، که ده سستی رانیه وه ده وروبه ری له و ناوچانه بوون له خوره لانه وه هیرشی کراوه ته سه رو داگیر کراوه، له لایه ن (توکورتی- نیورتا) ای په که مه وه هر بهو هژیسه وه که له وه پیش باسمان کرد.

له نامه یه کدا که نه گه رپته وه بتو سه رده می نیوه ی دووه می سه ده ی هه ژده ی پیش زایین که بتو کواری (Kuwari) نیردراوه، سه ر کرده ی شو شاری (Shusharā) له لایه ن شیراتو (Shepratu¹⁰) ناویکه وه، ناماژه کراوه بتو شاریک به ناوی نالیایی ((A-li-a-e) Aliae) و له وه ش ناچن هه له بیت، باسی نهو شاره وانه کات که شیراتوی، تیدا ژیبان، که په یوه ندیبه کی پته وی له گهل کواری (Kuwari) هه بووه و راو بتو چوونه کانیان چونیه ک¹¹ سووه و ده سه لاتی به سه ر ناوچه یه کی گرنگی باشووری کوردستاندا هه بووه و سه ری له و کاروباره سه ریازی و سیاسیانه ش ده چووه که په یوه ندییان به سه ر دوو شانشین نیلام (Elam) و ناشووره وه (Assyria¹²) هه بووه.

من وای بتو نهوچم که له وانه یه ناوی شاری (Aliae)، به سه ر نهو ناوچه یه یی ده وروبه ری دا به اسی و هه رپویه ناوی (Aliae) و ناوی شاروچکه ی Alaia (kur A-al- in) لیک نرین که له لیستی نارې نهو ناوچانه دا هه یه که (توکورتی- نیورتا) یه که م) له میژووی نه رمانه وایی خزیدا باسی نه کات، که چوو بیته ناو سواریتو (Subartu) وه و داگیری کردی، نه گه ر نه مه راست بیت، زورتو پشت ته ستور نه بین له وه ی که ده سستی رانیه و ناوچه دیرینه کانی که ناسراون به شوینه وارو که لاره کانی گردی باز موسیان، جاریکی تر بتو ته وه به ناوچه ی ده سه لاتی ناشووریه کان، له سه ده ی سیازده هه می پیش زاییندان.

به غدا، ۵ مایس، ۱۹۵۹

یوزرگن لیسو

نه خشه هه لکه ندراره گه ی نانوایی...

تیشکی میژوو

که مال نوری مه عروف

وه سفی نه خشه هه لکه ندراره گه نه خشه هه لکه ندراره گه ونه به کی هه لکه ندراره ی به رده بی قه دپالی شاخه. هونه رهنده گه نه هاتوو چوارچیه به کی ریکو جوان بو نم پاشاره به بکات به لکو ته نیا نهو جیگایه ی چاک کرده که ونه کانی له سر هه لکه لکوبه نه مه پشی بو ته واره کردنی کاره هونه ریه گه ی کرده.

هونه رهنده ی نه ناسراو نهو شوتنه ی کاره گه ی تیا نه نجام داره دابه شی کرده به چند به شیکی جیا وازو به چیه به کی ده رکه وتو جیای کردو ونه ته وه بو شه وه ی دیه نه کان بخته به رچارو مانای هونه ریه ی سه رده مه گه ی به پینه ر بدات.

له به شی سه رده وه ی نه خشه گه دا پیشه وه ی لوتزیه کان^(۱) ده بیترئ له سه ر لاره ستاره ناوی له نویسه میخیره گه دا به شیوه ی نانوایی هاتوه. له به رده م خواجه شتاردا وه ستاره. عه شتار دیله دوژمنه کانی دینیته به رده مه^(۲). پادشا به ده ستی چه بی تیره که وانیکی گرتوه نووساندوونی به سنگیه وه. به ده ستی راستی کوه ته به کی شه ری گرتوه که گوزارشت له هیتزو ده سه لاتی نه کات. نانوایی ریشکی لاکیشی دریزی هه به وه له ملیا ملوانکه به ک ده بیترئ که له به رده ی گرانیه ها دروست کراوه. جگه له وه ش هه چه کانی بازن یان تیدایه. هه مه نه مانه به لگه ی گوره ن که پادشاکان هه زیان له خشل کرده. پوتشاکه گه ی سه ری نانوایی کلانیکه له لباد دروست کراوه به که ناریکی باریک جوان کراوه.

پادشا ته نووره به کی له به رده به له سه قوماشیکی ته نک دروست کراوه. چرچولوزچه کانی نه وه نیشان ده دن که تلیشیکی تیدا بن و بو پیشه وه کرایتیه وه نه مه پش بو نه وه به خاوه نه گه ی زیاتر سه ریه ستی جووله ی هه بیت به هه ر لایه کدا بیه وئ.

وا ده رنه که ویت ته نووره که به هیللی نه خشه پتراو

پیشه کی نه خشه هه لکه ندراره گه ی نانوایی^(۱) به کی که لهو نه خشه هه لکه ندراره گه له لایه ن شاره زایانی شوتنه واره میژوو کتون زوری له سه نووسراوه هه ریه که له وانه سه رده مه یکی بو دیاری کرده که نانوایی تیدا پاشایه تی کرده یا نه خشه گه ی هه لکه ندراره بو سه هه مه سه واره بو چورنانه وامان لی ده کات که سه کانیان به گرمانه وه وه رگرین.

له م باسه دا سه ول نه ده بن زیاتر به هوی لایه نی هونه ری نه خشه گه وه بگه پنه نه نجامیک بتوانین راستی نه سه رده مه به پینه رو که نانوایی تیدا نه رمان وه وایه تی کرده یا له ناره روداره میژویه کاند شوتنی دیاره وه.

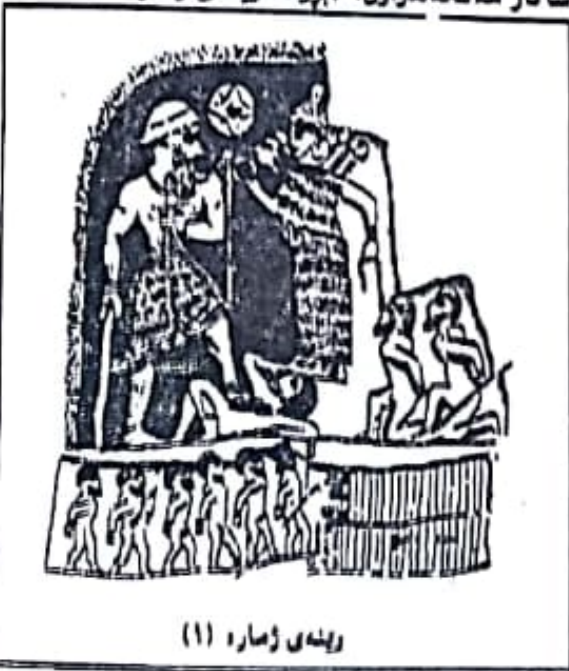
شوتنی نه خشه گه: نه خشه هه لکه ندراره گه ی نانوایی ده که ویته ناره به ک له نیوان قه سه ری شیرین و کرماشان که ناسراوه به زه هار له نزیک شوتنیک که پیی ده لچن سه ریتل له هه زارگه ری^(۲). (هه وانه نه خشه ی ژماره ۱)

له نیتوان ههردوو وینه کهدا له بهشی سهروهی
میله کهدا هیمای خوا عهشتار له ناو بازنه یه کدا
هه لکه ندراره، پیک هاتوو له نه ستیره یه کی چوار
په لک بان په ره که تیشکیان لیوه دهر نه چیت. نه م
هیمایهش بژ نه و کاته یه که عهشتار له ناساندا
ده بیته نه ستیره و پیتی ده لئین (Ninanasinna)^(۱).

له بهشی خواره وهی میله که دیمه نی دبله
ده ستدریژی که ره کان ده بیترئ که به پروتی نشان
دراون ده ستیان له دواره به ستراوه ته وه. نه و کلارانه ی
له سهریانه په له شیوه دا له په کتری ده چن ته نیا نه وهی
په شپانه وه نه بهت که کلاره که ی له شیوه ی تاجه ک
ده چیت قوی له پشی سه ریه وه به کژکراوه یی نشان
دراوه، دپله کانی تریش سه ریان تاشراوه، هه ریه که ک
له رانه ریشیکی دریزی هه یه نه مانه به ریزیک ده رگن
بژ نه وهی بگه نه به رده م پادشا، کهنوشی بژ به رن،
نه مانه له بهر نه وهی دپلن به شیوه یه کی گچکه و
ساکار هه لکه ندراون. (پروانه وینه ی ژماره ۱).

وینه ی ژماره (۱)

نووسینه که ۱ نووسپنی سه رمیلکه ی نانو بانینی که
به زمانی نه که ده ی نووسراوه ده که وینه به ره وهی
تابلوی دپله کان، نووسینه که ده لئین: (نانو بانینی
پادشای به هیز پادشای نۆلۆسی وینه ی طویو
ننی^(۲) (عهشتاری له شاخی باتیر (Batir) دانسا
هه رکه سیک نه و وینه به بگۆرینه ته وه یاره کو نه و
تابلوی بگۆرئ خواگان نانو م^(۳) و نانو م^(۴) و بهل^(۵) و

جوان کرابیت و پشیتینیکی له سه به ستراویت.
نانو بانینی جووه بیلو وکی له پیدایه له پیتی نانو بان
دروست کراوه که پیتی ده لئین (سه نه ده ل).

پادشا قاجی چه یی خستوه ته سه رملی گه ووهی
دوژمنه کانی به م کاره شی لاسایی (سه رام سن) ی
پادشای نه که ده ی کردوه ته وه که له نه خسه
هه لکه ندراره که ی میلی سه رکه وتندا نشان دراوه،
نیتاکه له موزه خانه ی لۆهه ری پاریس پاریزراوه.
له به رده م پادشا خوا (ننی) (عهشتار) وه ستاره که
به خورای خۆشه ویستی و شه پناسراوه.

عهشتار کراسپکی ناسمانی ناره اماسی سپرۆزی
له به ره وهی، له چرچولۆچه کانیدا کاری نه خشی هیلکاری
ده بیترئ که له شه بۆلی نار ده چن هه و هه لکه کاته
سه ری. عهشتار کراسه که ی له سه شانی چه یی
نه به ستوه به لکو له ژیر شانی راسته وه هیناریه ته وه
به جۆریک که چرچولۆچی هیله کانی ده بیترین.

خوا ننی (عهشتار) تاجیکی شاخدار ی له سه رناره،
کۆتایه که ی به بازنه یه ک هاتوه ته وه له پشی
سه ریه وه قوی به کژکراوه یی ده بیترئ هه روه ها له ملیا
ملوانکه به ک هه په به چهند پیچیک هاتۆته وه که له
به رده ی به نرخ دروست کراوه چکه له وه یه بازنی له
ده ستدایه، هه روه ها له ده نه ی شانی هه ندن هه م
ده رچوون که له شیوه ی گۆجانی ده شی پادشا ده چن
واته (سه له جان).

عهشتار به ده شی راستی نه لقه به کی گرتوه
نه پدات به نانو بانینی که له دراپیدا به هۆی کاریگه ری
هونه ری پۆنانی به وه نه و نه لقه به گۆراوه بژ گۆلی
بازنه یی (Wreath)^(۱).

خوا عهشتار به ده شی چه یی سه ری گوریسیکی
گرتوه، دروان له دوژمنه کانی که به پروتی له
پشپه وه ده بیترین یی به ستراوه وه، نه و دو دپله به
جۆریک ده که ونه به رچار قاجی راستیان بژ په شه وه
به رده و قاجی چه پیشیان بژ دواره هیناره ته وه
خستویانه ته ژیر ستیان، له سه ری دانیشتون، لیره دا
هونه رمه نه ده که به جۆریک نیشانی دارن وه کو له
شیره ی پاران هه دا بن.

له ده مرچاری عهشتار دا زه رده طه نه یه ک به ده ی
ده کرب دلی مرزف بۆلای طوی راده کیشیت.

بیلبت^(۱۱۱) عهشتار و سین^(۱۱۲) و شه‌ماش^(۱۱۳) ... نین،
گه‌وره‌م، خوای گه‌وره نه‌فره‌ت به‌سه‌ریا بی‌بارینتی،
نژوه‌که‌ی به‌ری بژ دهریای خوارو^(۱۱۴) بژ نه‌وه‌ی ...
بارکی ... رویارو جۆگا ...^(۱۱۵)

نه‌خشه هه‌لکه‌ندراوه‌که له روی هونه‌ریسه‌وه: وه‌کو
دوره‌که‌ویت نه‌وه هونه‌رمه‌نده‌ی نه‌خشه‌که‌ی به‌وه جۆره
دهره‌یتناوه شه‌پۆلی هونه‌ری شارستانیته‌ی نه‌که‌دی
کاری تیک‌کرده هه‌روه‌ها له‌گه‌ل نه‌وه شه‌پۆله
هونه‌ریسه‌ی دیکه‌ش که له ولاتی شیوی نیوان
دورویاره‌که‌دا بارویون.
نهم کار تیک‌کرده‌نه شتیکی دیارو ناشکرایه بژ نه‌وه
که‌سه‌ی نه‌خشه هه‌لکه‌ندراوه‌که له‌وه
چارچیره‌یه‌دا^(۱۱۶) ده‌بینتی.

شیوه‌ی گشتی نه‌خشه هه‌لکه‌ندراوه‌که پیک
هاتوه له تابلۆکه‌کی نه‌خشیتراو به‌شه‌کانی
به‌بکتره‌وه گری دراره نه‌مه‌یش باوه‌ریکه لاسایی
شیوازی هونه‌ری نه‌که‌دی تیا نه‌کریت. لیره‌دا
هونه‌رمه‌نده‌که زیره‌کانه توانویه وینه‌ ناده‌میبه‌کان
به جۆریک ریگ بخت که پروداوه‌کانی ناو
چیره‌که‌کی تیا بگه‌یته‌وه نه‌مه‌یش باوه‌ریکه دوروه
له کۆکرده‌وه‌ی بی‌گیان^(۱۱۷).

لهم نه‌خشه‌دا به‌گشتی بابه‌تیکی شه‌پ ده‌بینتی که
ناوه‌پۆکیکی ته‌واوی له‌سه‌ره‌تاره تا ده‌گاته‌وه به
نویسه‌که‌وه نه‌نجامه‌کانی پی‌ده‌به‌خشیت شیوه‌ی نهم
نه‌خشه‌مان له میلی سه‌رکه‌وتنی (نهرام سن) و میلی
(دهره‌ندی گاورو) میلی (تاردۆنی) دا دیسه‌وه.

دیسه‌نه هه‌لکه‌ندراوه‌کانی نه‌خشه‌که نه‌وه به
بینه‌ ده‌به‌خشتی که یادگاریکی ناهه‌نک گه‌پانه به
بۆنه‌ی زوداویکی گه‌وره‌وه هینانه پی‌شه‌وه‌ی بابه‌تیکی
گرنک که په‌یوه‌ندی به‌هه‌وه عه‌شیره‌ته‌که‌وه هه‌یه.
بۆنه‌ کاریکی ناسایه ستایشی خوا عه‌شتارو
سه‌رکه‌وتنه‌کانی بکری.^(۱۱۸)

لیره‌دا هونه‌رمه‌نده‌که نه‌هاتوه هه‌ول بدات وینه‌ی
نه‌ه‌شانه‌ی که دیوه‌وه وه‌کو خۆی بیخاته به‌رچاو
به‌لکو وینه‌کانی له سنووریکدا به جۆریک گرتوه‌وه
خستویه‌ته ناو چوارچیره‌یه‌ک بژ نه‌وه‌ی شیوازه
هونه‌ریسه‌ باوه‌که‌ی تیا رچاو بکری.

نهم کراسه‌ی دریشه‌ی خوا عه‌شتار له‌به‌ری کردوه

دهری نه‌خات هونه‌رمه‌ندی نه‌ناسراوی سۆمه‌ری به
جۆریک به‌رگه‌که‌ی کردوه ته‌به‌ری وینه‌کانی بی‌نه‌وه‌ی
سه‌یری شیوه‌وه بالای بکاو گرنگی پی‌بدات نه‌مه‌یش
واپکرده‌وه جلکی سۆمه‌ری ریشودار که‌سه‌که بگه‌یته‌ی بژ
لاشه‌یه‌کی بی‌گیان.

له جلکه‌ دریشه‌که‌ی (عه‌شتار)دا نه‌وه هیله
نه‌خشیتراوانه ده‌بینتی که له شه‌پۆلی ناو ده‌چن هه‌وا
هه‌لبکاته سه‌ریان.^(۱۱۹) له‌وه جۆره هیلانه‌شمان له
ته‌نوره‌که‌ی (ناتۆیانینی)دا دیسه‌وه نه‌مه‌یش نیشانه‌ی
نه‌میری و مانه‌وه‌ی هه‌تا هه‌تایی به‌خواه‌نه‌که‌ی
ده‌دات هه‌روه‌که‌ جۆن ناو له سروشتدا شتیکی زیندوه
مانه‌وه‌ی هه‌تا هه‌تایی بژ نووسراوه.

سه‌نگتاشه‌که وینه‌ی (عه‌شتار)ی به‌ شیوه
باوه‌که‌ی دهره‌یتناوه که نیمچه‌ بالای هه‌روه‌ها چاری
گه‌وره دهره‌یتناوه، جگه له‌وه‌یش هیلای لوتی ریکه‌وه
کۆتاییه‌که‌ی شیویه‌کی بازنه‌یی وه‌رگرتوه‌وه چه‌ناگه‌شی
گه‌جکه‌یه.

خوا عه‌شتار قاچی به جۆریک له‌سه‌ره‌ری
دیله‌که‌ داناره وه‌کو له هه‌وادا وه‌ستاییت. له‌گه‌ل
هه‌مه‌ نه‌وه دیاردانه‌شدا هونه‌رمه‌نده‌که گرنگی ته‌واوی
داره به‌ ده‌رخستی قاچو ده‌ستی که به‌ شیویه‌کی
سروشتی نیشانی داوین^(۱۲۰). هه‌مه‌وه‌مانه‌ خاسیه‌تی
هونه‌ری سۆمه‌رین.

راسته لیره‌دا نه‌گه‌ر بلتین: نه‌وه کراسه‌ ناودا‌مانه‌ی
به‌ری عه‌شتار که له باره‌یه‌وه دواین له شیوه‌دا له
جلکی سۆمه‌ری بریقه‌دار ده‌جیت که چاری بینه‌ره‌ بژ
لای خۆی راده‌کیشتی. شتیکی راستیشه نه‌گه‌ر بلتین
جلویه‌رگی خواکان ده‌بیت له جلویه‌رگی میره‌کان
جوانترو رازاوه‌تر بیت.

خوا عه‌شتار له سه‌ریا تاجیک له‌سه‌ره‌ لا ده‌بینتی
که کۆتاییه‌که‌ی به‌ شیویه‌کی بازنه‌یی هاتوه‌ته‌وه
نهمه‌ تاجی خوابی شاخداره نه‌وه جۆره له‌سه‌رکردنه‌ش
هه‌تاره‌که سه‌رده‌می فه‌رمانه‌ه‌واپه‌تی حاصورایی
دریشه‌ی کیشا، دواتر هونه‌ره‌که به‌ره‌وه پیش رۆشت به
جۆریک که‌سه‌که جۆن بوه‌ستایه تاجه‌که‌ی به‌وه جۆره
نیشان نه‌درا^(۱۲۱).

لیره‌دا وای بژ ده‌چین نه‌وه سه‌نگتاشه‌ی
دیسه‌نه‌کانی ناو تابلۆکه‌ی دهره‌یتناوه که‌وتوه‌ته‌ ژیر

کاربگه‌ری شیوازی هونهری نوره‌وه هه‌روه‌ها شار‌ه‌زای ته‌واری له هونهری نه‌که‌دیبا هه‌بره‌ پاره‌کو سه‌رکه‌وتوانا لاسایی کرده‌ته‌وه.

نهری له وینه‌ی (نانۆبانیی) دا ده‌پینین به پیچه‌واسه‌ی وینه‌ خوا‌عشتاره‌وه‌یه. له وینه‌که‌ی (نانۆبانیی) دا هونهرمه‌نده‌که‌ زیره‌گانه‌ توانیویه ماسولکه‌کاسی بالو سنگو لاقی پادشا به شیوه‌یه‌کی سروشتی نشان بدات نه‌مه‌یش نیشانه‌ی نه‌وه‌یه‌که‌ سه‌نگتاشه‌که‌ ریگا هه‌لکه‌نۆلینه‌ هونهرییه‌ وشکه‌که‌ی له ژیانیدا په‌یره‌و نه‌کرده‌وه.

نه‌و کلۆوه‌ی له سه‌ری (نانۆبانیی) دا په‌ گومانی تیدا نیه‌ که‌ له کلۆوی نه‌که‌دی ناچیت به‌لکو له کلۆوی نه‌و که‌سانه‌ ده‌چن که‌ بۆ نه‌خشه‌ هه‌لکه‌ندراوه‌کانی سه‌رده‌می بنه‌ماله‌ی سووری سن‌په‌م ده‌گه‌رینه‌وه هه‌روه‌ها به‌ هه‌مان ده‌ستور به‌رامبه‌ر ریشه‌ لاکیشه‌یه‌ درۆزه‌که‌شی.

وه‌کو زانراوه‌ ریشی لاکیشی درۆژ له سه‌رده‌مه‌ کۆنه‌کانی سۆمه‌ریه‌وه‌ ناسراوه‌ له‌وانه‌شه‌ نه‌که‌دیبه‌کان هه‌ر له سۆمه‌ریه‌کانیان وه‌رگرثیت. نه‌گه‌ر به‌راوردیک له نیوان پشتینه‌که‌ی نانۆبانیی و پشتینه‌که‌ی که‌سی نه‌ناسراوی سه‌رنه‌خشه‌که‌ هه‌لکه‌ندراوه‌که‌ی ده‌ریه‌ند گاوردا بکه‌مین بۆمان ده‌رنه‌که‌ویت له شیوه‌دا له په‌کتری ده‌چن نه‌مه‌یش مانای وایه‌ نه‌و چاخه‌ی هه‌ردو مه‌له‌که‌ی تیا هه‌لکه‌ندراوه‌ له په‌کتره‌وه نزیکن نه‌مه‌یش نه‌نجامی نه‌وه‌یه‌ هونهرمه‌نده‌که‌ پایه‌ندی شه‌پۆله‌ هونهرییه‌کانی پیش خۆی بوه‌.

وردبونه‌ویه‌ له بالای نانۆبانیی نه‌وه‌ نیشان ده‌دات که‌ هونهرمه‌نده‌که‌ به‌ شیوه‌یه‌کی ناسایی وه‌کو خوا‌عشتار ده‌ری هیناره‌ نه‌مه‌یش بۆ هونهرمه‌نده‌که‌ په‌یره‌وی کردنی یاسا ناپنیه‌که‌ بوه‌ که‌ نانۆبانیی بۆ خزمه‌تی فه‌رمانه‌واکه‌ی په‌یره‌وستی سه‌وه‌. لیره‌دا شتیکی راسته‌ نه‌گه‌ر بلعین هونهرمه‌نده‌که‌ ته‌نیا سه‌نگتاشیک نه‌بوه‌ به‌لکو زیره‌گانه‌ توانیویه‌ وینه‌کان به‌ جۆریک هه‌لکه‌نیت که‌ داب و نه‌ریته‌ ناپنیه‌که‌ی تیا په‌یره‌و بکات.

وینه‌ی که‌سی سه‌رکه‌وتو که‌ له نانۆبانیی دا ده‌به‌رینه‌وه‌و قاچی خستۆته‌ سه‌ر ملی دوژمنه‌که‌ی به‌رده‌می شوینی گرنگی پیدانه‌ له‌به‌رنه‌وه‌ی خالی

سه‌ره‌کی تابلۆکه‌یه‌ له‌گه‌ل وینه‌ی نه‌وه‌ دوو دیله‌ی له‌پشت‌عشتاره‌وه‌ن که‌ به‌ چۆکدا هاترون هه‌روه‌ها ده‌مه‌نی دیله‌کانی تریش هه‌مو نه‌مانه‌ له‌بنه‌چه‌دا بۆ هونهری نه‌که‌دی ده‌گه‌رینه‌وه‌¹¹¹. نه‌مه‌یش دیارده‌یه‌کی هونهری تازه‌یه‌ که‌ نه‌که‌دیبه‌کان خشیانه‌ ناو‌که‌لتوری شارستانییتی یانه‌وه‌. خالیکی دیکه‌ی تریش که‌ پیوسته‌ باسی لیه‌وه‌ بکسری نه‌ویش دابه‌شکردنی تابلۆکه‌یه‌ به‌ چیه‌یه‌کی ده‌رکه‌وتو که‌ له‌سه‌ر نه‌خشه‌ هه‌لکه‌ندراوه‌که‌ ده‌پینین نه‌مه‌یش داهینانیکی سۆمه‌ریه‌¹¹². نه‌که‌دیبه‌کان لییان وه‌رگرتون و به‌ره‌وپیشیان برده‌وه‌ هه‌روه‌کو له نه‌خشه‌ هه‌لکه‌ندراوه‌کانیان ره‌چاوی ده‌که‌مین. هونهرمه‌نده‌که‌ لیره‌دا هاتوه‌ به‌ جۆریک نه‌خشه‌که‌ی ده‌ره‌یناره‌ بۆ نه‌وه‌ی هه‌ست بکات به‌هزی هونهره‌که‌یه‌وه‌ ژسانی نه‌میری له‌ بیری خه‌لکدا بۆ خۆی سۆزگر بکات نه‌مه‌یش به‌رکردنه‌وه‌یه‌کی مه‌نتیقی به‌ بۆ سه‌رده‌میک که‌ خه‌لک‌ی بۆ مانه‌وه‌ی هه‌تاهه‌تایی ژیاون چونکه‌ شیوه‌ی ژسانی کۆمه‌لکا که‌ نایینی سه‌وه‌. هه‌مو نه‌و شتانه‌ش که‌ رۆژانه‌ رویان داوه‌ گیراریانه‌ته‌وه‌ بۆ خواکان نه‌مه‌یش باوه‌ریکه‌ بۆ فه‌رخوای و مل‌ملانیی زۆر. بۆیه‌ هه‌مو که‌س له‌و کۆمه‌لکایه‌دا هه‌رده‌م له‌ خه‌یالا ژیاوه‌، ژیانیشی به‌ندبه‌ره‌ به‌ هه‌ل‌ل‌ریستی خواکانه‌وه‌ نایا له‌ گه‌لیا باش بوین پاره‌کو به‌ پیچه‌وانه‌وه‌.

رای ئیمه‌ به‌رامبه‌ر نه‌خشه‌ هه‌لکه‌ندراوه‌که‌: نه‌و هیمایانه‌ی له‌سه‌ر نه‌خشه‌هه‌لکه‌ندراوه‌که‌ نیشان دراون پیوستی یان به‌ شیکردنه‌وه‌ هه‌یه‌ وه‌کو زانراویشه‌ سروشتی هونهر له‌ ولاتی شیوی نیوان دوورویاره‌که‌دا ناویانگی به‌به‌کارهینانی هیمادا ده‌رکردوه‌ به‌ جۆریک که‌ هیماکه‌ نیشانه‌یه‌ بۆ مه‌به‌سته‌که‌¹¹³. نه‌گه‌ر له‌م کاره‌دا سه‌رکه‌وتین نه‌وا ده‌توانین سنووریک بۆ نه‌و نامانجه‌ داپنیه‌ن که‌ نه‌خشه‌که‌ی تیا هه‌لکه‌ندراوه‌ چکه‌ له‌ دیاری کردنی نه‌و سه‌رده‌مه‌ش که‌ نه‌خشه‌که‌ی بۆ ده‌گه‌رینه‌وه‌.

مامۆستا ته‌ها باقر له‌و روه‌وه‌ ده‌لسن: سه‌رده‌می شه‌م نه‌خشه‌ هه‌لکه‌ندراوه‌ی نانۆبانیی بۆچاخ‌ی نه‌که‌دی ده‌گه‌رینه‌وه‌ (٢٤٧٠-٢٢٨٥ پ.ز)¹¹⁴. لیره‌دا مامۆستای به‌رۆز باسی نه‌وه‌ی نه‌کرده‌وه‌ که‌ نه‌خشه‌که‌

بۆ کام لەو (۲) نەو هونەرییە دەگەریتەوه؟ بیان نانتۆیانینی پادشا هاوچەرخێ کام لە پادشاکانیان بسو؟ ئەمەیش وامان لێدەگات کە پراکەیی بە گومانەوه وەرگیرین. هەر وەکو وەم یەکیک لەو هیمایانەیی کە لەسەر میله کەبە هیمای خوا عەشتارە کە پێک هاتووه لە ئەستێرەبەکی چوار پەرە لە ناو بازنەبە کدا کە لەبەشی سەر وەوێ نەخشە کە هەلکەندراوه و تیشکی پەخش کردووه و پیرۆزیایی نەو سەرکەوتنە گەورەبە لە نانتۆیانینی دەگات کە بەسەر دوژمنەکانیا بە پارمەتی خوا عەشتار سەرکەوتووه کە پارێزگاری ئە سەر وەری عەشیرەتە کە دەگات کە لەو شەپەدا بە دەستی هیناوه. دیمەنی ئەو دیلانەیی کە لەسەر نەخشە کە هەلکەندراوه کە بەرچاو دەکەون کۆتایی هەموو شەپەکی سەرکەوتووه کە لایەنی سەرکەوتو بەرو دیلتی بیان دەبات چونکە لەو سەر دەمە زوووا و دانراوه هەلایسانی شەر، شەری نیوان خۆی شارێک و شارێکی ترە بۆبە هاوبەشی کردنی خوا عەشتار لە شەر کەدا بە جۆریک دەبیینن قاچی خستووه سەر سەری دوژمنە کەیی شتیکی سروشتی و دیارو لەبەرچاوه، پیرۆزیی شەر کەش بە هاوبەشی خواکە تیییدا دەپێوریت. لێرەدا دەتوانین بەراوردیک لە نیوان نەو هیمایەیی خوا عەشتار لەگەڵ نەو هیمایانەیی سەر

نەو هیمایەیی لەسەر نەخشە هەلکەندراوه کەیی (نانتۆیانینی) نامان برد لە شتووه دا لە هیمای خوا عەشتار دەچیت کە لەسەر دیمەنیکی کۆن هەلکەندراوه^(۱۶۱). جگە لەوێ نەو هیمایەیی میله کەیی نانتۆیانینی کاری پیرۆزیایی کردنە. بە دوروی نازانین هونەرمەندە کە بۆ نەو هیماکەیی داناییت کە نەو بۆشلیبەیی پێ پێر بکاتەوه کە لەبەشی سەر وەوێ هەردوو کەسە کەدا دەبیینن.

نەو هیمایانەیی کە لە شانی خوا عەشتار دەرچوون لەوانەبە هیمای پادشایەتی بیت کە سەولەجانە وەکوو ناکرێشە پادشایەتی لە دیار دە شارستانیەکانی ولاتی شیبوی نیوان دوو روبرو کەبە هەر وەها لە سەری ئاینیەوه لە خاسیەتەکانی خواکانە بە تەنیا.

لە هەندیک دەقە میخییەکاندا هاتووه کە خوا عەشتار توانیویە هیمای پادشایەتی لە خوا نەنکی وەرگیرێ و لە پێگەیی خۆبەوه پێشکەش بە سۆزی بکات.^(۱۶۲) ئەمەش مانای وایە خوا عەشتار خاوەنی تاجی خۆایی و گۆچانی دەستی پادشایەتی بوو. بەو پێیە لە دەستی هەردوو دەسلاتی ئاینی و دنیایی کۆبەوه تەوه. پێشکەش کردنی نەو نەلقەبەیی عەشتار بە نانتۆیانینی، لەوانەبە مانای پێدانی دەسلاتی پادشایەتی بیت بۆ نەوێ لە جیاتی عەشتار لەسەر زەوی فەرمان پەر وایەتی بکات.

نەو چە کەیی بە دەستی نانتۆیانینی یەوه گیراوه لە میله کەدا کە پێک هاتووه لە تیرو کەوان لەو تیرو کەوانە دەچیت کە بە دەستی خوا عەشتار وە بە لەسەر هەندێ سۆزی لولەبەیی کە بۆ سەر دەمی نە کەدییه کان دەگەریتەوه^(۱۶۳).

نەگەر ئەم بۆ چووون راست بیت مانای وایە خوا عەشتار چەکی خۆی داوه بە (نانتۆیانینی) بۆ نەوێ بەسەر دوژمنەکانیا سەرکەون.

لە نووسینە هەلکەندراوه کەیی سەر نەخشە کەدا راستیک نیشان نەدرێ نەویش دیاری کردنی نەو شاخەبە کە نەخشە کەیی لەسەر هەلکەندراوه بە ناوی (پادیر)^(۱۶۴) (Padir) نەمەیش گۆرنگییه کە گەورەیی هەبە بۆ دیاری کردنی سنووری دەسلاتی نانتۆیانینی کە پێی گەیشترە چونکە نەگەر نەو شاخە لە ناو سنووری دەسلاتی بواپە پێوستی بە وناو هینانە نەدە کرد

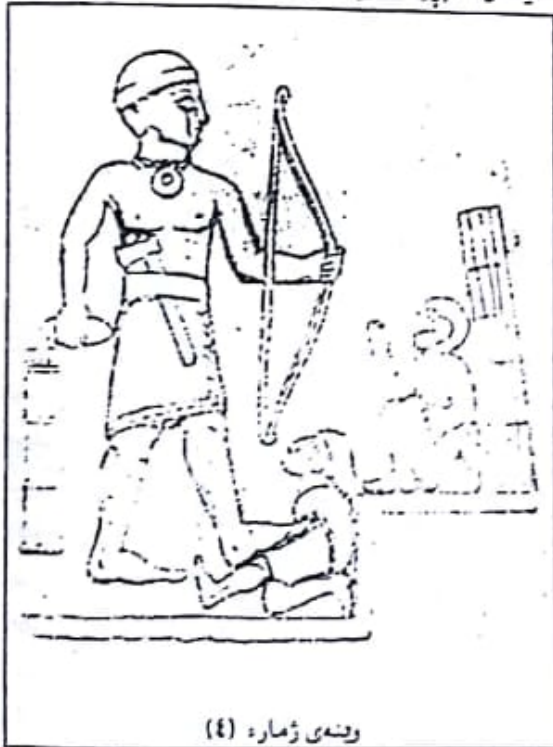

وتنەیی ژمارە (۲)

میله
سەرکەوتنی
(نەرام سن)
(پروانە
وتنەیی
ژمارە ۲)
بکەین
دەبیینن
هەردوو لایان
هاوبەشی
دەکەن لە
کاریکدا کە
سەرکەوتنە
لە شەر
پیرۆزیایی
کردنە.

ههروه کو شتیکی بین گرتبیت وایه، دهستی چه پیشی بۆ دواوه هیناره تهوه لهوه ده چیت سه ری گورسینی گرتبیت. له دواي عهشتاره وه دیلیک ده بیسنی قاجی راستی بۆ پیشه وه راکیشاوه، قاجی چه پیشی بۆ دواوه هیناره تهوه نه مهش هه مان نهو شیوه به چۆکدا هاتنه به که له دیله کانی دواي عهشتار له سه میلی نانۆیانینی دیمانن. وا دیاره دوژمنه که ی سه رنه خسه هه لکه ندراره که ی ده ربه ندی باسه ره کلاریکی له سه ردايه له لبا د دروست کراوه نه گهر نهو که سه به راورد بکه یین له گه ل و نه ی دیله کانی سه ر نه خسه که ی نانۆیانینی ههروه ها له گه ل و نه ی دیله کانی نه خسه هه لکه ندراره که ی (هۆرسن - شیخان) (بروانه و نه ی ژماره ۴) نه گه ی نه وه

و نه ی ژماره ۴

نه نجامه ی که، که سه که ی ده ربه ندی باسه ره ش دیلیک بیت که به و قه واره گچکه یه ده ره یتراره. نه گهر به راوردیک له نیوان تابلۆ که ی ده ربه ندی باسه ره و میله که ی سه رییلی زه هار بکه یین ده گه ی نه وه نه نجامه ی که تابلۆ که ی ده ربه ندی باسه ره به قه واره یه کی کچکه تر ده ره یتراره نه مهش له بهر هه ره هۆیه ک بویت. بۆیه نه گهر به راورد کردنه که مان له شوینی خۆی دا بیت نه ورا راستیه ک ده رنه که ویت نه ویش فراوانی سنووری ده سه لانی (نانۆیانینی) یه که

به راوردیک له نیوان سه م نه خسه وه نه خسه هه لکه ندراره که ی ده ربه ندی باسه ره^(۳) ده مان گه یه نیته نه و نه نجامه ی که نه خسه هه لکه ندراره که ی باسه ره^(۴) بۆ هه مان پادشا ده گه ربه وه چونکه و نه هه لکه ندراره که سییه کان له هه ردوو لا دا نه وراسته ده سه لمینن. هه ره نه ده نه خسه هه لکه ندراره که ی ده ربه ندی باسه ره به هۆی ناوو هه وای خراب و دهستی مرۆفیکی تیکده ر زۆر تیکچوه به لام نه وه ی لیسی ماوه ته وه به لگه ی راستی بۆ چونه که مانه.

له نه خسه که ی ده ربه ندی باسه ره دا (بروانه و نه ی ژماره ۳) و نه ی که سیک ده بیسنی له سه ر لا وه ستاره

و نه ی ژماره ۳

باسکی چه یی بۆ سه ر سنگی هیناره ته وه ههروه کو شتیکی بین گرتبیت وایه. نه وه ی لیته دا جیگه ی داخه له خوار باسکه وه ده لاقه یه ک بوته نه خسه که به و هۆیه وه به شی خوار وه ی که سه که ی شیواندوه نه وه ی لیسی ماوه ته وه له وه ده چیت که سه که تهنووره یه کی له بهرداییت، لاقی چه یی به هۆی نه وه ی شکاره نایسنی. لاقی رلستی بۆ دواوه برده ته وه کلاریکی له سه ردايه وه ک نه وه ی نانۆیانینی. و نه ی نه و که سه گوزارشت له پیاری سه رکه و تو ده کات که خوا عهشتار هاره شی تیا کردوه به جۆریک له سه ر لا وه ستاره رو به پوری که سه که بوته وه. عهشتار کراسیکی ناودامانی له بهردایه نه وه ی تیا ده رنه که ویت ریزه هیلیکه کراسه که ی بین رازیناره ته وه، له شیوه دا له و ریزه هیله ی کراسه که ی عهشتار ده چیت که له سه ر میله که ی (نانۆیانینی) یه یان له و ریزه هیله ده چیت که کراسه که ی خوا عهشتاری^(۵) بیتواته ی بین رازیناره ته وه. دهستی راستی بۆ پیشه وه برده وه

لهوه پيش وا دانراوه كه دهسه لاتكه كى له سنوورى ناوچهى سه رپىلى زه هار تپه پى نه كرده به لام دهركه وتنى نه خشه كى باسه په فراوانيه كى ترى بهو دهسه لاتهداره كه گه يشتنى نانۆيانينى به ناوچهى باسه په واته پوشتنيه تى بو ناوچهى گهرمیان كه سنوورى نيوان لۆلۆيه كان و خوربه كان ديارى دهكات. چگه له وه پيش نه وهى له نه خشه كى باسه په دا نشان دراوه گوزارشت له كارى كى سه ريارى دهكات كه لۆلۆيه كان دژى خوربه كان نه نجاميان دا بعت وه به سه رياندا سه ركه وتبن.

له بهر تيشكى وتنه هه لكه ندراره كانى نه خشه كى سه رپىلى زه هارو مىلى سه ركه وتنى (نه رام سن) كه له گه ليا نه خشه هه لكه ندراره كى ده ربه ندى گاروو (به روانه وتنه ژماره 5) باسه په ش دين ده گه نده نه وه

وتنه ژماره (5)

نه نجامه تى تا سنوورى كى دوور كوژنترين جلويه رگو شيوه دانيشتوانى (ولاتى) (ميديا) مان بو ديارى دهكات. له نووسينه كى مىلى سه ركه وتنى (نه رام سن) دا هاتوه: لۆلۆيه كان جلويه رگى سووك و نارو امانيان له بهر كرده. بيتى ناژه ليان داوه به سه ر شايانا به جوړيك به سه ر سنگيانا شوپوه ته وه. نه م

جوړه پوژاكانه به پى وانشاى هيرژدريس چلكى نايۆنيه كان و ميديه كان و كاليه كان به له هه زاره ي به كه مى پ.ز كه قزبان دريوو ريشيان كوژتن.

له م نه خشه دا نانۆيانينى به جلويه رگى شه په وه ده بيشين به لام ديله كان له سه رى هه شتياندا كلوى سۆمه رى و نه كه دى ده بيشين چگه له دپلى نۆيه م كه پيش ديله هاربه يمانه كانى كه وتوه كلارى كى له سه ردايه له روانه ي سه رى ديله كانى تر ناچيت نه و جوړه كلاره ش تا بته به ميديه كانى خوژه لات كه شيوه ي تاجيكى نه خشيترارى وه رگرتوه دوانس هاهامه نشيه كان لتيان وه رگرتن، هه روه ها له سه رى كا هه كانيشدا بهرچار ده كه ون. شه وهى له نووسينه كانى مىلى سه ركه وتندا ده رنه كه وئ و په يوه ندى به داب و نه ريشى دانيشتوانى ولاتى ميدياره له روى په گه زناسيو نه تنوگرافياوه هه يه نه وه به كه له نيوان هه زارى سيمه و به كه مى پيش زايين دا گوژانى به سه ردا نه هاتوه وه كو خۆى ماوه ته وه.⁽¹³¹⁾

سه رنه نجامى باسه كه شه وهى له بهاره ي نه خشه هه لكه ندراره كى نانۆيانينى به وه دواين شه وه ده گه يه بيت. كه نه خشه كه له هه لكه ندى و ته وار كردن ياشارستانيتى سۆمه رى و نه كه دى رۆلى سه ره كيبان تيا بينوه هه روه كو بيشتر ناماژه مان بو كرد. ليره دا جاريكى تر به راورديك له نيوان چلكى خوا عه شتارو تاجه كى له گه ل چلك و تاجه كى (نورنه مۆ) دا ده كه بين كه له شيوه دا له به كترى ده چن.⁽¹³²⁾ به راورديكى ديكه ش له نيوان وه ستانى (نه رام سن) له مىلى سه ركه وتندا له گه ل وه ستانى نانۆيانينى له ميله كى سه رپىلى زه هاردا به لگه ي به هيزمان ده داتى كه شه پۆلى هونه رى ژيانه وهى نه كه دى له ناو ميله كه دا په پره و كراوه. بۆيه ديمه نه هه لكه ندراره كانى نه خشه كى نانۆيانينى له وه ده چيت لاسايى كردنه وه يه كى ته وارى سه رده مى (نه رام سن)⁽¹³³⁾ نه كه دى بيت. نه مه يش به لگه به كى تره بو به رده وامى شه پۆلى هونه رى نه كه دى⁽¹³⁴⁾ له و چاخه دا له گه ل نه وه شدا كه دهسه لاتى سياسورى مان نه ماوه. نه م ديارده يه ش له چاخيكى تازه ي ژيانه وهى هونه رى سۆمه رى مان نزىك ده خاتره كه له بنه ماله ي سورى سيمه ندا ده بيشينه وه. بۆيه ليره دا ده توانين بلين:

۱- نه‌خسه هه‌لکه‌ندراوه‌که‌ی نانۆبانیی بی
سه‌رده‌می فه‌رمان ره‌وایه‌تی پادشای بنه‌ماله‌ی
(نیسن)، نادن - داگان (۱۹۷۴-۱۹۵۴ پ.ز)
ده‌گه‌پتسه‌وه.

۲- نه‌و دیلانه‌ی که له نه‌خسه‌که‌دا به‌رچاو ده‌که‌ون
وای بی ده‌چین هه‌مور نه‌و پیتسه‌وایانه‌ی نارچه‌ی
زاگرۆس بن که له په‌یمانیکدا دژی نانۆبانیی^(۳۱) نه‌و
شه‌ریان نه‌نجام داییت به‌لام وه‌کو له نه‌خسه‌که‌دا
ده‌رنه‌که‌ویت پادشا توانیویه به‌سه‌ریاندا زال بیت و
بیان شکینج، و ده‌سلاتی ته‌واوی به‌سه‌ر ناوچه‌که‌دا
بلاو بکاته‌وه له ویتسه‌وه دواتر به‌ره‌و کوردستانی
عیراق بیت و شۆنی خۆی بکاته‌وه.

۳- نه‌خسه^(۳۲) هه‌لکه‌ندراوه‌که‌ی ده‌ریه‌ندی باسه‌ره
به‌ پای نیمه بی هه‌مان پاشا ده‌گه‌پتسه‌وه به‌لام بی
سه‌رده‌میکی تازه‌تر له میله‌که‌ی سه‌ریلی زه‌هاو
نه‌مدش به‌ پیتی نه‌و به‌لگه‌ میژوووییانه‌ی که
له‌سه‌ریان دواين.

په‌راویزه‌کان:

۱- ناوی نانۆبانیی به‌ مانای خوا نانۆ دوستکه‌ری نیمه
دی... له ته‌ره‌فی دووه‌می سنووری کوردستانی عیراق
نه‌خشیکی هه‌لکه‌ندراوه‌یه‌ی لای خه‌لکی نارچه‌که‌ ناسراوه
به نه‌خسه هه‌لکه‌ندراوه‌که‌ی هۆرین و شیخان) یاوه‌کو به
نه‌خسه هه‌لکه‌ندراوه‌که‌ی ده‌ریه‌ندی بیلوله، له‌به‌ره‌وه‌ی
ده‌که‌ویته‌ ناو ده‌ریه‌ندیکه‌وه به‌ر ناوه‌ ناسراوه. شه‌م نه‌خسه
هه‌لکه‌ندراوه‌ پینک هاتووه له که‌میک به‌ پیوه‌ وه‌ستاره‌ به
ده‌ستیکی که‌وانیکی گرتووه. به‌ ده‌سته‌که‌ی تری شامیریکی
تیر، قاچی خستوه‌ ته‌ سه‌ر لاشه‌ی دوژمنه‌که‌ی. له‌به‌ره‌وه‌ میا
ویتنه‌یه‌کی گچکه‌ی پیایک ده‌بیسرئ که‌ دوژمنیکی تری
پیشان ده‌دات. ده‌ستیکی به‌رزکردۆتسه‌وه له شیوه‌ی
پارانه‌وه‌دایه له‌پشتی‌ه‌وه نووسینیکی میخی هه‌یه له‌ چه‌ند
دیپیک پینکه‌هاتووه.

۲- له راستیدا شه‌م پاشماوه‌یه له‌گه‌ل دووپاشماوه‌ی دیرینی
دیکه‌ی سه‌ر نه‌خشی به‌رده‌، په‌که‌ه‌مان هه‌مان شیوه‌ی
نه‌خسه‌که‌ی نانۆبانیی هه‌یه پینک هاتووه له‌پاشاویل وچه‌ند
ویتنه‌یه‌کی تر که‌به‌ گشتی له‌په‌کتری ده‌چن. که‌میک به‌ه‌ولاوه
پاشاوه‌یه‌کی تر هه‌یه که‌ویته‌ی پاشایه‌که‌ له‌به‌رده‌م ژنه
خواره‌ند عه‌شتاردا وه‌ستاره، شه‌میان نوسراوی له‌سه‌ر نیه
به‌لام شیوه‌که‌ی واده‌ری نه‌خات که‌بۆ هه‌مان سه‌رده‌می
دوانه‌که‌ی تر بگه‌پتسه‌وه.

هه‌روانه: نیسن. س. دیبیتۆیز. هه‌زارمیرد. ژماره‌ ۲. وه‌رگه‌راتی له
نینگلیزیه‌وه رزگار عومعه‌ر عه‌لی. کانونی په‌که‌می ۱۹۹۷.
۵۷ل.

۲- ناوی لۆسۆ له‌سه‌رچاوه‌ کۆنه‌کاندا به‌چه‌ند شیوه‌به‌کی
جیاواز هاتووه که هه‌ر په‌کتیک له‌و ناوانه‌ مانای جیای بی
دانراوه.

هه‌روانه: الدكتور جمال رشید احمد. دراست کورده‌ی بی سلاو
سویارتو. بغداد ۱۹۸۴ ص ۱۰۹.

۴- طه باقر و فواد سفر. المرشد الی مواطن الأناض
والحضارة. الرحلة السادسة بغداد حلحة ۱۹۶۶ ص ۲۴.

۵- نیسن. س. دیبیتۆیز. هه‌زارمیرد. ژماره‌ ۲. هه‌مان
سه‌رچاوه‌ی پیتسول. ۵۷.

۶- نائل حنون. شخصیة الالهة الأم ودور الالهة انا عشار بی
النصوص السومرية والآکده. سومر. الجزء الأول والثاني المجلد
۱۹۷۸ ص (۲۵).

۷- عه‌شتار... خواي خۆشه‌ریستی و شه‌ره‌ له ولاتی
میژۆتنامیا.

۸- نانۆم.. یان نانۆ خواي ناسانه‌ره‌ له هه‌مان کاتیشتا
گه‌وره‌ی هه‌مو خواکانه.

۹- نانۆم .. خوا ژنی خواي ناسانه‌.

۱۰- بیل .. یان (به‌ عه‌ل) یا وه‌کو (مه‌ردوخ) گه‌وره‌ی
خواکانی ولاتی (بابل) ه‌ له‌سه‌رده‌می بنه‌ماله‌ی بابلی
په‌که‌مدا واته فه‌رمان ره‌وایه‌تی حاموپی

۱۱- بیلیت.. خوا ژنی خوامه‌ردۆخه.

۱۲- سین.. خواي مانگه له هه‌مان کاتیشتا بارکی خواي
رۆژه.

۱۳- شه‌ماش.. خواي رۆژه‌وه سه‌رچاوه‌ی یاسابه.

۱۴- ده‌ریای خوارو.. مه‌به‌ست له که‌نداری عه‌ره‌یه‌.

۱۵- له سالانی هه‌شتاکاندا شیکردنه‌وه‌ی شه‌و نووسینه‌م له
به‌ریز فاضل قه‌ره‌داغی وه‌رگرتوه.

۱۶- الدكتور فاضل عبدالواحد علي. محاضرات علی طلاب
كلية الآداب. قسم الأناض. مادة تاریخ الشرق. السنة الثالثة
۱۹۶۷-۱۹۶۸

۱۷- انطوان مورتکات. الفن بی العراق القدم ترجمة وتعليق
الدكتور عيسى سلمان و سليم طه الشکرین. ص ۱۸۵.
وكذلك سینی موسکاتی. الحضارات السامية القديمة. ترجمه
وزاد علیه د. یعقوب بكر. مراجعة الدكتور عماد الفصاح
ص ۱۰۶.

۱۸- الدكتور فاضل عبدالواحد علي. نفس المصدر السابق.

۱۹- انطوان مورتکات. نفس المصدر السابق. ص ۱۶۹

۲۰- الدكتور سامي سعيد الأحمدي. السومريون وراثتهم
الحضاري. منشورات الجمعية التاريخية. ص ۶۰.

۲۱- انطوان مورتکات. نفس المصدر السابق. ص ۲۶۸

۲۲- انطوان مورتکات. نفس المصدر السابق. ص ۲۶۳

۲۳- انطوان مورتکات. نفس المصدر السابق. ص ۲۲۸

۲۴- سینی موسکاتی. نفس المصدر السابق. ص ۱۰۶

۲۵- طه باقر وفواد سفر. نفس المصدر السابق. ص ۱۰۶

۲۶- أندري بارو. سومر. قولها وحضارتها. ترجمة الدكتور
عيسى سلمان وسليم طه الشکرین. ص ۳۶۰

۲۷- الدكتور فاضل عبدالواحد علي. محاضرات علی طلاب

کلیه الآداب. قسم الآثار. مادة العراق القديم. السنة الثانية ۱۹۶۶-۱۹۶۷.

۲۸- انطوان مورتکات. نفس المصدر السابق. ص ۱۸۸

۲۹- پادیر... ساوی کیویکه بوه ته به لگه نامه یه کی جوگرافیایی.

۳۰- نهم نه خشه ده کهوتته دامیشی ده رهنده که و لای خوارووی خۆر ناوایه وه. به روزیه که ی له زه و یسه وه ۱۰۳۰ مه ترو له به ردی شاخه که هه لکه ندراره.

۳۱- باسه وه... زانای زمانه وانی گه وه. توفیق وه هیس رای وایه که باسه وه وشه یه کی هیند و شیرانی بسو مانای رازاره ده گرتیه وه. هه وه ها له فارسی کۆنیشدا به مانای به هار هاتوه به هه مان ده ستور له ناویشتاشدا.

به وانه: توفیق وهی... سفره من دهنده ی بازبان الی مله ی ناسلوچه. ص ۱۰

* نهم به یکه ره له گه ل ژماره یه کت ناسه واری دی له گوندی بیتواته ی سه به قه زای رانیه سالی ۱۹۶۴ دۆزرانه وه دزه کانی ناسه واره به یارمه تی کۆمپانیای ته وتی که روکوت گه یاندنیانه نه ورویا سه وتی بازو گانیکی جو به (۵۰) هه زار دۆلار کپینه وه و ناردنی یۆ مۆزه خانه ی قودس له قه له ستین. نهم ناسه واره ی (نیدی سن) ی پادشای سیمۆزۆم ده گه رپته وه.

۳۲- شی م. دیاکۆتۆف. میدیا. بووهان قانع له فارسییه وه گۆرپویه. چاپی یه که م. ۱۹۷۸ ل ۱۵۹ ل ۱۶۰

۳۳- انطوان مورتکات. نفس المصدر السابق. ص ۲۲۶

۳۴- شیوه نه که دیبه که ی کۆن بۆ بیاری سه رکه و تو بۆ جاری دووه م له نه خشیکی هه لکه ندراره له سه ر میلیتک له چاخی زیانه وه ده رکه ورت. له سه رده می فه رمان ره وایه تی شو سن سه رزکی نه رکانی جهنک ده بینین قاجی خستۆته سه ره کیکی له دوژمه به زیوه کانی که. هیر نه تداستی میری زابشالییه. نه مه ییش باشترین به لگه ی سه لمینه ره له سه ر به هیزی زیانه وه ی هونه ری نه که دی له سه رده می مه مله که تی سۆمه رو نه که ددا.

به وانه: انطوان مورتکات. نفس المصدر السابق. ص ۲۳۳

۳۵- (سه رام سن) ی پادشای نه که دی له سالانی فه رمان ره وایه که یدا جو به گۆر دانیشتوانی ناوچه شاخویه کاندای

گه وه ترین هیرشی سه ربازی بر دۆته سه ربان که توانیوه به سه ر نه وه به یمانه ده سه رکه ویت. که کویسه کان و لۆژییه کان به ستویانه بۆ روخانی نی نیمیه واتۆریتی نه که دی. سه رام سن له هیله که یدا باسی نه وه سه رکه وته ی خۆی ده کات به سه ربانان.

به وانه: طه بافر. مقدمه لی تاریخ الحضارات القديمة. الوحید لی تاریخ حضارة وادی الرافدهین. ح ۱. وزارة الثقافة والأعلام. ۱۹۸۶. ص ۳۷۱.

۳۶- ساوی نانتزیانیی له نه فسانه یه کدا هاتوه که بۆ سه رده می (سه رام سن) ی پاشای نه که دی ده گه رپته وه (۲۲۶۰-۲۲۲۳ ب.ز). نه فسانه که ده لسن: له گه ل نه وه شدا سه رام سن پاشایه کی چاک بو به لام تووشی هیرشی ژماره یه کی زۆر جهنگاره بو. له وانه ی ده موچا ووله شیان له ده سه ر چا و له شی دانیشتوانی ولانی شیوی نیوان دوو روپاره که نه ده چوو. هه وه ها نه فسانه که ده لسن: نه وانه ژماره یان (۲۶۰۰۰) که س بوون. باوکیان پاشا نانتزیانیی بوو. و دایکیان پاشا ژن میلیلی بو نیمه لیره ده نازانین که نایا ناویراره که خاوه نی نه خشه هه لکه ندراره که یه هه مان سه ر پادشایه یه که ساوی له نه فسانه که ده هاتوه؟ بۆ زیاتر زانیاری به وانه: د. قووی رشید.

سه رام سین. ملك جهات العالم الأربعة. الموسوعة الصغرة ۲ ط ۱. ۱۹۹۰. وزارة الثقافة والأعلام. ص ۱۰۱-۱۰۳.

۳۷- نهم نه خشه بۆ یه که م جار له لایهن به ریز ره زا عه بوللا دۆزراره ته وه که دانیشتووی گوندی مه لا جه سه نی سه ر به ناحیه ی سه نگاره... سه ر نه ویش هه والی دۆزینه وه که ی گه یاندوه ته به ریوه به سه ریتی شوینه واری سلیمانی. له ۱۹۹۷/۴/۶ لیزنه یه ک له پسه ژرانی به ریوه به سه ریتی شوینه وار که پیک هاتبوون له نووسه ری نهم باسه له گه ل هاشم حه عه بوللا توانی یان له نزیکه وه زانیاری ته واره له سه ر نه خشه که وه ریگرن جگه له گرتنی گه لیک وینه ی قۆتۆگرافی.

شهره فغانی به کلیسی پاش ۴۰۰ سال

پروفیسور عزیز ددین مستفاد رسول

له ژباندنا قهرزاري هم موو لايه نيكي ميوانداري د نهوازشو دلدانووي سن جار چورنه سويديانم. نه مه ماناي وا نريه كه چاكه و ميوانداري نهر هم موو خړو دوستانم له بير نريه كه له و پيئج مانگي سويديا و ايان قهرزدار كردم كه هر گيز له بير نه چيته و و تيني شه و ايان پښ به خشم كه له كار كړنو تيكوشاندا به رد و ام بهو سپله يو هيرشي نارو اي ناحه زانايان له بير بردمه و. نه مهش له تو ماري ياداشتي ژباندنا به گشي سوياسه و د دره و شينمه و.

كاره كم له باره ي شهره فنامه و ته و او بوو بوو كه هاتمه و وولات و له گهل خومدا هينا مه و. ليره كه و تمه گه ايان بز شهره فنامه فارسي به كه. خوشكه زاي شيرنم ياسين قادر به رزنجي له كتيبخانه يه كي تايبه تيدا نو سخي به كي بز پيدا كردم. سه و تا بهم لاپهرو و نه و لاپهرو شهو شوئانم دست نيشانكرد كه نمونم لئ و هر گرتوون. دووايي له چونيكي شاري رهنگيني سندها هاوربي خوشه و ستم كاك حه كيمي صلا سالحي تريفه دووا نو سخي چاپي (محمدهدي عباسي) ي له كتيبفروشي به كي كه لادا بز دوزيمه و و به ديار ي پني به خشم. نه و سا كه و تمه به راورد. به لام چيم دي؟ عه رب ده ليقن: (رايست العجب). هر ژار له گهل شهره فنامه ي بدليسي دا هر شه و په فتاره ي كردوه كه له گهل مه و زيني خانيدا كرد و ويه تي. و هر گيپ انيكي نه ده يسي جوان. پازاندنه و. كومه ليك وينه ي نه تنو گرافي گهش كردن به سه و تاي هر فسله. كه خه لك له زه هاني كزي فارسي دا و هاتنه خواره و وي د وري سه فو يسي باسي نه و فارسي به جوانه. به رزه. به تنه نه به ي شه و فغان ده كه ن. يا هر له د وري كزي و هاتنه خواره و وي عه ربيدا له مه قاماتي نيسن سه يقه لي جه زه ري ده و وين. نه و ا شه له پوژي كدا كه زور كس باسي شاشي و تيكچوري نو سيني كوردي ده كه نو شه و كاره ي بوو كوردي به كه ي خزي كردوه و به راستي

پيشه كي

زستاني ۱۹۹۷ له سويد بووم. ناگاداريان كردم كه بز هارين سيميناريك له لهنده ن بز يادي ۴۰۰ ساله ي نو سيني (شهره فنامه) ده گيريتو دا و ايان كرد بايكي ناماده بكم. سه و تا به ته ما بووم له سه و لايه ني شه و به ي يا قه له مي نو سه رانه ي شه و فغان بدويم. دووايي نه و باسه گه ليك باسي تری پاكيشاو كاره كه و كه ده بينزو ديمه و سه ري. گه و ره تر بوو. دياره بز نه و نو سينه به دوواي سه رچا و دا گه پام. له زور شاري سويد به گه ايان يا پاساردن نو سخي فارسي شه و فنامه ده ستنه كه و ت. و وتيان له كتيبخانه ي مه ركه زي له نا و نه و كتيبانه دايه كه له به رد ه سندا داده نرينو چهنه كس له و ي ديبوريان. هر چه نده كتيب به دزيه ره بردنه ده و ده به زهنگي نه له كتر و ني ناشكراد بيت، له گهل نه و شه دا هر برابر و. كاك حه سه ني قازي نو سخي به كي سه بوو سه رموي: كتيبه كه گه و ره به و كزي پو سته گرانه كه ي جاري كيتر هاتمه و بز نو ستي كه و لم بز ده هينم. به لام پيش نه و وي نه و سه ري پايته خت بداته و من به و جزوه ي باسي ده كه م دستم دايه كار و پيش هاتني گه پامه و وولات.

له نو ستي كه و لم كاك محمه د شه ميني ره شيد ي كه هه فته يه ك ميوانداري به كي پيا وانه ي كردم و هر گيپ انه كه ي هه ژاري دامس. منيش پشت به و و هر گيپ انه (چاپي به كم) كه و تمه خوئندنه و و نو سين. په ننگه بليم كاره كه مانگيكي ده و يست، خانه خوي هم به يه ييم له نو ستي كه و لم هاوربي سه خترين پوژاني خه باتي نيشتماني و سايد يولوژيم هاورپ هونگر (فوناد مه جيد مه عرووف) و خيزانه ميهره بانه كه ي دركتور نه سرين نه حمه د سايرو پوژله ي نازدار و هوشياريان كاكه بريار سه موو هزيه كي كار كړنو حه او نه و و نو سينيان بز سازه كردم. نه گه ر نه م نو سينه سو ديكي هه بيت شه و هونه ري شه و انه و

کتیبکی باشی داوه به دهسته وه ده سخوش. به لام
هه روه ک ده بوو به مه ۴۰ زینه که ی بلن مه ۴۰ زینسی
هه زار هر ده بوو به همیشه بلیت شهرفنامه ی هه زار.
چونکه نم وهر گپه انه بز تیگه یشتنی چوار چپوه ی
گنشی میژوی شهرفنامه ده ست ده دات. به لام بز
لیکولینه وه ی زانستو به ورده ی له وشو نیستیلاح
گیشن هه رگیز ده ست نادات. چونکه شوین نییه
گوزنی تیدا نه بیت. لیره دا وه ک فسلیک هر له و
شونه دا که پیوستم بیی هه بوو به راوردی نسله که و
وه رگپه انه که ی هه زارم کردو سهیری وه رگپه انه
عه ره یه که ی ماموستا جه میل روزه یانی وه رگپه انه
کوردی به کزنه که ی مه لا مه حمودی بایه زیدی
وه رگپه انه پووسی به که ی ی. ی. فاسیلیقم کردو نه و
نورانه ی له و فسله دا بیشانم دا ون هر مشتیکن له
خه رواریکو نم کتیبه به نرخه وه رگپه انیکسی تری
کوردی ده ویت.

لیره دا من نم باسم به کتیبکی ته واو له باره ی
شهرفنامه و شهرفخانه وه نازانم. به لکو به
هه لبارده ی نه و لایه نانه ی ده زانم له و یه که م کتیبه ی
میژوی کورددا که باری سه رنجی منیان پاکیشاوه و
زوز لایه نی میژوی وه هه لسه نگاندنی به هره ی
میژوونوسی ده ده مه ده ست پسپوزانی خوی تا
به ته واو بایه خنی نه و به ره مه به نرخه ده ریخن که
خاره نه که ی بیه کگرتوی و وه ک یه ک پارچه
ته ماشای میژوی کوردو نه خسه ی کوردستانی
کوردوه و نه گهر له باری نه و روزه دا نه رکی میریتی و
نورسه ری لا جیابوویتو نه ی توانییت هه موو شت
بلیت. به لام ناواته ره نگینه که ی له هه موو نم نامه ی
شهرفه دا ره نکک ده داته وه. ناواتی یه کگرتنی
کوردستانو بیکه وه نانی ده وله تیکی به هیز با سه رنه
به ده ستی هارشانسی لایه نیک بوو بیت که نه یوستی
دوژمنایه تیان ته واو ناشکرا بکات.

سلاو بز یادی شهرفخان، سه ربه رزی بز قه له مه
ره نگینه که ی.

سلیمانی
نه یلوولی ۱۹۹۷

کتیبی به ناویانگی (شهرفنامه) که یه کیکه له
به ره مه هه ره به نرخه کلاسیکی به کان له مه یدانی
له زار میژو ۱۹

مه سه له کانی میژوو. کومه لناسو. پوونا کبیری سر
به نه وه ی کورددا. ده رسی بیگه یشتنی تیگه یشتنی
کومه له خاسیه ته تاییه نییه شه خسه یه کان. بز چووسی
مرقانه ی نورسه وه. واته شهرفخانسی بلیسی. له م
بارده (شهرفخانسی بلیسی) چ له پوه ی پله و پایه ی
کومه لایه نییه وه (که یه کیکه سه وه له سه ره
گه وه کانی حکومته ی خوجلی بلیسی او چ له پوه ی
خوینده واریسی کومه لایه نییه وه له پستی پیشه وه ی
هرزه تازه گه ره کانی سه رده سی خزیته ی. به م پزیسه.
له نه نجامی نه و خزه ته وه که شهرفخان له
مه یدانی بیگه یشتنی مه عنسه و یاتی کومه له وه
کوردویته ی. له خسته به رده سی مه سه له کانی میژوو
پوونا کبیریدا کوزه به نه وه له زوز لایه نه وه نامانجدار
(واته - ملتزم) ده ربه ی ریزه دیارده یه کی مه تیقین
له مه یدانی به رگری کردندا له بووسی نه ته وه ی
میلله تی کوردو هه ره ها له په یدا کردنی بایه خو پایه ی
کومه لایه نی بز نه وه. به مجوزه شهرفخانسی بلیسی
سوودی له جوغزی راستی ندرسی رووداو دیوه. که
زیاتر پیوه ندیسی ته نگاوتنه کی به زانینی شه خسی
نه وه به شیک له دووباره کردنه وه ی خه لکه وه هه به
له باره ی گه لی کورد وه. زیادنه رزینو بلیسین به پستی
نه وه ی له ترانادا بووه ته نجامی له به شیک گرنگی
کومه لایه نی. میژووسی. گوزنی پوونا کبیریدا داوه
به ده سه وه. نه و جیکه گرتنی هه ره له به ره بایه خو
جیکه یه نییه که کاره که ی ته و بز خوسی گرتوه و
نه مه ز سه وه به هتی سوودینینی هه مه لایه نه.
به تاییه تی نه کادیمییه کانی زانستی ولانانی جیاجیای
جیهان له و. به لکو خوی نیشانه ی کانی پوونا کبیری
هه ست به به ریر سیاری به به رام به ره به رووداو
واقعی به کانی ژبانی ملیژنان مرؤف.

د. شه مس ده لن: شهرفنامه پیوه ندیسی ته دنیا به
زانستی میژووه و نییه. بگره سه رچاوه بیکه. پم له
زانباری به ریلو له باره ی جوگرافیای کوردستان. زمانی
نه ته وه ی کوردو به نه چه ی کوردو ره وه سه سی کوردو
له باره ی زانوا مه لاو پوونا کبیرانی کورد وه.
(وه رگپه ان ب ۳. ۱۸۷).

به مجوزه پیش نه وه ی به جینه ناو ورده باسه وه وه و
شیله یه کی خه ستی گرنگی هه مه لایه نه ی نه و
مه سه لانه باس به کین که له شهرفنامه دان له یه کیان

جیابکه یه وه به پیی پیوست لریان بکۆلینه وه. ده بن شتیك له باره ی مهسه له کانی میژوو له باری سه رنجی زانستی وه. بلییند ههروه ها سه بیرکی جیاوازی به لگه میژوو یه کان بکه یه وه روو بکه یه سه ره تای رووداره کانی پابوردوو له دیدی میژوو ناسانه وه بلیین:

به هارته ریسی له گهل پیگه یشتنی زانسته کۆمه لایه تیه کانی تر دا. زانستی میژوویش له زۆر لایه نو رووی جزواو جزوه وه گه یشته پله یه کی به رزی پیگه یشتنی خۆی. نهم چه شنه رووداره. یا وردتر بلیین ده ستپیکردنی پرۆسه ی نهم چه شنه پیگه یشتنه به پیوه ندی له گهل زانسته کۆمه لایه تیه کاندایا. به زانستی میژوو شه وه. له ناوه راستی سه ده ی هه ژده هه مدا رده ورده به پیی کۆمه له زانیاری سه کتو فاکته ری لازم که خۆیان سوودیان له پیشکه و تنی میژوو یی و پله کانی گه یشتنی جزواو جزو سوودمه ند بوون ده ستی پیکرد. به و پرۆسه ی سه مه ژ جوغزی چالاکیی زانستی میژوو له به خشی نی تایه تیدا له مهیدانه جیاوازه کان سوودمه نده. نهم زانستهش وه کت زانسته کۆمه لایه تیه کانی تر پرۆسه یه کی دباری له پیگه یشتنی خۆیدا بریوه وه ههروه ها له چه نده و چۆن جزوی پهره سه نندو شیوه ی پهره سه نندو جزوی پیگه یشتنی نه و. به تایه تی هه لویستی نهم زانسته به راهبه ره مهسه له کۆمه لایه تیه کانی چ له پابردوو چ له نیستادا ناگادارین. هه رچه نده که پیشتر له سه ده کانی پابوردو دا (کاتتیك که شه ره فخان به ره مه به به ناویانگه که ی خۆی نووسی) سه ردارانی حکومه ت هه ولی راسته قینه یان دا بو شیواندن زانستی میژووو زانسته کۆمه لایه تیه کانی تر. بو سوودی پاراستنی پله و پایه ی کۆمه لایه تیه ی خۆیانو له پرۆسه ی پیگه یشتنی نه و پرۆسه یان له ره خنه ی هه مه لایه نه ی نه و شتانه ی رووداره نو جزوی دا هشتنی هۆو سه رچاوه ی راسته قینه ی نه و رووداوانه. که پیوه ندی نۆرگانیکیان به زۆر له مهسه له کۆمه لایه تیه نالۆزه کانه وه هه یه. به مهسه له سیاسی کلتوو ری و نابووری ده گرت. به لام نیستا هه ر ته نیا نهم مهسه لانه هه ر خۆیان (به پیوه ندی له گهل کۆمه لی پیشکه و تنووی پیشه سازیدا) پیش نه که و تنوون. به لکو سوود له زانستی میژوو بیئراوه بو ناشنا بوونی

راسته قینه له مهسه له ته نگوچه له مهسه کۆمه لایه تیه که کاند هینانه به رده میان له رووی میژوو وه به کاریکی زیندوو ده زانریست. به مجزه. له گهل نه وه شدا که تاقه که سان یا کهسانی دیار به شی زۆریان له ده رختنی زانستی تازه دا هه یه به پیوه ندی له گهل زانسته کۆمه لایه تیه کاندایا. به لام له م حاله دا مهسه له ی پیگه یشتن و پیشکه و تنی زانسته کۆمه لایه تیه کانی له ده ست تاقه که سدا نریه و نهم رووداوانه پیوه ندی نۆرگانیکیان به پیگه یشتنی پیوه ندی کۆمه لایه تیه تر نه که کانی کۆمه لی مرۆفانه وه هه یه.

هه ر له م حاله دا. هه رچه نده زانستی میژوو به پیوه ندی له گهل زانسته کانی تر دا. به زانستی کۆنناسی و زمانناسی وه توانای پیوستی له باره ی روونکردنه وه ی جزوی رووداوه به لگه گرنگه کانی رووداره کۆمه لایه تیه کانی کۆنندو نیستاره هه یه. ههروه ها به تیۆرکردنی شه وه شی که ورتۆته نه ستۆ. به لام به هۆی هه ندی ته نگوچه له مه ی سیاسی وه. به تایه تی درا که و تنووی کلتوو ری سیاسی. ته می راسته قینه ده خرپته سه ر رووداره کانی کۆنندو جزوی پهره سه ندن بینای پرۆسی کۆمه لایه تیه تر چه تنو و چۆنی پیگه یشتنی مهسه له کانی سه رخان له لای گه لاتی جیاوازی ناوچه ی خۆرشاوی ناسیا. به گه لی کوردیشه وه. چاره سه رکردنی نهم ته نگوچه له مانه له لایه کت یارمه تیی گه و ره ی به پیگه یشتنی گیانی کۆمه له ده داتو له لایه کی تر وه یارمه تیی گه و ره ی پرۆشکردنه وه ی جیگه و پایه ی کۆمه لایه تی. ههروه ها شایه ته یی هیزه میلییه کانی ده دات له سوود یه یین له پرۆشوو نی پیوستی به شدارای له دا به شکردنی کاری کۆمه لایه تیدا. هه ر له م وه زوچو بارانه دا. کاتن به پابوردووی ژبانی کۆمه لایه تیه ی گه لی کورددا ده چینه وه. ده که وینه به رده م ته بو مژو ته نگوچه له مه ی زۆر راسته قینه له مهیدانی مهسه له کانی نه تنزگرافیا. کۆمه له ناسی کلتوو ری. میژوو یی مهسه له کانی تری سه رخان. نهم کاره هه ر سه ختی به روونکردنه وه ی نهم مهسه لانه نادات. به لکو خۆی وه کت به رگریك پیشانده دات له به رده م پیگه یشتنی مهسه له تیۆرییه کانی له م مهیدانه دار ده بیته هۆی سوودی خراب یه یین له پرۆگه زی ناپیوستی کلتوو ری و سیاسی چ له

سەردەمی پەرەز و داو چ لە ئیستادا. بەلام سەرباری
 هەموو ئەمانەش، کاری راستەقینە لەلایەن نووسەرانی
 دەرەو و ناو و کراوە، کە دۆستیی پێویستو
 ناگاداری پێویستیان لە مەیدانی خزمەتەکانی
 خۆیانداو لەبارەی گەلی کوردەو لە کۆنداو لە
 ئیستادا هەیە. لەناو ئەوانەدا دەتوانین ناری
 (هیرۆدۆت)ی میژوونووسی یۆنانی لە کۆنداو
 دیاکۆنۆفۆ کەسانی تر لە دانەرانو کۆنناسانی دەرەو
 لەم چەرخەدا بینین، کە بەشی گرنگیان لە
 ڕوونکردنەری شوینی میژوویی - کۆمەلایەتی گەلی
 کورد لە سەردەمی کۆندا هەیە. دەبێت بەباشی ناری
 ئەمانە بینین و پرسی گەرەیان لێ بنیین. لەم
 بارەبوو پێویستە نمونەیهکی پێچەوانەش بینین،
 لەبارەی پێچەوانەی ئەم کارانەو کە بێنە فاکتەری
 لایەنی سەلبی و نیجایی ئەم میژوونووسینە.

بەشێ لە دانەرانی چەرخەکانی ناو و راست بە
 پیشکەردنی هەست بە مەسئولیت بەرامبەر بە
 کاری کلتوری و چوارچێوەی ئەو، نە تەنیا خراب
 سوودیان لە میژووی گێتەر (بەدەم)ی گەلی کورد
 بینو، کە خۆیان بەناسایی لە مەیدانی مەسەلە
 کلتوردا کاری خۆیان هەیە لەم بارەدا واقعی
 دەورانی کۆن دەردەخەن، کە زیاتر لە بەشەکانی
 ئۆلکلۆردا دەتوانن بە مەحسوسی ببینن و بخریتە
 بەر باری سەرنج، کە بناغەیی خستە بەردەمی
 مەسەلەکانی میژوویی کە پێوەندی بەوانەو هەیە
 بەشیوەی پەخشان یا شیعی جەمەسی پێشکەش
 دەکەیت، بەلکو بە هاوتەریبێ ئەمانە سوودی خراب
 بینن لەمانە کاریکی زۆر خراپ و ناو و کوردنەو
 بە مێژووییەکانی سەر بە ئەتەو هی کورد (یا مادە)
 لە شیوەی چیرۆکی ئەفسانەدا بە ناویشانی خواستراو
 ناواقیعی بوو. بەم پێی ئەبۆلقاسمی فیردەوسی
 مەسوودی لەو کەسانە کە ئەم هەلە میژووییە
 گەرەبیان کردوو. کاتیک کە شانامە فیردەوسی
 دەخوینن، دەبێ ئەو بە بەرچاوەو بگڕین کە
 ناری دەوڵەتی ماد یا گەلی ماد ناهێنیت، بەلام
 لەجیاتی ئەو بەتاو چێژەو دەست دەداتە ریزکردنی
 زنجیرەیی هاخمانشی بەکان بەرامبەر بە هێزە
 میلیتەرە ناخەزەکانیان لە ناو و دا، بە ناویشانی
 خواستراو ناواقیعی ئەو دەگێرتەو کە گواپە
 لە زارمێرد ۲۱

فیردەوسی خۆی سەیرکەری مەیدانی کاری چەرخ
 ئەوان بوو.

بەم وردی، لەناو کۆششدا بۆ هێنانە دەستی
 کۆمەلانی بەلگەو فاکتۆری گرنکە لەبارەی میژووی
 چەرخە کۆنەکانی گەلی کوردەو و نەهێشتنی
 داڕێژیک ئەو زۆر بەکەلکە کە کارە
 کلاسیکی بەکانی دانەرە کوردەکان هیناریانەتە
 کایەو، کە شەرەفخانی بدلیسی بەکێکە لەوان، کە
 یارمەتی بەکی گەرەو ڕوونکردنەو هی جیگە
 میژوویی - کۆمەلایەتی گەلی کوردی لە سەدەکانی
 ناو و راستا داو.

کارەکی شەرەفخانی بدلیسی، لەبارەی
 مەسەلەکانی میژوو، ئەتۆگرافیا، کۆمەلناسی،
 کلتوری تا سنووری جوگرافیای سیاسی بایەخی
 زانستی هەیە و ناویشانی بەلگەیی واقعی هەیە،
 چونکە خۆی شایەتی حالو باری سەرزەویی کوردنشین
 بوو، ئەم کارە لەلایەن زۆر لە مەلەبەندەکانی
 لیکۆلینەو لە جیهاندا پەسندکراو. نووسینی
 بەرەمیکی ناوا لەبارەی گەلی کوردەو پێوەندی
 وردی لەبارو کاتو شوینی سەردەمی خۆیدا بە
 تەنگرچەلە مەمی میللی و هوشیاری سیاسی -
 کۆمەلایەتی و گیانی نیشمانپەرەو ریی دانەرەو هەیە،
 لەلایەکی ترەو دوور بڕوانین دەبینین ئەم کارە
 شیوەی واقعی هەیە. بەمچۆرە، شەرەفنامە هەر
 ئەو نرێ کە تەنیا باری چینایەتی - کۆمەلایەتی،
 سیاسی - ڕووناکبیری کورد ڕوونک دەکاتەو یا
 قەو سەرگۆزەشتە بەلگەدار دەگێرتەو، بەلکو
 ڕوونکردنەو راستەقینە مەیدانی هێزە
 نیشتمانی و لاتو ڕەوتی سیاسی ئەوکاتە
 مەلەبەندەکانی دەسلاتی لە پێوەندی بەلگە
 دەوڵەتی خۆجیتی کورددا پیشان دەدات. بەمچۆرە
 شەرەفخانی بدلیسی، خزمەتی زۆر گەرە بە قەوارەو
 بەردەوامی لە مەودوای مەعنەویاتو پێگەبەشتنی
 مەسەلەکانی سەرخانی کۆمەل کردوو. ئەو هی پیشان
 داو ئەو ئەندە گرنکە کە لەم کورتە باسەدا باش
 دەناسخووتو دەبێت بە شیوەی ڕەخنەگرانە
 هەمەلایەنە دەستەبەک لە زانیانی کورد لەبارەی
 شەرەفنامەو بنووسن تا ئەو نووسینانە شایانی سوود
 مەزنی ئەم بەرەمە کلاسیکی بەن. لەگەڵ ئەو شەدا

به لگه‌ی بوونی نالۆزی له مه‌یدانی مه‌سه‌له‌کانی
میژووی کوردداو بهره‌وامیان تا نو چه‌رخه‌ دوو هژی
گرنگی هه‌یه، که به‌شیوه‌ی کۆنکریستی دیسار بۆ
پاکیشانی پای گشتی بۆیان، نه‌رکی گه‌وره‌ی نه‌م
نووسینه‌یه.

ناشکرایه که زۆرجار به‌دریژی میژوو بناغه‌ی
ژیانی کۆمه‌لایه‌تی گه‌لی کورد، له‌ نه‌نجامی هیرشی
په‌نگانه‌وه له‌ پۆژناواو پۆژه‌لانه‌وه، که‌وتۆته‌ به‌ر ترسی
پوو‌خاندنی راسته‌قینه‌و نه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ ئیستاش به
شیوه‌ی تر بهره‌وامه. له‌ زه‌مانی ده‌سه‌لانی
هه‌خامه‌نشی‌یه‌کاندا، به‌تایبه‌تی ده‌سه‌لانی داریژۆ
پاش سه‌رکۆتکردنی راپه‌رینی گه‌لی ماد به‌رابه‌ری
نه‌مه‌ردیس (یا‌گامانا) هیرشی راسته‌قینه‌ له‌لایه‌ن
هه‌خامه‌نشی‌یانوه‌ بۆ پوو‌خاندنی به‌شی زۆر له
ناه‌شگا‌کاند شوونی گشتی شوینه‌واری کۆنی سه‌ریه
گه‌لی ماد کراو پاش ماوه‌یه‌کی کورت له‌ نه‌نجامی
ناه‌زایی گشتیدا کۆتایی هات، نه‌وکاته، له‌ سه‌ره‌تای
سه‌ده‌ی هه‌وتسه‌می زاینیدا، نه‌تحتی ئیسلامی
پاشاوه‌ی شوینه‌واره‌ کۆنه‌کانی نه‌هیشته‌ هه‌موو
مه‌عنه‌ویاتی تا نو سه‌رده‌مه‌ی کوردی لادا. هیرشی
قه‌ومه‌ تورکه‌کان، به‌تایبه‌تی قه‌ومی مه‌غۆل بۆ سه‌ر
خۆرشاوا‌ی ناسیا که به‌ هه‌رته‌ریبی له‌ناو‌بردنی
خه‌لکو مه‌عنه‌ویاتی کۆمه‌لایه‌تی له‌ خۆرشاوا‌ی
ناسیا، به‌ته‌وا‌ی چالاکی ژسانی نه‌و سه‌رده‌مه‌ی له
سه‌ره‌ری خۆرشاوا‌ی ناسیادا له‌ جولانسن خست،
ته‌نانه‌ت نه‌وه‌ی مابوو به‌ره‌و دووای برد. دیاره‌ که‌ نه‌م
چه‌شنه‌ هیرشانه‌ نه‌نجامی زۆر خرابو سامتاکیان له
هه‌موو مه‌یدانیکی ژسانی کۆمه‌لایه‌تیدا به‌جیه‌هیشته‌.

وینه‌ی دیاری نه‌مه، له‌ناو‌چوونی به‌شی زۆری
سه‌رمایه‌ی کلتووری بوونه‌ هژی دواکه‌وتووی زۆر له
مه‌یدانی پی‌گه‌یه‌شتنی زانسته‌ کۆمه‌لایه‌تی‌یه‌کاندا
له‌سه‌ر خاکی کورد. نه‌م زیانه‌ کلتووری‌یه، بوه‌ هژی
جیا‌بوونه‌وه‌ی راسته‌قینه‌ له‌ مه‌یدانی نووسینو زماندا،
په‌یدا‌کردنی جیا‌وازی چه‌ند په‌نگه‌ جیا‌بوونه‌وه‌ له
مه‌یدانی مه‌سه‌له‌ نایدیایی تیۆری‌یه‌کاندا به‌جۆری‌یک
که‌ ملیۆنان که‌س وابه‌سته‌ی نایدیایی یا مه‌زه‌به‌ی
یان به‌ ر‌او باوه‌ری خه‌لکی ته‌وه‌ په‌یدا‌کرد که‌ بوه‌
هژی نانه‌رش (یا به‌شیوی) له‌ سه‌ر له‌نیوان میلیله‌تی
کورددا، جیا‌بوونه‌وه‌ له‌ مه‌سه‌له‌کانی میژوو

له‌مه‌سه‌له‌تایه‌دا به‌شیوه‌یه‌کی کورت له‌ ناوه‌پۆکی
هه‌مه‌لایه‌نه‌ی نه‌م کاره‌ کلاسیکی‌یه‌ ده‌دوین.
به‌پیتی کزی به‌لگه‌ی پیوسته‌ که‌می له‌باره‌ی
جۆری کارو کاردا‌نه‌وه‌ی میژووی، سیاسی،
کۆمه‌لایه‌تی‌و پوو‌ناکبیری گه‌لی کورد‌ه‌وه، به‌دریژی
چه‌ندین چه‌رخه‌ سه‌ده، به‌هه‌مه‌که‌ی شه‌ره‌فخانی
بدلیسی له‌ناو‌بایه‌تی خۆیدا سه‌رچاوه‌یه‌کی زۆر گرنگه‌
له‌باره‌ی چه‌رخیکی تایبه‌تی میژووی ژسانی میلیله‌تی
کورد‌ه‌وه. لیکۆله‌ره‌وه‌کانی مه‌سه‌له‌ی کۆمه‌لناسی،
نه‌تتۆگرانی، سیاسی، میژووی‌و پوو‌ناکبیری ده‌توانن
پشت به‌ شه‌ره‌فخان بیه‌ستن کۆمه‌لیک لیکۆلینه‌وه‌ی
هه‌مه‌لایه‌نه‌و زانستیان له‌باره‌ی چه‌رخه‌کانی
ناوه‌راسته‌وه، له‌ مه‌یدانی باسو لیکدا‌نه‌وه‌ی
کۆمه‌لایه‌تیدا به‌هه‌م به‌ئین. نه‌م کاره‌ له‌ زۆر
لایه‌نه‌وه‌ په‌سند نریه‌ به‌تایبه‌تی که‌ نه‌و باسانه‌ی له
کتیبی شه‌ره‌فنامه‌دان ته‌نیا تایبه‌تی نین به‌ به‌شیک
له‌سه‌ر زه‌وی کوردو گه‌لی کوردو نه‌م کاره‌ توانای
لیکۆلینه‌وه‌ی مه‌سه‌له‌کانی چه‌رخه‌کانی ناوه‌راستی
به‌ده‌دا. به‌رگی کارپۆشین بۆ نه‌م چه‌شنه‌ نامانجه،
خۆی نیداعی راسته‌قینه‌ له‌لایه‌ن نووسه‌رانو
کۆمه‌لناسانو میژوو‌نووسانو که‌سانی تر به‌ مه‌سه‌له‌ی
کلتووری‌یه‌وه‌ ده‌هه‌تیه‌ت کایه‌وه، که‌ بتوانن کۆمه‌لیک
له‌و بیرانه‌ی له‌ شه‌ره‌فنامه‌دا هه‌توون بکات به
کلاسیکو ته‌رتیبان بداتن به‌ سوودبینین له‌و شیوه‌
زانسته‌یه‌ ناسراوانه، که‌ نه‌مه‌رۆ له‌ مه‌له‌نده‌کانی
لیکۆلینه‌وه‌ له‌ جیهاندا به‌لاون، به‌ کۆکردنه‌وه‌ی
پیوست له‌ مه‌یدانی زۆر مه‌سه‌له‌ی باوو له‌و په‌نگه‌یه‌وه
خه‌مه‌تی گه‌وره‌ به‌ فراوانکردنه‌وه‌ی هه‌مه‌لایه‌نه‌ی
چیه‌گی کۆمه‌لایه‌تی، سیاسی و کلتووری گه‌لی کورد
له‌ چه‌رخه‌کانی ناوه‌راستا هه‌روه‌ها ناوه‌له‌کردنی
زه‌وی پیوست بۆ پی‌گه‌یه‌شتنی زیاتری مه‌عنه‌ویاتی
کۆمه‌لی کورد بۆ نه‌م چه‌رخه‌ له‌ شیوه‌ی به‌هه‌م
ووتاری جۆراوجۆرو جیا‌وازا‌دا پێشاند‌ه‌ات. به‌رگرته‌ی
نه‌م چه‌شنه‌ کارانه‌ وه‌ک کۆتایی پی‌هه‌تانی
ته‌نگه‌چه‌له‌سه‌ر نالۆزی‌یه‌ له‌ مه‌یدانی زۆر له
مه‌سه‌له‌کانی سه‌رخاندا که‌ سه‌ر به‌ چه‌رخه‌کانی
ناوه‌راستن، که‌ هه‌مرویان هیزی خۆیان ماوه‌
په‌نگه‌گریکی راسته‌قینه‌ن له‌سه‌ر په‌ی پی‌گه‌یه‌شته‌،
مه‌سه‌له‌کانی سه‌رخاندا.

نه تنوگرافیا، به زانیسی شهوی که گهلی کورد یا ماد خزی زه مانیک به یه کییک له میلله ته گه و ره کانی جیهان ژمیراوه و ته نانهت ناتوانی له باسی شه ودا مهسه له ی عهشایه ر یا تیره بکریت به سه رناو (یا عینوانی) باسیکی، یان فاکتوریکی نه تنوگرافی، که چی نه مرژ هه ره و میلله ته ده کریت به ده سته ی عهشایه ر جۆرو به شو پارچه ی جیا جیای لئ جیاده کریته وه. هه ره نه مه کاری به ره و خرابی زۆر له مهسه له و باسه کانی سه رخان ده برده پهرده یه کی ته ماری ده کیشا به سه ریداو ده بووه ریگر له خسته رووی هه مه لایه نه ی میژووی شه، ده بووه هۆی چاره سه رنه کردنی شه نالۆزیانه. شه مه شتیکه که ده توانین بیکه یین به هۆی سه ره کیی مهسه له ی نالۆزیی له باسی میژووی نه ته وه ی کورده دا که تا نیستا به رده وامه.

هه ره له کانه دا له هه موو مهسه له کان گرنگتر سه رنه که وتنی زۆر له میژوونوو سانی کورده، به شه ره فخان ی بدلیسی یه وه، له گه ل کۆشی زۆرو سه ختی شه وان بۆنه وه ی له م ته نگوچه له مه یه ده رچن. به چارپۆشین له وه ی گه لی کورد له رووی حقو قی و پایه و جیگه ی کۆمه لایه تی یه وه چۆنه، مهسه له ی چۆنیه تی په ره سندن ی نه خشه کیشانی مهسه له کانی سه ره به باسی میلی گه لی کورد، به مهسه له ی میژووشه وه، له لایه ن نوو سه ران و لیکنۆ له ره وانی کورد خۆیه وه به رپاری ته واری له ده ستنیشان کردنی راستی سه رچا وه ی شه ژاد - میژوو جوگرافیای سیاسی شه ودا هه یه، به پشت به ستن به ریزه فاکتوریک که له شیوه ی جۆراوجۆری شوته واری کۆندا، له گۆشه و که ناری جوگرافیسی کوردستاندا هه یه، هه ره وها به ره هه می کلاسیکی وه ک ناریستاو به شی له گپه انه وه ی ده می (زمان) که سنک بۆ سنک له ناو خه لکدا پاریزراوه، به به کگرتویی له گه ل ریزه دۆزینه وه یه کی تازه له لایه ن کۆن ناسانه وه و به شن له و کارانه ی له لایه ن ده ستگا زانستی یه کانی ده ره وه وه کراون. له راستیدا ته نگوچه له مه ی جۆراوجۆری په ره سندن یینراوه، به جۆری باسی ناسکو به ردی بناغه ی پته و ی کاریکی پم مانا، له لایه ن لیکنۆ له ره وانی رابردوو وه هه ره وها له لایه ن لیکنۆ له ره واند نوو سه رانی هه رچه رخه وه هه ره له کاردا یه. نه گه ر لیکنۆ له ره واند نوو سه رانی کورد له په ره سندن یینسی خۆیاندا له مهسه له کانی هه زارمینرد ۲۳

شه تنوگرافیا، میژوو جوگرافیادا چاره سه خزاندا نه خشیننه وه دوور دیته به رچا و که شه نجامی ته واور هه ره له و باره دا زانستی له لیکنۆ لینه وه ی خۆیاندا له مه ی دانی زۆر مهسه له ی سه رخان و ژورخانی کۆمه لدا به ده ست نایه نن، شه م باسه هه رچه نده له یه که م سه رنجدا ساده دیته به رچا و، به لام تیکرا زۆر گرنگه. ریگه گرتنی شه م چارپیدا خشانده وه یه به مانای داوین گرتنی گیانی شو قیسی نریه به رامبه ر به گه لانی تر یا به یی به دا دانانی خه لکی تر نریه یا خۆجیا کردنه وه نریه له بایه خی کلتووری جیهان، به لکو له ناو ته ماشا کردنی بایه خی ده سته و تووی کلتووری - هادیسی کۆمه لانی مرۆفدا، که شه مرژ له هه موو کاروباری ژبانی کۆمه لایه تیدا، به تابه تی پیگه یشتنی زانستو به وابه سته یی له گه ل شه ودا پیگه یشتنی پیوه ندیسی کۆمه لایه تی، راسته و راست، پرو کردنه پرو داری شه و ده ورو به ره ی پیوه ندیسی نه ته وه ییمان پیوه ی هه یه خزی یه کییک له کۆله که بنه پ ته یه کانی شه رکه کانی هه وولاتیان بۆ ناسینی راسته وه مه لایه نه ی شه و پیوه ندی یانه ی هه نو دۆزینه وه ی شه و ناکۆکی یانه ی له ناودان به وابه سته یی له گه ل هه موو پرو داره کاندای، که خزی یاره ته تی یه کی گه و ره ی په ییدا بوونی مه له بندی جیای به یه که وه به سترا و ده دات بۆ ریگه خۆشکردن بۆ چالاکیی کۆمه لایه تی، یا به پیوه رکردنی شه م شیوه مه نتیقی و ناسراوه ده توانین بزوو تنه وه ی پته و ی ژبان به هه موو ناکۆکی یه کانی یه وه به وابه سته یی له گه ل سیستی کۆمه لی مرۆفایه تی بچه سیینین. له م ریگه یه وه ده توانین خزه تی گه و ره ی هه وولاتیانی نه سلیی خاکی کورد نشین به (کوردستان هه موویه وه) بکه یین، که خۆیان به شیکن له هه موو دانیشتوانی جیهان.

با دوو وشه ی شه م سه ره تابه ته کانی دکتۆر شه میسی محمه مد نه سکه نده ر بیته که نوو سیویه: [(شه ره فنا مه)] کتیبیکی شه و تۆیه ره نگسی به میژووی کورد و کوردستان دا وه شه و کتیبیکی میژووی زانستانه ی وایه له ریزی پیشه وه ی کتیبه زانستی یه کاندای جیگه ی خزی ده گری، هه ره وها له رووی زانیاری میژوو یینه ی شه ده ی ۱۶ هه می نازربایجان و نیران و تورکیا شه وه (شه ره فنا مه) زۆر به نرخه و له سه رچا وه کانی تر زۆر به بایه خته وه هه ره

ده لیت: (انهو لایه نه که زوز سرنج پاده کیشن نهو مه بهستانه به که له پیشدا نه نو سراوند له کوردانه وه میژووی پابردووانی بیستوه وه هیندیکیشی بز خزی به چار دیتویه. کتیه به که له و باره وه سرچاوه به که هرگیز لیل نابزو وشکاری دانایه. به لام نه وانسه له کتیبی تریه وه وه رگرتوه له گپرانسه وه ی پروداوه گاندا زوزی هوش نه داوه تیزو خزی له هه له ناپارازتوه.

هیندییک جاران گپرانسه وه ی پروداوه کانی لسن نالوزاوه و ناری به هه له نووسینو تووشی بسن سهرویه ریس وا هاتوه که ناکرئ دلمان ناری لسن بخوانه وه. (ه- ۸۲، ۸۳).

د. شه می مامید نه سکنده ر توگلی له باسی نهو کتیبانه دا که شه ره فخان بز نووسینی شه ره فنامه سوودی لسن وه رگرتوون شه م سرچاوانه ده شنیشان ده کات:

- (روضه الصفا) ای میرخوند (میر محمد

بن سید بوره اندین خاوند شاه) (تیبینی: شه م کتیه دوای سالی ۱۲۷۰ هیجری له بز مباب چاپکراوه).

- شه ره فخان نهو جیرزوه کی له باره ی زوحاکو

بنه چه ی کوردی سه وه ده گپرتوه ده باته وه سه ر شانامه ی فیرده و سی (شه بولقاسمی فیرده و سی)

باوه رم وایه به که م چاپی به رگی به که مو دووه می نهوش هر سالی ۱۲۷۵ هه له بز مباب بووه.

- د. شه می باس له کتیبی (تاج التواریخ) ای

مه ولانا تاجه دین الکردی ده کات که به (اخیرالدین عادل) به ناویانگه و شه ره فخان سوودی لسن دیوه.

به لام له لیسته ی سرچاوه کانی د. شه می خزیدا

باس له چاپی شه م سرچاوه به نه کراوه به لکو بز نهو باسه پشتی به ل ۲۱۱ ی کتیبی (جهان نسا) ای کاتب

چه له بی به ستوه که سالی ۱۲۸۶ هیجری له نهسته موول چاپکراوه.

- هه ره ها بز هه ندیک باسی تری شه ره فخان باس

له نووسینی مه ولانا سعیدالدین ده کات که به خواجه نه فهندی عادل به ناویانگه.

- باسی سوود بینین له باره ی لوپه وه له کتیبی

(زبده التواریخ) ای حافر نه بووه له باره ی سه لاح الدینو نیسماعیلی سه وه له کتیبی (ئین خه لدوون)

ده کات.

- له باره ی حوکی نه یووی له شام باس له سوود

له به رنه وه شه به به که م سرچاوه دانانی له م باره وه بو میژووی کوردو کوردستان و لاته دراوستیکانی به که کتیبی میژووه [هروانه - وه رگپرانسه کوردی سه که. ژ- ۱۶ و ۱۷- ۲۲۸].

سه رچاوه کانی شه ره فخان و ریبازی میژوونووسینی
چ میژوونووسانی کتون، چ هاوچه رخ پیگه ی له به کچوو جیاوازیان بز میژوونووسین گرتوته به ر. شه م پیگه به ش به بیی نو سه رو ولاتو سه رده م ده گزپریت. هه زار به م چه شنه له ریبازی شه ره فخان ده دوت: (لیره و له وئ. جی له نووسراوی دوژمنو بیگانان چاوپیکه وتوه و جی به په رزوویلاوی له پیره پیاری سه رده می خزی له چیرزوکوانی دیوه خانی بیستوه، تیکیکختوونو پیکیکختوونو به بیی تواناو به ش به حالی خزی هیچ دریغی نه کردوه) (ل ۱۰) هه ره وک ده لیت:

(اوستویه له میژوونووسیندا کارتک بکا گرز

له هه موو میژوو نویکی هاوچه رخی بیاته وه و که س ده خزی پانه بینن ده مه لاسکه ی بکاته وه. واتا به

تیریک دوو نشانه ی هه نگار تووه. میژوی کوردی کوزکردوته وه لیزگه مرواری به کی نایابیشی له نه ده بی

فاریدا هوندوته وه. (ل ۴۱).

فلیمینوف زیرنوف ده لسن: (که ره سته ی

شه ره فنامه ی له به لگه ی هه مه جزوی پوزه لاتی له گپرانسه ی ده ساوده می پیرانی باره پیتیکراوه له

بیره وه ری خزیه وه پیکه پیناوه) (ه- ۸۱).

هه ره ها ده لسن: (شه ره ف جگه له و پروداوانه ی

له تاریخی هه ره بو فارسو تورکه وه کزی کردوته وه به شتیکی زوزی له به سه ره هاتی تازه و گرنگی وا

خستته سه ر که زوز به کارن. هه زه کانی به پیکسو ته کوزی بردوته وه سه ریه کتو به و کاره ی والا یسه کی زوزی

له تاریخی گه لانی ناسیادا پرکردوته وه و لیره دا زوزی چاکه کردوه.

له مه ر جوگرافیاو سروشتی گه لاندو چلونه به تریان

زانویه کاسی چاکو پاکه هه لیپژاردوه و له تاریخه که پیدا جستی کردوته وه و به وه نرخی نه ده بیی

نوسراوه که ی بالابردوه) (ه- ۸۲).

فلیمینوف زیرنوف له بایه خداندا به شه ره فنامه

تیبینی جزوی سوود بینین له سرچاوه ش باسه ده کاتو

بینین له کتیبی ((امراء الجنان)) ده کړیت.

- هه روه ک له باره ی جوگرافیا ی کورده ستانه وه
ده لیت که و سوودی له ((نزهه القلوب)) ای
همدوللای موسته و فی دیووه که ده ست بټو چاپی
۱۳۳۶ ای خوږشیدی تارانی دروژده کات، نه وه نالیت که
شهره فخان نه و کتیبی به ((نزهه القلوب)) ناوېر دووه.
- بټو باسی سرده میکی تر سوودی له بهرهمی
رکن الدین علاءالدوله ی سیعنانی دیووه که (رساله ی
اقبالیه) به.

هه روه ها کتیبی ((تذکره الشعراء)) ای ده ولت
شاهی سه مرقه ندی که له م دواییده ا له ۱۹۵۸ ادا به
ته حقیقو ته سحیحی محمه دی عه باسی له تاران
چاپکراوه ((تاریخ گزیده)) همدوللای موسته و فی
به سرچاره ی شهره فخان داده نیت.

- به وردی باسی نه وه ده کات که له باره ی وشه ی
((بدلیس)) وه سوودی له ((قاموس الخیسط)) ای
فیروز نبادی دیووه (مجدالدین محمد فه یروز ابادی
(قاموس)) استانبول ۱۳۲۲ هـ.

- باسی نه وه ده کات که شهره فخان سوودی له
((نفحات الانس)) ای مه ولانا عه بدولم حماني جامی
دیووه. هه رچه نده د. شهمسی له زمان کاتب
چله بی یوه له لاپه ره (۱۵) ای ((جهان نما)) وه
ده لیت ((نفحات)) نه وه ی جامی نی یه، به لکو
کتیبی ابوظاهر الکردي یه. به لام لای د. شهمسی وایه
که نه و ((نفحات)) هه هه هه ((نفحات الانس)) ای جامی یه.
- په نجه بټو سوو دینین له ((ظفرنامه)) ای شرف
الدین علی یه زدی راده کیشیت که له وه دووا سالی
۱۸۸۷ م له که لکه تا چاپکراوه. هه روه ک په نجه بټو
((مطلع السعدین وجمع البحرین)) ای کمال الدین
عبدالرزاق سه مرقه ندی دروژده کات که تا نیتا به
ژماره P466 له شینستووتی پوژده لاتناسی
لیننګر ادا پاریزراوه.

- کتیبی ((تاریخ جهان ارا)) تهران ۱۳۴۲
شمسی. هه لیره دا د. شهمسی ده لیت: شهره فخان
سوو دینینی له م سرچاره یه توهارنه کړدووه.

- سوودی له کتیبی ((حبيب السیر فی اخبار افراد
البشر)) ای خواندمیر (قیاس الدین بن هماد الدین)
دیووه که له وه دووا له سالی ۱۲۷ هـ و ۱۲۲۳ ای شدا
چاپکراوه. د. شهمسی له باره ی سوو دینین له م

سرچاره یه وه لای وایه شهره فخان سوودی له شتوازو
ته رزی نه و زانیاری پانه ی پیوه ندی پان به میژووی
کورده ستانه وه هه یه هه مووی له کتیبه که ی خزیدا جی
کړدوژته وه.

هه روه ها د. شهمسی باسی سوو دینین له کتیبی
((تاریخی نالی عوسمان)) ده کات که لوتفی پاشای
نوسه ری به شداری کاره کان سووه به تاییه تی له باره ی
شهری چالندیرانه وه.

د. شهمسی باسی له سوو دینینی شهره فخان له
سرچاره نه ده بی یه کان ده کاتو نه م چوارننه ی
عومهری خه بیام ده کات به به لگه که له
شهره فنامه دا هاتووه:

ترکیب پیاله ای که درهم پیوست

پشکن ان روا نمیداند مت

چندین سرو پای نازنینی از سردست

از مهر کی پیوستو بکینی که شکت

د. شهمسی ده لیت: شهره فخان بهرام بهر به
تاوانه کانی هه ننگوله کان وه ک میژووونو سیکي شینانی
خوی ده نوینتی. سوود له ریزیک شاعیر ده بینتی له وانه
فیرده وی خاوه ن ((شانامه)) - ((دیوان)) ای حافظی
شیرازی، ((خردنامه)) ای شاعیری تاجیک
عه بدولم حماني جامی و بهرهمی تر. که چ له رووی
ناوه پوکتو چ له رووی هونه روه کاریان کړدوژته سر
شهره فخان.

- د. شهمسی له سرچاره کانی تری شهره فخاندا
په نجه بټو ((ظفرنامه)) ای ده کی تر دروژده کات که
ته ریان ((نظام الدین شامی)) نوو سیو یه تیو پاشان له
۱۹۲۷ ادا له بیرووت چاپکراوه.

د. شهمسی ژورتر له باره ی سده ی شانزه هه مه وه
باسی له وه ده کات که شهره فخان به وردی زانیاری
شهمسی خوی توهار کړدووه (ل ۳۲).

دوکتور شهمسی ناوی هه نندیک له م سرچاوانه ی
یه که سر له شهره فنامه خوی وه وه رگر ترووه که
شهره فخان ناوی هیناره. یا شهره فخان ناوی
سرچاره ی نه هیناره وه نه م خوی هاندو کړدووه و
سرچاره که ی دوزیوه ته وه و ته نانه ت به وردی نه وه شی

تورکریه که می‌دا که بتو عوسمانی به کانی داناره له باره ی کوردیشهوه ده لیت. (ش-۲۱).

محهمه عدلی عه‌ونی یاس لهو سه‌رچاوه‌یه وا ده‌کات که (تاج التواریخ)ی خواجه سه‌عده‌دین کوری حوسه‌بین که به (خواجه تاریخی) به‌ناویانگه‌و سالی ۹۷۲هـ ماموستای مرادخان بووه‌و سالی ۱۰۰۶ کراوه به شتخولنیسلام (ش- په‌راوتزی ل ۳۱).

با په‌په‌ به‌په‌په‌ی شه‌ره‌فنامه له‌م باره‌یه‌شه‌وه هه‌لدینه‌وه. له‌باره‌ی گوشتنی خواجه شه‌مه‌دینی ساحیب دیواندا ده‌نووسن: یه‌کینک له‌ زانیان له‌ شینی خواجه شه‌مه‌دیندا گوتویه:

از رفتن شمس از شفق خون بچکید

مه روی بکنو زهره کیو بپرید

شب جامه سیه کرد در آن ماتو صبح

بر زد نفس سردو گریبان بندید

(ش-۵۲)

له‌وه‌تا تیشکت بی سه‌رو شوته

ناسۆ له‌ شیندا شه‌لالی خوته

مانکۆ جگه‌ر سوتاو، زوهره‌ په‌نکۆ زه‌رده

شه‌وگار په‌شپۆشه‌وه‌نامه سه‌رده

(هـ-۷۲)

به‌لام به‌: اخوه‌ نه‌ محهمه‌د عدلی عه‌ونی‌وه نه‌ ماموستای رۆژبه‌یانی‌وه نه‌ هه‌ژارو نه‌ هه‌من.. هه‌ند که ده‌ستیان داوه‌ته کار له‌ شه‌ره‌فنامه‌دا شه‌و زانیایه‌یان ناویردوه.

شه‌ره‌فخان له‌ هه‌ندیک شرتندا سه‌رچاوه‌که‌ی به‌ (مرآة الجنان) ناوده‌باتو له‌ هه‌ندیک شرتندا ده‌نووسیت: (ته‌تریخی یافعی ده‌لیت: نیتر دیار نریه که نه‌م ته‌تریخه‌ی یافعی‌یه‌ش هه‌ر (مرآة الجنان))ه‌ یا کتیبیکی تری عه‌بدوللای یافعی‌یه (که له‌ ۷۵۵هـ هه‌جریندا مردوه‌ه) ار خاوه‌نی (مرآة الجنان لی حوادث الزمان).

شه‌ره‌فخان یاسی هه‌ر سن (ابن الاثیر) ده‌کاتو هه‌رستیکیان به‌ کوردو خه‌لکی جه‌زیره‌ داده‌نیت به‌لام زیاتر یاسی شه‌ییانی جزیری ده‌کات که وه‌زیری هه‌لیک نه‌فضه‌لی شه‌یوویی بووه‌و له‌ کتیبه‌کانی شه‌و ناوی (المثل السائر) ده‌هه‌ینۆ که لای وایه (هه‌مرو نووسه‌رو شاعیری‌ک زۆری په‌یداوستی پێریان ده‌بن). هه‌روه‌ها ناوی (الوشی المرقوم فی حقل المنظوم او

ده‌ستیشان کردوه که شه‌ره‌فخان ج یاسیکی له‌و سه‌رچاوه‌یه‌وه وه‌رگرتوه^۱.

بتو نمونه: شه‌ره‌فخان که سه‌ره‌تا به‌و سه‌رچاوانه ده‌ست په‌ده‌کات که به‌ شتیه‌ی شه‌فسانه‌ی دور له‌ راستی له‌ په‌چه‌له‌کی کورد دووان، نیتر شه‌و شه‌فسانه‌یه‌ کوردی گه‌وره کردیت یا به‌سووکی سه‌یری کردیت، شه‌و ناوی سه‌رچاوه‌ ناهه‌یتیت. بتو نمونه که کورد ده‌باته‌وه سه‌ر شه‌وانه‌ی له‌ده‌ست زوحاک په‌ایانکردوه دپه‌ر کانی شانامه‌ی فیرده‌وسی دپه‌نیتسه‌وه، به‌لام ناوی فیرده‌وسی ناباتو به‌مجۆره وه‌سفی ده‌کات (په‌کینک له‌ خاوه‌ن فه‌زله‌کانی به‌لاغه‌ت له‌باره‌ی زولمی شه‌وه‌وه ده‌لن) (ش-۱۹).

که پاش نه‌م هه‌یکایه‌ته درۆه‌ش دیتسه‌ سه‌رچاوه‌ نازانستی‌یه‌کانی تر به‌چاکه‌خراییانه‌وه شه‌وا هه‌ر ده‌نووسن: ((له‌ میژوو نووسانیشدا هه‌ی وا هه‌بوون نووسیریانه)) یا ((هه‌ندیک که‌س وتویانه)) یا ده‌لیت: ((هه‌ندیک تر هه‌ر له‌و جۆره میژوو نووسانه فه‌رمویانه)). به‌لام به‌هه‌ر هه‌لویست په‌رامبه‌ر به‌مانه نه‌وه‌ستاره به‌لکو ده‌لیت: (اشتی وا سه‌یرو سه‌مه‌ره هه‌گه‌ر خوا بزانی چۆنه). (هـ-۲۸).

له‌گه‌ل شه‌وه‌شدا شه‌ره‌فخان خۆی له‌ ناوی سه‌رچاوه‌ بردن به‌دورونه‌گرتوه. شه‌وه‌تا که خۆی دیته سه‌ر یاسی میژوو په‌رنامه‌ی زانستی له‌ میژوو نووسیندا پشت به‌ (روضه‌ الصفای) محهمه‌د کورپی خواندشا کورپی هه‌مموود ده‌به‌ستن که به‌ مه‌رخواند به‌ناویانگه‌و شه‌و په‌رنامه‌ ده‌ به‌ندی‌یه‌ی شه‌و له‌ په‌سننیش میژوو‌دا تۆمارده‌کاته‌وه. (ش-۶).

هه‌روه‌ها یاسی سه‌رچاوه‌یه‌کی تر ده‌کاتو ده‌نووسیت: ((مه‌لا سه‌عده‌دین که فیرکاری سولتان مرادخان خوالیخۆشبووه، له‌ناو میژوووه

۱) لیره‌دا ناموون به‌سه‌ر ناوی هه‌مموو شه‌و سه‌رچاوانه‌دا به‌جمه‌وه که د. شه‌می یاسی کردوون. چونکه وه‌رگه‌تری قه‌له‌م په‌هه‌نگین شوکور مه‌ته‌فا کاری راست بیه‌ت کتیبه‌که‌ی د. شه‌می به‌کوردی ختۆته به‌ده‌ستان په‌رانه‌ ژماره ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲ گۆفاری کۆری زانیاری عه‌یراق (ده‌سته‌ی کورد). خۆزگه‌ هه‌ر سن به‌شه‌که به‌ کتیب چاپده‌کرانه‌وه. من له‌کانی نووسینی نه‌م به‌سه‌دا شه‌و وه‌رگه‌ترانه‌م له‌به‌رده‌ستدا نه‌بوو. به‌لکو نووسه‌ری هه‌یژا کاک (ارزه‌ات) به‌ته‌مانه‌ت نه‌سه‌ نازاریانجانی به‌که‌ی - له‌ سوید - دامن. سوپاسی زۆری شه‌که‌م.

(المعاني المخترعة في صناعة الانشاء) دهينيت.

(ش ۸۶، ۹۶، ۱۰۰، ۱۰۲، ۱۰۴، ۱۰۹، ۱۱۱).

که به کیکه له وانزو له شورنیکدا به نه مانه تو
وردی له سرچاره که دی ده دیتو ده نووسیت اتاریخی
یانعی له (ابن خلکان) وه ده گپرتسه وه. له شورنی
تردا ده لن: (یانعی له تاریخه که ی خزیدا ده لن).

راسته له پردی جوگرافی سه وه سوودی له
حه مدوللای موسه و فی بینیره (سال ۷۴۰هـ -
۱۲۲۹م) سردوره و خزی له ناو بردنی شه به دور
نه گرتوه. (ش - ۱۲۰، ۱۱۱).

له باسی (ظفرنامه) ادا به تهرخی (زه فرمانه ای
نارده باتو ناری دانره که شی به مه ولانا شرف الدین
علی سه زدی ده بات. (ش ۱۶۲، ۱۶۳، ۲۰۲، ۴۰۲،
۱۴۸۷).

شهره فغان له باسی فرمانه و ایانی خیزاندا لایه لا
دیته سر مانه و برون خزی به دورای سرچاره داو
ده نووسن: (انوسه ری نه م لایه رانه گه لیک کی کتیب بز
پشکنیه و پادشایه کی وای به سرچاره دیتنه پریه
خیزان ده سکردی نه و بن) هر له و باسه د باس له
سرچاره یه ک ده کاتو ده نووسن مه ولانا
عه بدولم ه زاتی سه مه رقه ندی له کتیبی (مطلع
السعدین) ادا ده لن (ش ۲۷۵، ۴۹۴) (ه - ۴۰۳).

شهره فغان له زور شورنیدا قسه خه لک ده کات
به سرچاره شه و تا له باسی به رمه کیکانداو
به نایه تی له باسی موسای به رمه کیکه ده نووسن:
(به لام من بز خرم زورم روانیه و په ره کتیبم زور
پشکنیه تا نیستا هیچم له چاره نووسی موسای
به رمه کی نه خویندزه توه و به سرچاره دیتنه پریه:
که وا چبی لن هات؟ دور نریه کاتن هارون الرشید
بابو براکانی ده دست کردین شه رابکر دین خزی
گه یان دیتنه ناو چیاکانی کوردستانه وه و بز شورنونه
ناری گوربیه له مو ناوه ژباين. چونکه چیرۆکیک
ده ماوه م هاتوه و بلاویژته وه و ده گپرتسه وه که...))
(ش - ۲۷۴، ۲۷۵).

نه م چه شنه گپرتسه وه ده ماوه مه له شورنی
توشدا درده که وئ. وه ک له باسی فرمانه و ایانی
ماهیه شندا ده لن: (ش - ۴۱۲) (له سرده می
نووسینی نه م نوسخه پهرشانه دا که یکی وام ده دست
نه کهوت که شاره زای ماهی ده شتو ناگای له
هه زار میتره ۲۷

سرگوروشته ی بن. به لام کم کم له ده ماوه مه
بیستوه که بنکه ی شه خانه دانه له میژوه وه (ماهی
ده شت) او (تیلاره) وه. بز باسی کبوی نه مروودی نیوان
موشو شه خلالت ده نووسن. ده گپرتسه وه ده لیند
هیکه یه تی نه فسانه یی نه مروود باس ده کات.

دیتسه وه سر سرچاره و ده نووسن: (خواهنی
تاریخی (روضه الصفا) ده لن) (ش - ۴۶۵، ۶) که
شه خارنه میرخوند (میر محمد کوری شهید
پورهانه دین خارند شاه) وه. که چی له باسیکی تردا
ده نووسن: شیخ روکنه دین عه لاء الدوله ی سیمانی -
قنس سره - له (رساله ای اقبالیه) ادا فخره ویه (ه هر
له و لایه ره یه شدا ده نووسن: (اخواهنی (تاریخ گزیده)
ده لن) بن شه وی ناری خارنه که ی بلیت. که ره نگه
هر شه وی حه مدوللای موسه و فی سه زوینی بیت.
(ش - ۴۸۶). هر له زمان نه ورشه وه ده لیت که
(تذکره ی دولتشاهی) ده لن.

چه ند جاری تریش ناری (ظفرنامه) و (مطلع
السعدین) دیت. به لام دیار نریه کام (زه فرمانه) یه.
نازائم (تذکره ی دولت شاهی) هر (تذکره الشعراء) ی
ده وله تشاهی سه مه رقه ندی یه یا شتیکی تره له
شورنیکدا ده لن (واقعی له نه و فدی کوری
عه بدوللاره ده گپرتسه وه) (ش - ۴۴۵) له لایه کی تر
که مال نیسماعیل نه سفه هانی ده کات به سرچاره یا
شعری لن و ده گرت. (ش - ۴۸۱). (ش - ۴۸۶).

که واته سرچاره کانی شهره فغان بریتین له:
۱- هندیک گپرتسه وه یا نووسینی نه فسانه یی، که
دیاره به گومانسه وه ده یان گپرتسه وه و ساوه ری پزبان
نریه.

۲- شه سرچاره نووسراوانه ی دیوشو هندیکیانی
ناو بردوه و هندیکیسی زور دیاری ناو بردوه که
ره نگه لای و بوویت زانایان ناگادارین.

۳- شه گپرتسه وه و باسانه ی ده ماوه م بیستونی.
۴- شه وروداوانه ی خزی له نریکه ره ناگاداریان بووه.

که واته تیکرا ریازه که ی زانایانه یسه و ته نانه ت
له گهل زانستی هاوچه رخ میژوو نووسینی تازه شدا
ریک ده که ویت. نه شه ویه خزی له ناو لایه ره ی کتیبدا
ونکردیتو هر شه ویه بیین که پیشتر نووسراوه و له
کتیبدا یه. نه شه ویه که هر خزی به گپرتسه وه
به ستیت بن شه وی وه که هندیک میژوو نووسی کژند

شیوه‌ی نووسینی شهره‌فنامه

فیلیامنیوف زیرنژوف له هه‌سه‌نگگانی
 شهره‌فنامه و نوسلووی شهره‌فخاندا نووسیه:
 ((له‌مه‌پ‌ت‌رزی نووسینه‌گه‌شی نه‌گه‌ر نه‌و شیهره
 زۆرانه‌و نه‌و چ‌ه‌ند وشه‌ه‌له‌ماوو گ‌رانه‌گه‌مانه‌ن‌ه‌ی
 که‌ه‌ژۆه‌له‌ت‌یه‌کان‌ه‌زی‌لس‌ن‌ده‌گه‌ن‌و‌به‌له‌ای
 ن‌یمه‌شه‌وه‌باش‌ن‌یه‌، به‌گشتی نووسینه‌گه‌ی‌ه‌وان‌ن‌و
 تاسانه...)).

نوسه‌ر‌باش‌ده‌ستی‌خ‌ت‌ۆته‌سه‌ر‌شیهره‌ی
 شهره‌فخان‌له‌ن‌ووسینی‌شهره‌فنامه‌دا‌که‌شیهره‌ی
 نووسینه‌ه‌ژۆه‌له‌ت‌یه‌کانی‌پ‌یش‌خ‌ۆسه‌تی‌به‌له‌کو
 شیوه‌ی‌ن‌ووسینی‌م‌ی‌ژوو‌ن‌ووسه‌کانی‌ه‌ژۆه‌له‌ت‌یه‌به
 ک‌ور‌د‌و‌ف‌ارس‌و‌عه‌ره‌به‌وه‌به‌سه‌ر‌زم‌انی‌یک
 نووس‌ی‌ب‌یت‌یان‌، ه‌ه‌نگه‌ن‌ه‌م‌چ‌ه‌شنه‌ن‌ووسینه‌له‌گه‌ل
 نووسینی‌زانستی‌یا‌م‌ی‌ژوو‌سی‌چ‌ه‌رخ‌ن‌ۆزده‌و
 ب‌یسته‌م‌دا‌ن‌ه‌گ‌ون‌ج‌ی‌و‌له‌گه‌ل‌چ‌ی‌ز‌ی‌ز‌ه‌م‌ت‌ۆش‌نا‌ک‌ۆک
 نه‌ب‌یت‌، به‌لام‌نه‌وه‌نه‌و‌شیهره‌به‌یه‌که‌به‌م‌برات‌ب‌ۆ
 شهره‌فخان‌ماوه‌ته‌وه‌و‌و‌ی‌ست‌و‌یه‌تی‌سه‌بی‌خ‌ۆی‌له
 مه‌یدان‌یدا‌تاو‌یدات‌و‌پ‌یزی‌ب‌یشه‌وه‌ی‌سه‌رده‌می‌خ‌ۆی
 له‌ن‌ووس‌ین‌و‌ف‌ارس‌ی‌ن‌ووسینی‌سه‌رده‌م‌دا‌ب‌ۆ‌خ‌ۆی
 ب‌گ‌ر‌یت‌.

ه‌ه‌ر‌شهره‌فخان‌ن‌یه‌له‌نا‌و‌م‌ی‌ژوو‌ن‌ووسانی
 ه‌ژۆه‌له‌ت‌یدا‌که‌قه‌له‌می‌ن‌ووسه‌ری‌کت‌و‌ه‌ستی
 شاع‌یری‌کی‌ه‌ه‌ب‌یت‌، پ‌س‌پ‌ۆرانی‌خ‌ۆی‌ده‌ت‌وان‌ن‌له‌م
 باره‌یه‌وه‌به‌راورد‌یکی‌باش‌ب‌ک‌ن‌، که‌به‌داخ‌وه‌ده‌بوو
 ه‌ه‌ژار‌ب‌یک‌رد‌ایه‌، یا‌نه‌وه‌مه‌و‌شاره‌زایانه‌ی‌سه‌یری
 وه‌ر‌گ‌ی‌ه‌انی‌شهره‌فنامه‌یان‌کرد‌وه‌و‌ز‌ی‌ان‌و‌و‌نه‌یان‌له
 چاپه‌ک‌ورد‌یه‌که‌دا‌ب‌لا‌و‌ک‌راوه‌ته‌وه‌چ‌م‌ک‌یک‌سی‌نه‌و
 کاره‌یان‌به‌ج‌ن‌به‌یت‌ن‌ایه‌.

به‌ه‌مه‌وو‌ح‌ال‌ده‌ت‌وان‌ن‌ب‌ل‌ت‌ب‌ین‌شهره‌فخان
 م‌ی‌ژوو‌ن‌ووس‌ین‌کی‌ن‌ووسه‌ر‌(نه‌د‌یب‌)‌وه‌نه‌د‌ب‌یت‌کی
 م‌ی‌ژوو‌ن‌ووسه‌و‌ت‌ار‌مای‌ی‌ن‌ه‌م‌ش‌ه‌خ‌س‌یه‌ته‌به
 شهره‌فنامه‌وه‌د‌ی‌اره‌، سه‌رن‌ج‌ه‌را‌ک‌یش‌ه‌ر‌ن‌ووسینه
 په‌خ‌شانه‌گه‌ی‌ه‌ر‌یکه‌ی‌چ‌ه‌ند‌ب‌ابه‌ت‌یک‌ی‌نه‌ده‌ب‌یه‌به
 په‌خ‌شان‌، ه‌ه‌ر‌چ‌ی‌نه‌و‌ش‌یهرانه‌یه‌که‌له‌شهره‌فنامه‌دان‌،
 نه‌و‌له‌سه‌ر‌پ‌ی‌ه‌ه‌وی‌په‌خ‌شان‌ن‌ووس‌رو‌م‌ی‌ژوو‌ن‌ووسه‌کانی
 پ‌یش‌خ‌ۆی‌ه‌ه‌ند‌یک‌ی‌ش‌یهری‌شاع‌یرانی‌ف‌ارس‌ی‌ن‌ووس‌ی
 پ‌یش‌خ‌ۆز‌ی‌و‌ناوی‌ه‌یت‌ان‌یا‌ن‌یشاره‌تی‌کرد‌وه‌که
 نه‌مه‌ش‌یهری‌که‌س‌یک‌ی‌تره‌یا‌ه‌ی‌چ‌ی‌پ‌یوه‌د‌یار‌ن‌یه‌و

تازه‌له‌زان‌ین‌و‌ناگادار‌بوونی‌ه‌ستی‌نه‌و‌که‌سه‌د‌ن‌یا
 نه‌بن‌که‌سه‌ده‌گ‌ی‌ه‌ته‌وه‌.

له‌ل‌په‌کی‌تره‌وه‌شهره‌فخان‌نه‌نه‌وه‌یه‌که‌ته‌ن‌یا
 ه‌ر‌ود‌ای‌م‌ی‌ژوو‌ب‌گ‌ی‌ه‌ته‌وه‌و‌ل‌ی‌سی‌نه‌ک‌ۆل‌یت‌ه‌وه‌و‌نه
 نه‌وه‌شه‌که‌ه‌ه‌ر‌به‌ل‌یک‌ۆل‌ین‌ه‌وه‌و‌ه‌خ‌ه‌ری‌ک‌ب‌یت‌و‌خ‌ۆی
 له‌گ‌ی‌ه‌انه‌وه‌ی‌ورد‌ی‌ه‌ر‌ود‌او‌و‌ه‌س‌فی‌م‌ی‌ژوو‌سی
 به‌د‌وور‌گ‌رت‌ب‌ن‌، پ‌اشان‌شهره‌فخان‌ه‌ه‌ر‌له‌د‌وور‌ه‌وه
 ته‌ماشای‌نه‌و‌ه‌ر‌ود‌او‌انه‌ناکات‌که‌ده‌یان‌گ‌ی‌ه‌ته‌وه‌و
 ل‌ی‌یان‌ده‌ک‌ۆل‌یت‌ه‌وه‌، به‌له‌کو‌له‌ه‌ه‌مو‌یان‌دا‌ه‌ه‌لو‌ستی
 خ‌ۆی‌د‌یاره‌و‌نه‌و‌ه‌ه‌لو‌سته‌ش‌ه‌ه‌ر‌ج‌اره‌ی‌به
 چ‌ه‌شت‌یک‌ده‌رده‌ب‌ه‌ر‌یت‌.

ه‌ه‌ر‌چ‌ه‌نده‌سه‌ره‌ت‌ای‌ف‌ه‌سه‌له‌کانی‌شهره‌فنامه‌له
 سه‌ره‌ت‌ای‌نه‌ده‌بی‌ده‌چ‌ن‌، به‌لام‌له‌ه‌ه‌ند‌یک‌یان‌دا‌به‌له‌گه
 ب‌ۆ‌سه‌ر‌چاره‌م‌ی‌ژوو‌سی‌یه‌کانی‌ده‌دات‌به‌ده‌سته‌وه‌له
 سه‌ره‌ت‌ای‌باس‌ی‌ف‌ه‌ر‌مان‌ه‌و‌ایانی‌ده‌ینه‌وه‌رو‌شاره‌زور‌دا
 ده‌ن‌ووس‌ن‌(ه‌بر‌ال‌واح‌ض‌مای‌ر‌م‌ست‌خ‌یران‌اح‌وال‌ا‌و‌اب‌ل
 و‌ا‌واخ‌ر‌و‌خ‌واطر‌م‌ه‌ر‌ک‌رد‌ار‌م‌ست‌ح‌ف‌ظان‌ق‌ضایای‌اک‌اب‌رو
 اص‌اغ‌ر‌م‌خ‌ت‌فی‌و‌م‌ست‌ر‌ن‌مان‌د‌)) (ش-28)

واته‌- له‌ده‌روونی‌شاره‌زایانی‌خ‌ه‌له‌کانی‌پ‌یش‌و
 دو‌و‌ای‌رو‌له‌یادی‌پ‌اریزه‌رانی‌ژ‌یانی‌گه‌شی‌گه‌وره‌و
 پ‌چ‌ووک‌شاراره‌ن‌یه‌.

باس‌ی‌نه‌ب‌ی‌و‌ب‌یه‌کان‌به‌م‌ج‌ۆره‌ده‌ست‌پ‌یده‌کات:
 ((والیان‌م‌صر‌خ‌برو‌ح‌ام‌یان‌م‌ل‌ک‌س‌یر‌ش‌رح
 و‌ل‌ایت‌اب‌ن‌ح‌ک‌ایت‌را‌ب‌د‌ین‌رو‌ایت‌ف‌ت‌ح‌ن‌م‌وده‌)) (ش-
 82).

واته‌- وال‌یه‌کانی‌شاری‌ه‌ه‌وال‌د‌پ‌اریزه‌رانی‌ول‌اتی
 سه‌ر‌گ‌ۆزه‌شته‌و‌یل‌ایه‌تی‌ن‌ه‌م‌چ‌یرۆکه‌یان‌به‌م‌گ‌ی‌ه‌انه‌وه‌یه
 ک‌رد‌ۆته‌وه‌- ف‌ه‌ت‌ح‌کرد‌وه‌- (ش-82).

باس‌ی‌م‌یره‌کانی‌ه‌ه‌کار‌یش‌ی‌به‌م‌چ‌ه‌شنه‌ده‌ست
 پ‌یک‌رد‌وه‌: ((ه‌ر‌ض‌م‌یر‌م‌ن‌ج‌اک‌س‌یر‌ف‌ال‌س‌ر‌ج‌وهریان
 س‌خ‌ن‌ش‌ناس‌و‌خ‌اطر‌ت‌ص‌و‌یر‌پ‌د‌یر‌ص‌ان‌ی‌ر‌ایان‌ن‌ور
 ا‌قت‌باس‌ص‌ورت‌اب‌ن‌ق‌صه‌در‌پ‌رده‌الت‌باس‌ن‌مان‌د‌))
 (ش-126).

واته‌- له‌ده‌روونی‌گه‌شی‌ن‌یک‌س‌یری‌گه‌وه‌ریانی
 وش‌ه‌ناس‌و‌ب‌یری‌نه‌خ‌شه‌ک‌یش‌ی‌را‌پ‌وختیان‌ه‌رو‌ناک‌یی
 وه‌ر‌گ‌رت‌ن‌ی‌و‌نه‌ی‌ن‌ه‌م‌چ‌یرۆکه‌به‌شاراره‌ی‌ی
 نام‌ین‌)).

بیگومان دهین هندیکیشی شیعی خوی بن. نه مش
 دپان ده که وسته نه ستوی شاره زاو پسپوره کانی
 شیعی فارسی کوردی که تهنیا له ره ژه لاتی
 کوردستاندا هه. لیره وه دهین له پوری قه له می
 نوهرانهی شهره فخانه وه زیاتر له په خشانه کوی
 بدوین.

که کوله که به کی میژوه کوی شهره فخان نه فانه
 بیت. هر دهین بجیته وه سر شانامه و به نه فانه
 نه له باره ی کورده وه ده ست پیسکاتو نهو گیانی
 شانامه و تابلوی چه شنی شانامه و کیشی شانامه له
 سه ره تاره تا کوتایی لن جیانه بیته وه. هر وه کت نه وه ی
 بلیت هیشتا کهسانی وا هاون بتوانن شان له شانی
 فیره وه سی بدن:

چو جمشید ازین وحشت آباد رفعت

بیرون برد بگرفت ضحاک تخت

لضاکرد ملک اقالیم سبع

مقرر بضحاک شداد طبع

(۱۹)

که چه مشید ره وان بوو به ره و گزوه شار

به زور هاته جیی نه ژده هاکی گه مار (ه)

نهو چوونه وه سر شانامه یه یا لاسایی شانامه یه
 یا پیشتر کن له گه ل نه ودا له زور شونی شهره فنامه دا
 دیاره. بیگومان نه مه به اراردیکی وردو پسپورانه ی
 ده ویت. به لام ده توانی نه وه پیشنیار بکه یین که له
 وه سفی شهره دا نه م به ارورده بخهینه به رده م.

له وه سفی شهره ی کوردی جزیره و قزلباشدا چه شنه
 په نژد امایه کی په خشانو شیعر ده نه خشینن که دیم
 لادانی کالی ده کاتسه وه. دهنگی شیعر له ویدا
 شانامه ناسایه:

صلای سپو شیهه باد پای

در آورد ماهی و مهرا زجای

نمایان شد ازهر طرف چوب تیر

چورگهای غیرت بتن جای کیر

ز خونی که تیرک زد از فرقگاه

یلان را بر افراخت پرکلاه

تبر زین بخون یلان کشت غرق

چو تاج خروسان جنکی بفرق

گوزپسی سواران و ورشعی ده بان

گرمو شیری له ژیان ده کردن نه بان

بریقه

بریقه ی ده می شیری تیشوو به خوین

بزه ی مه رکتو ده بیرسی زیندوو له کوین؟

به شیرو به نیزه له شهره گهی به رین

وه کو ته رزه بارانی سر دا وه رین (ه ۲۹۶).

له شهره ی محمه مد به گئی شامحه مه دی شبرواندا
 له گه ل توماسه یی سه فه ویدا بیجگه له وه سفی
 شاعیرانه ی زستانی کوردستانی تابلویه کی تری شهره
 نازایی ده یشتین (ش ۲۰۲).

نهو دیمانه ی بو شهره ی شیخ حهیده ری موکریو
 پاشای سه فه وی تو مار کردن هر دهین دیسری ناو
 شانامه یین:

ز قبضه فشردن شد از دست مشت

سپر شد ز تیر یلان خار پشت

خدنک فدایی نا اعتماد

ز خون دلیران شده سرخ بید

شد از تیر کردن چنان سرده

که برف آرد از باد صرصر ده

چنان نیزه را در زره رفت نیش

که افعی در آید بسوراخ خویش (۲۸۱)

هه ژار به م چه شنه کردو ویه تی به کوردی:

پلوسک بوو خوین ده مه دؤخی شیر مه تال بوونه
 ژوشک له بهر در کی تیر

په و نیزه نیسکیمرو په کک پسین

نه سب یالو بزبان ده ره نگا به خوین

که وان داسی مردن بوو یین سن د دو

له شو گیانی پیش خو ده داو ده پدروو

ده سو خه نجه ری تازه ساری کوران

سه رو ورگی زور یین په پاند دران

ه (۵۲۸)

بو به رگری میر شیرا حیم له قه لانی بدلیس
 وه سفیکی نه وتوی به جیه بشتوه که ده جینه گه لیک
 خانه ی نه م باسه وه و قه له می ره نگینی شهره فخان به
 په خشانو شیعر که وتوتسه کاره وه و گیمانه وه نه و
 پانژد امایه چه ند لاپه ره ی ده ویت. (ش ۵۰۵، ۵۰۶).

له سه ندنه وه ی بدلیسشدا دهنگی داستانانه ی
 به رزه بیته وه:

باقبال سلطان توسل کنان

گرفتند ملک خود از دشمنان

بدفع عدو تیغ کین آختند

بنای ضلالت براند اختند

(ش-۵۲۹)

ههژار وتوویتتی:

سهری دورژمنانین نهوی کردهوه

پهری بهختی سلیمان کهوی کردهوه

ولاتی گراویان به شیر سائدهوه

برینیان به سهریستی برژاندهوه

هه ره له شهری بدلیسدا به پهخشانو شیعر

و م سفیکی درژیتر هه ره له سهر کیشی شانامه به جن

دپلن:

ز هردو طرف یکه تازان کرد

نمودند با هم بسی دستبرد

(ش-۵۵۷)

ههژار ده لئ:

له دوولاره لاوانی کوردی نه بهز

به گزیه کترا چوون له دهشتو په وهز

(ه-۷۶۱)

به داخه وه نه م چه شنه نه فراندنه به شهری

کورد کوژه خویشی به کارهینراوه، دیاره شهری نیوان

میرانی بدلیس خزیانه وه نه م لایه نگری میرشه ره فه:

زوی پوژو تیغانی هیندی به چهنک

دوو ده ریا له پولاو پراوپ نه ههنک

به یه کتر گه بین، بوو به قیره و گوپین

چه لیک سه ریپنه وه چه لیک زک دین... هتد

(ه-۷۲۰)

شه ره فخان له م شه په یاندا به لای شهرحی تاکتیکی

زانایانه می شه پشدا چوره.

لیره وه ده بنی بیننه سه ره قه له می ره نگیسی

شه ره فخان چ له باسی میژوو چ له ده ریپینی ههستی

خزیدا، که به راستی نو سه ریکی گه وره و خاوه ن

توانایه کی مه زنه، به داخه وه به فارسی به، نایا

ده توانین به حسابی نه مه ژ حساب له گه ل شه ره فخان

به کهن که به بوج به فارسی نو سیوتی، له راستیدا

هه رگیز نه و شاکاره می به کوردی پی نه ده نووسرا،

هه رچی فارسی به که به تی له پروی زمانه وه هیمن به م

جوره می هه له سدن گاندوره: (شه ره فخان له و پوژو گاره

نه نگوست له چاره دا چاری کردوته وه له ناو ته په و تزو

گیژه لوو که می سه فه ریدا به خردا هاتوه، له مالی شادا

هه زاره میرد ۲۰

نه و فارسی به دژیوو بن شه می پی خویندراوه: به لام نه و

کابرا بلیمه تو هه لکه وتوه زور به ده خور ادیسی

باسکی لی هه له عالیوه و له و گیزاره خزی په راندوته وه

هیناویه نه ده بیاننه پی زه له ته که می نه و پوژوی به با

کردوه و له کهوی داره و به رده پیبری کردوه و به دانست

سپی کردوه و تو یکللی فزی داره و کاکلیکی پاکو

خاویزو تیرگوشتی لی هه لیژاردوه و له سه ره پهری

شه ره فنا می داناره و به نمونه می په وانی و جوانی

پیشککش به فارسی دوستانی نه و زه مانه می کردوه))

(ه-۶۷)

دیاره هیمن وتنه لی سه رده می کزیسی فارسی

نووسیندا شه ره فخان کورد و ستوویتتی نووسینی

فارسی به رزیکاته وه. هه روه که له و سه رده مه دا این

صیقلی جزیری و ستوویتتی گیان بکاته وه به بهر

عه ره بیی چه رخی تاریکی عه ره بدا.

نه مه له پروی زمانه وه به لام که له پروی

ناوه پوژو سوزو وینه وه دینه سه ره شه ره فنا مه نه وا

قه له میکی به رزتر ده بینین.

به سوزوه باسی میرشه مه دین ده کاتو ده لیت:

مجردان تو ازیاد غیر خاموش آند

بخاطری که تونی دیگر آن فراموش آند

(ش-۵۷۲)

هه تا دل بیبری توی بی کیتی له بیره؟

دل و میشک به بیبری توه گیره

(ه-۷۷۴)

نه م سوزو وینه وه ههسته پیروزه چن تیکه ل کراون:

آسمان ساخت در آفاق یکی سور چه سور

که از آن سورشد اطراف ممالک معمور

اجتماعیت منور قمری را با شمس

اتصالیت مقرب ملکی را با جور

مهد بلقیس زمان داشته ارزانی

بسرا پرده جم دولت تشریف حضور

(ش-۲۰۶)

هه ژار ده لئ:

به زمی شاهانه می نه می دل هه له خوت سه رخوش که

چاری مهست هوش ده رفینن و هره خو بیهوش که

جوانترین گول له گولستانی عه جه م میوانه

دیاری شایانه له مه ولا گولی کوردستانه

ته ختی به لقیسه حوسنکیفو خلیل سیمانه

پری پخوانه که مه‌یگیت هم‌ه‌تی په‌یمان
(۱۳۳۶)

باسی نارابه‌تو دارای صاف کردنی فرمانه‌وایانی
سرفشان له‌م دیر ه‌دا ده‌نگه‌ده‌دانه‌وه:
بود بجه شبر چندان زبون
که‌ناروده‌هنگاله‌دندان بیرون
(ش- ۱۳۳۶)

ه‌زار وتوبه‌تی:
به‌چکه شبر چنگورکتو که‌لبی ده‌رکوت، ده‌رچسور له
ان

دودس شو روزه‌ی دانی لن ده‌سورن ورچی ته‌لان
(ه- ۱۳۵۵)

یا شانزای به‌خویو کوردی بدلیسه‌وه به‌م چه‌شه
وتبه‌به‌ده‌ده‌پری:

شها اول بدلیک کردی مطیع اولمز سلیمان
از لندن قالمه‌عادتدر چالشور لر اوجاغ اوسته
(ش- ۱۵۰۷)

شعری محمود اوغلی که شاعیرو په‌سندده‌ری
سوله‌یمان بیژن اوغلی بوو بز حه‌سن به‌گی نارد.
ه‌زار ده‌لن:

چ خار سر بز سوله‌یمان نانه‌وتش کوردی بدلیسن
په‌گه‌ز کورد پاری ناورگیکه‌ناگری ه‌در بشاییسی
(ه- ۱۷۱۵)

خز له‌قمیده‌په‌کیشدا وه‌سفی بدلیسو جوانیسی
دیتیشه‌وه له‌کوتاییدا ده‌لن:

نا غاری برد از ساحت پاکش سوی خلد
که‌کند غالبه‌انگیزی جعد حورا
لیک هرچند سرگشته در آن کو گردید
بفاری نشش دست رس از عین صفا
(ش- ۱۵۲- ۱۵۱)

نارو ده‌وه‌تی پر گول، باخو په‌زی پر هیوه

ده‌شتو ده‌ری په‌نگیوه، کینو که‌زی خه‌ملیوه
بدلیسه‌ه‌کزی پازان، بز دل‌بهررو چاربازان

پیک هینه‌وه بز نیازان، چن په‌سته له‌لای چازان
ته‌گه‌ر به‌انه‌وئ بلطین شه‌ره‌فغان به‌چهند دپری
له‌ملار شه‌ولا شه‌ره‌تابه‌کی بز نووسینی میژووی
ته‌ده‌سی کوردی داناه‌وه‌وا ه‌در ده‌بن له‌باسی
لزلکنوره‌وه ده‌ست پین بکه‌مین:

شه‌ره‌فغان له‌باسی میرنداغ کوزی شه‌بدال به‌گدا
له‌زار میژود ۳۱

ده‌نووسن:

شاعیرانی کورد له‌باره‌ی دلاویس و سازایی شه‌ره
میره‌وه به‌یتی زورسان هه‌له‌ستووئد په‌سیان داره‌وه
په‌ریان هه‌لگوتوووه له‌کۆپو دپوه‌خاناندا ده‌نگخوشان
به‌ناهه‌نگه‌وه ده‌یخوتنه‌وه)) (ش ۱۳۶۱).

به‌لام کوان شه‌و شاعرانه، تۆ بلقیسه‌دووایاندا
بکه‌رین بیانده‌ژینه‌وه؟ شه‌ره‌فغان له‌پال هه‌موو شه‌وه
بایه‌خانه‌ی له‌لایه‌تی بایه‌خی وشه‌ی لایه:

وتار چۆن په‌یابووئ له‌کویوه‌ده‌ی؟ چ جیت دیاری
ته‌کراوه‌هینه‌وش به‌جیتی لای وایه به‌هۆی وتاره‌وه
ایله‌ی پیاره‌تی ده‌رکه‌وتو مرۆف سه‌رکه‌وت، تۆویک
بجیشتر هه‌ر تۆوی وشه‌یه، یادگارکک به‌میشن هه‌ر
ته‌وه)) (ش- ۱۳۲۹)

هه‌ر له‌تۆمارکردنی میژووی شه‌ده‌ده‌دا چوارینتکی
مه‌ولانای هاتیفی ده‌کا به‌شمونه، دیاره‌شعیره‌کان
فارسین. (ش ۱۶۸)

له‌باسی یاقوب به‌گی کوردی محه‌مه‌د به‌گی
فرمانه‌وای (ده‌رزیسی)دا نیشانه‌په‌کی باشان بز
بوونی شعیری کوردی بوونی دیوانی شاعر به‌کوردی
بز تۆمارده‌کا، شعیری ده‌رویشانه‌ی ده‌هۆنده‌وه
زۆربه‌ی شعیره‌کانیشی به‌زمانی کوردی وتووئد
دیوانی شعیری به‌کوردی هه‌په (ش ۲۱۲). بز میژووی
یاقوب به‌کک: ته‌وه‌په که‌شاقولی به‌گی برای سالی
۱۵۲۴م فرمانه‌وا بووه. شه‌م پاش شه‌وه هاتوته
سه‌ر کار، بیستو پینچ سال فرمانه‌وا بووه، ته‌وسا
دوومان به‌گی کویسی خستوته جیتی خۆی، که‌شه‌ویش
له‌شه‌ری چالندیراندا ۱۵۹۸م = ۱۵۷۸م کوزراوه - پاش
دوو سال حوکمرانی. که‌واته یاقوب به‌کک سالی
۱۵۵۹م = ۱۵۵۱م بووه به‌فرمانه‌وا - به‌مندا سه‌رده‌می
ژیانی شه‌وه ده‌رده‌که‌وئ نیشانه‌به‌کک له‌وه‌وه بز میژووی
ته‌ده‌سی کوردی داده‌نریت.

شه‌ره‌فغان باسی شاعیریکی تریش ده‌کات که
ده‌رویش مه‌حمووده (بهره‌سن له‌هۆزی رۆژه‌کی‌یه‌وه
له‌شاگردانی مه‌ولانا شیدریسه‌وه هونه‌ری
نامه‌په‌نگاندن شاعر هۆتینه‌وه له‌وه‌وه نیریوه‌وه)
(ش- ۱۷۷) به‌لام باسی شه‌ره‌ناکات به‌چ زمانیک
شعیری وتوووه. بز ژانیسی دیاره که‌مه‌لا شیدریس له
۱۹۲۶م - ۱۵۲۰م دا کۆچی دوایی کردوووه.

له‌باسی بدلیسا باسی شوکرسی شاعیر ده‌کات

نه‌مه‌یه:

له‌لای نه‌و ناوه‌پوونی چاری قرژال

ده‌که‌وته به‌ر پلارو ته‌وسو تیتال

له‌شوردا ره‌نگی نه‌ستیره‌ی ده‌نه‌خشان

له‌پیی پوژیکه‌وه نارووی ده‌قلشان

(ش- ۴۴۱، ه- ۶۲۶)

پیش شهره‌فخان کی‌و وه‌سفی سروشتی کوردستانی

به‌مجوره‌ کردووه، سه‌یر نه‌ویه تا چهند سه‌ده‌ نه‌م

وه‌سغه‌ نه‌کراوه که‌ شهره‌فخان تابلوی کوردانه‌ی

بدلیسی پی‌ن بیشانداوه:

هه‌موو جی‌ن په‌نجه‌یه‌ک له‌و میترکۆ ده‌شته

به‌ره‌نکۆ بۆ هه‌زار هینده‌ی به‌هه‌شته

هه‌زار گۆل هه‌ر گۆله‌ی بۆنیکۆ ره‌نگیک

هه‌زار مه‌ل هه‌ر مه‌له‌ی ناواز ده‌نگیک

چلان سروه‌ به‌سرته‌ ده‌یدواندن

به‌نه‌رمی رایده‌ژاندن بۆ نوواندن

تکه‌ی شه‌ونم له‌سه‌ر په‌لکی گولالان

وه‌کو خواه‌دان له‌سه‌ر گۆنای پوالان

له‌ده‌م چه‌م داری میوه‌و داری بی‌ به‌ر

ده‌یانم‌ازانده‌وه دوو به‌ر به‌ سینه‌ر

هه‌ور تا پی‌ی ده‌که‌وته لیم‌ه‌واری

له‌جیتی باران گولاری لیم‌ ده‌باری

(ش- ۴۴۲، ه- ۶۲۸)

جاریکی تر ده‌چیتسه‌وه سه‌ر وه‌سفی نه‌سپ.

شاره‌زایی هه‌ر له‌ نووسینو توانای ده‌ره‌پیندا پیشان

نادات، به‌لکو دیاره‌ نه‌سپ ناسیکی له‌ وینه‌ی باوکی

کویر نۆغلووه:

((کویتیکی داوین تاریکو سم کۆدکۆ جو‌مگه

په‌یتو له‌سه‌ر لنگۆ ناوده‌ست بلارو سینه‌ ته‌ختو

قه‌دباریکۆ دوو نه‌ستووو گوئی سه‌گلاری هه‌ینه

ره‌قۆ لاجانکۆ له‌ روو ده‌ه‌چاو لمۆز شووشو به‌ژن

پیکۆ کلک گرو بالابه‌رزو دیمه‌ن ته‌رزو قیتو قۆزو

زیتو نیسکه‌و له‌نجه‌که‌رو شۆخو شه‌نکۆ به‌راپه‌رو

په‌وت مه‌رو ناسکه‌بازو نازه‌نینو بی‌ مانگری جووته‌و

گازو سه‌روه‌شینو هۆگرو رامو ده‌سته‌مۆو جله‌وخۆشو

شایی به‌خۆو له‌ ره‌بازیدا ره‌وانو پشوووارو بی‌ هه‌ژاند

سرکی و نرکه‌و سه‌رسم دان بوو. هینده‌ جوان بوو

ده‌تووت به‌ قه‌لم کیشراوه. به‌ ته‌مه‌نیش گه‌لیک

جوانو جوانوکی تازه‌گیراری سن سالانو پیکراو بوو،

((که‌ سه‌رده‌میتک لای میرانی تورکمانو پوژگاریک

لای شهره‌فخانی بدلیس بووه، پاشان که‌وته پی‌زی

هه‌مه‌مانی سولتان سه‌لیم خانو پروودای زه‌مانی

نه‌وی به‌ شیعر هۆنیوه‌ته‌وه‌و به‌راستیش گاله‌ی

کردووه‌و به‌ (سه‌لیم نامه‌ی ناواناوه. له‌تیغی پۆسی

خاوه‌نی ته‌زکه‌ره‌ی شوعه‌رای تورکی ناوی نه‌ویشی

نووسیه‌و. هندالی شاری بدلیسه‌)) (ش- ۴۵۱، ۴۵۲)

دیاره‌ نه‌م شوکری به‌ بدلیسی به‌ تورکی نووسیه‌تی.

هه‌رجی مه‌ولانا عه‌بدولخه‌لاق کوپی شیخ حه‌سه‌نی

خیزانی به‌ نه‌وه شهره‌فخان پارچه‌ شیعریکی جوانی

فارسیی نه‌و له‌ وه‌سفی سروشتی بدلیسدا

بلاروده‌کاته‌وه. (ش- ۴۵۲، ۴۵۳). بۆ مه‌حموودی

که‌له‌چیری ده‌نووسن: (شاعیریکی بی‌ وینه‌ بسو، زۆر

هه‌له‌به‌ستی به‌ فارسیو تورکی داناوه) تاکه‌ به‌یتیکی

له‌بیربووه نووسیه‌تی به‌وه، نیتر هیچ شتیکی نه‌و

پیاوه‌ زیره‌که‌ دیار نی‌یه.

سه‌وزه‌ی به‌ ناوی ژینه‌وه له‌بان لیوی ناله‌وه

یان ورده‌ بازی هه‌نگه‌ به‌ هه‌نگونی قاله‌وه

(ش- ۴۷۱) (ه- ۶۷۷)

شهره‌فخان له‌ گه‌لیک وه‌سفی نه‌ده‌بیدا قه‌لمه‌می

تاوده‌دات، سه‌یری نه‌م وینه‌ی نه‌سپه‌ بکه‌مین که‌ به‌

شیعر نه‌خشینراوه:

هزار اسپ نکو شکل خوش اندام

بکاه پویه تندو وقت زین رام

اگر سایه‌ فکندی تاز یانه

بیرون جستی زمیدان زمانه

چو وحش کوو در صحرا تکاور

چو آبی مرغ در دریا شناور

هه‌زار به‌م چه‌شنه‌ کردویه‌تی به‌ کوودی:

هه‌زار نه‌سپی ره‌سه‌ن گشتی حدووه

له‌ پرووی وان ره‌خشی پۆسته‌م بی‌ نه‌مووده

له‌ ره‌وتا ناوی لافاون، شه‌مالن

له‌ غاردا هه‌ر په‌لیکیان جووته‌و بالن

نه‌گه‌ر سه‌کۆل ده‌که‌ن له‌و چۆلۆ ده‌شته

ده‌له‌رزئی کایه‌که‌می هه‌ردی له‌پشته

(ه- ۵۳۵)

به‌ چهند دیری جوان وه‌سفی دوو ناوانی (کسووراو

په‌به‌ت) ده‌کات که‌ ره‌نگه‌ لاسایی له‌ شیعر

له‌مه‌رده‌وای کووریدا بی‌نین. سه‌ره‌تای پارچه‌که

هه‌زاره‌ینوود ۲۲

دانی شیلای پین مابون
زریانی بهزاندبوو له گهردا

دویکرده مژو دوومان له شهردا
کلکی له زهوی به گهردر یالی
لهو بهزویه ههوری راده مالی.. هتد
(ش- ۴۸۷، ۴۴۸. ه- ۶۹۵).

هه له باسی وه سفدا سهیری نهم دپه هی جوانیو
بیری تیکه لکردوو: په رده هی رهشی شهو که سوو
ده پوشتی نازدار ده خه ویتو کوو ده کوشن.

سه ره تا له شه ره فنا مه دا

هه ره فسله به سه ره تایه کی نه ده بی، نیتر
ناره پزکی شه سه ره تایه یا په یوه ندی به باسی
فسله که وه هه یه، یا شتیکی ته قلیبی دور له وه
به لام یا باسی سروشت یا مهیه یا شتیکی تره، یا هه
په یکه رو وینه کی نه ده بیو قه لسم له مهیداندا
تاروانه. نهمه پیره وی هه موو داستانه کانی پزوه لاته،
که زوره بیان به شیره بوون، یا ده ترانین بلتین
هه موویان. نه وه شمان له بیرنه چیت که هه موو
داستانه که ش سه ره تایه کی هه یه که ستایشی خواو
نه وسای پیغه مبهرو لای زوره شیان سولتانی شه.
سه ره فغانی نیمه ش هه چهنده میژوی نووسیوه و
په خسانی نووسیوه، هه شه ریگه یه گرتوو، که
دپه سه باسی شه سه ره تایانه له به رده می وینه
په یکه رو وشه جوانو نه وسای ناره پزکدا سه رسام ده بی،
کامیان بکه به نمونه، په نگه هه چهند نمونه یه ک
بهس بن بز شه وی بیسه لمینن که سه ره فغان پیش
نه وی میژوونوس بیت نو سه ره.

ناره پزکی ستایشی خواوی گه وره شه وی
داستانه کانی پزوه لاته به لام قه لسم به جۆرکی تر
نه خشه ده کیشیت:

((سه ره تای وتارم به سوپاسی شه خوایه ده ست
پنده کا که په سندی شه له دلی پوونا که وه وه ک
پزوی به تیریز زهوی ناسان ده ته نیته وه، نه و خاوه ن
شکزیه کی که هه موو پایه به رزو سه ریلندیک له سه ژیر
پسه هی ده رگانه هی نه ودا به لاره ملسی سه رکزی
سه ره نیته وه. (ش- ۴)

بز پیغه مبه ریش هه شه ستایشانه یه که له گهل
شاعیرانی پیش خوی پاش خزیدا به راورد ده کریت،
هه زار میترد ۳۳

سوپاسی پادشای خزی، پادشای عوسمانیش له
سه ره تاره ده ست پنده کاتو له فسل به فسل
شه ره فنا مه دا وه ک له هه وروا باس ده که بین
ده ورتیته وه.

به سولتان محمه مد خانی سیهم، کوپی سولتان
مرادی سیهم ده لسن: ((دالده و په ناو په سیوی
کیسرایه و بز قه به ران جیکه هی نومیدر هانایه،
پادشایانی چیند ماچین ده که ونه ده ستو پایه وه.
کاری سولتانان ماچکردنی لاشیپانه و سه رده رانه
ده رگایه سی. سونی مه زه بان ده پاریزی له گو مپه بووند
گوناهیان دل ده بیزی. هه رچیه ک بدرکینن کهس له
گفتی ده رناچن، به راسته و چزیده هه زوردارو
تاوانباران داده پاچن. هه ژاری خه مباری له نارادا
نه هیشته وه سیه ری شابالی به زه یو به خشنه بی به
هه موو که نه که لیتیک گه یشته وه^۱)).

په نگه لیره دا رازاندنه وه شه ده بی به سه رشتی
تردا زال بیت. به لام نهم سولتان په رستو سونیتی یه
شه ره فغان کاریکه له هه وروا به ناسانی به لایدا
پانه بوورین. نه وه ش بلتین که پاش نهم سن ستایشه
نه وسای په سی میژوو ده نووسیو قه لسه هی خزی
له به ری میژوو وه ده رده خا. با نیستا بیینه وه سه
سه ره تاکانی.

بز فرمانه وایانی مه کس ده نووسی:

((از رشحات سحاب قلسو حرکات بنان ستوده رقم
سابقا بروضوح پیوست که...)) (ش- ۲۸۲).
واته- هه زو له به خشنه بی هه وری قه لسه و
لیشاری نه موسی په وان بیژیسی ژماره وه دیاره
که...))

بز فرمانه وایانی کفرا نووسیوتی:

((بلبل نغمه سرای گلستان امارات: وتوتی قهه پرداز
شکرستان حکومت از انساب امرای شیروان چنین
روایت مکنید)) (ش- ۲۹۹)

واته- بولبولی خۆشخوانی باخجه ی شه ماره تو
توتی زمان به چه رخی شه کرستانی فرمانه وای
له به ری په چه لسه کی میرانی شیروان نه مه
ده گیت نه وه))

بز مهیره کانی زه رقی به م چه شنه ده ست پنده کات:

^۱ وه رگیت نه که هی هه ژار (ه- ۸) جزوه ده ستکاری یه کی تیدایه.
به لام له مانا ده رنه چوو. (ش- ۱۵، ۴).

((له دهروونی بالادهستانی په وانبیژیو یادو بیړی میژوونووسانی زمان پاراو نم چیروکه شارواوه نویه که ده لټن...)) (ش- ۳۰۹).

سهره تاي باسی سويدي په کان نه مه په:

((له باخچهي گټپرانه وهی پابردوو، گولزاري سرگوزه شته ی عه نبره بټو، بټنی شم هه والانه به نووسه ری شم نووسینه پم که پوکوی په گه یشتوه که...)) (ش- ۳۲۷)

له سهره تاي باسی فرمانه وایانی سلیمانی ((سلیمانی)) دا نووسیوی په:

((له دهروونی نالا هه لگرنی دادو نینسانو یادو بیړی نووسه وانی بهرهمی نار واور داهینانی ناپه سنده وه دور نویه که...)) (ش- ۳۳۹)

بټو میرانی بابان بهرهمی میژوونووساند سرگوزه شته گټپر وه تیکه ل ده کاتو ده نووسن:

((له دهروونی میژوونووسانی دم پاراو دهروونی پروونکیانه وه له بیرو یادی نهو سرگوزه شته گټپرانه وه که یادیان پم بټنډ بهرامه یو هه والی په نگیڼ ده زانن دور نویه که...)) (ش- ۳۶۲)

بټو فرمانه وایانی موکری ده نووسن:

((از فحوای کلام غرایب انجام فضلالی فضیلت فرجاپو مردای بنان کثیر البیان فقهای شریعت انتظام مستفاد میگرد که...)) (ش- ۳۷۲)

واته- له ناوه پوکوی وتی نه انجام سهیری خاوه ن فهزلاند که ره سی په نجهی په وانبیژانی زانایانی پیگه نیشاند ه نهو سووده ده بینین که...))

له هه سهره تايه دا چهند وینه ی له یه کچوو جیا ده بینین، به لام نه انجام بهری قه له پو نووسینی پم هونه ری شهرفخانمان پیشان ده دن.

بټو بنه مالهی مه محمودی نووسیویه:

((به سروشتی ساغو بیړی په وانی راستی بیژاند میژوونووسانی پیگه و تریقت پیشانده ران... هتد)) (ش- ۳۸۸).

بټو فرمانه وایانی دونبولی ده لټن:

((له ته قریری دلگیری نه وانه ی گټپر ه وهی باوه پیتکراون نهو سووده ده بینین که...)) (ش- ۳۹۹).

بټو فرمانه وایانی باندهش به و جوړه و زیاد یه که وه نووسیوی په.

((له ته قریری دلگیری نه وانه ی گټپر ه وهی باوه پیتکراوند له ده ریپنی وشه ی دانسه ی نشان داری حیکایه ت گه ینه ران)) هتد (ش- ۴۱۳).

بټو فرمانه وایانی بدلیس ده لټن:

((ده بن له نارینه ی سروشتی قه که رانی شیرین وتارو دهروونی گټپر ه وه زمان پاراو کانی وه کن تیشکی پوژ وینه ی شم مانایه ده رکه وین...)) (ش- ۴۸۱)

هه ر لهو باسه دا ده نووسن:

((له نارو دهروونی پروونکی له چه شنی نیکیری هه لچووی خاوه ن فهزلانی دهروون پروونک سوود له دانانی خاوه ن خه به راند بهرهمی بیواچاکان ده بینین که...)) (ش- ۴۸۶ / ۴۸۷)

زریک له سهره تاکه ی نه وه وه بټو فرمانه وایانی خیزان هه ژار نووسیوتی: ((له و گولجنانه ی له باخچهي په نگاوه نگی پم بټنډ بهرامه ی میژوودا گولبټیرنډ نهو کارامانه ی له نارو میترکتو میترخوزاری به سه رهاتی پابردو وماندا ناودیرن. قه له میان گولادی داداوه و گویچکه ی نیمه میان وا شاوداوه که...)) (ش- ۴۷۲). (ه- ۴۰۰)

بټو فرمانه وایانی شیرین به مجوره ده ستی پیتکردوه:

((ابولبولی نه غمه سهرای گولستانی میرنشین: توتی قه که ری شه کرسیانی فرمانه وایانی له باره ی په چه له کی میرانی شیروانه وه... هتد)) (ش- ۴۹۹)

شم سهره تا نه ده بی جوانانه ی شهرفخان (هه رچنده هه ژار دریژی کردونه ته وه لئی گزپسون)، به لام خوشیان له پال بایه خی ته ده برو جوانی وشه و پازاندنه وه یدا ده مانبه نه وه سر سه رچاره کانی شهرفنامه له کتیبی میژوو و گټپرانه وه ی ده سارده پو فؤلکلورو هه موو نهو شتانه ی لای شهرفخان گردبووندته وه نهو بهرهمه گه وره یه ی پشت به وان نووسیوه. شیوه ی شهرفخان ده رده خه ن له تیکه لکردنی نه ده بو میژوودا. دیسانه وه پیمان ده لټن که شهرفخان میژوونوستیکی نه دیبو نه دیبیتیکی میژوونوسه.

فهلله فله ی ژبان لای شهرفخان

هه ر له کونجی ژبانو مردنه وه ده چینه جیهانی جیهانبیننی شهرفخانه وه و جیهانی فله فله ی نهو

میژد نووسه نه دبیبه وه . دیسان با لایه پر هه لده بینه وه :
 شه ره فخان به باوه پر وه نم نیو دیبه عه ره برسه
 ده بیته وه که ده لئ : (من نجا بر آسه فقد ربح).
 فرج الله زکی ده نووسن نه مه نیو دیبه نه وه
 شیبه وه :

قللت للقلب تسل واسترح

ومن لعی براسه فقد ربح

هه ژار به مجوره کردویه ته به کوردی :

هیرش بردند دهس له خورشردن

هه والئ له گهل خورزگار کردن

(ش - ۱۹۴) ، (ه - ۲۲۱)

نایا نه مه په سنئی نازایه ترو نه ترسانه . یا
 پارسه نگدانه وهی خو له هه رگه رزگار کردن یا
 هه رکیشی نه کردنو خو به فیرو به کوشت نه دانه ؟
 شه ره فخان میرو فدرمانه وا بوو . نه مه چه شنه
 نه له نه یه ش له کارگتیراندا هه به :

تا نکوشی بمعدلت نشوی

هر کر از ملکو سلطنت شادان

راهارا از دزد آیین ساز

گر تو خواهی ممالک آبادان

(ش - ۲۱۶)

واته - تا هه ول نه ده بیت ناگهینه عه داله تو له
 مولکئ فدرمانه هه واییدا شادان ناییت . ریگه له دزان
 پاک بگه وه گه تر ده ته وی مولکت تاره دان بیت .
 هه رچه نده باسی عاقلی حه سن به کت عیناق
 ده کات . به لام به توانجه وه باسی پاره کز کردنه وهی
 ده کات که له مردن رزگاری نه کردوه . (ش - ۲۲۱) .
 له باره ی چاکه خرابه ی ژیانو جیهانه وه نویسیه :
 چه باید زهر در جامی نهادن

ز شیرینی برو نامی نهادن

جهان نیسی ز بهر شاد کامیت

نیسی ز بهر نیکنامیت

(ش - ۲۲۹)

هه ژار به چه شتیکی تزیک له بیری شه ره فخانه وه

نه مه وه رگتیرا وه :

ژیان هه نگینه ژه هری تیکه لاره دلی بین خوش

بکی بیرت بلاوه

هه ترسه بهرگی هه رگی بو له بهرکه به هه ردی

سه ناری چاکه ده رکه

له ژار میژد ۲۵

(ه - ۴۶۱)

بایه خی به رزو جوانی لای شه ره فخان هه
 سه رکه وتروه :

پری روتاب مستوری ندارد

بینی در زوزن سر بر آرد

هه ژار به مجوره ی لیکر دوه :

شاردنه وهی جوانی به کهس ناچته سه ری

له قوتروی خه له درز دیته ده ری (ه - ۴۶۵)

شه ره فخان دوژمنی له خویابی بوونو لسوت

به رزی به . شه وه تا بو سوله ایمان به گی مراد به گی

فدرمانه وهی سوییدی نویسیه :

تا یکسر موی در تو هستی باقیست

غافل منشین که بت پرستی باقیست

کوشی بت پندار شکتم رستم

آن بت کهز پندار شکستی باقیست

(ش - ۲۲۷)

هه ژار ناوای لیکر دوه :

نازانی هه تا به خن نه وه ستیت ماوه

تا به رزی به لای خوته وه به ستیت ماوه

بایی که موسلمانانی له بوت رزگاری ؟

بهو فیزه که لاته بوت به ستیت ماوه

(ه - ۴۷۱)

شه ره فخان باوه ری به جوری که له جه بریست هه به

نه وه تا ده نویسیت :

(إذا جاء القدر عمی البصر) (ش - ۲۵۸)

شه ره فخان زور سهخت و بن باوه پر بهرام بهر به

دوژمن . شه وه به ناشکرا له باسی شاعه بیاسو

به دارا کردنی ده وه تیاری سیامه سوریدا دیاره .

(ش - ۴۲۸)

نه له فهی ژیانو مردن لای شه ره فخان هه ر بو

سروژ نریه . به لکو ده بیاته کتوی هه موو که وند

بوونه وه :

جهان ریاط خرا بست در گزر گه سیل

گمان میر که بیکن مشت گل شود معمور

(ش - ۴۶۱)

هه ژار به مجوره کردویه به کوردی :

جیهان کز ختیکه ویرانه له سه ریازی لافاوا

به دهستی گزج چنگی خاکو خول چونی ده که ی ناوا

(ه - ۶۶۲)

کوردی یه که ی هدژار نه مه یه:
یه ک موو ده پسن به لام به ده دسته

بیهژنه وه فیلی پین بیه ته (ه- ۲۵۰)
شهره فخان باسی میرشهره فی بدلیس ده کات، به لام
له ریگه ی شه وه ده توانین باریکی وردی سرنج
ده روونی ببینین:

(.. هدر خاوه ن سه عاده تیک که له راستی
نییه تو پاکیی ده روونه وه پرووی نیازی بکاته ده رگای
کارسازی بهنده نهواز به پیتی (وانله یه دی من یشا،
الی صراط مستقیم) له پرتوه ی تیشکی به زه یی
خوایی نیهالی ناواتی له گولشه نی نیقبال سایه دار
ده بیته غونچه ی ناواتی له چیمه ن مرادا به شه مالی
سرفرازی ده پشکوئ. هدر خاوه ن ده سه لاتیکیش که
به زوری که لوپه لو ده سه لانه وه بایی بیت ملی له مل
که چیی بهنده گیی نه وه ده ده چیتو زور زوو خانه دانی
گه وره یی نه وه ده که ویته بهر په شه بای پشت تیکردن
نه مانو باخی ده ولته تی ده بیت به (واد غیر ذی زرع)
(ش- ۵۲۸)

یا له کانی دلی یه وه ده لیت:
بحمد الله که دولت یاریم کرد

زمانه ترک جان ازاریم کرد
شبم را صبح فیروزی بر آمد

غبو رنج شبانروزی سر آمد (ش- ۵۲۵)
هدژار وای گۆریه:

سویاسم بۆ خودا وا به ختیارم
له مه ولا ریکو بیتکن کاروبارم

له ناسۆ تیشکی دلشادی پدیابوو

شعوی ده ردو که سهر ته فرو تونا بوو (ه- ۷۴۲)
له و بۆچونه ی شه ره فخانه وه که ژسان هیچ یوسوچو

بئ مانه وه یه، زۆرجار جوژه بیریکی به ره للابی یا
(عه به سیهت) و تینکارکردنی گه لیکک بایه خنی ژسان
پیشانده دات:

تخم وفاو مهر درین کهنه کشتوزار

آنکه شود عیان که رسد موسم درو

شکل هلال در سرمه میدهد نشان

از افسر سیامکتو فرکلاه زو (ش- ۲۰۴)

واته - تۆوی وه فاو میهر له م کۆنه کیلگه یه دا، هدر
کاتی دره و به ناشکرا دیاره، شیوه ی مانگی به په تی
په نگاره نک چنراو له تاجدا باشتر دیاره وه که له
کلاو.

شهره فخان به دپرسک فله سه فیه کی ژیانمان
نیشانده دات که بۆ کاری کۆمه لایه تیو سیاسی هه موو
چهر خیک سهروه ره:
بلطافت چو برنیایدکار

سر به بیحرمتی کشد ناچار

(ش- ۴۹۷)

هدژار ده لئ:

کار به نهرمیو شلی نه یه ت چاری

توندوتیژی ده بیته سه ریاری

(ه- ۷۰۵)

ههر نهم شه ره فخانه ی دوژمنی تیژی به کاره یئانه،
له گهل ریکو بیتکی دایه و دوژمنی په شیویه:
ولایت ز سلطان چو خالی شود

رنیسی بهر قره والی شود (ش- ۴۹۸)
واته: نه گهر ولات بئ سوولتان بسو، سه رۆکی
ههر دپه ده بئ به والی.

هدژار وای لیکردوه:

تاریک دنیا بئ میره

گزیر له جیی وه زیره

نه گهر نه ما پشيله

مشکان تلی للی له (ه- ۷۰۷)

نه ی ده بئ نهم پروانینه ژیانو جیهانه ی چی بئ؟

گر صبر کنی ز صبر بئ شک

دولت بتوآید اندک اندک (ش- ۴۹۹)

هدژار نه مه شی بهم چه شه لیکردوه:

ترشه بهرسيله، له ده م خۆش نیه، پاره سه که من

سهرده من پئ بچئ له و ترشی یه شوکت ده ده من

(ه- ۷۰۸)

شهره فخان ده چیتسه وه سهر شه وه ی زه بروزه نکه
نه نجامی خرابی هه یه:

وقی ضرورت چونما ند گریز

دست بگیرد سر شمشیر تیز (ش- ۵۱۱)

هدژار له کوردی یه که یدا ده لئ:

نه گهر ریگای هه لاتن بکری به ره یه ست

پشيله ش دیته شه وه ک شیری سه ره ده ست

(ه- ۷۱۸)

شهره فخان بۆ یه کیتی یه ک ریزی وتوو یه تی:

دولت همه از اتفاق خیزد

بیدولتی از نفاق خیزد (ش- ۲۲۱)

بهلام هه‌ژار بهم چه‌شنه‌ی دا‌پشتوتوه:
 تۆزی نه‌مه‌گه‌ نه‌گه‌ر له‌ زه‌ ویشدا هه‌بووبین زوو
 بارانی لێ نه‌باری، نه‌گۆررا، سه‌وز نه‌بوو
 ناوی وه‌فا له‌ ناوی جنۆکه‌و په‌ری ده‌چی
 هه‌ر بیستان ده‌لین هه‌سه‌و که‌س نه‌یدی ڤووبه‌ڤوو
 (ه- ۲۲۴)

هه‌ر له‌م باره‌یه‌وه‌ لای شه‌ره‌فخان نووسراوه:
 فلک به‌ردم نادان دهد زمام مراد
 تو اهل دانشو فضلی هه‌مین گناهت بس (ش- ۲۴۸)
 واته‌- ڤۆژگار جله‌وی کار ده‌داته ده‌ست نه‌زان، تو
 که‌ خاوه‌نی زانستو فه‌زلی هه‌ر نه‌و گونا‌هت به‌سه‌.
 وه‌رگه‌یه‌که‌ی هه‌ژار نه‌مه‌یه‌:
 جیهان ڤووی له‌ خو‌په‌ی که‌رناسه‌

که‌ تو تیده‌گه‌ی، نه‌م گونا‌هت به‌سه‌ (ه- ۲۲۴)
 دیاره‌ هه‌سه‌له‌ی بێ به‌ختی که‌سانی زانار
 سه‌رکه‌وتنی پی‌اوی گیل نه‌ندیشه‌یه‌کی گه‌وره‌ی
 شه‌ره‌فخانه‌.

کار بدولت نه‌ بتدبیر ماست
 تا بجهان مایه‌ دولت کراست؟
 مرد ز بیدولتی افند بخاک

دولتیانرا بجهان در چه‌باک
 ملک بدولت نه‌ مجازی بود

دولت کس رانه‌ببازی بود (ش- ۲۴۸)
 واته‌- کاربه‌ده‌ست خاوه‌ن ده‌وله‌ته‌و به‌ ته‌گه‌بیری
 نیعه‌ نه‌یه‌، تا ده‌رکه‌ویج ده‌وله‌ت ده‌درتته‌وه‌ ده‌ست
 کن؟ که‌سیک له‌ بێ ده‌وله‌تیدا له‌په‌و ڤوو له‌سه‌ر خاک
 ده‌که‌ویت، خاوه‌ن ده‌وله‌تیش له‌ جیهاندا بێ باکه‌،
 مولک له‌ خاوه‌ن ده‌وله‌تی راسته‌قینه‌وه‌ دیت- نه‌ک
 مه‌جازی- ده‌وله‌تی که‌سیش به‌خۆڤاییو گالته‌ نایه‌ته‌
 ده‌س.

نیتر با لیره‌دا نه‌چینه‌وه‌ سه‌ر هه‌ژار (ه- ۳۷۷).
 یا ده‌لێ:

دلا مجوی ز ابنای دهر چشم وفا
 که‌ در جیلت این هه‌ر هان مروت نیست (ش- ۳۱۴)
 واته‌- نه‌ی دل داوای وه‌فا له‌ کورانی ڤۆژگار
 مه‌که‌، چونکه‌ پی‌اره‌تی له‌ ڤه‌وشتی نه‌واندا نه‌یه‌.
 هه‌ژار به‌مجۆره‌ی ده‌رپه‌یوه‌:

نه‌ی دل گوهمان نه‌به‌ی که‌ نه‌مه‌گه‌ بیه‌ته‌پیت چ جار
 یا هه‌ر نه‌هاته‌ سه‌ر زه‌وی، یان بوو به‌ به‌فری پار
 (ه- ۴۴۴)

به‌لام له‌گه‌ل نه‌م نا‌نومیدی‌یه‌شدا له‌ بایه‌خی باش،
 دیاره‌ شه‌ره‌فخان خۆی هه‌ر له‌گه‌ل بایه‌خی باشدایه‌:

بد اندیش مردم سر افکنده به
 درخت بد از بیخ برکنده به (ش- ۲۲۲)
 واته‌- پی‌اوی به‌د ده‌بێ سه‌ری به‌پریت، وه‌ک نه‌وه‌ی
 ده‌رختی پی‌س ده‌بێ له‌ ڤه‌گه‌وه‌ هه‌لکه‌ندریت.
 که‌چی هه‌ژار ده‌لێت:

پی‌اوی بێ فه‌ر، با هه‌ر سه‌ری شو‌ڤ بێ
 زه‌وی بێ پی‌س ده‌بێ، با جیی گۆڤ بێ (ه- ۴۵۳)
 له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا زۆرجار نا‌نومیدی زال ده‌بیت:
 چنین است آفرینش را ولایت
 که‌ باشد هر بدایت را نهایت (ش- ۳۲۹)

واته‌- نه‌مه‌یه‌ ڤی‌بازی په‌روه‌ردگار له‌ مولکی
 خۆیدا، هه‌موو سه‌ره‌تایه‌ک ده‌بێ کۆتایی بیت.
 هه‌ژار ده‌لێ:

خۆشوی ناخۆشی نامینن بو که‌س
 هه‌رچی دیتته‌دی به‌رانه‌وه‌ی هه‌س (ه- ۴۶۲)
 بیری شه‌ره‌فخان لیره‌شده‌ به‌ره‌و جه‌بریته‌ ده‌چی:
 چو دولت نبخشد سپهر کهن

نیاید بزور آوری در کمند (ش- ۵۱۳)
 واته‌- نه‌گه‌ر ڤۆژگاری پی‌ر ده‌وله‌تی نه‌به‌ختی، به‌
 هه‌یزو به‌ زۆر نایه‌ته‌ به‌رده‌ست.

هه‌ژاریش:
 که‌ گه‌ردوون چاکی لێ کردی به‌لادا
 که‌مه‌ندو شیرو تیرت به‌هره‌ نادا (ه- ۷۲۱)
 هه‌ر به‌و ڤه‌گه‌یه‌دا ده‌لێ:

هر اورا رسد کبریاو منی
 که‌ ذا تش قدیم است، ومله‌کش غنی
 یکی را بسر برنهد تاج بخت

یکی را بخاک اندر آرد زتخت (ش- ۵۲۵)
 واته‌- شایانی که‌سیکه‌ خۆ به‌گه‌وره‌ بزانیو به‌فیز
 بێ، که‌ زاتی نه‌و کۆنه‌و مولکی ده‌وله‌مه‌ند، تاجی
 به‌خت ده‌کاته‌ سه‌ر یه‌کیکو‌یه‌کیک له‌سه‌ر ته‌خته‌وه‌
 فه‌ی ده‌داته‌ سه‌ر زه‌وی.

هه‌ژار باشی کردوه‌ به‌ کوردی که‌ ده‌لێ:
 که‌ نزمیو بلندی ده‌بن جاروبار
 خودایه‌و به‌ده‌س خۆیه‌تی کاروبار

یه‌کێ ته‌ختی خونکاری بو گۆڤ ده‌کا
 یه‌کیکی به‌ره‌و گۆڤ سه‌ره‌وشۆڤ ده‌کا (ه- ۷۲۴)

جاریکی تر ده چیتسه وه سهر ناپه سنلیدی رپه روی
ژیانو قه ده ر:

تکیه بر جای بزرگان نتوان زد بگزاف

مگر اسباب بزرگی همه آماده شود (ش- ۵۲۵)
واته- ناتوانی به گه زاف له جیی گه وره پیاوان
دانیسی، مگه ر همه مو هژی گه وره یی ناماده بییت.
هه ژاریش ده لئی:

که ی ره وایه لیس بازان کونده به بو بیگرتسه وه
کوند له گهل کوندان له ویرانان ده بی بوخلیتسه وه
(ه- ۷۲۴)

دیاره له پال نهم همه مو ناپه زایسه دا شه ره فخان
له گهل نه وه یه که (نان بۆ نانه وار گوشت بۆ قه ساب):
خوش بجای خویشتن بود این نشست خسروی
تا نشیند هر کسی اکنون بجای خویشتن (ش- ۵۲۵)
نای که نهم دانیشتنه له جیی خۆیه تی، پاشایانه یه،
ده با نیستا هدر که س له جیی خۆی دانیشتی.
هه ژار وتوویه تی:

پیرۆزه بوکی دوله تی بگره ده باره شی
هر که سه ی له شویتنی بنیشتی که پیی ده شی
(ه- ۷۲۴)

شه ره فنا مه پره له م چه شنه بیرانه و زۆرتریان به
شیر ده ربروران. نیتر ده بی پسه پزیک کاتی تایه تی
بۆ ته رخانکات تا نه وه جیا بکاته وه کامیان شیعی
خۆیند کامیان شیعی که سانی ترند کردوونی به
به لگه:

بهر مدتی گر دش روزگار

بطرز دیگر خواند آموزگار

سر آهنک پتیشنه گر روکند

نوی دیگر در جهان نوکند (ش- ۱۹۷)

واته- هر ماوه یه رۆزگاری چه رخدار، به جۆریکی
تر نامۆزگاری ده کات، نه گه ر پیشه وانی پیشوو
بهره و دووا به ژن. ناوازیکی تازه له جیهاندا دیارده بوو.
لیره دا ره رگینه که ی هه ژار له رووخساردا ته ووا
جیاوازه (ه- ۲۲۶)

شه ره فخان به زمان یه کیکه وه چوارینتیکسی
خه یامانه یا نه بوو نوناسانه ده لیت، وه ک نه وه
فله سه فه ی نه ر که سه بییت:

برو یکجرعه می همرنگ آزر

کرامی تر ز خون صد برادر

ببخشد کشوری بریانک رودی

ز ملکی دوست تر دارد سرودی (ش- ۳۰۶)
واته- قومیک مه ی له ره نگه ناگری نازه ر،
له لای نه و بایه خدارتره له گیانی سه د براده ر، ولاتییک
ده به خسی به ناوازیکی عوود، دۆستی له گهل
سرودیکدا زیاتره له ده سته وتی همه له که تیک.

هه ژار چیی وتوو:

قومیک باده له ده س مه یگه پی ساده

له لام باشتر له گه نجی که یقویاده

نه گه ر دنیا م پر اوپر زپرو زبو بی

به گۆپی مه م گوشیند ماچی لیو بی (ه- ۴۲۴)

یا به نانومیدی وه پروکردنه جیهان ده بی هدر
پای خۆی بییت، یا شاعیریکی تر:

چنین است دستور چرخ کهن

که چون سر بر آری بر آرد زین

در ین لاجوردی سرای دو در

ز دنبال مطرب رسد توحه کر (ش- ۱۸۶)

واته- (ا پی شوینی چه رخی کۆن وایه، ههر
سه رت به رز کرده وه له ره گه وه ده رت ده هینتی. له م
سه را لاجیره ردی وه دا که دوو ده رگای هدی، نه وه ی
ده لاونیتسه وه جیی گۆرانیتیز ده گرتسه وه.

، ʔOɔA,]h

ژیانو مردن سه ره تار کۆتایی چیرۆکن، سه ره تار
کۆتایی گیانله به رو ووه کتو هه ندیک بی گیانیشتن. به
ده گه من فه یله سووفیک، شاعیرییک هدی، نه ندیشه ی
یه که می، خولیای یه که می ناشکرکردنی نه یینی ژیانو
مردن نه بییت. به لکو زیاتر ترسه له چنگی ره شی
مردن، لیکدانه وه یه تی، ناواتی ته فسانه یه بۆ نه مانی،
دلی خو خو شکرده نه به زیندوو بوونه وه. ته فسانه و
نایینه ناسمانی به کان هه ره که به جۆریک ژیانو
هه رکو زیندوو بوونه وه یان لیکداره ته وه. له زۆر شتدا
یه کن، له هه ندیک شتدا جیاوازه. چی زیندوو ده بیته وه
له ش، یا گیان، هه ر دوو گیان پیکه وه، یا به جیا، یا
هه ره کیکیان. گیانیش ده مرئ، یا ده چیتسه له شیکی
تروه.

شه ره فخان موسلمانه، باوه ری نه وه به نیسلام
دیاره. له گهل باسی سۆفیاندانه چۆته نار ته سه وه فه وه.
نیسلام باوه ری به زیندوو بوونه وه هدی، به لام ریگی
نه وه پیوه خه ریکبوونه زۆره ی به گیانه وه نه داره.

(وبسألونك عن الروح، قل الروح من أمر ربي)
(تورنانی پیروز ۱۷/۸۵). شاعیران به سهرسامی
بهرامبر به مردن دوه وستزو هه ناسه بژ نه بوونی
هه لده کیشن: خانی له باره ی ژبانده ده لسی: ((خوش
خیلقه ته، لی حدیف بن خلوده))

شهره فغانی نووسهر زور باسی ژبان ناکات. به لام
بهرامبر به مردن فهیله سووفه، نووسهره، شاعیره.
شهره فخانز مردن باستیکی گه وریه ده توانین هر
چمکی له بیرو باسی نهو به رینه وه سهر کانیاوکی
تایه تیی بیرو فهلسه فهو ناییند مه زه هبو ته نانه ت
ته ریفه تیش. تا شه ده رفه ته ده ره خسی با بینین
شهره فخان چۆن وه سفی مردن ده کات، که سهر
نه وریه نه لسی ده ترستی نه هه ناسه هه لده کیشن،
به لکو زور جار تایلوی ره نگینی بژ ده کیشن، ههر گیز
نه بو تووه ((فلانه کهس مرد، به لکو وشه ی جوانی
نه ده بو رسته ی شاعیرانه بژ بهرامبری نه وشه ی:
(مرد) هه لده بژیری)).

بژ میر عبدالعزیز نووسی بووی: ((سهرده میک
به حاکمی گوزهراندیو پیمتیدی خودای لی بوو به
میوازو بانگی کرده سهر خوانی کوچ کردوانی جیهانی
گوزهراندو دهستی پین له دنیای پهست بهرداو بردی
مه لبه ندی ههر مازو ههستی یه وه)) (ش- ۱۶۱)،
(ه- ۲۲۸).

میر نه بدال مرد (کاتی نه ویش نالای
فه زمانه وایی له مه لبه ندی نه ماندا چه قاندو
به ده شتی بژ خوی ستاند) (ش- ۱۶۲)، (ه- ۲۸۰)
یکی از چشم بنگر بر آن زندان خاموشان
که تا یاقوت کوپانرا بتابوت از چه سان بینی
سر زلف عرو سانرا چو شاخ نسترن یا بی
رخ گلرنگ شاهانرا چو رنگ زعفران بینی
چ باید نازشو نالش باقبالی واد باری
که تا برهم زنی دیده نه این بینی نه آن بینی
(ش- ۲۷۷)

واته- به چاری بینایی پروانه زیندانی خاموشان، تا
بینی خاوه نی به بار یاقوت له تابوتدا، سهری زولفی
بروک وه ک گوله نه سهرینی وشکه و پروی گولم هنگی
پادشان وه ک زه عفران ده بینسی، نیتر نازو ناله
به دست پروتیکردنی دنیاوه چریه، چونکه ههر چارت
لیک نا نه نه ده بینسی نه نهو.

سهر نه وریه ههر سوزو میراتی رابوردو له باسی
مهرگدا شهره فخان له هه موو باسیک زیاتر به ره و

شاعر ده بات، چ شاعیری خوی، چ شاعیری خه لک، به لام
هه همیشه پارسه نگی مهرگیش به سهر ژباندا ده دانه وه.
دنیا که درو لبات کم می بینم

در هر طرفش هزار غم بینم
چون کهنه رباطیست که از هر طرفش

راهی به بیابان عدم می بینم (ش- ۲۲۴)
واته- نه م جیهانه ی جیگیری تیدا نایینم، له ههر
لایه کی یه وه هه زار غم ده بینم، چونکه مۆلگه یه کی
کۆنه له هه موو لاره، ریگه به ره و بیابانی نه مان
ده بینم.

له مردنی میر عیسی سوزاندا ده لسی: ((چونکه
ماوه یه ک له م مه لبه ندی کامه رانی یه بوو چوو پال
ره حمتی خوابی)) (ش- ۲۵۲)
بوو مه ره به گی فه زمانه وایی (ده رته مک) ایش دوو
دیپه شاعیری له و چه شنه ی تۆمار کردوه:
انگار که هفت سبعة خواندی

یا هفت هزار سال ماندی
چون قامت ما برای غرق است

کوتاه و در ازرا چه فرق است (ش- ۴۱۲)
واته- ((وا بزانه ههر حوت فه رانه تت خویندوه،
یا حوت هه زار سال ژباوی، ماسام بالامان تقوم
ده بیت، کورتو دریز جیاوازی چریه))
ههر له م باره یه وه بژ مه رگی میریکی گه لباحی
ده نووسی:

جهان جام فلک ساقی اجل می
خلایق یاده نوش از مجلس وی
خلاصی نیست اصلاً هیچکس را
از این جام از این ساقی از این می (ش- ۴۱۸)
هه زار نریک به و مانایه وه ریگتاره:
جیهان چون جامه، مه ی ناکامه، ده وران
له پهستا تیده کا بژ چوونو گهردان
به خوشی خۆت نریه و نۆشین به زۆره

ده بی و به خوی سهریشت به ریه هه وران (ه- ۶۰۷)
به دهشت نه نجامی پیاری چاکه، مردنیش ریسی
هه موو که سه، وا که یخوسره و به گی سوقمان هه رووه:
(سواره ی نه جهل دروا سویای ته به سهر کاتی نهو
داهیناو سولتانی گیانی قودسی سیفاتی له ناچه ی
ولاتی له ش ده رهینا

کدام دوحه اقبال سر به رخ کشید
که صرصر اجلس عاقبت زبیر نکند (ش- ۲۲۷)

xx

به روهك كوتازو بلندي مهنازه باي مردن
له تو بهرزتری هه لکه مند که هاته هه لکه مند
(ه- ۲۵۶)

بۆ پیره مه نسووری مهرداسی نووسیویه: (الهه
خانمی له خۆبایی بوونهوه کۆچی کرد بۆ سهرای
شادمانی) (ش- ۲۲۱)

چه مشید به گئی پالوه: (الهه سه دای شکه نهجه
خانمی نازارو په نهجهوه رووی کرده خانمی هه وانسهوه
مه قامی هه سانهوه) (ش- ۲۴۴)

لیره دا دهی چهند هاوتا لای شه ره فخان ببینین-
مردن بهشی هه سوو که سه- لهش ده چیتته خاکه وه-
گیان یه کهر ده چیتته ناسمان- هه ندیک که سه

شه ره فخان دلنیا به له وهی یه کهر، هه پاش مردن
گیانیه ده چیتته به هه شته وه هه ندیکیش له بهر
به زهیی خوادان یا به هه شته یا دۆزه خه. به هه سوو

حالیش ژبان نه نه مه ره لای نه وه نه دلی پی
خۆشه کری. بهر چند روزی سرای ودر

برد خانه کتخدای دگر
ریاطیست این دیر دیرین بساط
نبند د خرد مند دل در ریاط

بود رسم این عالم بیوفا
که پیش آورد شهیدو زهر از قفا (ش- ۲۴۵)
واته- به هه چهند رۆژیک نه مه سهرا دور ده رگابه،
ده بیتته خانمی که خه دایه کی تر، شای چ مۆلگه به که

نه مه دیره نه مه رابه خه دیرینه، که خاوه ن عه قتل دلی پی
خۆش ناکات، رۆژ شوینی نه مه جیهانه پی وه فایه
نه وه به، سه ره تا هه نگورین ده هینتی دواپی ژهر.

دیسان له بهاره ی ژبان وه وتوو به تی:
کجا رفت آیا جهو جام او
چه شد حال آغارو انجام او

ندیده کسی تا ابد زندگی
خدای جهان راست پابندگی (ش- ۲۵۷)
هه ژار نزیکه له خۆی کردوو به تی به کردی:

به رۆن له ژینو سه ره نه جامه که ی
سه ره وژییری کردن جهو جامه که ی
به هاری ژبان پاییزی مه رگی هه سه هه تا سه ره
خودایه ده مه نیتته به سه (ه- ۲۸۶)

نایا نه مه پروانینه ژبانو مه رده هه تیره وانینی اوو
دیاره ی گه وه ی بوونن، یا به شیکن له بهی:
فه له فه ی شه ره فخان. که شه ویش وه ک زور

هه زاره ییرو ۴۰

شاعیری تری جیهانده هه سوو چه رختیک به راه بهر به
زۆردارانده له خۆبایی بووان، هه ره شه ونده ده لیت که
ده پی له مه رکه بترسو چهند زه بروه نکه بنوونن، زوو

یا دره نکه، به شیان مه رده وه پاش مه رده نیش هیه جیان پی
نابریت، به مهش زۆر جار دلی مه زلوومان
خۆشه کریتو هه ندیک جار سه ده کرین

بۆ زولغه قار به گئی مه زنی پاژۆکی نووسیوه:
به لام زۆر له ژباندا نه ما، ته مه نی هه ره له ته مه نی
گولو لاله دا سوو، زوو له تو پۆسی دارخو مه ی ژبان

که وته بهر باي نه جه لو وه ری به سه ره زه وی:
مرد آن به که دیر یا بد کام
کز تمامیت، کار عمر تمام

لعل دیر آمد است، دیر بقا است
لاله زود آمدو سبک بر خاست (ش- ۴۳۴)
واته: پیاو نه وه پیاو به سه که دره نکه به ناوات بگات،
چونکه ته واری که مالی ته مه ن له ته واری به وه دیت،
له عمل دره نکه هاتو له به ره وه زۆر ده مه نیتته وه، به لام

گولاله زوو هاتو زوو هه لوه ری)
له مردنی هه ندیکدا هه ره وه سفی مه رده وه جاروسار
پازاندنه وه به تی، له باسی مه رگی گه لیتیک که سی
له خۆبایی یا گه وه ره خاوه ن ده سه لاتدا هه ره شه بیره

دوو یاره ده کاته وه که دنیا بۆ که سه نامینتی: [به روانه:
باسی مه رگی مه ره شه رفی بدلیسی، هه ره وه ها مه ره
نیبراهیمی رۆژه کی]، هه ره وه ها لابه ره ی مه رگی مه ره
شه مه دینی بدلیس که نووسیوه:

((در آن اوقات مزاج شریفش از نهج استقامت
منحرف گشته هم بعارضه مرضی ندای (ارجعی الی
ربك راضیه مرضیه، وصدای (فیو فی عیسه راضیه
فی جنة عالیة را بسمع، رضا اصغا فرموده در قزوین
بجواری رحمت الهی پیوست:
او رفتو گذشت از این گذر گاه

وآن کیست که نگردد از این راه
راهیست عدم که هر که هستند
از آفت تیغ او نوستند

جاوید بهشت جای یادش
جا در حرم خدای بادش (ش- ۵۷۲)
واته: نه وه رۆشیتو به مه راره وه دا ده ره سازوو، کتی بیت
که به مه رگه به دا نه پروات، نه مان رهی به که هه ره که سیک
هه به، له به لای شیریه نه وه رزگاری نایت، با به هه شتی
نه مه ران جیگه ی پی، جیگه ی له هه ره می په ره ره دگارد
بیت.

جاوید بهشت جای یادش
جا در حرم خدای بادش (ش- ۵۷۲)
واته: نه وه رۆشیتو به مه راره وه دا ده ره سازوو، کتی بیت
که به مه رگه به دا نه پروات، نه مان رهی به که هه ره که سیک
هه به، له به لای شیریه نه وه رزگاری نایت، با به هه شتی
نه مه ران جیگه ی پی، جیگه ی له هه ره می په ره ره دگارد
بیت.

جاوید بهشت جای یادش
جا در حرم خدای بادش (ش- ۵۷۲)
واته: نه وه رۆشیتو به مه راره وه دا ده ره سازوو، کتی بیت
که به مه رگه به دا نه پروات، نه مان رهی به که هه ره که سیک
هه به، له به لای شیریه نه وه رزگاری نایت، با به هه شتی
نه مه ران جیگه ی پی، جیگه ی له هه ره می په ره ره دگارد
بیت.

جاوید بهشت جای یادش
جا در حرم خدای بادش (ش- ۵۷۲)
واته: نه وه رۆشیتو به مه راره وه دا ده ره سازوو، کتی بیت
که به مه رگه به دا نه پروات، نه مان رهی به که هه ره که سیک
هه به، له به لای شیریه نه وه رزگاری نایت، با به هه شتی
نه مه ران جیگه ی پی، جیگه ی له هه ره می په ره ره دگارد
بیت.

جاوید بهشت جای یادش
جا در حرم خدای بادش (ش- ۵۷۲)
واته: نه وه رۆشیتو به مه راره وه دا ده ره سازوو، کتی بیت
که به مه رگه به دا نه پروات، نه مان رهی به که هه ره که سیک
هه به، له به لای شیریه نه وه رزگاری نایت، با به هه شتی
نه مه ران جیگه ی پی، جیگه ی له هه ره می په ره ره دگارد
بیت.

جاوید بهشت جای یادش
جا در حرم خدای بادش (ش- ۵۷۲)
واته: نه وه رۆشیتو به مه راره وه دا ده ره سازوو، کتی بیت
که به مه رگه به دا نه پروات، نه مان رهی به که هه ره که سیک
هه به، له به لای شیریه نه وه رزگاری نایت، با به هه شتی
نه مه ران جیگه ی پی، جیگه ی له هه ره می په ره ره دگارد
بیت.

ناوی کوردی

ئیسماعیل، سوله یمان، ئەسکەندەر، خدر، ئلیاس و
تەنانت ناوی وەک نەمروودیش.

لێرەدا تەنیا ئەو ناوانە تۆماردە کەم کە زۆرتر
سیمای کوردی یان پێوە دیارە یا لەناو کورددا زۆر
باو بوون یا باون.

زۆر ناوی نیستا دارپێژراون و هەندیکیان ناقتۆلان.
شەرەفخانیش ناوی تۆمارنە کردووە یا دانەرشتووە.
بەلام وەک دەلی - هەر بە دەم ڕیگەوێ دیمەنی ناوی
کوردیی پیش خۆیو تا سەردەمی خۆی بوو
هێشتوونەتەر. کە هەر لە واقعی ئەو سەردەمەو
کەرەسە یەکی باشە بۆ کەستیکی پێژر کە لە
ئەتیمۆلۆژی ناو وەرگرتنی ناو و جۆری دارپشتنەو
ناو لە مێژووی کورددا بکۆلیتەرە بیگەیه نیتە
سەردەمی شەرەفخان و لەوێوە بکاتە نەمروو هەموو
لایەنیکی ئەو مەسەلە یە (مێژوویی، کۆمەلایەتی،
زمانەوانی.. هتد) بکات بە بناغە ی باستیکی تێرو
تەسل.

لێرەدا من ناوەکانی پیش ئیسلام پاش ئیسلام
تۆمار دەکەم کە ئەو پێژرە دەتوانی بیانکات بە
بەشیەک لە کەرەسە ی باسە کە ی.

شارە لەد

بەهلوول

وہلیخان

سۆسەن

نەلۆہند

جیہانگیر

شاسوار

میرخان

کلۆس (کۆلۆس)

بالەک (دەلین یۆنانی یە)

سۆران

شیریکە

عەویز (وادیارە لە عوض) وە هاتیی.

بەهرۆز

فەرەیدوون

شاپەندەر

شاپاز

خوداداد

زۆراب

لەم چەرەدا لە کوردستان ناوانی کوردی، یا
وشە ی کوردی کردن بە ناو بۆ منداڵ باو، خەلکی لە
ناوی تازە دەگە پین. نیتەر لە ناوی گوندو شارو چیوار
دووباری کوردستان، یا لە داتاشین لە زمانەو یە
مانای تری وشە ی زمانە کە خۆسەو وشە دینس
دەپکەن بە ناو بۆ منداڵی تازە یان. لەگەل تەرۆم
سەندنی بزوتنەو ی نازادیخوازانە ی نەتەرە یی یەو لە
سالانی بیستەو نەم پێرەو تەنی یەو و تا وای
لێھاتوو کە ناوی کوردی بە جوانو لەبارو بە ناراستر
ناقتۆلایەو تەنکە بە ناو عەرەبی یا ئیسلامی یەکان
ہەلچن.

نووسەری نەم وشانە کاتی خۆی لە رۆژنامە ی
ھاوکاریدا وتاریکی لە لیکۆلینەو ی مێژوویی
زانستی نەم باسەدا بلاوکردۆتەرە. چەند وتاری
نووسەرانی تر بە دووای ئەو دا هاتن. ئەو شە یە
کە بلاوکردنەو ی ناوی کوردی بە نامیلکە بوو بە باو
چەند نامیلکە لەو بارە یەو ہە یە. بەلام بۆ مێژو
دەیی بووتریت کە یە کەم نامیلکە لەو بارە یەو
سپارە ی حق پەرستی مامۆستا بە شیر موشیرە.

نەم سەرە تایەم بۆ ئەو بوو کە بیژم: شەرەفخان
بئ مەس کۆمەلی ناوی راستە قینە ی کوردی
کەسانی بوو و راستی مێژووی بۆ بە جی ہیشتون. لە
دەرفەتی لیکۆلینەو ی ئەو ناوانەدا نیم تا ساسانی
پیش ئەو و ناوی سەردەمی میرنشینەکانی کورد
لە یە کتر جیابکە مەو. بەلام ہەر بۆ مێژوو بۆ
سوودبینین لێ یان ہەندیک لەو ناوانە ی کورد
تۆماردە کەم کە لە شەرەفنامەدا ہاتوون. خۆش لەو
ناو عەرەبی یا ئیسلامی یانە لادە دەم کە تەنیا لە ناو
کورددا باوژو گەلانی تری موسلمان بە چەشنی تر
ناوی ئیسلامی دادە پێژن. یا ناو ئیسلامی
عەرەبی یە کە تیکەل بە ناویکی کوردی یا لە قەبیلیکی
کوردی دە کە نو شتیکی تازە ی لێ دروست دە کەن
وہک: (بەدرخان)، (حاجی بەک) .. ہتد.

لە شانامەدا زۆر ناوی مەغۆلی و تورکی دە بینیی
کە ہاتوونە ناو کوردەو و وہک: تەیموور، بە داغ،
جەنگیز.. ہتد. ہەر وہا گەلیک ناوی پێرۆزی پیش
ئیسلام ہە یە کە لە ریی ئیسلامەو ہاتوونە تە ناو
کوردەو و وہک: نە یووب، ئیدریس، ئیبراہیم،
لە زار مێژو ٤١

مه‌ند (یا مه‌نده)

جانپۆلاد

دومان

چه‌نبر

بیگیس خانم

سارۆ قه‌پلان

چه‌ند لایه‌نی تری

شهره‌فخان سهره‌تای بۆ گه‌لیکک باس له ژسانی
کۆمه‌لایه‌تی و نابووری و سیاسی کورد دامه‌زراندوه.
چ کورد، چ کوردناسانی بیگانه که دینه سهر باسی
نه‌وه‌ی دیالیکته‌کاتی زمانی کوردی‌دا به‌ش بکه‌ن، یا
موناقه‌شهی کوردیتی نهم دیالیکت یا نه‌وه بکه‌ین،
سهره‌تا به‌و شهره‌فخانه ده‌ست به‌ی ده‌که‌ین که ههر له
پوانگه‌یه‌کی زانستی نه‌وه کاته‌وه له هه‌لوستی
هه‌لگرانی نه‌وه دیالیکتانه‌وه له‌وه سهرده‌مه‌داو له
به‌ستنی دیالیکتو جیاوازی‌یه‌وه به‌ باری‌تری ژبانه‌وه
نووسیوتی:

(هۆزه سهره‌کی‌یه‌کاتی کورد له‌وه باره‌وه که
شیره‌ی ناخافتن و هیندییک ناکارو دابو ده‌ستور
هه‌لسوکه‌وتیان (زبانو ناداب) لیک جیاوازه ده‌کرین
به‌ چوار به‌شه‌وه:

یه‌که‌م: کرمانج

دووه‌م: لوپ

سێهه‌م: که‌له‌ور

چواره‌م: گۆران (ش- ۲۳، ۲۴)

ههر نهم دابه‌شکردنه وه‌ک به‌پرتوتینی نه‌وه
لایه‌نانه‌ی سهره‌وه بوو باری جوگرافیسی کوردستانی
تیدا نه‌خشه‌کیشرا بوو ههر نه‌وه‌ش شهره‌فخانی
پاکیشاوه که له دیدی خۆیه‌وه یه‌که‌م نه‌خشه بۆ
کوردستان بکیشیتو بنوسیت:

(سنوور و که‌وشه‌نی ولاتی کوردان که ناوی
کوردستانه له‌سهر لیواری ده‌ریای (هورمز) وه‌وه که
له‌سهر که‌ناری ده‌ریای هینده، ده‌ستپیده‌کاتو له‌ویوه
به‌ خه‌تیکی راست ده‌کشو دیت هه‌تا له مه‌له‌بندی
مه‌لاتیه‌وه مه‌رغش ده‌بریته‌وه.

(۱) جیی سهرنجه که یه‌که‌م که‌سه‌ی ناوی کوردیسی به‌ نووسین
بلاوکر دیته‌وه مامۆستا به‌شیر موشیره (سپاره‌ی حق
پهرستی، به‌غدا، ۱۹۳۱)

بانه - بانو

میرزا

بیگه

یادگار

نیاز

تا پونی بوک

سهره‌ند

مه‌مه‌د جان

خه‌سه‌وه

جیهانشا

گورگین یا گورگین میلاد

بیستون

شیرین

فه‌هاد

شیرکز

خه‌سه‌وه (خه‌سه‌وه خان)

ناکام

شیر (عیزه‌دین شیر) یا (یه‌زدان شیر)

که‌ک (یا که‌ک مه‌مه‌د)

مه‌لکش (مه‌لکش)

که‌یقوباد - قوباد

که‌یکاس

په‌رویز

گولای

یه‌لمان (په‌نگه‌ تورکی بیت)

نه‌سفه‌ندیار

نیسفه‌هان به‌ک

چه‌مشید

پۆسته‌م

ولات به‌ک

بایه‌ندوور (په‌نگه‌ تورکی بیت)

خدر (با نه‌سلی خضریش بیت)

سارۆخان

دل

بل

بلیج

شه‌مۆ (کورتی شه‌مه‌دین)

چه‌مۆ (کورتی چه‌مشیده)

نه‌بدال (یا نه‌بدۆ)

شه‌زارمیترو ۴۲

ولایتی فارسو عیراتی عه چه مو نازربایجانو نهرمه نستانی چکۆله (کلیکیا - ۲۰۰۷ع) و نهرمه نستانی گه وره ده که ونه لای باکووری نه و خه ته وه. عیراتی عه ره ب (به غداو به سره - ع) و موسلو دیار به کر ده چته نار باشووری نه و سنوره. سه ره پای نه وه ش زۆرو زه به نده له هۆزو تیره کانی کورد له و به پری مه له بندی پۆژه له ته وه دایانگرتوه و تیبدا بلا و یونه ته وه و نه و سه ریان گه ییوه ته نه و به پری مه له بندی خۆرنشین). (ش - ۲۳، ۲۴)

شه ره فخان له پال نه وه دا که هه لوستی نایینی خۆی دیاره و دووایی دینه وه سه ری. به لام نه خسه یه کی بۆ نایینو مه زه بی کورد کیشاوه. که ده نگه هه ندیکیان نیستا گۆررا بنو بۆ هه ندیکیان هه ر ده بی بجینه وه سه ر شه ره فنا مه.

شه ره فخان له لایه پره ی میره کانی سۆراندان نووسیوه:

(چۆن سه رده مه تک نه بوو موسلیم له ژیر دروشمی عه باسیان مه روانیانی قه کرد، میر سه یقه دین هه ر به و نیازه به ره و یه زیدی به کان بزوت. به ره و لای هه ولیر، حوسین به ک به له شکر یه زیدی به وه پیشی پیگرتو شه ریکی زۆر سه ختو خوتناوی له ناو سۆرانیو یه زیدی دا پرووی دا، نه مجاره یه زیدی به کان شکانو له و شه ره دا پینج سه د پیاری سه رناسی داسنی کوژراو به ره ی حوسین سه رکه وت). (ش - ۲۵۷)

شه ره فخان درێژه به م باسی شه رانه ی سۆراندو یه زیدی ده داتو به دلخۆشی به وه ده یگه یه نیته سه ر کوشتنی حوسین به گی یه زیدی له نه سه ته موول. (ش - ۲۵۸)

پیشتریش که یه زیدی به ده سه ته ی شیخ عه دی دانا له کونجی سه رنجی خۆیه وه له باره ی باوه رپانه وه نووسی:

(نه و یه زیدی یانه لایان وایه: نه و شیخ عه دی به، که له (گه لی لاله ش)) نیژرا وه شه رکی نوژو پۆژووی یه زیدی به کانی گرتۆته نه سه تۆی خۆی ده سه ته به ر بووه پۆژی هه ستانه وه ی نه و دنیا بی چه ندر چۆنو پرسیاو باسو خواپ بیانبا ته به هه شت. یه زیدی به کان له مه لا به و له ت بینه کانی موسلمان زۆر در دۆنگه ر پکیان لێزان ده بیته وه) (ش - ۲۷)

که واته شه ره فخان به چه شتیکی تر له یه زیدی هه زاره یتره ۴۳

گه یشتوه یا یه زیدی خۆیان له و سه رده مه دا له ترساندا به و چه شه خۆیان ناساندوه. که نه وان موسلمانن و هه ک زۆر ده سه ته ی تری نار کورد یا موسلمان نوژو ناکه نو پۆژوو ناگرن. نیتر شیخ له سه ری لابر دین یا به پیتی تیگه یشتنی خۆیان یا لیکنده وه بیان بۆ نایه تی (و اعبد ربک حتی یاتیک الیقین) (الحجر / ۱۹۹). پاشان دان به وه دا ده نیت که یه زیدی باوه رپان به زیندوو یونه وه یه و شیخ عه دی له و پۆژه دا شه فاعه تکار یانه. نیجا ره قیشیان هه ر له مه لایانی به و له ت یا (ظاهرا) هه و نه م ره قه مه لایانی نه یینی (باطن) یا (تصوف) ناگرتوه.

شه ره فخان له باسی ره چه له کی میره کانی جزیره دا وه ک زۆر له میره کانی کورد کردوویانه به عاده ت ده یانبا ته وه سه ر خالیدی کوپی وه لید، به لام وه ک خۆی نه وه ی باش زانییی که خالید کوپی نه بووه، له به ر بنه ماله ی میر نه وه تۆمار ده کاتو یه کسه ر به پیچوپه نا نه وه ش پیشانده دا که له بنه چه دا یه زیدین شه ره فخان نووسیوه:

(مدتی روشو آداب ایشان بسلوک طایفه شوینه یزیدی به بووه. آخر توفیق الهی رهین حال ایشان کشت از آن بدعت رجعت کرده اندو طریق شعار اسلام پیش گرفته داخل طبقه عالیه اهل سنتو جماعت کشته اند مساجدو مدارس بنا کرده اند.

(سه رده مه یه ک نه و خانه دانه خودان پایه و هایه دابوو یانه سه ر ره ی نایینی یه زیدی به کانو پشتی ریان به ره وشتی نه وانسه وه دابوو، له گو مه ر اییدا ده سوورانه وه. به لام له نه نجامدا خودای به نده په روه ر بوو به ره به ریانو خسته نی سه ر شامی نیلامی راستو چوونه نار ده سه ته ی به رزی نه هلی سونه ته و چه ماعه ته وه و مزگه وته مه دره سه ی زۆریان بینا کرد) (ش - ۱۵۶)

شه ره فخان زۆر به فراوانیو له زۆر شویندا باسی یه زیدی به کان ده کات له نه نجامی باسه که ی دا نه وه ده رده که وت که ژماره ی یه زیدی نه و سه رده مه زیاتر بووه له ناوچه یه کی فراوانتر دا بوونو له کاری سیاسی و ژبانی کۆمه لایه تی کورد دا ده سه له ته و ره لێیان زیاتر بووه. جاروبار هه ست به سۆزو جیا نه کردنه وه ی لا ده بینو هه ندیک جار ده مارگیری موسلمانی ده یگرت. با دیسان لایه ره هه لده ی نه وه و

به لگه بۆ نهو قسانه بدۆزینهوه:

شهره فخان ده لیت: (هیندیك هۆزو تیره ی کورد کهوا که توونه ته نالی مووسلو شامه وه وهک: دسنی و خالتی و په سیانو بهرکیش له مه جمودی و دونبوله کان په زیدینو له دهسته و بهستی (شیخ عه دی) کوپی مسافرن که نهویش سر به پادشاکانی زنجیره ی مهروانی بووه) (ش - ۲۶)

له باسی عه شیره ته کانی ناوچه ی گولیلدا که له سر چپای جودی په باسی ههوت عه شیره ت ده کات له وانه جواربان شیعنه سیانیان په زیدین که بریتین له نیویدکاوند شوژشو هیودل. (ش - ۱۵۸)

له باسی فه رمانه وایانی (کلیس) دا ده لیت: (نهو کورده په زیدی یانه ش که له ناوچه ی ته صیو ده ژبان هه موو هاتنه ژیر سیه ری پاریزگاری مه نده وه وه مند پۆزیه پۆز برهوی ده سه ندو مه ردی و په ندی و سه ربلندی و قولو مه ندی مه ند له لای هه موو که سی جواند په سندرکد) (ش - ۲۸۷)

هه ر له م باره یه وه نه وه ش ده لیت که (له سالانی سه ره تا دا هیندیك له شیخه کانی په زیدی که له نیوان مه رعشو هه ما دا بوون. له سه ره رداری کردنی کوردان به ره نگاری ده بوونو ده گژی راده چوون. به لام مه ندی ژیرو به ته گبیر له مه یداندا ده بیه زاندنو پاش شکاندن به شه پکه و پاچکی خو ش زوانی شکسته ی هه لده به سته وه وه به هه توانی نه ره و نیانی برینی ده برژاندنه وه) (ش - ۲۸۸)

که واته په زیدی وه ک هه موو کورد واپوون، کیشه ی سه رداری یان کردوه، تیکچوون، ناشت بوونه وه .. هتد. به لکو هه ر له باسی نه م فه رمانه واییه دا ده لیت: (له لایه نی پادشایانی چه رکه سه وه شیخ عیزه دینی په زیدی که کوپه شیخیکه ی په زیدی یان بوو کرا به فه رمانه وای کوردانو هیندیك له دهسته ی مورته دی په زیدی ته کیان دا به ته ک نهو شیخه وه) (ش - ۲۸۹)

په زیدی بوون به میری هه موو کورد له سوژانیش دا باس ده کات. نه وه تا له باسی میرنشینی (سوژان) دا ده لیت: (سنجاتی هه ولیریش درا به حوسین به گی داسنی که له ماله میره کانی په زیدی بوو)، دوواییش ده لیت: ((سولتان سوله یمان خان هه موو ولاتی سوژانی وه سه ره هه ولیر خستو کردیه به خخش بۆ حوسین به گی داسنی)) (ش - ۲۵۶)

هه زارمیرد ۴۴

شهره فخان له باسیکدا هه له په کی تا نیستا به لار به رامبه ر به ره چه له کی په زیدی و ناوانیان به په زیدی توژمارده کات نه وه ش به بردسه وه یان بۆ سه ره په زیدی کوپی موغاویسه ر لیره دا هه سته ساپه وای خستی به رامبه ر به وان ناشاریته وه.

هه رچه ند شهره فخان سۆزی خستی بۆ سوولیتی ناشاریته وه وه له به رامبه ر قزلباشدا سوولتی په کی ده مارگیره، به لام له کاری ساپه وای نه مه وی به کاند هه لوستیکی تری هه ید. نه وه تا ده نووسی:

(له پۆزگاری ده سه لاتداری نه مه وی به کاند نزیکه ی سه د سال له سه ره به رزه کی مزگه و ته کان له پیش هه موو نویدی کدا پیش نوژیو خو ته بیژه کان ساو نا تو ده ی زۆر ناشیرینیان له نیمام عه لی کوپی نه بوو تالیب ده ناو ناری حه سه نو حوسه یینی خۆشه وستی خویان به خراپه ده بریدو جویند پلاری ناشایسته یان تیده گرتن! عومه ری کوپی عه بدوله عه زیز له پۆزگاری فه رمانداری خۆی دا نهو جنیودانه ی به ریه سترکرد خه لکی له و گوناوه تاوانه پزگارکرد) (ش - ۱۵۷)

دیموگرافی

شهره فخان له زۆر شویندا باس له دانیشتوانی ناوچه کانی کوردستان ده کات، بێ نه وه ی نه وه بزانیته که پۆزگار چی ده هینیتو دیمه نی دیموگرافی سی کوردستان به ناسایی و به پرووادی زه مانه وه به ده سته داگیرکه ران چی لیت به سه ردیت، پاستی زه مانی خۆیمان بۆ توژمارده کات. بۆ نمونه: له باره ی دانیشتوانی نامیدی یه وه ده لیت: (ناکارو زمانی خه لکی نه م ولاته کوردی و تازی تیکه له) (ش - ۱۴۶)

له باره ی ناگری یه وه ده لیت: (په ک له قه لا به ناویانگه کانی نامیدی قه لای - ناگره - یه که شارۆکه یه کی به لاوه یه وه هه زارو دووسه د مالیکی مه سلماند جووی لێیه) (ش - ۱۴۷)

له باسی ناوچه ی (هه یتم) دا ده لیت: زۆریه ی دانیشتوانه کانی نه رمه نو عیاسی ییند زۆریه ی ده رامه تی حاکمانی جزیر له وی په یداده کری. تیره ی جله کی له وی نیشته جین. (ش - ۱۵۹)

بۆ ناوچه ی (شاخ) ده نووسی: خه لکی نه ویش زۆریه یان نه رمه نو فه لزه نو هۆزی (شیلدی) یش له ویند

شاخ به همناری چاک به ناورانگه.

له باره ی قه لانی (دیرده) وه ده نووسج که کهوتوته نارچه ی ته نزی وه هندیکیش عاره بی به ده وره وه همن نوایش (طهیری) او (صفان) او (بنی عباده) ن. زۆریه ی نهمه نریه کانی نه واره ه به عه ره بی قسه ده کن. پاش نه وه هه ره له نارچه یه دا ناوی (۱۲) عه شیره تی کوردی بۆتان تۆمار ده کات که یه کیکیان عه شیره تی شیخ بزوریه (ش- ۱۵۹)

خانه دانی میری سوران ده باته وه سه ر (کلوس) که عه ره بی به غدا بووه . (ش- ۳۵۲)

هه ره له باسی بۆتاندا ده لئ: (فه ره اد پاشا بۆی دانابوو که سئ گوندی فه له نشینی بۆتانی به خاته سه ر مولکی تایبه تی سولتان). له باسی فه ره مانه وایی (گۆرکیل) دا ده لئ: نارچه ی گۆرکیل سه د گوندیکی فه له و موسلمان تشینی لئیه . (ش- ۱۹۱).

که سولتان سه لیم هاته سه ر کار نارچه ی (چه ره مۆک) ای به و مه رجه دا به میره کانی نه و نارچه یه که (داهاتی فه له کانی نه و ناوه به دیوانی دیاره کر بگات) (ش- ۲۵۰)

له باسی فه ره مانه وایی (ساسۆن) دا که کوردن شاری (ته خللات) به (دارالملک) ای نهمه ن داده نئ (ش- ۲۵۱). هه رچه نده خۆی میری بدلیس بووه به لām ده نووسج: (شاری بدلیس زۆریه ی زۆریان نهمه نینبو موسلمانه کانی نه وئ له سه ر رچه ی شافیعین) (ش- ۴۴۷)

به لām دیاره موسلمانه کان کورد بوون، چونکه هه ره له وندا ده لئ: (چونکه ژیره هه سته ی تورک بوون هه ندیکی که م لاسایی تورکیان کردۆته وه بوون به هه نه فی) (ش- ۴۴۷)

هه ره له باسی بدلیسدا باس له گوندی (ره هوا) ده کات که کاروانه رای بۆ میوان تیدا دانراوه و میر (سی ماله فه له و موسلمانیه له ده وریره دامه زراندرۆن) (ش- ۴۵۷)

له باسی نارچه ی (مووش) دا ده لئ: (له و میرکۆ میرخوزاره دا نزیکه ی سه د مال نهمه نی له ده وری به ک کۆبوونه وه له ولاو له م لای ده شتدکه شدا گوندی موسلمان هه ن) (ش- ۴۶۳). له باره ی داهاتیه وه ده لئ: (به سه رانه ی چوار هه زار کافریشه وه) به لām بیتان نالئ نه و کافرا نه کین. له باسی (خه نس) ای

سه ربه بدلیسدا ده نووسج: (نیستار پاله و فه له خویسی هه ره منی له جاری جاران که مترن) (ش- ۴۶۴) شه ره فخان نووسیویه:

زۆریه ی کورد سوننی مه زه بنو له سه ر پبی نیسامی شافیعینو له سه ر پۆت شوینی نیایی خۆیان زۆر سوورنو سه ریان بچن نوژیان ناچۆ له چونه هه چ زه کات داندا هه چ دوو لایان نییه و نه رکی نیایی خۆیان زۆر چوستو چالاکانه به چن دینبو سه رشۆری فه ره مانیه مالاکانبو چیبان له و باره یه وه پئ بسپیررئ لئی لاناده ن. خزم. یارانی پیغه مه ره ریشیان زۆر خۆش ده وئ (ش- ۲۶)

له شوینی تردا دینه وه سه ر دابه شکردنی یا نه خشه ی نیایی لای شه ره فخان- به لām با هه ره به پبی لاپه ره بلین: له باسی جزیره و نارچه ی (گۆرکیل) دا باس له بوونی شیعه ی کورد ده کاتو ده لئ: له م نارچه یه دا هه وت تیره ده ژین: ۱- شه هریه ری، ۲- شه هریلی، ۳- گۆرکیل، ۴- نه ستووری. نه م چوار تیره یه حوسه ینین. له شوینیکی تردا وتسان که سئ تیره که یتر: نیویدکاون، شورش، هیودل له نار یه زیدی دا تۆمارده کات. (ش- ۱۵۸)

له باره ی مه روانیه کانه وه ناوی هه شت تیره ی کورد دینیت که مه روانیه کانیان وه خۆگرتبوو ده لئ: (له وانه سوننی مه زه بنو له سه ر پگیه ی نیسامی شافیعینو هه ندیکیکیان له سه ر تۆلی یه زیدین. (ش- ۲۴۱)

له باره ی دونبولیه کانه وه نووسیویه: (دونبولیه کان له به رندا سه ره له به ریان یه زیدی بوون. له دوواییدا میره کانی عیسا به گیو هیندیک هۆزی نزیک به وان له و تۆله پاشگه زبوونه وه خۆیان کرده سوننی مه زه ب. به لām هیشتا زۆریان ماون که ده ست له یه زیدیتی به رناده نو نیازیان نییه لئ لاده ن. (ش- ۲۹۵)

له باسی (بدلیس) دا دیته وه سه ر بوونی نهمه نیو له پال گه لیک گوندو زه ویسی کوردنشیندا که ناویان دینن. له وانه ی که کراون به وه قفی ده ستگاکانی میر شه مه دین باسی بیست خانووی نهمه نی نشینیش ده کات که مولکی میر بوونو کراون به وه قف. (ش- ۴۴۷)

له باسی لوپی بچووکدا که ده لئ: (به دره دین

شیوه‌ی نو و لاته به شیوو گه‌لی ده‌لین. (ش- ۱۴۷)
له‌بابه‌ت ناوی (گورکییل) وه ده‌نووسن له‌پیشدا
ناوی (جوردقییل) بووه له‌پاشان له‌بهر زۆر لیدوان
سوواوه و گۆرکیلی به‌سهدا براره. (ش- ۱۹۱)

له‌باسن (حصن کیف) دا دوو جۆره‌ بئاس ده‌کات
یه‌که‌میان لای خۆشی سادیه. به‌لام شه‌وی‌تر پرسی
تی‌ده‌چن. شه‌ره‌فخان ده‌نووسن: (کاتی حه‌سه‌ن له‌بهر
چاری خاوه‌ن قه‌لاو خه‌لکی ون بوو. هه‌موو تیکرا به
سه‌راسمی لیکیان پرسی: حه‌سه‌ن کیف؟ واتا حه‌سه‌ن
چۆن؟ جا وه‌ک ده‌لین: هه‌ر له‌وساوه له‌سۆنگه‌ی نهم
عاجباتوه ناوی نراوه: حه‌سه‌نکیف: قستیکی سه‌یره
گه‌ر درۆ نه‌بن!!

هیندیکیش ده‌لین (کیفا کوری تولسون) نه‌و
قه‌لایه‌ی بنیات ناوه‌و (حصن کیف) یی گوتراوه که
حصن به‌عه‌ره‌بی قه‌لایه. نه‌مه‌ش خوا ده‌یزانی.
(ش- ۲۰۱)

که‌باسی فه‌رمانه‌ه‌وایانی زه‌رقی ده‌کات لای وایه
که‌له‌ (ئه‌زه‌رق) یی عه‌ره‌به‌یه‌وه هاتوه. نیت‌ریا وه‌ک
ده‌لین به‌رگی شینی پۆشیوه یا چاوی شین بووه.
ده‌نووسن: (نه‌خوتنده‌واران هینده‌یان جووه‌ تا
(ئه‌یه‌که‌ی لئ که‌وته‌وه‌و زه‌رقیکی پروت ماوه‌ته‌وه.)
(ش- ۳۰۹، ۳۱۰)

هه‌زار له‌م مه‌سه‌له‌یه‌دا هاتۆته ناوه‌وه. باش بۆ
شه‌وه جووه که‌ده‌بسن له‌په‌یازی (ئه‌زه‌رق) یی
خارجیانه‌وه وه‌رگیرایی. به‌لام دووایی سروشته
گالته‌نامه‌یه‌که‌ی زالبووه‌و ده‌لین (وئشه‌چن ناوی
زه‌رقی له‌زه‌رگه‌وه هاتبۆ کابرا شیخ بووه‌و زه‌رکی
وه‌شاندوه (ل ۴۳۹)

له‌باسی میرانی (سۆران) دا، حیکایه‌تیک له
باره‌ی به‌ردی سووره‌وه ده‌گه‌یته‌وه‌و لای وایه (به‌رده
سووران) بوونۆ پاشان به‌رده که‌لادراوه‌و بوون به
(سووران)، به‌لام شه‌وه نالیت چۆن (سووران) بووه به
(سۆران) (ش- ۴۸۰، ۴۸۱)

هه‌رچه‌ند شه‌ره‌فخان خۆی بدلیسی‌یه‌و میری
بدلیس بووه، به‌لام له‌باسی (بدلیس) دا هه‌ر به
گه‌یته‌وه‌و وازده‌هینستی خۆی ناخاته‌ نار گه‌یژاری
ته‌تیمۆلۆژی‌یه‌وه. شه‌ره‌فخان له‌و باره‌یه‌وه ده‌نووسن:

(نووسه‌رانی تورکۆ فارس هیندیکی جار به‌تپسی
(ت) یان نووسیوه. به‌لام هه‌ر داله‌که‌ راسته. بۆچی؟

مه‌سه‌وود چوار هه‌زار مه‌سه‌له‌ی هه‌ر له‌مه‌زه‌بی
شافیعیدا له‌به‌ریوه. نه‌مه‌ نیشانه‌یه بۆ شه‌وه‌ی لوپ له‌و
سه‌رده‌مه‌دا سوننیو شافعی بوون. (ش- ۶۷)
له‌باسی بوونی پیش نیلامی نه‌مه‌نیدا
نووسیوه:

(به‌ر له‌نیلامه‌تی که‌نه‌رمه‌ن ده‌سه‌لاتدار بوون،
فه‌رمانه‌ه‌وای شه‌وساکه‌ی مووش رۆژیک له‌شکری خۆی
پانا. ده‌ژیر سوارانی سویدا شه‌ش سه‌ده‌ن سه‌پی
هه‌بله‌تی دیتا هیشتا ناخی هه‌لکیشاوه‌و وتووسه‌تی:
(مووش سه‌رداری به‌مشووری نیه) (ش- ۴۶۳)

له‌باسیکی مه‌مه‌د ناغای که‌له‌هۆکیدا ده‌لین:
(هه‌ردوو میرزاده‌ی له‌گه‌ل خۆی هینار هاته
(هه‌کاری) و بوونه‌میوانی هۆزی (ناسووری) که‌له‌ناو
خه‌لکدا به‌ (سه‌ه‌چنان) به‌ناویانگن) (ش- ۵۱۰).
نیت‌ریا نه‌مانه‌ناسوورین یا کوردنۆ شه‌وه‌ ناوی
تیره‌کانه‌زانا جوگرانی یا دیموگرانی‌یه‌کانی نه‌مه‌زمان
له‌بهر شه‌وه‌ن که‌کورد یه‌کیکه‌ له‌و گه‌لانه‌ی زۆر
زیاده‌که‌نۆ ژماره‌یان له‌زیادی‌یه. با به‌روانین
شه‌ره‌فخان چۆن له‌م دیاره‌یه‌ گه‌یشتوه:

(کورد زۆر به‌زورۆژنۆ زوو زیاده‌که‌ن. نه‌گه‌ر شه‌وه
هه‌موو کوشتو کوشتاره‌ له‌ناویاندا پوری نه‌دا
له‌زۆری کورد قاتی گرانی ده‌که‌وته‌ نیرانه‌وه یا
هه‌موو جیهانه‌وه به‌لام خوا خۆی ده‌زانی چی ده‌کات)
(ش- ۳۳)

نه‌تیمۆلۆژی

شه‌ره‌فخان سه‌ره‌تایه‌کی بۆ نه‌تیمۆلۆژی‌ی کوردی
دامه‌زراندوه. له‌بیستنۆ له‌تیگه‌یشتنی خۆیه‌وه
په‌یگه‌یه‌کی داناره که‌نیمه‌ش به‌و جۆره‌ ناوی
عه‌شره‌تو چیار پووایمان لیک به‌ینه‌وه. بۆ نمونه
له‌باره‌ی ناوی عه‌شره‌تی زیباری‌یه‌وه ده‌لین: (زی:
ناوی پوواییکه‌و چونکه‌ شه‌وه‌ عه‌شره‌ته‌ له‌سه‌ر که‌ناری
شه‌وه‌ پووایه‌ن، به‌زیباری ناویراون. هه‌ر شه‌وه‌ پووایه
پووای شینه‌شی پستی ده‌لین چونکه‌ شه‌وه‌نده‌ خوړو
به‌ته‌وه‌مه‌ شه‌وه‌ ناوه‌ی به‌سهدا براره. (ش- ۱۴۶)

هه‌روه‌ها شه‌وه‌شمان بۆ ده‌رده‌خا که‌عه‌شره‌تی
په‌یکانی (پادکانی) یان پستی و توونۆ هه‌ر له‌زه‌مانی
نه‌ویشدا کورد به‌ (په‌یکانی) ناوی بردوون (ش- ۱۴۷).
بۆ ناوی عه‌شره‌تی (به‌هلی) که‌هه‌زار هۆزی (بۆلی)
ده‌باته‌وه‌ سه‌ر نه‌وان، شه‌ره‌فخان ده‌لین: (به‌هلی به
هه‌زارمیتۆد ۶

دەرزین لەپیشدا کلیسایەکی تێدابوو بەناوی
(دیززیر) هەو، وردە وردە نەم وشەییە سوواوە و بوو
دەرزین. (ش - ۳۱۰، ۳۱۱)

ژنی کورد

شەرەفخان لە چەند شوێندا وێنە و سروشتی ژنی
کوردی بۆ بەجێ هێشتووین. باس لە بەشداریی
هەندیک ژنی کورد دەکات لە کاری سیاسی و
کۆمەڵایەتی کوردەواریدا. یا جارێ چاریک بەخشین
بە گێڕاوەکانی شەرەفخاندا و نەرسا دەست بەدینه
هەندیک لیکۆلینەوی نەم لایەنە.

کە باسی فەرمانپەرە وایانی سەقمان دەکات، لەو
دەودیت کە چۆن عومەر بەکە هەلیکوتایە سەر سەلح
بەگی برابری کوشتی و لەجیتی دانیشتو نەرسا نەم
داستانە لەبارە ی ژنەکی سەلح بەگەرە دەگێریتەو
کە بە (شیرەژن)ای ناو دەبات:

((مرخی لە براژنە بیو ژنەکی خۆشکرد کە
بێخواریی و داراییی کە لەپوری برا کۆژاوە کەشی
دەسکەوێ. ناردیە خوارینی! ژنە دەیزانی
پرسە گورگانە یی دەکەن. دەنا خۆشی بێ و ناخۆشی
بێ هەر داگیردە کرێ)) (ش - ۲۲۷، ۲۲۸)

پاشان شەرەفخان باسی نەخشی نەم ژنە دەکات
لەگەڵ پیارە دلسۆزەکانی مێردە کەیدا کە چۆن
لەکاتی چوونە پەردەدا عومەر بەکە دەکوژن و نەرسا
وێک باسی دەکات ((نەر شیرەژنە بەناموس و خواوەن
شاپووە کە یخوسرە و بەگی کورپە گەرە ی خۆی
هەلگرت و پەرە وانهی ناستانە ی سولتان مرادخان بوو))
(ش - ۲۵۸)

بێگومان سولتان لای شەرەفخان هەر دەبێ عادل
بیت لەبەرئەو مۆلکی بارکی دەداتەو بە
کە یخوسرە و بەکە، کە لە سالی نووسینی شەرەفنامەدا
(بەبێ کیشە و دەردەسەری سەرداری نارچە ی
سوقمانە).

بەلام شەرەفخان کە نەم هەموو باسی کردووە
ناوی ئەو شازنە ی نەزانیووە یا نەنووسیووە.

پێشتر لە باسی فەرمانپەرە وایانی جزیرەدا (کە بە
عەزیزان ناویان پۆشتوووە هەر وێک ئەو تر باسی
شازنیکێ تری کردووە ((.. دایکی سولتان محەمەد
کچی مەلیک محەمەدی کورپە مەلیک خەلیلی
فەرمانپەرە وای حوسنکیف بوو. شۆپە ژنیک بوو لە

چونکە: ئەو ی زۆر باوە و لە زمانزانی بەناگەرە
دەگێرئەو: بدلیس ناری بەکیک لە پیارەکانی
نەسکەندەرە کە قەلاو باژیری بدلیس ئەو پیارە
بنیاتی ناوە. لەلایەکی تریشەو خودانی ((لوغەتی
قاموس)) - مەبەستی فەرووز تەبابادی - ع.م. -
لەمەر نەم ناوە دەنووسێ: ((بدلیس بە جیگە یەک
دەلێن: ناو هەوای سازگار بێ)) (ش - ۴۴۰)

دیارە پای شەرەفخان لەگەڵ یە کە میان زیاترە و
دوو مەر ئەو ئەو نەو بەستوووە کە ناو هەوای فلان
شوین لە بدلیس دەچیت، یا دەلێنی (بدلیس) نێتر
بەر چەشتە ی نووسیووە.

لەبارە ی ناری شاری (مووش) هەو دەلێن:
(نەرمەنی بە مژ دەلێن مووش) (ش - ۴۶۲) نێتر
خۆی هیچ نالیت.

شەرەفخان باسی تیرە ی (پۆزەکی) دەکات ئەو
ناوە کە بیان هەر بە پۆزەکی دەزانی، بەلام کە هەندیک
دە یگۆرن ئەو لەو بارە ی هەو دەلێن: (کە حیل
سوارانی سازای خۆش زوانی و جللیت بازانی دەشتی
وێژە وانی بە واژە ی پاستو زاراوە ی پەرە وانیان لەبارە ی
پۆزەکی هەو فەرەموویانە: وشە ی پۆزەکی فارسی یە و بە
جەو شینیش نووسراوە. بەلام بە بنچینە نەم وشە ی
پۆزەکی یەکی بۆ یەکی هەو دەووخراوە. وە کو:
پیارەکی شتی تریش. هیندیککی پیتۆلو زۆرزان
دەلێن: کانی یی بە فارسی پالدیمی شتی گچکۆ کەن
جیگە کەش: کاری فەسیحانی عەرەبە لە هەر کوێ
ژۆنیان بیتە بەر جیمیکی لە جێ دادە نین. بە لیخانی
کوردیش زۆر جار لە جیگە ی ژنی شین دە بیژن. (ش -
۴۶۷)

دیارە شەرەفخان خۆی لە وشە ی (کورد) ییش
لاندان هەر دە یبەستیتەو بە وشە ی (گورد) هەو
دەنووسێ:

(وا دەردە کەوێ کە وشە ی کورد بە مانا نازاو
بە جەرگۆ بیباک لە مەرگە چونکە زۆر بە ی پالە واند
نەبەردانی بە ناو دەتکە قارە مانانی کۆری شەرە
جەنگۆ سەردارانی سەر بە دەروە لەم گەلی کوردە وە
سەری هەلدارە) (ش - ۲۸) (ه - ۲۲)

هەر لە مەیدانی نە تیمۆلۆزی دا دەبێ بلین لە
نیکانە وە ی وشە ی (دەرزین) دا دەلێن: کە هایللو
فایل دوو کورپە شیخ حەسەنی زەرقتی کە هاتتە
لە زارمێرد ۴۷

که نیزه کیک له سالیکندا دوچار چاری به کپاری
خزی نه که وتوره. سالی (۵۳ک = ۱۰۶۱م) به مردنی
خزی مردوه (۱). من لام وایه نه مه هر گپانه و
نه فسانه به ژماره که بۆ به کخستن له گهل ژماره ی
رژزانی سالدا به کخراوه. (ش - ۴۴)

په چه له کی کورد

له لیکدانه وهی نه تیمۆلۆژی وشه ی کورد وه
ده چیته هر په چه له کی کورد وه بهو چه شنه ی خزی
تیی ده گات یا تا زه ماننی خزی بیستراوه سه ره تابه ک
بۆ په چه له کی کورد داده نیت:

(وه ک ناشکرایه پاله واننی پولاخۆرو به گورزو گۆپال
رۆسته می زال که له رۆزگاری که یقوباد شادا ژیاره
کوره کوردیک بووه له سیستان هانتۆته دنیاوه به
رۆسته می زابلسی ناوبراوه. هۆنه ری هونه ره مندی
شانامه مامۆستا فیرده و سیی تووسی به رۆسته می
کوردیی نووسیوه). (ش - ۲۸، ۲۹) (ه - ۳۳)

ههروه ها له سه رده می پادشایه تیی (هورمز)
کوری (نهوشیروان) دا سه رداری هه ره به کارو پاله واننی
به ده مارو پلنگی مهیدانی جه نکۆ شیری پر کینه:
(بارامی چۆینه) کورد بووه له تورکستان خوراسان
به خچوکراره و بنه چه که په گهزی پادشاکانی (کرت) و
(غور) بهو ده گه نه وه). (ش - ۲۹). (ه - ۳۳)

ههروه ها بهو چه شنه شانامه یی به باسی گورگین
میلاد ده کار نه ویش هر به کورد ده داته قه له بو
ده لئ: چوار هه زار ساله نه وهی له مه له بندی (ارادا
خونکارو فرمانه وهی سه ره ستزو کهس له ده ستی
نه هاتوه ده ست بخاته کاریانه وه و گه لیک جاریش
سکه و خوتبه هر به ناری خۆبانه وه بووه). (ش -
۲۹، ۳۰). (ه - ۳۴)

سروشتی داگیرکه ران

وه نه بئ شه ره فخان سروشتی داگیرکه رانی
نه زانیبئ، به لام نایا هر له بهر راستی بینین یا بۆچوون
بیت، یا ده مارگیری مه زه به یشتی تیدابستی وه ک
به شیک له هه لوستی خزی به رامبه ر به
عوسمانی به کان زیاتر سروشتی به دی عه چه می
ده رختوه.

نه ره تا کۆمه لیک میری کورد به شاعه لی به گی
بۆتانه وه ده چه لای شا نیسماعیل بۆ خۆنزیک

پیاوان به دابو ده ستوورترو به مشورتو به سووه.
که له پورویکی له نه ندازه به ده ریشی له بارکۆ کوپ (یا
باوکی کوپ) وه بۆ به جیماره. هه موو کاروباری
سه رداری مالداری وه ک گول به ریوه ده بردو
چاره دیری کوری خزی ده کرد له هر کهس بهر
گومان بووه که له و خانه دانه دا خزی به شت ده زانستی
به ره و ژوو ده روانی به داری دیاری و درو چاری
دادروونو ده مکورتی کسه روونو سه ربزیوی
له بیر برده ونه وه). (ش - ۱۲۶)

پاش نه مه باس له وه ده کات که چۆن چه ند زاوی
به هیزی پهیدا کرد (به هۆی شو خزمه به هیزانه له
هه موو له مپهرو کۆسپی هر ریباز ده ریبازوو.
به کورتی نه و ژنه نازاو سه رده سه رو به ریکی به
ولانه که دا که هر باس ناکرئ)

دیاره لای کوردو لای شه ره فخانیش ده بوو هه موو
رپه گه یه ک (بۆ بانه). یا بۆ لای سولتان به چیته وه.
له به رنه وه نه م شازنه ش (له ده رفه تیکدا کوره که ی
خزی هه لگرتو برده به نه سه ته موولد پووی کرده
باره گای سولتان مراد) و نیت پاشماوه ی باس یا
کۆتایی چیرۆکیش له م حاله دا دیاره. (ش - ۲۹۷،
۲۹۸)

شه ره فخان وینه تریشی له باره ی ژنی کورد وه
به جیه یشتوه. بۆ نمونه ده لئ:

((کورد هه تا چوار ژن دینن، ته گه ره ده وله مه ندیش
بن چوار که نیزه کیشی ده خه نه سه ر)) (ش - ۳۷).
به لام به داخه وه وه ک لایه نی میژوو یسه نه تنۆگرانی
نه وه ی تۆمار نه کردوه که نه م که نیزه ک بوونه ی
نیتا له کوردستاندا نه ماره له که یه وه هه بووه که ی
نه ماره. نایا شه ره هر به پپی پیه وه ی نیسلام یا
پیشتریش بووه ((مشق و ثلاث و رباع فان خفتم الا
تعدلوا فواحدة أو ما ملکت ايمانکم)) (النساء/۳)

هر هه بووه نه وه شی ده رنه خستوه که له سه رده می
شه ره فخاندا له هه موو کوردستاندا هه بووه. واته لای
هه موو ده وله مه ندانی شارو لادئ یا هر لای هیندیک
میری کوردستان. ته نیا له باسی نه حمه دی کوری
مه روان فرمانه وهی دیاره کورو جزیردا ده لئ: ((وه ک
ده گپه نه وه: هه میسه سه هه و شپه تو شه ش
که نیزه کی جوانو له باری هه بووه. هر شه ویک له
شه رگاری سالدا له گهل به کیکیان خه وتوه وه هیچ

خستنه وه دلسوزی نیشان دان به لأم وه ک شه ره فخان
نوسویوه: (هیشتا میرو به گلهری کورد تهواو
پوراشرو سلاویازو شکاوی نه هاتبوو که قزلباش
توربان ورو کازو له جیاتی خه لاتو نیشان به کۆتو
زنجیریان رازانده وه وه له زندانی تاریکدا
نواندنیان). (ش - ۱۶۸ هـ - ۲۸۸)

ته وه تا جاریکی تر کۆمه لیک له میره کانی
حوسنکیفو بۆتازو خیزازو ساسۆزو یازده
پیاماقوولی تریش له میره کانی کوردستان بۆ
دلسوزی پیشاندان ده چنه لای نهو شانیساعیله، به لأم
اخرم چوون هه موربان پیچازو هه ره که له وان درانه
دهست نه میریک له قزلباشان) وه نهو گرتنهش ده بیته
چیرۆکیکی درێژ. (ش - ۵۲۲)، (هـ - ۷۴۰)

شه ره فخان لایه ره ی زۆری بۆ گێرانه وه ی
هه لئه له تاندنی کورد ته رخان کردوه لیره دا رۆم
عه جهم به شدارن، به لأم ته وه نده هه یه له فروقیلی
رۆمدا کاری سه رکرده وه والی سه کان باس ده کاتو
هه نئ جار ده گاته ناستانه ی سولتان. ته وه تا سولتان
مراه فرمان به فه ره دا پاشا ده دات که به یرام به گی
کوبی سولتان حوسین به گی نامیدی بکوژی،
حیکایه تیکی درێژ له باره ی دلدانه وه وه
هه لئه له تاندنی به یرام به گه وه ده گێرته وه. چۆن له
نامیدی هه لئه که نزه ده ینتیره شه ری گورجستان،
(کاتی که له گورجستانیش گه راپه وه هه ره له پندا
سه رداری ناوربراو پاداشتی دایه وه وه له قه لای
نه رزه رۆمدا له گۆشه ی زندانی ره شدا جیگه ی بۆ
کرده وه). (ش - ۱۵۴)، (هـ - ۲۶۸)

دیسان له باسی فرمانه وه وایانی حوسنکیفدا که شا
نیساعیل به سه ر شاق قۆینلرودا سه رکه وت (میرو
هه زانی کوردستان به ناواتی سه رده رانه راموسانی
باره گاکه ی رومیان کرده شاری ته ورینه، شا هه ره که
چاره بیکه وتن بێ چاکو چۆنیه چه ندوچون: مه لیک
خه لیشره هه موو میره کورده کانی گرتو دانیه
دهست زه ینه ل به گی شاملوو، نه ویش جیگه ی له
لاگۆشه ی زنداناندا بۆ چاک کردن) (ش - ۲۰۶)،
(هـ - ۲۲۶)

بۆ رۆمیش قه ی سوله یمان به گی عه ززانی میری
ولتس ساسۆن به شه مه دین به گی بدلیس
ده گێرته وه: (له خانه دانی نیوه دا هه ره تو ماوی
هه زارمیرود ۴۹

که له به ری پیکاته وه، رۆمی بلحن جیگای متمانه وه
باوه ر نین). (ش - ۵۶۷)، (هـ - ۷۷۱)

هه ره له شیوه ی چیرۆکیکی تراژیدیشدا به فرمانی
شاهانه کوشتنی (خان نه بدالو نزیکه ی سه د که سه له
پیاره سه رنامه کانی بۆتان) له شاری نه درنه دا
ده گێرته وه وه کوشتنی میر ناسری بۆتانیس به
فرمانی فه ره دا پاشای تورک له ۲۹ مه زانی
۹۹۱هـ = ۱۵۸۲م دا وه ک دیمه نیکی جه ره گێری
کاره ساتی سه ر شانو ده گێرته وه (ش - ۱۷۹، ۱۸۶)،
(هـ - ۲۰۱، ۲۰۷)

نه ی فرمانه وه وایانی چه مشکه زه ک له کوشتن
به ده ستی عوسانی هه یچیان به رنه که وتوه؟ به لی
شه ره فخان باسی حاجی رۆسته م به ک ده کات:
(سولتان سه لیم به ره وه چالگیران ده چوو، حاجی
رۆسته م له گه ل له شکردا بوو، دووای نه وه که شا شکار
سولتان سه لیم خان به نیازی گرتنی ته ورینه هه وساری
به یاری وه رگێتر، حاجی رۆسته م له شوینیکی به ناوی
(یام) که سه ره به رنده، به رکیف ماچ کردنی
سولتان خۆی به خته وه ره کردو هه ره نهو رۆزه به فرمانی
خۆا کردی سولتانی حاجی رۆسته م، نه وه یو چل که سه
له ناغایازو سه رنامه سانی مه لکیشی له و جیه
له سه ریان درا). (ش - ۲۱۷، ۲۱۸)، (هـ - ۲۴۷)

له فرمانه وه وایانی کفرا شه ره فخان نوسویوه:
(شۆفارو دووزمان به سولتان سوله یمانیان ووت:
قه لای بارگیری بێ نیره نه بووه وه له بژیودارو مالو
ناخوار بووه، محمه مد به ک به نامه ردی قه لای
به ده سه تهره داوه، له سه ره شه ره فرمان ده رچوو،
محمه مد به گیان خنکاندو ناگری رکی سولتانیان به
خوینی شه و دامرکاند). (ش - ۳۰۳)، (هـ - ۴۳۲)،
پاش نه ویش به فرمانی سولتان له سه ری ده دریتو
کفرا ده کریت به دوو به شه وه. (ش - ۳۰۵)، (هـ -
۴۳۳)

له فرمانه وه وایانی میافارقین به هلول به ک له
شه ری شاسوار به گی کورده دا کورزا، به لأم میرخانی
کوبی که وته ده ست محمه مد پاشای میری میرانی
دیاره کوه محمه مد پاشا میرخانی هینا دیوانی
دیاره کوه به فرمانی سولتان کوشتی. (ش - ۲۵۰)،
(هـ - ۴۸۳)

شارستانی

شهره فغان میرو کورپی شارستان بوو، به لام مولکایه تیی سه رده می نهو هه روه ک له شهره فنا مه رده رده که ویت تیکه ل بسوه، له مولکانه ی ده ولت که به جوری چه شنه باجیک بژ سولتانی عوسانی چووه، له گه ل مولکایه تیی تایه تیر مولکایه تیی ده ر به گی.

کشتوکالیش تیکه ل بووه له به راوو زه ویی ده وری چه پو پرویاره کانی کوردستان که ناوی زوریان به دیجله و فو راتیشه وه له شهره فنا مه رده زور دیتو زه ویی دیم، به تایه تیی له چیاکان دا، چ پشت به باراند چ باخو باخات به ناوی کانی ناودان باو بووه و شوانکاریش له ناوچه ی جیا جیادا هه بووه و ناژله تیی تایه تیش هه ر به ختو کراره و ره شه و لاخو نه سپی ره سن په روه رده، لای میره کازو خه لکی تریش باربووه. شارستانی له و هژی به ره مه یئنانانه دا دیار بووه که بژ کشتوکالو مالدارو زه ویی ناودانو جوگه هه لبه ستزو هه ندی هژی ناودان به کارهاتووه.

شار به شوروه و کوشکو توپی یا په ژوه ی ناوی خوار دنه وه (به کاریزو گونج) و به به ره هه می پیشه سازی ده ست وه ک: قاپو قاچاخ (به ناسایی و جوری به رزی نه رستو کر اتانه) و چه ک دروست کردن له خه نجه رو شیرو زریو تا ده گاته توپ دروست کردن تا پارچه (قوماش) ی ناوری شه و خوری لوکه له ساده و نخشکی شراوو پایه خو چه ره لئ دروستکراوانی خوی نوانده، نه وه ی میرو ده وری به کاریان ده هینا له م به ره هه می شارستانی رو خساری هونه ری شارستانی ده دا به و چینو ده ستیه و نه مه له شارستانی مه ترالیی گشتیی جیا ده کرده وه.

هونه ری شارستانی گه لیک لایه نه ی گیانی تیکه ل ده بوو. مزگه و تو بزوتنه وه ی سؤ فیتی وه ک سیما یه کی شارستانی زانستو هونه ریان ده گه یاند به یه ک.

بیجگه له فه لسه فه که تا پیوی فه لسه فه ی یۆنانی و نیلامی تیدا دیار بووو له کتیبه کانی مه لا کورده کازو په راویزیاندا و له و سامانه ی وه رگی رابوون- هه ر نه وه ی وشه ی بدلیس ده بریته وه سه ر ناویکی یۆنانی مانای خوی هه یه، بیجگه له مانا زانستی یه کانی تری وه ک پزشکی و میکانیکو چه بره و هه زار میتره ۵۰

فیزیوا کیمیا و فه لسه ک له مزگه و ته کاندا ده خو یئرانو شهره فغان نمونه ی باشی نه مانه ی باسکر دووه.

هه ندیک لایه نی شارستانی

شهره فغان وه ک خوی له به رگیکی نه نسکلنو بیدیدا پیشان ده دات، هه روه ها زور لایه نی شارستانی ده رده به ریو لایه لای هه موو چه شنه کانی شارستانی یه وه ده کاته وه له به شیکی گه وره یاندا که هونه ره چیژو شاره زایش پیشان ده دات. چند زانیاری باشمان له باره ی موسیقا وه ده داتی. له باره ی بایسنقوی فه مانه ی رای (به رتک) وه ده لیت:

((له پی ره وی شاخانه دا له هونه ری موسیقا زانستی کرداردا له پیش هه مووانه وه و راسته کاره و سه ر هه لقه ی عاشقانی ده وره کانه)) (ش- ۲۲۵) له شوینیکی ترده ده چیته کوی موسیقا وه ده لئ:

(گورانی بیژانی ناوازانو موتربانی شیرین زمانو خۆش ناواز، رامشگه رانی دلکشی ناواز لیده ره به پی ره وی کوردی و بناغه ی عه ره بی و پیازی فارسو یاسای عه جه م له مه قام خویندنو ساز لیدان که و تنه ناوازی چالاکی و هاواری خۆشی گه یشته جوغزی زوحه ل) (ش- ۵۲۴)

هه ر پاش نه وه به شیعر ناوی چه ند نامیرمان بو تو ماره کات:

در آمد بمجلس می لاله رنگ

ز بهر تواضع درتا گشت چنگ

نشستند صف صف در آن الحمن

غزل خوانو گوینده و ساززن

غزل خوان نه تنها خوش آواز بود

که صد دل بیگ غمزه هم می ربود (ش- ۵۲۴)

له شوینیکی ترده ده لئ:

(مغنیان خوش الحان نغمه پردازو رامشگران

شیرین لهجه سازنواز بنغمه زبرو بم راه عشاق زده

بناله عودو چنگ عقلو هوش از سر بزرگو کوچک

در ربو دند (ش- ۵۳۰) هه روه ها (ش- ۵۴۹) یا ((با آواز چنگکو ربابو ناله نای)) (ش- ۲۵۲)

له شوینیکی ترده ده لئ: (مغنیان خوش الحان او از رود بانگ سرود بدایره چرخ کبود رسانید.

رامشگران زهره طبع بناله زیرو بم چنگکو عود هوشد
خزه از دلو دماغ می ربود (ش - ۵۵۰)

رهنه باسی بنار قه لاکانش بچنه نم خانه یه وه
ده نووسن: (اقه لای بدلیس شوینه واری نه سکه نده وری
پژمیره. دان نان به ودها که شاری جزیره کزنه و پیش
نیلام هه بووه و سویای نیسلام بی شهر گرتویانده و
ته نیا قه لاکه ی له زه مانی عومهری کوروی
عبدولعه زیزی نه مه ویدا بنا کراره، نیشانه یه کی
میژوویسو شارستانی به بوونی کلیه یه ک به ناری
(دیززیر) وه له نوار قه لای دهر زیندا دیسان نیشانه ی
نهو کونی یه یه (ش - ۴۴۰)

وه سفیکی قه لای نامیدی شویند دهوروشتی
ده کات به لام به تازه نیجادی ده زانی و ده یاتوره
سه زه مانی عیماده دینی زه نگی به لام رهنه گه نه وه
تازه کردنه وه بیت. (ش - ۱۴۶)

له زور شوین باسی شوین په نجه ی میره کانی کورد
ده کات له بنیات نانی ده ستگار بینای شارستانی دا.
هه له قاهره باس له وه ده کات که سولتان
به لاجه دین نه خوشخانه یه کی له کوشکی خزینا
بینا کردوه. محمه مه عدلی عه ونی له مه زیاد
ده کاتو بیت به سه رچاره ی تری میژوویسی باسی دوو
نه خوشخانه ی تر له کوشکی خزینا و نه نوای غه ریاند
گه لیک پردو نایاره و دیواری شارازد ریگه خوشکردن
زه وی کشتو کال چاک کردن و باجو گو مرگ له سه
خه لک لایردن ده کات. (ش - ۹۸)

له باسی جه مشید به گی کوروی پژسته م به گی
پاله ودا نووسیویه: (اقه لار فیرگه یه کی نایینی له
پاله و دووستکردوه و له سه رچاره یه کی زور
دوره ده ستوره ناری بز قه لار شاره که بر دووه. له
شوقنیکندا که ناری (ده مر قاپو = ده رگاناسنه) یه
کاروانسه راو میوانخانه ییکی زور گوشادو به رفره هی
دروستکردوه. که هاتوچو که ران له زستاند هاریندا
به هره ی لی ده بینن) (ش - ۲۴۴). (هه ۳۷۴).

لیره شدا پارسه نگی (بدلیس) ده داته وه و
ده نووسیت: (هه رمانه و ایانی بدلیس به ره و دوای یه ک:
مزگه وتو ته کیه و پشو و گه و فیرگه و خانه قار گه رماوو
پردیان لینکردوه. بیستو یه ک پرده به ردینه له نوار
شاره که دا هیه. خه لک لیسان ده به پرنه وه. شانزده
گه رکنو هشت گه رماوو چوار مزگه وتی گه وری
هه زار میترده ۵۱

هه یه) (ش - ۴۵۴) به درویش باسی کاتو ناوو
دامه زرینه یی نم مزگه وتانه ده کاتو دیتسه ر باسی
خوی که پینچ مه دونه یی هه له بدلیس بنیات ناوه و
ناره کانیان ده نووسیت:

هه له مه دیدانی شارستانی دا لایه لای نابوری
بدلیس ده داته وه و ده نووسن:

(خه لکی تری شاره که له پیشه وه ورو کاسبار
هشت سه د دوو کانتیکان هه یه. له نوار شاردا شوینی
به ره ده ره هه یه) (ش - ۴۵۶)

باش نه وه ی له ره وشتی به رزو چاکدی خه لکی شار
ده دوت دیتسه وه سه تابلو که ی شارستانی.

(دوو گه رماوی له سه رمه ورو دوو خانده سه د
دو کانتیکی دوو ده روزه و دوو هه لال خانه (ده باخانه -
ع او شتی تری دروست کردوه) (ش - ۴۵۶)

نه مانه ی باسی کردن وه قسی ته کیه ی (ره هوا)
گه راونو چونکه خسه ره و باشا دروستی کردون
له به رنه وه ناریان ناره (بنای خسه روانه) هه زار
تیشینی نه وه ی کردوه که نم ناره به حسابی نه بجه د
۹۸۵ هی هجری ده کات. (ش - ۴۵۷). (هه - ۶۶۲)

شهره فخان هونه ورو تری سه وه ستایانه ی
له بیرناچیت که نه دیمه نیان بز شارو شارستانی
پیک هیناره:

له م باره وه نووسیت:
ورده کاری ته دیاند راوتو و گفتو لغتی جواند
شاره زایو ده و پلی ره واندو ناگادار له هونه رمه ندی:
محمه مه د جان نه فنه ندی قازی زاده و نه جیب زاده ی نه م
ناره یه و باوکتو باییری هه ره ده مه پله و پایسه ی به رزیان
بووه) (ش - ۴۵۶). (هه - ۶۶۲، ۶۶۳)

هه له باسی نم میوانخانه گشتی یه دا نووسیویه:
(میرو سه رناس، پروتو که ساس، تورکتو تاجیک،
عه ره بو عه جه م. به نده و نازادو که س نه ناس هه ره
که سیک شه و بگانه نه وین به پیتی پله ی به خیتو ده کری)
(ش - ۴۵۷). (هه - ۶۶۲)

که باسی شاری (نه خللات) ده کا ده نووسن:
(تیشاش هه رگا شوینه واری شاری ویران
ده ده نه وه. خانو خاند گه رماوی له به رد داتاشاروو
مه رمه وری تیدا به کاره یتر او دهرده که ون) (ش - ۴۶۱).
(هه - ۶۶۷)

له باسی خانده نه ولیا چه له بی دا له نوار دیمه نه کانی

شهره فخان ههروه ک دیمه نی شارستانی هه ندین
هژی بهر هه مهینانی پیشه سازیمان به دهم قسه وه
پیشانده دا، ههروه ها به دهم قسه وه ک مه بهستی
نه بو بیت، که دیاره مه بهستی شیستی دیمه نیکی هۆکانی
بهر هه مهینانی کشتوکالی سهرده می خۆیمان بۆ
نه خشه ده کیشیت.

ههروه ک له باسی میر (ههزار نه سپ) لهری
گهروه دا نووسیوییه: ((هه مو زه وی به یاریک له هه
ناقاریک ههروا تۆزیک نه رمان باو بۆ کیلان دهستی
دابا جووتی لیکراو تۆوی لیخراو کرا به مووجه و
مه رزار ناوه ادنیو گوندی قهوغانی له ده وه دامه زرا.
سهرونی لوپستانت پشکنیبا بسته خاکیک نه مابو که
شجوی نه بیزو به وهردو سی گاستنه داینه درن له
سهری وه رزی خۆیدا خه له و خه رمانی لی هه لنه گرن))
(ش - ۴۸) به زیاده وه (ه - ۶۸)

شهره فنامه له باسی شیوهی کارو بهر هه مهینانی
پیش یا جیا له کشتوکالو پیشه سازی به ده ر نییه، بۆ
نمونه له باسی ناوچهی (خنس) سهریه بدلیسا
نووسیوییه: ((زۆزانی هه ره گرنگی (سوشه هری) او
(بین گۆل) و کوستانی شهره فه دینه. له رۆزگاری
ببابو کالی نووسه ری شه م لاپه پانه دا - واته
شهره فخان - ره وه نلو خیلاتی کوردان ده هاتنه نه و
زۆزانانه و داهاتو قانزاجی زۆریان له و پیگه وه
پیده گه یشت. (ش - ۴۶۴).

له م کۆچه رییه وه ده چیتته سه ر سه رچاوه یه کی تری
نابوری: ((دوو کانی لین: یه کیان ده بیتته خویی سه یو
شه وی تر نه کی سووره و داهاتی خویی نه و دوو جیه
هه موو سالیک خۆی له دوازه هه زار ناقچه ده دا))
(ش - ۴۶۴)

دیسان هه ره ده بیج له سه رچاوه ی سامانی سه روشتو
نابوری دا باسی ماسی (ده ریاجه ی نازک) بکه ین که
ده لیت له نیوان شه خلالتو بولانقدا یه: ((ناپۆره ی
خه لکی ناوچه که به گه ل ده چنه پاوه ماسو هه تا
هه یقه ک هه رکه س هه ره چه ند بخوازی ماسی هه یه و
په ک ناکه وی ماسی په کان زۆر گۆشتیان خۆشه. دره یان
له نیو گه ز زیاتره. سه یر شه وه یه: گه رای ناو زگی
ماسی په کان وه کو ژه هرن! هه رچی لیس بخوا پیسی
ده مرئ. چه ند که سیک له به رچاری خۆم که میکیان له و
گه رایه خوارد، شه وو رۆزیک بوورانه وه به ده رمان

شارستانییدا له ناوی گه لیک دیمه نی پیشه ووتنی
شارستانییتی دوواین که یه کیک له وانه ناوی پارچه
قوماش بوو. شهره فخان له مه دا پیش نه وان که وتوو.
لا به لا به دهم یه کیک له سه ره نا ته قلیدیسه کانی
به نده کانی کتیه که یدا ناوی گه لیک قوماش ده کات
به که ره سه ی نه ده بی یا وه سفو سه ره تا:

از آنجمله جانوران شکاری بازو شاهین و اسپان
تازی زرین زیند از پوستین تافهای شقات دورنگو
دیبار زریغت هفت رنگو مخملهای فرنکه یکلدرانید
شمول عواطف پادشاهانه و منظور عوارف بیکرانه
خسروا نه گشته. بکر شمشیر مرصعو قفتان چهار
قاب طلادوز سرفرازشو اسم اورا موسوم بشرف خان
گردانید.

(بازرگانی سه وداخۆشی شارستانی. میژووناسی
کوتالو پارچه ی نیایی قه نه وزو خامه کو خاراو نافته و
یافته و خانم مه رۆ هه ریرو ناگربارانه و نه تله سه یو
کیمخار داوماسیو مه خه ری هه و ره نکو شیله و
هه وریو چیتی گۆل باتمانیو که تازو زه ریو کریشه ی
گۆلدارو پیریو ساکاری سفته به ریانو جی چاکیان
به تۆپ له بان چاره ی نه رده به رچاری که یاران داوه.
له شوینیکی ترده ناوی پارچه ی هه وت ره نک،
مه خه رو زه یو باتی قه ره نکو ناوریسمی چوار تویی
زهر دۆزی دینی.

به قوماشه وه ناوه ستی به لکو دیتته سه ر پتوانه ی
نه و زه مانه و باسی جۆری جلوه به رک:

(به بالو گه زیان پیراوه و قولانجیشیان له دوو
داوه و ده می خامه ی تیژکراویان به ناو قه ده دا هیناوه و
له سه رخۆ دایاندپیوه و کۆلۆنجه و کۆلوانه و سایه و
کراسو له چکو ده مالیان به به ژنی چیرۆک به یوه)

شهره فخان له باسی (بدلیس) دا دیتته وه سه ر
ده ستگا بنیادنانو نووسیوییه: (له سالی ۸۱۰هـ =
۱۲۰۸م) دا شه مه دین ته که یه که نه خۆشخانه و
میوانخانه و مزگه رتیکی له گۆک مه یدان بنیاد ناوه به
شه مسیه به ناویانگن). به دره یی باس له و گوندو زه ویو
کاروانسه راو خانوو دوو کانه شه ده کات که کراون به
وه قتی شه م ده ستگایانه.

له باسی میرحاجی مه مه دی بدلیسیدا ده لئ:
له ناوه ندی شاری بدلیسو له سه ر که ناری پوویاری
ره بات مه دره وه مزگه تیکی دروستکرد.

بهلام باسی گهنجو زهري نهو ده کاتو دهيشو بهيتي به
گهنجی قاروون. (ش- ۳۶۴)

زانایان

له پروی زانستهوه شهرفخان شورین پهنجهی
میره کانی کوردی له مهیدانی زانستهوا، چ له
کوردستاندا بیت، چ له قهله مهروی نهواندا بیت له
ولاتانی موسلماندا بهباشی تو مار کردوه.

له باسی نهیووی بهکاندا ناری زور لهو مه دره سانه
دهبات که نهوان دایانمه زراننده. هه ر له قاهیره:
مه دره سهی قه پافه ی گهروه مه دره سهی قه پافه ی
بچووک، مه دره سهی قاهیره ی موعیزی، سئ
مه دره سهی جیا بۆ حه نه فو شافعی و مالیکی. که
نه مانه هه موو کاری سولتان سه لاهه ددینن. (ش-
۹۸، ۹۷)

ههروه ک مه دره سهو خانه قایه ک له قودسی
خه لیل = شاری خه لیلو خانه قایه ک له قاهیره له لایه ن
سه لاهه دینه وه له جیتی کوشکی خه لیفه ی
نيسماعیلی به کان بنیاد تراوه. (ش- ۹۸)

له باسی میرانی نامیدیدا نووسیوییه:
(فرمانه وه وایانی نامیدی مزگه وتو مه دره سه یان
زور بنیات ناره وه مه لای زور زاناره به ناویانگیان
به سهروه داناونو به ربه روه ناموزگاری به هره ی
زوریان به خه لک گه یاندوه) (ش- ۱۴۶)

له باسی میره کانی جزیره دا که دیته سه ر باسی
به در به ک کورپی شاعه لی به ک، له په فتاردا هه ندیک
کرده وه ی دوور له نایینی ده رده خا (وه ک به نکه
کیشان). له ولاره باسی خواجه رسته و نوژو پوزووشی
ده کاتو نه وسا دیته سه ر زانسته و په روه روه له ریگه ی
شه خسیه تی نه وه وه تابلویه کی زانسته و زانایانی نه و
سه رده مانه ی میرنشینی جزیره مان بۆ ده نه خشینتی:
شهرفخان نووسیوییه:

((له گه ل مه لاره زاناره پیوانی خاوه ن فه زلدا
چاکه ی ده کردو نه وه نده ی زاناره خاوه ن فه زل له ده وری
خۆی کۆ کردۆته وه که هه رگیز جزیره نه وه ی به خۆسه وه
نه دیوه وه. بۆ نمونه: (مه ولانا محه مه د به رقه له ی) و
(مه ولانا نه بویه کر) و (مه ولانا حه سه ن سورچی) و
(مه ولانا سه یه ده لی) و (مه ولانا زه یینه دین به بی) که
نه مه یان له زانسته کانی ره واله تو نه یینی دا- ظه اهره

په زانمه وه بزگاریان بوو)). نه م شایه تی به ی شهرفخان
که ره سه یه کی باشه بۆ لیکتوله نه وه سه کی زانستی که
بیتا له سه ر نه و ده ریاچه یه وه ماسه و گه راره ده ره مانی
په زانمه وه بکرت. (ش- ۴۶۵)

پاره و گرده وه یوونی سه رمایه

گرده وه یوونی پاره سیمه و فاکته ریکی سه ره له دانی
سه رمایه داری به له کتیبی (احمده ی خانی- شاعره
و مفکره، بغداد، ۱۹۲۹) دا به درستی له و نمونه نه
دووبین که له لای خانی به شیه وه وه سفیکی نه ده به و
له لای شهرفخان وه ولایا چه له بی به شیه وه ی کۆنکریتی
پیشاندراون.

شهرفخان له باسی میر محه مه د کورپی به در
به گی میری جزیره دا نووسیوییه:

(هه ر له و جیه که محه مه د به گی له کورزا
په ریه ی سه که به یان پشکنی دوو سه د هه زار زه ریه ی
سووری له سه که دراوی عوسمانی پنه بوو. نه وه جگه له
پارچه ی نایابه و که له په لی جوارو گه واهیره نه و
نه یاباتی زور زه بنده) (ش- ۱۷۵). (ه- ۹۶)

له باسی میره کانی باباندا نووسیوییه:
(هه ر ناغایه ک له ناغایانی تیره کان ناوچه یه کی
له ناوچه کان گرتۆته وه و سالانه چواره خه رواره زه ر له ناو
خۆدا کۆده که نه و ده یه نه ی خه زینه ی شاره زور) (ش-
۳۲۲). (ه- ۵۲۷).

له باسی میر شه مه دین کورپی میر حاجی
شهرفخانی بدلیسا نیشاره ت به په یه کی تری خولی
پاره ده کات، واته بوون به نه قد یا سه که. شهرفخان
له باره ی نه م میره وه نووسیوییه:

(له ده ورانی ده سه لاتی تورکومانان سه که و
خۆبه ی به ناوی خۆسه وه سه وه، نیشته اش له ناو
کوردستاندا زه روه زه یی مقالی هه ن په زیان ده لینه:
شه مه دینی کورد بۆ په رۆزی هه لیده گرنه منی
هه ژارش (واته: شهرفخان) دیتوه وه.. سئ جۆر
سه کی تریشم دیوه که سئ فه رمانه وه وای بدلیس
له زیان داوه. نه و سئ میره ش (محه مه د کورپی
شه رف) و (شه رف کورپی محه مه د) و (شه مه دین
کوزی زیانه دین) بوون) (ش- ۴۹۵). (ه- ۷۰۴)

له باره ی میر بداغی بابانیه وه چه مند دپه شیعی
هیه ناوه رۆکیان هه ر له شیعه کانی پیشوو ده چیت،

هر لم میداندها دیته سر باسی مهلا نیدرسی بدلیسی که ده بی شوتنی تایبه تیی بو ترخان بکهین. (ش - ۴۴۸)

هر له زاناکانی بدلیسدا ناری شیخ نه بو تاهیری کورد ده باتو ده لیت (مهولانا جامی) له (نفحات) دا باسی کردوه. (ش - ۴۵۱)

له پاش هندیک باسی تر نووسیوییه: (مه بهست نه ویه که شاری بدلیس هه میسه مه کۆی دانو زانایانو بنکهی به هوشو گوشانو په ورندهی خوتندن بووه. نوستادی جی بهرزو به ریز: مهولانا مووسا که نیستا مامۆستای فیرگیه شوکریهیه.. هتد. (ش - ۴۵۲)

که له باسی بدلیسدا باسی نهو پینج مه دره سهیهی کرد که خۆی بنیادی ناو، ناری مه لاکانیان ده باتو ده چیته سر باسی پسپۆرییان له زانسته کانی نهو کاته دا. واته سالی ۹۹۹. مهولانا خدری به بی یا خیزانی که له فیهی شافیعی و ته فیری قورنارو حدیسا (زانایه کی بی وینهیه). مه لای مزگهوتی شدره فیهیه، شه مه دین مهولانا محمه دی شه رانشی که له ته فیری فله کتو (منطق) او (کلام) دا زۆر کارامه دیه به ناکار به رزی له کوردستانو له لای مه لایان زۆر جیگه به رزه. مه لای مه دره سهی (شیخلاصیه) بووه. مهولانا محمه دی زه رقی سۆنی مه دره سهی حاجی به گییه به ده سه ته بووه ده رسی تیدا وتۆته وه. به لام مه لای عه بدوللای ره شک که زۆر زانو به هونه ر بووه به فرمانی ناستانه خۆی کردۆته هه مه کاره ی (نیدرسیه). (ش - ۴۵۵، ۴۵۶). (ه - ۶۶۲)

هر به مه لاکانی (نیدرسی) وه نه وه ستاره. به لکو له باسی (نه خلالت) یشدا له مه لا گه وره کان ده ویتو لهو باسه دا زانستو ته ریه ت یا کۆر دنه وه ی زانستو ته ریه ت لای شیخه کانی نه خلالت ده ست نیشان ده کات.

(مزگهوتو مه دره سهو خانه قاو ته کیه و شوتنی شه ولیاو عوله ماو مه شایه خه. له ناو نه وانه دا به کتیکان (سهید حوسینی نه خلالتی) یه که هه شیخو هه م مه لا بووه له (جه فیری جامیع) دا له دنیا دا ناویانگی هه بووه: به زه بری جه فر زانیویه که جه نگیزخان پهیدا ده بی و نیرانو تووران تیکه ده ات) (ش - ۴۵۹ - ۴۶۱).

باطن - سه دره سهی مه لایانو پیشه نگی خوا به رستان بووه - هه وره ها گه لیک زانای نه ویتو که ناویانگیان پۆش تووه و نووسراویان ده ستاوه ست ده کات. هه صوری لهو کاته دا له جزیره له لای به درسه کت حاوانه وه. (ش - ۱۷۱)

ده لین جاریک مهولانا نه بووه کر دلی له به درسه کت په نجاره و لی به راره که له جزیره به روا. به درسه کت ده گه ل که یخو داو ریش سپیانی جزیره خۆیان هاویش توته مالیه وه و دلی داوه ته وه و گه لیکه خه لاتو به خشش پی داوه تا گه راره ته وه. (ش - ۱۷۲)

له باسی میرنشینی باباندا له پال دینداری خوا به رستی خه لکی ولاتی باباندا نه وه ش تو ماره کات که (پیاوی زانایان زۆر لی پهیدا ده بیعت) (ش - ۲۷۲)

له ستایشی محمه دی کوری غه بیوللابه گی فه مانه وای پلنگاندا له پال داد گه ریه هونه ووه ریه پیاو چاکی دا نووسیوییه:

(زانایه ووه ریه بووه و فیرگیه و نویتگی له پلنگان دروست کرد) (ش - ۵۹۶)

یا له به رنه وه ی خۆی میری بدلیس و بدلیسییه یا لیره دا هه ر له به رنه وه ی شاره زای نهو مه لبه نده زیاتره یا هه ر راستی و بریاری بابه تیانه دان له نگره کی زیاتری لای بدلیس پی راده گرت. شه رفخان له م باره یه وه نووسیوییه:

(شاری بدلیس زانای گه وره ی لی هه لکه و توون: یه کتیک له وانه: مهولانی گه وره به ناویانک له زانستدا چالاکتو له خواترس: مهولانا عه بدوره جیمی بدلیسییه که په راویزی زۆر به ریزی له سه ر (مطالع)^۲ نووسیوه که باس له (منطق و معانی) ده کار لای مه لایان زۆر به یه وه، هه وره ها مهولانا محمه دی به رقه لعی که له شه رجو حدیسا - نامه دی عوله ماو فوزه لا بووه له (نه حو) زانین یه کجار له سه ره و حاشیه ی له سه ر هیندی و حه بیسه ی به ناوی شه میر شه ره فی بدلیسی نووسیوه، په وره رده ی شاری بدلیسه. (ش - ۴۴۷)

^۲ مامۆستا پۆزیه یانی به (مطالع الأنوار) ی قازی سراج الدین

کوری نه بوویه کری ورمۆتیه که سالی ۶۸۹ ک مردووه ی

شهره فغان په نجه بؤ کاریکی سهریر راده کیشیت. نم ملا یا شیخه نه خلایه گه وره یسه که جه فر یا (تیب زانی) (علم الحروف) ای زانیووه خیرا نه نجامی نهو زاینه ی خستوته کار.

(هه پیتشه کی بهر له وه بین دوازه ههزار مالی خزم دؤستو پیره وانی شوتن خوی داره و نیشتمانیان به جی هیشتوره و چونه میسر و تا چدنگی چدنگی میسر که بهرگی میسرگی لسی دادپئ هه لسه ویوو. نیتاش گومیزی پیروزی له وی جیگه ی نیازانو له میسر گه کیک هدیه تاخی نه خلایانی ناوه) (ش- ۴۶۱)

له زانیانی (نه خلای) باسی (مهولانا محیه دینی نه خلای) ده کات که بؤ ژماره و پیوانو زانستی له باره ی ناسانه وه زور کارامه و زانابوه و له وه ده دوت که کاتج (نه سیره دین محمه دی تووسی به فرمانی هولاکو له مهراغه روانگی دامه زرانو خریکی زیج واته نهو جه دوه له بوو نم زانیانو چهند زانیای ناو داری تری نیسلامی برده لای خوی. بهلام شهره فغان له وه نادوت که نایا نه ده توانرا بهم زاینه خزمه تی کوردستان بکریته نهو روانگیه بؤ میریکی کورد دابریته؟) (ش- ۴۶۱)

دیاره شاری نامیدی له زووه وه شوتنی خوتندو خوتنده واری بووه، له بهر نه وه شهره فغان ستایشی نهو شاره ده گه نیتته پله ی بدلیسو ده نووسی:

(له کوردستاندا به گشتی له نامه دی دا به تایبه تی مهلا چاکو زانیای گه وره گه لیک زورنو زوربه یان له هه دیسو فیهو سه رفو نه خوو که لام مه نیتتو مدعانیدا به ده سلانزو که لیکیان خوتندو ته وه و زوریشیان لیکو لیه ته وه. په نگه له کتیب دانانیشدا به شدار بووسن به لام له و باره وه ناروانگیان دهر نه کردوه) (ش- ۲۷، ۲۸)

چون نه حمه دی خانی شانازی به وه وه ده کات که مهو زینی به کوردی نویسووه به فارسی و تورکیسی نه نویسووه تا پیتی بجیته کوشکی پاشاو سولتان. شهره فغانیش زانوا مه لای کورد به و چه شنه سروشته یانه وه په سند ده کاتو ده نووسیت:

(مهلاکانی کورد له مه پ نهو زانستو هونه رانه وه که زانیند فیرونیان دهر گای باره گای پادشایانی شیراند تورانیان به پرودا ده کاته وه له سایه ی نه وانه وه شه زار میترد ۵۵

دهن به خاوه نی پایه و مایه. په نجیکیان نه داره و هیچ بؤی تینه کوشاون) (ش- ۲۸)، (ه- ۲۳)

سنووری زانستو زانیان له کوردستاندا هه ره له دهر گای مزگه و ته کاندانه وه ستاره. به لکو به ره و کوشکی میره کانی کوردیش چوه که زانیای باشیان تیدا هه لکه و توه. نه وه تا شهره فغان له باسی به دهره دین مه سعودی فه زمانه وای لهری بچوو کدا ده لی:

(پیاویکی دادگهرو هه ژار به ره ورو دلنه رم خوتنده واریکی هونه روه و بووه. ده لین: چوار ههزار مه سه له ی هه ره له مه زه بی شافعییدا له بهر کردوه) (ش- ۶۷)

خانی ده لی:

ب فکر ژعه رب حدتا فه گورجان

کرمانجی به بؤ ته شوبهی بورجان شهره فغان پیش نهو زانستی کوردی له سنووری کوردستاندا باس نه کردوه. به لکو له و زانا کوردانه ش ده دوت که پروناکیسی بیریان به ولاتی تر به خشیووه. له باسی مه لیک نه شنه فی نه ییوویی فرمانه وای شامدا ده لی:

(خوتنده واری زور خوشده و بستو په ره ی زوری به خوتندن دا، گه لیک مه دره سه و زانستگای گرنککو پرپایه خی بنیات ناو ماموستای شایانی به سه ره وه دانان. زانستگایه کی به ناوی: دار الحدیث، بؤ زانیای به ناوو ده نک: شیخ نه بوو عمر که به نیپولسه لاهی به ناویانک بوه کرده وه که فه رمورده کانی پیغه مبهری تیدا بلتته وه) (ش- ۱۰۷)

له باسی میره کانی جزیره دا ده لی:

(مه دره سه و مزگه و تی زوریان ناوه دان کردوه و گه لیک گوندی ناوا و قه و غاو زه ویوزاری به پیتو ریژه و یان بؤ مانه وه و پاراستنی نهو خانهدی خوداو مه دره سانه له قه به ل کردوه و وه قفنامه یان بؤ نووسراوه) (ش- ۱۵۶)

بؤ یاقوب به گی ده رزینیش ده نووسی: (زانوا خوتنده واریکی له زه بر بووه) (ش- ۳۱۲)

له باسی شهره فغانی باپیری خویدا نووسیوتی: (له مه پ زانیاری په ملو نه ستیره ناسی یه وه ده ستیکی زور بالای هه بوو، پاشان په ملیکی ده گپرتته وه له باره ی شه په وه که لای واپوو

سەرناکهون، بەلام بەقسەیان نەکردوو و شکاوێ (ش- ۵۵۶)

کە دیتە سەر باسی خۆی بەتەواز و عەکارێیەو
خۆی بەزانا دانانیت، بەلام دەنووسیت: من کە هەر لە
منداڵی یەو تا نیتستا کە پلە ی ژینم چۆتە ئەودییو
پەنجارەو پالی بە شەستەرە داو هۆگری
خویندەوارانم و هاونشین زانیارانم هەرگیز خۆم لێ
هەلناواردوون (ش- ۵۷۶)

تەسەوفا

شەرەفخان پێوێ دیار نییە نە بە بیرونە بە
قەلەم و کردار سەر بە تەسەوفا بیت، بەلام لە
شەرەفنامەدا گەلیک نیشارەت بەلای تەسەوفا
هەیدو هەلوستی شەرەفخانیش دۆستانەیه:
لە باسی فەرمانپەر وایانی مەرداسیدا کە دیارە هەم
سۆفی و هەم فەرمانپەر و بسوون بە پیر ناویراون
دەنووسێ:

(پیر مەنسور لەسەرەتادا لە ویلایەتی هەکاری
دەژیا. نینجا پرۆی کردە ویلایەتی ئەگیل، لە ناوچە
قەلای ئەگیلدا لە دیی پیران نیشتەجێ بوو. لەم
گونە عیبادهتخانەیهکی بۆ خۆی پیکەرەنار لەویدا
خەریکی تاعەتو عیبادهت بوو. شەوورۆژ بە ریزاو
موجاهەدە و قیام و نیکدامەو خەزیک بوو، خەلکی
ئەو ولاتە پێتوینی تاعەتو عیبادهت دەکرد.
لەبەرئەو خەلکو ئەعیانی ئەو ولاتە دلسۆزیو
باوەریکی زۆریان بەو پەیداکرد. زۆرییان بوونە
موریدو باوەرپیکەری ئەو. کە پیر مەنسور لەم
خانە لەخۆیایی بوونەو چوو سەرای شادمانی پیر
موسای کورێ لە جێگە ی باوکی لەسەر بەرمالی
ئیرشاد دانیشتو خانەقاہەکی لەو گونە دروستکرد.
لە پەرورە کردنی موریدانو پشتگیرییانو هەولو
کۆششیکی زۆرو بێ سنووری دا تا خەلکیکی زۆر لە
عەشرەتو تیرەکانی مەرداسی ئالۆدە ی کارو کرداری
ئەو پابەستە ی لوتفی گوفتارو کرداری بوون. خەلک
لەم لار ئەولو ناوچەکانەو پرویان دەکردە خزمەتی
ئەو پۆردوای پۆژ ناوازی تەقواو خواپەرستیو دەنگی
وەرەو پیاوچاکیی زیاد دەبوو بەرز دەبوو. خەواسو
عەوامی ئەو ویلایەتە هەلقە ی بەندایەتی ئەویان
کردە گوێو بەرمالی بەخششی ئەویان کردە کۆل. کە
هە زارمێرد ۵۶

پیرموسا بەرزبوو بۆ جیهانی نەمران پیربەدەری کورێ
بوو جینشین ئیرشادو باوەرو دلسۆزی عەشیرەتی
مەرداسی بەرامبەر بەرە چەلەکی خۆی گەپاندە
بەرزترین پلەو پایە ی ئەو پەر. ناره زووی خرووجو بانگی
عرووجی کرد... سەلتەنەتی پۆلەتی بێرە پال
حکومەتی مەعنەوێ بەزۆری بازوو قەلای ئەگیلی
خستە ژێر دەسەلاتی خۆی. (ش- ۲۳۱، ۲۳۲)

لێرەدا بۆ چەند مەبەست ئەم چەند دێرە درێژەم لە
جیی خۆیدا وەرگرتو مەبەستیشم بوو زۆر وشەر
نیستیلان لەجیی خۆیدا بەتەسەوفا و ناچمەو سەر
داپشتنە ئەو بەیەکە ی هەزار بۆ ئەو ی بلیم:

۱- نایا تەریقەتی ئەم مەرداسی یانە چی بوو؟ زۆر
نیشانە ی ئەو بەتایبەتی بوونی ((خانەقا)) نیشارەتە
بۆ بوونی ریزی نەقشەبەندی. واتە- بەلگە یەکی تر بۆ
ئەو دەست دەکەوتت کە پیش هاتنەو ی مەولانا
خالید ریزی نەقشەبەندی لە کوردستاندا هەبوو.

۲- نایا شیخ سەعیدی پیران ئەو ی ئەم فەرمانپەر و
مەرداسی یانە یە؟ راپەرینو شوێرشو نەقشەبەندی ئەو
دەگەینن.

۳- ئەمە نیشانە یە بۆ پەیدا بوونی شیخی بەرمال
لە کوردستاندا، چونکە ئەوان کە بوون بە خاوەن
دەسەلات، ئەوساش خۆیان بە ئەو ی پێغەمبەر (د.خ)
ئەزانیو خۆیان کرد بە عەباسی.

۴- ئەو یە کەم نیشارەتیشە بۆ سەرەتای ئەو
راپەرینانە ی کورد کە لە مەودووا نمونەیان زۆر بوون.
ئەویش بە کۆبوونەو ی فیدراسیۆنیکی عەشایەر لە
دەوری شیخیکی تەریقەتو ئالای شوێرشو راپەرین
هەلکردن.

لە پەنجەر اکیشانی شەرەفنامە بۆ تەسەوفا باسی
شیخ عەماری یاسر دەبینین کە بە خاوەنی شەرەو
تەریقەتی دادەنێ:

((حضرت قطب الخققین و برهان المدققین حلفظ
أوضاع الشریعة قدوة أرباب الطريقة شیخ عمار
یاسر کە مرید شیخ أبو نجیب الدین سهروردیستو
پیر شیخ نجم الدین کبرا قدس الله تعالی ارواحهم از
بدلیس است. و جناب فضایل مآبی عرفان شعاری
مولانا حسام الدین بدلیسی نیز عالم عامل بوده
وانتساب وی در تصوف بمحضرت شیخ عمار یاسر
میرسد و بعد از ریاضت و مجاهدات که بمرتبہ کمال

رسیده تفسیری در تصوف. نوشته)) (ش - ۴۴۸)

که راته تا نیره تهریقت له م ناوچهیدی کوردستان
(کوبره وی) یه ده بن نهو شیخه سوهره و دریش هر
شیخی نهو بووه. ماموستا رۆژیه یانی شیخ عه مامارو
شیخ حیسامه دین به پایه ندی نوره خسی داده نیت.
(رۆژیه یانی - ۲۷۱)

هر له باسی بدلیسدا باسی شیخولنیسلام
عه بدلو له لاق کوپی حه سه نی خیتزانی ده کات. که
خلیفه شیخ عه بدلولای به ده خسانی به که له
(گۆک مهیدان)) نیتراوه و زنجیره ی تهریقتیان
ده چیتوه هر شیخ روکنه دین عه لاندوه و له سی
سیمانی. (ش - ۴۵۲)

سهره ی ژباننامه ی میر شه مه دینی بدلیس به
په خانیکی سۆفیانه ده ست پی ده کات باس له رانه
ده کات که (به چاری دل تیشکی به زه بی خویان
دیوه و میتشکیان به ژه کی یه زدانی په ریوه) (ش -
۵۶۲) (ه - ۷۶۶)

بۆنی چه برهت له و ته جوانه کانیدا ده بی بریت، نه م
چه برهت هر له ژباننامه یه دا له شوینی تریشدا به
شیوه یه کی نه ده بی دیاره.

بلند اقبالی دوشمن بلا یست

و گرنه کوه کن مردانگی کرد

(ش - ۵۶۶)

هزار ده لی:

له دوژمن به ختو هات یه کلایه تیی کرد

ده نا فه رهاد گه لیک نازایه تیی

کرد (ه - ۷۷۰)

له سهریا قسوب به گی ده رزینیشی نووسیوه:
(پیاویک بوو له و په ری فزیه ته ده روونیدا، مهیلی
گه ده ی به لای پیاوانی خواو هه ژارانوه بوو. سۆفی
مشره بو موه حید ره وشه و پایه سند، سروشتی
شاعیرانه ی بوو. شیعی موحه قیقانه و به یانی
موه حیدانه له شیعی دا دیار بوو. زۆریه شیعه کانی
به زمانی کوردی بوو به لکو دیوانیکی هه بوو. له
بهرزی نسا دابو شیوه ی هه لسوکه وتو جوژی
فه رمانه واییدا تاقه که سی زه مانی خۆی بوو)) (ش -
۳۱۲)

به لام گه وره ترین سۆفی لای شه ره فخان میر
شه مه دینی کوپی میر شه ره فخان بته لیه، نه وه ی
هزار میره ۵۷

شه ره فخان ده یگه بریتوه جا له باره ی باوه ری خه لکه وه
بیت به پله ی سۆفیترو که راماتی نهو میره، به لام
ناشکرانه که باوه ری خۆی به ته سه ووه که رامات
ده رده خا.

شه ره فخان نووسیوه:

(بئ خلتی زۆر له خۆکردن و قه بازی غایه له ی
چه توونو بیتناهه لندانو مه رای می سه مه دین
پیاویکی ته و او موه حیدو دانو له کاری فه رمانه واییدا
به ده سه لاتو توانا بوو. خه لکی نهو ولاته باوه ریکی
له وه سف به ده ریان پتی هه بوو هه یه که حه وت
مه رته به ی بریوه له مه قامی نونس شتیکی ده ست
که وتوه، حیکایه تیکی به ناویانکه هه یه که له هه تنج
نامه ی سۆفیاندا نووسراوه که درنده و مه ل هۆگری نهو
بوون، کاتییک ده ستوویزی ده شت جانه وهرانی درنده
تاویان له چنگی بیرۆزی نهو چه زه ته ده خوارده وه.
که راماتو کاری له توانا به ده ر (خارق عادات) له و
چه زه ته زۆر ده یگه بریتوه که لیره دا نووسینیان به
جوژیکی تر لیک ده دریتوه. به لام کاتی شه رفی نهو
به ده وام له دانیشتنو تیکه لی له گه ل سه عاده ت
نیشانو ده ستی پایه به رزی زانایانو فازیلانو ده ستی
پله به رزی سۆفیان به سه ر ده برا. له ناو خه لکدا به میر
شه مه دینی مه زن به ناویانکه بوو هه مه شه خه لکی
نهو ولاته داوای گیرابوونی دو عاو داوای هیمه ت له
گیانی پاکی نهو چه زه ته ده کهن)) (ش - ۴۹۵)

بنه چه ی میر دکانی کورد

میره کانی کورد وه ک زۆریه ی تازه فه رمانه واکانی
یا دامه زینه رانی بنه ماله له رۆژه لاتنا خۆیان
برده وتوه هر ره چه له کی بیرۆزی یا ناودار.
شه ره فخان زۆر له و باسانه چۆنی بیستوه وای
ده یگه بریتوه و زۆر که م پای خۆی ده دات. شه و تا
سهره تا نه فسانه یه که ی شانامه له باره ی کوردو
زوحاکه وه تو ماره کات. بئ ناری سه رچاوه به رن
پاکانی تری پیتش خۆی له باره ی کورده وه تو ماره کات.
ته نیا که ده گاته هر مه سه له ی له دیوو جنۆکه
پهیدا بوونیان به وه نده نا ره زایی ده رده بریت که ده لیت:
(شتی را سه برو سه مه ره مه گه ر خوا بزانی

چۆنه؟؟) (ش - ۲۲)

هه رچی بنه ماله کانی کورده نهو قسه ی خه لکنو

قسهی خۆیانی بۆ تۆمارکردوون:

- فەرمانە وایانی جزیره دەباتەوه سەر خالییدی کورپی وه لیدو یه کهم فەرمانە وایان به سلیمانی کورپی خالید دادەنن. (ش- ۱۵۶)

- فەرمانە وایانی چه مشکەزه ک دەچنەوه سەر خەلیفەکانی عەبباسی و پاییریان ناری (مەلکش) بووه. (ش- ۱۲۴)

- فەرمانە وایانی مەرداسی وەک دەلیت: (پەسەن نامەییکیان بە دەستەوه یه به خەفده پشت دەیانباتەوه سەر عەلی کورپی عەبدوللا کورپی عەبباسی خوالیقخۆشبوو) هەرچی هۆزه که یانە دیباتەوه سەر (بەنی کلاب). (ش- ۲۲۱)

- فەرمانە وایانی ساژن- دەچنەوه سەر ساسانی. وەک دەلیت له گەل میرەکانی بدلییدا پشی پیشوویان کیرا بوون. (ش- ۲۵۰)

- فەرمانە وایانی کلیس هاشمی و قورە پیشین- نەوهی عەبباسی و نامۆزای حاگمانی هەکاری و شامیدین. (ش- ۲۸۷) فەرمانە وایانی زەرکی عەرەب و شامین. (ش- ۳۰۹)، (ه- ۲۲۲)

- فەرمانە وایانی (تەرجیل) پش هەر سەیدو قورەیشین. (ش- ۲۲۲)

- فەرمانە وایانی بنەمالەیی سلیمانی (لای میافارتین) دەبرینەوه سەر دورا خەلیفەیی ئەمەوی- مەروانی حیمار- (ش- ۲۲۹)

- فەرمانە وایانی مەحمودی وەک نووسیویە (سەری نەو سەریان به پادشایانی مەروانی دەگاتو هیندیك دەلین: له گەل میرانی جزیره پسامەن شیخ مەحمودی پاییریان له شامەوه یا جزیره وه هاتۆه قەلای (ناشوت). (ش- ۲۸۸)

- فەرمانە وایانی دۆبولسی: (پاییری زوویان عەرەبی شام بووه و هیندیكیش دەلین له بنچینه دا خەلکی جزیرنو که وتوونە نازربایجانەوه و هەمووش لایان وایە ناری عیسا بووه. (ش- ۲۹۹)

- فەرمانە وایانی که لهور: (لایان وایە تیره پەکن له تۆرمەیی گۆدەزی گیو. که نەو گیره له رۆژگاری پادشایانی که یانیدا به سەر (پابل) رادەگەشت. (ش- ۴۰۸)

- فەرمانە وایانی پارۆکی- (له وەجهی هۆزی سۆیدین. هیندیكیش له پیشینه کان دەلین: له کوروی

ئیرانن. (ش- ۱۲۱)

- بۆ سۆیدی یه کانیش دەباتەوه سەر بەرمە کۆیه کان. هۆزه کانیشیان وەجهی (اسولان) که له وەختی خۆیدا کۆیلەیی یاریکی پێغه مەبەر بووه. (ش- ۲۲۷)

- پادشایانی میسو شام. واتە ئەبهری یه کان: (به بنەو بنەچه که ده گەنەوه سەر (شادی کورپی مەروان) و له هۆزی کوردهکانی (پەوه نەسەن) له مەلەبەندی نازربایجان له گوندی (دوین) دەژیان. (ش- ۱۸۲)

- فەرمانە وایانی ئەردەلانی دەگەرنەوه سەر پەسەنی خۆنکاری دیاربه کەر. که ئەوانیش له نەوهی ئەحمەدی کورپی مەروانن. (ش- ۱۱۷)

- له دور نوسخەیی دەستنووسدا به کورپی سەپکی کورپی سامان دانراوه. (ش- ۱۲۷)

- بۆ فەرمانە وایانی هەکاری که به (شەنبۆ) ناسراون دەباتەوه سەر خەلیفەکانی عەبباسی لۆمەیی میژوو نووسان دەگات که ئەپان نووسیوه له نەوهی کام خەلیفەن. (ش- ۱۲۶)

- بەلام شەرەفخان له پاسی فەرمانە وایانی شامیدی دا زۆر وردتسو دوورپین تەرەو نووسیویە: (خۆش بێزانی دیوەخانێ دەنگەر باسان. چیرۆک بێزی به سەرھاتی میرخانسان بۆمان پاس دەکەن: که

بنەچه گەیی فەرمانە وایانی شامیدی به گەورە پەرو سەرناسی دەگاتەوه سەر بنەمالەیی خەلیفەکانی عەبباسی. بەلام وردە کاران و زانیاری لێزان دان پەو شتە دانانین. لایان وایە هەلبەستەپەو تەنیا پیاریک

له پاییریانی نەو میرانە که نازاو گەرناس بووه: ناری هەپاس بووه. ئەوانەش خۆیان پەو هەپاسەوه ناساندووه و ناوە که یان بەخۆره نووساندووه. ئەوانە له رۆزی خۆیدا له ولاتی شەمزینانەوه بەرەو شامیدی

هاتوون بەر لەوێش که نەو کۆچو بارە بکەن. قەلای (ناروون) یان بەدەستەوه بووه که سەر به شەمزینانە. نەو کەسەش که له پیشدا مالتی خۆی له شەمزینانەوه

هینانەتە نەو ناو ناری بەهائەدین بووه. پەو هۆیهوه نەو بنەمالەیی که لەو کەوتۆتەوه: به پادپشان ناری (پۆشتووه) (ش- ۲۴۵)، (ه- ۲۵۷)

- فەرمانە وایانی (گۆرکیل) پش نەوهی حاجو بەدرنو. له حاگمانی جزیره ن. فەرمانە وایانی (لنیک) پش هەر لەوانن. (ش- ۱۹۶)، (ه- ۱۹۷)

- فەرمانە وایانی (گۆرکیل) پش نەوهی حاجو بەدرنو. له حاگمانی جزیره ن. فەرمانە وایانی (لنیک) پش هەر لەوانن. (ش- ۱۹۶)، (ه- ۱۹۷)

- فەرمانپەر وایانی حوسنکیف دەباتەو سەر
نەیبوسرەکان. (ش - ۱۹۷)

- فەرمانپەر وایانی خێزانو مەکس لە بلیجانەو
هاتوون، دیارە کوردن. (ش - ۲۷۲)

شیروانی بە کانیشت دەباتەو سەر نەیبوسرە، کە
لقیکیان - فەرمانپەر وای کفران، لقیکیان هسی (کرنسی)ان
نەویتر هی (تیروون)ان. (ش - ۲۹۹، ۳۰۸)

- فەرمانپەر وایانی (سۆران)یش دەباتەو سەر
کلۆس ناویک کە عەرەبی بەغدا بوو. (ش - ۳۵۲)
- بابان بە کورد دادەنێ. (ش - ۳۶۲)

- فەرمانپەر وایانی موکریش لای نەو (بە پێ
خەلکی شارەزورنو هیندییک دەلێن سەر بە تیرە
بابان. (ش - ۳۷۲)

- هیندییک کەس وادەزانن کە میرەکانی
برادۆست بە بنەچە گۆرانن: بەلام زۆر راستو پەوانە
کە بەرەبابی نەوانە راستو پەوان دەچیتەرە سەر
هیلال کوپێ بەدر کوپێ حەسنەویبە فەرمانپەر وای
شارەزورنو دینەرە. (ش - ۳۸۲).

- بۆ فەرمانپەر وایانی بانە دەلێ: میرەکانیان
پێیان دەلێن (تیختیار دین) گواپە هەر بە خۆشیی
خۆیان دەستیان لە گاوری بەردارەو بەبێ نەو هیج
خونکاریک لە پادشایانی موسلمان فەرمانیان بەسەردا
بدا هاتوونە سەر دینی نیسلاو نەو نازناوەیان لێ
ناون - خوداش پتری ناگا لێپە. (ش - ۴۱۴)

- میری گەلباخی باپیریان ناوی هەباسەو گواپە لە
نیستاجلوو هاتوو. (ش - ۴۱۶)

- فەرمانپەر وایانی کوودی شیران (سیامەنسوری،
چکشی، زەنگنە) یا لە لوپستانەو یا لە ولاتی
گۆرانو نەردە لانەو هاتوون. (ش - ۴۲۳، ۴۲۴)

بۆ خۆشیانی نووسبوو: ((لە زۆر کەسەو
زانبومانەو لە میژووشتا دیومانە کە پەگەزی
فەرمانپەر وایانی بدلیس دەچیتەرە سەر کیسراکان،
لەناو خەلکدا بھوایان وایە لە نەتەو هی نۆشیروانن.
بەلام قەسێ راست نەمەیبە: (جاماسب)ی کوپێ
فەیرۆز کە پینجەمین کیسرا بوو... هتد)) (ش -
۴۷۵ - ۴۷۴)

- بۆ فەرمانپەر وایانی مەرداس دەلێ: ((مەرداس
کوپێ شیدریس کوپێ نەسیر کوپێ نەس کوپێ جەمیل
مەزنی هۆزی (بەنی کلاب) بوو و لەپیشدا لە
دەورویدری حەلب ژیاون. (ش - ۲۳۲)

شەرەفخان هەندیک نیشانە میژووسی ترمان بۆ
بەجێ دێلێ، بە نموونە: نیشانەبەکی باشی بۆ کۆنسی
بوونی کوودی لوپ (نەیلی) لە بەغدا بۆ نووسیون:
(بەدرەدین بە مندالی سولەیمان شای پراگەیاندا کە
هەر کەس بەغدا ی پێ لە لوپستان خۆشترە یا
بچیتەرەو بە خزمایەتی من پازیبە ئەوا نامادەم
بیانکەمە سووکو زاوای خۆماندا لە خۆمان
هەلنەپێن. هیندیکیان لەسەر داخواری خۆیان چوونە
بەغدا بەو ئەوانەشیان کە مانەرە بەپێزەو گەلەرەو
لە ماله میرانەرە ژنیان پێ دراند کێژیان لێ خوازاندا
بە خزمایەتی خانەدانەرە دامەزران. (ش - ۶۷)
نەو هەش کە دیارە بەدرەدین مەسوود لە دەوری سالی
۵۶۴ = ۱۲۴۲دا هاتۆتە سەرکار.

شەرەفخان لەبارە ی میرەکانی کوودیو جیسی لە
دەستوویدا خۆیندۆتەرە یا لە خەلک بیستوو
خستوو بەتیری سەر کاغەز. بەلام سەر نەو بە پێ
خۆی یا سۆزی خۆی بەلای راستو درۆی نەو نە
سەبانە دەرنەپێوو. کە لە راستیدا بۆ نەو سەردەمەو
بۆ نیتاش دیارە بەکی لەبەرچارە کە کەسانیک پێ
گەشتن دەیانەرۆ پەچەلەکی خۆیان بشارنەرەو. زۆر
لەوانە کە بەنۆتۆ بەرمال گەرەبوونو درەوشانەرە
نەو کانیاان شەجەرەبەک دروست دەکەن کە خۆیان
نەپنا کردوو. هەرکەس لە مەیدانی خۆیدا بەدرۆ
پەچەلەک دەباتەرە سەر پایەدار) و (پایەدار..
هتد. بۆ ج دەبێ زوربە ی حاکمانی کوودی بیگانە بن.
نەو عەرەب پیرۆزی ناینەکەبە، نە ی ساسانی چوبە؟
نایا گری خۆ بەبچووک زانینە کە لەو سەردەمەرە بە
کوودیو نووساوەو تا نەمەرۆ بەکیکە لە هۆکانی
درواکەوتن نەگەشتنە مەنزل. پاش نەم هەموو
عەبباسو نەمەوییانە چۆن لە ولاتی خۆیان
دەرکراونو پایانکردۆتە کوردستان لێرە بووندە
سەردار؟

قه له می نووسەر

نه گەر بهوردی سهیری شهه فنامه بکهین ده بینین شهه فخان به قه له می نووسه ریکتو به بیری زانایه کتو شهه زایه ک تابلۆیه کی قولی له باره ی نه شهه ی کورده وه به جه هیشته وه. زۆر بابیه تیانه لایه نی گه شییه نه خشانده وه به داخو سازاره وه لایه نه ره شه کانی شی داچه سپاندوه.

نهم تیگه یشتو وردی بهی شهه فخان سهه تابه که چند شاعیری تر له زۆر چهرخدا چوونه شهه سه ری. ره نگه بتوانین بهراوردی بۆ چوونه کانی شهه فخان له گه ل شه واندا بکهین و پاشان بچینه سهه لیکنۆ لینه وه یه ک که بۆ نه مه زمان زۆر پتویسته. شهه فخان نووسیوتی:

(زۆریه ی کورد سازادو سازار جوامیرو میرخاسو گه پناسو به کارو به فیزو ده مارن. شهه ونده له خوازه لۆکی و سه رشۆپی بیتزارن که نه گه ر کوردیک ههستی کرد دهستی کورته، چه ک هه لده گریو ههست هه لئاگریو نان له ده می شیرشدا بس به زۆری زۆرداری ده ری دینی و بسۆ دانامین. نه خوازه شهه ونده یان پیخۆشه به نازار نه ترساو باسیان بگریو به بیباکتو گه پناس ناویان بیری زۆری وایان هه یه: که هه رچند هه رگیز پگریو چه ته یی نه کردوه و شهه و شۆپیش نه دیوه که چی وا خۆی ده نوین که شتی به سه رهاتوه و له و باره وه له کوره هاتۆته ده ره وه. کورد لای گران نریه پیی بلین به زۆر شتی له بس ده سه لات سه ندوه، به لام پیی خۆشه به ریو نه لین سوالی کردوه و دهستی خوازه لۆکی له بهر شهه و شهه پانکردۆته وه. به و فه ره مووده یه ره فه تاره کهن که فه ره موویانه:

دست دراز از پی بک حبه سیم
به که بیرند بدانگی نیم
دهستی دریز بی به ته های تۆزی زیو
باشه که به برین بچی بۆ دانکتو نیو

(1) خانى ده لى:

هه تۆن ژ شه جاعه تی شه برۆن	نهم چه تۆ مپنه شی نه قورۆن
نهف خیره تر نهف علو هیمه ت	هوی مانیمی هه ملى باری مپنه ت
له ر پیکله هه مپشه بێن لفاق	دانیم به نه مه روه و شپه لاق

وه به پیی شهه ی: که سیک بیر له دوو پۆژ بکاته وه ترسنۆک ده بێ. کورد له ترسی شهه که به ترسنۆک ناونه بریت زۆر بیر له دوو پۆژ ناکاته وه به سه رودوای کاروباری خۆی لیک ناداته وه (ش - ۲۶، ۲۵)، (ه - ۳۰ - ۳۱)

له رینه یه کدا که هه م سه روشتی کۆمه لایه تی کوردو هه م باری سایکۆلۆژی تییدا یه ده نووسن:
(په مه کی بۆه پیاو نه خوینده واری کورد بسۆ به کاریو نه مه کداریو پیز له دایکتو باوک نازو به خیره یانی میوان له جیهاندا تاکه سواره ی مهیدان، له پیناری سه ردارو مه زنی خۆیاندا به گیاند به دل گیانبازنو به تیکرایی هه موویان چارت تیرو ده ستو دل وازنو له به جه رگیو نازایه تییدا دهستی بالایان هه یه) (ش - ۲۸)، (ه - ۲۳)

دیاره له زۆر شویندا باسی سه روشتی کوردو لیکدانه وه ی سایکۆلۆژی تییکه ل ده کات، یاخود نیسه نیمه قو به پیی میتۆدی زانستی شهه دوو لایه نه ی بسۆ له یه کتر جیا ده کهینه وه. شهه فخان هه ر له م دوو لایه نه وه نووسیوتی:

(چونکه له ناو تابه فه ی (کورد) دا فه ره مان نه رمایی به جه ناهینری ت زۆرتر ده بێ به خوینپۆر و بیباکتو پیاو کوژ. له به رنه وه به هۆی شتیکی بچوکه وه تاوانیکی گه رره ده کهن، له خوینی مرۆفیکدا کچیک یا نه سپیک یا دوو سن سهه ره شهه ولاخ ده ده ن. زۆر گوئ ناده نه خوینی شکاندن ده ستو پێ یا چاوو دان) (ش - ۳۲)

هه ر نهم سه روشتو باری سایکۆلۆژی تییکه ل کردنه به شهه فخان ده نووسن:

(له به رنه وه ی ویلایه تی کوردستان لوپستان چیا بێن پرن له دارستان، به ره مه میان شهه ونده نریه که به شی دانیشته وانو خۆراکیان بکاتو له م ره وه وه کوره له چاو خه لکی ویلایه تی تردا به نا ره شه تی و مانده ویی ده ژینو به نه بوونی هه ژاری خۆیان هه زینو زۆریه ی خه لکی په مه کی نانی گه پسه هه رزن ده خۆنۆ بسۆ ده ستکهوتنی نانی گه نه پاره و پایه ره وناکه نه ده رگای ده سه لاتدارانی ده وه ته و خاوه ن پاره) (ش - ۳۴)

له باره ی سه روشته وه، لایه ک میرو لایه ک که له پیاوو لایه ک هۆز یا هه موو کورد ده گریته وه،

نمونه‌ی نه‌مه‌ش زۆره، بۆ نمونه هۆزی بۆتی:

(هاتنه ناو ده‌سته‌ی به‌رزی نه‌هلی سونه‌تو
 چه‌معه‌تو مزگه‌وتو مه‌دره‌سه‌یان بیناکردو دیهاتی
 باشو کیلگه‌ی به‌پیتیان بۆ وه‌قف کردنو عه‌شه‌تی
 بۆتی له‌ کوردستاندا به‌ دلاوه‌ری به‌نازایه‌تی
 نارده‌برینو به‌ سوپا ریکخستو سواری ناسراونو
 هه‌میشه‌ چه‌کی جه‌نکۆ ناله‌تو نامیری شه‌رو نه‌سی
 عه‌ره‌بو به‌تایه‌تی شیر میسری خه‌نجه‌ری شامی
 به‌رخ‌ی زۆر ده‌که‌رنو له‌ناو خۆیاندا شانازی‌یان پتوه
 ده‌که‌رنو له‌ رۆژی جه‌نکۆ مه‌یداندا به‌ یه‌که‌رتوویی
 به‌رامبه‌ر به‌ دوژمن ده‌وستنو پتی داده‌گرنو
 به‌هه‌یه‌ته‌وه‌ مه‌یدان چۆل ناکهن. له‌م پوه‌وه‌ له
 کوردستاندا پیش خاوشانو هاوده‌سته‌ی خۆیان
 که‌وتوون.)) (ش - ۱۵۶، ۱۵۷)

نادگاری کورد

شه‌ره‌فخان به‌ سۆزی کوردیک، به‌ ویژدانی
 میژوونووییکی بابه‌تی به‌ قه‌له‌می نووسه‌ریک چه‌ند
 دیه‌ن یا کاریکته‌ری شه‌خیه‌تی گه‌وره‌و ناسراو یا
 شه‌خیه‌تی نه‌وتۆمان بۆ ده‌ته‌خشیتی که‌ ده‌بی له
 هه‌موو نه‌م پوه‌انه‌وه‌ تێیان به‌روانین.

سه‌ لاهه‌ دینی نه‌ ییوویی

نه‌و قاره‌مانه‌ی غه‌زای ڕبی دین، نه‌و پۆله‌ کورده
 دلیره له‌لای شه‌ره‌فخان زۆر مه‌زنه‌و ته‌گه‌ر به‌مانه‌وی
 ڕنه‌ی سه‌لاحه‌دین له‌ پوانینی کوردیکه‌وه‌ ته‌ماشای
 بکه‌ین ده‌بێ پیش نیسن خه‌له‌کان پوویکه‌ینه‌
 شه‌ره‌فخان، ده‌با سه‌یری نه‌م ڕنه‌یه‌ بکه‌ین:
 (سه‌لاحه‌دین نه‌وجار ده‌ستی کرد به‌ ریکتوپیتیک
 کردنی دارایی و داهاشی میسرو له‌شکری زۆرو تیری
 سازکردو نه‌وه‌نده‌ش به‌ دادگه‌ری دلسۆزی په‌فتاری
 له‌گه‌ل ژێرده‌ستانو بیده‌ستان ده‌کرد. که‌ دلی زۆریه‌ی
 زۆری خه‌لکی میسری به‌لای خۆیدا هیناو له‌ هه‌موو
 گۆشه‌و که‌ناراو گوندو شاراندا باس هه‌ر باسی
 پیاره‌تی کارچاکی سه‌لاحه‌دین بسو)) (ش - ۸۶،
 (ه - ۱۲۴)

تییسی: وه‌رگێرانه‌که‌ به‌ چه‌شنیکی نه‌ده‌بی
 دارپه‌ژراوه. پاش میسر شامیش که‌وته‌ ده‌ست
 سه‌لاحه‌دین سۆزی شه‌ره‌فخان ڕنه‌یه‌کی تر ده‌خاته‌ پال
 هه‌زارمێرد ۶۱

ڕنه‌ی یه‌که‌م:

(انالای ده‌وله‌تی نه‌ییوی به‌سه‌ر ولاتی شامیشدا
 شه‌کایه‌وه‌ هه‌ناسه‌ساردو بیده‌ره‌تانۆشه‌که‌تی نه‌رکی
 ژبانی له‌ژیر سایه‌دا هه‌سایه‌وه. سه‌لاحه‌دین که‌سی
 بیتکه‌سانو فریاپه‌سی بیده‌سان بسو، به‌دکار نه‌ویستو
 هه‌زار خۆشه‌ویست بوو، پوو له‌ هه‌رلایه‌ک بکه‌رایه
 پیتو به‌وه‌ی به‌ به‌ره‌می زۆرو ڕی ژه‌وی به‌سه‌ر
 دانیشتاویندا ده‌باراند.)) (ش - ۸۹، (ه - ۱۲۹)
 بۆ نه‌و سولتانه‌ مه‌زنه‌و نه‌و خاوه‌ن ده‌سه‌لاته
 گه‌وره‌یه‌و مه‌رگی نووسیوه:

(به‌خشنده‌یی دلاوایی سولتان بی ڕنه‌ بووه،
 مالی دنیاو خۆلی ده‌م ریکگای به‌ چاویک سه‌یر
 کردوه.

ته‌نانه‌ت که‌ له‌ پاش مردنی سه‌یری نه‌غدینه‌که‌یان
 کردوه خۆیان داوه: ته‌نیا چله‌ جه‌وت درحه‌می مالی
 دنیا له‌پاش به‌جێ ماوه.)) (ش - ۹۸، (ه - ۱۶۴)

له‌ سه‌لاحه‌دینه‌وه‌ بۆ شه‌خسه‌تییکی تری میژووی
 کورد که‌ نیتا دوور له‌ بۆچوونی بابه‌تی ده‌یده‌نه‌ به‌ر
 نه‌شته‌ر، شه‌ویش مه‌لا ئیدرسی بدلیسی به‌ که
 شه‌ره‌فخان نه‌م تابلۆیانیه‌ی بۆ ده‌کیشی:

((مه‌ولانا ئیدرسی بدلیسی زانا کوپی نه‌و
 مه‌ولانا حوسامه‌دینه‌یه‌ که‌ دیرزه‌مانی پایه‌ی نیشای
 شاهانی نه‌ق قۆنل سوو میرزا بسووه، له‌پاشان به‌
 هه‌منشینی سولتان سه‌لیم خان سه‌رفراز کرا، بۆ میسر
 گرتن له‌ژیر ناوزه‌نگی به‌زه‌بوو زه‌نگی شاهانه‌دا بسووه
 له‌ویش هه‌له‌به‌ته‌ی زۆر به‌کاکلی به‌ به‌ژنو بالای
 سولتان هه‌لگوتوه‌وه‌ له‌ قه‌سیده‌یه‌که‌دا ده‌رده‌دل ده‌کار
 نه‌و چه‌ند تاکانه‌م لی، هه‌له‌بژاردوون)) (ش - ۴۴۸،
 (ه - ۶۴۵، ۶۴۶)

شیره‌کان پووناکی سه‌کی تر ده‌خه‌نه‌ سه‌ر
 شه‌خیه‌تی مه‌لا ئیدریس، که‌ گله‌یی له‌وه‌ ده‌کات
 پشتگۆی خراوه‌و شانازی به‌ زانینی خۆیه‌وه‌ ده‌کات.
 (ش - ۴۴۸) - به‌داخه‌وه‌ وه‌رگێرانی نه‌م پارچه‌یه‌ لای
 هه‌زار جیاوازه‌ له‌ نه‌سه‌که‌. (ه - ۶۴۵، ۶۴۶)

پاش نه‌مه‌ چه‌ند نامه‌و شیعی مه‌لا
 ده‌نووسیته‌وه‌، جۆریک زیه‌کی و شه‌بازی مه‌لا
 ئیدریس له‌ نامه‌ بۆ شانیسماعیلی سه‌فه‌ویدا
 ده‌رده‌خا. که‌ زۆر دیبلۆماسیانه‌ چوونه‌ ژیر شالای نه‌و
 شایه‌ی په‌ت کردۆته‌وه‌. (ش - ۴۴۹).

که مهلا نیدریس کاریکی میر شهره فی بدلیسی
پن ده سپیردی شهره فغان باسی نهو کاره ده کات شه
په یکه رهش بو مهلا داده تاشن:

(شۆره سواری دنیا دیده و په سنیده هی هونه و ورازو
سه رته ریده هی به خشه و ورازو شاره زای هه موو ری و
شونازو ماموستای سپی و خوینان، له کردو نه خسی
دینداری دا ته و نکه ری کرژ پسرده هی خواناسانی
بدلیس حکیم نیدریس) (ش - ۵۳۷)، (ه - ۷۴۵)
هه ره کار پن سپارده دا که سیکه تری کورد
له گهل مهلا نیدریس بوو. شهره فغان له چه ند شوین
باسی نهو مه رده دلسوزه ده کاتو به وشه ی ره نگیین
په یه ریکی نه ویشی بو کوردو بو میژوو داتاشیوه:

(هه لیزارد هی خوانه دانی ناساو دیارده ی
زیانه دین: محمه مد ناغای که له ژوکی) هه ره نه وئ
شهره فغان له چه ند لایه ره دا باسی نهو مرؤقه دلسوزه
قاره مانه ده کات که وه کت ده لیت: (ایپاریکی زور
جیهان دیده و خاوه ن نه زموزو تیگه یشتوو. هه ره نه وئ
تابلوی محمه مد ناغای که له ژوکی تابلوی قاره مانیکه
نازایه، که به ته مای پله و پایه و نیشانه نریه، به لام
دلسوزی میره کانی بدلیسه و به نه یینی هاتو چۆ
شیرازو توران ده کات تا په کینک هل منداله
دوو خراوه کانی دووا میر به یینیته وه بدلیسه له ژیر
نالای شه ودا ولات پرگاریکات. له چه ند شویندا
شهره فغان باسی نهو قاره مانه به شیعی جوان جوانی
پر له ده نگی راپه رین ده رازینیته وه، هه موو په خشانو
شیعی به ختکراو بو تابلوی نهو پیاره مه رده به نه ماو
که ره سه ن بو شانزگه ری یه کی باش به ناوی قاره مانیکه
کورد وه به ناوی محمه مد ناغای که له ژوکی یه وه که
کۆلدانی نه زانیوه و شهره فغان نه برایه ناویشمان
هه رگیز نه ده زانی. (ش - ۵۱۲)، (ه - ۷۲۲)

هه ره له داستانی دریزی محمه مد ناغای
که له ژوکیدا ستایشی نه بووه کر ناغای بایه کیش و
ده کات که ایپاری، کی دنیا دیده و زور کارامه و
به نه زموزو دلسوزو به نه وهر کارقایم دور نه ندیش
بوو) (ش - ۵۱۶)، (ه - ۷۲۵)

گه لیک پیادی کوردی مه ردی تریش ده بینین که له
شهره فغانه دا وینه نه خشینیان به وشه بو کراره،
له باره ی نه جمه دینی باوکی سه لاهه دپته وه نووسیوه:
(نه جمه دین میری بوو له ویه وینه باشی و هوش

پاکیدا، خاوه ن عه قلو دیانه ت به جوانی دادو
نه مانه ت ناسراو له رۆزانی فه ره مانه وایی به عله به کنا
خانه قایه کی بو سۆفیان بیساکرد ناوترا نه جمیه). (ش -

(۸۵)

هه رچی به یرام به گی فه ره مانه وای نامینی یه بو
نه ویش نووسیوه:

(به جو ریک له گهل ره عیه تو دانیشوانی شه
ولته دا ره فتاری کرد که کهس له وه چاکتری به بیردا
نایه ت. چونکه ناره زووی خه لکی نامینی و
ده نگویاسی عه داله تری دادی به یرام به کت گه یسته
عوسمان پاشای وه زیری نه عزه بو سه رداری عه جم له
قه سه موونی یه وه فه ره مانی نه یاله تی نامینی به ناوی
به یرام به گه وه نووسراو تیرا) (ش - ۱۵۲)

هه ره له ناو میرانی نامیدیدا شهره فغان و ده ییش
که (له راستیدا سه یینی خان لاویکه: به کارو
هه لکه و ته و نازاو به ده سه تو دلو، له شکره خه لکو خوا
خۆشیان ده وئو له سایه ی شه ودا که و ته و نه خۆشرو
شادی یه وه) (ش - ۱۵۵، ۱۵۶)

له ناو میرانی گۆرکیلدا باسی میره یه نه جمه
ده کاتو ده نووسی:

(له نه ندازه به ده ره بوو نه ترسو بیپاکو سامناک
بووه، له مه یدانی هه راو هه نگامه دا ده سگه رو
به ده سه تورده و چوستو زه بر به ده ستیک بوو:
هه لیزارد وه، زور زووی زوری دوژمن ده برده) (ش -

(۱۹۲)

دیاره شه میش خۆی تریکی سولتان سه لیم
کرده ته وه و (ببو هه مده م سولتانو قسه خۆشو
خه نه کی زور پر له که نی بو ده کردو یزگی سه رو
سه مه ره ی بو ده گه یه اووه ببوه هۆگرو خه مه ره وینی)
(ش - ۱۹۲)

بو شه میر بولدوقی شه گیلیشی نووسیوه: (له
دادگه ریدا دادی سه ره وری دادو راپه خی دلنایی
له ژیر هه موو ژیرده ستانیدا راخته ده رگای ترسد
ناهه مواری به خه وگۆله و کلیلته دا خت. چاکه ی
هۆزی شه مه کداری گویل به بارو لاویج به ته غار دایه وه
هه مووی له ژیر سایه ی شه خه لکه نه دا هه سایه وه)
(ش - ۱۲۶)

بو میر عیسای سۆرانی نووسیوه: (به
مه خۆری زانایی زوری ماوه یه کی زور به کامه رانی

خزنگوزهرانی چاودیری و شوانی گهلی دلسوزی کرد))
(ش- ۲۵۱)

نهم وه سفانهی شهره فخان هندیگ جار ده چنه
خانهی شه خیهت یا سروشت ده رختنه وه هندیگ
جاریش بریاری میژوونوسیگه به سهر که سیک یا
سالانیکی میژووی کورددا.

باسی ((هزارن سپ)) ای فرمانه وای فزله ویسه
که به لوری گه وره به ناویانگن ده کار ده نویسی:
(هزارن سپ به وه سیه تی باوکی کاری لورستانی به
سهره خیزی گرتده ست، به پای همه مو براکانی و
ناردارانی ولاتیش، له زه مانی نه ودا مه مله که تی لور
بوو به پارچه پیک له به هشت) (ش- ۴۷)

باش نه وهی ناوی چندین عشیره ت ده هیتی که
له شام کوردستانه وه پرویان کرده لورستان ده نویسی:
(کاری هزارن سپ زقر به ره و ژور چوو، هر
شونیک شایانی ناوه دانگرنه وه و کشتوکال بوو
دیهای تیدا دروست کرد، ده روی له خه لک کرده وه و
هیچ جیگایه ک له لورستان و شولستانا نه ما
کشتوکالی لی نه کری، ده رگای عه دلو چاکمی له
روی خه لکو ره عیه ت خسته سهر پشت، خه لیغی
به غدا مه نشورو خلاتی بو نارد) (ش- ۴۸)

له فرمانه وایانی جزیره میر به دره دین: ((نه و
مانگی چوارد به که نه سپارده ی پیاوچاکان بوو به
تیشکی خوی دلی ژیرده ستانی روشن کرده وه)) دیاره
زولس و زور نازاردانی هه ژاران نه وه نده دلی
شهره فخان نازارداه که همه وه سفنیک بو دوو
قوتبی نه و کاره بیعت نه وه تا به وه میره ده لئ:
(به لوزه به ختو هاتی بو لیویه باراندا ده باراند،
دهستی به خشنده ی نه وه توانیک بوو: برینی دلی دل
بریندارانی ساریژده کردو توژی پی دینانه وه،
فرمیسکی له چاری گریاری بی باوکتو ده ربه درانی
ده سپری به وه، دهستی ده ستدریژانده بسالی
هنگاوه ایژانی ناوه وار بی فهری ده بری به وه)) (ش-
۱۶۲)، (ه- ۲۸۰)

بایسنقوری پدرتک: ((کردار باشه، ناکار جوانه، به
قورساغی سدنکین گرانه، له گه ل وردو درشتو گه وره و
بچوو کدا سازاره و سهرداری به و رازاره ته وه، له
مشور خزییدا بین هاوتایه و له نازاییدا کهس له روستی
نایه، له به خشیندا حاتم تیزی ناشکیننه له مه پیداندا
له زارمیرد ۶۳

نه سفندیار ده شکیننه، به زانستو کرده وه له هونه ری
موسیقادا زقر له سهره و گه لیک ناهه نکو هه وای ختو
باری عیلسی و کرداری موسیقای ده زانسی)) (ش-
۲۲۵)، (ه- ۲۵۴)

شهره فخان له میژووی همه مو میر نشینیکنا له م
چهنه میره ده بیننه، میر ته یمو تاشی پالمو ((نه
ناکاری باشدا بین هاوتار له زاناییدا زقر به رچاوو زقر
به دلو به رچاو فراوان بووه و له به جهر گینا ناوی له
سه روی ناوانه وه نو سراهو له دلایسی و کاری
پیاوانده له پیش زقر به ی که له پیاواندا باسی کراوه))
(ش- ۲۴۰)، (ه- ۲۷۰)

بوو حه سته وه پیش ده نویسی: ((داراو
ده وه هندیکی زقر قورس بووه، زقریش پیاوکی
ده ست بلاوو پیاوو خاوه ن به زه یی و خیره وه مند بووه،
له خوراکتو پو شاکمی بری وه تیوانو له په نادانی بی
په نار په سیوان هه رگیز دریغی نه کرده وه)) (ش-
۲۹)، (ه- ۴۹)

به لام له باسی قوراد به گی نامیداندا باسی
دلپاکمی بی نازاری و خواپه رستی ده کا بو کاری
بچوو ک سزای گه وره و بو کاری گه وره چاو پو شایی
ده کرد نه مه خه لکی لی وه پز کرد (ش- ۱۵۰)، (ه-
۱۶۴)

بو فرمانه وایانی مه کس:
(له ده لاندنی زمانی ته پو پاراوی دا دراوی
بنووسی بین گریژو ره وانه وه له درکه ی ترکه ی پاله ی
به هیزی نار په ریزی نه م پاله وانستانه وه و امان بو
ده رکهوت که .. هتد))

فرمانه وایانی کفرا:
(بلبل نغمه رای کلستان امارت: وطوطی قصه
پرداز شکرستان حکومت از انساب امرای شیروان
چنین روایت میکند)) (ش- ۲۹۹)

((بولبولانی ناراز خوانی سهر په لانی لکتو پو یی
ده وه نو داری لیسره وای ناسه واری کورده واری
بیریه رانی مه ته ل زانی سهر ترقی ماحو پازی راز
درکانی ویزه وانی ناگادارو پاسه وانی شونته واری
که ونه رامان، نار هه مان بو باس ده کهن .. هتد)

دیاره لیته دا ههر شیوه ی خزیشی له کز کرده وه ی
زانباری نو نویسی میژوودا ده ست نشان کردبوو، ههر
نه و سهر چاوانه ی میژوی لی و هه رگرتوون له باسی

فەرمانپەر وایانی زەر قیدا بەم شیوە ئەدەبییە وەسف دەکرین:

((مەلەوانی سەر پروواری دوورەسواری، کەش چرینی، کەل پفینی بەتەر و ژم پۆدو تیزو پەر لە گێژی میژووی کۆن. بنی گۆمیان پشکنیوە و بۆ بنیچەیی قوم بووی خانەدانی میرەکانی کوردستانی لێ پروانیوە و لەنار زیخو چەوو قومی تەختایی دا سەر پەسەنی بنەمالەیی زەر قیریەکانیان دیوە تەرەو .. هتد))

بۆ سویدی پەکان:

((زەر پنگەرانی وەستاو لێزانی خشل سازدانی بووکی چیرۆکان، گەوهەر ناسانی راستەبازاری گەوهەرستانی پیرە دیرۆکان کە پەنجیان داو و سەرنجیان داو و کونجی گەنجینەیی دەنکتۆبانیان کۆلیوە تەرەو))

تا ئیتا ئەوانەیی میژوووان گێراوە تەرەو بە بولبولان - مەلەوان - زەر پنگەرانی وەسف کران، با سەیری ئەوانەیی لە مەودووا بکەین، نینجا بۆ فەرمانپەر وایانی سلیمانی پروو داو گێسەر و نووسەرانی دەبنە سەرچارە:

((پروو داو گێسەر وەیی بە دەم پروو قۆزو بە نموودی نار کۆزو کۆژی هونەر پەرەرانو دەمراستو کارای دیاردە و بۆاردەیی کە لە نووسەرانی کە سەرگۆرۆشتەیی وردە و درشتەیی چەند پشتاو پشتی خۆیی و هەندە رانیان لە بەر پشەیی پەگەزی سولەیمانیان تۆمار کردووە .. هتد))

بۆ فەرمانپەر وایانی بابان وردە کاری پەکی لە ناوێردنی دەستکرده فۆلکلۆری پەکانی کوردە واری دا کردووە کە دەبێت ئەو سەر تەبەیی پێی بەرینە باسی ئەو ئەتەنۆگرافی یارە.

ئەیی سەر تەیی فەرمانپەر واکانی موکری چۆن دەست پێ دەکات:

((ئەوانەیی لە پیتۆلی لە بلەبانی دا دەستی بالایان هەییە لە حیکایەتخوانی سەرکۆرۆشتە زانیدا تەپڵو نالایان هەییە کالای دووانی بەر پەوانی بە بالایان پراوە و لە مەکرۆ درۆ بە دوورن دەلێن .. هتد))

دوو پەره کیی کورد

دوو پەره کیی کورد، پەکنە گرتن، بەرەو برا کوژی، بەرەو خۆ کوژی لە دەستدانی دەستکەوت. شەرەفخان

و هەک زۆر میژوو نووسی بابەتێ و بێن دەمارگیری دەولەتی ئەییوویی دەولەتی زەندی بە دەولەتی کورد دەزانن. ئەمە لای ئێمە مانان راستەو ئیرە چێگەیی ئەو مونا قەشەیی نەییە، بەلام دووای ئەو شەرەفخان دیتەووە سەرباری دوو پەره کیی کە لە بنیادو دەستکەوتی قارەمانی پۆژەلات، ئەو کەسەیی پەوتی میژووی گۆژی سەلاحەدینی ئەییوویی و هەکیل ئەل رەعایا کە ریم خانی زەندی لە دەست دا. کاتی ئەو هاتووە زانار شەرەف زایانی کورد بێتوانن بە شیوە پەکی زانستی لەم دەردەیی کورد بکۆزنەووە و پێگەیی بەرەو لە ناوێردنی ئەو فایرۆسە بەدۆزنەووە. کە مەسەلە هەر تەنیا دوو اکەوتن و درۆ کێشانی پەلی کشتو کالۆ فیو دالی نەییە، مەسەلە هەر تەنیا کورسی پەرستن سەر بۆ پێگانه دانەواندن بۆ خۆ دانەواندن نەییە، تەنیا لووتە بەرزی شانازی سەربەری نەییە. پەنگە هەموو ئەمانە بزوشتی تریش، با لە شەرەفخانەو دەست پێ بکەین و وردە وردە خۆ بۆ سیمیناریکی گەورە و قوولۆ هەمەلایەنە نامادە بکەین کە سوودی واقعیسی بۆ کورد و چارە سەرکردنی مەسەلە هەبیتو هەر چەند قەسە پەکی پۆزانی سیمینار نەبیت.

شەرەفخان لەم پروو وە دەلێت:

((تیرەکانی کورد ئەوەندە کەسیان سەر بۆ کەسیان ناچە مینتو بۆ پەکنە نایەنە بەر کە مەندو هەرەک تاکە تاکە هەر کەسە بیر لە سەربەری خۆی دەکاتەو. بە تیکرایی بیر لە سەربەندی تیکرایی ناکەن و پشتی پەکنە ناگرن و نابە پەکی. لە بارەیی ئەم ناکارە نالە بارە یانەو مامۆستای زانار (مەلە سەعدەدین) کە فیکاری سولتان مرادخانی خوا لێخۆشبووە لەنار میژوو تۆرکی پەکی دا کە بۆ عوسمانیانی دانارە لە مەمەر کوردیشەو دوو وە دەلێت: ((هەموو کوردیک بۆ خۆی سەربەخۆیە کە نالای مەلهوپی و زۆرداری بەرز کردۆتەو و لەنار ئەو شاخو کێوانە دا بە سەربەستی دەژی، ئەگەر سەرنج بەدینە باری پەکنەگیری و هابیری و هاکاری یانەو تەنیا لە شادەو ئیمان هیناندا نەبێت لە هیچ شتی تەردا پەکنە ناگرنەو)) (ش - ٣١)

دیارە شەرەفخانیش و هەک ئێمە سەرسۆمەرەو، ئەو هۆیانەیی خۆی باسی کردوون قەناعەتی پێ ناکات کە ئەوانە یا هەر ئەوانە هۆی پەکنە گرتنی کورد بێن.

به گیان ساف له ساف تالان کرد)) (ش - ۴۲۲)، (ه- ۶۱۰)

نهم ((موحیبه دین کوژه)) یه، شو شوینه لای ناغایانی دزهیی دینیتته یاد که له شہری نارخویناندا ((حبیب کوژا)) ای پین ده لین.

دوژمنی دووبه ره کیو ناکۆکی و براکوژی و نهم لاپه ره ره شه دریژهی میژوری کورد بووه، به لام خوئی له باسکردنی و بو میژوو تو مارکردنی هه موو چه شنو پروداوه کانی لانه داوه، نه و تا شه ره فنا مه هه ره و ک بو خوینی به ناهه ق پڑاوی کورد به ده سستی دوژمن په نگیسه. وه ک خوین پیسی دوژمنی داگیرکهری به ده سستی کوردی نیشتمانپه ره وهر پڑاوی تیدابووه به لافار گه لیک لاپه ره ی نه و براکوژی و خو کوژی یه شی تیدایه:

له فرمانپه وایانی دینه وهر و شاره زوور هیلالی کوی به در: ((هه میشه له گه ل باوکی شه رو کیشه یان بوو، هه ره له سالی [۱۰۱۴ ک = ۱۰۱۴ م] وه چند جار یک له شکریان له یه کتر کردبوو، له نه نجامدا هیلال له شه پیکدا له گه ل (فه خرلمولک) ی وه زیری به غذا پرویه پروو بوویوو به دیل گیراو خرایه گرتووخانه وه)) (ش - ۴۰)

هه ره له فرمانپه وایانه ((نه بولشه وک کوپی محمه مد کوپی عه بیار که به حوسامله وه له به ناویانک بوو، هه میشه له گه ل براکانی هه راو کیشه ی بوو. سالی ۱۰۳۷ ک = ۱۰۵۵ م مردووه. (ش - ۴۲)

له فرمانپه وایانی لوپی بچووک ((سه یفه دین رۆستم)) وه ک شه ره فخان ده لیت، پاش ناکۆکی له گه ل شه ره فه دینی نامۆزایدا: سه یفه دین پاده کات تا ده گاته ((چیسای کلار)) پیاره که ی له گه لیدا سوو نه ویش دۆستی نه یاران بوو، له پشته وه تیغیکسی بوو داھیناو لاقیکی له کارخست. سه یفه دین هیتی پاگردنی نه مار به زامداری و له بهر زۆری ده ردو نازار بو سو به ردیک خشکه ی کردو لاله سه رلا لیتی که وت. شه ره فه دین نه بووبه کری برای به پدیکانه تیریک پیکاری و عه لیبی کوپی به دری ناره سه ری که له بری خوین به های باوکی سه ری بیسپۆ که له سه ری خوینه خوینی پپیتته وه)) (ش - ۶۲)، (ه- ۸۸، ۸۹)

نهم شانۆگه ری یه تراژیدی یه به مه ته واو ناییت، خیزانی به در که دایکی حیسامه دین خلیله

له بهر نه وه پروده کاته نه فسانه یه ک که دوژمن بوو کوردی دروستکردووه نه ویش نه وه یه که ((نۆغوزخانی تورکستانی بوغدوز ناوی له نه عیانی کوردستانی ناره لای پیغه مبه ر، بوغدوز ناشیرین، دیوشیوه، نیسک قورس بوو، پیغه مبه ر (د.خ) نه فره تی له هه ینه تو ماهیه تی کردو که زانی کورده فه رمووی: ((خوا وا نه کات نهم میلله ته له نار خویناندا ریک بکه ون نه گینا عاله من به ده ستیانه وه گرفتار ده بی)) (ش - ۲۲ - ۲۳)

نهم نه و نه فسانه یه یه که جوو کتیرانه وه یتری هه یه. به لام سه ر نه وه یه هه ژار نهم حیکایه ته ی له وه رگتیرانی شه ره فنا مه که دا لاداوه، ده بی پیرسین بوو به ج هه قیک؟ که له پیشه کیشدا باسی کردووه لیتی گۆپیوه. (ه- ۳۶)

که مه لا نیدرسی بدلیسی پیتشنیاری نه وه بوو سولتان ده کات که یه کیک له میره کانی کورد بکرت به سه رداری گشتی و سولتان ده پرستی: کامیان بو نه وه چاکه بیت به میری میران، هه ره حکیم نیدریس خوئی وه لام ده داته وه: که نه وانه زۆریه یان هیند خویره ستن هه یچیان سه ریان بوو نه وی تر ناچه میتنی. (ش - ۵۳۸)

شه ره فخان به داخه وه کورد چوونه لای دوژمن ده گتیرته وه: ((زۆری نه ما بوو شنه ی شادی سه ره که وتن به ره و رۆژه کیان هه لکا، که له بریکا محمه مد به گی پا زۆکی وه لامی نارد: من له قزلباش بیتراومو دیمه هیمدای خویمانم. به گزیکاری و پوی بازی فریوی شیخ نه میری دار له جه نگی جه نکو ته نگانه که تینی بلتسه ی شه ری مووی ناسمانی هه لده پرووزاند له گه ل پینجسه د کهس پا زۆکی له (نه سه که نده ر بولاغی) یه وه هاتو پشتی له شیخ میر گرتو به شیر له رۆژه کیان به ربوو)) (ش - ۵۳۶)، (ه- ۷۴۴)

سورخابی گه لباخی خالی خوئی ده کوژی و شه ره فخان ده لئی نیستاش نه و جی یه موحیبه دین کوژا)) ای پین ده لینو پاش نه و دوژمنایه تی په یدا ده بیتو سورخاب به ده سستی خوئی هه وت که سی له خالوانی کوشت. له نه نجامدا نه وانیش سورخابو هه یده ر به ک به گولله ده کوژنو ((خیلی حه یده ر

واته:

ده ولت هم موو به نیتیفاقه

بیده وله تیش بهری نیفاقه

له بهریه کتو بلا و سوو نو هه رکه سه له بهر خزیسه وه
روویان کرده ناستانی سولتان سوله یمانو پیشنیاریان
کرد: دیاره سولتان به پیتی شو پیشنیاره مولک بۆ
خۆی کردی به چوارده به شه وه هه ر برایه پیاری
سولتان بیعت به سهر به شیکه وه.

نهم لاپه ره ره شه له لای فه رمانه وایانی (عیقاق)
(هیتاخ، لیجه) شدا هه یه:

(شاهم به ک، یوسف به ک، مه محمود به ک، له پاش
بایان هیچیان سه ریان بۆ به کتر نه چه ماندو له سهر
مه زانیه تی کردن پیک هه لپزانو خه لکیان له خۆ
تیگه یاندو له نه نجامدا هه رکه سیک چونه ناستانه ی
به دختخانه ی سولتان سوله یمانی خزا که را که شو
بۆیان پی رابگا. میرزایه کیان له دیوانی پادشاه
له گه ل ناردن ولاته که ی لی به شکردنو به شیکه
باشیشی کرده به شی تایبه تی سولتان) (ش - ۲۲۰)،
(ه - ۴۴۹)

هه لوتستی شه ره فخان به رابه ر به دو به ره کی وا
ده کات ناو مید نه بیعتو له پال لاپه ره ی دو به ره کیدا
هه ندیک جار لاپه ره ی ته بابی و ناشتیو نه وه ش بیعتیو
به دلخۆشی یه وه بۆمانی تو مار بکات.

لهو شیعرانه دا که پاش باسی میر سه یفه دینی
سو ران نووسیوتی: ته واو پیشه ی که وو دو ژمن هینانه
سهر برای کورد تاوانبار ده کات. (ش - ۳۵۸)، (ه -
۴۹۴)

له ناو فه رمانه وایانی لوری بچوو کدا شه وه تا پاش
ژه ر خواردنی شه ره فه دین، حیسامه دین خه لیل له
به غداوه به په ره شه وه دیته وه بۆ سهر دانی، نهم پیلانی
کوشتنی بۆ داده نس (به لام تو که ران ده ستیان
نه وه شاندر خۆیان تس نه گه یاند)، ریکوپه وان به
شه ره فه دینیان ووت - تس له م نه خۆشی یه راست
نابیته وه که س له حیسامه دین باشتر نی یه بۆ
فه رمانه وایانی لو رستان. (ش - ۶۳)، (ه - ۹۰)

له لاپه ره یه کی میژووی نه ییوی به کانیشدا
نووسیویه:

(مه لیک کامیل کوپی مه لیک عادل له میسه وه
له شگری هینایه سهر شام که داگیری بکات. مه لیک

به ناوی خۆشاه وه ژه هر ده دات به شه ره فه دین،
نه خۆش که و تو زۆر دره نک هه ستایه وه. رۆژیک که
چوو بوو بۆ راو، برایه کی شه ره فه دین که ناوی
عیزه دین گرشاسب بوو له م ده رچوونه ی شه ره فه دین
هه لی باشی بۆ هه لکه و تو هه لیکوتایه سهر عه لی
کوپی به در ووتی: که برای من خۆی کوشت؟ تو ج
کاره ی خۆت تیه وه داو ناگری دو ژمنایه تیت خۆشکرد؟
هه ر له چیدا عه لی له تو له ی برای خۆیدا کوشت.
(ش - ۶۲)، (ه - ۸۹)

له باسی به ماله ی نهو سولتان سه لاهه دینه که
هه ر کورد نا به لکو هه موو رۆژه لاتو نیسلامی
یه کخت کار پاش خۆی گلۆر ده بیته وه، شه وه تا
شه ره فخان ده نووسی:

(برایه ک له لایه کتو براو مامیک له لایه کی تره وه
له شگریان به گزیه کدا کردو مه لیک شه فزه ل دوو جار
له شگری هیرش به رانی به پاشدا کشانده وه و سهری سن
جاره زۆر به توندی ده وری دراو مه ودای لی به رته سک
کراو برستیان لی بری ده رۆستیان نه هاتو له مانگی
ره جه بی سالی (۵۹۲ = ۱۱۹۶م) دا مه لیک شه فزه ل
شامی بۆ به جی هیشتن، عوسمان فه رمانی
فه رمانه وایانی شامی دا به عادل و به ره و میسر
گه راپه وه) (ش - ۹۸، ۹۹)

که نهم دو به ره که یه کوشتنی سه رانی کاری تیدا
نه بووه و براو ماچو برازا کۆمه لیک خه لکیان به کوشت
داوه و دوابی به و جۆره به اوده ته وه شه نهم تراژیدیایه ی
میژووی کورد لاپه ره ی تریشی هه یه.

له فه رمانه وایانی گۆرگیل، میر عه زیز گه ر له
کوپانی خان نه بدال ده نالین، میر نه حمه د یاریده ی
به ره ی خان ده دات، کوپه که شی له رقی باوکی چوو
بووه لای میر عه زیزو به فیتی نهو باوکی له سهر کار
لادا و چوه جیگه ی. نهم باوکه ش هه ر ده بی رووبکاته
سولتان، به لام له ری ده مرئ. (ش - ۱۹۵، ۱۹۶)

له فه رمانه وایانی حسنکیف پیر حوسین به ک
کوپی حاجی رۆسته م به ک ده مرئ، شانزده کوپی
له پاش جی ده مین، بۆ کورد دوو برا زۆره، نینجا
شازده - شه ره فخان نووسیویه:

(له پاش مردنی باوک بریان سه ریان بۆ به کتر
شۆرنه کردو ناوه رۆکی نهم دپه یان نه زانی که و توویانه:
دولتته م از اتفاق خیزد بیدولتی از نفاق خیزد
(ش - ۲۲۱)

نشره فیش له گه‌ل مه‌لیک کامیلی برابدا پیکهاتوه که بز داگیر کردنی شام هارکاری بکن. مه‌لیک ناسر داوود که جی‌نشینی باوکی خۆی بوو، به‌ریسه کانیی مامه‌کانی بز نه‌کرار له پروی ناچاری‌یهوه داوای پیکهاتنوه نامه و پاسارده شه‌پکوژاندنوهی کرد. له‌پاش وتووێژوه نامه داوای پیکهاتنوه گۆرینه‌وهی زۆر به‌یار له‌سه‌ر نه‌وه (درا) (ش - ۱۰۷)، (ه - ۱۷۶) نه‌مجاره چونکه له‌نیوان خۆساندا بوو شه‌ره‌فخان چه‌شنی دابه‌شکردنی ده‌سه‌لاتمان بز ده‌گیریتیه‌وه و دیاره نه‌و ناشتی‌یهی لایه‌سهنده.

له باسی فه‌رمانه‌ه‌وایانی جزیره‌شدا لایه‌په‌یه‌کی له‌و چه‌شنه ده‌دۆزیتیه‌وه و ده‌نووسی:

(پاش نه‌مانی میر سلیمان میر عب‌دولعه‌زیز کرا به‌ فه‌رمانه‌ه‌وا و نه‌ویش حاجی به‌دري برای ناره سه‌ر ناچه‌ی گۆرکێله‌ ناچه‌ی فنیکیشی به‌ میر نه‌بدال نه‌سپارد. هه‌ر سێ برا پیکه‌وه شانیان دایه به‌رو سه‌رو به‌ریان به‌ ولات داو پۆژگاریان به‌ خۆشی به‌سه‌رد به‌ردو له‌ گفتی به‌ک ده‌رنه‌ده‌چووئو له‌ براهتی باشدا کارامه بوونو به‌سه‌ر نه‌ده‌چوون) (ش - ۱۶۰)، (ه - ۲۷۷) بز فه‌رمانه‌ه‌وایانی (نه‌گیل)ایش که به‌ بلدو قانی به‌ناوبانگن نووسیوه:

میر عیسا کوپی میر محمه‌د (له‌جیتی بابی کرا به‌ میری نه‌گیل. له‌گه‌ل براکانیدا زۆر یه‌کلده‌ ته‌بابوونو په‌شاییو سوبایی له‌ پۆژگاری نه‌ودا له‌وه‌په‌ری خۆشگۆزه‌رانیدا بوون) (ش - ۲۳۷)، (ه - ۳۶۶)

باس له‌ یه‌کگرتتیکی میرانی سۆرانیش ده‌کا نه‌ویش پاش سه‌رکه‌وتنی میر سه‌یفه‌دین نووسیوه (به‌پانندی نه‌و له‌مه‌په‌ره‌و سه‌رکه‌وتنی وا سه‌مه‌ره هومیدی وه‌به‌رخسته‌وه‌و هه‌موو هۆزو تیره‌ی سۆران به‌تیکه‌پایی بووژانه‌وه‌و هه‌روژانه‌و هاتنه‌ به‌ر نالای میری خۆیانه‌وه) (ش - ۲۵۷)، (ه - ۴۹۳)

بز خۆشیان بز میره‌کانی بدلیس نه‌وه‌تا پاش ناکوکی وینه‌یه‌کی میر شه‌مه‌دینو میر نه‌بدال نه‌خشه‌ده‌کیشی که هه‌ر له‌ گه‌رمه‌ی ناکوکیدا به‌ سواری نه‌سه‌په‌که‌یانه‌وه‌ پووده‌که‌نه‌ یه‌کتو میر نه‌بدال پاش ستایش و نه‌وازش ده‌لی:

(نیستاش میرم نه‌چوه‌ بچێ با نه‌و دلعه‌ندی‌یه نه‌مینن، بمانه‌خسه‌و با دیسان وه‌ک جاری جاران هیمی دۆستایه‌تی داخه‌ینو هه‌رچی بووشه‌ با به‌ردیکی

له‌سه‌ر دانئیین. میر شه‌مه‌دین به‌و قسانه‌ کینه‌ی له‌ سینهدا نه‌ماو گه‌ردی له‌سه‌ر دلێ سپاره‌و خۆی گه‌یانه‌ میر نه‌بدالو هاتنه‌ ماچکردنی ده‌ستو پروی یه‌کترو له‌ته‌هی دل ناشتیوونه‌وه‌و میر شه‌مه‌دین گه‌پایه‌وه‌و له‌و پۆژه‌وه‌ نارسان نابوو: نه‌میر شه‌مه‌دینی دژوار) (ش - ۵۰۴)، (ه - ۷۱۲)

هه‌ر نه‌م لایه‌نه‌ گه‌شه‌ چه‌ند دیمه‌نی گه‌شترو مه‌ردایه‌تیش به‌ شه‌ره‌فخان تۆمارده‌کات. نه‌وه‌تا به‌دريه‌دین مه‌سه‌وودی فه‌رمانه‌ه‌وای لوپستانی به‌چووک که به‌ نیازی تۆله‌ی کوشتنی برا سه‌ندنه‌وه‌ له‌گه‌ل هۆلاکوژا ده‌چیته‌ سه‌ر به‌غداو له‌و شه‌ره‌دا سوله‌یمان شا له‌ شه‌ری هۆلاکوژا شه‌هید ده‌کریت) (به‌دريه‌دین خاوو خیزانو ده‌ستو پیوه‌ندی سوله‌یمان شا هه‌مووی هینانه‌ لوپستان. به‌لام له‌باتی نه‌وه‌ که تۆله‌یمان لێ بکاته‌وه‌، زۆر به‌مه‌ردی له‌گه‌لیان بزوتته‌وه‌و له‌ خزه‌و که‌سو کاری خۆی جیانه‌کردنه‌وه) (ش - ۶۷)، (ه - ۹۵)

شه‌ره‌فخان هه‌ستی خۆی له‌ په‌سندکردنی یه‌کگرتندا ناشاریته‌وه: هه‌ژار هه‌ر نه‌و دیه‌ری یه‌کگرتنه‌ی به‌ جۆریکی تر وه‌رگیراوه:

دوو برا که پشتی یه‌کترینه
خوای گه‌وره‌ هه‌والی سێ‌یه‌مینه‌ (ه - ۴۶۷)

دولت همه‌ ز اتفاق خیزد
بیولتی از نفاق خیزد (ش - ۲۳۳)

نه‌مه‌یان له‌ باسی سوبحان به‌گی میری سویدی دایه‌ له‌گه‌ل براکانی:

که (له‌گه‌ل سولتان نه‌حمه‌دی برابدا به‌ته‌بابی فه‌رمانه‌ه‌وایی ولاتیان ده‌کردو له‌ به‌رامبه‌ر نه‌پارو به‌دکاراندا وه‌ک دوو دیواری له‌ پۆلاو ناسن پشتیان پیکه‌وه‌ دا‌بوونو وه‌ستابون. چونکه‌ براه‌تیریان خۆشو پیکه‌وه‌ دلپاکو چاک بوونو به‌دلسۆزی هارکاری یه‌کتريان ده‌کرد، به‌ختیش چاکی بز هینانو هه‌ر له‌ خوداوه‌ به‌سه‌ریاندا ده‌پژا) (ش - ۲۳۳)، (ه - ۴۶۷)

ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر دیاره‌یه‌کی باشی له‌ کارگیریه‌ فه‌رمانه‌ه‌وایی کووردا دیبێ به‌شادی‌یه‌وه‌ تۆماری کردووه‌، بز نه‌مونه: لادانسی فه‌رمانه‌ه‌وای خرابو هه‌لبژاردنی جی‌نشین وه‌ک نووسیوه: ((مه‌حموود شیتو به‌تیاره‌ بوو به‌ کاری دنیا داری نه‌ده‌هات، سه‌رۆک هۆزه‌کانو تیره‌کان کاری فه‌رمانه‌ه‌واییان به‌

ته مهل به ختی له کاردا بووین، کتی دی؟
به دل ساردی مه بیژه چی له من دئ
که خۆبوردوو به کیتوت بۆ له بن دئ (ه- ۷۲۲)

سولتان

تایا باوه به سولتانه کانی عوسمانی، یا له
بیچاره یهوه سه به بۆچونه کدی مه لا نیدرسی
بتلیسی یه که کورد چه شنه نۆتۆنۆمی یا
سه ره خۆبی یه کی له چوارچیوهی نیمیراتۆرسته
عوسمانیدا هه بیت به سه به هه موو حالیک له باسی
عه جه مدا شه ره فخان هه ناوی شاته هه ماسه پ به چاکی
دینتی، به لام بۆ عوسمانی یه کان شتیکی تره. سه رتا پای
شه ره فنا مه وینه ی سۆزی خۆی، دل سۆزی میره کانی
کوردی بۆ باره گای سولتان تیدا دیاره.

با لاپه ره هه لده ی نه وه و نیشانه ببینین:

- به در به ک کۆری شاعه لی به گی جزیره: (ه
هه موو ده ورانی پادشایه تیی سولتان سوله یمان خاندا
هه ره له سه ره تایه وه تا برایه وه: خزمه تکاری دل سۆزی
دیوانه هه می شه و دايم گوی به فه رمان بوو). به لام
شه ره فخان خۆی له و با سه ش لانه دا ره که گویه (دوو
کاری زۆر ناله باری کرد). که یه کتیکیان له سه ر
له سه ره وه دانانی حاکمی نامیدی ده ستی سولتانی
ماچ نه کرد. له سه ر نه وه چیی پتی کرا وه و چۆن
ده ر کرا وه و چۆن به ده ست ماچ کرد نه و سه رشۆری
گه راره ته وه سه ره به شیک له ولاته کدی) (ش- ۱۶۹،
۱۷۰)

له زۆر شویندا له شه ری تورکو عه جه مدا سویای
تورک لای شه ره فخان سویای نیسلامه، وه ک شای
عه جه م موسلمان نه بیت. بۆ مه ره عه زیزی کۆری که ک
مه مه ده فه رمانه وه ای جزیره نووسیوه: (مه بر
عه زیزی ده ر کرا و بۆ شه ری ته ورین له گه ل له شکر
سه ر که وتوو نیسلام که وتو چه ندی پتی سپی رابا
نه وه نه دی خزمه تی پادشای عوسمانی ده کرد و گوی
به فه رمان بوو) (ش- ۱۸۲)

فه رمانه وه ایانی گۆر کیکیل (پاش مه رگی سولتان
سه لیمیش له گه ل سولتان سوله یماندا هه ره به و ناویه
پای بوارد و هه می شه هه ره خۆ شه و سه و نزیکن پادشان
بوو، وه ختییک مووسلو شنگالی شیان بۆ خستۆته سه ر
گۆر کیکیل که وتوو نه ژسه ر فه رمانی یه وه) (ش- ۱۹۲)

حه سه ن به ک سپارد) (ش- ۲۴۶)، (ه- ۲۷۶)
بۆ مه حموود به گی کۆری نه بدال به گی کفر
نووسیوه: (له سه ر ته ختی فه رمانداری بن ترس پالی
دایه وه و ده رگای چاکه و دادگه ریی له رووی لاو و پیر
کرده وه و دانیشترانی ولاته کدی له سایه ی نه واکه وتنه
خۆشی کۆل و خه می چه ند ساله یان له بیر نه ماو هه موو
تیکرا تیروپه بن دلخورتی رۆژگاریان به سه ربرد) (ش-
۲۰۵)، (ه- ۴۲۲)

بۆ مه ر (ته ی موورتاش) ی پاله و نووسیوتی: (له
ناکاری باشدا بن هاوتار له زانایی دا زۆر به رچاو و زۆر
به دل و به رچاو فراوان بووه له به جه رگیدا ناوی له
سه رووی ناوانه وه نووسرا وه له دل وایسو کاری
پیاواندا له پیش زۆریه ی که له پیاواندا باس کرا وه))
پاشان ده لتی: ((هه رگیز گه ردی نه خسته سه ر دلی
هه ژاریکتو باریکی نه په رانده سه ر لیوی هیچ داماوو
په ژاریکن)) (ش- ۲۴۰)، (ه- ۲۷۰)

له راستیدا نه مه کاکلی پای شه ره فخان بوو هه ژار
به شیه یه کی نه ده بی تر دایه شتۆته وه.
ده نگی پاپه رینی کورد لای شه ره فخان له باسی
مه مه ده ناغای که له ژوکیدا زۆر دلیره:

چه طالعت من نامراد را یا رب

که هیچگونه مرادی نمید هددستم (ش- ۵۱۴)
که نگتی له خه وئ پاده په پتی به ختی به شی من؟
تا که نگتی کلۆلی کۆل و بی شیه به شی من؟
(ه- ۷۲۲)

یا

بیا ای سست همت این چه سستی است

طریق ره ر وان گرمی و چستی است
در اول دانه زیر ک کل بر آید

چو همت دارد آخر سر بر آرد
ز همت کهربارا جنبه هت

که کهرامی گشد بی جنبشی دست
چه جای کهرباو جنبش گاه

که همت گوهرها بر دارد از راه (ش- ۷۲۲)
سه رت هه لپینه تاکه ی سه سو سستی

به لادا که به گورجی چاکی چوستی
ده نک ده رزی بمتنی زۆر له بن گل

نه شی ده رچی هه تاکو گۆل بی له سه ر چل
له سه ر خۆ لاده په رده ی ناو میدی

لیره‌دا خه‌تیک به‌سەر موسلدا دینسەر نوسا ده‌چمه سەر نمونده‌یه‌کی تر.

پاش کوشتنی نه‌بدال به‌ک ولاتی کفرآ چه‌ند سالی‌ک به‌ده‌ست بیانی‌یانه‌وه بوو. کاتی مه‌حمود به‌ک بیگه‌یشت بۆ داوای مه‌لبه‌ندی بابو باپیرانی پروی کرده سەر ده‌رانه‌ی پیروزه هیلانه‌ی سولتان سلیم خان. سولتانی دۆست لاوتنه‌وه‌ی دوژمن تاوتنه‌وه له به‌زه‌یی بۆ برانه‌وه‌ی شاهانه‌وه فرمانی دا کفرای خزیان بدرسته‌وه)) (ش- ۳۰۵)، (ه- ۴۲۲) دیاره مولکی باوو باپیر هەر ده‌بستی سولتان بیبه‌خشی به‌کورد:

((له باره‌گای پادشای گه‌ردوون که‌مه‌روه باز به‌زه‌یی به‌سه‌روه نیشته‌وه و عیتاقیان به‌سنجاق دایه)) (ش- ۳۲۲)، (ه- ۴۵۲)

هه‌روه‌ها بۆ یه‌کیکی تریش: ((میری میرانی دیاره‌کرو میرو مه‌زنانی کوردستان بۆ تیکه‌وتن و بۆ ویکه‌وتن و تکانه‌یان بۆ نووسی که به‌شیکی له میرانی بابو کالان بدرسته‌وه و په‌وانه‌ی ناستانه‌ی پیروزه هیلانه‌وه باره‌گای شاهانه‌ی سولتان سلیم خانیان کرد. له ناو ویدانه‌وه‌ی بستی که‌مایه‌سی پادشاهانه‌وه ناوچه‌ی میافارقین و هه‌رچی سەر به‌وئیه له قولپ جوئ کرایه‌وه و به‌ناوی مولکایه‌تی ترخانه‌وه پریان به‌خشی)) (ش- ۳۴۸، ۳۴۹)، (ه- ۴۸۱)

((میافارقین له دیوانی پادشای ده‌وله‌ت په‌نای به‌شوکه‌تو شان سولتان محمد خانوه به‌برایم به‌ک ناتاق کوپی جیهانگیر درا)) (ش- ۳۵۱)، (ه- ۴۸۳)

هەر ئەم چه‌شنه به‌خشنده‌یی‌یه‌ی سولتان بۆ فرمانه‌وه‌ایانی موکریش په‌وا بووه نه‌وه‌تا که سولتان سوله‌یمان خان دیته سەر ته‌خت ((صارم بۆ و دوو پیروزی پاموسانی لاشیپانه به‌روه ده‌رگای جیهان په‌نا په‌وانه بوو. به‌لاواندنه‌وه‌ی شاهانه خویندرایه‌وه و نه‌و ولاتو ناوچانه‌ی له باوکی‌یه‌وه بۆ مابوونه‌وه به‌موچه مولکایه‌تی پیسی به‌خشرا)) (ش- ۳۷۴)، (ه- ۵۲۲)

محمد پادشای میری میرانی وان ده‌چیته لای والی نه‌رزق‌م جۆره‌ها کاسه‌لیسو فرتوفیل به‌رامبه‌ر به‌و سولتان به‌جی دینی، نوسا به‌خشی سولتان هه‌زاره‌پێر ۶۹

مه‌رجی لای شه‌ره‌فخان به‌م جۆره باس ده‌کریه‌ت: ((کاتی راستیی رووداوه که به‌رگویی خاوه‌ن شکوی سولتان که‌وت، له به‌زه‌یی بۆ برانه‌وه‌ی پادشایانه نازناوی پاشای بۆ دراو له‌ناو ریزی پاشایانی به‌ر دیوانی عوسمانی‌دا به‌ریزو حورمه‌ت پۆ دراو مه‌راغه‌شی به‌پێر شوینی به‌گله‌ر به‌گی بۆ سپیروا، مه‌رجی بۆ دیاری‌کرا که خۆی ده‌بستی نه‌و ولاته له ده‌ست قزلباش ده‌ریشتو نوسا به‌سه‌ری رابگا)) (ش- ۳۷۷)

سولتان مورادیش به‌وتی شه‌ره‌فخان که هیره‌به‌گی شیخ حه‌یده‌ری موکرسان له سۆنگه‌ی رابه‌ری محمد پادشای میری میراندا دیته به‌ر (فرمانی ناستانه‌ی پیروزه هیلانه‌ی سولتان مرادخان له ناو ویدانی بۆ بنه‌بانی سولتانه‌وه والیه‌تی ولاتی بابانیشی بۆ خرایه‌سەر که‌له‌پوری بابو باپیرانه‌وه. سنجه‌تی مووسلیشی به‌به‌خشش درایه‌وه هه‌روه‌ها هه‌ولتیرو هیندیک له ولاتی سه‌ریه مه‌راغه‌وه ته‌وریزیش درا به‌کوپه‌کانی) (ش- ۳۱۶)، (ه- ۵۲۴)

لیره‌دا پرسیا‌ریک دیته‌پیشه‌وه نایا ئەم هه‌موو به‌خششه نه‌ده‌پارێزراو چۆن؟ با وه‌لامی نه‌وه بخه‌ینه دووایی و بیینه‌وه سەر شه‌ره‌فخان که له شوینی تریشدا وشه‌ی نیسلام به‌رامبه‌ر به‌عوسمانی راده‌گری. نه‌وه‌تا هەر له پاره کۆکردنه‌وه‌ی نه‌و میره‌به‌گه‌دا بۆ سولتان ده‌لی: ((نه‌وی چوو سەر خه‌زینه‌ی به‌یت‌المال له تاکه خه‌رواریکی تۆ په‌راند)) (ش- ۳۷۹)، هه‌روه‌ک شه‌ره‌فخان هه‌موو له‌ده‌ست ده‌ره‌هینانیککی خاکی کوردستان له‌ده‌ست عه‌جه‌مو هاتنه‌ده‌ست عوسمانی به‌پزگارکردن ده‌زانن وه‌ک ده‌لی: ((کاتی سولتان سوله‌یمان خانی غه‌زا که‌ر ناوچه‌ی بدلیسی پزگارکرد.. هتد))

به‌لی سولتان غه‌زا که‌ره، با نه‌و غه‌زایه له‌گه‌ل عه‌جه‌میشدا بیته، ده‌لی: ((نیت سولتانی غه‌زا که‌ر بۆ شه‌ری نیران که‌وته‌خۆ له‌شکری نه‌وه‌نده سازدا که له نه‌ستیره‌ی عاسمانو له په‌ملو گه‌لای دارانیش زۆر پتربوو. له پایته‌ختی بۆ چاوتنی نه‌سته‌موول هاتنه‌ده‌ری)) (ش- ۵۶۴)، (ه- ۷۶۸)

هه‌روه‌ها له باسی ساروخاندا ده‌لی: ((له‌شکری دیاره‌کرو کوردستان پیشه‌نگی سوپای نیسلام بوو))

به لامل زۆر به سه ره به سستی ژباوندو زۆرسان زۆرجار
خوتبه یان به ناو خوتندراوه و به روپشتی دراویان ونه ی
خۆیانی لى دراوه)) (ش - ۱۱۷)، (ه - ۱۹۴)

شم سۆزه تیکه له ی شه ره فخان له باسی میر
شه ره فی جزیره دا سۆزی کوردایه تیی به تینی تیکه ل
ده بیته ده نووسیت:

((تا رۆزی ده وله تی سولتانه کانی شاق قۆنلرو
گه یشته سنووری نه مانو رۆزی ئیقبا لیان ناوایوو))
(ش - ۱۶۶)

پاشان ده نووسی:

((رۆژه رۆژ نیشانه ی ئیقبال له ناوچه وانى هیوا ی
میر شه ره فدا دیاریی ده داو سه عات به سه عات
نه ستیره ی به ختی له لووتکه ی به رزیدا ده گه شایه وه
کۆمه لیک کور ی نازای بۆتیی له شیر بزگار یوی له
ده وری خۆی کۆکرده وه وه هیوا ی حوکمپانیسی جزیره ی
که وته سه ر...)) (ش - ۱۶۷)

له باسی میرنشینیکی تر دا ده نووسی:

((چه مشکه زه ک هه میسه فه رمانه وه ی سه ره خۆو
خۆمالی یان به سه ره وه یوو. به رفراوانیی ولاته که یان
زۆری حه شامه ته که یان له راده یه ک دایه: که هه مو
که سیکو ته نانه ت پادشایانی زه مانی له ده فته رو
پسوله کانی دیواندا به ولاته که یان ده لىن کوردستان)
(ش - ۲۱۵)، (ه - ۳۴۵)

له تواناو ده سه لاتی شه سه رده مه ی شه
میرنشینه دا شه وه ش ده نووسی که: ((ته نانه ت
پادشایانی خاوه ن شکو وه ک: جه نگیزخانو شه میر
ته یمووری گورگانو شاهرخ میرزاو قه ره یوسفی
تورکمانیش ده ستیان بۆ نه به ر دوونو لى تیان زه وت
نه کردوونو هه روا ماونه ته وه)) (ش - ۲۱۵، ۲۱۶)،
(ه - ۳۴۵)

سۆزی کوردایه تی شه ره فخان، سۆزی
نیشتمانپه روه رى و ولاتپارتی تیکه لبه وه، دیاره نه
دو لایه نه بۆ کورد یه کن، به لامل به ستنی خاک به
گه له وه یه کگرتوویان ((دیارده یه کی ناشکرایه له
میژووی کورددا. شه وه تا دوژمنه کان هه رجاره ی به
چه شنیک ده یانه وى کورد له ناویه رن. جاریکه به
له ناویردن یا راگوتزانی گه ل. جاریکیش به ویران کردنی
خاکه که ی. جاریکیش به هه ر دوو کیان. له باسی
بدلیسو هۆزی رۆژه کیدا شه ره فخان پاراستنی شه دوو

یا ((بۆ شه رى دین له گه ل کوفسارو فوجارداو له
ده وره دانى قه لای (ناکری) دا میر محمه ده یس له به ر
رکیفی شاهانه ی سولتان محمه ده خانی غه زاکه ردا
بوو.)) (ش - ۱۸۹)، (ه - ۳۱۱)

دیاره شه ره فخان تا ده ورانسی خۆی سروشتی
عوسمانی سه کانی لا وایه که نایانه وى یه کسه ر
کوردستان داگیریکه ن. له به ر شه وه نووسیوه:
(پادشایانی زلیش چاریان نه به ریوه ته ولاته که یانه وه
نیازی داگیرکردنیان له دل نه گرتوه، ته نیا به دیاری بۆ
به رزو پیشکه ش کردنی پیشکه شی چاریان لى
ده پۆشنو لى تیان گه راون، نه گه ر شه ریش روو بدا شه را
کورده کان ده به رزو به گۆ دوژمنی خۆیانی دا ده که رنو
خۆیانی پس ده پارتزن، شه گینا له وه به ولاره کاریان
به کاریان نه داوه و وازیان لى هیتاوان) (ش - ۲۴)، (ه -
۳۸)

دیاره شه ره فخان وه ک میژوونوس ته مه
لیکدانه وه یه تی، وه ک میرو فه رمانه وه له مه
بیده نگه و رازییه، به لامل وه ک نووسه ر ده نگیکى تر
بلارده کاته وه که ده نگى سه ره خۆیی گه لی کورده،
نه مه شی به چه ند چه شن ده به ریوو.

چونکه هه ر پاش شه قسانه تۆماری میژوونوسو
سۆزی نووسه ر تیکه ل ده کاتو ده نووسیت: ((خۆنه گه ر
جارووباره ش وا ریکه وتبى پادشایه ک له و پادشا زلانه
لى برابى که کوردستان بخاته ژیر چنگی خۆیه وه زۆری
خۆینو مال لى به خت کردوه و زۆر به گرانی له سه ر
که وتوه، داگیرکه رى کوردستان هه ر کى بوویو هه رگا
ده ستی بۆ شه ساگره بى نامانه درێژکردوه
له شه نجامدا هه ر په شیما بۆ ته وه و له دوای
داگیرکردنی چاری ناچاربووه دیان هه ر به خاوه نی
پیشووی نه سپاردۆته وه)) (ش - ۳۴)، (ه - ۳۸)

له مه مه به سته دا که ده که وتبه باسی میرو
میرنشینه کانی کورد به م چه شنه ده ست پس ده کات:
(شه ره فرمانه وه یانه ی له کوردستاندا نالای
سه لته نه تیان هه لکردوه و میژوونوسان له ریزی
پادشایانیان نووسیون... هتدا)) (ش - ۳۶)، (ه - ۴۰)
له سه ره تای به شی دووه مدا نووسیوه:
(فه رمانه وه یانی سه ریلندو پایه به رزی کوردستان که
هه رچه ند خۆشیان به پادشا ناونه ناوه و ده ریان نه به ریوه
که کوردستانی به رده ستیان ده وله تیکى سه ره خۆیه.
هه زاره یتر ۷۰

لايه نه يهك ده خاتو ده نووسيت: ((ههرجارىك ولاتى بدليس بيگانسه زه وتسى كردووه و ميرو مه زنى روزه كيانى له سهه فرمان لاسردووه. روزه كسى وا وروراون بى شهوى كهس كومه كيان بى دهست له دهستو قوهت له خوا، هاناش دهستو رهمبى شيشارنه گياني دوژمنو حهلواى شه قيان بى كردوون. له ناو كوردا باوه ده لىن: به ژماره ي هه به رديك له ديوارى قه لاي بدليس گيراوه؟ شه وهنده شه سهرى روزه كيان له پيناوى دا په راوه. پادشايانى زلو زوردار كه چار ده برنه كوردستانو خو له گرتنى خو ش ده كهن بهر له هه كار په لامارى سهردارى ناوچه ي بدليسو چه كندارى روزه كى ده دن. هه تا روزه كى به هيز بن كوردستان به كهس ناگيرى وهوزه كانى ترى كورديش چار له روزه كى ده كه نو خو به گز دوژمندا ده كه ن)) (ش - ۷۰)، (ه - ۶۷۶)

هه له باسى سولتاندا ده بى شه وهش بلين كه بو پيش عوسمانى سه كانيش شه ره فخان له و ميرو نووسانه يه كه به روزه وه باسى ته يمورى له ننگى كردوه، تايا شه وهش له بهر موسلمانيتى و سونيتى به؟ شه وه تا نووسويه: ((دنيادارى به ناووده نكه خاوه ن شكو مير ته يمورى گورگان، پاش داگير كردنى به غداو گرتنى جزيرو موسلو تكريتو نامه ده له سيواسه وه به ره و زوزانى تاله ته ق به رى كه وت.. هتد)) يا ده لى: ((هنه زتر سهردارى سهر زه وي، به چارى چاكه وه به زه يى له حاجى شه ره فى پروانتي.. هتد)) (ش - ۸۷، ۸۸)، (ه - ۶۹۴، ۶۹۶)

له باسى خوياندا، ميره كانى بدليس ده نووسى: منى هه ژار له گه ل نريك به هه زار كهس ژنو پياوو زور هانو لاو، گه ليك سالان له بهر خودا پاراينه وه: به انباته وه ناو نيسلامو نيشتمانى بى راهاتوو زىدى ناسراوى باوو باپيرى سهر به رز)) (ش - ۵۹)، (ه - ۶۶۵)

نه تنوگرافيا

له و ديمه نه شه تنوگرافيانه دا كه شه ره فخان به ده م قسه وه جى گيرى كردوه نيتر مه به ستى بوو بيت يا نا، نارى شه چه كانه يه كه تا سهرده مى شه به كار هيتراونو له جى تردا ديان. هه له و باسه دا شانامه ناسا ده كه وتته وه سفى شه رو ديسان نارى هه زار ميتد ۷۱

كومه له چه كيكمان بو تو مارده كات.

زرى پو شو تيغانى هيندى به چه نكه

دوو ده ريا له بولاو پراپ نه هه نكه (ه - ۷۲۰)

شه گه ر عاده تو ره وشتو خوو به يه نه مه يدانى شه تنوگرافيا وه شه وا شه وه سفى شه ره فخان بو شيند ماتم له مه رگى دوو كوره ميتره منداله كه مى ميرى روزه كيدا كه به دزى هيترا بونه وه خاكى داگير كرايسان ديمه نيكي باشى شه مه به ستيه:

((.. يه كه سر هه والى پروداوى گيان سووتينه رو جه رگه ي برا له ميحنه ت هات، هه والى كوشتنى شه دوو بيجوه ميره گه يشته تيره ي په رشو بلاوى روزه كى دوو كه لى سه رسامى له ناگردانى ميشكى پيرو جوانى شه تيره په ريشانه هه ستا گه يشته چه رخی فه كه نو فريادو فيغان گه يشته ناسماند سيتلاوى خون له فواره ي چاو به ته وژم هات. له وه پرى دل پر نازارى دا له خاكو خون دا گه وزان. پارچه لبادى ره شيان له مل نالاندو پارچه په لاسى سوو كيان له بهر كرد.

نماند ديده كز ان واقعه نشد خونبار

نماند سينه كز ان حادثه فگار نكشت

(ش - ۵۱۰ - ۵۱۱)

واته: ديده يه كه شه ما شه پروداوه خونبارى نه كرد بيت، سنجيك شه ما شه پروداوه بريندارى نه كرد بيت.

شه ره فخان له باسى سه ندنه وه ي بدليسدا وه سفى كى شه ده بى و پر له موباله غه بو شه و خاوه ميواندارى به ده كات كه بهر بو نه يه وه كراوه. زياد له وينه ي جوانى شه ده بى به شيعرو په خشان نه خشه ده كيشيت هه دپره وه ده چيته خانه يه كى ليكولينه وي شه تنوگرافى و شارستانيتى و ره وشتو خوو.. هتد كه ده بى هه موى دووباره بكرته وه.

هه له ديمه نى شه تنوگرافيا دا باسى شايى مير شه ره فه دينى كورى شه ره فخانى يه كه مى بدليس ده كاتو ده نووسيت: ((حهوت شه وو حهوت روزه به زمو شاهه ننگى بو گيراو شاهه نكه له گوكه مه يدان گيرا. نه به يشته هيج شتى ناره واو پيچه وانه ي ديزو شايين له و به زمه دا بيته كايه وه هه چونسى شه ره فرموو بووى شونى موسلمانته ي بوو ناواكرا)) (ش - ۵۵۸)، (ه - ۷۶۲)

به لأم به داخوه به دريژوی نه وهی باس نه کردوه که له شایبی نه و سهرده مهی کورده واریدا کامه به شهرعی ژمیتراره و کامه به ناشهرعی؟

هر لیره دا چهند دیریکی تر ده خاته سهر مه لوی نه و ونه نه تنوگرافیانسه. له باسی نانو خوانی نه و شایبی ده پاش موبالغیه کی تری نه ده بی نووسیویه: (خپوه و کۆن به ههزار جۆر نه خشو نیگار خه ملیترابوونو هه زاران بۆ گۆلو ریحان بۆ بۆ به رامه چینرابوونو به سهدان تام شیو لیترابوون). له وهش ده دوی که له میره کانی کوردستان کن بانکه کرابوو (یاری لوانی کوردستان نه و سهرده مه گۆبینو کاشویازی بوو، یاخۆ گالتسهی کۆله که هاریشتن- قه به قین بوو). نینجا باسی یاری و دیاری پاش شایبش ده کا. (ش- ۵۵۹)

له باسی دامه زاننده وهی میر شهره فیشدا و ونه یه کی تری میوانداری نه خشه ده کیشی که شایانی دووباره کردنه وهیه:

((میر شهره ف بۆ میوانداری که و ته خۆ ناماده کردن. خپوه تهی شایستهی شایانو کۆنی هه راوی په نگاره نکه، تاو لی هه ژده نه ستونده کی و ده واری به نه خشو نیگار سهریان له هه واران ده ساوی و هه که هه وری پری نیسانتی یه کتریان پاله به ستۆ ده داو بهنده ناوری شمی گورزه هۆن لی یان ببوه ناویژیکه رو سهرانه ریان له بهر جوانیی مه یگتپانی چاواناسکو له ش ناسکو باسکو زه نندی هه لمالاوی سپی مینابه فرو بلیوو لای ده مپرووتو لووسو پوسو زه پینه پۆشو مه شرف خۆش که بانگی نوشانتوشیان بوو: چادر خه رمانی گولانو سابات جی پاوکهی دلان بوون، ناوه پۆی تری پهش پژابوو، خونی کرابوو پیهاله وه و پرومده تالانو چاومهستان به و تاله خۆشه تاله وه به بهر ریزی به ریزاندا به سهرگرشمه و نازه وه بۆ کپنووش ده چه مینه وه به له باری له چه مزانی: نۆشی گیانو فهرموویان بوو)) (ش- ۵۳۰، ه- ۷۲۸)

نینجا باسی مۆسیقا و مه قام ده کات که له شونیکه تر دا باسی ده کهین، به لأم سهرنج پاکیشهر لیره دا باسی مهی مه یخواردنه وهیه له کوردستان، مه سه له ش باسی کۆن خیکایه تو نه زانراو نریه به لکو باسی مه جلیسی میریکه که باپیری خۆیه تی.

نهم باسی (مه ی) ه وه کو باسیکی راسته قینه و

نه ده بی له وه سفی عه لی به گی مه یی ساؤنیشدا باس کراوه: ((عه لی به که پیاویکی باده نۆشو دلته بو سهرخۆشو ته پۆش بوو، هۆشو بیری هه ر له ده وری به له که چاوانو به ژن زراوان خولی ده خواردو دلو دینی به باده و مه یگتپری ساده نه سپاردبوو)) (ش- ۲۵۲، ه- ۳۸۲)

دیاره نهم میره چۆته لای شایسماعیلی سه فه وی شهره فخان نووسیویه: ((بووش به هاو نشینو هاویپاله ی ش، شه وورۆژ له ژووری تایبه تیدا له گه ل شایانی به رده مهی شادا مه ستو پیاله به ده ست نۆشانۆشی بوو، به سهرخۆشی رای سوارد)) (ش- ۲۵۲، ه- ۳۸۲)

له بۆنه ی به پیلان ناهه نکه گتپانی میر شهره فی بدلیسشدا هه ر نهم باسی مه ی باده یه دیته وه کایه وه: ((مه یگتپانی شلو ملو چاوبه کلو به له که پپو سپو سۆلو نه رو نۆلو ده س به خه نه و ده به خه نه و رووگه شو شاد به نازه وه بادی زپرنی پپ باده ی یا قوتی و نالیان ده گتپاو به دیمه نی خه مپه وینو به نه رمه گه شتی کۆتری بره وه ری هۆری پهری نادیار به شهرابی نیشه ده ریان پمیتن به زی نه مه یه بوون که له به هه شتی پاکاندا روویاریکه ..

یظاف علیهم بکأس من معین

بیضاء لذة للشاربین (ش- ۵۲۴، ه- ۷۲۳)
هه ر بۆ نیشانه ی فۆلکلۆرو نه تنوگرافیا یا فۆلکلۆر- ناوی کتیی قاف له شهره فنامه دا هاتوه: ((نه و کوردانه وه که دیوه کانی کتیی قاف په لاماری پۆزه کیان داو نه شیانتوانی رامیان بکه ن)).

هه روه ها له م چه شنه وینه یه با سه یریکی وینه ی مار بکهین که له نه فسانه ی کوردیدا به جۆریکه له حیکایه تی کوردیدا به جۆریکی تر لیک دراونه ته وه به لأم شهره فخان به بیستی خۆی که په نگه بیستی موسلمانانه بیت به م جۆره باسی شونه واریکی جوانی کوردستان لیک ده داته وه که له باسی قه لای بدلیسدا نووسیویه: ((که له پۆژگاریکی دووردا هینده ی مار لی په ییدا بووه خاوه نه کانی قه لا له ناو قه لادا مانه وه یان زۆر دژوار بووه و تیکۆشاون چاری بکه ن. له نه نجامدا جادووگه ران ته لیسیمتیکیان له ده رگا که ی هه لکه ندوه که مار توخنی ناکه ونو خه لکی قه لا ناترسین. نه و ته لیسمه نیستاش ماوه زه لامیتک به ماریکه وه که

له ناو قوڵی گرتوو له بهردیک هه لکه ندراوو له دیواره که گیراوو ناوی تهلیسمی ده رگایه (ش- ۴۴۴، ۴۴۵)، (ه- ۶۴۱)

بۆ سه رچاوه کانی ناوی کوردستان ده نووسی:

(احمدوللای مستهوفی ته زوینی نووسه رو دانه ری (ازینة القلوب)) ده لئ: ((سه رچاوه ی رۆخانه ی دیجله له قه لاکه ی نه سکه نده ری جووت قووچه وه سه ری هه لداوه لای میافارقینه وه ناوه کانی چیا ی کوردستانی تیکه ل ده بن)). هه رچه نده شه ره فخان قه لای بدلیس به شوینه واری نه سکه نده داد نه یت، به لام محمه مد علی عه ونی نووسیویه که قه لای نه سکه نده له سه ر لووتکه ی چیا ی نه رغه نه یه و گۆزی (فر الکفل) ی پیغه مبه ریش له وئیه به هه موو حال بۆ سه رچاوه ی ناو شه ره فخان پیویستی به شایه تیی که سی تر نه بوو.

هه ر له باسی ناودا نه مه یش وه ک زۆر سه رچاوه پرویا ری دیجله به (شه تولعه ره ب) ناوه با، نه مه شه تولعه ره بی دوو ناوانی دیجله و سوپات نه یه، به لگه ی نه وه شه که نه وانیش با وه ریان وابوو که دیجله و سوپات له کوردستانه وه ده چیته خاکی عه ره بو به یه ک بست خاکی تورکدا ره ت نه ییت. (ش- ۱۵۷، ۴۴۰)

شه خسیه تی خۆی

شه ره فخان وینه یه کی به رزی ته وازو عه، به ده گمه ن باسی خۆی له و شاکاره یدا دیت، ته نانه ت له و کاته شدا که بووه به میری بدلیس و باسی ژیا نی خۆی به دروژی ده کات. باسی چاکه ی دایکو ساوک ده کات له په وه ره یدا و هه موو نه و باسی ژیا نه ی ناگیه رته وه. چونکه له شه ره فنامه خۆیدا هه یه به لام لای هه ندیک ته یینی ده وه ستین:

۱- شه ره فخان به باسی خویندنو پله کانی و نه و زانستانه ده ست پئ ده کات که خویندوونی و لاپه ره یه کمان له میژوو و پله و جوۆری خویندنی نه و سه رده مه پیشان ده دات.

۲- پاش نه وه ده چیته سه ر باسی خواپه رستی و که که میک به لای ته سه وفدا دیتو زۆری ره و آله ت (زا هیر) له یه کیتی بوون یا په ره رده گار یا (باتین) دا ده یینی، لافی بیبا یی و گه یشته پله لی نادا، به لام نه و

هه زار میتر ۷۳

چه شنه لافه ده با ته وه سه ر ته یگه یشتن له راستیی به خویندنه وه زیاتر له (سلووک).

۳- شانازی به هاوڕێیه تیی زانایانو خاوه ن قه له مه وه ده کات نه ک میرو پادشایان، که زۆر ستایشی شاته هه ماسه بی تیران ده کاتو وه فاداری به رامبه ر نیشان ده دات، له و کۆشه زیاتر ده وئ که بۆ په ره وه و فیرکردن به خوینده وارکردنی دراوه له کۆشکی شادا.

۴- بووه به میرو له چه ند ولاتی دوور له بدلیس فه رمانه و با بووه به لام له باسی نازیی و جوامی ریدا هه مووی به چاکه ی خوا داده نه و خۆی پیوه بانادا، که باسی نه وه ش ده کات که دلی میله ته ی راگرتوو و خزمه تی کردوون، نه وه له په ره وی نامه یه کی شادا بۆ خۆی باس ده کات. به لام که بۆ ته وه به فه رمانه وای بدلیس و ها ته وه لای عه سمانی یه کان شانازی به مزگه وتو مه درسه دروستکردنه وه ده کات.

۵- شه ره فخان له ناو میرانی بدلیسدا زۆر باسی پیاوچاکی میر شه مه دین ده کات. به لام نه وه نیشان ده دا که زۆر باسی ناکات نه ک به جوۆریکی تر لیک بدرته وه. (ش- ۴۹۵)

شه ره فخان که گه یشتۆته نزیکه شه ست ساله، وازی له میریتی بدلیس هه ناوه بۆ (نه بولمه عالی شه مه دین به ک) ی کوری به پارچه شیعیکی په نگی نی مه ولانای جامی نامۆزگاری کردوه و پۆتو شوینی بۆ داناره. (ش- ۵۷۲- ۵۸۷)

به راورد له گه ل شاعیران

له کۆری داستانه کۆنه کانی دلداری ناو کوردا شه ره فخان ته نیا باسی شیرین و فه رهاد ده کات. نه مه لای نیشانه یه کی میژوو پامان ده گرت. به تابه تی لای ((مه و زین)). تو یلی ی نه و تراژیدی کوردی یه له سه رده می شه ره فخاندا هه شتا نه که وتبیته ناو کورده وه، بۆ نه وه ی هه یج نه بی وه ک مه لای جزیری ناویکیان بینه یت.

موویه کی ژ سه ر ئ ته ناده م به دو سه د شیرین و زینان چ ده بی گه ر تو مه حساب که ی ب فه رهاد و مه مان شه ره فخان به م چه شنه لابه لای دلداری شیرین فه رهاددا ده کاتوه که ده نووسی:

اعحویه دورانو ناده زمان سر حلقه عاشقان
جفاکیشو سرخیل وفاکیشان محنت اندیش

یه کسم بهر اوردمان چونکه له باره ی شیریند
 فه رها ده ویه له بهر نه وه ده چینه سر نه حمه:
 موختاری جاف (۱۸۹۹/۱۸۹۸ - ۱۹۳۵) که له چه نده
 شوندا نهم بیره ی شه ره فخان ی دوو باره کردو ته وه:

بیستون وه ختی که لاله ی نه حمه ری لی سوز نه بین
 مه شقی لیوی شه ککه ری نی ناسکی شیرین نه کا
 نه و گولاله ی وا له کیوی بیستون سوز نه بین
 چن له تیغو ناله ره نگی لیوی شیرینی هیه
 نه و گولالانه که له م کیوو که ژه خه یه نه ده ن
 هه مو ته مسیلی نه که ن خوینی شه هیدانی تو
 گولاله ی بیستون نیسته ش به هاران

نه لین بیت ماجه رای فه رها ده شیرین
 نه م کومه لی گولاله که نالن له کیوو که ژ
 ناویان درا وه گشتی به خوینه پرژا وه که م^۲
 (دیوانی نه حمه د موختار جاف، ل ۱۷، ۱۸)

که شه ره فخان به دریزی باسی سر که وتنی میر
 شه ره ف کوپی میر به در ی جزیره ده کات، نه وه گومان
 له وه دا ناهیلیت که نه و میر شه ره فه ی مه لای جزیری
 باسی کردو وه، هه رنه وه، که ج هیر شه شه ره کانی
 وه ک ما موزتا پرژا یه یانی ده لی: له سالی ۹۰۸ تا
 ۵۹۱۷ = ۱۵۰۳ تا ۱۵۱۱ بسو وه، نه مه پرو ناکی ریدن
 ده خاته سر نه وه ی له مه ویر با سمان کردو وه که
 مه لای جزیری شاعیری کوتایی سده ی شانزدهم
 سه ره تای سده ی هه قده هه مه.

له شه ره فنا مه دا له ستایشی میر شه ره فا -
 شه ره فخان ی میر نه بدالی جزیره دا نوو سرا وه هه ژار
 ده لی:

بود بروز سخایش ز جود حاتم ننک
 بود بکاه و نعایش ز رزم رستم عار (ش - ۱۸۹)
 له کاتی به خشی حاتم چروکه، پرژه کمال
 له جه نکو سه نگی نه وا گالته جا ره پرژسته می زال
 (ه - ۲۱۲)

خانی له و مانایه دا ستایشی کورد ده کات:
 هه میره کی وان به به زلی حاتم
 هه میره کی وان به په زمی پرژستم
 (مه و زین)

متواری راه دلنوازی
 زنجیری کوی عشق بازی

طبال نفیر آهنین کوس
 ره بان کلیسای افسوس

کیخسرو بی کلاه و بی تخت
 دل خوش کن صد هزار بد بخت

قانون مغنیان بغداد
 بیاع معاملان بیداد

اعنی نه نک دیار محنتو پلنک کو هسار مشقت
 فه رها ده که در زمان خسرو پرویز ظهور کرده از طایفه
 کلهر است. (ش - ۲۱)

واته: سه سو پهینه ری سالانو تاکه پیای زه مان،
 سه ره هه لقه ی عاشقانی جه فاکیشو سه ره خیل سی
 وه فادارانی دل پر له نازار:

(دور که و ته وه له ریگه ی دل نه وازی، یه خسیری
 کیوی عه شق بازی، ته پل لیده ری ته پلی ناسنین، راهی
 کلیسه ی نه فسوس، که یخه سه ره وی بی تاجو ته خت،
 دلخوشکهری هه زاران بی به خت، قانونی گوران بیژانی
 به بغداد، فرژیاری بازاری بیدادی، مه به تم نه هه نگی
 ولاتی میخه ته و پلنگی کیوی نازار فه رها ده که له
 زه مانی خسه ره وی په روژدا ده رکه و ته وه، له تیره ی
 لوپه)

نازانم بریار له سه ره شه و شیعرانه ش به هین که
 شیعی شه ره فخان خزین، یا له و شیعرانه ی که سانی
 ترنژ بی نار بردن له شه ره فنا مه دا جیتی کردو نه وه، به
 هه موو حالیکه وه رگرتن بی یا خوی نوو سینی هه ر
 بیری نه وو ده برینی نه ون.

له گه ل نه م سه رنجانه شدا نه م باسه ده رگایه کی
 ترمان بو ده کات وه بو له یه کچوون یا وه رگرتن له
 شه ره فخانه وه. ژور دیر لای شاعیرانی له مه و دووای
 کورد ده بینین ده توانین له گه ل بیر یا شیعی
 شه ره فنا مه دا به راوردیان بکه یین. ره نکه هه ندیک
 لایان وایی که به راورد له نیوان نه ده بیاتی دوو گه ل یا
 دوو زماندا ده کریو له نیوان نه ده بیاتی یه ک میلله ت
 نا کریت، له گه ل نه وه شدا که له به ر گه لیک هو رام وایه
 به راورد له نیوان دوو شاعیری یه ک زمانیشدا ده کریت،
 نیتر به راوردی ناوینین یا شتیکی تر، خو به
 هه موو حال نه و به راوردانه ی لیره دا پیشانیان ده ده یین
 به ره می نه ده بی کوردین، به لام به دوو زمانی جیسا واز
 واته به کوردی نه ده بیکی کوردیسی به فارسی نوو سرا و

هه زار مینرد ۷۴

شهره فغان به پەخشان ئەم (حاتەم) و (پۆستەم) و
بۆ ستایشی میریداغ کۆری میر نەبدال بەگی بابانیش
دەخاتەکار (ش- ۳۶۳)، (ه- ۵۱۹)

شهره فغان به زمانی سەلاحەدینەو بە ساوکی
دەلیت:

بەرچی حکم کئی بندە ایبو فرمان بر
بەرچە امر کئی چا کریبو خدمتکار (ش- ۸۸)
هەژار دەلی:

بەندی سەرکزو شکستە بالم

خۆلی بەردە رگات بە چەم دەمالم (ه- ۱۲۷)
جا ئەم دێرە شیعەرە شەرە فغان خۆی بۆ یا هی
کەستکی تر لەو مانایەدا شیعەرکی بیسارانێ
(۱۶۴۱- ۱۷۰۲) دەبینین کە پیرەمیرد بەم چەشنە
داپشتۆتەو:

گیانە لە پرخەمی خەوی خارمدا

پێ بۆی وەبان هەردوو چارمدا
مەلی برژانگت تیژە وەک چقل

دەبەریتە پێی نازکتر لە گۆل
بە برژانگی تیژ بۆیە خۆشحالم

خۆلی بەردە رگای تۆی پێ نەمالم

یە کەم کردنە کوردیی شەرە فنامە

رەنگە لە مەبەیش لە هەندیک سەرچارەدا باسی
یە کەم بە کوردی کردنی شەرە فنامە کرابیت، بەلام لە
هەموو چاپو وەرگێرانەکانی شەرە فنامەدا باسی
نەکراره. تەنانەت نە هەژارو نە هەموو نەوانەمی
پێشەکی و تێبینی یان لەبارەمی وەرگێرانە کە یەو
نووسێو باسی ئەم وەرگێرانە یان نە کردووه. قاسیلێقا
لە باسی کتیبەکانی مێژووی کورددا ناوی کتیبی
(کتابی تاریخی جدیدی کوردستانی مەلا مەحمودی
بایەزیدی کردووه. کە دیارە ئەم وەرگێرانە نۆیە.
سەر نەو یە لە کتیبە کەمی د. شەمی مەمەد
نەسکەندەرشدا (کە نیتا هەر وەرگێرانە
کوردی یە کەم لە بەردەستدایە) باسی ئەم وەرگێرانە
نەکراره (!)

نارێشانی ئەم وەرگێرانە بەم جۆرە یە: ((مەلا
مەحمودی بایەزیدی تواریخ قدیم کردستان)).
تیکستی وەک خۆی بە خەتی مەلا مەحمودی
بایەزیدی بە فۆتۆکۆپی لەلایەن (ق. ک. کوردتیشو

ژ. س. موسەیلان) وە سالی ۱۹۸۶ لە مۆسکۆ
چاپکراوه و بە پرووسی پێشەکی بۆ نووسراوه و
ئیندی کۆر لیستەمی چەند نیشانە و بەراوردی بۆ کراوه.
وەک لە پێشەکی یە کەدا دەردە کەوێ مەلا
مەحمودی بایەزیدی ئەم کتیبەشی بە پاساردەمی
ئەلیکەندەر ژابا وەرگێراوه. لە پێشەکی یە کەدا
نووسراوه:

((وەرگێرانی کارە کەمی شەرە فغانی بدلیسی
لەلایەن مەلا مەحمودی بایەزیدی یەو بە پێشەختکی
زانستی گەورەمی هەیه.

یە کەم- ئەم یە کەم بەرەمی مێژوویی بە زمانی
کوردی، کە تا نیتا نیتە ناگامان لیتی بیت.
دووه- دەستووسی کتیبخانەمی گشتی دەوڵەتی
بریتی یە لەو نۆسخەمی بە دەستی مەلا مەحمودی
بایەزیدی نووسراوه. زمانی وەرگێرانە کوردی یە کەمی
بەرەمی مە کەمی شەرە فغانی بدلیسی وینەمی زمانی
تایبەتی ئەو بیاتی کلاسیکی کوردی یە بە دیالیکتی
ژووو (کرمانجی). لەم بارەمی چاپی وەرگێرانە کەمی
بایەزیدی- کە نووسەری ریزیک کاری گرنگی ترە بە
زمانی کوردی بایەختکی تایبەتی هەیه. (وەرگێران.
۸).

لە پێشەکی یە کەدا بەشایەتی ژابا باسی ژبانی
سیاسی و خۆلقینەرانی مەلا مەحمودی بایەزیدی
(۱۷۹۷-) کراوه.

لە پێشەکی یە کەدا هەندێ خاسیەتی زمانو
نیتیلایو لایەنی ئەو بیو مۆرفۆلۆجی و سینتاکس لە
وەرگێرانە کەدا پیشان دراوه، ئەوسا چەند نەخشە بۆ
بەراوردو زسادی و کەمی وەرگێرانە کەمی مەلا
مەحمودی بایەزیدی لە گەل ئەگەلە فارسی یە کەمی
شەرە فغانی بدلیسیدا کراوه.

پاشماوه دانه ویله کوّنه کانی دهشتی شاره زوور^۱ له کوردستانی عیراق

لومبسی: Hans Helbaek
موزه سخانه‌ی نیشتمانی کۆنهایگن

کوردستان
له نینگلیزییه ره گۆزهبویه و پهراویزی بۆ داناره

لاته رازه کانی ده نکی جو

رادهی بوز/ لایه‌ی زوور	رادهی نرم/ لایه‌ی کهم	تیکماری	
۶.۷۷	۴.۳۹	۶.۲۲ ملیه‌تر	دریزی
۲.۲۹	۱.۶۵	۲.۹۳	پانی
۲.۳۸	۱.۱۵	۲.۱۸	نستوری

ههروه کو ده زانین جو ره کانی جیاوازی له نیوان (جو) له گهل (جۆای کیتیوی زۆرن چونکه له هه موو قه‌دپالو لیژاییه سه‌وزه کاسی سه‌رانسه‌ری کوردستانی عیراق بلایویه ته‌وه. نهم دانه‌ویله‌یه زیاتر دابه‌ش بوه له (تورکمانستانه) وه بۆ (تورکیا) و فه‌له‌ستین هه‌روه‌ها له‌نه‌فه‌ریقا له‌میسه‌روه بۆ (سه‌بی سینا) و مه‌غریب. له‌ناو نهم دانه‌ویله‌یه‌دا ته‌نیا ده‌نکیک گه‌نم له‌جۆری Emmer دۆزراوه‌ته‌وه که دریزییه‌کی به‌گشتی ۶.۶۵ ملیه‌تره نهمه‌ش به‌و پیتییه‌ قه‌باره‌یه‌کی ماقوله. له‌وگرده‌دا تۆوی نیکیش دۆزراوه‌ته‌وه که تیره‌که‌ی^۲ ۲.۹۲ ملیه‌تره نهمه‌ش که‌مه‌تر به‌راورد کراوه له‌گهل دانه‌ویله‌ی هاوچه‌رخدا. ده‌نکه نیکی بچوکی تریش له‌م ناوچه‌یه له (جه‌رمۆ) اش دۆزراوه‌ته‌وه. نهم پوه‌که له‌ناو سه‌و پوه‌کانه‌دایه که بۆ یه‌که‌م جار چینه‌راوه.

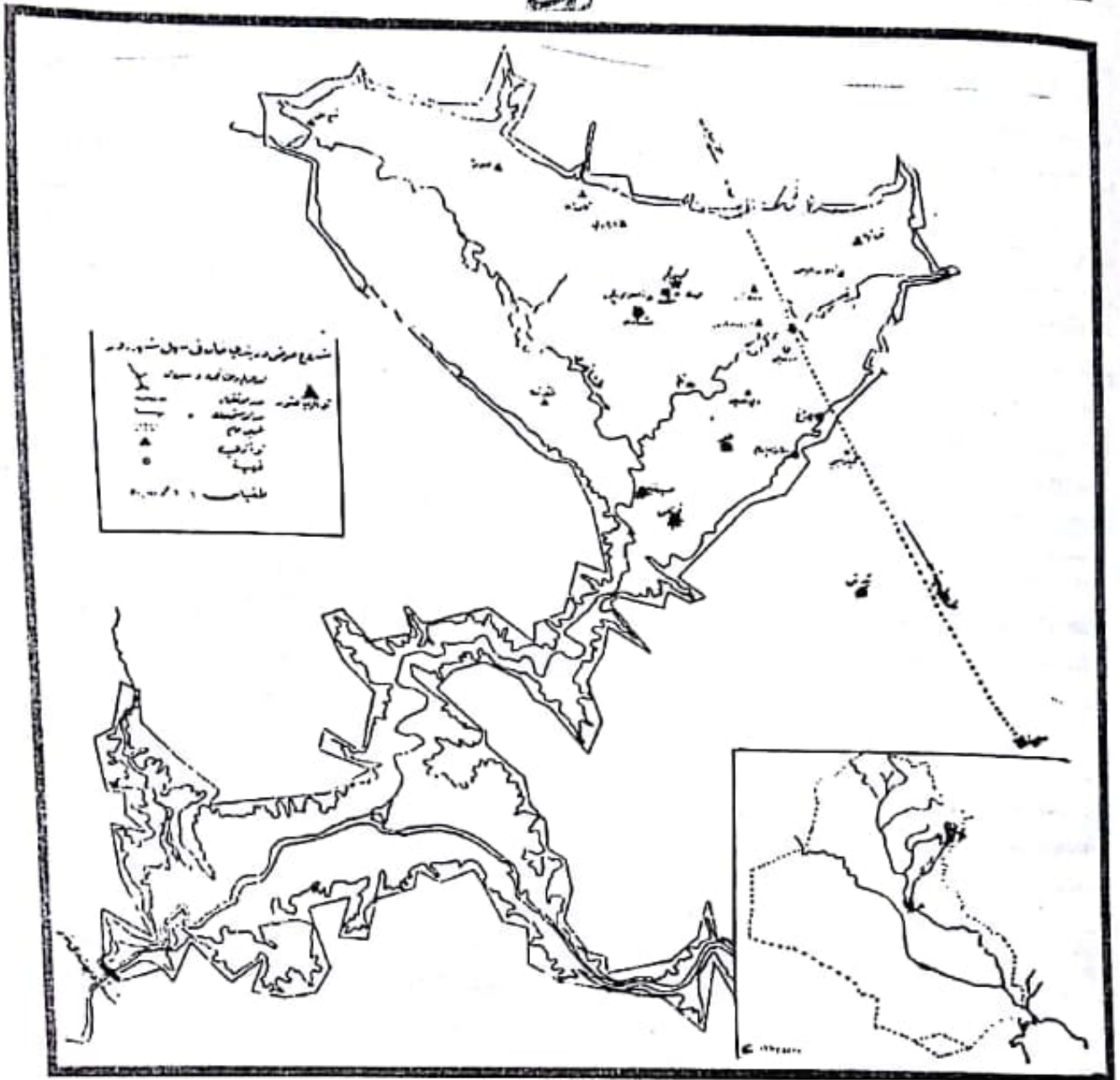
له‌نیوان دانه‌ویله وردبویه کاندایه‌یه‌ک ده‌نکی وردبوی تۆوی گیاو تۆوی تر سه‌له‌گیراون. هه‌ندیکیان سه‌توانری وا دابه‌نرین که له‌جۆری (Avena) (حه‌شیشه‌ی پیرۆزن، هه‌روه‌ها (Oat) یان کزیش، ژماره‌یه‌ک له‌م نمونه‌ه‌ها له‌کیله‌گه‌کان و له‌وه‌رگا‌کانی عیراق ده‌چینه‌رین. یه‌کیکی تر له‌و جۆرانه که‌تاوه‌کو

له‌کانوونی دووه‌می ۱۹۶۰ به‌پیرییه‌ری گشتی ناسه‌واری کۆماری عیراق به‌ریز ته‌ها باقر کۆمه‌لیکی بچوکی پاشماوه‌ی دانه‌ویله کاربۆنیوه‌کانی بۆ ناردم که له‌لایه‌ن به‌ریز مه‌مه‌د علی مه‌تفه‌اره له‌دوو جیگای جیاواز دۆزرا بونه‌وه له‌گردی (چراغ‌اره) له‌گردی (قۆرتاس‌ای) ده‌شتی شاره‌زووری لیوای سلیمانی. نهم دوو گرده‌ نزیکه‌ی ۵۰۰ مه‌تر له‌ده‌ریاوه به‌ریزن. (به‌روانه نه‌خشه‌ی ژماره ۱)

پاشماوه‌کانی (چراغ) بۆ سه‌رده‌می هه‌زاره‌ی چواره‌می پیش زایین ده‌گه‌پیتسه‌وه که سه‌رده‌می (عویدی) و سه‌رده‌می (وه‌رکا) ده‌ره‌خه‌ن له‌کاتیکه‌دا تۆوه‌کانی (قۆرتاس) بۆ کۆتایی هه‌زاره‌ی سییه‌می پیش زایین ده‌گه‌پیتسه‌وه که به‌یوه‌ندی هه‌یه به‌سه‌رده‌می نوری^۳ سییه‌مو نیسن لارساره^۴.

گردی چراغ

نهم نمونه‌یه پیک هاتووه له‌پانزه سه‌نتیه‌تر سی جاله پاشماوه‌ی پوه‌کی سه‌وزه کاربۆنیوه‌که به‌شیه‌یه‌کی سه‌ره‌کی پیک هاتووه له (جۆای جۆری دوو ریز (Hulled) که ته‌نیا پانزه ده‌نکی ساغه‌وه له‌قه‌باره‌دا ته‌واو هاوشیه‌وه به‌جۆریک ریک ته‌نانه‌ت هیچ به‌لگه‌یه‌ک به‌ده‌سته‌وه نیه ساغی بکاته‌وه که له‌نیوان دانه‌ویله وردبویه کاندایه‌نکی نایه‌کسانی تیاییت. بۆیه نه‌توانین به‌ریار به‌هین که ته‌مانه جۆی دوو ریزن چونکه هه‌مان (جو) له (جه‌رمۆ) اش (Jarmo) دۆزراوه‌ته‌وه هه‌روه‌ها له‌م ناوچه شاخاوییه‌شدا هه‌تا‌کو نه‌مه‌رۆ ناسراوه.

نەخشی ژماره (۱)

وهه کیلگه کاندایه کۆتایی مانگی نیساندا بیلار ده بیتهوه.

گردی قورتاس

به پیچه وانهی نهوانهی باسان کردن شم نمونه به پیک هاتوره له توره پاقله بیه کان (خیزانه پاقله بیه کان) که (۲۵۰) ده نک نیسکن زور خراب نه بوون لهو چالهی تیا دۆزرانه وه به لام زۆرینه بیان پیسته که بیان له گهل نارکه کانیا نهمارن گه وه ترین تیره ی تیکراییان ۲.۲۴ ملیمه ترن، ههروه ها جیاوازی نیوانیشیان له ۲.۲۸ ملیمه تره وه بۆ ۲.۸۴ ملیمه تره. شم ده نکه نیسکانه تاره کو راده بیه ک له وانهی

را ده بیه کی زور جۆره که ی ناسراوه، تو تکلیکی ره قی ههیه و نه گیای (Rye) (زیزانه) ناویراوه.

بۆ ده نکه وردیوه کان، ناتوانی ده ست نیسانی جۆره کانی بکری. ژماره بیه ک له وانه که تۆوه که بیان خری بچوکن، روه که کانیا ن هه لتۆقیون زور به خرابی شکارن نه مانه ش له وانیه بۆ گیای زیان به خش بگه رینه وه.

شم جۆره روه که جوانانه ی وه کو (گیاسابوون) (cwherb) یا وه کو (Sapponaria Vaccaria) ناویکی تازه ی شاعیرانه ی وه کو (گیلاسی کچی جوتیاری) لی داهینرا که، له کوردستان رهنگی میخه ک ده به خش

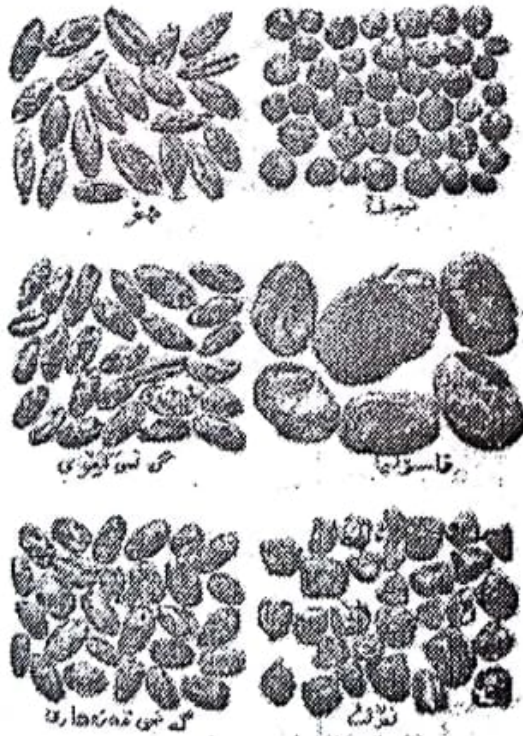
دەر کدوت، شه مور شه و توری پوه کانهی له گردی (بازمۆسیان) دۆزرانهوه بۆ سهرده می (نیسن لارسا) و (هۆریه) ده گه پینهوه ههروه ها لهو جزوه نمونه شیان تیڤایه که هه ندی جار گه نمی Emmer زۆرینه یه له ناویانا.

هه تاکو کۆتایی هه زاره ی سیه می پیش زایین هیچ جزوه به لگه یه کمان به ده ستهوه نیه بۆ چاندنی جیاجیای نیسک یاوه کو (کزن) (Bluevetching) به لام له باشاندا گه نجینه یه کی تیکه له نه کراومان له م خۆراکه گرنگانه له ده شتی دووکان و شانه ده که به جیا هه لکیرابوون بۆ گرنگی تایهت دییه وه.

نه مه یه کیکه له و چالاکیانه که جیگای بایه خ پیندا نه به شی ناسه واری عیراق خستینه پو بۆ شه وه ی بلاری بکه شه وه و بیپاریزن. (پاشماوه ی پوه که ناسه واریه کان)

به پیتیه شه توانین باسی چیرۆکی چاندنی شه دانه ویلانه بکه یین له کوردستانی عیراق و له سه ره تاوه بلتیین: شه وه ی له کۆتاییدا به ده ست هات شتیکی چاکه بۆ میژوری شه م ولاته واته (کوردستان) له کاتیکیدا کشتوکال پوریه کی گرنکه له میژوری مرۆڤدا.

دۆزینه وه کانی نیشه ش له م ناوچه یه دا بایه ختیکی زۆر گه وره و گرنگی له لیکۆلینه وه دا هیه له سه ر بنجینه ی به تۆو کردنی شه که کان

سهرده می (هۆریه) که له گردی بازمۆسیان له ده شتی دووکان له لایه ن عه بدولقادر حه سه ن سالی ۱۹۵۷ دۆزراوه ته وه بچوکترن. پاده ی به رزی تیره یان نزیکه ی ۵ ملیمه تره ههروه ها هه مان جزۆری تۆو له سه رده می ناشووریه کانییدا له نمرود دۆزراوه ته وه. جگه له ویش (۴۰) ده نک تۆو له جزۆری گیای (کای ووشر).

(Camelvetch) یاوه کو نالیکی تال (Bittervetch) له ناو نیسکه کاند دۆزراونه ته وه. شه و تۆوانه شتیوه یان سوچدارو خرن زۆرینه یان چالی بچوک له نزیک ناویانا هیه به لام له کاتیکیدا په گه که ی ده که رته نه وجیگایه ی (۲) گۆشه یه پوه کانیان ته ختن. شه مانه جوداییان له پاده ی به رزی تیره کانیان هیه که له ۲.۹۳ ملیمه تر بۆ ۴.۰۲ ملیمه ترن ههروه ها به تیگپایش ۲.۴۸ ملیمه ترن. شه م نمونه بۆ شالیک به فراوانی له باشووری شه وروپا و ولاته کانی خۆره لاتی دریا ی ناوه راست ده چی نرین، ههروه ها زۆرینه ی جار شه و تۆوه له ناوچه ی پ له شوینه واره کانی ناسیای بچوک و یۆنان شه دۆزرتیه وه.

پاشماوه ی تۆوه دانه ویله ییه کان زۆر که من نزیکه ی (۲۵) پارچه یان شه توانی بگه پترتیه وه بۆ گه م که جۆی تیڤایه. شه و پارچانه ی له جزۆری گه نمی Emmer دیاری کراون هه ریه و جزوه خۆیان نیشان ده ده ن ته نیا یه که ده نک نه بیت له جزۆری (Club) گه نمی نان دانه نرئ که درۆژییه که ی ۲.۸۵ ملیمه تر زیاتره به پیچه وانه ی گه نمی Emmer که درۆژییه که ی له نیوان ۳ بۆ ۴.۱ ملیمه تره.

هه ردو نمونه که به پاده یه کی که م له وانه ی سهرده می (نیسن لارسا) که له گردی بازمۆسیان دۆزرانه وه زیادیان کرده وه. به لام وه کو له سه ره وه باسه مان کردن ناتوانین بلتیین پوه کی جیاوازن.

وه کو شیوه گه نمی جزۆری (Club) له گه نمی نان جیاوازتره که واته ناتوانی له وه دلنیابین که کام جزۆر له و گه نمانه دۆزراونه ته وه له کاتیکیدا هیچ گۆله گه نمیک نه دۆزراوه ته وه که دانه که ی تیا هه بیت. له گه ل شه وه شدا که جیگای سه رنجدانه ده بی په چاری شه وه بکه یین که شه م جزوه دانه ویله یه واته (Club) بۆ یه که م جار تۆوه که ی له گه نجینه ی گردی قۆرتاس

پهراویزه کان:

۱- ناوی شاره زوور له سه رچاوه جیاجیاکاندا به شیوه‌ی (شه‌هرزور) هاتوو ههروه‌ها به شیوه‌ی (شه‌هرزول) یش.

چهند لیکۆلهره وه یه‌ک له سه مانای ناوی شاره زوور که له نیوانیاندا تۆفیق وه هبسی دئ ده لئ: ناوی شاره زوور له دوو وشه پیک هاتوو یه که میان (شه‌هر) که به مانای گوند، هه‌ریم، شار دیت دوو میان، زور به مانای قول دیت.

دریژی نهم ده شته نزیکه‌ی ۴۵ کیلۆمه‌تره و پانیه‌که‌ی نزیکه‌ی ۱۵ کیلۆمه‌تره وه له خۆر هه‌لاتیا ده گاته ۲۵ کیلۆمه‌تر. پیتوانه‌ی پویه‌که‌ی ۶۵۶ کیلۆمه‌تر دوو جابه.

شاره زوور ده که ویتته خۆر ناوای پیزه شاخی (سه‌ورامان) (سه‌ورامان) وه له باشوریشدا دریش ده بیتته وه هه‌تاوه کو ده گاته وه به به‌ستی ده ربه‌ندیخان وه له خواروو، و خواروی خۆرناواشه وه ده گاته وه به پیزه شاخی به‌رانان ههروه‌ها له باشوریشدا ده گاته وه به شاخی کورپه کاژاو.

ده‌شتی شاره زوور ده وه له مه‌نترین ناوچه‌ی شوینه‌واره وه له سه موو شوینیک گونجاوتره بۆ باس و لیکۆلینه‌وه‌ی شوینه‌واری، نه‌مه‌ش ده گه‌رپته وه بۆ نه‌وه‌ی که له کۆنه‌وه ناوه‌دان بوه به هۆی فه‌رۆپیتی زه‌ویه‌که‌ی و ناوی زۆریه وه

به‌روانه: مجله سومر، الجزء الاول و الثاني ۱۹۷۶، المجلد الثاني و الثالثون ص ۵۹-۶۰ ههروه‌ها: مجله سومر، الجزء الاول والثاني. المجلد السادس عشر ۱۹۶۰ ص ۱۳۶.

گریدی چراغ و قۆرتاس... دوو گردن له ناوچه‌ی شاره زوور که وتونه‌ته ناو ناوی به‌ستی ده ربه‌ندیخان.

له‌گردی چراغ له نه‌نجامی کنه و پشکنیندا ناسه‌واری چاخی (وه‌رکا) و (عوبید) دۆزرانه وه به لام له‌گردی قۆرتاس چهند چینیکه‌ی نیسته جئ بون دۆزرایه وه که له خواره وه به چاخه‌کانی پیش میژوو ده‌ست پس ده‌کات له‌وانه چاخی (عوبید) ههروه‌ها چینه‌کانی چاخی میژوووسی وه کو به ره‌به‌یانی بنه‌ماله‌کان و نه‌که‌دی و نوری سیتییه مو سه‌رده‌می بابلی کۆن له‌گه‌ل خوری. له سه نهم چینه وه پاشاوه‌ی خانویه‌کی سه‌یر دۆزرایه وه که له خشت و گه‌چ دروست کرابو پیک هاتبو له گومه‌زیکه‌ی چوارگۆشه که به‌رپه‌گایه‌ک هه‌رچوارلای به‌سه‌رابوه وه، شتیوه‌ی نهم جۆره خانوه‌ش له‌ناوه‌نده زانستییه‌کاندا به (جگه‌ر تاق) ناسروه مانای شه‌وه‌ی چوارلای هه‌یه نه‌مه‌ش واده‌رته‌که‌وتت په‌رستگایه‌کی په‌رستنی ناگریتت. نيمه سه‌رده‌مه‌که‌ی به‌ته‌واوتی نازانین له‌وانه‌یه بۆ دواوای چاخی ساسانی بگه‌رپته وه.

به‌روانه: طه باقر و فواد سفر. المرشد الی موطن لانسار والحضارة.

الرحلة السادسة، بغداد-حلیجة. بغداد ۱۹۶۶ ص ۱۹
۲- نوری سیتییه... دوا بنه‌ماله‌ی سۆمه‌ریه‌که‌نه له (۲۱۱۲-۲۰۰۴) پیش زایین فه‌رمان ره‌وایه‌تیان کردوه.

۳- نیسن-لارسا... دوو بنه‌ماله‌ی سامووری یه‌له (۲۰۱۷-۱۷۶۳ پ.ز) فه‌رمان ره‌وایه‌تیان کردوه.

۴- چه‌رمۆ... کۆنترین گوندی کشتوکالییه بۆ سه‌رده‌می چاخی به‌ردینی تازه ده‌گه‌رپته وه، ده‌که‌رپته نزیک شارۆچکه‌ی چه‌مچه‌مال.

له‌گۆفاری سۆمه‌ر ژماره (۱۶) ی سالی ۱۹۶۰ لاپه‌ره ۷۹-۸۱ به‌شی نینگلیزی وه‌رگیراوه

راپۆرتیکی سەرەتایی لەسەر کۆمەڵی ئاسەواری چاخی بەردینی ناوەراست لە ئەشکەوتی شانەدەر

نووسینی: تاکرو ئاکازاوا
بەشی ئەنشرۆپۆلۆجی و پیش میژوو لە
مۆزەخانەی زانکۆی تۆکیۆ
شیروان لە ئینگلیزییەوه گۆڕبۆبە

هەردوو ئەشکەوتی (زەرزی) و (هەزارمێرد) لەلایەن
(Dorothy Garrod) لە کۆتایی سالی ١٩٢٠ دەست
کرا بە هەلکەندنو پشکنینیان ئەمانەش تاک
شوینەواری چاخی بەردینی ناوەراستێن کە بەتەواری
لەم ناوچەیدا تۆمارکراون (Garrod ١٩٢٠) و جیاوازی
ناوچەیی هەبە لەبری زانیاری بەدەست گەشتو
لەنیوان (خۆرهلەت Levant) و ناوچە شاخاویەکانی
کوردستانی باشوور کە زیاتر لە ٨٠٠ کیلۆمەتر
لەبەگەوه دوورن. ئەو زانیارییانە بوو سەرەتایی
وەرچەرختیک لە کۆکردنەوهی زانیاری لە خۆرشاوای
ئاسیادا.

لە ئەنجامی گەپانۆ پشکنین لەم ئەشکەوتەدا
گەلیتیک زانیاری خستە بەردەست بۆ دروست کردنی
چوارچێوەیەکی نوێ کە تیایدا کاری چاخی بەردین لە
خۆرشاوای ئاسیا بگریتەوه. هەرچەندە هیشتا
هەلکەندن لەم ئەشکەوتەدا تەواونەبوو و راپۆرتی
کۆتایی لەبەردەستدا نیە بەلام لەگەڵ ئەوەشدا
ژمارەیهک نووسینی باش لەو ڕۆوه بەچاپ
گەیەنراوه. نووسەر هەلی باشی بۆ ڕەخسارە بۆ فەس
کردنی ئەم کۆمەڵە ئاسەواری چاخی بەردینی
ناوەراست لە ئەشکەوتی شانەدەر کە لە کۆکراوەکانی

١- پیشەکی: ئەشکەوتی شانەدەر خەریکە بیته
هەرە گرتگترین شوینەواری ئاسەواری چاخی بەردین
لە خۆرشاوای ئاسیا. (سۆلکی: Solecki ١٩٦٤)
شوینەواری کە بەتەواری لەلایەن پڕۆفیسۆر رالف
Ralph سۆلکی (زانکۆی کۆلۆمبیا) لە چوار وەرزی
جیاوازا ١٩٥١، ١٩٥٢، ١٩٥٦ - ١٩٥٧، ١٩٦٠
هەلکەنراوه. لە ئەنجامی ئەم کەمە پشکنینانەدا
دەرکەوت کە ئەم ئەشکەوتە پاشماویەکی گەورە
نیشتەجێ بوونی تیدایە کە ئەستوورییەکی نزیکی
١٤ مەتر دەبێت. ئەمەش دابەش کراوه بۆ چوار چینی
جیۆلۆجی و کەلتووری لە (A تاو D).

ئەو لیکۆلینەوهی لەسەر کۆمەڵە پاشماوه
بەردینەکانی کرا دەریخست کە ئەو پاشماوه
ئەستوورە زنجیرەیهک کەلتووری دوورو درێژی تیدایە
کە پێک هاتوو لە چاخی بەردینی ناوەراست (Laver)
(D، چاخی بەردینی سەرۆو (C)، چاخی بەردینی
ناوەندی (B2)، سەرەتایی چاخی بەردینی نوێ (B1) و
تیکەلەیهک لە چاخی بەردینی نوێ بۆ نیستا (A).
پیش دەزینەوه و هەلکەندن ئەشکەوتی شانەدەر
گەپانۆ پشکنین زۆر کەم هەبوو دەریارە چاخی
بەردینی ناوەراست لە کوردستانی عێراق. پاشان لە

شهرانی تریش خراونده ته لاره بۆ فهحس کردنه وهی زیاترو راپۆرتی تری بلاوو فراوانتری دی له داهاتوی نزیکدا.

۲- پۆلین کردن و بساس کردنی نامیره کان: نهم خشتهیهی لای خواره وه خاسیهتی هیمای کۆمهلی ناسه واری شانده در چینی (D) نشان ده دات.

۵	۱- نامیری Levallois (لیستی Bordes پیرانهی (Standard) (۲)
۹۰	۲- نوکه کان (پان سه ره کان) (۶ تا ۷).
۵	۳- جۆری نامیری Limaces (۸)
۱۶۷	۴- لیکه وهی لا (ته نیشت) Side-scrapers (۹- ۲۹)
۱۱	۵- لیکه وهی کۆتایی End-scrapers (۲۰- ۳۱)
۳۳	۶- هه لکۆلین Gravers (۲۲ تا ۲۳)
۴۲	۷- کون که ره Perforators (۲۴ تا ۲۵)
۱۸	۸- چه قۆی ده سکداری یه که پوو Baked Knives (۳۶ تا ۳۷)
۳۵	۹- چه قۆی ده سکداری سروشتی Naturally backed knives (۲۸)
۳۶	۱۰- پارچه بړنده کان Truncated pieces (۴۰)
۴۶	۱۱- پارچهی نوکه دار Notched pieces (۴۲)
۴۲	۱۲- پارچهی دانداندار Denticulated pieces (۴۳)
۳	۱۳- Beesburinantesaltranes (۴۴)
۱۰	۱۴- Pieces retouched surface on the ventral (۴۵)
۵۰	۱۵- پارچهی ته واری چاک کرار (Pieces retouched extensively) (۴۶ تا ۴۷)
۸۷	۱۶- پارچهی ته واری چاک کرار Pieces retouched slightly (۴۸ تا ۴۸)
۲	۱۷- پارچهی نوکه دار کۆتایی End-notched pieces (۵۴)
۴۲	۱۸- پارچه درێژه جوان کراره کان Retouched rods (۴۲)
۷۱۴	تیکرا
	به کورتی لیره دا خاسیهتی هیمای هه نامیریک

مۆزه خانهی عیراق بیون سالی (۱۹۷۳- ۱۹۷۴). هۆی فهحس کردنه که بۆ شه وه سوو که په یوه ندی نیوان کۆمه لهی ناسه واری چاخى به ردینی ناوه راست له گه ل شه و گه پانده پشکنینهی نیسه (نورسه) له (Douara) ی سوریا بزانی وه نه شه توانرا هه موو شه زانیاریانهی به ده ست گه یشتیبون له واره یه دا که من له عیراق بووم شی بکرتنه وه. نهم باسهی خواره وه پیشکه موتنیکى کورتى نه نجامه کانی تاتی کردنه وهی که ره سه کانی (ماده کان) چینی (D) له نه شکوهی شانده در، ده ره خات.

۲- ماده کان (که ره سه کان) رینگای باسکردنیان: نهمه تیکرای هه زار نمونهی تاتی کراره ی چینی (D) هه لگیاره که به شی مۆزه خانهی عیراقه له به غدا دواى به ش کردنی کۆکراره کان له نیوان مۆزه خانه و پشکنه ره که دا.

پۆلین و بساس کردنی نهم نمونه به بۆ مه به ستی دیاری کردنی جۆر و سپی شه و که ره سانه که نه توانی به رارود بکرتن له گه ل هه مان کۆکراره ی تر که هاوشیوه ن به تاییه تی نه وانهی نه شکوهی (Douara).

به پیتی خشتهی Bordes هه موو نمونه کان جیا کراره ته وه: نامیره کان، تۆوه کان له پارچه خراب بووه کان پاشان دووباره ریک دانراون به پیتی لیستی پیتوانه ی هیمای Bordes.

که ره سه کانی چینی (D). نهمانه چوار جۆرن له سه ر بنچینهی خاسیهتی تیکنۆ- هیمال له ۷۱۴ پارچه پیک هاتوه، پارچهی نامیره کان ۶۳ دانیه تۆوه کاند پارچه وردبوه کانی ۱۳۰ دانیه، پارچه خراب بووه کان له گه ل تویکه کانی ۱۴۶ دانیه.

نامیره کان به شی هه ره گه وره ی نمونه کان پیک دینن واته ۷۰٪ ی زیاتره و پارچهی نامیره کان له ۷٪ ی پیک دینن. تۆوه کاند پارچه کانیان تا کو راده یه که له شتیه دا جیاوازن به لام خاسیه تر پوخساری هاویه شیان هه یه. تۆوه کان له ۱۲٪ ی که ره سه فهحس کراره کان پیک دینن.

نهم باسهی نیستا ته نیا په یوه ندی به جۆری به که مه وه هه یه واته ته نیا نامیره کان ده گرتیه وه.

- ۷- جۆری جووتی دوولا قه موور Double convex-concave type
- ۸- جۆری لیک نزیکی (متقارب) ریک Convergent straight type
- ۹- جۆری نزیکی قه موور Convergent convex type
- ۱۰- جۆری دیجیتی De'jete' type
- ۱۱- جۆری قه مووری نیشان دراو Transverse convex type
- ۱۲- جۆری پروو جوان کراو Type retouched on the ventral surface
- ۱۳- جۆری جوان کراوی به رودوا Alternately retouched type

۵- End- scrapers .. نهم نامیره به دوو جۆر نمونه دابهش کراوه، نمونه‌ی (۳) و (۸) ی نانسایی. نمونه‌ییه کان وه کو نهوانه‌ی چاخ‌ی به‌ردینی سه‌رو وان لیواره‌کانیان خرن.

۶- هه‌ل‌کۆلین Gravers .. له‌ناو کۆمه‌له‌که‌دا به جۆری دووه‌می نامیری هه‌ره ناسراوی چاخ‌ی به‌ردینی سه‌روو دیت زۆرینه‌یان له جۆری نمونه‌یین (۲۶) وه نه‌وه‌ی ماوه‌توره نانساییین (۶). نه‌وانه‌ی نمونه‌یین به‌چاکی دروست کراون دووباره دابهش کراونه‌توره بۆ جۆری تر. به شتیوه‌یه‌کی گشتی به‌پیی نه‌و خاسیه‌تانه‌ی که له پرووی مقاشه‌که‌دا ده‌بیرن هه‌مان خاسیه‌تی کۆمه‌له‌ی چاخ‌ی به‌ردینی سه‌روویان هه‌یه.

۷- کونکهره Perforators .. ناسراوترین جۆری نامیری کۆمه‌له‌ی چاخ‌ی به‌ردینی سه‌روون که دابهش کراون بۆ دوو جۆر، نمونه‌ی (۲۵) وه جۆری نانسایی (۱۸).

۸- چه‌قۆی ده‌سکدار Backed knives .. دوو جۆری نامیره له کۆمه‌له‌ی چاخ‌ی به‌ردینی سه‌روو که پیک هاتووه له جۆری نمونه‌ی (۱۰) وه نانسایی (۸). له نیوان نمونه‌ییه‌کاندا دوو نمونه هه‌ن که هه‌مان خاسیه‌تی شتیوه‌ی جۆری Audi یان هه‌یه.

۹- چه‌قۆی ده‌سکداری سروشتی Naturally backed knives به‌گشتی نهم جۆره نامیره به‌وه ده‌ناسرن که لیواریکی تیژی گۆزانی هه‌یه وه لاکه‌ی

له خواره‌وه باس نه‌که‌ین:

۱- نامیری Levallois .. نهم نامیره لهو جۆره‌یه که پشتگۆی خراوه له‌ناو کۆمه‌له‌که‌دا به پیچه‌وانه‌ی نه‌وانه‌ی خۆره‌لات (Levant) که به‌وه ده‌ناسرن پرووی پشته‌وه‌یان کهم تا زۆر نیشانه‌ی چاک کردنیان پیوه دیاره.

۲- (Mousterian points) نهم نامیره له کۆمه‌له‌ی هه‌ره ناسراوه‌کاندا به دووه‌م داده‌سرنج دوا‌ی (Side-scrapers) به‌وه‌ش ناسراوه که ده‌مه‌که‌ی به چاکی دروست کراوه کۆتاییه‌که‌شی چاک کراوه. نهمه دابهش کراوه بۆ جۆری یه‌کسان (۴۱) وه پارچه دریژه‌کان (۴۹). جۆری دریژه‌کان به‌وه ده‌ناسرن که دریژی ده‌مه‌که‌ی دوو نه‌وه‌نده‌ی پانیه‌که‌یه‌تی. له‌وه‌ش زیاتر نیوه‌ی نمونه‌کان له جۆری نایه‌کسانن. نه‌مانه به‌وه ده‌ناسرن که ده‌مه‌کانیان که‌میک بۆ لای راست یان چه‌پ خواربوونه‌توره.

۳- جۆری Limaces .. نهم جۆره نامیره به‌وه‌ده‌ناسرنج که دوو ده‌مه به‌گشتی قه‌راغتیکی دریژی هیلکه‌یی هه‌یه، پرووه‌که‌ی شتیوه هه‌رمییه ده‌میکه‌ی تیژی هه‌یه. نهم سیفه‌تانه هاوشیوه‌یه له‌گه‌ل نه‌و کۆمه‌له‌ی له خۆرناوای نه‌ورویا هه‌یه.

۴- Side-scrapers .. نهم جۆره له‌ناو کۆمه‌له‌که‌دا له هه‌موویان زۆرتره. به‌پیی پۆلینسی هیمای Bordes نهمیش کراوه به ۱۲ جۆر که له خواره‌وه نیشان دراون:

- ۱- جۆری تاکی ریک Single straight type
- ۲- جۆری تاکی قه‌موور Single convex type
- ۳- جۆری تاکی پرووچال Single concave type
- ۴- جۆری جووتی ریک Double straight
- ۵- جۆری جووتی دووجار قه‌موور Double bi-convex
- ۶- جۆری جووتی دووجار پرووچال Double bi-concave

نامیره کانی تر ناپولیتريت وده کو Bordes باسی کردوه له شیوه دا وه کو نه وده مه تیژانه رایه که له کژمه لهی برادوست (Baradostian) ههروه ها (Zarzarian) له نیران دۆزراونهوه. نهم جۆره نامیره له لایهن (Hole) و (Flannery) ناربان به شیوهی له لایهن Retouched rod bars لئ نرا. هه موو نهم نمونانهش بۆ چینی (D) ده گه پرنه وه. وه بۆ چینی (C) ناتوانی دابنرین.

پوخته که ی: نهم کژمه له ناسه واره کورت کراوانه به پیتی کژمه له هیماییه کان که له لایهن (Bordes) وه (Bourgon) وه داهینراوه (۱۹۵۱). نهم خشته یه ی لای خواره وه به های جیا کردنه وه ی چوار کژمه له هیمایه ده رده خهن که به تیکرایی نمونه کان وه کو نامیره پۆلیتراونو به ده ست گه یشتون.

۱- جۆری نامیری لیفالتویس (بۆردس) ۰۰۷ لیستی ۱ تا ۴

۲- جۆری نامیری مۆستیریه ن (۵ تا ۲۹) ۳۶.۷

۳- جۆری نامیری چاخی به ردینی سه روو (۲۰ تا ۱۴.۶) ۲۷

۴- نامیری دان مشار (۴۲) ۵.۹ به شیوه یه کی تر بلتین نهم کژمه له ناسه واره به وه ناسراوه که له ریژه یه کی سه دی پشت گوئی خراوی له جۆری نامیری لیفالتویس وه ریژه یه کی به رزی جۆری نامیری (مۆستیریه ن) پیک هاتوه. نهم جۆره یان زیاتر له سه دا په نجای تیکرایی نامیره کانه.

له و جۆره نامیرانه ی جوان کراون ژماره یه کی تایبته ههن له جۆری چاخی به ردینی سه روو که دانراون وه کو مقاش Gravers وه کونکه ره perforators له گهل چه قۆی ده سکدار Backed knives. ژماره یه کی زۆر له مانه له گهل نموننه ی چاخی به ردینی سه روو له یه کتری ده چن. نامیره چاک نه کراوه کان تا راده یه ک ناسراون له ۲۶% له تیکرایی نهم کژمه له پیک دینن.

نهم به لگانه به ناشکرا شه وه ده رنه خهن ههر نامیریکی ناسراو له م دوو جۆره (لیفالتویس) وه (مۆستیریه ن) وه کو نه وانده ی خۆره لات نین که

تریسی تیژو پرنه یه له سروشته وه. نه وه ی که بۆ له ت کردن به کار ده هینری چاک کراوه.

۱۰- پارچه ی پرنه (چوارگۆشه) Truncated pieces زۆرینه ی نهم نامیره به چاکی دروست کراوه وه پشته که شی چاک کراوه.

۱۱- پارچه ی (دداندار) Notched pieces نهم جۆره نامیره له نار کژمه له که دا بلاوه. لای خواره وه ی به لایهنی که مه وه ددانی هه یه، ددانه کانی له شیوه دا جیاوازن.

۱۲- پارچه ی ده مه (مشار) Denticulated pieces چهند نموننه یه کی نهم نامیره وه کو جۆری پارچه ددانداره کان (Notched pieces) وان له شیوه دا به لام لیواره کانی چه شنی ده می مشار ریزیک ددانی لیوه ده رچوه. نهم نامیره به کارهینانی جیاوازی هه یه. نه و جۆره یان که زۆر بلاوو ناسراوه به وه ده ناسری که ریزیک ددانی ریک یان نارپیکو تیژی هه یه. لیواره کانی به دریزی چاک کراوه. سی نمونه له م جۆره نامیره وه کو نامیری پینی کۆتایی End scraper ده مه کانیان خرن.

۱۳- Bees burinantes alternes. نهم نامیره له و جۆره یه که له کژمه له که دا پشت گوئی خراوه له به رنه وه ی زۆر که مه ته نانه ت له کژمه له ی چاخی به ردینی ناوه پاستیش له خۆرتاوا ی شه روو پاش. هه ردوو سه ری نامیره که چاک کراونو باریکن.

۱۴- پارچه جوان کراوه کان Retouched pieces. له و جۆره نامیرانه یه که ده می تیژو کویزانی هه یه، بایه خ به دریزی لیواره که ی شه درج. نهم نامیره ش دابه ش بووه به چهند جۆریک یه که میان (۱۰) دانیه، دووه میان (۵۰) دانیه سه یه میان (۸۷) دانیه.

۱۵- پارچه ی کۆتایی دداندار End-notched pieces. نهم جۆره نامیره ددانی یه کسانی هه یه که م تا زۆر کۆتاییه کانیان نیمچه تیژن.

۱۶- پارچه ی دریزی جوان کراو Retouched rods نهم جۆره نامیره له نار کژمه له که دا زۆر بلاوه به گشتی به وه ده ناسری گه وره ن وه شیوه یان لاکیشی دریز کۆلن. کۆتاییه کانیان ریکوتیژن. نهم جۆره وه کو

دهوارا له سوريا (بهشی ۱). ژماره ۵ موزه خانسه
زانکو، زانکوی توکیو.

4. Bordes, F. H., 1950: Principes d'une methode
d'etude des techniques de debitage et de la
typologie du paleolithique ancien et moyen. L'
Anthropologie, Vol. 54, pp. 19-34. فەرهنسی

5. Bordes, F. H., 1961 Typologie du
paleolithique ancien et moyen. Institut de
prehistoire de l' Universite de Bordeaux, Memoir
No. 1 فەرهنسی

6- Bordes, F. H. and M. Bourgon, 1951: Le
complexe Mousterien: Mousterien,
Levalloisien et Tayacien. L' Anthropologie, Vol.
pp. 1-23. فەرهنسی

7- Garrod, D. A. E., 1930: The palaeolithic of
Southern Kurdistan: Excavations in the Caves of
Zarzi and HazarMerdi. Bulletin of the American
School of pre historie Research, No. 6, pp. 9- 43.

چاخی بهردینی کوردستانی خواروو: گهپازو هه لکه نهن
له نهشکهوتی زه زری هه زارمیرد. گۆناری
قوتابخانهی نه مریکی بو لیکۆلینهوهی پیش میژوو.
ژماره ۶، لاپهه ۹- ۴۳.

8- Garrod, D. A. E. and D. M. A Bate, 1937: The
stone age of Mount Carmel. Vol. 1: Excavations
at the Wadyes- Mughara, Oxford.

چاخی بهردینی شاخی کهرمهل، جلدی ۱:
هه لکه نهنه کان له وادی مغارا. نوکۆفۆرد.

نهم باسه له گۆناری سۆمهری ژماره ۳۱ سالی
۱۹۷۵ بهشی ئینگلیزی لاپهه ۲- ۱۰ وه رگیراده.

بهشیوهیهکی گشتی بهوه ناسراون که نامیری
(لیفالتویس) به شیوهیهکی زانستیانه جوان نه کراوه.
وه نامیری مونسیریهن پێژهیهکی سهدی کهمی پیک
هیناره له کۆمهله کهی.

سه رچاوه کان: References

1- Akazawa, T. 1973a: The palaeolithic
assemblages from the Douara Cave site. In:
Suzuki and Takai (eds.) The palaeolithic site at
Douara Cave in Syria (Part II). Bulletin No. 6 of
the University Museum, the University of Tokyo.

کۆمهله کانی چاخی بهردین له شوینهواری ناسهواری
نهشکهوتی دهوارا. شوینهواری چاخی بهردین له
نهشکهوتی دهوارا له سوريا، بهشی دووهم. ژماره ۶ ی
موزه خانهی زانکو، زانکوی توکیو.

2- Akazawa, T. 1973b: The palaeolithic
assemblages from the Douara Cave site, Syria,
and their relationship to the pre- history of
Western Asia. The Quaternary Research Vol. 12.

کۆمهله کانی چاخی بهردین له شوینهواری ناسهواری
نهشکهوتی دهوارا له سوريا وه په یوه ندییان به
سهرده می پیش میژوو له خۆرناوای ناسیا (باسی
چواری جلدی ۱۲).

3- Akazawa, T. H. Baba and K. Endo, 1973:
Investigation of the Douara Cave site, 1970
Season. In: Suzuki and Takai (eds.) The
palaeolithic site at Douara Cave in Syria (part I).
Bulletin No. 5 of the University Museum, the
University of Tokyo.

گهپازو پشکنین له نهشکهوتی دهوارا سالی ۱۹۷۰،
شوینهواری ناسهواری چاخی بهردین له نهشکهوتی

* راستیه کهی کۆنایی سالی (۱۹۲۸) ه

ألتون کوپرو

ئالتوون کوپری - پردی

نوسینی: توفیق وهبی

وهرگیپانی: محمد صالح سعید

داگیر کاریدا) له ژیر سردیپری (قنطرة الذهب) یان (التون کوپرو) واته (زیره پرد) دا گوتویه: (نم ه پرده ده که ویته سر (نهر الذهب-التون صوی) واته (زیرین زئی) وه. ههروه ها ده لیت: (زئی زاب): له وه ده چیت که له پرده چله کدا زیر (ذهب) بیت، گۆپران به سر گوتنیدا هاتبیت، پیی گوترا بیت (نهر الذهب-زیرین زئی)، پرده که شی بهو ناوه وه ناسرابیت.

هی تریش ده لیتن له سه ره تا دا ناوی (زئی) بووه (زئی آب)، یان (زاب):

که به مه بهستی (زئی) به کوردی (نهر الزاب) ده که یه نیت، واته رووباری زئی. (زیبار)یش، یان (زیبار) نهو خیله یه که له لاکه نارکیه وه نیشته جین به لام ناویردنی به (التون صوی) و (التون کوپری) وهرگیپانی زیرین زئی (نهر الذهب) و پرده که یه تی که له کۆندا پیی گوتراوه زیرین زئی (نهر الذهب) ^۱. نیعش ده لیتن که سه ره تای ناوی (زاب) له (زیم) وه نه بووه، مه بهستی وشه ی (زئی) اش له زمانی کوردیدا هه رگیز (نهر-رووبار) ناگه یه نیت،

* مامۆستا توفیق وهبی له عه ره بیبه که دا (زئی) به کاره یناوه، چونکه له نوسینی عه ره پیدا هیما ی (زئی) بو (ی) کراوه - (ئ) ناووسریت، شه گینا ده بیت (زئی) بنووسریت، - وه رگیپ -

^۱ تاریخ العراق بین احتلالین - میژووی عیراق له نیوان دوو داگیرکاریدا، ۱۹۴/۵

-۱-

ناویردنی شه و پرده ی ده که ویته سه زئی خواروو به (التون کوپرو) ^۱ بییری گه لیکه خه ریککرد، چه ندین گریمانه یان ^۲ بو دانار هه ندیک چیرۆکیشیان له سه ره هه له به ست.

نه ره بو له (دائرة المعارف الاسلامیه) دا، نو سه ری (التون کوپرو) ده لیت: (ناوی-التون کوپرو- که تورکیه و (الجسر الذهب) ده گه یه نیت، ناگونجیت له و (کرئ) گران و زۆره وه هاتبیت که له کۆندا له بریتی تیپه پ سوون و په رینه وه وه رگیپایت. به لکو وای بو ده چین که له (التون صو) (الماء الذهب) ^۳ وه هاتبیت که ناو لیتراوه راسته قینه که ی ناوی زئی سه رووه: به م پییه ده ره ی (التون کوپرو) ده بیت کورتکراوه ی (التون صو کوپرو سرا) (جسر النهر الذهب) بیت، واته (پردی زیرین زیرین زئی) ^۴ بیت.

مامۆستا (عباس عزازی) له کتیبی (تاریخ العراق بین احتلالین) (میژووی عیراق له نیوان دوو

^۱ التون کوپرو: ناویکی تورکیه، (الجسر الذهب) ده که یه نیت، ههروه که چون ده گوتریت (التون قلم) واته (القلم الذهب) یان (التون ایکنه) واته (الابره الذهب) (توفیق وهبی)

^۲ گریمان- گریمانه (فرضیه) ده که یه نیت... وه رگیپ-

^۳ الماء الذهب: (زیبار) یان (زیرین زئی) - وه رگیپ-

^۴ له ناوچه ی سوکان (زیرین دۆل) یشمان هه یه، - وه رگیپ-

نهم پرده وه خه ریکر دبوو. لهو کاته دا نهم کساره
به دلی خه لکی ده بیت و له ده روونیا ندا خوشییه کی
دروستکردبوو.

به لام لهو کاته ی سولتان به ره و به غداد به سهر نهم
پرده دا تیده په پیت، سه رکرده که پیشوازیی ده کات و
هه والی نهم خزمه ته سوود مهنده ی پی راده گه یه نیت
که به رام بهر به و کردو یه تی، که له ریگه ی هاتوو چۆی
سویادا نهم پرده ی بۆ دروست کردوه، سولتانیش
به هۆی نه وه ی نهم له شه ره که دا به شداری نه کردوه.
رقی لیقه لده ستیت، پی پی ده لیت: ((سن نامرد بر
ادمسک! بزیر نامرد ک کوپرو سندن کچمه یز))
واته ((تۆ پیاوکی نامهردی، نیمه ش به سهر پردی
پیاری نامهرده دا ناپه رینه وه)). ده سته جیش فه رمانی
ملقرتاندنی ده رده کات، هه رچه نده ترسی خنکاندنی
تیا دا بوو، به لام نایه لیت سوپاکه شی به سهر پردی
نه و نامهرده دا به پرنه وه (نامرد کوپرو سو). نهم
پرودا وه هه لبه سترا وه به م چوارینه یه ی (قوریات)
گیرا وه ته وه:

سوسنی،	یاسوستی،
سنبل سنی سوسنی؛	أنت برعمة، یاسوستی؛
گیچمه نامرد کوپرو سندن	لا تعبری علی جسر النذل،
قوی آپارسن صوسنی،	دعی المیاه تأخذک

سه وسه نه کم،
تۆ خونچه یه کی، سه وسه نه کم؛
به سهر پردی نامهرده دا مه پره وه وه،
باناو بتبات

گه لیک چیرۆک هه یه که راسته و خۆ پشت به
پرودا ی میژووی ده به ستیت، به لام وه ک ده رده که ویت
نهم چیرۆک له سهر په ندیکی میلی کۆن دا رزرا وه،
به سترا وه ته وه به پرودا ی میژووی تیپه ریوونی
سولتان مورادی چواره م به سهر (التون کوپرو) دا، لهو
کاته ی بۆ دا گیر کردنی به غداد به ویدا تیپه ریوه.

^۱ نمونه ی تری له م جۆره قوریات هه یه که بۆ لیکدانه وه ی
چیرۆکی له م جۆره بۆ هه لبه سترا وه نه مه ش به کم چیرۆک
درۆینه ی هه لبه سترا و نییه.

به لکو ناویکی تاییه تیبه بۆ (نهرالزاب- پروباری زئی).
هه روه ها ناوی (زبیار) ی ناوی خیلک نییه، به لکو
ناوی ناوچه یه که، نه و خیله شی تیا دا ده ژین به
(زبیری) ناو بروون.

به لام وشه ی (زبیار) نه و زه وییه که به پروباری
(زئی) وه نووسا وه؛ وشه ی (زبیار) ی ناوی نه و
گۆما وه یه^۲ که شه ست کیلۆمه تر له خۆره لاتی
سلیمانیه وه دووره و، مه به سته که شی نه و زه وییانه ی
که به ده ریا که وه نووسا وون؛ که له فارسی نویدا پی پی
ده گورتیت (دریبار)، به زمانی نیرانیس به زه وییه
که ناریه کان ده لین (پروبار)، به گریکیس ناوچه ی
فوراتی نا وه راست به

par- potamia ناسرا وه، نیسته ش مه به سته
(نهر) له کوردیدا (پروبار)^۳ ده گه یه نیت.

پتروسته نه وه ش راست بکه یه وه که ناوچه ی
(زبیار) نه که وتۆته سهر (زبی خواروو) وه کو مامۆستا
عزاوی بۆی چوه، نه و زئییه ی که کورده کان نه مپۆ به
(زبی کزیه- زاب کزیه سنجاق) ناوی ده به ن، نه مه ش
نه و زئییه که گوندی (نالتون کوپری) ده که ویته
سهر؛ به لام ناوچه که ی تر ده که ویته که ناری راستی
(زبی سه روو) که کورده کان پی پی ده لین (زبی
بادینان) واته (زاب به دینان).

له بۆ چونتکی تریشدا پردی ناسرا و به (التون
کوپرو) له کاتی هیرشی سولتان مورادی چواره می
عوسمانیدا دروستکرا وه که له (۱۰۴۹ی کۆچیدا)
کرا وه ته سهر به غداد؛ هه روه ها پی پی گوترا وه (ناسرد
کوپرو سو) واته (قنطرة النذل) (پردی نامهرده)، بۆ
نهم ناو لیتانه سهیره ش نهم چیزۆکیله یه ی بۆ
هه لبه سترا وه، که ده لیت: ((یه کیک له سه رکرده کانی
سولتان فه رمانی ها و به شیکردنی گه مارۆدانی به غدا ی
پیدا بوو، به لام نه و سه رکرده یه له بریتی نه وه ی به جیت و
به شداری شه ریکات، خۆی به دروستکردن و ته وا و کردنی

^۲ مامۆستا توفیق وه هبی له پیشدا به (گۆما و) ناوی بر دووه،
دوه مجار به (ده ریا- بحر) ناوی (زبیار) ی بر دووه. -
وه رگیپ-

^۳ نووسه مه به سته نه وه یه بلیت نه ک (زئی)، واته (زئی)
په وباره که یه و پی پی ده گورتیت (پروباری زئی). - وه رگیپ-

پهنده کەش ئەو پوونده کاتەوێه کە هەرگیز منتهی نامەرد^۱ هەلنەگرت، وایده گەیهنیت کە پرۆبیکش نامەرد دروستیبکات تۆ بەسەردا نەپەریتەو، واتە گەر تووشی مەترسیش ببیت، لە منتهی نامەرد چاکترە، پارچە قۆریاتی تریش هەیه نەم تەپەرینەوێه دەردەخات، کە هەلۆستی ناھەموار دەردەخات. دویای ئەوێ سولتان موراوی چوارەم بەغدادی داگیر کرد، لە کاتی گەڕانەویدا لەبەغدادەوێه بۆ مووسل، بەنالتون کۆپرسدا نەگەرایەو، چونکە بەکەناری راستی دیجلەدا ریگەیی بەغداد-تکرت- مووسلی گرتەبەر، جالەوێه دەچیت هەندیک ئەمەیان وەها لیکدا بیتەوێه کە بیژی نەیت بەسەر پردی نامەردە کەدا بپەریتەو.

-۲-

(زاب)

((لەمیژوودا کۆنترین ناوی ئەو دوو پروبارەییە))
 من لەگەڵ ئەوانەدام کە دەلین (التون صو)
 ناویکی گەراوێه بۆ (التون صویو) کە کورتکراوەی
 (التون صو کوپرو سو) یە کە (جسر التون صو)
 دەگەیهنیت. تورکەکان لەکۆندا بەزایی خواروویان
 دەگوت (التون صویو-الجمس الذهب). ئەوێه لەگەڵ
 ئەوێه لەپیتەوێه گوتمان کە (نهر الذهب-زیرین زئ)
 لەبەر ئەتدا ناویک نەبوو بۆ پروباری (زاب). چونکە
 ناوی زاب، کە هیچ کەس تانیستە پەچەلەکی
 نەگۆتووە، کۆنترین ناوی ئەو دوو پروبارەییە
 لەمیژوودا. کۆنترین ناویردنیسیان لە لەوحەیی
 (توکولتی نۆزە) ی یە کە می پادشای ناشووریدا
 هاتووە. لە دەووبەری (۱۲۵۰ پیتش زایین) دا (ژمارە
 ۱۴۹) بەناوی (زەب شەپلو) واتە (زایی خواروو).
 دواپش پاش نزیکەیی ۵۵۰ سال لە لەوحەیی (سەرچۆن)
 شادا (۷۲۴-۷۰۵) ی پیتش زاییندا بوو، بۆ نمونە
 لە لەوحەیی ژمارە (۱۴۲) دا ناوی هەردوو زاب بەشیوێه

(نەر زەبەن ئەلو) هاتووە کە (پروباری زایی سەررو)
 دەگەیهنیت. هەروەها (نەر زەب شەپلو) واتە
 (پروباری زایی خواروو).

(هیرۆدۆتس) ایش بەنزیکەیی دووسە دەو نیو دوا
 ئەمە (واتە نزیکەیی ۴۴۰ پیتش زایین) بەبێ ئەوێ
 ناویان بەیتیت لە هەردوو زاب دواو، بەلام دەلیت
 جووتە پروباریک (لەناوچەیی هەردوو
 زاب): (هەردووکیان یەک ناویان هەیه). ئەمەش
 ئەوێ دەردەخات کە هەردووکیان بە (زاب) ناو دەبران.
 هەر لەم سەدەییە شادا (زینە فوون) (۴۰۱ پیتش
 زایین) زایی سەررویی بە (زاتس) ناویردووە و ناوی زایی
 خواروویی نەهیتاوە.

کەچی پاش ئەو بەدوو سەدەو نیو، نووسەرە
 گرێک و پۆمانییەکان لەبریتی ناوێ کۆنەکی ئەم دوو
 پروبارە، بە دوو ناوی یۆنانی مەبەست دار ناویان
 بردوون. (پۆلیبیوس) (دەووبەری ۲۱۰-۱۲۰ پیتش
 زایین) یە کە مینی ئەو نووسەرانی بوو، کە لەکتیبە کەیدا
 (میژووی گشتی) بەزایی سەررویی گوتووە (لیکوس)،
 زایی خوارووشی بە (کاپروس) ناویردووە. (ستراپۆش)
 (۶۳ پیتش زایین-۱۹ پاش زایین) ئەم دوو زایی هەر
 بەو دو جۆرە ناویردووە.

هەروەها (پلینی) (۲۳ بۆ دەووبەری ۷۹ زایین)
 لەکتیبە کەیدا (میژووی سروشتی) زایی سەررویی هەر
 بە (لیکوس) ناویردووە، بەلام خوارووی ناس ناو
 (زریس).

(بتلیمۆس) ایش لە (۱۳۰ زاییندا)، بەهەلە، زایی
 سەررویی بە (لیکوس) نووسیوە تەو، لە دواپشدا
 (ئەمیانیوس ماسەل لیتۆس) ی پۆمانی لە دەووبەری
 (۳۱۹-۳۲۶) ی زاییندا و لەکتیبە کەیدا (میژووی
 پۆمانیا) زایی سەررو بە (دیابە) یان (دیاو) و زایی
 خوارووش بە (ئەدیابە) یان (ئەدیاو) ناو دەبات؛
 دەشلیت کەولاتی (ئەدیابەن) ناوی خۆی لە جووتە
 پروبارە کەوێه وەرگرتووە.

عەرەب بە (ئەدیابەن) دەلیسن (حدیاب).
 کە ناوچەیی نیوان هەردوو زاب و چیسای زاگرووس و
 پروباری دیجلە دەگرتەو.

^۱ لەپەندی کوردەواریی ئیمەشدا گوتراوە: ((بەسەر پردی
 نامەرددا مەپەرەو)) وەرگێڕ

به مه به سستیکی تر پایبگیه من. زسی خوارووی
خوشه ویست به کانه زایه کی به نرخ بنوینن که از سر -
نالتون) ه. نه وه بو نارامیه کان بۆ نه مه به هزارو
پینج سهد سال پیشیان که وتن. نه مان له زمانه که یاندا
رووباره که یان به و شیوه ده ربرینه ده رخت که له گه
هه لچوون و سه رکیشیه که یدا بگونجیت، به تاییه تی
له ده مه دیرینه دا لرفه و هاژه هاژی ناوه که یان زۆر
له تیسته خورتریوه، بۆیه به (زاب) یان گوتوه
(گورگه).

پتویسته لیره دا نه وه ده ربه خهین که نیرانییه کان
به زابی خواروویان چی گوتوه نه وه بو (حافظ آبسو)
که له سالی ۸۲۴ی کۆچیدا، کۆچی دوایی کردوه،
له کتیه به فارسی نووسراوه که یدا (ذیل جامع التاریخ
رشدی) دا. کاتیک له رووداوه کانی ۷۷۹ی کۆچی
ده دوت، ده لیت: ((أب گرگان که عبارت آب آلتون
کوپری است))، به پتی نه وه ی (گرگان) (گورگه)
ده گه یه نیت، پتویسته نه وه پرسین که نایا وشه ی
(گرگان) وه رگپانی وشه ی (دیابه) یه که نارامیه کان
ناوی نه وه رووباره یان پت نابوو، یان نه لیکچوونه هه
به ریکهوت هاتبیت؟

به لام (حمد الله المستوفی) میژووونوسی
جوگرافی له کتیه به جوگرافیایه که یدا (نزهة القلوب)
که ده وره ی سالی ۷۴۰ی کۆچی دابناوه هه رووک
(زاب) ی به ناوی خۆیانسه وه ناوریدوه، (التون صوای)
ناوه تورکییه که ی هه نه زانیوه، ده رباره ی زبی خواروو
ده لیت: ((به هژی خورپی ناوه که یه وه به م رووساره
ده گوتیت (زابه شیهته)).

له سه رده می یه که می نیسلا مه تیشدا نووسه ره کان
هه روو (زاب) یان به ناوی خۆیانسه وه ناوریدوه،
هه روو که خوشیان سه مپۆ چۆن به کاردین به (سه روو
خواروو له یه کیان جیا کردوونوته وه) نه مه ش نه وه
ده گه یه نیت که له سه رده می ساسانییه کانی شدا پبیان
ده گوترا (زاب)، ناولینانه هه له به ستراوو پتگوتراوه کان
نه یان توانیوه ناوه راسته که یان بگۆرن. نیسه بیجگه له
ناولینانه تورکییه که ش که نه وانیش له چهند سه ده یه ک
زیاتر به کاریان نه هیناره، به لام کورده کان به پتی
ده ربرینی زاری خۆیان پبیان گوتوون (زی).

(نه میانوس) ایش گوتوو به که پردیکی سه رئاو
که وتوو (جسراً عائماً) به سه ر^{۱۱} هه روو زابه وه هه یه.
خشته یه کمان بۆ گۆرران و پیشکه وتنی ناونانی
زاب ریکه خستوه^{۱۲}، که پاشکۆی نه م لیکۆلینه وه یه یه.
کاتیک سه یری خشته که بکه یین، له ناوی (زاب) دا،
ته نها له لای (نه میانوس مارسه ل لیسوس) دا نه بیت
له کتیه به که یدا (میژوووی رۆمانی) که له سه ده ی
چواره می زایندا دانراوه؛ هه یچ نالوگۆرک نابینن.

وشه ی (زاب) که به شیوه ی (دیابه) له لای نه وه
هاتوه، که به واتای (گورگه) لیکدراوه ته وه، له وانیه ی -
به و جۆره بۆ چوونه گوتبیتی تا کو مه به سستیکی نزیکه -
بۆ نه و ناولینانه بدۆزیتته وه ته نها که سیش که بییری بۆ
لیکدانه وه ی (دیابه) و (دیابه) چووه، (بوخارت) بوو
که گوتوو به: (به کارانی مه به ست له (دیابه))
(گورگه) ه. (به لئ هه روا-نابه و جۆره - توفیق
وه هه ی)

به لای منه وه چاکتر وایه بگوتیت زمانی نارامی،
چونکه من وای بۆ ده چم نه م (لیگۆرینه)^{۱۳} کاری
نارامیه کان بیت، چونکه نه وه کاته زمان و
رۆشنییریان له و ولاتانه ی خۆر هه لاتی ناوه راست دا،
له ناویاندا ولاتی نیران خوشی، بلا بووه.

مرۆف کارتیکه ری نه م یه که م لیگۆرینه وه ی
نارامیه کان له ده وره ی شه ش سه ده له پیش
(نه میانس) دا ده بینیتته وه، نه وه بوو (پۆلییسوس)
(۱۲۰-۲۱۰) ی پیش زاینن، به گریکی (زابی سه روو) ی -
به (لیکوس) تۆمارکرد، که مه به سستی (گورگه)
ده گه یه نیت.

به م پتیه ده توانین بلتین که یه که م گۆره ری ناوی
زاب تورکان نه بوون تا کو له زمانه که یاندا

^{۱۱} من وای بۆ ده چم (جسراً عائماً) واتا پردیکی سه رئاو
که وتوو. هه ر (قه یاغ-یان-که له ک) بیت که چاران له ولاتی
کورده واریدا باو بووه. یان شیوه یه کی جیگیر له و جۆره. -
وه رگپن-

^{۱۲} وتیه مامۆستا توفیق وه هه یه

^{۱۳} به دریزایی میژوووی داگیرکاری کوردستان، به پتی
به رۆزه وه ندیه کانی خۆیان، گۆرین و جیگۆرکییان به
ناوژاراوه و گه لیک، مه به ست و لیکدانه وه ی تره وه کردوه
- وه رگپن-

(له راستیدا مه به سستی (زاب) چی ده گه یه نیت)

له سه ره تای سه ده ی حده هه می کۆچیدا (یاقوت الحموی) (زاب) ی به م جۆره لیکداوه ته وه: (ابن الاعرابی گوتویه: (زاب) نهو شته یه که به روات. (سلمه) اش گوتویه: (زاب، یزوب) نهو یه که جوولاو هه لات. گوتراوشه که (زاب) یه کیکه له پادیشا کۆنه کانی فارس، ههروه ها گوتراوه که (زاب) کورپی (توکان) کورپی (هنوشهر) کورپی (ایرج) کورپی (فریدون) چهند پروویاریکی له عیراقدا هه لکه ندوووه به ناویه نه ناو تراوه. له وانه شه به هه ر یه کیکیان گوتراویت (زابی) او به هه ردوو کیشیان (زایبان)^{۱۱}.

به م جۆره ده بیسین فرههنگه ناشوورییه کانیس له گه له یه که م لیکدانه وه ی (یاقوت) دا بوون.

چاووگه ناوی (زابو) له سالی ۱۲۵۰ ی پیش زایین کۆنتره، واته لهو یه که م (ره نووسه: رقیم) هه کۆنتره که دۆزراوه ته وه ناوی (زاب) ی له سه ره هه لکه ندراره؛ له زمانی نه که دیشدا به مه به سستی (تیزه وه) لیکدراوه ته وه. له زمانی سۆمه ریشدا (زوب) هه ر پۆشتن ده گرتیه وه.

به وانه دا نه وه تیبینی ده که یین که وشه ی (زاب) ی عه ره بی (که یاقوت گوتویه) او، وشه عه ره پیه کانی تری وه ک (زاب، زحف، ذهب، زب، ذب، دب، زف، زح)^{۱۰} و هی تریش، بۆ یه ک ره چه له ک ده گه رینه وه. واشمان بۆ ده رده که وه یه که نه م جۆری گوتنانه سی یاسای ده نگیان گرتۆته خۆ:

۱- دریزکردنه وه ی (سه ری دریزکراوه - الفتحه المعلوده) ای نیوان (ف) و (ل) (فسی و لامسی) کرداره که.

۲- گۆرینی نهو بزۆینه (حرکه) به یه کیک لهو جووته دهنگه ی (ه) و (ح)، که دوو هاو دهنگی له توپک ده رهاتوون.

۳- یان له جیاتی نهو بزۆینه گیرییان (شده) خستۆته سه ر لامی کرداره که.

^{۱۱} (معجم البلدان) (۲۶۲/۴)

^{۱۰} وه به سستی نه م ناوه عه ره بیبانه هه موویان پۆشتن و خوبی و تیزه وه ی ده گه یه نن، که نه مانیش ناوی پروویاره که ده گرتیه وه.

به لام نهو گپرانه وه یه ی (یاقوت الحموی) که گویا به پادیشای به ناو (زاب)^{۱۱} پروویاری (زاب) ی هه لکه ندبیت گپرانه وه یه کی نه فسانه یه: له گه له نهو هه شدا پیویسته نه وه بلتین که له سه ره ده می ساسانیه کاندا ده به ری وه ها هه بووه که نو سه ره کۆنه کانی عه ره ب به ناو چه زنی ناوی ده به ن، که له سی ناو چه وه هه بووه: ناو چه ی زنی سه روو، ناو چه ی زنی ناوه ند، ناو چه ی زنی خواروو، ده ریش که وتوو نهو ناو چانه دوا ی هه لکه ندنی نهو پروویارانه په یدا بوون که له نیوان دیجله و فوراتدا هه لکه ندراوون، ناوه کیشیان له فوراته وه بوی وه رگیاره.

سه روشی مرقۆ له ده مه زۆر کۆنه کانه وه تانیسته ش بۆ لیکدانه وه ی به ره به سته جوگرافیه کان نه گۆراره، نه وه تا لهو کاته ی شاره زوور به ناوی (زوری) کورپی زوحا که وه ناوه بریت، که، که سایه تیه کی نه فسانه یه، له ولاشه وه (وه ک له کتیه به یه که مییه کانی نیسلا مه تیدا هاتوه) (زاب- زاب) اش بۆ (زاب) ی کورپی (ته هه ماسب) ی که سایه تیه کی نه فسانه یی ده گپرتیه وه. (سترابو) اش له ده ورو به ری پیش هه زار ساله وه (۱۴۴/۳) دوو نمونه ی لهو جۆره چیرۆکانه ی گپراوه ته وه و ده لیت: (گوندی (گۆگامیلا) که (دارا) تیایدا به زینراو ولاته کدی خۆی له ده ستدا؛ ده که رتیه ولاتی ناشوورییه کانه وه، نه م گونده به هۆی ناوه که یه وه ناسراوه چونکه به (بیت الجمیل - خانی حوشر)^{۱۲} لیکده دریتیه وه.

(دارای کورپی هه ستاسپس) (گشتاسب) نه م ناوه ی به سه ردا به یوه، دا هاتی نه م گونده ی داناهه به به ری

^{۱۱} خۆ نه گه ر نهو پاشایه زنی خوارویی هه لکه ندبیت، نه ی گویا زنی سه روو ده بیت کنی هه لی که ندبیت؟ بیگومان به یاسه که ی نه م جۆره به سیاران نهو بۆ چوونه ی (یاقوت) هه لده وه شینیتیه وه. - وه رگیار-

^{۱۲} نه م لیکدانه وه هه له یه وای گه یانده که مه به سستی (حوشر او ابیت)، به لام ده بوایه بهو جۆره لیکدرا به ته وه که کۆن له ریگه ی کاروانیه کاندا، بۆ حه وانه وه ی خویان و ولاخه کانیان (خان) هه بووه. نه گینا ده بوایه هه ر به وه دا به هه له نه چوایه که حوشر بۆ هه میشه لهو شوینه دا نه زیاره و ناژی، به لام ده شیت خانی حه وانه وه ی کاروانیه حوشره وانه کان و حوشری لیبوویت و به وه نا پابیت.

وه رگیار

مه به سستیکی نویسی بو دروست ده بیست که له مه به سسته که ی خوی جیاده بیتسه وه؛ لیره دا نمونده کی خۆشی شه ده درده خهین: له سرده می عوسمانی کۆندا، نه ندازیاریکی کارامه ی ئیتالیان بو دروست کردنی تۆپ هینابوو، جۆره تۆپتیکی بو ده ولت دروستکرد به ناری (بالیا قز^{۱۸} ز) یان (پالانی قز^{۱۸} ز)، ماوه یه ک به سریدا تپه ری ناوه راسته که یان له بیر چوه وه و کردیان به (بال^{۱۹} یمز^{*}) که مه به سستی (ههنگوین ناخوات) ده گه یه نیت و ناوی تۆپه که بووه (بال یمز طویی) واته (تۆپی ههنگوین نه خۆر). ئابه م جۆره جارانش له به کارهینانی وشه ی عه ره بی و فارسیدا گوته ی سه رنجراکتش له شیوه ی نه ده بیدا دروستده بوو، ناوی تۆپه که له زمانه ی نه ده بیدا بوو به (طوب عمل نه میخورد) (نه و تۆپه ی ههنگوین ناخوات) واته (تۆپی ههنگوین نه خۆر)، شه وه ش وه درگێرانی رسته تورکیه که یه چونکه به تورکیه که ی خۆیان به شتیکی سووک سه یریان ده کردو، بو شه وه شی که مۆرکیکی گه وره بی و نه ده بیبانه ی^{۱۹} به سریدا بپرن، فارسیه که به کارهینن.

شه وه ی سه یریشه له مه دا له سرده می (یاوز سلطان سلیم) دا (۹۱۸-۹۲۶ می کۆچی)، (سکبان باشی) ناویک هه بووه، به ناوی تۆپه که وه ناویان لینه وه (بال یمز)، شه م پیاوه ش بۆیه به ناوی تۆپه که وه ناوئاره چونکه زۆر که ته و زل بووه. به م جۆره شه م گۆرانه ی (زاب) بو (ذهب) پعی ده چیت نه نجامی گۆرانی شیوازی گوته که بیت، به لکو له وانیه بو جیا کردنه وه ی زعی سه روو زعی خواروو بووبیت- شه م گۆرینه ش له زمانه ی تورکیدا وه ک لیبی دوواین، کاریکی ناسایی بووه چونکه به (زعی- زاب- خواروو) یان گوتوه (ذهب صو): دوا ی شه وه ش به تپه ر بوونی

^{۱۸} الاستاذ یعقوب سرکیس: مباحث عراقیه، القسم الثانی، ص ۱۷.
^{۱۹} سه رده میک شیعه و نه ده بیبانی کوردیش، ده توانم بلیم تاده مه ی دامه زراندنی گۆفاری مه هابادیش، به کارهینانی وشه ی عه ره بی و فارسی و که میک تورکیش با بووه، به مه به سستی شه واوو ده قواده می خۆی به کاریان هیناوه، تواناو پیزی شاعیره که ی پین ده رکه وتوه. - وه رگێر-

ژیاری حوشریک که به پرگه ی دوور درێژو مانه دوتیتی کاروانیکردنی به نار بیابانی (سیبا) دا، کاتیک خۆراک و که ل و پهل بو پادشایان ده گوزیتسه وه. که چی (مه قنۆبیه کان) شه م گونده یان به بی بایه خ داده نا. به لام ناوچه ی (نیریل) یان به بایه خدار ده بینی که وه که ده لپن (سه رییلوس) ی کوری (سه ئونئوس) دروستیکردوه.

-۳-

(روویاری زاب) چۆن گۆرا به (التون صو)
 پرده که که ی ناوئرا ((التون کوپرو))؟

وام بو درده که ویت که ناوی (زاب) پیش شه وه ی بو تورکی هه لگه رتسه وه (که مه به سستی (ذهب) ی عه ره بی ده گرتسه وه) تورک وه ریگرتبیت و بو (ذهب) یان گۆریتبیت، شه م گوته ش به عه ره بی له گه ل شه مه به سته شدا ریککه وتبیت؛ چونکه (ذهب) بو (ذهب) ی عه ره بی هه ر شه و ده رپرینه بووه لای شه و تورکانه ی عه ره بییان زانیوه، چونکه ده نگه ی (ذ) له تورکیدانییه، تورکه کان (ذ) به ده نگه ی (ز) گۆده که ن، هه ره ک چۆن ده نگه ی (ض) و (ظ) یش به (ز) ده رده برن. جگه له وه ی له و کاته دا تورکه کان (ذهب) به (ز) گۆده که ن، به لام له نوویندا هه ر به شیوه راسته که ی تۆماریان کردوه، نه میشیان هه ر له بیته ی (ز) دا نه کردوه، به لکو له هه موو شه و ده نگه عه ره بیبانه ی تریشدا که وه ک گوتمان وه ک خۆسان بۆیان گۆنه کراوه، به پتچهرانه می ته مۆیانسه وه که زمانه که ی خۆیان به لاتینی پین تۆمار ده که ن.

له میتووی (نعیما) شدا (۱۵/۳) ناوی وایی سه روو به شیوه ی (ضرب) هاتوه، که له وانیه شه م روویاره له سه ده ی حه قده هه می زایندا به م ناوه وه ناسرابیت، بو راسته نه مه ش (تاقنیه) له گه شته به ناویانگه که یدا ده رباره ی شه م روویاره (زرب) ی پین گوتوه، که نه مه ش گوته یکی تورکانه یه بو وشه ی (ضرب).

زۆر جاریش گۆکردن و گوته یکی تایبه تی له زمانیکه وه بو زمانیکی تر که سووک گۆرانیکی به سریدا بیت،

کۆچکردوی (۸۳۴ کۆچی)، دەربارە ی پرودارە کانی
دەررووی (۷۰۹) بە فارسی نووسیەتی و
گوتویەتی: (پروباری (گورگان) کە بریتیە لە
پروباری التون کوپرو).^{۱۰}

کەچی لە پیش (حافظ أبرو) دا (حمد الله المستوفی
القرظینی) لە (۷۳۶ کۆچی) دا هیچ شتیکی نەزانووە
پیتی گوتراپی (التون صو) و (التون کوپرو)، بەلام
پاگیاندرۆوە کە لە ژبانی خۆیدا پردک لەسەر (زایی
خواروو) هەبوو، کەوتۆتە نزیک پنیژگەیی نەو
پروبارەو بە ناو دیجلە.

بە پیتی نەم زانیاریە کە مەمی لە مە پیش، دەرچینەسەر
نەو برۆیەیی بلتین تا کۆتایی سەدەیی حەوتەمی کۆچی
لای نووسەرە کانی نەو سەدەمە پروبارو
شارۆچکەیک نەبوو پیتی گوتراپیت (التون). نەگەر
بە ناوێوە هەبوو پیتی، ناویانگیان دەر نە کردووە،
نەمە تا کۆتایی نیووەی یە کەمی سەدەیی هەشتەمیش.
نەم^{۲۰} شارۆچکە پرده کەشی لای عەرەبەکان هەرە
(القنطرة) زانابوو، لای کوردەکانیش بە (پردی)
زانابوو، واتە (پردە کە - الجسر^{۲۱}).

-۴-

کۆنیی پەڕینەرەووەی^{۲۲} (التون کوپرو) و گوندە کە ی

بەلام دەربارە ی دیرینەیی شارە کەو ناو کۆنە کە ی
هیچ زانیاریە کمان لەسەر یان نییە. لە واتە یە
لەسەردەمی (نەرام سین) دا (نیووەی دوووەمی سەدە ی

^{۲۰} (شارۆچکە) م بق (قصبە) بە کارهینارە. وە ک شاریکی
بچوک. - وەرگێڕ -

^{۲۱} نەم دەرپینە ی زانا توفیق وە هبی وای دەرگە یە نیت
کە گوندە کە دوایی بوو پیت بە شارۆچکە، دانیشتوانی
گوندە کەش هەر لە سەرە تاو بە خەلک پەراندنە وەو
خەریکبووین، بە قەیاغ، (کە لە ک) و دواییش بە کارو پاراستنی
هاتو چۆو خەریکبووین لە (پردی) دا. - وەرگێڕ -

^{۲۲} (پەڕینەرەو) م بق (معبیر) بە کارهینارە. کە لە واتە یە
(کە لە ک) (قەیاغ) یان (پرد) بوو پیت. لە و لاشەو
(القنطرة) و (پردی) جووتە و شە یە ک ن لە بە کارهینارە عەرەبی و
کوردییە کە دا چون یە ک ن، هاو مە بستن، لە لای هەردوو لاش بق
پردە کەش و شارۆچکەش بە کارهاتوون. - وەرگێڕ -

چەند سالانیک دە بیت (زەب) یان وەرگێڕا بیتە سەر
زمانی تورکی و کوردبیتیان بە "التون"، پروبارە کەشیان
ناو ناییت (التون صو) کە ناوە تورکییە کە یە تی.

و کەرگومان کە لە لایەن تورکەکانەو (زاب) کرا بیت
بە (زەب) و نەویش بە (التون) وەرگێڕا بیت، نەمجا
بوو بیت بە (التون صو)، کە واتە هەر بەو جوو رەش
پردە کە یان کردووە بە (التون کوپرو).

پێگومان نەم ناو بردن و وەرگێڕانە لە سەر زمانی نەو
تورکمانانەو گوتراو کە لە گوندو لادئ و شارە کانی
ژوررووی^{۲۳} عیراق و چیا ی حە مرین - کە دە کەوتە خۆر
هەلاتیەو - نیشته جی بوون.

نەم تورکمانانە^{۲۴} ناوی تورکییان لە گە لیک شوینی
جووگرافی ناو، کە لە هە لیکێ تر دا بە درێژای دەری
دەخەین.

مامۆستا (عزاوی) نەم راستییە ی دەر خستووەو
دە لیت: (قنطرة الذهب) یان (التون کوپرو)^{۲۵}
لە سەردەمی سولتان مورادی چوارە مەو ناسراو،
بە لکو لە پیش نەویش و پیش نەو ی عوسمانییە کان
پیتە ناو عیراقەو، نەو تا لە (تاریخ الغیاتی)^{۲۶}
(القرن التاسع الهجری)،

و ک لە پیشەو گوتمان، نیمە ناوی (التون کوپرو)
مان پیت نەو بەروارە لە پاشکۆی کتیبی (ذیل جامع
التاریخ رشدی) دا دۆزیو تەو کە (حافظ أبرو) ی

^{۱۰} ژوررووی عیراق: کوردستانی عیراقە کە خۆی لە راستیدا
(خوارووی کوردستان) ه، شوقینییە کان بق مە بەستی داگیر
کەرانی خزیان لە دوای دامە زانندی حکومە تی عیراقەو
لە کتیبە جووگرافیە کاند چە سیاندیان، بە باوهری من دە بیت
لە موو جیگە و بواریکدا نیمی هەر بە (خوارووی
کوردستان) ناوی بیەین. - وەرگێڕ -

^{۱۱} چونکە نەو تورکمانانە نوینەرۆ پاسەوانی سەنگەرە کانی
سەر پێگە ی کاروانە سەریازی و بازرگانیه کانی نەو
لە سەلاتە داگیر کەرە بوون کە بق نەو مە بە ستە نیشته جیی
کردبوون - وەرگێڕ -

^{۱۲} واتە (پردی) کە ناوە راستییە کوردییە کە یە تی. -
وەرگێڕ -

^{۱۳} تاریخ النیانی: نووسینی (عبداللهی کوپری فتح اللای
بەغدادی - ناسراو بە (الغیاتی) کە لە کۆتای سەدە ی نۆه مدا
کۆچی نوایی کردووە لە (۸۹۱ ی کۆچی ۱۴۸۶ ی زاین). دا
ژباوہ - عباس العزاوی -

^{۱۴} عیراق لە نیوان دوو داگیر کاریدا. (۱۹۴/۵)

په پښه وهی کونی زسی سه روو هه بوویت، له نیوان
رېگه ی هه ولیر بژ مووسل.
پردیکی نویش هه بوو، کاری دانیش تروانی
نه وگنده ش یارمه تیدانی کاروانی نه و که سانه بووه
له پښه وهی پرویاره که دا.

پرویاری زسی خواروو له زور جیگه وه بوواری به یی
په پښه وهی هیه به تایبه تی له و کاتانه ی ناستی
ناوه که قول نه بیت و وها به رز نه بویته وه که رېگه ی
په پښه وه بگریت.

به لام له دووای دامه زواندنې شارو شاروچکه
له ناوچه کانی ژوروو خوارووی زسی خواروودا، ده بی
باور به وه بکه یی که له نریک (التون کوپرو-پردی) دا
په پښه وهی^{۲۱} ریکو پیک هه بوویت.

کوترین نه و زانیاریانه ی له لمانه وایده گه یه نه
که له ناوه پاستی هه زاره ی سیبه می پیش زاینه وه
له سر نه م پرویاره و نریک شوینی (التون کوپرو) ی
نیسه، ولاتیک یان شاریک هه بوویت به ناوی (سر-
سیمورپرو): گومانیشی تیدا نیسه که ولاتیک ی وها
ده بیت هاتووچوی به سر (زین) و ده وروبه ری (التون
کوپرو) پردیدا ریکختیت. هه وه ها له رېگه ی نیوان
(اریج-که رکوک) و (اریل-نریل) له وانه شه له نیوان
(اریج) و (اشور) و (نینوی) شدا رېگه ی هاتووچوو
په پښه وهی ریکو پیکیان ریکختیت و ده بیت بواری
په پښه وه له زسی خوارووه له شوینی نیسه (التون
کوپرو-پردی) وه بوویت، یان له بواریکی تری نریک
بوویت، چونکه شوینی (پردی-التون کوپرو)
ده که وته نریک ترین شوینی نیوان (که رکوک) و
(نریل) و نیوان (که رکوک) و (مووسله وه).

نه وه شمان پروون کرده وه که (اشردن-
نه شوورده ن) ای یه که می پادیشای ناشووری (۱۱۸۹-
۱۱۵۴ پیش زاین) او نه مجا (شمش آدد-شه مشی
نه ده د) ای پینجه می پادیشای ناشووری (۸۲۵-
۸۱۲ پیش زاین) هه وروکیان به خویان و
سویا کانیانه وه له بواره وه په ریونه ته وه که که وتوتنه
خوارووی شاری (زین-زه نه وه) که نه هرژ به

۲۲ ی پیش زاین) دا به (التون کوپرو) گوترا بیت
(سیمورپرو-سر)، یان له وانه یه شاروچکه ی ناوچه یه ک
بوویت و به م ناوه وه ناسرا بیت، که نیسه نیسه جیگه
تایبه تیبه که می نازانین.

هه ندیک له پادیشایه کانی ناشووری ناوی
(ناوچه یه ک) یان (شاروچکه یه ک) یان هیناره که له
(زاب) وه وهرگپرا بیت، بژ نمونه (أشر نصریل)
(نه شوور نه سر پل) (۸۸۲-۸۶۰ پیش زاین) ناوی
زه ویه ک ده بات له دوای زسی خوارووه وه به ناوی
(زین-زه نه وه) وه، له نوو-تیتیک
(ملمنصر) شه له نه ری سیبه می شدا (۸۶۰-
۸۲۵ پیش زاین) ناوی شاری (زین-زه نه) هاتوه؛
هه وه ها (شمش آدد) ی پینجه می (۸۲۵-۸۱۲ پیش
زاین) ناوی شاری (زین) (زه نه) ی هیناره.

ماموستا (جورج کمرون) یس ده لیت: نه وه (التون
کوپرو) ی نیسه^{۲۲}.

دوای ده هم ساله ی فرمانه وایی (تغلات پلر-
تغلات پله سر) یه که م (۱۱۱۶-۱۰۹۰ پیش زاین)،
له گهل بابلیه کاند، له سر شوینی شاری (زه نه)
به راهه ر (آرژهن-نه رزو هینو) (التون کوپرو^{۲۳}) دا
شه ریک له نیوانیاند به ریابوه.

بوی هیه له سر بواری شوینی په پښه وهی زسی
خواروودا شاروچکه ی وها نه بوویت به و شیره یه
هه لگریت ناوی به نه، نه و شاروچکه یه له ناوچه که دا
هه بووه له بواری په پښه وه که وه دور بووه.

ناشوویه کانش نووینی هیچ نووسه ریکی گریک
و پرومایان له هیچ کتیبیکدا نه دیوه، هه وروها لای
تیرانی و مووسلمانه کانش که له م شاروچکه
که نارینه دوواین، به لام له وانه یه له سر شوینی بواری
په پښه وهی زسی خواروودا گوندیک ی زور بچووکسی وه ک
(که له کی یاین ناغا) هه بوویت که له سر بوواری

^{۲۱} زین: به نووینی کوردیسی (زه نه) و (زه نه نکه)
زه ویه کی وه ک مریک و ته پرو پاراهه له گهل که ناره ته پرو
پرو که ی نه پرویاره و شوینه که یدا ده گونجیت. -وه رگپرو-

^{۲۲} ماموستا (جورج کمرون) میثووی تیرانی کون
(وه رگپرو) فاره نسی (۱۳۴)

^{۲۳} ماموستا (جورج کمرون) میثووی تیرانی کون (وه رگپرو)
فاره نسی (۱۵۴)

^{۲۱} په پښه وه م بژ (معاپر) به کاره یناوه، (په پښه وه که کان)

(سیمورپروای کتون و) التون کویرو پردئ (ی نیتسه دهشتیشانی ده کهن. له بهر نهوه تیمه پروامان وایه که بیگومان هوی ناماده کراوی بهرینه وه و تیمه پروویان هه بووه بۆ بهرینه وهی سوباکانیان. شو هزیانهش له وانیه (پرد، به له م بیان که له ک) بوویت، نه مه له گه ل نه وهی که له (الرقم - ره نووه) ناشووریه کاندای هیچ هتیمایه ک بوی بوونی پرد له سر زسی خواروو^{۳۳} نه کراوه.

هیرۆ دۆتس (ده وروبهری ۴۴۰ی پیش زایین) پیمانده لیت: که بهرینه وهی سر دیجله و نیوان ههردوو زئی به به له م بووه، که چی گریکه کان له گه پانه وه ده هه زاریه که یاندا، دوا ی هیرۆ دۆتیش به چل سال (ده وروبهری ۴۰۱ی پیش زایین)، کاتیک له جهنگی بابل گه پاره نه ته وه، پردیکی سهرتاو که وتویان (جسراً عانما) به سر دیجله وه بینیه. ههروه ها پروامان وایه نه که نده ریش دوا ی سر که وتنی به سر (دارا) ی سیه می هه خامه نشی (له ۳۳۱ی پیش زایین) دا، کاتیک له (نیریل) وه به ره و خواروو ده پروات و به شونی (که رکوک) دا تیده به ریت، پردیکی سر شار که وتوو له جیگه ی یان له نزیک (پردئ - التون کویرو) دا ده بینیت. له وانیه شه له و پۆزه دا پستر له بهرینه وه یه ک^{۳۳} هه بوویت که بۆ بردنی نازوو که وه هاتوو چۆ سوپاکه ی دارای مه زن ناماده کرابیت.

هه ریتو پروون کردنه وه ده یلین کاتیک سوپاکه ی دارای سیه م له ده شتی خۆرشاوی (نیریل) دا که وته جهنگیکه یه کلایه که ره وه، بۆ دوا ییش هه ره نه وه بووه هۆی نه وه ی نه که نده ریش بیکات بهرینه وه ی خۆی بۆ به ره و (بابل)، نامانجی نه م سه رکده مه زنه له وه دا لیدانی سوپای شیران بوو، چونکه پیش نه م پرودا وه به جه فتا سال (کۆرش) ی هه خامه نشی مهیره لاری بی بی به خت له (۴۰۱ی پیش زاییندا) به سوپاکه یه وه به درێژایی دۆلی فوراتدا پرووه و بابل

پایته ختی بیا که ی تیمه پری، چونکه ده یوست به ره و لای (نه رتخسترای دووه می برای (۴۰۴-۳۵۸) پیش زایین) او ته ختویه خته که ی پروات له بابلدا.

ههروه ها له ده وروبهری دوا چوارسه کی سه ده ی دووه می پیش زاییندا ختیزانیکه (سکانی) هه بووه که ده سه لاتی (نه دیابین - حنیاب) یان به ده سه ته وه بووه، (که رکوک) ییش پایته ختیان بووه، نه مه ش سر به نیمه پراتوریسه تی (فرثیه) بووه؛ ههروه ها (نیریل) ییش له ژیر رکیفیاندا بووه.

ههروه ها له سه ره تایی یه که م سه ده ی زاییندا ولاتیک هه بووه به ناوی (نه دیابین) (حنیاب) وه که (نیریل) پایته خته که ی بووه، له و شانشینانه بووه که سه ره ختیه کی ناوختیان هه بووه، له وانیه ش بووه که شیمه پراتوریسه تی (فرثیه) یان لیتیکه هاتوو.

له سالی (۲۲۶) ی زایینیشدا له کاتیه دامه زینه ری ده ولته تی سانی ته ختی شایی شیرانی گه رته ده ست، دوو شانشینیه به پال یه که وه له ژوو وروو خواروو ی زسی خواروو دا هه بووه به ناوی شانشینیه (حنیاب) که پایته خته که ی (نیریل) و شانشینیه (کرکینی) که پایته خته که ی (کرک) بووه، یان (کرخ دسلوخ)، وه ک له میژوری (که نیستیدا) تۆمار کراوه، که که رکوک نیستا ده گه رته وه. بیگومان له نیوان نه م شانشینانه ی سه ره وه دا رتگه ویانی هاتوو چۆ ختیرا هه بووه که به هۆی پردیکی سر شار که وتوو وه (جسر عانم) له (پردئ - التون کویرو)، یان له نزیکیه وه سوودیان لی وه رگرتوو.

(نومیانوس مارسل لینوس) له سه ده ی چواره می زاییندا پیمان داده گه یه تیت که له سه ره ههردوو زئی (زاب) پردیکی سهرتاو که وتوو هه بووه، تیمه ش له میژوو و کانی نیسلامه تیداو له پیش سه ده ی نۆه می کۆچیدا (سه ده ی یازده هه می زایین) نایین له سه ره زئی خواروو ناری هیچ پردیک هتیرابیت، هه ره چنده شه ناوه تینانه ش نه وه ناسه لمیتیت که پردی لی نه بوویت.

به لام کۆنترین ناوه تینانه ی پردئ (التون کویرو - پردئ) له کتیبی (ذیل جامع التواریخ رشیدی) دایه

^{۳۳} چونکه له کۆندا قه یاغ و که له ک باو بووه و به ریکو پیکه ی بۆ بهرینه وه سوودیان لی وه رگرتوو. - وه رگیپ -
نیتسه نه وه (به له م، که له ک، قه یاغ، یان پرد بوویت. - وه رگیپ -

(حافظ ابرو) که له نیوه یه که می سده ی نژده می کۆچیدا کۆچی دواپی کردوه (سده ی بازده هه می زاین) هه روه ها له کتیبی (ظفرنامه) له میژوری (تیموری له نکای) عدلی یه زیددا (نیوه ی یه که می سده ی نژده می کۆچی) ادا.

پتویسته نه وه ش بزانی که (التون صو کوپرو سو) یان (التون کوپرو) که نه وه نووسه ره ناویان بردوه له کاتی خۆیدا به به ردو (الابروق) دروستکراوه، به لام نازانین که ی کۆ دروستیکردوه.

به لام پرده که له سده ی ده هه مدا هه بووه، به وه ی که دکتۆر (التون راوولف) ی گه ریده ی نه لمانی کاتیک له سالی ۱۵۷۶/۹۸۴ دا له به غداد وه بۆ مووسل ده روات به (التون کوپرو) (پردی) ادا تیده په ریت و (التون کوپرو) ی به ناوه کوردیه که ی تۆمار کردوه، له گه ل گۆرینیکی که م تیایدا، هه روه ک چۆن زوربه ی ناوی گه لان و نه شوینانه ی گۆریبوو که بیایاندا تیه په ریبوو. له به نه وه به (پرسته) ناوی (پردی) ی بردبووه ده رباره ی بارودۆخی شاره که ش گوتبووی: زوربه ی شاره که نریک نه وه روویاره یه که ده که وتته سه ری چواره ووری به باشی پاریزراوه. به لام بۆ روویاره که ده لیت: نازانم خه لکی چییان پی گوتتوه؛ به لام ناوی (کوردی) به (کورتەر) ^{۲۴} بردوه.

(کارستن نیبوری) گه ریده ی دانیمارکیش له ناداری ۱۷۶۶ دا کاتیک له به غداد وه به ره و مووسل به (التون کوپرو) (پردی) ادا تیده په ریت، نه مه ی ده رباره ی تۆمار کردوه: (التون کوپرو) که مه به ستی (پردی زپرن یان پرده زپرنه) یه شارۆچکه یه کی چواره تا پینج سه د مالییه، ده که وتته نیمچه دورگه یه کی بجووکه وه له سه ر زتی خواروو (زاب الاسفل) هه روه ها پیشی گوتساره (پرده گه وره) و له سه ر یه کیک له باله کانی نه م روویاره وه دروستکراوه. خه لکی که له م پرده پایه به رزه ناناساییه ده دۆین، له وه ش ده دۆین که پرده کۆنه که ی پیش چند سالیکی رووخاوه، هینده ی نه م پرده به رز نه بووه، دروستکردنیشی به م به رزییه، وه ک ده گۆر نه وه

به وه ویه وه بووه که وه ستایه کیان ده ستنه که وتتوه که بتوانین له مه نزمتر دروستی بکات، له به نه وه ناچاربوون به م به رزییه بیت. نه وه پرده کۆنه رووخاوه ی پیش نه م پرده ی که نه بیور به سه ریدا تیه په ریبوو، حه سن پاشای والی به غداد سالی ۱۱۲۹/۱۷۱۲ ده ستکاری و چاکی کردبووه وه.

ج.س. بکینگهامی گه ریده ی نینگلیزیش سالی ۱۸۱۶ ی زاین کاتیک له هه ولیره و بۆ به غداد ده روات،

(التون کوپرو) (پردی) ادا تیده په ریت، ده لیت:

التون کوپرو) که به روویاره که ی ده گوتیت (هه م الذهب-زپراو) دو لقی هه یه، هه ر لقیکیان به به شیکی نه م شارۆچکه یه دا تیده په ریت. کاتیک له سه ره وه ده چیته ناویه وه پتویسته به سه ر پرده که دا په ریته وه، به لام کاتی چونه ده ره وه شت له سه ره وه ده به بیت به پردیکی تری وه ک نه وه پرده دا په ریته وه، هه ریه که شیان ته نه ها له یه ک که وانه پیک هاتوون، که به رزوو پانن و خواریه کی زۆر قووچیان هه یه ^{۲۵}.

هه روه ها (۵. ساوت گیت) ی گه ریده ی نینگلیزی له سالی ۱۸۴۰ ی زایندا کاتیک له به غداد وه بۆ هه ولیره روات و به (التون کوپرو) (پردی) ادا تیده په ریت، ده لیت: (له به رزییه وه بۆ زه وییه کی زۆر به بیت به ره و خوار بووینه وه، له وشه وه ریگه مان گرته به ر تاگه یشتینه شارۆچکه ی (التون کوپرو-پردی) که ده که وتته دورگه یه که وه له سه ر (زتی خواروو- الزاب الاسفل) که تیتته پیی ده لیتن (التون کوپرو صو) واته (روویاری پردی زپرن- نه ر الجسر الذهب). نه م ناوینانه ی که له یه ک کاتدا به روویاره شاره که ش ده گوتیت ده لیتن له وانیه به هۆی نه وه پاره زۆره وه بوویت که بۆ نه وه دووپرده گه وره یه خه رچ کرابیت که دورگه که به ده شتاییه سه ره کییه کانه وه ده به ستنه وه، هه رچه نه ده دیه نی دروستکردنی نه وه دوو پرده نه م ناوینانه ناگه یه نن.

دوو پرده که به خشت دروستکراوون و ^{۲۶} خشت ریژ کراوون، به ره و ناره راست به گۆشه یه کی قووچ و تیژ

^{۲۵} J.S. Buckingham. Travels in mesopotamia, Vol. II. P. 102.

^{۲۶} له نووسینه عه ره بییه که ی زانا توفیق وه هبیدا ده لیت (میلطان)، پوونی نه کردۆته وه که نایا (خشت ریژ به ردریژ، یان قیرتاویت). من وای بۆ ده چم مه به ستی له وه یه پوری زه ی

^{۲۴} Dr. leonhart Rauwolff's etinerary. a collection of cur ions travels and voyages, the first Tome, P.202, printed 1693 london

دریژه بنهوه که به گرانى لهسه ریکه وه بسۆى سهرده کهوت و هاتنه خواره وهشی لهو سهروه ههه کاریکى ترسناک بسوو. دورگه که بچوو که، شارۆچکه کهش زوریهى پوو به ره کهى گرتۆت وه، دانیشوانیشى لهسه د خیزان تیغناپه پ، نهم که میهش هتۆى نهوه بووه که له ییش هاره یسه کدا دهردى پشانه وه یان تیدا بلارۆت وه.

بهلام له (الموسوعة الإسلامية) وای ده رختوه که دوو پردى قووچى که وانیهى له بهرد دروستکراو شارۆچکه که به دهشتایه کانه وه ده بهستن، نهو پردیهى که به پروکاری دهشتایى لای چه پدایه، گه لیک به کارامه یى و نازایانه، له سهردۆلیکى قوول دروستکراوه، هیندهش به بهرزیه وه دروستکراوه که سه رجه مى شارۆچکه که له لایه ن بینه وه ده یسرت، بهلام دووه م پرد به پیچه وانسه وه له شارۆچکه که نزمتره وه شکموته سه ره پریگایه کی سه ره کیى نهو کاروانانه ی له نیرانه وه بۆ عیراق دین.

له وه ده چیت (دکتۆر راوولف) ی گه ریده ی نه لمانى، کاتیک له نیوه ی په که مى سه ده ی هه شته مى کۆچیدا به (التون کپرو- پردئ) دا تپه رپیت، پرده کۆنه که ماییت، که چی له وه نادیوت که شارۆچکه که له دورگه ی پوو به ره که دا بوویت، ههروه ها له وه نادیوت که پیش چوونه ناو شارۆچکه که وه به سه ر پردیکدا په رپیت وه. ههروه ها که پردى دووه م له ده رجه ی ژوو رویدا هه بوویت، له وانیه له سه رده مه دا، به شی خوارووی شارۆچکه که لقی نهو پوو به ره ی لى نه بوویت، من وای بۆ ده چم که زه ی شارۆچکه که له به شی خوارووی سه وه به ده شتایه کانه وه به ستراییت، واتا لقی پوو به ره که ی لى نه بوویت، دیاره ههروه ها پرده کهش، بهلام نه وه یان گومانی تیا دانیه که له ده رجه ی ژوو رووی سه وه

پردیک هه بووه. واشم به بیردایت که جیا بوونه وه ی زه ی شارۆچکه که ی نیسته له وشکانیه سه ره کیه که ی به شی خوارووی سه وه ده رنه نجامی کاریکى نه ندازه یى بوویت، چونکه پرده کۆنه پوو خاره که ی ژوو رووی شارۆچکه که نیجگار درۆ سووه، نه ستیلی پوو به ره کهش هینده فراوان بووه که ناره که ی بگرت هتۆى، به تابه تى له کانی لافارى نارۆژیدا، نه مجا کاتیکیش ویستورانه پردیکى نوئ دروستکن، ناچار بسون له گه رووی به شی خوارووی نیسان شارۆچکه که ده شتایه سه ره کیه که دا دروستی بکن، بۆ نه وه ی به شیکی زۆرى ناوی پوو به ره که ی پیادا به روات و بگرت هتۆ.

بهلام بۆ نهم کاره له کۆندا نهو پرده سه رسو هینه ریان له سه ر نهو دۆله دروستکردبوو که (نیبورا) له سالی ۱۷۶۶ ی زایندا دیبوی.

کووده کان به شاری (التون کپرو) ده لیتن (دورگه) واته (الشقه) (که رته که)، واما ن به بیردایت که نهم ناو لیتنانه له پاش هه لکه دندی جۆگه ی خواره وه ی پوو به ره که بوویت که له وه و پیش بۆی چوو بووین، نهو جۆگه یی که زه ی شاره که ی له ده شتایى خواره وه دا له تکرده بوو. بۆ نه وه ی نهو پرده ی له سه ر دروست بکرت، نه وه تا (نیبورا) ی گه ریده، که دوو سه ده له پاش (دکتۆر راوولف) به (التون کپرو- پردئ) دا تپه په ریت، بهو جۆره ده یگرت وه که پردیکى نویسی دیوه، که به رزوو سه ر بووه، پرده کۆنه کهش چه ند سالانیک له وه پیش پوو خاره، ههروه ها ده لیت که پرده کۆنه که وه ک نهم تازه یه به رز نه بووه، له پیشدا سه ره شمان زانسی که (حه سه ن پاشا)^{۲۷} (۱۷۱۷/۱۱۲۹) ییش نیو سه ده له تپه ر بوونی (نیبورا) به ویدا، نهم پرده ی^{۲۸} ده ستکاری و چاک کردبووه.

^{۲۷} تاریخ العراق بين احتلالين (۱۹۱/۵)

^{۲۸} زانا توفیق وهه یى نهم لیکن لینه وه به ی نووسیوه، له سالی ۱۹۵۶ دا له به شی نووه مى به رگی چواره مى کۆفاری (المسح العلمی العراقی) دا بلاری کردبووه وه. درایش به نامیلکه یه کی تابه تى چاپخانه ی مه جمعه بۆیان چاپ کردبوو.

پیارۆی هه ردوو پرده که خشته ر بووین، چونکه تابه نجاکانیش ته خشی ژوو ی ماله کانیش له سلیمانی له سه ر باری پانوی خشته ریژه کران و نیستهش له ۱۹۹۸ دا ژوو ی چه ندین سال بهو جۆره مارنه ته وه، جگه له وهش له وه ده مانه دا قیرساو کردنی ریگه ریان په پیدا نه بوو، جگه له وهش نه وه تا ده لیت: (دوو پرده که به خشت دروستکراوین.) - ره رگپه -

پاشکو

خشته‌ی نهو گزراڼه میژوو بیانه‌ی به‌سدر ناو لنینانی (زاب) دا هاتووه

بەرۆر	ژی سەرۆو	ژی خواروو	نەر مەیلەتانه‌ی ناویان لێناو
١٢٥٠ ییش زابین	—	زب شیلو (الزاب الأسفل) زبی خواروو	پادیشای ناشووی (تورکوش- نشرتا)
٧٢٤ ییش زابین	نهر زين الوهه الزاب الأعلى- پوویاری زبی سەرۆو	نهر زين شيلو نهر الزاب الأسفل- پوویاری زبی خواروو	پادیشای ناشووی سەرچۆن
٤٤٠ ییش زابین	زاب	زاب	هیرۆ دۆس
٤٠١ ییش زابین	—	زاباتوس	آکستون
دوور بەری ٢١٠- ١٢٠ ییش زابین	لیکوس	کاپوس	پولیبوس
دوور بەری ٦٢ ییش زابین- ١٩ پاش زابین	لیکوس	کاپوس	شراپو
١٢٠ زابین	(الیرکس) به‌ه‌له	—	بظلموس
٢٢٦-٢٩١ زابین	دیابه (دیاره)	نمودیابه (نهدیاره)	نهمیانوس
سەر دمی نیلامه‌تی	الزاب الأعلى	الزاب الأسفل	نوسه‌ره مورسلانه‌کان
١- سەده‌ی یه‌که‌می کۆچی	—	(آب مگرگان) به‌فارسی	(حافظه‌ی آبرو) فارسی
سەده‌ی چوارده‌هەمی زابین	—	آلتون کویو صویو (بەتورکی)	—
—	—	الزاب المجنون- زابه شیشه	حمد الله المستوف
٢- سەده‌ی یازده‌هەمی کۆچی	پوویاره شیشه- النهر المجنون	—	شهره‌فنامه میر شهره‌فەدینی تلیسی
سەده‌ی هەفده‌هەمی زابین	زاب صوی	آلتون صوی	نوسه‌ره‌ی تورکه‌کان
	خوتین	کوچک زاب	عوسمانیه‌کان
	ضرب صوی	—	—
	پویوک زاب	—	(تاقزیه) گه‌ریده‌ی فەرەسی
—	زرب	—	—
—	ژی سەرۆو الزاب الأعلى	ژی خواروو- الزاب الأسفل	کوردەکان
—	ژی بادیشان- زاب لهدینان	ژی کزیه- زاب کویستجاق	—

زردشت و ناپشته‌گی له ناسری میتروودا

هاشم حه‌مه عه‌بدوللا

هله‌ویدا به‌میترا وله‌فارسسی به‌ (مه‌را) ناری هاتووه. له‌ولاتی رۆم له‌س‌رده‌می کوم‌وس بویه شایینی په‌سمی ده‌وله‌تی رۆمانی^۱ هه‌روه‌ها له‌پال مه‌زدا و میترا‌دا چه‌ند خواوه‌ندیک‌ای تریان په‌رستووه له‌وانه (ناناهیتا) خوی بیت و به‌ره‌ک‌ت و (هزما) که‌لای هیندیه‌کان به‌ (سوما) ناسراوه.

به‌م شیوه‌یه‌بۆمان هرون ده‌بیتسه‌وه کۆمه‌له‌ ناریه‌کان که‌ له‌ ناوچه‌که‌دا نیشته‌جین بوون به‌روایان به‌ په‌رستی چه‌ند خویه‌ک هه‌بووه (تعددالالهه). دوا‌ی بلا‌وبوونه‌وه‌ی شایینی زه‌رده‌شتی نه‌م خویانه‌ هه‌ر مانه‌وه‌و ریزیان لی‌ده‌گیرا بۆگونج‌اندنی نایینه‌نۆی که‌یان پیاوانی شایینی زه‌رده‌شتی له‌گه‌ل خه‌لکی، به‌روایان به‌م خواوه‌ندانه هینتا، نه‌م خواوه‌ندانه له‌ناو یه‌شته‌کاندا هه‌مان ستایش و دوعاو نوویان بۆ کراوه‌وه هه‌ر وه‌کو نه‌وه‌ی خواوه‌ندیکی زه‌رده‌شتی بن‌ له‌و خواوه‌ندانه‌ش: میترا هه‌روه‌کو له‌ پیشه‌وه‌ ناماژه‌مان بۆ پیدا‌کردووه. که‌ خویا‌ی په‌یمان و پروناکی‌یه، نه‌ردوی سورا یاخود نانا‌هیتا خویا‌ی ناو به‌ره‌ک‌ت، له‌گه‌ل خویا‌ی شه‌رو سه‌ره‌ک‌وتن، خوارنه‌ که‌ به‌هزیه‌وه پادا‌شاکان ستایش و دوعای خۆیان ده‌کرد، فریشته‌کانی نه‌م خواوه‌ندانه‌ی چوونه‌ ناو تاینی زه‌رده‌شتی‌یه‌وه، کاری خۆیان ده‌بینی له‌سه‌ر ده‌مه‌کانی دوا دوا‌ی شایینی زه‌رده‌شتیدا، چونکه‌ زه‌رده‌شت له‌سه‌ره‌تای په‌یامه‌که‌ی هه‌روه‌کو بۆمان ده‌رده‌که‌وت هه‌موو شه‌و خواوه‌ندانه‌ی په‌ت

به‌ره‌تای شایین و باوه‌پله‌ کوردستاندا

مرۆف هه‌ر له‌ زۆر کۆنه‌وه هه‌ستی به‌ وه‌کردووه که‌ هیزه‌ سروشتی یه‌کان کاریگه‌ری زۆر یان هه‌یه له‌سه‌ر ژمانی پۆژانه‌ی و به‌رده‌وام له‌گه‌لیاندا ژیاوه، وله‌نات نه‌هینی یه‌کانی نه‌م هیزانه‌ ده‌سته‌وه‌ستان بووه‌ و ناچاره‌نای بۆردووه‌و په‌رستوویه‌تی تا‌کو له‌ترند و تیرۆیان خۆی بیاریزی.

کۆمه‌لی ناری یه‌کان له‌ ده‌هشتایه‌کانی خۆره‌لات و باکووری خۆره‌لاتی ده‌ریای قه‌زونه‌وه به‌ره‌وئیران و کوردستانی نیستا کۆچیان کرده‌وه تیا‌یدا نیشته‌جین بوون. لیره‌ناویران به‌ گه‌لانی هیندو ناری، گه‌لانی کوتیری و لۆلۆسی و کاشی و ماده‌کان نه‌وه‌ی نه‌م کۆمه‌له‌ ناریانن^۲

نه‌م گه‌لانه هیزو دیاره‌ سروشتی یه‌کانیان وه‌کو خۆرو مانک‌ه‌ وزه‌وی و شاگر و هه‌وا ده‌په‌رست، له‌گه‌ل نه‌مانه‌شدا چه‌ند خویه‌کی دیکه‌شیان ده‌په‌رست که‌به‌ هیزی خۆره‌وشت و بیرری مه‌عنه‌وی ده‌ناسرین. به‌م شیوه‌یه شایینی ناریه‌کان سه‌ره‌تا‌که‌ی له‌ هیزه‌ سروشتی‌یه‌کانه‌وه ده‌ستی پین‌کردووه.

(ناهورا) خویا‌یاسا و په‌یمان بووه‌لای هیندیه‌کان و به‌ (ناسوره) ناسراوه‌وه هه‌ردوو خواوه‌ند و ارون‌او میترا له‌ ژیرسایه‌یدا بوون. و مه‌زدا‌ش که‌ خویا‌ی خۆره‌وشت و ناوه‌دان کردنه‌وه‌یه له‌گه‌ل میترا لای تیرانیه‌کان دوو خواوه‌ندی سه‌ره‌کی بوون که‌ به‌ شیوه‌یه‌کی فراوان په‌رستراون. میترا خویا‌ی خۆر و پروناکی و په‌ یمان بووه له‌ناقیستادابه میترا و له‌زمانی به‌

^۱ کاریگه‌ری ناری میترا له‌ زمانی کوردییا، شیوه‌ی (میری) ماوه‌سه‌وه له‌ ناری میرزاو جوامیری و میری میران به‌دی ده‌کریت بۆ زیاتر زانیاری به‌روانه‌ ده‌ جمال رشید احمد، دوا‌سات کردیه فی بلاد سوپارتو، بغداد ۱۹۸۴، ص (۷).
^۲ و.ر. انج، الأديان المتنافسه، تاریخ العالم، المجلد الرابع، القاهرة، ص ۷۲

^۱ فؤاد حه‌مده خورشید التوزیع السکانی للهجات اللغة الکرديه، گۆناری کۆری زانیاری کورد به‌رگی دوره‌م و سه‌یه‌م، ۱۹۷۵ لایه‌په‌، (۶۱۵).

^۲ کریستی، ایران فی العهد الساسانیین، ترجمه، یحیی الخشاب، القاهرة، ۱۹۵۷، ص (۱۹)

کردتەوه و تەنها ئاھودامەزدای بە خوای تاک و تەنها
دانا^۱

وینەی زەر دەشت

ئاوی زەر دەشت:

بۆشی کردنەوهی ئاوی زەر دەشت گەلیک بۆچوون
هەبە لەوانە زەر دەشت خۆرەلات ناسەکان وای بۆدە چن کە ئاوی
زەر دەشت لە زەر لە گەل ئەستیرە پێک هاتوو، زەر
بە مانای زێڕو ئەستیرە بە مانای ئەستیرە ی ناسمانە
واتە ئەستیرە ی زێڕین یا خود ئەستیرە ی پرشنگدار دێت.^۱
بۆچوونیکسی تر بۆ ئاوی زەر دەشت ئەوهیە
لە زەر بە مانای زێڕ و تەلاو (شوش) بە مانای سوتاندن و
پرشنگدارە زانیەکی تر پای وایە کە ئاوی زەر دەشت
بە مانای پر ئەستیرە دیت یاوه کۆ دەلین کە ئەو
سەردەمە با بووه. هەر وەها بۆچوونیکسی دیکەش هەبە،
پاش ئەوهی زەر دەشت لە (بەلخ) دەستی کردووه
بە بلازد کردنەوهی ناینە کە ئاوی خۆی گۆڕیوه
و ناز ئاوی زەر دەشتی لە خوێ ئاوه کە ئاوی ئاژە لە،
بە پێچ ئەوهی ئەم ناوچە یە شوینی پەر وەر دە کردنی
ئاژەل بووه کە گەورەترین سەر مایە ی کۆچەرەکان
بووه بۆ ئەوه نە ریزیان لی گرتوون مندالە کانیان بە
ناویانەوه ناو ئاوه^۲ بەلام دیاکونوف وای بۆ دە چیت
کە ئاوی زەر دەشت ناویکی باری ئیرانی یە و ئەو
سەردەمە زۆر کەس ئەم ناویان هەبووه. لە
ئافیس تادا ئاوی زەر دەشت بە زەرە توشترە
(Zaratushatara) هاتوو. ^۳ بە مانای خواوەنی
خوشتری زەر دیت. گرێکە کانیی بە زەرە ئاشترا ناویان
بردوو و نووسەرە عەرەبە کانیی لە (زەرە ئاشتری)
پەهلەوی ئاوی زەر دەشتیان بە (زەرە دەشت) ناو
بردوو. جگە لەوه شە هەندێ سەرچاوهی تردا ئاوی
زەر دەشت بە (زەر دەشتی هاتوو)^۴

لە دایکە بوونی زەر دەشت

میترووی سەردەمی زەر دەشت تاکو ئیستا بە
تەواوی ناشکرا نێرە لیکۆلەر وەو میتروو نووسەکان
راو بۆچونی جیاوازیان لە و پر وە هەبە میتروو نووسی
یۆنانی کساتوس کە لە (۴۵۰) پ. ز ژاوه ژبانی
زەر دەشت بۆ ۶۰۰ سال پیش جەنگی پادشای
هەخامەنشسی خەشایارشا دژی گرێکەکان
دەگەرینیتەوه ئەو شەرە لە ۴۸۰ پ. ز پوری داوه
بەو پێرە لە نزیکی ۱۰۸۰ پ. ز ژاوه^۵ هەندیکی تر
بەروایان وایە کە زەر دەشت لە ۶۶۰ پ. ز لە دایک
بووه لە ۵۸۲ گیانی لە دەست داوه. ^۶ هەرچەندە لای
هەندیکی لە لیکۆلەرەوان بونی خودی خۆی بە
کەسایەتیهکی ئەفسانەیی دادەئین و بە گومانن لێی،
بەلام مامۆستا جاکسون (Jackson) کتیبیکسی لەسەر
ژبانی زەر دەشت نووسیوه و هەموو ئەو راو بۆچونانە ی
پوچەل کردوو ئەوه کە زەر دەشت پیاویکی ئەفسانەیی

^۱ کریستنن، المصدر السابق ص (۲۲)

^۲ عەبدوللا قەرەداغی زەرە دەشت ستۆکھۆلم، ۱۹۹۵، لاپەرە (۷۲).

^۳ عەبدوللا قەرەداغی، هەمان سەرچاوه ی پیشور، لـ ۷۲

^۴ ئەو واته: - گاماتا = شوانی ژبو، نارجاسب = نەسپی

خۆسەر، فرش ئوشترە = خاوەنی خوشتری جوان.

^۵ دیاکونوف، میدیا، وەرگێڕانی لە فارسی یەوه: برهان قانع،

پەغدا، ۱۹۷۸، لاپەرە (۵۲۲)

^۶ CLEMENT HUART, Ancient Persia and

Iranian Civilization, LONDON, 1972 p. 168

Ali Tamsen, M.D, and Iuri Tamsen, Studies in

Kurdish Society. Kurdistan. Times, No,2, 1992

U.S.A, P137,

^۱ ئەنداز حەویزی، ئافیس تادا، ستۆکھۆلم، ۱۹۹۲، لاپەرە (۱۲)

^۲ د. تقی الدباغ، الفکر الدینی القدییم بغداد، ص (۱۸۴)

گه‌یشته شه و نه‌نجامه‌ی له جیهاندا دوو جه‌مسره هه‌یه یه‌که‌میان جه‌مسره‌ی چاکه‌یه (Spanta Mainyu) و جه‌مسره‌ی خرابه (Angramainyu)^{۱۱} بۆیه هه‌رده‌م له‌بیر‌کردنه‌وه‌ی نه‌وه‌دا بوو بۆچی نهم دوو جه‌مسره هه‌یه و مرۆف چۆن ده‌توانی خۆی له خرابه کاری به‌دووور بگرت؟
تا له کۆتاییدا بریاری دا‌چیا به‌جن به‌یلتی و بگه‌رپته‌وه ناو کۆمه‌ل و په‌یامه‌که‌ی به‌ خه‌لکی بگه‌یه‌نیت.

شونینی له دایک بوونی زه‌رده‌شت

زاناکان و میژوو نووسان بۆیان ږوون نه بۆته‌وه زه‌رده‌شت له کوی له دایک بووه، زۆرینه‌یان رایان وایه له‌خۆره‌لاتی ده‌ریاچه‌ی ورمی بووه و هه‌ندیکێ تریان شاری شیز له نازه‌رباینجان به شونینی له دایک بوونی داده‌نین.^{۱۲}

هه‌رزه فیلدا له و بره‌ویه‌دایه که زه‌رده‌شت له بنه‌مه‌اله‌یه‌کی فه‌رمانه‌وه‌ی ماد بووه. گوایه له‌گه‌ل کاربه‌ده‌ستانی (ماددا) تیکچوووه و دراوه به دادگا و به‌بریاریک به‌خۆره‌لاتی ئه‌تیران دورخاوه‌ته‌وه^{۱۳}. به‌شیک له زمانه‌سه‌کان وای لیک ده‌ده‌نه‌وه که دیالیکی گاتا، دیالیکی خۆره‌لاتی ئه‌تیرانه‌و زه‌رده‌شت به‌م زمانه‌ دواره بۆیه‌نه‌بی له‌و شونینه‌ واته خۆره‌لاتی ئه‌تیران له دایک بووبی.

هه‌ندیکێ که خواپه‌زم له باکووری نه‌فغانستان به شونینی له دایک بوونی زه‌رده‌شت داده‌نین نه‌گه‌ر به‌راوردیک له تیوان شه ڤاو بۆچونه‌دا بکه‌ین، بۆمان ده‌ره‌که‌ویت که زه‌رده‌شت له باکووری خۆرشاوی ئه‌تیران واته کوردستانی شه‌مڕۆ له دایک بووه به‌ به‌لگه‌ی شه‌وه‌ی زه‌رده‌شت له چیا‌ی (سبلان) چۆته خه‌لوه‌تو گۆشه‌گیر بووه. نهم چیا‌یه له نازه‌ربایجان‌ه‌و له په‌رتوکی په‌هله‌وه‌یدا به‌ناوی چیا‌ی (هه‌کر) هاتووه و له نا‌ئیه‌ستا‌شدا باسی لوتکه چیا‌ی نوشیده‌م کراوه که

بیت میژووی زه‌رده‌شت بۆ سه‌ده‌ی هه‌رتهمی پ.ز. ده‌گه‌رپنیتته‌وه‌و پاش شه‌وه‌ی ۷۷ سال ژباوه له ۵۸۳ پ.ز له شه‌ریکدا له‌گه‌ل تۆرانیه‌کان کوژراوه^{۱۴}.

میژووی ژبان و مردنسی زه‌رده‌شت گه‌لیک نه‌فسانه‌و داستانی خه‌یالی بۆ دروست کراوه، نه‌مه‌یش وه‌کو هه‌موو پیغه‌مه‌به‌ره‌کانی دی بۆ ناساینی و پیوست بووه که شه‌و نه‌فسانه‌و داستانه‌ خه‌یالیانه‌ بخه‌رتنه‌ ناو میژووی ژبانی‌یه‌وه

سه‌رچاوه میژووییه‌کان نیشانمان ده‌ده‌ن باوکی زه‌رده‌شت، ناوی پووش نه‌سپ بووه و دایکی ناوی ده‌غدوقه‌یه‌وه^{۱۵}. نازناوی بنه‌مه‌اله‌یه‌کی (سپیتمان) به‌ پهی شه‌و نووسراوانه‌ی باسی ژبانی زه‌رده‌شت ده‌که‌ن، وای نیشان ده‌ده‌ن زه‌رده‌شت له ته‌مه‌نی هه‌وت سالی‌دا چۆته به‌ر خوتندن و لای زانای شه‌و سه‌رده‌مه‌ ناوی (به‌رزین) بووه خوتندویه‌تی. هه‌ر له منالی‌یه‌وه زه‌ره‌کی و تواناو به‌هه‌ره‌مه‌ندی زه‌رده‌شت ده‌رکه‌وتووه، هه‌ستی به‌ گه‌لیک شت کرده‌وه که گه‌له‌که‌ی پیوه‌ی گه‌یژده‌یه، بۆدۆزینه‌وه‌ی رینگه‌ چاره‌یه‌ک که له نیش و نازاری کۆمه‌له‌که‌ی که‌م بکاته‌وه هه‌رده‌م له‌و بیر‌کردنه‌وه‌ی قولدا بووه. زه‌رده‌شت ده‌یویست کاریکی مه‌زن نه‌نجام بدات، تا‌کو گه‌له‌که‌ی له‌و تاریکی‌یه‌ ڤزگار بکات. له ته‌مه‌نی ۳۰ سالی‌دا ده‌چیته چیا‌ی (سبلان) له‌وی گۆشه‌گیر ده‌به‌یو بۆ ماوه‌ی (۱۰) سال له‌م چیا‌یه‌دا ده‌ژی و له خۆرو مانگ و جولانه‌وه‌ی نه‌ستیره‌کان و ناوو هه‌وا ده‌کولیتته‌وه ته‌نیاش هاندهره بۆ لیکۆلینه‌وه‌و بیر‌کردنه‌وه له هه‌موو شه‌و کارو ږووداوانه‌ی به‌سه‌ر جیهاندا ږووده‌ات، له دواییدا به‌ڤای به‌وه‌هیتا نهم جیهانه‌ له‌سه‌ر یاسایه‌ک ده‌ڤوات به‌ڤیوه و ناهورامه‌زداش دروست که‌ری نهم جیهانه‌یه^{۱۶}. هه‌روه‌ها بۆی ده‌رکه‌وت خۆر هه‌رگیز کۆتایی نایه‌ت و شه‌ویش بی‌نه‌نجام نی‌یه که‌هه‌رگیز تاریکی ناتوانیت ږووناکێ خۆر دا‌پۆشیت. هه‌روه‌ها

^{۱۲} احمد امین، فجر الاسلام، بیروت، ۱۹۶۹، ص ۹۹.

^{۱۳} نه‌نداز هه‌ویزی، نا‌ئیه‌ستا‌هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پیشو لاپه‌ره (۱۳). سه‌باره‌ت به‌شی‌کردنه‌وه‌ی ناوی (پورش نه‌سپ) به‌ره‌نه (مسعود محمد، لسان الکرده، بغداد، ۱۹۸۷، ص ۲۲)

^{۱۴} CLEMENT Huart. OP.Cit, p.168

^{۱۵} احمد امین، فجر الاسلام، نفس المصدر السابق

^{۱۱} هاشم رضی، زه‌رده‌شت و نامۆزگاریه‌کانی، لاپه‌ره (۱۷)

^{۱۲} د. تقی الدباغ، الفکی الدینی القدی، نفس المصدر السابق ص ۱۸۵

^{۱۳} عه‌بدوللا قه‌ره‌داغی، زه‌رته‌شت، هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پیشوو لاپه‌ره ۵۱

و شهی ناڤیستا به چهند شیوهه یه ک و تراوه: به شتا، نابستا، ناویستا، ناڤیستا، دواى بلاویونهوهی نایینی نیسلام و داگیرکردنی ناوچه که له لایهن عهروه به کانهوه بهم کتیبه پیروزیان وتسه (الاستاق)^{۲۱}.

ناڤیستا له پینج بهش بیتکهاتوه:

۱- یه سنا: به مانای ستایش، نویژ، ناههنگی نایینی چهند مانه یه کی تر دیت، له (۷۲) بهش بیتکهاتوه و هه به شه، (Haiti) ناره، و (۱۷) بهشی (گاتا) یه، که یه سنا به گرنهترین و سهوه کی ترین بهشی ناڤیستا ده ژمهیردیت و بریتی یه له ستایش بۆ رهوشت چاکی و پیروزرکردنی کاری پاستی^{۲۲}، نه مهش به شیوهی ده بیتکی شیعی زۆر ئاسان نوسراوه و که پهی ده بیت دیالیکی زمانی ماده کان بوییت^{۲۳}. هه چهنده گاته کان به شتیکن له یه سنا به لام چونکه زه دهشت سرود بیتزه که یه تی، نهوا به به شتیکی جیا نوسراوه ته وه و پایه کانی نایینی زه دهشتی به پرونی تیدا دیاری کراوه.^{۲۴}

۲- یه شته کان: Yashiti: وشه یه کی ناڤیستایه به واتای نویژ، ستایش دیت ژماره ی یه شته کان نزیکه ی بیست و یه ک یه شته، هه به شتیکن نامیلکه یه که بۆ خۆی، هه ره شهش ناوی یه کیتیکن له خواوهنده کانی لی تراوه.

۳- قیسه پهرت: یاخود (قیسه پهرت) له ناڤیستادا به Visperatavo ناوی هاتوه به واتای گشت سهروه ران دیت له کات و شوینی تایبه تیدا له گه له یه سنا ده خوینرتسه وه و له بیست و سێ بهش بیتکهاتوه.

۴- ویدوداد: به دوو شیوه ناوی هاتوه (Vandidad) و وی دئودات به مانای (یاسای دژ به دیو) له بیست و دوو نامیلکه بیتکهاتوه و تامانجی له ناو بردن و سپنه وهی هه موو پروداویکی خراپه.

یه کیتیکه له لوتکه به رزه کانی (سبلان)^{۲۵}. ههروه ها لای هه ندیکی تر له زاناکان ناشکرا بوه که زمانی ناڤیستا زمانی نایینی و شارستانیه تی ماده کان بوه.^{۲۶}

ناڤیستا:

و شهی ناڤیستا به چهند واتایه ک یان به چهند شیوهه یه ک لیکدراوه ته وه: هه ندیک به مانای بنه روت و دامه زرار لیکى ده ده نه وه.^{۲۷} هه ندیکی تر به واتای (پهنا) و کۆله که و بناغه لیکى ده ده نه وه. زانایان له سه نه وه ریکه وتوون که ناڤیستا به مانای کۆله که و بناغه دیت.^{۲۸}

ناڤیستا کتیبه کی پیروزی نایینی زه ده شتی یه کانه و یه که م نوسراوی گه لانی نیرانی یه و بریتی یه له کۆمه له باس و خواستیکی جۆر به جۆری نه فسانه یی و نامۆزگاری له بواری چا که و خراپه دا.^{۲۹} به گرنهترین پاشماوه ی زمان و نه ده بیاتی شیرانی ده ژمهیردیت و به زمانیکی کۆنی ره سه نی شیرانی نوسراوه ته وه. له گه له زمانی سانسکریتیدا زۆر له یه ک ده چن^{۳۰}. ههروه ها زمانی ناڤیستا به زمانی نایینی و شارستانیه تی ماده کان ده ژمهیردیت و زمانی کوردی نه وه ی نه و زمانه یه^{۳۱}. به لام هه ندیک له زانایان زمانی نووسینی ناڤیستا به زمانی دانیشتوانی (به له خ) ده زانن، تا کو نیستا کیشه ی زمانی ناڤیستا یه ک لا نه بۆته وه و لیکۆلینه وه و تووینسه وه ی نه و تۆله به رده ستان نه یه که له گه له زمانه کانی تری نه و سه رده مه دا به راوورد بکرت.

^{۲۱} عه بدولا قه ره داغی. هه مان سه رچاوه ی پیشو. له ۶۰

^{۲۲} سۆکۆلۆف، زمانی ناڤیستا. وه رگه یانی محمد امین هه ورامانی به عه داد. ۱۹۸۸. لاپه ره (۴)

^{۲۳} عه بدولا قه ره داغی، زه ره شهت، هه مان سه رچاوه ی پیشو لاپه ره (۸۵)

^{۲۴} هاشم رضی، زه ره شهت و نامۆزگاریه کانی، هه مان سه رچاوه ی پیشو لاپه ره (۱۲۰)

^{۲۵} دیاکونوف، میدیا، وه رگه یانی بووهان قانع، هه مان سه رچاوه ی پیشو لاپه ره (۸۱).

^{۲۶} هاشم رضی، هه مان سه رچاوه ی پیشو، لاپه ره (۱۲۰)

^{۲۷} سۆکۆلۆف، زمانی ناڤیستا، هه مان سه رچاوه ی پیشو لاپه ره (۴).

^{۲۸} احمد امین، فجر الاسلام نفس المصدر السابق، ص ۱۰۰

^{۲۹} عه بدولا قه ره داغی، هه مان سه رچاوه ی پیشو، لاپه ره (۹۵)

^{۳۰} Ali TamSen, M.D IuriTamsen, studies in

kurdish, Kurdistan times, NO2. 1992. P. 139

^{۳۱} نه نداز هه ریزی، هه مان سه رچاوه ی پیشو، لاپه ره (۲۲)

۵- ورده نائیتا: به په هله وهی پښی ده وتریت (خوردنک نه پستاکن). به مانای نائیتای بچووک دئ. له سرده می شاپووری دووه مدا (۳۱۰-۳۲۹ ز) له هشت بهش پیکهاتوره.^{۲۰}

نهو نائیتایه ی نیتا ماره هه مان نائیتای کون نریه به لکو له کاتی هیرشه کانی نه سکه نده ری مه کدونی بز سر شیران سوتاوه هه روه ها جاریکی تر (له سرده می روخانی ده ولته تی ساسانشدا کتیبی نائیتا تووشی سوتاندن و فهوتان بووه ته وه / نهو په رتوکه نائیتایه ی که له کاتی خزیدا له سر پیتی دو انزه هه زار گا به ناری نالتوون نورسراوه^{۲۱} له په رتگای شاهانه ی (شیز) پاریزراو بووه، دواتر له سرده می ساسانی په کان جاریکی تر کتوکرایه وه نووسرایه وه که له بیست و یه کت په رتوکدا که له (۲۴۵۷۰۰) وشه پیکهاتبوو، به لام نه وه ی مایه ی دلته نگریه نه مهرق تنها (۸۳۰۰۰) وشه ی لی ماره.^{۲۲}

سرده می نووسینی نائیتا بز تنه نیا چاخیک ناگه پتسه وه به لکو له چه ند سرده می کدا نووسراوه ته وه. گا ته کان که به کونترین به شی نائیتا داده نریت و سرودی خودی زه رده شت خزیه تی له هه مو به شه کانی تری نائیتا کونتره، موعه کانیش له سرده مه کانی دواتردا چه ند زانیاری په کیان سه باره ت به زانستی پزیشکی و نه ستیره ناسی بز زیاتر کردوه.

شیره ی نووسینی نائیتا به (دینده بیر) ده ناسرئ که جزوه نووسینیکی نایی نهو سرده مه بوه. زمانی نائیتا له گهل زمانی سانسکریتی و پارسی کون زور له یه که وه نریکن تا کو نیتاش هه ندئ ووشه ی (نائیتا) له زمانی کوردی و فارسی دا به دی ده کريت.^{۲۳}

شاهورامه زدا

شاهورامه زدا نهو خوابیده که زه رده شت به تاکه خوی داناره و په رستویه تی که ماناکه ی به واتای خوی

داناو زیره کی دیت، وه کو نارونه هه وت سیفته تی هه یه، پورناکی کرده وه ی چاک، راستی، ده سلات، هیز، به خشنده بی، نه مری،^{۲۴} زاناکان مانای شاهورامه زدا پان به چه ند جزویک لیک داوه ته وه له وانه: به مانای دروست که رو به خشینه ری هه موو شتیک دئ، هه روه ها شاهورا به واتای دروست که ریش هاتوه، مه زداش به واتای گه وره ی دروست که ربووه، له م پوه وه شاهورامه زدا به واتای دانای گه وره ی دروست که ر دیت،^{۲۵} هه روه ها شاهورا به مانای ناگر لیکدراوه ته وه که له دو بهش پیکهاتوره، شاهورا به واتای ناگر، نا- به واتای هاتن، شاهورا له خودی ناگروه یا رۆشناییه وه په یدا بووه^{۲۶}، شاهورا هه مان (وارونایه) که گهلانی هیندو نه وروپی په رستویانه، جیوازی نیوان شاهورا و دیوا که خوی شه رو کاری به دکاری په به پوونی دیاره، پاشماوه ی (دیوا) له ناری کوردی دا به (دیو) ماره ته وه که مانای دهنده یا خود شه یان پیاویکی نادیاری ترستاکن دیت. له کرمانجی ژورودا به (دین) ماره ته وه که به مانای شیت دیت و هیچ په یوه نندی په کی له گهل وشه ی نایین دانریه چورامه زدا له نایینی زه رده شتی دا هیچ وینه و شیره یه کی نه بووه و دژی هه موو نهو بیرو باوه رانه ی پیشوری خوی بووه سه باره ت به لیکچوونی خواکانیان، به لام هه ندیک له زاناکان پروایان وایه که (پروانه ژماره ۱۱) وینه ی شاهورامه زدا یه، به لام هه ندیک تر له زاناکان ده لاین شاهورامه زدا به نلاشده یه و وینه ی نریه، به لکو شاهورامه زدا دروشم یان نیشانه یان هیمای هه یه و له سر نه خشه هه لکه ندراره کانی پیرسیپولیس و نه خشی روسته میس ده بیئرئ، شیوه ی شه دروشمه له ناو گهلانی ناوچه که دا به تایبه تی

^{۲۱} Ali Tamsen, Op.cit, P.144

^{۲۲} عه بدوللا قهره داغی، زه رده شت هه مان سه رچاره ی پیشو، لاپه ره (۹۸)

^{۲۳} محمه مد مهر دخی کوردستانی، میژوی کوردو کوردستان، وه رگیرانی عه بدول که ریم محمد سعید، به بغداد، ۱۹۹۱، لاپه ره (۹۸)

^{۲۴} د. جمال رشید، دراسات کرده ی بلاد سوربارتو، بغداد، ۱۹۸۴، ص (۱۴)

^{۲۰} عه بدولا قهره داغی، هه مان سه رچاره ی پیشو، لاپه ره (۷۷)
^{۲۱} د. تقی الدباغ، الفكر الديني القديم نفس المصدر السابق، ص (۱۶۸)

^{۲۲} نهنداز حه ویزی هه مان سه رچاره ی پیشو، لاپه ره ۲۰
^{۲۳} نهنداز حه ویزی، هه مان سه رچاره ی پیشو لاپه ره ۲۱.

رولاتی شیوی نیروان دورویاره گهو و میسر نیشانه
بووه بۆ خواکانیان (بهروانه ونه‌ی ژماره ۲۲)

۳- کرداری باش Huarshata

بۆ نهره‌ی مرۆڤ له خرابه و به‌دکاری به‌دوور بیت
په‌یوسته هه‌رده‌م کساری چاکه بکات و کرده‌وه‌گانی
سوورده‌خش بیت، به‌و شیوه‌یه ناهورامه‌زدا لێ‌ی پازی
ده‌بیت و پاداشتی ماسدی نهم جیهانه‌و چاکه‌ی نه‌و
دنیاشی له‌سه‌ر پرده‌ی چینوت ده‌داته‌وه. هه‌روه‌کو له
گاته‌کاندا باسی ده‌کات پووحی مرۆڤی چاکه‌کار زۆر به
ناسانی به‌سه‌ر نهم پرده‌دا ده‌په‌رسته‌وه و کێشیکسی زۆر
جوانی پانزه‌ ساله ده‌بیات بۆ لای ناهورامه‌زدا و پاشان
ده‌چیتته نار به‌هه‌شته‌وه.^{۹۹}

زه‌رده‌شت زۆر سه‌ولی داوه که کۆمه‌لگایه‌کی
کشت وکالی دروست بکات و ناژه‌لی سوود به‌خش
په‌روه‌ده بکهن و نهمه‌ی به‌کاریکسی پیروزی نایینی دا
ده‌نا. "مه‌به‌ستی زه‌رده‌شت له‌م کاره نه‌وه‌بوو
گه‌له‌که‌ی خۆیان به‌ کشت و کاله‌وه خه‌ریک بکهن و
زه‌وی شاه‌دان بکه‌نه‌وه تاره‌کو نیشه‌جی بن و
دوو‌رکه‌ونه‌وه له کۆچ و کۆچ په‌وی و چاکردنی باری
نابووری‌یان، هه‌روه‌ها زه‌رده‌شت زۆر پیزی له ناژه‌لی
سوود به‌خش گرتوه به تایبه‌تی سه‌ک، که‌وه‌کو مرۆڤ
پیزی لێ‌گیراوه، وسزای توندی نه‌و که‌سانه‌ی داوه که
سه‌ک ده‌کوژن یان تیسقانی گه‌وره‌ی ده‌ده‌نن، مارو
میروو و کرم و هه‌شیش زۆر زیان به‌خشی سووه
کوشتنی به‌ په‌وا زانیوه.

زه‌رده‌شت پۆز و گرتنی قه‌ده‌غه‌کردوه، تاکو
به‌رده‌وام خه‌ریکی کشتوکال و په‌روه‌رده‌کردنی ناژه‌ل
بن، چونکه پۆز و گرتن له شیان بی‌هه‌یز ده‌کات و
به‌رووبه‌یان که‌م ده‌کاته‌وه.^{۱۰۰}

زه‌رده‌شت بۆ په‌شخستی باری نابووری قوریانی
ناژه‌لی قه‌ده‌غه‌کردوه و سۆزو به‌زه‌یی به‌ ناژه‌لدا
هاتوه‌ته‌وه که له ناهه‌نگه‌کاندا ده‌ببینی چون
مامه‌له له‌گه‌ل ناژه‌له قوریانه‌کاندا ده‌کهن و په‌شتیان
ده‌شکینن و چارسان هه‌لده‌کۆلن، بی‌گومان نهم
کرده‌وانه‌ بالی به‌ زه‌رده‌شته‌وه تا نهم ناهه‌نگانه
په‌بگه‌رت و به‌ کاریکسی ناپه‌سه‌ندی داده‌نان، هه‌روه‌ها
خواردنه‌وه‌ی شه‌رابی (هۆمیا) ی قه‌ده‌غه‌کرد که
موشه‌کان له ناهه‌نگه‌ نایینی‌یه‌کاندا ده‌یانخواره‌وه.^{۱۰۱}

له په‌کێک له گه‌فت و گۆکانی زه‌رده‌شت له‌گه‌ل
ناهورامه‌زدا، زه‌رده‌شت په‌سیار له ناهورامه‌زدا
ده‌کات: (کێ‌یه جوله‌ی خۆرو مانگی داناره؟ کێ‌یه‌ وا
له مانگه‌ ده‌کات گه‌وره‌بیت و به‌جووک بیه‌ته‌وه؟ کێ‌یه
زه‌وی به‌رزکردۆته‌وه و ناسانی گرتوه؟ کێ‌یه‌ ناو
گیای پاراستوه؟ کێ‌یه‌ خه‌یرایی هه‌وا هه‌وری دیاری
کردوه؟ کێ‌یه‌ بیری باشی داناره؟ نه‌ی
ناهورامه‌زدا؟^{۱۰۲}

بیروباوه‌ری نایینی زه‌رده‌شتی:

کۆله‌که‌ی نایینی زه‌رده‌شتی له‌سه‌ر نهم خالانه‌یه‌ت

- ۱- بیری باش Humata
- ۲- گه‌فتی باش Huhata

^{۹۹} هاشم رضی، زه‌رده‌شت و نامۆزگاریه‌گانی، لاره‌به (۷۰)
^{۱۰۰} علی سیدو الگورانت، گۆڤاری کۆماری زانیاری کورد، لاره‌به
 (۵۹۰).
^{۱۰۱} احمد امین، فجر الاسلام نفس المصدر السابق، ص (۱۰۲)
^{۱۰۲} طه باقر، مقدمة لى تاریخ الحضارات القديمة، ج ۲، ص
 (۴۲۸)

^{۱۰۲} ول دیوانت، قصة الحضارة، ترجمة د. زکی نجیب عمرد،
ج ۲، القاهرة، ص (۴۲۸)

زهردهشت ناووه، ههواو شاگرو زهوی زۆر لاپیروژ بووه و پیس کردنی ههریهک لهه چوار توخمه ی قهدهغه کردوو و په کاریکی نارهواو دژی نایینی زهردهشتی داناووه. ^{۱۴} بۆ نمونه چل و بهرک و کهل و بهلیان له ناری رهواندا نهشتوو به لکو ناریان تهنها بۆ خواردنهوه و شوادانی زهوی به کارهیناره. ^{۱۵} پاکتی ههرایان زۆر لاهه بهست بووه، نهوه تا مرغهکان له کاتی ستایش و نزاکردندا بهرامبهر سهکزی شاگر له پهرستگاگاندا دهه میان بهدهم بۆش دهه پیچایهوه نهوه که ههناسهیان ناگره که پیس بکات و له پیروزی کهم بکاتهوه. ^{۱۶} خانوو کانیشیان له هه چوار لاهه په نجهه ی تیا بووه تا کو بهردهوام ههواو زووره کان بگۆریت و پاکت بیت. ^{۱۷} و شاگریش چیگیه کی پیروزی هه بووه لای زهردهشتی بهکان و به دروشمی روحی خوار ناهورامه زدیان داناووه و له پهرستگاگاندا دایان گیرساندوه له چوار دهوری کۆبوونه تهوه و ستایش و نزاو نوژیان نه بهرده میان ده کرد. ریزی خاکیان به جۆریک گرتوه که ناییت مردور بخریته گلهوه نهوه که پیس بکات. به لکو ده بیت لاشه ی مردوه که له سهر بهرزایی شاخ دابنریت، تاره کو بالنده ی گۆشت خۆر گۆشته که ی ده خوات و پاشان نیسقانه که یان کۆده کردهوه و ده یانخسته نار کو به و ده یانناشت تاره کو زهوی به پاکتی بهینیتهوه.

لهه شوپشه کۆمه لایه ته یه ی زهردهشت هینایه دی، گۆپانیککی بنه په ته له داب و نه ریتی کۆمه لدا کردهوه، هه ندیک داب و نه ریتی پیش خۆی لاهرده و هه کو سووخواردن، گه رانهوه ی نامانه ته و سه ر راستی و پاکتی و له خواترسی و ناموسی به نه رکیکی پیروژ داناووه کفرکردن و هه لگه رانهوه ی له نایینی زهردهشتی سزاکه ی به له سه داره دان بووه. ^{۱۸}

ههروه ها زهردهشت بۆ ریکخستنی بهاری کۆمه لایه ته ی، ژنی له یاد نه کردوووه چه ند رینمایه ی یاسایه کی داناووه تاره کو ژن شان به شانی پیار خاوه ن

مال بیت و ریزی له یگیریت، نهوه تا زهردهشت له گهل لوانی کو به کج دا ده دویت و ده لیت اکیزان و کو به لاهه کان کاتیکی دینه په یمان بهستن ی هه وه ریتی، پیتان راده که یه نم و نه م په ندهم له ی بگرن و له یادی مه کدن. با هیوا و کارو کۆششتان له ژیاندا پاسپارده ی ریکه راست بیت. ^{۱۸} و له بهشی چواره م بهندی چل و حدوت ی ونیدیادا ناهورامه زدا به سپیتمان زهردهشت ده لیت: (نهوانه ی ژنیان نییه، من ژنیان نه ده من، نهوانه ی میردیان نییه، من میردیان نه ده من، هه موو کۆمه کی نهوانه بکن که کهم ده سه لاتن، بۆ نهوه ی له کاتی گهروه بونیاندا ژن بهینن). ^{۱۹}

زهردهشت بهروای به جیهانی دوا ی مردن و زیندوو بووه هه بووه، پاداشتی نه رونیای به و که سانه داوه که به بهی رینمایه کانی نایینی زهردهشتی رۆشتون به ریهوه، به و جۆره بیری فله سه فی نایینی زهردهشتی که مردوووه که مردوووه بۆ ساوه ی سه ر رۆژ رۆجه که ی له نزیکی لاشه که یه وه ماوه ته وه له رۆژی چواره مدا، روحی مردوووه که نه گه ر چاکه کار بیت نهوا کی ریکی جوان رقه شه نک ده بیانه لای ناهورامه زداونه گه ر خرابه کاریش بیت نهوا پیره ژنیکی ناشیرین ده بیانه لای نه هریه من.

ههروه ها هانی خه لکیشی داوه که گرنگی به ده ندرستی خۆیان به دن و دووره به ریز بوهستن له هه موو کارو کرده وه یه ک که کار بکاته سه ر ته ندرستیان. خۆشتن و سه رتاشین و پاکت راگرتنی چل و بهرک کاریکی نایینی پیروژه بووه و ناهورامه زدا ره زامه ندی له سه ر بووه.

به بهی نایینی زهردهشتی هه موو که سیککی زهردهشتی ده بیت رۆژی بینچ جار نو یژ بکات و ستایش و نزا بخوینیته وه، هه ر که سیک سن جار به رۆشتایه ته پهرستگا و ستایش و نزا ی بکرده به بۆ ناهورامه زدا ژنیکی ناسوووه و خۆشی یه کی روحی گرنگی ده ست ده کهوت. ^{۲۰}

یه کتاپه رستی ۱

ههروه کو له وه و پیتش باسه مان کرد نایینی پیتش زهردهشت بهروای به چه ند خوا یه ک به ووه به لام

^{۱۸} هلثم رضی، زهردهشت و نامۆزگاریه کانی هه مان سه رچاره ی پیشوو، لاپه ره (۱۳۱)
^{۱۹} عه بدوللا قه ره داغی هه مان سه رچاره ی پیشوو، لاپه ره ۱۳۹
^{۲۰} د. تنی الدباغ الفکی الدینی القدییم، ص (۱۸۹).
^{۲۱} نه نذازه ریزی نا قیستا هه مان سه رچاره ی پیشوو، لاپه ره (۱۴).
^{۲۲} کریستنن، نفس المصدرا السابق ص (۱۵۲)

^{۱۴} CLEMENT Huart. Ancient persia and Iranian Civilization. london, p. 82
^{۱۵} کریستنن، ایران فی عهد الساسانیین، ترجمه یحیی الخشاب، نفس المصدرا السابق ص (۱۲۴)
^{۱۶} کریستنن نفس المصدرا السابق ص (۱۵۲).
^{۱۷} عه بدوللا قه ره داغی، زهردهشت هه مان سه رچاره ی پیشوو، لاپه ره (۱۳۱)
^{۱۸} ول دیورانن، قسه الحضاره، ج ۲ نفس المصدرا السابق ص (۴۳۳)

ستایش بۆ ناهورامه زدا بکريت. پيتوسته ههمان پيزو ستایش بۆ نههریمه نیش دابنريت، که له نائیتسادا به هیچ شیوهیه ک کرداری له و شیوهیه بهدی ناکريت، به لکو ده بینین ناهورامه زدا به گشت هیزو توانایه که به بهرنگاری نههریمه ن ده پیتسه و نفره تی لی ده کات^{۶۶}.

بلاویوونه وهی نایینی زهرده شتی:

سهره تای بلاویوونه وهی نایینی زهرده شتی له سهرده می هه خامه نشیه کانه وه، له ههریمه کانی باکووری رۆژناوای شیران ده ست پی ده کات واته نازه ریاچان، به لام له بهر نه وهی سهر کردایه تی به کی نایینی گه وره له ناوچه که دا هه بووه دژایه تی نایینه نوئ که یه بیان کرده و ریگه بیان نه داوه زهرده شت په یامه که می بلاویکاته وه، بۆه ناچار بووه روو بکاته شاری به لخ له باکووری خۆر ه لاتی شیران وه له ژیر سایه ی پادشای ناوچه که (Vishtaspa) دا بۆی که له شانامه دا به گوشتاسب ناوبراوه، زهرده شت توانی قایلی بکات که باوه ر به نایینه که می به پیتیت^{۶۷}.

رایه کی تر هیه که سهرده می بلاویوونه وهی نایینی زهرده شتی ده گه پیتسه وه بۆ سهرده می فه رمانه وایی (داربوش) ی یه که م که له (۵۲۲- ۴۸۶ پ.ز)^{۶۸}، هه ندیکی تر له زاناکان رایه کی جیاوازی تریان هیه و بۆ سهرده می کی کۆنتری ده گه پیتسه وه واته پیش سهرده می هه خامه نشی یه کان به به لگی نه وهی له نائیتسادا باسی پادشاکانی هه خامه نشی و چالاکیه کانیا ن نه کراوه، به لام نه وانمی که باوه ریا ن به وه بوه نایینی زهرده شتی بۆ سهرده می هه خامه نشی ده گه پیتسه وه وای بۆ ده چن که له نائیتسادا باسی سهرده می کۆنیا ن پیرۆز بووه و هه ر نه وانیه یان نووسیوه ته وه^{۶۹}.

نه وهی زانراوه و ناشکرایه، نایینی زهرده شتی له سهرده می فه رمانه وایی داربوشی یه که سدا به نایینی ره می ده وله تی هه خامه نشی ناسراوه وه له هه موو ناوچه کانی تری شیراندا ته شه نه ی کرده و بلاویوونه ته وه. هه رچه نده له سهرده می نه رتاحشای

له هه مووخوا زساتر ناهورامه ز دایان په رستوه، که نه مه ش هه نگاری کی گرنگه بۆه کتاپه رستی. یه کتاپه رستی لای زهرده شت بریتی له په رستی ناهورامه زدا، که تاکه خوی جیهان و مرۆف و نازه ل بوه هه مووشتیکی دروست کرده وه و پئ نیشاندهری ریگه ی راستی مرۆفه، نه وه تا زهرده شت گت و گتو له گه ل ناهورامه زدا ده کات و ده لیت: (ئه می مه زدا به چاری دل روانیه تو، له بیری خۆم تیگه ی شتم، که تو سهره تای، تو سه رچاوه ی، پاکیت، تو هینه ری راستیت و تو داد پهروه رو داد گه ری کاری جیهانیت^{۷۰}).

زاناکان و میژوو نوسان دوو رای جیاوازیان له سهر نایینی زهرده شتی هیه، به شیکیان رایان وایه که نه م نایینه یه کتاپه رستی یه و ناهورامه زدا خوی هه موو جیهانه، به شیکی تریان رایان وایه که نایینی زهرده شتی دووانه په رستی بووه واته دوویان له یه ک کاتدا په رستوه نه مه ش له شیوه ی رواله تی قسه کانی زهرده شته وه به دی ده کریت به لام (Haug) ی نو سه ر رایه کی جیاوازی هیه، که ده لی زهرده شت له پروری خوی په رستی یه وه (اللاهوت) یه کتاپه رستی بووه ههروه هاله رووی فه لسه فی شه وه دووانه په رستی بووه^{۷۱}. به لام له گاته کانددا ده رده که ویت که ناهورامه زدا دروست که ری جیهانه و سهروه رودانایه و خوا یه که هه رده م ده مینتی^{۷۲}.

لیره دا پیتوسته نه وه ده ست نیشان بکه ی ن که نایینی زهرده شتی، نه گه ر دووانه په رستی بیت، پیتوسته له سه ر هه موو په پیره و که رانی نه م نایینه هه ر دوو خوا وه نده ناهورامه زدا و نههریمه ن له هه مان کاتدا په رستن و پیزیان لی پگرن و ستایشیان بکه ن، نه مه خالیتک و خالیتیکی تریش، کاتیک نایینی زهرده شتی به دووانه په رستی داده نریت که ناهورامه زدا و نههریمه ن هه مان هیزو توانا و ده سه لاتیا ن به سه ر جیهاندا هه بیت، په پیره و که رانی پایه ندبن به فه رمایشته کانی هه ر دوو خوا که وه به لام ده بینین که ناهورامه زدا ی دروست که ری جیهان هانده ری مرۆفه بۆ کاری چاکه و ریگه ی راستیان نیشان ده دات و بهر نه نگاری هه موو کاریکی نابجی ده پیتسه وه که نههریمه ن پالیتستی ده کات. نه مه و له لایه کی دیکه وه، نه گه ر له سیسته می دووانه په رستی دا پیزو

^{۶۶} هاشم رضی، هه مان سه رچاوه، لاپه ره (۷۸)

^{۶۷} نه نداز هویزی، نائیتسا، هه مان سه رچاوه ی پیتسه لاپه ره، ۱۲

^{۶۸} د. سامی سعید الأحمد، رضا جواد الهاشمی، تاریخ الشرق

القديم، ص (۱۱۰)

^{۶۹} دیاکونوف، میدیا، هه مان سه رچاوه ی پیتسه، لاپه ره (۸۳).

^{۷۰} عه بدوللاته ده اغی، هه مان سه رچاوه ی پیتسه، لاپه ره، ۹۸

^{۷۱} احمد امین خیر الاسلام، ص ۱۰۳

^{۷۲} هاشم رضی، هه مان سه رچاوه ی پیتسه و لاپه ره (۷۶)

نایینی زهردهشتی ده ژمیردیت و ندرده شیریه کهم (۲۲۶-۲۴۱ز) که به دامه زرنه ری ده ولهتی ساسانی دانه نری به نایینی په سمی ده ولهتی ساسانی ناساندو فرمانی به (تهنسر) دا که به شه پهرش و بلاوه کانی نایستاکو بکاته وه و جاریکی تر له پرتو و کیتی نوی دا بینوسیته وه.^{۶۵}

له سدرده می فرمانه وای شاپوری په کهمدا ۲۴۱- ۲۲۲ز نوسخه یه ک له و پرتو که می که (تهنسر) نووسیوی خرایه په رستگای (نازه ر گوشه سب) له شاری شیز، به لام ناکوکی له نیوان پیاره نایینی په زهردهشتی په کان وای له شاپوری دوهم (۳۱۰-۳۷۹ز) کرد فرمان بدا که گوره پیوانی نایینی زهردهشتی کو بینه وه و کو پریکی نایینی گرنکک بیهستن و به هربدی هردان (نادر به دمهر سپندان) سه رز کایه تی بکات، له نه نجامدا له سهریه ک ده قی نایستاکو ری ک که وتن و کردیان به (۲۱) به شه وه.^{۶۶}

به م شیوه یه نایینی زهردهشتی به رده وام بو و موعه کانیش جیگایه کی پیرو زو ری زکی بی پایانیان هه بو له ناو کو مه لدا. به لام بلاو بوونه وه ی نایینی عیسیای و- باوه ری مانی و مه زده کی کاری زوری کرده سه نایینی زهردهشتی و ریگر بوون له به رده م بلاو بوونه وه ی زهردهشتیه تدا، تاوه کو وای لی هات موعه کان رز له دوی رز پایه و ده سه لاتیان کهم بو وه و توانای راگرتنی په و ته نایینی په نوی که یه بیان نه بو و پرونا کبیرانی نه و سه رده مه بنه مای په وشتیان کرد بو و پیودانگیک نه ک باوه ری نایینی، نه مدهش بو و هوی نه وه ی گومان له سه نایینی زهردهشتی زیاتر بیت. له چاو بی که وتنی کدا له نیوان موعی ک و قه شه یه کی مده سیحی ناری مه هران گه شن سپه کاتی خوی زهردهشتی بو و ناوی خوی گو پیو بو جورجیس، موعه که ده لیت نیمه ناگر به خواره ند دانایین بدلکو به هوی وه خودا ده په رستین هه روه کو چون نیوه به هوی خاچه وه چون خودا ده په رستن، (جورجیس) وه لامی ده داته وه و ده لی چند به شیک له نایستات بو ده خو نیمه وه که تیایدا باسی ناگر کراوه وه کو خواره ند، موعه کهش بو ده ریاز بوون له و باسه ده لیت: نیمه ناگر ده په رستین له به رنه وه ی له خودی ناهورامه زدایه، جورجیس وه لامی ده داته وه و ده لی:

^{۶۵} کریستن، ایران فی عهد الساسانین، نفس المصدر السابق، ص (۱۳۰)

^{۶۶} همان سه رجاهی پیشورن ص (۱۳۱).

دوه مده خه لکی گه رانه وه سه ر نایینی په سمی ده ولهتی هه خامه نشی ناسینراو له هه مو ناوچه کانی تری نیراندا ته شه نه ی کرده بلاویوه. هه رچه نده له سه رده می سه ر تاحششتای دوه مده مده خه لکی گه رانه وه سه ر نایینی پیشوویان و میثراو نانا هیتایان په رستوه ته وه.^{۶۷} لیره دابه گشتی ده توانین بلین که سه رده می هه خامه نشی په کان سه رده می گه شه سندن و بلاو بوونه وه ی نایینی زهردهشتی بووه تاکو چاخی هیرشه کانی نه سه کنده ری مه کدونی له ۲۲۳ پ. ز که به شیوه یه کی درندان هه رشیان کرده ته سه ر ناوچه که و دوو کتیبی ته وای نایستایان په کیکیان له (دژ نهشت) له کتیبخانه ی شاهانه ی ته ختی جه مشیدی پایته ختی شایانی هه خامه نشی بو و دوه میان له په رستگای (نازه ر گوشه سب).

له (گه نجی شیز) بو و، په که میان سووتا و دوه میان به رده مستی گریکه کان کهوت و بردیانه وه بو ولاتی خویان.^{۶۸}

له سه رده می نه شکه نیه کاند^{۶۹} نایینی زهردهشتی رز لیکتی نه وتوی نه گتیرا. چونکه نه شکانیه کان خه لکی ژیر ده سه لاتی خویانیان سه ریشک کرد بو و به و جوړه ی خواره نندی خویان په رستن. نه مدهش له و په رستگایانه دا دهره که ووی که له وه رکاو نوفره و. کیش له ناوه راستی وولاتی شیوی نیوان دوو روبره که که په رستگای خوی میثراو نانا هیتا و^{۷۰} خواره نندی تری لی بو هه روه ها به پی پی نه و گورانه ی له بییری نایینی سه رده می نه شکانیه کاندای روی دا، شیوه ی ناشتی مردوه کان یان به پیچه وانده ی یاسای نایینی زهردهشتی بووه به لام پادشای نه شکانی و (لوگاشی په کهم) (۵۱-۷۷ پ. ز) په کهم که سه هه ولی کو کرد نه وه ی به شه کانی نایستای داوه له فهوتان پاراستو یه تی^{۷۱}. سه رده می ده سه لاتی ساسانیه کان که له (۲۲۶- ۶۲۷ز) ده ست پی ده کات به سه رده می زپرنی

^{۶۷} دل دیورانت قه الحضاره ن ج ۲، نفس المصدر السابق ص (۴۳۶)

^{۶۸} علی سیدو الگورانی، زرادشت والزرادشتیه، همان سه رجاهی پیشور، لاپه ره (۵۸۱).

^{۶۹} د. تقی الدباغ، الفكر الديني القديم، نفس المصدر السابق ص (۱۹۱)

^{۷۰} CLEMENT HVUART, Ancient persia and Iranian Civilization, P. 112

^{۷۱} دیاکونوف، میدیا، همان سه رجاهی پیشور لاپه ره (۸۴).

به‌وه‌کردوووه که پپوویسته کۆمه‌له‌که‌ی نایینه کۆله‌که‌ی
خۆیان به‌جۆر به‌یئین و بیینه سەر نایینی زه‌رده‌شتی و
ته‌ن‌ها نا‌هورام‌ه‌زدا به‌رستن

مه‌له‌بن‌دی نایینی زه‌رده‌شتی به‌اکووری خۆر‌ل‌او‌ای
ئیران بووه و نهم ناوچه‌یه‌ش شوینی ماده‌کان بووه و
زمانی ناییش هه‌روه‌کو ساغ بووه‌ته‌وه زمانی
شارستانیه‌تی ماده‌کانه بووه، به‌وجه‌ش‌نه‌ی زمانی
فارسی کۆن زمانی ره‌سمی ئیمبراتۆریه‌تی
هه‌خامه‌نش‌یه‌کان بووه، نهم زمانه‌ش جیاوازی له‌گه‌ل
زمانی ناییشادا هه‌بووه، موخه‌کانیش که هه‌ژیکه‌ی
میدی، سوون و رابهری نایینی زه‌رده‌شتی یان
کرده‌مه‌له‌بن‌دیکیان دامه‌زراندوووه بۆ پێ‌گه‌یان‌دی
پیاوانی نایینی، به‌لگه‌ش بۆ نهمه‌ته‌وه‌یه که نایینی
زه‌رده‌شتی به‌پله‌ی یه‌که‌م نایینی ماده‌کان بووه به
ئینجا گه‌لانی تری ئیرانی به‌پله‌ی دووه‌م هاتوووه.

زه‌رده‌شت له‌سه‌ره‌تاره هه‌ولی داوه کۆمه‌له‌که‌ی
هوشیار بکاته‌وه و کاری چاکه‌ بکه‌ن و خۆیان دووه
په‌ریز بگرن له هه‌موو به‌دکاری‌یه‌ک هه‌ربه‌هه‌شتی
گه‌وره‌ی کۆمه‌لایه‌تی به‌ریاکردو گۆرانکاری بنه‌ه‌تی له
داب و نه‌رتی کۆمه‌لدا هه‌ینایه‌دی دانایی به‌توانایی
زه‌رده‌شت له‌وه‌دا ده‌رده‌که‌ویت که‌چۆن مرۆفیک له‌و
سه‌رده‌مه هه‌ست به‌و کاره‌ گرنگانه بکات و بتوانیت
کارتیکردنی له‌سه‌ر کۆمه‌له هه‌بیت و واز له نایینه‌که‌ی
خۆیان به‌یئین و بیینه سەر نایینکی نوێ.

مانه‌وه‌ی زه‌رده‌شت له خه‌له‌وه‌تا بۆ ماوه‌ی ده‌سال
خۆی له خۆی دا نه‌وه‌مان نیشان ده‌دات که نهم مرۆفه
چهند بلیمه‌ت و زاناو زیره‌ک بووه.

نایینی زه‌رده‌شتی توانی ماوه‌ی زیاتر له‌هه‌زار
سال به‌رده‌وام بیت، نه‌گه‌ر هه‌رشه‌کانی ته‌سکه‌نده‌ری
مه‌کدۆنی و رووخانی ده‌وله‌تی ساسانی نه‌بوایه،
ئیتا پێ‌ی ده‌چوو نهم نایینه به‌شیه‌یه‌کی به‌ربلاو
و فراوانتر بوایه.

کاریگه‌ریشی له‌سه‌ر نایینه‌کانی دوا‌ی خۆی زۆر
به‌ناشکرا به‌دی ده‌کریت به‌تایبه‌تی له‌سه‌ر باوه‌ری
مانی و مه‌زده‌کی و موسایی و عیسایی، نه‌مه‌ش
له‌وانه‌دا ده‌رده‌که‌ویت که پدیه‌ندی به‌یه‌کتا‌به‌رستی
و ژبانی دوا‌ی مردن و به‌هه‌شت و دۆزه‌خ و شه‌یتان و
کاری سۆفی گه‌ریتی‌یه‌وه هه‌یه.

شاگر بیسی و پاشه‌پۆی نه‌سپ و هه‌رجی هه‌یه
ده‌یستینی، که‌واته نا‌هورام‌ه‌زدا هه‌موو نه‌و شتانه
ده‌هه‌شتیه‌وه چونکه له‌سه‌ر شته‌وه‌یه، لیره‌دا مرۆغه‌که
ده‌سته‌وسان ده‌هه‌ستیت و وه‌لامی پێ‌نابن بۆی لا^{١٧}.

بلا‌بوونه‌وه‌ی نایینی تازه‌ی نیسلا‌میش، کاری زۆری
کرده سەر نایینی زه‌رده‌شتی، چونکه روخانی
ئیمپراتۆریه‌تی ساسانی بووه هه‌ژۆ لاوازیوون و که‌م
بوونه‌وه‌ی لایه‌نگرانی نهم نایینه، هه‌رچه‌نده له
سه‌ره‌تادا وانیشان دراوه که نایینی زه‌رده‌شتی ناییت
دژایه‌تی بکرت و به (اهل‌الکتاب) مامه‌له‌یان
له‌گه‌لدا بکه‌ن، به‌لام به‌پێ‌ی سه‌رچاره‌کان پێ‌چه‌وانه‌ی
نه‌وه به‌دی ده‌کریت نه‌ویش به‌وه‌ی زۆری‌نه‌ی
لایه‌نگرانی زه‌رده‌شتی به‌وه‌ هندستان هه‌له‌هاتن و
تا‌کو ئیتاش له‌سه‌ر نایینی خۆیان ماون و به
(فۆرسی‌یه‌کان) ناوه‌به‌رین هه‌ندیکیشیان له‌ئیران
مانه‌وه. دوا‌ی بلا‌بوونه‌وه‌ی نایینی نیسلا‌می تا‌کو
سه‌ده‌ی هه‌شته‌می زایینی په‌رستگایان له‌ ئیراندا
هه‌رمابوو.^{١٨} هه‌روه‌ها زه‌رده‌شتی له‌ زۆر ناوچه‌ی
عه‌ره‌به‌کان هه‌بوون کاتی‌ک چوونه‌ته‌ نه‌و ناوچانه بۆ
بازرگانی یاخود بۆ بلا‌بوونه‌وه‌ی نایینه‌که‌یان له‌و
شوێنه‌ی وه‌کو یه‌مه‌ن و به‌حرین و عومان
په‌رستگایان دروست کردوه.^{١٩}

ئیتا زه‌رده‌شتی‌یه‌کان له جیهاندا بلا‌بوونه‌ته‌وه
به‌ زۆری له پاکستان و سری‌لانکا و هندستان و ئیران و
ته‌م‌ریکای باشوور هه‌ن، به‌پێ‌ی سه‌رژمیری‌یه‌ک له
١٩٧٦ دا کراره، زه‌رده‌شتی‌یه‌کان به (١٣٠) هه‌زار
که‌س ده‌ژمیردین.

نه‌تجام:

بیروباوه‌ری نایینی و جادو پێ‌ش زه‌رده‌شت،
کاریکی نه‌وتۆی کرده سەر نایینه نوێ‌که‌ی زه‌رده‌شت،
لیره‌دا ده‌توانین بلیین زه‌رده‌شت پوخته‌ی بیروباوه‌ری
نایینه‌کانی پێ‌شوی خۆی کۆکرده‌وه‌و چاکه‌کانی کرده
بنه‌مایه‌ک بۆ نایینه نوێ‌که‌و، به‌م شیوه‌یه نایینی
زه‌رده‌شتی بوته نایینکی (اصلا‌حی).

خودی زه‌رده‌شت که‌سیکی هه‌نده زیره‌ک و
بلیمه‌ت و دانابوو، هه‌ر له‌ زووه‌وه ده‌رکی

^{١٧} کریستن، ایران فی عهد الساسانیین، نفس المصدر السابق
ص ٤١٩

^{١٨} احمد امین، فجر الاسلام، نفس المصدر السابق ص ١٠٤

^{١٩} Ali Tamsen, OP.Cit, P.148

^{٢٠} د. جواد علی، تاریخ العرب قبل الاسلام، ج ٦، بغداد، ١٩٥٦،

تابلۆکانی شه‌ره‌فخانی بدلیسی

عبدالرقیب یوسف

مه‌وزووعه‌یان کردوو به‌ۆ کۆنفرانسی ده‌ولسی شه‌ره‌فخانی له‌ به‌رلین که له ۱- ۳ نیاری داها توودا ده‌به‌سترت ئومیده‌وارم بۆ هه‌ردوو لا سوود به‌خش بێتو چاپی بکه‌ن.

له‌ میژووی هونه‌ری شیوه‌کاری له‌ کوردستان:

بیستو چوار سالیکی له‌مه‌وه‌ر بیرم له‌ پتویستی کۆکردنه‌وه‌و لیکۆلینه‌وه‌ی شه‌و وینه‌ ده‌ستکرده‌انه‌ کردوه‌ که هونه‌رمه‌ندانی خه‌لکی کوردستان له‌نیو کتیبه‌ ده‌ستنووسه‌کاندا هونه‌ری سه‌ده‌کانی ناوه‌راسته‌و پاشتریش ده‌ست نیشان بکه‌ینه‌و کاره‌کانی شه‌و هونه‌رمه‌ندانه‌ بکه‌ینه‌ بناخه‌ی هونه‌ری شیوه‌کاری کوردی. ته‌مه‌ زیاتر به‌ یه‌کیک ده‌کریت که خاوه‌نی پسته‌پۆری بێتو له‌ هونه‌ره‌ نیسلا می‌یه‌کانو یا بلیین له‌ هونه‌ره‌کانی خۆره‌لاتی ناوه‌راسته‌دا زاناو شه‌اره‌زا بێتو وه‌ک به‌رێزان دکتۆر زکی محمد حسن دکتۆر حسن الباشای جووته‌ زانی میسری. کورد نیتاکه‌ که‌سانی وای تیدا نیه‌. من نه‌گه‌رچی نه‌ هونه‌رمه‌ندبو نه‌ خاوه‌نی پروانه‌یه‌کی نه‌کادیمی شه‌م مه‌یدانه‌م، به‌لام زۆر هه‌ولم داوه‌ دانسه‌ی شه‌و وینه‌ قه‌له‌مکی‌شانه‌ به‌ده‌ست به‌خه‌م وه‌ک شه‌م دانه‌ وینه‌ کراوه‌ی شه‌ره‌فخانی بۆ شه‌وه‌ ده‌ستم به‌ پیتداچوونه‌وه‌ی شه‌و سه‌رچارانه‌ کرد که سه‌باره‌ت به‌ هونه‌ری نیسلا می‌یه‌و ده‌وله‌تانی خۆره‌لاتی نیوه‌راسته‌ بسوون هه‌ر له‌کاتی نیسلا مه‌تی‌یه‌وه‌ تا سه‌رده‌می سه‌فه‌وی عوسمانیش، تا له‌م باره‌یه‌وه‌ شه‌اره‌زاییه‌کی باش په‌یدا بکه‌م.

من بۆ یه‌که‌مجار له‌ میژووی هونه‌ری کوردی شه‌م بیرم له‌ کتیبه‌که‌مه‌دا (حضارة الدولة الدوستکیة فی کردستان الوسطی - به‌رگی دووه‌م) ته‌مه‌رکرد که سالی ۱۹۷۵ شه‌ه‌زار لی چاپ کرد، به‌لام حکومه‌تی به‌عس نه‌یه‌شت بلاویته‌وه‌و هه‌ر له‌نیو چاپخانه‌دا ده‌ستی به‌سه‌ر دانه‌کانی دا گرتو ناردیه‌ کارگه‌ی کاغه‌ز دروستکردن له‌ (به‌سه‌ره‌) و هه‌مووی کرده‌وه‌ به‌ هه‌ریو به‌ کاغه‌ز، پاشان له‌ کتیبه‌که‌مه‌دا

له‌ناو یه‌که‌مین نووسه‌می شه‌ره‌فخانی که به‌ خه‌تی ده‌ستی شه‌ره‌فخانی خۆیه‌تی له‌ نامه‌خانه‌ی (بودلیان) له‌ زانکۆی تۆکسفۆرد له‌ژێر نهره‌ی (۳۱۲) دا پارێزراوه‌ بیست تابلۆی ره‌نگاره‌نکه‌ هه‌ن. له‌باره‌ی شه‌م تابلۆیه‌وه‌ لیکۆلینه‌وه‌یه‌کم نووسیوه‌ له‌شیوه‌ی کتیبه‌یکدا له‌ رووی هونه‌ری تاریخی و کۆمه‌لایه‌تی‌یه‌وه‌ که شه‌م چه‌ند لاپه‌ره‌یه‌ له‌و کتیبه‌یه‌ن.

سه‌ختترین خالی شه‌و لیکۆلینه‌وه‌ سه‌خته‌ نه‌وه‌یه‌ که توایم نیه‌باتی بکه‌م که شه‌و تابلۆیه‌ کاری ده‌ستی شه‌ره‌فخانی خۆیه‌تی که له‌ پیتشه‌مه‌ نه‌زانابوو شه‌ره‌فخانی هونه‌رمه‌ندیکی شیوه‌کاری به‌لکو هونه‌رمه‌ندیکی زۆر به‌توانا مه‌زینش بووه‌و فیری (نقاشی - رسم)یش بووه‌ له‌ قوتابخانه‌ی شا (طه‌ماسب)ی کورپی شا اسماعیلی سه‌فه‌وی دا (۱۵۲۴- ۱۵۷۶ز) که تایبه‌ت بووه‌ به‌ کورانی پیاوگه‌وره‌کانی ده‌وله‌تی سه‌فه‌وی‌یه‌وه‌ تا له‌پیتشه‌ دوو سال له‌مه‌وه‌ر که سه‌ نه‌یده‌زانیو تا منیش نه‌مه‌زانی شه‌ره‌فخانی هونه‌رمه‌نده‌و بۆم نیه‌بات نه‌ببوو شه‌و تابلۆیه‌ کاری ده‌ستی شه‌و چونکه‌ له‌ شه‌ره‌فخانی نه‌ینووسیوه‌ شه‌و تابلۆیه‌ کاری کین له‌ سالی (۱۹۸۵) هه‌و ده‌ستم به‌و لیکۆلینه‌وه‌یه‌م کردوو به‌ دوو قۆناغ: قۆناغی یه‌که‌م نه‌وه‌یه‌ که له‌ سوید چاپ کرا به‌ کرمانجی سه‌روو به‌ پیتی لاتینی له‌لای ده‌زگا (ژینا نوێ)شه‌ له‌ ۱۹۹۱دا پاشان له‌م سه‌ سالی دواییدا جاریکه‌ دیکه‌ ده‌ستم به‌ لیکۆلینه‌وه‌یان کردو زۆر زانیاری دیکه‌م به‌سه‌ره‌وه‌ زیادکرد به‌ مقدااری سییه‌ک یان زیاترو گه‌یشتمه‌ نه‌نجامی ته‌واو که شه‌و تابلۆ به‌نرخانه‌ کاری ده‌ستی شه‌ره‌فخانی که به‌ درزیسی باسم کردوو که هه‌شت به‌لگه‌ن. سالی پارێزو مه‌لبندی پۆشنییری کورد له‌ نه‌ندن داوای شه‌م کتیبه‌یانم کرد بۆ مه‌یه‌ره‌جانی یادی (۴۰۰) سالی شه‌ره‌فخانی بۆیانم ناردو هه‌روه‌ها (به‌یمانگی کوردی)ش له‌ ته‌لمانی داوای شه‌م

نوه که میژوونووسانی هونهری نیسلامی ههمان کات به هونهری (ابن الرزاز)ی له قه له م ده ده ن، چونکه محمه مدی کوپی یوسف ته و او لاسایی وینه کانی نهوی کردوه ته و و و ابزانم قوتایی نه ویشه، وه ک له م وینه یه دا که هیس سئ مرؤقی نامیرکرد (الانسان الآلی) و هیندیک نامیری میکانیکی دیارنو یه کیکه له سنه ته میکانیکی یه کانی (ابن الرزاز)ی داهینی میکانیکی. ههروه ها ناماژه مان بۆ (مظفوی)ی کوپی حسینی حه سه نکیفی کردوه که مؤسیقاژه نو هونهرمه ند بسوره و تا نیستایش نازانریت وینه ده ستکرده کانی له کوپن.

میژوونووسانی هونهری نیسلامی ده لئین: باکووری مووسل- واته کوردستان- له سه ده کانی ناوه راستدا قوتابخانه یه کی هونهری لی هه بووه. وینه کانی میهرانو ابن الرزاز هونهرمه ندانی دیکه ی نه و ناوچه یه کی کوردستان روخسارو بنه مای هونهریکی تایبه تیان تیدا دۆزینه وه ههمان کات کاری هونهری هیلنستی بیژه نته یان پیوه دیاره. دکتۆر الحسن الباشا به شتوازی دیاربه کر (اسلوب دیاریکر) ناودیری کردوه. له بانگه وازیکه... (له ۱۱۵) دا په نجه مان بۆ نه وه پاکیشاوه که زۆر په گه زی هونهری قوتابخانه ی وینه کیشیی دیاربه کر (مدرسه دیاریکر للتصویر) له لایهن قوتابخانه ی وینه کیشی به غدا (مدرسه بغداد للتصویر) وه وه رگیراون. بگره کاره هونهری یه کانی میهران (ابن الرزاز)یش کراونه بناخه ی نه م قوتابخانه یه ی دواپی یان، له کاتیکدا سه ره به ر مۆرکی قوتابخانه یه کی هونهری سه ربه خۆو تایبه ت به کوردیان هه یه وه و ئی یه چیدی له نته قوتابخانه ی وینه کیشیی به غدا دا بتویندریته وه شوته ون بکریت. نابئ نه ویش له بیریکه یین ناوچه ی دیاربه کری نه وسا جزیره ماردینو سیرت (سعد) و چه ند شویتیکی دیکه یی ده گرتوه. جا له به رنه وه که قوتابخانه ی وینه کیشی به غدا له سه ر بنچینه ی هونهری هه ریعی (الجزیره) دامه زراوه که له دیاربه کر وه تا مووسل ده گرتیه وه به پله ی یه که م هونهری میهرانو ابن الرزاز کردوه ته بنه مای خۆی، هیندیک که سه به م قوتابخانه یه یان گوتوه قوتابخانه ی وینه کیشیی جزیره (مدرسه الجزیره للتصویر) و به ناوی به غدا وه ناربان نه ناوه، وه ک دکتۆر زه کی محمه مد حه سه ن له

(بانگه وازیکه بۆ روونا کبیرانی کورد- له پیناوی کۆکردنه وه و زیندوو کردنه وه ی که له پووری کوردیدا) به شیوه یه کی فراوانتره له باسیکی تایبه تدا به ناوینشانی (هونهری وینه کیشی و داتاشینی کوردی، له ۱۰۲-۱۲۲) یه وه له م بابته شارستانی یه ی که له پووری نه ته وایه تیمان دوواوم. له و کتیبه ی یه که میاندا ناماژه بۆ نه م هونهرمه ندانه کراوه:

وینه کانی هونهرمه ند (میهران کوپی منصوره کوپی میهران) و هونهرمه ندو نه ندازیاری میکانیکی (بیدیع الزمان کوپی نیسماعیلی جزیری) که به (ابن الرزاز الجزیری) ناسراوه. نه و دوانه له سه ده ی شه شه می کۆچیدا (سه ده ی ۱۲ ی زایین) له ناوچه ی دیاربه کر هونهری خۆیانان خستوه ته روو. (ابن الرزاز تیزیکه ی دوو سالیکه له سه ده ی هه وته میشا دا ژیاوه). وینه کانی نیو کتیبی ستیرناسیی (صورة الکواکب الثمانية والأربعین)ی (ابوالحسن عبدالرحمن بن عمر الصوفي الرازي) که له شاری (ماردین) کیشراونو هارینی سالی ۱۹۷۷ له نامه خانه ی (سلیمانیه)ی نه سه موول دیمن. وینه کانی (انجیل طفولة يسوع) که له (فلۆرهنسه) یه وه له سه ده ی سیازده یه مدا پزیشکیکی خه لکی ماردین کیشاونی. له م کتیبه مدا به هه له میری بدلیس (شمس الدین بن ضیاء الدین الروشکی) مان به هونهرمه ند داناره. له راستیدا وینه کانی کتیبی ده ستنوو سی (منافع الحيوان)ی (عبیدالله ابن بختیشوع)ی پزیشکی ده وه ته ی کوردیی دۆستکی دانه ی نامه خانه ی (مۆرگان) له نیویۆرک (نمره ۵۰۰ m) هیس نه و نین، به لکوو سه ر کتیبه که نووسراوه (برسم شمس الدین بن ضیاء الروشکی) چونکه له سه ده ی یازده یه مدا که وتوه ته نیو نامه خانه که یو چه ند هونهرمه ندیکه نه و وینه یان بۆ سولتان مه حمود غازانی نه وه ی هۆلاکۆ کیشاره له شاری مه راغه ی ئیران.

له (له ۱۰۲-۱۰۳)ی کتیبی (بانگه وازیکه... دا) باسی میهرانو ابن الرزازمان کردوه و ناماژه مان بۆ محمه مدی کوپی یوسفی کوپی عوسمانی حه سه نکیفی (حصنکیفی) کردوه که وینه کانی دانه ی ده ستنوو سی (طوب قاپی)ی نمره (۳۴۷۲)ی کتیبی (الجامع بین العلم والعمل في صناعة الحیل)ی (ابن الرزاز الجزیری)ی کیشاون. نه مه ییش وینه یه کی

گۆنئاری (سۆمەز، بەرگی ۱۱، بەشی ۱) دا گۆتوویە. هەر بۆ ئەم مەبەستە نامەم بۆ خوالیقخۆشبوو (دکتۆر خالد الجارو بەرپۆزو شاکر حسن) ی مامۆستایانی هونەر نارد تا رای خۆیانم لەم بارەیدەوه بۆ ساخ بکەنەوه. تەنیا وەلامی دکتۆر خالدەم لە (۱۹۷۶/۱۰/۲۵) دا پێنج گەپشت کە گۆتوویە کاتیکی دیکە وەلامت دەدەمەوه.

هەر وەها وێنەکانی دانەمی دەستنووسی (مەرفەتنامە) ی نیاڕههیم حەقی ئەرزۆومی پێویستی بە لیکۆلینەوه هەبەو یەکیکە لە کتیبە دەستنووسە وێنەکراوەکانی کوردستان. دانەمی جامیعی بەکرنەفەندی لە مووسڵ بریتیە لە کۆمەڵە وێنەبەکی وەک وێنەمی جیهانی لاهووتو عەرشد کورسی جیهانی ئەرواح بەهەشتو دۆزەخو خۆزگیرانو مانکە گیرانو هینی دیکە.

تیئە ئەگەر بەرەمی هونەریی عەبدال خانی کۆری ضیاووددینی کۆری شەرەفخانی میژوونوسمان دەست بکەوتبایە، ئەوا گەنجینەبەکی دیکەمی هونەری وێنەکێشی کوردیمان زیندوووە کردەوه. عەبدال خانی میری کورد بە وێنەکێشێکی کورد دەژمیردریت، چونکە دەستیکی بالای لەو هونەرەدا هەبوو. ئەولیا چەلەبی کە ۱۴ رۆژ بە میوانسی لای عەبدال خان ماوەتەوه و لە نیزیکیەوه بەهەر و بەرەمی دیوون، دەلیت: عەبدال خان وێنەکێشو خۆشوووسو (خطاط) و نەخشکار (نقاش) یشە. بێ گومان (ئەولیا چەلەبی) ی دۆستی کورد وێنە تابلۆ دەستکردەکانی بینوون. بەداخەوه ئەو کارانەو (۷۶) کتیبی دانراوی عەبدال خان خۆی لە گەل (۱۰۵) نامەمی گۆرنگیدا تیستا هەموو بزرۆو، دوور نریە لەتیوش چووین. ئەوش پاش ئەوه کە مەلیک ئەحمەد پاشای والیسی (وان) سامزۆ گەنجینەو نامەخانەمی عەبدال خانی لە سالی ۱۰۶۵ی کۆچی (= ۱۶۵۴ - ۱۶۵۵ی زابین) دا تالان کرد کە هەزاران کتیبی بایەخدارێ لەنیویدا بوو. شایانی بایە شەرەفخانی میژوونوس بناخەمی ئەم نامەخانە مەزنەمی داناوو، (ئەولیا چەلەبی) اش بەدەستی خۆی لە شاری بدلیس لیستەمی بۆ ئەو کتیبانە کردووو زۆری لەبارەمی پیشکەوتنی شارستانەتی ئەم شارەو عەبدال خانی بلیمەتەرە نووسیووە کە ئەوسا تەمەنی حەفتا سال بوو، هەر وەها دەلیت: خان لە حەوتسەد زانستو هونەردا وەستایەو لە فەلسەفەو زانستی

سەبرو عەنتیکەدا تاقانەمی زەمانەو لە کیمیای سیمیاو زانستی دیکەدا شارەزایەو پزیشکیکی وایە کە گالینۆسۆ بوقترات بەهیچ نازانێو نەشتەرکاری (عەمەلیات) ی چاری تاریک دەکاتو بە میل ناوی پەشی لێ دەردەکێشو پووناکلی دەکاتەوهو بە چاری خۆم دیومە نەشتەرکاری چاری ئەم لە سەری کردووو تەمەکیی لەسەر لابردووو. عەبدال خان ئەندازیارەو شمشیرو تیروکەوان دروست دەکات. سەعاتچی بەکی بلیمەتیشە، سەعاتی رۆژانەو مانگانەو سالانەو هینی سەر بورچو زەنگداری بۆ ناگادارکردنەوه دروست کردووو تەنانەت سەعاتیکی بچووکی لەنیو ئەنگوستیلەمی خۆیدا کردووو. لە گۆرانێو مۆسیقادا ئەوه هەر باسی ناکری، بەرەدەبەک لەنیوان چوار تەپلدا دادەنیشو پیکەوه لە هەر چواریان دەدات. کە سولتان موراو هاتە بدلیس ئەو تەپل لیدانەمی عەبدال خانی بینی، خەرجی ناوچەمی (موش) ی پێنج بەخشی. جۆلابیش دەزانن، بەرمالیکی دەستکردی خۆی پزیشکی بە مەلیک ئەحمەد پاشا کرد مەگەر هەر لە میسرۆ ئەسفەهان شتی وا کرابن. پاش زینی ئەبیش زۆر سەبرو نەخشار دروست دەکاتو لێی بەدیاری بۆ سولتان ناردووو. لە (تاریخ نعیم) ب ۲ (۲۷) شدا هاتوو کە عەبدال خان لە جۆرەها علمو هونەردا پیریکی ماہیرە.

کەم بلیمەتی وەک عەبدال خان لە میژوودا هەن. هیچ جیگایەک شک نابەین بەرەمی زانستیو هونەری عەبدال خانی لێ بن. رەنگە لە شەری نیوان ئەوو مەلیک ئەحمەد پاشادا فەوتابن. من کە هاونی ۱۹۷۷ چووم بۆ بدلیس، لەم رۆوهو لە عادل بەگی شەرەفخانم پرسی کە مۆقتیکی پووناکبیرو کوردپەرورەو ئەوسا کتیبیکی لەسەر بدلیس دادەنا. گۆتی: هیچ بەرەمیکی دیار نریەو بیستوو مانە دیوانە شیعیکی لە دیار بەکر هەبوو.

هەر وەها گۆتی: نازناری (عادل) بوو (کەزخان) یشی پێ دەلین چونکە چوو تە چیاو لە حکومەتی عوسمانی یاخی بوو، داوام کرد گۆرە کەیم پیشان بدات، کەچی گۆتی: گۆرە کەمی لە بدلیس نی یە، لەبەر ئەوهی عەبدال خان لە ئەستەموول لەستدارە دراوه. پاش گەپانەوه م عادل بەک نامەمی لەم بارەیدەوه بۆ نووسیم کە تییدا دەلیت: ناویراو سالی (۱۰۶۸) خنکیندراوه، ئەمجا من دەلیم دوور نیە عەبدال خان لەبەر دەستی شەرەف خاندا فیری وێنە

سهختدا. بئى گومان هونرمه‌ند مه‌به‌ستى بئى
 هه‌كارى يه كه مه‌لبه‌نده كه‌ى نيستا شارى (چۆله
 ميتركا) ه ناوچه يه‌كى شاخاويى زۆر سه‌خته . نه‌وه‌ى وا
 له نيو دره‌ خسته‌كاندا سه‌رنج راڊه‌ كيشتى دره‌ختى له
 سروشت لادهره (محور عن الطبيعة) كه‌وا له ده‌سته
 چه‌بى تابلۆكه‌داو به‌به‌رزى شاخه‌كه‌يه‌وه له شيوه‌ى
 سنى بارست (كتله‌ى) خردايه‌وه وه‌كوو گولتيكى سنى
 په‌ره . هه‌مان دره‌خت له تابلۆى ده‌يه‌ميشدا هه‌يه .
 پاروكه‌ره‌كان به‌ سوارو پياده‌وه تانجى و باز - كه
 بالنده‌ى پارو - وه به شاخه‌كه‌دا وه‌رسوون به‌به‌شى
 ده‌سته راست پياوئىكى پيش سبى به چوارمه‌شتى له
 بن دره‌ختيكتو له‌سه‌ر به‌رديكى بلند دانيشتوه بۆ
 نه‌وه‌ى ته‌ماشاي ديمه‌نى پاروكردى خواروو خۆى
 بكات. جلدو به‌رگى هى ميرانى كورده ميتره‌رى
 گه‌وره‌وه كه‌واو كراسى دشداشه‌ى دريژى گولدارو
 گولنكه‌يه‌ك له پشت ميتره‌ره‌كه‌يه‌وه قيت بۆته‌وه .
 هونرمه‌ند شيوه‌ گولنكه‌ى واى بۆ چه‌ند ميترى كور
 به‌كار هيناوه . نه‌م مرۆڤه به‌داروباردا هه‌رده‌به‌ن
 ميترى هه‌كارى بئى كه نه‌وش زه‌كه‌ريا به‌گى كورپى
 زينه‌ل به‌گه‌وه له‌كاتى ته‌واوبوونى شه‌ره‌فنامه‌داو
 سالى (۱۵۹۷ى زابن) ميترى هه‌كارى بووه كه له
 مه‌لبه‌ندى وئاسانقى عوسمانى له نه‌سته‌مبول
 وه‌ئيقه‌يه‌ك به‌ناوبوه هه‌يه (مه‌مه‌ دفتري ۶۴ نمره
 ۵۷۲ دانه‌ى دراره‌ته (۳۵) ميترى كورد كه يه‌كه‌ميا
 شه‌ره‌فخانه‌وه نوسخه‌ى فۆتۆگرافى به‌لامه . ميتر
 ده‌ستى بۆ كورتيك دريژكردوه كه سيني‌يه‌كى پم
 ميتره‌ى بۆ ديشنۆ به‌جلوبه‌ركه‌ره‌نگه له
 بنه‌ماله‌يه‌كى پايه‌به‌رز بئو كلاوه‌كه‌يشى له سه‌نه‌تى
 كوردي ناچن . چونكه وه‌ك فيسى سه‌رقوباره‌وه
 ده‌وره‌كه‌ى به‌پانى بۆ سه‌ره‌وه هه‌لگه‌پراوه‌ته‌وه
 ناوه‌كه‌ى فه‌روه‌يه‌وه هه‌ردوو لاي كه‌ناره‌كانى له‌لاى
 په‌نگى زه‌رى له هينديك قوتابخانه‌ى هونره‌يدا
 له‌باتى شين بۆ ئاسمان به‌كاربراه . له‌لاى
 نيوچه‌وانيه‌وه ليك نزيك بونه‌ته‌وه‌وه بوشاييه‌كى
 سى‌گۆشه‌بيان له نيوخزياندا هيشتوه‌ته‌وه - واتا پيكن
 نه‌گه‌يشتون . ده‌به‌ن نه‌م جۆره كلاوه له خۆره‌لاته‌وه بۆ
 كوردستان هاتب . چونكه كلاوى توركمانه‌كانى پشت
 زه‌رياچه‌ى باكو (خه‌زه‌ره) ه يان بليين كلاوى
 پروسى يه‌وه پيته‌هه‌چى نه‌م كوره‌خولامى ميتر بئو په‌نگه

كيشى بووب . چونكه كه شه‌ره‌ف خان كۆچى درايسى
 كرد عه‌بدال خان هه‌ڤده سالان بوو و نه‌وه ساليش
 مندا له چوار ساليه‌ى فيرى خويندن ده‌كرا . به‌تايه‌تى
 منداييكى زيره‌كى وه‌ك عه‌بدال خان واتا ده‌كرت
 بليين : له دوا دراى ژيانى شه‌ره‌فخاندا ۱۴ سال
 خويندوووه‌وه ده‌يشبن شه‌ره‌فخان ده‌رسى بئى گوتب .
 شايبانى باسه‌ نامه‌ بۆ چه‌ندين نامه‌ خانه‌و كتيبخانه‌ى
 به‌ ناو بانك له نه‌ورويا وه‌مريكاوميسريش ناردوه
 بۆ دۆزينه‌وه‌ى كتيب و نامه‌ ووينه ده‌ستكرده‌كانى
 عه‌بدال خان ، به‌لام هيجم ده‌ست نه‌كه‌وتوه .

تابلۆى يه‌كه‌م ديمه‌نيكى پارو له هه‌كارى

تابلۆى يه‌كه‌مى شه‌ره‌فنامه بۆ باسى
 فه‌رمانه‌وايى هه‌كارى ته‌رخان كراوه‌وه بريتيه له
 ديمه‌نى پاروشكار له ناوچه‌يه‌كى شاخاويى به‌رده‌لانى
 شه‌زارميتره ۱۱۰

بووه که بهر زتره له راوکردن به کور راوه که و.

تابلوی چواره م

قوتابخانه یه کڅ، یا نه خوخانه و

قوتابخانه یه کی نژداری (طبی) له نامیدی

تابلوی چواره م که بهرانبه تابلوی سییه مه له په ره ی ژماره (۲۹) دا باسی میرنشینی به هدینان ده کاتو بریتی یه له دوو بابه ت: نیوه ی سه ره وه ی دیسه نی قوتابخانه یه که له شاری نامیدی نیوه ی خواره ویشی وینه ی یاری (قاشوان) ه.

له به شی سه روودا وینه ی خانوویدک دیاره که له خستی سوورکراو ناواکراوه له سه ره نه ساسی به رد. زوریه ی رووکاره که ی به په نگی زهرد سواخ کراوه و هه روو ها په نگی پرته قالی تیر (خست) او په مه یی و نه رخه وانید زهردی تیریش رووکاره که شی نه خش

کراوه به چه ندین نه خشی هه نده سه و گیبی له وانه وینه ی دره ختو گولډ چونه ژورره که ش (مدخل) ی به شیوه ی که فانی شکهستی (قوس منکسر) سټک جوان دروست کراوه و هه ردوو ته نیستی به شی سه ره وه شی به شیوه ی دوو چارټکه (تورونجی) او تیزیک که فانی (به نده رومی) نامیدی که شوو رایه کی سر و شتکردی به ردینه و خه لکی نامیدی (سوره) ی پټ ده لین، چونکه چواره وری شار چپای به ردینی سه خته و هک په هه ند (شوررا) هه لکه و توه. خانوه کانی سه ر لیواری شوورا رووکار سافز ده رگایان ده که و تته سه ر کولانی نیو شار. هه رچی هه وشه و هه یوانو ده رگای هتوده و که وانسه ی هه یوانه کانیشه و هک وینه ی نه م خانوه روویان له ده ره وه ی شارو چپاکانه. (نه یلوولی ۱۹۸۲ که چووم پټ نامیدی له تهرزی بیناسازی نه م شاره م کټولی سه وه). سه کټویه کی به رز له هه وشه ی نه م خانوه دا له سه ر چه ند تاتیکی خرو بچووکی نه خشدار دروست کراوه و بهر مالیکی نه خشدار ی جوانی له سه ر راخراره و پیاریکی به سالداچوری (ردین سپی) له سه ری دانیشتوه که میزه ریکی سپی له سه ر ناوه و ملیچیتیکی له ملی نالاندوه لایه کی شټروپوه ته وه. کابرا جه یه کی سووری له بهر دایه و به شیوه ی دانیشته که یدا ده زانریت که نه م پیاره زانیه کی نایینه یه. نه م پیاره نه ژتویه کی له سه ر سه رزه و سه ری دیکه ی به رزه و شتیکی تپوه پیچاره که نازانم مانای چیه. دوو نی سه مانایه کی نایینه ی تیدابټ. نه ژتو گریدان له لای هیندیټک په بهن (راهب) ی مه سیحیه کان هه بووه و که هه ستاره نوټ بکات له سه ر یه ک نه ژتو راوه ستاره تا ماندوو قاچی سه رووه و که و توه. نه ژتو به نه لقه یه ک گریداره. (توما) له (کتاب الرؤساء، ل ۱۸۲) دا باسی نه مه ی کردوه.

تاتیکی له ته نیشت نه م پیاره وه یه شه ریه بیان شووشه یه کی بچووکی خه تدار ی له نیو دایه که نه گه ر شه ریه یی بی له بهر بچووکی پټ شاری خوارده وه ده ست نادات. بټیه ده بی پټ ده ره مان بی، چونکه پزیشکه کټنه کان نه م چه شنه شه ریه یه یان پټ ده ره مان تیدا هیشتنه وه به کار ده هینا که دیوی ده ره وه ی به جوړه بټیاختیکی شووشه یی سواخ دراره و ناهیلنی نه

ناوو نه هېچ شلوه يه کي دیکه ی نوی سوی د اېچوریتسه
 د هره وه. نه گهر شوو شمشیر بس د هس شوو شمشیر
 مده کعب یو بلام هېچ قهله مېرگ نه که زیاتر ری
 تن د هس که نه ویش بؤ د هرمان بس کور دیکه
 هرزه کار بهر انبهر بهم پیاوه له نېزیکه د هرگسای
 خانوه کهوه به چلیکي له قوماشی به نرخ کسراوه
 دانیشتووه که نه خشی گیایی به سه ره وه. شم کوره
 کتیبیکي زلی به ده سه وه یه که کراوه نویسه یسانی
 بهرگه که ی کراوه نویسه. به بهرگه نیکر تنه هونه ریه
 چوارچیه داره که یه وه نه مده ده زانین. له تابلوی
 ژماره (۱۹) یشدا وه زیری سولتان (محمد الفاتح)
 کتیبیکي له سه ده سه به همدان شیوه گرتوویه.

جا نه مده نیر هیش کتیبسه و سینو نویسه، چونکه
 نه و سینو قاپانه ی که له تابلوکانی ژماره (۲) و (۱۶)
 دا هه هېچیان بهم شیوه یه تهخت نین به لکو
 قولنډ به له می دیارن. شم کوره قوتایی نه و
 مه لایه یه له ورتابخانه یه دا ده خونین. دوو کهس له
 خوار سه کوهه دانیشتون. به ته نن سهریان دیاره:
 په کیان لاوه و له وانیه نه ویش قوتایی بس و نه و ی
 دیکه ییش که وینه که ی که مېرگ تیکچسوره په ننگه
 پیاریکی به ته مده نی دیندارو مه لایش بس. به شیکي
 سه ری زه لامیک له نېزیک قوتاییه کتیب
 به ده سه که وه له دیواری شوروی قوتابخانه که وه
 ده رکه وتووه. کسرا لویکی سمیلداره و شیوه ی
 به ستنی میزه ره په شه که ییشی سه یرو ناوازه یه.
 پیاریک وا له سهریانی به شیکي قوتابخانه که وه به
 میزه ره که ی دا ده ناسریتسه که مه لایه، چونکه
 میزه ره که ی لفکه (عذبة) ی هه یه. مه لا که له گه ل
 ژنیکدا ده کات.

دو لاریش له خوار قوتابخانه که وه: په کیان
 بهرگیکی سووری وه که ستارخانیه پو شیه و
 میزه ره که ی سپی یه و، وه که له زوربه ی تابلوکانی
 دیکه دا ده بېریت بؤ جوانی و قایمی پارچه یه که
 قوماشی په ننگاوه نگی له سه به ستووه. شم لاوه یان
 ده ستنی بؤ گیایه که بردووه. بؤ ناماژه بؤ کردن یا
 هه لکه نندن. نه و ی دیکه یان بهرگي نیلی یه له پشت
 نه و ده ده ستنی پان کردووه ته وه و پارچه پاره یه که ی
 له نیو ده ستدایه تا لیس بکسری. لاوه که قوتایی
 قوتابخانه یه نه و گیایه ش (گیا سویسن) که له چهند
 هه زار مینرود ۱۱۳

تابلوی که ی دیکه ی شه ره فنا مه دا هه یه و له تابلوی
 ژماره (۱۵) دا گولیشی گرتووه. جاران پزیشکه کان
 د هرمانیان له جوره سویسنه دروست ده کرد. سه د
 جوره سویسن هه ن، وه که له کتیبی (الموسوعة في علوم
 الطبعة، بهرگی یه که م، ل ۵۷۹) ی (ادوار غالب) دا باس
 کراوه. پزیشکه یونانی یه کان نه م جوره سویسنه یان به
 گیای نو شداری له قه له م داره. شم گیایه به یونانی
 (نیرسای یو ده لیس، پزیشکه موسلمانان کان وه که
 (حنین بن اسحاق و ابن البطارو ابن هبلو أبو عمران
 الفرطی و داود الأنطاکي) او هسی دیکه ییش باسی
 نه و یان کردووه که چو ن شم گیایه بووه ته ده رمانی
 چهند نه خوشی یه که. پزیشکه کان گوتوویانه سویسنه
 ده رمانی نه خوشی وه که ته ننگه نه فسی (به ره ه نکه) او
 مایه سیری ژانه سه ره و بؤ جگه رو برینو کرم فریدانو
 مندال بوونډ زوو هاتنه وه ی حه یزو نه خوشی مندال دان
 (رحم) ایش به که لکه و باشه. شم جوره سویسنه
 گولیکي لاسک دريژ ده گری و، هه ره له خوره له
 چیاکانی کوردستانا شین نه بووه، به لکه خه لک
 له نیو گزستانا چاندوویانه. نیستایش له نیو شه قام
 باخی گشتی و باخچه ی مالاندا له کوردستانی عیراق
 ده چیندریت. داود الأنطاکي گوتوویه: سویسن له
 ولای شام هه یه و له نیو گزستانا زورن. هیندیک
 کهس له نارچه ی بؤتان پیی ده لین (شیشه لاق). له
 شاری (جزیر) هه ره سویسنی یو ده لین له و سویسنه
 وردو زرده نویسه که له بؤتان نارچه ی به هدینان
 هه یه و (ادوار غالب) به سویسنی شنگار (سوسن
 سنجار) ناوی بردووه و ده لیت: مه له بندی به ره ته یی
 جزیر (جزیرا بؤتان) ه.

نه و ی راستی بس وه که له تابلوکه ییشدا پیشان
 دراوه، جاران پزیشکه کان کوردستان د هرمانیان له
 گیای پزیشکی دروست ده کرد که له و لاته دا زورن، جا
 چ له سه ده ناوه نجی یه کاندای بووی و وه که (ابن دیناری)
 پزیشکی دهرمانساز (الطیب الصيدلانی) که
 پزیشکینکی ده ولته ی کوردی دؤستکی بووه و چ له م
 نيزیکانه ییش وه که پزیشکه هیللی یه کاندانو له وانه
 (مه لا په وشه ن) ای مه نده لیر (که ریمی مام جه واهری
 که له وری) ای خه لکی (سومار) (فه قتی حسینی
 هه نته کی) او (گولی په عبه) ای کویسه (نه نه کؤتری
 رانیه) او هه یسه عه زیزی سلیمان.

دوور نیریه نهوهی که نیمه به قوتابخانه مان
 داناوه، نهخوشخانه و قوتابخانهی پزشکی (طبی) بی
 بۆ نه مه دوو بدلگه م بدهسته وه هه ن: یه که م- نه و
 شووشه یا شهر به یه نیو تاقه که یه که له نامرازه کانی
 نهخوشخانه کانی دهورانی نیسلامه تریه که وا ده زمانی
 تیدا هه لده گیرا. نه وه بۆ نیشانهی نهخوشخانه یه.
 دووه م- نه و قوتابیده که نیشاره ت ده کات یا
 خه ریکی هه لکه ندنی گیای پزشکی یه. پاره ی دهستی
 پیاوه که یه دیکه نیشانه ی نه وه یه که گیایه که به نرخه و
 کابرا پیوستی پییه تی و ده کرئ شایسته ی باسه له
 شارستانه تی نیسلامیدا قوتابخانه ی نۆشدار ی
 که رتیکی نهخوشخانه بووه. واته قوتابخانه ی نۆشدار ی
 له نهخوشخانه کاندایه بووه یانی پیکه وه بوون. وه ک
 نهخوشخانه و قوتابخانه نۆشدار یه که یه شاری فارقینی
 پیته ختی ده ولته تی دۆستکی. جا پیده چۆ نهخوشخانه و
 قوتابخانه ی نۆشدار ی له شاری نامیدی میرنشینی
 به هدیناندا هه بووبۆ، شهره فخان یا له هیندیگ که س
 یان له (بهیرام به که) ی کورپی سولتان حوسینی
 به هدینانی بیستبۆ که زه مانى شهره فخان میری
 میرانی کوردستان بووه له ده رباره ی شا نیسماعیلی
 دووه مدا بهیرام به که ماوه یه که له لای شا خۆی په نابهر
 بووه. نه و سا نامیدی مه لبه ندیکی زانستی کوردستان
 بووو به مه درسه گه وره ی قویان (قبهان) به ناویانکه
 بوو که سولتان حوسین له سه ده ی شازده یه مدا
 بنیادی نا. بهیرم بۆ نه وه ناچۆ تا نیستا له هیچ
 سه رچاوه یه کدا سه رنچۆ زانیاریم له سه ر هه بوونی
 نهخوشخانه و قوتابخانه یه کی پزشکی له نامیدیدا
 به رچاوه که وتین. به پیچه وانه ی چه ند نهخوشخانه یه کی
 دیکه ی کوردستانه وه که له سه ده ناوه نجیه کاندایه
 سه رچاوه کاندایه باسیان کراوه، وه که نهخوشخانه ی
 نیببین (نصبین) و هه رپازو نه ریبیلو جزیره غه رزانو
 بدلیسو ماردینو فارقین.

نیوگه لی ده رکه وتوووه. هونه رمه نده که ونه ی
 نه سه په که ی زۆر جوانو وردو لیها تووانه کیشاره.
 سه راره که خۆی له سه ر پشتی نه سه په که ی
 به رز کردوو ته وه به دهستیکی هه وساری نه سه په که ی
 گرتوووه به دهسته که ی دیکه یه یه نامازه بۆ
 پیاوه کانی پیش خۆی ده کات تا قاشۆ (دارقاشوانه) ی
 بده نۆ، یا ره نگه (گۆ- گۆک) که ی بدهسته وه بی.
 کابرا شمشی ریکی به نرخه کالان نهخشاری به زینی
 نه سه په که یه وه قام کردوووه. دوو قاشۆ به ده سه ت
 پیاویکه وه نو، یه کیکی دیکه جلیکی سووری
 له به ردا یه و پشتینی پیدا شوو بووه ته وه. نه میان
 دهستی بۆ لای شتیگ دره ژ کردوووه که له وانیه
 ته پلایک بی بۆ ته پل لیدان یا شتیکی قول بی و
 (گۆ) که ی تیدا بی. هیندیگ شتی دیکه له لای نه م
 پیاوه وه هه ن له م به شه ی تابلۆ که دا، به لام نه م به شه
 زبانی بی گه یشتوووه. پیاویکی دیکه وا له پیشیان وه و
 یه کیکی دیکه یه به ره و لای نه وانه دیتو په نجه ی بۆ
 پیاوه که ی به رانه بری دره ژ کردوووه.

نه م ده سه ته یه نیازیان هه یه یاری قاشوان بکه ن.
 نه م یاری یه به گۆ (گۆو قاشۆ) (دارقاشوان) ده کریت.
 قاشۆ داریکی دره ژه داریکی کورتو کۆنه ی به لاری
 له سه ر ده به ستریتو هه ردووکیان شیوه ی گۆشه یه کی
 کراوه ده ده ن. داره دره ژه که له کونی داره
 کورته که یانه وه ده چیتسه ده ری. سواری په یا (پیاوه)
 دوو ده سه ته ی نه م یاری یه ن، نه گه رچی سواری له گه ل
 په یادا نابۆ، نه م یاری یه جارانی له کوردستان باو بووو
 (شه قین) یه یه پی ده گوترا، له جیگایه کی دیکه دا
 باسی ده که یین.

دیمه نی دووه می تابلۆکه یاری (قاشوان) ه
 (الکره والصولجان) که به شی خوارووی تابلۆکه ی بۆ
 ته رخان کراوه. سواریک له خوار شوورای سروشتکردی
 نامیدی یه وه به سه ر نه سپیکی سپیی که حیلی
 سه رکیشه وه یه. نه سه په که لاساری له گه لدا ده کاتو
 چه زی له غاردانه و هه ردوو لاقسی پاشووی لیکه
 بلاو کردوو ته وه له زه وی گیری کردوون به راده یه که
 هه زار میتره ۱۱۴

یه کگرتنه وهی ماده کان و دامه زانندن

نیمپراتوریه تی میدیا

وه رگیرانی له ئینگلیزییه وه: عه تا کریم

ناوچهی باشووری خۆراسان.

پاشای ناشوور شامشی نادادی بیینجهم (Shamshi-Adad 7) (823-810 پ. ز) باسی تیکشکانی سهروکیکی ئیرانی نه کات له گهل دهست به سهراگرتنی 1200 شار له شاره کانی له و لاتهدا که نه که ویته بهشی باکوری گۆمی وورمی.

نهم ژمارهیه گرنگیهکی تایبهتی ههیه، شارۆچکه پاریزراوه کانی سهرکرده ده ره به گه کان له بهشی خۆرناوای ئیراندا بلاویو بوونه وه به شیوهیهکی ناسایی تهنها هیزی بچوکی سواره یان هه بوو که ژماره یان له نیوان 2000 تا 3000 سواره دا بوو. به ره به کانی نیوان نهم سهرکرده ده ره به گانه خۆیان و پهرت و بلاوی نه بوونی هیچ جوژه یه کیتی به ک له نیوانیاندا، کارتیکی به نرخ بوو به دهستی ناشورییه کانه وه دهستیکی بالایشی هه بوو له سهر خستنی هیره کانیاندا. شتیکی به لگه نه ویسته له م سهرده مه دا نهو پاشایانهی که ناوه کانیان ئیرانی بوون، ههروه که نووسه ره کان ناویان نه یه ن، که مایه تی بوون. نه مهش نه وه نه سه لمینی که هیشتا کۆچ کردن پوو له زیاد بوون بوو، له شوینیکیش بیینرایه به ته واوی نیشته جی بوون، ده سه لات تهنها به هیواشی نه که و ته ده ستیان. ناوه ئیرانییه کان له م سهرده مه دا له سوپای پاشاکانی نوراتۆش دا نه بیترۆ. له قولاییی وولاتدا، له بهشی باشووری گۆمی وورمی، شانشینى مانی ده بیینرا، که بهشیکی گه وره ی کوردستانی ئیستای گرتبه وه، شانشینى مانی وولاتیکی خارهن دانیشتوانیکی ناسیایی بوون، بهشی نه وهش به هیز بوون بتوانن بهر به ره کانیی ماده کان بکه ن. کیشهی نیوان شانشینى نوراتۆو ناشووری بهرده وام بوو له سهرده می فه رمان ره وا یه تی نارگیستیس (Argistis) دا که هاوچاخى شالمانه سیری چواره م

یادداشته سالانه کانی شالما نه سیری سی ههم بۆ یه که مین جار باسی نهو ئیرانی یانهی کرده که رپیمان له سوپای ناشووری گرت له هیره کانییدا بۆ زاگرتۆس. له سالی 844 ی پ. ز دا ناشوورییه کان فارسه کانیان ناسی به ناوی پارسوا (Parsua) وه له سالی 836 پ. ز دا ماده کانیان ناسی به ناوی مادای (Madai)، به لام بنچینه یه کی باوه رپیکراو نییه بیسه لمینیت ماده کان پیش فارسه کان گه یشتوونه ته نهم هه ریمه. نه گه ر باوه ر بهو حسابه بکه مین که له نووسراوی ناشورییه کاند هاتوه، فارسه کان له م سهرده مه دا له پۆژناوار خوارووی پۆژناوای گۆمی وورمی دا نیشته جی بوون. ماده کانییش له خوارووی خۆره لات نیشته جی بوون له ته نیشتی هه مه دان. هه رچه نده ناوه کانی پارسوا مادای باوه رناکری ناوی په سه نیکى (ره گه زیکى) دیاری کراوین به لکو زیاتر له وه نه گه رینه وه بۆ ناوی نهو ناوچانهی که خیله کانی لی نیشته جی بوون له ناوه راستی سه ده ی نۆه می پیش زاینه وه.

جوولانی گستی خیله ئیرانییه کان کۆتاییی نه نه هات: سی ههم گرووی ئیرانییه کان که تا پاده یه کی زۆر گرنگن زیکیرتو (Zikirtu) یان ههروه که یۆنانییه کان پی یان نه و تن ساگارتییه کان بوون که زیاتر به ره وه خۆره لاتى نیشته جی بوون، له وانیه گه یشتبه ناوچهی ته بریزو سنووری نیمپراتوریه تی نزارتۆ - (orartu) لقیکی ماده کان گه یشته نه سفه هان و له وئ پووبه پرووی نیلامییه کان بوونه وه. زیاتر به ره وه خۆره لات برۆین پارساڤا (Parthava) نیشته جی بوون که له دوا ییدا به پارسییه کان ناسران، له ده ورویه ری ده رازه کان ده ریای خه زه ر (Caspian) له کاتیکیدا هارایڤا (Haraiva) له میرگه کانی هیرات (Herat) نیشته جی بوون له

قه‌لایانه‌دا که داگیر کران ناوی شیرکاری (Shirkari) یان شیلکا (Shilka-Ki) بهرجاو ته‌گه‌وین که نوره‌یه سیالک بین (Siyalk). هه‌روه‌ها یادداشته‌کان باسی خاکی نیشانی (Nishai) نه‌کهن، ده‌شتی نیشیان له بهشی خوارووی ریگهای گه‌وره‌ی هه‌مه‌دانه که به نه‌سپه‌وه به‌ناویانگه. نه‌مه‌ش ناوچه‌ی گیان یان ژیانته (Giyani)، ناوچه داگیر کراوه‌کان دایه‌ش کران بۆ هه‌ریمی به‌بیره‌برایه‌تی و هه‌رمان ره‌واییان بۆ دانرا، شو شارانه‌ش که له ژیر نابلقه‌دا ویران کرابوون شاره‌تان کرانه‌وه. نه‌مه‌ش له‌وه نه‌چن له گیان بووی دایین، له‌وه شوینه‌ی که له‌سه‌ر گریه‌یک ناسه‌واری قه‌لایه‌کی سه‌ختی ناشووری‌یه‌کانی لی‌ته.

تیگلاس - پلاسه‌ری سه‌ی‌هه‌م (Tiglath- Pileser III) کارگه‌ریه‌کی به‌ناویانگه و داگیر که‌ریه‌کی گه‌وره بوو. به‌ بئ نه‌وه‌ی خه‌لکی وولامته‌که‌ی خۆی که‌م بکاته‌وه کۆلۆنی ناشووری له‌وه ناوچانه‌دا دامه‌زانه که نه‌ی لکاندن به وولامته‌که‌یه‌وه، نه‌وه‌ش به‌ پاراستی ناسایشیان و راگواستی خه‌لکی ناوچه داگیر کراوه‌کانی نه‌تجام شه‌دا. نه‌وه‌ راگواستن و ده‌سه‌ده‌ر که‌دنیکی راسته‌قیه‌می نه‌تعه‌وه‌کان بوو له هه‌رشه‌که‌یدا بۆ میدیا (۶۵۰۰۰) دیلسی هه‌تیایه‌وه‌و بردنی له ناوچه‌ی (دیاله) نیشه‌جی‌یی کردن (Diyala). به‌ دره‌ژایی سنووری وولانی ناشور. له‌ جینگه‌ی شو مادانه‌ش نارامی‌یه‌کانی بردو له‌سه‌ر خاکی و مالتی نه‌وان نیشه‌جی‌یی کردن ته‌نانه‌ت بابلیش له‌ ده‌ست نه‌م هه‌له‌مه‌ته قوتار نه‌بوو، به‌لکو نه‌ویشی خه‌سه ژیر پکیفی شانشینی ناشووره‌وه.

رۆسانی یه‌که‌م (Rusas I) پاشای سووی توژارتو وستی تۆله‌ بستیته‌وه نه‌ویش به، به‌ ده‌ست هه‌نانی پشتگیری سه‌ره‌ک خه‌له‌ه بچوکه‌کان به‌ دره‌ژایی سنووری خۆی و کۆکرده‌نه‌وه‌یان له‌ یه‌کیه‌تیه‌که‌دا نه‌م سیاسه‌ته نوێتیه به‌ زووی ی گه‌شه‌ی کردو پشتگیری ژماره‌یه‌کی باشی سه‌ر کرده ماده‌کانی به‌ده‌سه‌ت، هه‌تیا، که له ناویاندا بۆ یه‌که‌م جار ناوی دایوکو (Daiukku) به‌ ده‌رکه‌وت. نه‌م سه‌ر کرده‌یه هه‌ر نه‌وه (دایوسین)‌یه‌یه (Deioes) که مه‌ژوو نووسی یۆنانی هه‌یره‌ژدۆتس به‌ دامه‌زینه‌ری شانشینی میدیای داوه‌ته قه‌له‌م. شو راستیانه که له یادداشته ناشووری‌یه‌کاندا هه‌توره به

بور (Shalmaneserv) (۷۸۲-۷۷۲ پ.ز). نوراتوو به‌ره‌وه ده‌سته‌راست هه‌له‌کشا، هه‌رچه‌نده ناشووری‌یه‌کان چه‌ند هه‌رشه‌یکیان کردو له‌م په‌لامارانه‌شدا جاریکی تر ناوی پارسوا له‌گه‌ل ناوی نه‌وانی ترده‌ ده‌رکه‌وته‌وه. له‌ چه‌ند هه‌رشه‌یکی به‌رفراواندا نارگیتیس هه‌موو نه‌وه ناوچانه‌ی به‌ست به شانشینی‌یه‌که‌یه‌وه که به‌ده‌وری گۆمی وورمی دابوون، دوا‌ی نه‌وه‌ش بووی کرده خۆرناوا بۆ سه‌پاندنی بالاده‌ستی خۆی به‌سه‌ر زورینه‌ی وولامته‌ه بچوکه‌کانی خۆره‌له‌اتی ناسیای بچوکه‌دا، که هه‌تا نه‌وه کاته ژیر ده‌سته‌ی ناشووری‌یه‌کان بوون. له‌وانه‌یه نه‌مه‌ش وای گه‌یاندبێ که ناشووری‌یه‌کان تووشی بیه‌هه‌زیه‌کی وابوون که نه‌توانن جاریکی تر بینه‌وه به‌ هه‌زیکی گه‌وره، یان نه‌م بیه‌هه‌زیه‌یه به‌ری گرتوه له‌ نه‌رکی کۆتاییان که په‌رینه‌وه بوو بۆ نوزارتو. به‌ هاتنه سه‌رفه‌رمان ره‌وایه‌تی تیگلاس پلاسه‌ری سه‌ی‌هه‌م (Tiglath- Pileser III) باره‌که جاریکی تریش هه‌له‌گه‌رایه‌وه.

له چه‌ند هه‌له‌مه‌تیکی خه‌یرادا پاشای نوێی ناشوور هه‌موو نه‌وه ناوچانه‌ی داگیر کرده‌وه که نه‌که‌وته‌نیوان فورات و ده‌ریای ناوه‌راسته‌وه، ساردوریس ی دووهم (Sarduris II) ی پاشای نوزارتووی تیک شکاند. دوا‌ی نه‌وه‌ش شه‌ره‌که‌ی گواسته‌وه بۆ ناو دلی وولانی درۆمه‌نه‌که‌ی و نابلقه‌یه‌کی سه‌رکه‌وتووی خه‌سه‌سه‌ر پایته‌ختی نوراتوو که شاریکی سه‌ره‌ره‌زو قایم و پارێزراو بوو له‌سه‌ر که‌ناری گۆمی وان. چه‌ند هه‌له‌مه‌تیکی تریش ی برده سه‌ر ناوچه‌ی زاگروس و جاریکی تریش یادداشته سالانه‌کان (Annals) ناوی شازاده نیرانی‌یه‌کان و حاکه‌مه ناسیای و قه‌وقازی‌یه‌کانی تۆمار کرده‌وه. سوپاکه‌ی تالانی‌یه‌کی زۆریان هه‌تیایه‌وه، ته‌نها له‌یه‌که‌ شاری داگیر کراودا ده‌ستیان گرت به‌سه‌ر ده‌ته‌ن لازوردا (Lapis lazuli). له‌ دوا‌یدا شه‌ره‌که‌ی گواسته‌وه بۆ ناو ماده‌کان که له باکووری خۆرناوای هه‌مه‌دان بوون، پارسواش له‌ناو نه‌وه وولاتانه‌دا بوون که له لیسه‌که‌دا بوون.

ناشووری‌یه‌ داگیر که‌ره‌کان سوپاکه‌یان تاودا تا گه‌یشتنه چپای بیکنی (Bikni) یان (ده‌ماوه‌ند) و سنووری بیابانی خوێ. له‌ نیو ناوی نه‌وه شارو

قدهر نه مانه به هيز نين. دايوكو شهرفي شهو
سهر كرده مادهي هديه كه هوشيار بسو بهر انبهر شهو
هه ره شه گوره يه ي كه بهر بيني نه ته وه كه ي گرتبوو،
نه ته وه كه ي دابهش بسو بسو به سهر ديه ها خيئل و
سهر كه خيئل دا، شهو بن گومان له ريزي هه ره
پيشه وه ي داهينه راني نه خشه يه ك بسو بسو
يه ك گرتنه وه ي ماده كان.

ناربانگي سهر جوني دوو هم (Sargon II) (۲۲۲-
۲۰۵ پ.ز) به گرتني ساماريا Samaria و پهرش و
بلا كرده وه ي نزيك ي (۲۰۰۰۰) جوله كه بهر زبوه وه كه
كومه لئ لهو جوله كانه له ده ستيان رزگارسان بسو له
شاره ميدي يه كاندا نيسته جي بوون. بهم جوره ره گهزي
زياتر ش هاته سهر شهو نه ته وه تيك چراو تيكه ل و
پيكه لانه ي كه له ناوچه ي زاگروس نه ژيان له كوتايي
سده ي هه شتم ي (پ.ز) دا، بهم جوره شهو
كومه لكايه پيك هات كه هه تا نه مروش ههر
فره ره گهزه. توه وه ي بابل له نار ناشوردا سنورويكي
هاويه شي دروست كرد له نيوان ناشوررو نيلامدا.
سهر جوني يه كسهر پي گلا له شه ريكه وه له گه ل
وولاسي نيلامدا، به بن به ده ست هيناني هيج
سهر كه وتنيك. چه چي نار ه زايي و ياخي بسون له
نيلامه وه بسو ناسي اي بچوك نه بيسترا، سهر جوني ش
ههر چه نده له گه لئ بهر ده نه جهنگا به لام ميديا
ههر وه كو شانوي سهره كي چالاكي يه كان ي مابه وه.
راپه رينيكي ماني يه كان ي به سهر كرده ي ته سهر وكيكي
نيراني و به پيلاني روساس (Rusas) هه لگير سينرا،
ههر چه نده به توندي سهر كوت كرا به لام زوري نه خاياند
چونكه هيشتا هه يه ي ته نورارتو ههر بهر زو سامناك
بوو پارسوا (Parsua) پرويه پروي هير شيكي تازه ي
ناشوروي يه كان بوه وه و بيست و هه شت سهر كرده ي
ماديش سهر جونيان به ناغاي خويان ناسي.

وه كو متمانه يه ك بسو پشتگيري كردني ماني يه كان،
پاشاي نوراتو هير شي كرده سهر شان شيني ناشوروي له
سالي ۷۱۵ ي.پ.ز دا دايوكو (Daiukku) سهر كرده ي
مادو هاويه ي ماني نوراتو بسو نه وه ي دلسوزي خوي بسو
نوراتو به له مينيت كورپيكي خوي به بارمه نارد بسو
روساسي پايتخت و له بهر زه وه ندي نه وان كاري كرد.
كاردانه وه ي سهر جوني بسو نه هاويه ي ماني يه يه هيمانه

بوو. جاريكي تروش نه هاويه ي ماني يه يه تيك شكاو
دايوكو به ديئل گيراو به خوي و خاورو خيزانيه وه دورو
خرايه وه بسو (حه ما) له سوريا. ليره دا شهو پرسياره
ديته پيشه وه: ناي دايوكو شاياني نه وه بوو كه به سهر
به رزي له نار خيئل و هوزه ميدي يه كاندا بزيابه، يان به
پي ي ليك دانه وه كان ي سهر جوني، كه به حه ماسه وه
حه زي نه كرد سهر كرده يه كي جهنگاره ري له بهر ده ست
دابه ي كه بتواني نه گهر پيويستي كرد به كاري به يني بسو
مه به ستي خوي هه روه ك چون پاشاي نوراتو به كاري
نه هينا؟ به ههر حال، له وان يه نه م سياسي ته ي روساس
سهر نه كه وتني هينايي كه بن گومان نه ي وويست
به هوي لايه نه نيراني يه كانه وه حكومه تيك
دابه زريني كه هاو كيشه ي هيزي تيا بي. له بهر شه
هويانه له وه شه چي دلنيا بين كه نياز ه كان ي
(دايو سيدس) ي يه كه م بگه رينه وه بسو به شي يه كه مي
پرسياره كه. چونكه به پي ي به لگه كان ي هير و دوتس
نه م كه له پياره ميژوو ناسيو يه تي و، له راستيشدا ههر
نه وه كان ي شه بسون كه بوونه دامه زرينه راني
راسته قينه ي يه كيتي ماده كان و، ههر شه وانيش
هه لگراني مه شخه لي خه بات بسون بسو سهر به خوي
وولاتي ميديا.

سالي دواتر سهر جون دووياره گه رايه وه ميدياو،
ناوي شازده نيراني يه كان زياتر بلا سو وه، شهو له
هير شه كاندا بهر ده وام بوو تا له سالي ۷۱۳ (پ.ز) دا
سهر كه وت به سهر چل و دوو سهر كرده ي (ماد) دا.
هه ندي لهو سهر كردانه له ناوچه ي هه مه دان
به وولاتر شه وه نه ژيان.

نه م پاشا ناشوروي يه شانازي به سهر كه وتنه كان يه وه
نه كات به سهر پاشا خاوه ن ده سلاته كان ي ميديادا،
به لام له راستيدا نه وان ي شهو سهر كه وتوه به سهر ياندا
ته نها شهو سهر ووك خيئلانه بسون كه هه ريه كه يان
كومه لئ پيسوي هه بووه و فه رمان ره وايه تي شاره
ناسراوه كان ي ميديايان كرده وه يه كي له وان دايوكو بوو
دور خرابه وه و خيئه كشي كه ناسرابوو به (بت
دايوكو) (Bit-Daiukku) له نار هه مووياندا
هه ل بزي رابوون كه سهر كرده ي تيان بكه ن.
به سهر كرده ي ته كوره كه ي كه هير و دوتس به فرانتوريس
(Phraortes) ناري شه بات، به لام خوي ناري

فارسه‌کان پیک هینا که له کژنای سدهی هه‌شته‌مهوه زیاتر نه‌که‌وتنه باشویی خۆه‌لانی وولات له‌ده‌ووره‌ی پارسه‌مانش. پرسیاری دا هه‌پوش بکانه سه‌ر نه‌ینه‌وا. نه‌مه‌ش کرداریکی جه‌ریه‌زانه بوو به‌لام سه‌لماندی که چاره‌په‌شی ماده‌کانی پیوه بوو. سکاییه‌کان به سه‌ره‌کایه‌تی سه‌دایس *Madyes* کوری *Partatua* که هاویه‌یمانی ناشوویه‌کان بوون له پشته‌وه خه‌نجه‌ری ژه‌هراویان دا له خشایه‌رئانا و به‌م جه‌ره‌ نه‌م سه‌ر کردیه تیک شکاو خزیشی گیانی له‌ده‌ست دا له سالی ۶۵۲ (پ.ز) داسکاییه‌کان که‌لکیان له‌م نالوگنوه‌وه و ده‌رگرت هه‌ر بۆیه په‌لامانی میدیایان داو به‌پیتی تو‌ماره‌کانی هه‌تی‌دۆتس میدیا ماوه‌ی بیست و هه‌شت سال (۲۸) له ژیر پکیفی نه‌واندا ماوه‌ته‌وه (۶۵۲-۶۲۵ پ.ز). سکاییه‌کان به‌م سه‌ر که‌وتنه‌یان به‌سه‌ر ماده‌کاندا لووتیان به‌ری بوه‌وه و هه‌رشیکیان ده‌ست به‌ن کرد به‌ره‌وه پۆژتاوا. سکاییه‌کان ده‌ستان له ناشوویه‌کان به‌ردا که تا نیستا هاویه‌یمانیان بوون ده‌ستان نایه ناو ده‌ستی سواره (سیمیرییه‌کان) که له هه‌رشیکیی سه‌ر که‌وتنه‌ی ناشوور بانیاال ده‌ریاز بوو. نه‌م دوو هاویه‌یمانه نایای بچوک و باکووری سوویا و فینیقیاو دیمه‌شق و فه‌له‌ستینان داگیر کردو تالانیاں کردن. یادی نه‌م هه‌رشه له‌لایه‌ن جیریمیه‌ی چواره‌مه‌وه (*Jeremiah IV*) (۱۲) باسی کراوه که به‌چهند ووشه‌یه‌کی زه‌نده‌ق نه‌ی گه‌رتیه‌وه:

تیک شکینه‌ریکی نه‌ته‌وه‌کان ... به‌ریه‌یه‌یه ... له شیوه‌ی هه‌رویکدا ده‌رنه‌که‌وی و گلێسه‌که‌کانی و ه‌ک گه‌یه‌لوکه‌وان: نه‌په‌کانی له هه‌لو خه‌راترن. قوپ به‌سه‌ر نه‌مه! چونکه خوومان شه‌ریوه.

فیرعه‌ون ناچاری کردن له سنووری میه‌ر بکشینه‌وه، به‌م جه‌ره‌سکاییه‌کان پوویمان کرده‌وه زاگرووس و له کشانه‌وه‌یش هه‌ر به‌رده‌وام بوون له تالان و به‌روو شه‌ره‌خۆری دا.

هه‌یرۆدۆتس پێ‌له‌سه‌ر نه‌وه دانسه‌گری که نه‌و سالانه‌ی (*Cyaxares*) کوروجی نشینی فراوه‌رتیس-خشایه‌رئا ژیر ده‌سته‌ی سکاییه‌کان بوو سالانیکیی پێ‌که‌لک نه‌بوون بۆ پاشا‌رۆزی سه‌ریازی میدیا. (سیاکاری) سوپاکه‌ی ریک‌خسته‌وه شیوه‌کانی

خشایه‌رئایه (*Khshathrita*) که له هه‌لکۆلراوه‌کانی پێستوونی داریۆس دا سه‌لمه‌نراوه، نه‌و ئاوانه‌ی که دایۆسیسی (*Delceus*) خه‌باتی بۆ نه‌کرد له نه‌نجامدا هاته‌دی و ماده‌کان په‌کیان گه‌ته‌وه.

نه‌و فشاره‌ توونده‌ی سه‌ر جه‌زی دووه‌م *Sargon* (II) خسته‌بوویه سه‌ر ماده‌کان له‌وه نه‌چوو له‌سه‌رده‌می فه‌رمان ره‌واپه‌تی (سه‌رنه‌اریب) دا (*Sennacherib*) هه‌راش بوویته‌وه که به‌دوای نه‌ودا هات (۶۸۱-۷۰۵).

سه‌نه‌اریب له لایه‌کی تروه سه‌رقال بوو، له‌گه‌ل پاشایه‌کی ساخته‌ی باهلی و نیلام و میسر و (*Judaea*) دا له شه‌ردا بوو. له‌وانه‌یه نه‌مه‌یه‌که‌ی پێ‌ له‌و هه‌یانه‌ی که گوری دا به هه‌یزه ئییرانییه‌کان له ده‌وری (مالی دایۆسیس) کۆبینه‌وه به سه‌ر کردایه‌تی کوره‌که‌ی (خشایه‌رئا). په‌که‌م جار خشایه‌رئا حاکمی شاریک بوو، به‌لام به زوویی بوو به‌سه‌ر کردی هاویه‌یمانیه‌کی به‌هه‌یز. پێ‌گومان پیاویکی گرنکه‌ بووه چونکه (*Esarhaddon*) که دوای سه‌نه‌اریب هات ره‌فدیکی په‌سمی وه‌کو سه‌فاره‌تیکیی بۆ په‌وانه‌کرد. له راستیدا خشایه‌رئا نه‌ک هه‌ر ماده‌کان به‌لکو مانییو سیمیرییه‌کانیشی (*Cimmerians*) له ژیر چه‌تری خۆیدا کۆکرده‌وه. سیمیرییه‌کان کۆمه‌له‌ خه‌لیکی به په‌چه‌له‌ک ئییرانی بوون له‌گه‌ل (سکاییه‌کاندا (*Scythians*) له‌شه‌پۆلیکی نوێ‌دا له‌قه‌وقاز په‌رینه‌وه و له ناسۆی هه‌ردوو شانیشینی ناشووری و ئوراتووردا قوت بوونه‌وه.

شانیشینی میدیا

نیشه‌جی بوونی (*Scythians*) له ده‌ووره‌ری گۆمی وورمی نه‌بووه که پێ‌گه‌ریون له‌به‌رده‌م ژبانه‌وه‌ی هه‌یزی میدیادا. سه‌رۆک خشایه‌رئا فراورتس وادیاربوو سه‌ر که‌وتنی به‌ده‌ست هه‌ینابوو له په‌که‌خستنی ماده‌کاندا، ناوچه‌یه‌کی فراوانی خسته‌بووه ژیر پکیفی خۆیه‌وه که له هه‌مه‌دانه‌وه دره‌ژ نه‌بووه تا خۆره‌لاتی ده‌ماوه‌نده‌وه به‌ره‌و باشووریش تا سنووری بیابانی ناوه‌ندی ئییران. خشایه‌رئا به‌هاویه‌یمانیتی سیمیرییه‌کان و مانیه‌کان و به‌وه‌رگرتنی متمانیه‌ی سکاییه‌کان، دوای نه‌وه‌ش چهند کۆلۆنییه‌کی له

تیرهاویژتن و پیاده‌ی به شیوه‌ی ده‌کی جیا له سوپا هینایه کایه‌وه، هه‌روه‌ها تاکتیکه‌کانی سواره سکایه‌کانی له سوپا‌که‌یدا چه‌سپاند، چونکه نه‌وان له شیوه‌کانی شه‌ری گه‌رژکدا کارامه‌ بوون. شتیکی راسته‌ که گه‌لی نه‌ریتی هونه‌ری سکایه‌کانی له‌م سه‌رده‌مه‌دا گویزرایه‌وه بۆ ماده‌کان. نه‌م شازاده‌یه شوین پی‌ی سیاسی خۆی چه‌سپاند نه‌ویش به‌ لکاندنی چهند ناوچه‌یه‌کی دیاری‌کراوه ده‌ووربه‌ری گۆمی وورمی به‌ وولاته‌که‌یه‌وه له‌ دوا‌یشدا به‌ پی‌ی قسه‌کانی هیرژدۆتس سه‌رکه‌وتنیکی یه‌ک لاکه‌روه‌ی بی‌وینه‌ی به‌سه‌ر سکایه‌کانی (مادایس) دا به‌ده‌ست هینا. خۆی و شوین که‌وتوه‌کانی پی‌ی‌ته‌چۆ ده‌ستیان گرتبۆ به‌سه‌ر ناوچه‌ی مانیه‌کاندا.

به‌ تیکش‌کاندنی سکایه‌کانی و سه‌پاندنی بالاده‌ستی خۆی به‌سه‌ر مانی‌ی و فارسه‌کاندا، (Cyaxares) بوو به‌ پاشای به‌شی رۆژناوای بانی نیران. بی‌گومان پایته‌خته‌که‌ی له‌ (Ecbatana) هه‌مه‌دانی نیستا بووه، نه‌م ناوه‌ واتای (شوینی کۆیوونه‌وه یان کۆرپه‌ستن) نه‌گه‌یه‌نی. نه‌م سه‌رکرده‌یه له‌ دژی ناشوور خۆی سازدا، نه‌و ناشووره‌ی که‌ بارکیشی په‌لاماری دا به‌لام ژبانی خۆی کرده‌ قورسانی هه‌له‌شه‌یی خۆی. سیاکارس له‌وه‌ نه‌چوو به‌گرتنی (Harhar) له‌سه‌ر (دیاله) ده‌ستی پی‌ی‌کردبۆ که‌ بنکه‌یه‌کی به‌رپوه‌به‌رایه‌تی ناشووری بوو له‌ ناوچه‌ی زاگرووس و به‌م جوهره‌ش ریگای له‌به‌رده‌م دا ناره‌لابوو به‌روه‌ نه‌ینه‌وا.

سه‌رکرده‌ی میدیا له‌ په‌لاماردانی پایته‌ختی ناشوورا ته‌نها بال نه‌بوو به‌لکو (Nabopolassar) ی فه‌رمان په‌وای بابل به‌زیره‌کی سیاسیه‌ی خۆی و که‌لک وه‌رگرتن ی له‌ بی‌هیزی ناشوور بوو به‌ پاشای په‌های بابل و نه‌م جاره‌ په‌لاماری ناغای پیشووتی خۆی واته‌ ناشووری داو له‌م ناره‌دا ناشوور به‌ده‌ست تیره‌ردانی میسر پاریزرا. زۆری پی‌ی‌نه‌چوو له‌ سالی ۶۱۵ پ.ز دا سیاکارس هیرشی برده‌ سه‌ر نه‌ینه‌وا، نه‌ینه‌واش له‌به‌رده‌م نه‌م هیرشه‌ سامناکه‌دا خۆی پاگرت. سیاکارس دوا‌ی نه‌وه‌ی نه‌یتوانی به‌جیته‌ ناو نه‌ینه‌وا به‌روه‌ سه‌روه‌ه‌ کشار شاری ناشووری داگیرکرد، که‌ پایته‌ختی کۆنی ناشووری‌یه‌کان بوو (نه‌بو پۆلاسار)

به‌ په‌له‌ چوو بۆ بینینی (سیاکارس) و به‌م جوهره‌ ماده‌کان و بابل‌یه‌کان هاوپه‌یمانه‌تی‌یه‌کیان پی‌یک هینا نه‌م هاوپه‌یمانه‌تی‌یه‌ به‌ هاوسه‌رایه‌تی نیوان جی‌نشینی پاشای بابل نه‌بو چه‌ادریزارو (Nebuchadrezzar) (نه‌مه‌مای‌تیس) Amytis کورپه‌زای سیکارس مۆرکرا. تۆماره‌کان هۆی نه‌و گیره‌و کیشه‌یه‌یان روون کرده‌وه که‌ تووشی سیاکارس بوو له‌ ده‌روه‌ی دیواره‌کانی نه‌ینه‌وا نه‌ویش نه‌وه‌بوو که‌ هه‌مدیس چهند تاقتیکی سکایه‌کانی یارمه‌تی ناشووری‌یه‌کانیان دا. سیاکارس چهند هه‌له‌ه‌تیکی سازدا له‌ دژیان و تیکی شکاندن. بۆ سالی داهااتوو ۶۱۲ پ.ز هه‌ردوو هاوپه‌یمانه‌یه‌که‌، ساکارس و (نه‌بو پۆلاسار) نه‌ینه‌وايان گرت. دوا‌ پاشای ناشوور پای کرد بۆ (Harran)، به‌لام دوا‌ی دووسال به‌ کۆمه‌کی میسر، هاوپه‌یمانه‌کان گورزکی نوئی‌یان گه‌یاند هه‌ر دوو که‌ بووه‌ هۆی سه‌پنه‌وه‌ی ناوی ناشوور له‌سه‌ر نه‌خشه‌ی هیزه‌ جیهانی‌یه‌کان. پی‌ی‌سته‌ نه‌وه‌ش بلیین که‌ شانینی ئورارتوش هه‌ر له‌ هه‌مان کاتدا که‌وت و سیاکارس زیاتر به‌روه‌ رۆژناوا کشا واته‌ به‌روه‌ (لیدیا) (Lydia) که‌ نه‌و کاته‌ بووبووه‌ بنکه‌یه‌کی پرشن‌گداری بازرگانی جیهانی.

بۆ ماوه‌ی پینچ سالی په‌به‌ق سوپای مادو سوپای لیدن Lydians جه‌نگان به‌بی هیچ نه‌نجامتیکی یه‌کلاکه‌روه‌ه، هه‌روه‌کو هیرژدۆتس نه‌لێت به‌هۆی رۆژگیرانیکه‌وه، یاخود له‌وانه‌یه‌ به‌هۆی ناویزیوانی (نه‌بو خادریزه‌روه‌ه) بووی که‌ نه‌وکاته‌ له‌ جسی بارکی دانیشتبوو له‌سه‌ر ته‌ختی بابل، هه‌رچۆنیک بووی نه‌م شه‌ره‌ کۆتای‌ی هات. نه‌مجاره‌یش ناشتی به‌ ژن و ژن خوازی پته‌وکرا، کچی پاشای لیدی شووی کرد به‌ (Astyages) کورپه‌ی سیاکارس، ناستیاگس له‌ سالی ۵۸۴ له‌ جسی باوکی بوو به‌ پاشا. هالیس (Halys) دانرا به‌ خالی چه‌سپاوی سنووری نیوان هه‌ردوو ده‌وله‌ت. لیدیای لی ده‌ریچۆ نیتر هه‌موو خۆر ناوای ناسیا دابه‌ش کرابوو له‌ نیوان میدیا له‌سه‌روه‌وه‌ بابل و سوریاو فه‌له‌ستین و نیلام له‌ خواره‌وه‌. به‌ هیزی میدیا به‌جۆریک بوو که‌وای له‌ نیمپراتۆریه‌تیکی وه‌کو بابل کردبوو حسابی تایبه‌تی بۆ بکات. پاشای بابل (نه‌بو چه‌ادریزار) وه‌ک

پیشبینی‌ده کی نهم هه‌په‌شه نوئیه دهستی کرد به پتو کردنی سنووری باکوور بۆ به‌په‌رچ دانه‌وهی هه‌ر هیرشیک، بابل ده‌میکه سوو چاره‌پروانی نهم کاره‌ساته‌ی نه‌کرد؛ پیش بینیه‌کانی (Ezekiel) و هه‌روه‌ها نه‌وانی (Jeremiah) که زوو ووتی سویای ماده‌کان به‌ریگاوه‌یه‌وه به‌پیاره جه‌نگاره‌ه‌ه‌کانی نوواتوو مانی و سکایه‌کان پشت‌قایم کراون نهم شه‌په له‌لایهن (Nabunidus) رابه‌رایه‌تی نه‌کرا که دوا شازاده‌ی بابل بو، شه‌په‌گه‌کی له‌ده‌روویه‌ری هاران (Harran*) بوو که نه‌ستیاکس بۆ ده‌رفه‌تیک نه‌گه‌را له‌چنکه‌ بابل‌ی ده‌ره‌په‌تی. هه‌ر له‌هه‌ران سوو نه‌بوئیدوس سوو به‌موریدیکی به‌رده‌وامی په‌رستگای گه‌وره‌ی (سین) (Sin) واته‌ خوای مانکه، نهم په‌رستگایه له‌راستیدا بنکه‌یه‌کی گه‌وره‌ی ئالوگۆر کردنی بانکی و بازرگانی بوو. نهم بنکه‌یه نه‌پروانی به‌سه‌ر شه‌و ریگایانه‌ی به‌ره‌و ده‌روازه‌کانی ده‌ریاوانی و به‌نده‌ه‌ه‌کانی ده‌ریای ناوه‌راست نه‌په‌رشتن و کلیلی بازرگانی باکوور خۆه‌ه‌لات سوو له‌گه‌ل خۆرئاوادا. (نه‌بوئیدس) خۆی ناماده‌کرد بۆ به‌په‌رچدانه‌وه‌ی (Astyages) و نه‌ستیگس به‌په‌په‌ی لیتزانی و زیره‌کی‌سه‌وه هاپه‌یمانیه‌یه‌کی له‌گه‌ل (سایروزی)ی دووهم (Cyrus II) پاشای فارسه‌کاندا پتیک هیتا له‌م کانه‌دا سایرۆس نه‌په‌یست شه‌و په‌گه‌ گه‌وره بازرگانی‌یه کۆنترۆل بکات که به‌هه‌ردان دا تی‌نه‌په‌په‌ی. به‌ریه‌ه‌ه‌کانی که‌ریکی نوئ سهری هه‌لدا که شانشینى فارس بوو. نهم شانشینى‌یه پین‌گه‌یشت و به‌چاو ساغی پاشاکه‌ی که لیتهاتووترین سهرکرده‌ی میژووی کۆنه، نهم گه‌له نوئ و هوشیاره به‌ده‌وری خۆی به‌رزبووه‌وه بۆ په‌یه‌ک که بیه‌وئ هه‌موو جیهان داگیریکات. هیچ شتییک به‌شیوه‌یه‌کی سه‌لمیتر اوو عه‌مه‌لی ده‌ریاره‌ی په‌یکه‌ستنی حکومه‌تی میدیا نه‌زانراوه. بینیمان چۆن به‌هه‌ولی نه‌فه‌س دره‌ژانه‌ی بنه‌ماله‌ی دایاکو (Daiakku) سهرکه‌وتنیان به‌ده‌ست هیتاو ئیمپراتۆریه‌تی میدیایان دروست کرد له‌و نیماه‌ته‌په‌رش و بلاوانه‌ی که هه‌ندیکیان خۆیان به‌ووستی خۆیان په‌یه‌ه‌ندیان په‌وه‌کردن و، هه‌ندیکی تریشیان به‌زۆر ناچار کران. په‌ککرتنه‌وه‌ی ئیرانی‌یه‌کان خۆی له‌خۆی‌دا په‌رۆسه‌یه‌کی هیواش سوو نه‌گه‌ر

به‌رانبه‌ریان بکه‌ین له‌گه‌ل گه‌لانی وه‌ک میسری و سۆمه‌ری‌یه‌کان که تانانه‌ت هه‌ر له‌و کانه‌وه که له‌باری راو‌کردنه‌وه گویزانه‌وه بۆ کۆمه‌لگای په‌یکه‌ساری کشتوکالی و شوانکاره‌یی له‌شیوه‌ی شانشینى‌دا په‌یکه‌را بوون. کاتێ بۆ هۆی نهم جیاوازی‌یه نه‌گه‌په‌ین، په‌یوسته‌ چهنده له‌گه‌شه‌کردنی باری فیزیایی و جوگرافیایی و ناوو هه‌وای شه‌و کۆمه‌لانه‌دا بۆی نه‌گه‌په‌ین له‌لایهن خه‌لکانی هه‌زاره‌ی په‌که‌مه‌وه په‌یکه‌ هاتوون، نه‌وه‌نده‌ش له‌شیوه‌ی په‌یکه‌هانتی خودی دانیشه‌توانیشه‌دا بۆی بگه‌په‌ین. داگیر که‌ره ئیرانی‌یه‌کان کاتیان په‌یوست بوو بۆ ده‌ست گرتن به‌سه‌ر خه‌لک‌داو مل که‌چ کردنیان و کۆنترۆلی خه‌لکانی ناسیایی، که‌وا په‌یشبینی نه‌کریئ دانیشه‌توانی په‌سه‌نی شه‌وئ بووین. له‌کۆتای سده‌ی هه‌شتمه‌ی پ.ز دا نهم په‌رۆسه‌یه هیشه‌تا ته‌واو نه‌بوو بوو، نیشه‌ته‌جێ بوونی ئیرانی‌یه‌کان خۆی له‌خۆیدا په‌رۆسه‌یه‌کی دره‌ژ خایهن و سه‌خت بووه. ئیران رووباری وه‌ک نیسل و دیجسه‌و فوراتی تیا نیه‌ که له‌گه‌ل لافاوه‌ سالانه‌کانی‌دا خاکی وولات به‌پیت نه‌که‌ن. هه‌روه‌ها وه‌رزیکى دیاری‌کراوی نیه‌ بارانی به‌سوودی تیا بباری به‌پتیک و په‌یکى، هه‌تا زه‌وی ناماده‌ بکات بۆ به‌ره‌م هیتان. له‌میژووی هه‌ره کۆنه‌وه، کیشه‌ی نار کیشه‌یه‌کی زیندوو بووه چونکه‌ مرۆف ته‌نها له‌و شوئینه‌دا توانیوه‌تی نیشه‌ته‌جێ ببێ که توانیوه‌تی ناوده‌یری بکات.

به‌م جۆره خه‌لکه‌ که به‌ناچاری په‌رش و بلابوونه‌وه و چه‌ی دانیشه‌توان وه‌کو میژۆپه‌تامیار میسر نه‌بوو. نهمه‌ به‌لیک داب‌سپاری شه‌و گردو (Tells) ته‌پۆلکه‌ ده‌ست کرانه‌دا به‌روونی دیاره‌ که ناسه‌واری دانیشه‌توانی کۆنی نهم هه‌ریمه‌ن. گه‌ش‌تاری نوئ نهم گردو ته‌پۆلکانه‌ نه‌بینی که ده‌یه‌ها میل له‌یه‌ک دوورن. نهم باره‌ فیزیکی‌یه وای کردوه له‌هه‌ر ناچه‌و ته‌نانه‌ت له‌هه‌ر دۆلیکی‌دا جۆره‌ تابه‌ته‌نده‌یه‌ک سهره‌له‌بدا، که شوین په‌نجه‌و کاری گه‌ری‌یه‌کان هه‌تا ئیستاش وون نه‌بوون. نهمه‌ هۆی شه‌وه‌یه که ئیران له‌په‌روردوو و ئیستاشدا شه‌و هه‌موو خه‌له‌ کۆچه‌رو نیوه‌ کۆچه‌رو نیشه‌ته‌جێ‌یه‌ی تیاپه‌ که هه‌ریه‌که‌یان دایه‌لیکت و خووو په‌وشت و داب و نه‌ریتی خۆی پیاده‌ کردوه. هه‌ر له‌به‌ر شه‌وه‌شه‌ که له‌ناحیه‌ی سیاسی‌یه‌وه په‌یکیتی

له مهزبان ناتوانين دهر باره ي نه توه يه ك بدويين كه
تهنها ژباني ساده و ساكاري جوتباري زانپوه و
له بهر نهوه جهنگي وه كه زوي داگير بكات بو نهوه ي
له سهري بزي، به بهر انبه ركردن له گهل كه لتوري نه ده بي
Vandals و فرانكه كان Franks.

دهر باره ي بهر هه مه هونه ري يه كانيش، ماده كان
ههروه كو سكار ييه كان و سيميري يه كان ههزيان له
چه كي نه خشاوو زين و قه لتاخني رازاره قابو قاچاخني
كانزاي بهر خوخو چلو بهر گي ره نگاوه رهنك و قه شهنگ
بووه. شيوه ي خه لكه ناساي يه كه ي ميديا نه توانري
له و وينانه وه بسه لمي نري كه له نه خشه
ناشووري يه كانه وه به ده ستمان گه يشتوه. پياوه كان
پيش و سيليان هه بووه، ههروه ي پيستي ناژه ليان
داوه به سه شانيانداو پيلاري چه رمي دريژيان له پيدا
بووه كه لوو ته كانيان هه لگه راره ته وه، ره شمه ي
نه سپه كانيان ر اكي شاره به ره و لاي ناشووري يه
سهر كه وتوه كان. له بهر تيشكي خشه كاني سه قزدا
نه توانين بيژ كه يه ك دهر باره ي هونه ره كه يان
وه ر بگرين، كه له داهاتودا هيوادارين به دوزينه وه ي
زياتر ده وله مند بيي به تابه تي دهر باره ي نه و
شتانه ي كه له و گه لانه وه وه ريان گرتوون كه هير شيان
بردونه سهرو نه وان له ماده كان شارستاني تر بوون.
تهنها چند نمونه يه كي ده گهن و كه م له ناسه واره
هونه ري يه كانيان ماوه ته وه، ههروه كو شيره مه زنه كه ي
(هه مه دان) كه به شكاري گه يشتوته ده ستمان،
ههروه ها هه ندي گزي بهر دين كه يه كيكيان له نزيك
سه رپول دوزراوه ته وه، (Rocktomb) له گردولكه كاني
داميني پوزناو اي زاگروس وه هه نديكي تريش له
كوردستان نه مانه نه خشي هه لكوزراوي شازادانن له
لاپالي چيكاندا، يه كه ميان نه خشه كه ي له گهل
ديمه نيكي نايي دا رازينراوه ته وه شيوه ي وينه يه ك
نه نويني كه (Barsom) ي هه لگرتوه، بارسوميش
بريتي يه له چه بكه گولي ك يان لقيتك كه له يادو بوونه
نايني يه كاندا به كار نه هات.

له كتيبي

IRAN from the earliest times to the islamic
conquest by R. GHIRSHMAN- 1954 p. (90-118)
وه رگيراره

نيران له رابور دوو و نيس تا شدا پشتي به ستوه به
شه خميه تي، به ره بابي حوكم سان، هو كاري دهر كيش
هه بوو كه كاري گه ري هه بوو له سه ر بيكه اتني يه كي تي
ماده كان. هه ره شه ي نيم پراتوري ته تي نوزارتو و زياتر
له وه ش هه ره شه ي نيم پرياليستوريه درندانسه كاني
ناشوور واي له ماده كان كرد كه يه كي ك له م ريگايانه
هه لبرين: يان له زمير نالاي يه كي تي و يه كبوون دا بزي
و به مينه وه، يا خود له زمير سته مي بيگانه دا بتوينه وه و
له ناو بچن. ماده كان يه كه م چاره سه ريان هه لبرارد كه
به تاشكرا له ناوي پايته خته كه ياندا خو ي نه نويني كه
ناوي (Ecbatana) يه واته شويني كزبوونه وه يان
كزبوونه ستن. نه م شاره له سه ر نه و ريگايه دروست
كرايوو كه سوپاي ناشووري له ويوه سنووري نه به زاندا و
نه هاته ناو وولات، ههروه ها نه م شاره هه ر به
چاره نووس و قه ده ر وا هه لكه وتبوو كه ريگاي
داگير كه راني ميديا به ستن.

ده ست دريژي يه يه ك له دواي يه ك و
ناجيگيره كاني ناشووري يه كان پالي به ماده كانه وه نا
سياسه تي كوزنوالي زمي پياوه بكن، كه له نيسته جي
كردني جوله كه كوزنوالي ستيه كاندا خو ي نه نويني له
(Rhages) نزيك تاران. هه رچه نده نه مه ته نها
هه وليكي لاواز سوو كه نه ي نه تواني ري له
نيم پراتوري ته نيته وا بگري بهر پته وه بو نه كه تانا.
نه گه ر ياد داشته ره سه يه كاني ناشور جي مي متانه
بن، نه وا هيچ گه ليك له و گه لانه ي رويه وي هيزي
ناشووري يه كان بوونه وه به قه ده ر ماده كان به ره نگراريان
نه كردوون و جه ربه زه و قاره مان نه بوون، ماده كان به
هه مور هيزو سوپايانه وه بهر گريان له سه ر به خو ي
خزيان كردوه و باشتري يه كيتيان بيك هيناوه بو
نه وه ي خزيان له فه وتان بپاري زن.

سه ره تاي شان شيني ميديا زور دور سووه له و
ناشتي و نارامي يه ي كه نه ريته خو ش خديالي يه كاني
هيزو دوتس (Herodotus) واي له نيمه كردوه
باوه ر بكه ين. نه گه ر دامه زراوي سياسي شان شيني
ميديا تا راده يه كي دباري كراو له دامه زراوي سياسي
ناشور چووبيت. هه رچه نده نه م مه سه له يه وه ك مه ته ل
وايه به لام هيشتا كه لتوري مادي و گياني ميديا به
شيوه عمه لي يه كه ي له لايه ن نيمه وه هه ر نه ناسراوه.

که‌ریم شالووم

دامه‌زینیکی کۆمه‌له‌ی خۆیبوون
(سالی ١٩٢٧)

سدیق صالح

کۆمه‌له‌یه بووه. دکتۆر که‌مال مه‌زه‌هر له‌و گوتاره‌یدا نه‌ک هه‌ر شالوومی به‌ خۆتنده‌واران نه‌ناساندوه، به‌لکوو سێ زانیاری هه‌له‌یشی له‌باره‌یه‌ره تۆمارکردوه که له‌ جیتی خۆیاندا ناماژه‌یان بۆ ده‌کهم.^٢

١. ٤ کاک جه‌مال خه‌زنه‌دار به‌هه‌له له‌ ژیر وینه‌یه‌کی بلاوکه‌راوه‌ی که‌ریم شالووم چه‌ند هاوڕیبه‌کیدا نووسیه‌یه: خاوه‌نی نیمیازی گۆقاری (پۆژی کورد- ١٩١٣) ی تۆرگانی (کۆمه‌له‌ی هه‌قی قوتاییانی کورد) ی نه‌سته‌موول بووه.^٤ له‌ کاتیکدا نه‌و عه‌بدولکه‌ریمه‌ی خاوه‌نی گۆقاره‌ که‌ کورپی حاجی عه‌بدوللای همه‌ که‌رکوکی بووه.^٥

نه‌ک هه‌ر نه‌و سه‌رچاو ناوبراوانه هه‌قی خۆیان نه‌داوه‌تی، به‌لکه (دکتۆر عه‌بدولستار تاهیر شه‌ریف) یش که‌ یازده په‌ره‌ی کتیه‌که‌ی له‌سه‌ر (الجمعیات والمنظمات والأحزاب الكردية) بۆ (خۆیبوون) ته‌رخان کردوه، هه‌ولێ نه‌داوه بزانی که‌سانی پشت دامه‌زراندنی نه‌م کۆمه‌له‌یه کێ بوون. ته‌نانه‌ت پۆژنامه‌ی (ژین) یش که‌ کردبووه پیه‌ی خۆی هه‌والی کۆچی دوایی گه‌وره‌پیاوانو پۆشنییرانی کورد بلاوکه‌کاته‌وه، ده‌ره‌ق به‌ شالووم نه‌ک هه‌ر

١. به‌ سه‌رکردنه‌وه‌ی سه‌رچاوان:

هه‌ینه‌ی ناگاداریم تا نیستا هم له‌ سه‌رچاوانه‌ی خواره‌وه‌دا ناماژه‌یه‌کی لاسه‌رلایی بۆ ناوی که‌ریم شالووم کراوه:-

١. ١ ناوی له‌ کتیبی (شاری سلیمانی) یه‌که‌ی کاک نه‌که‌رمی مه‌حمودی سالحی په‌شه‌دا خواره‌ته‌ ریزی نه‌فسه‌رانی کوردی نیو سوپای عوسمانی. دکتۆر عه‌زه‌دین مسته‌فا په‌سه‌ول له‌ په‌راوتزدا نووسیه‌یه: (خاوه‌ن بیرو پۆژنامه‌نووسو نیه‌تنامه‌په‌روه‌ریکی گه‌وره‌و خاوه‌ن میژوو بووه‌و ده‌بێ کاری گه‌وره‌ی له‌سه‌ر بنووسێ).^١ که‌چی سه‌ریاری نه‌وه به‌دریژیی نه‌و سالانه له‌وه زیاتر نه‌رکی له‌سه‌ر نووسینی به‌ر خۆی نه‌ناره.^١

١. ٢ محه‌مه‌دی مه‌لا نه‌حه‌مد له‌ کتیه‌که‌ی دا له‌سه‌ر (خۆیبوون، چاپا، ١١، شام، ١٩٩٣، ل ٦٩- به‌ لاتینی) ناوی له‌ ریزی ده‌یه‌م که‌سی دامه‌زینتی نه‌م کۆمه‌له‌یه‌دا ته‌نیا به‌ (مولازم که‌ریم له‌ کوردانی عێراق) چیکه‌ر کردوه. نه‌ نه‌وو نه‌ (ته‌یب محه‌مه‌د سالح زیباری) اش که‌ نه‌وه‌ی بۆ گوتاره‌که‌ی پاگواستوه، ساخیان نه‌کردوه ته‌وه نه‌م (مولازم که‌ریم) به‌ کتیه‌.^٢

١. ٣ که‌ریم شالووم به‌پیتی پاپۆرتی کوردیکی خه‌فیه‌ی ئینگلیز بۆ نه‌فسه‌ری نیسته‌یخباراتی به‌ریتانیا له‌ سلیمانی که‌ زانیاری له‌ پیاویکی خۆیی نه‌ندامی لقی سلیمانیی (خۆیبوون) وه‌رگرتوه، نه‌ندامی نه‌م

١ نه‌که‌رمی مه‌حمودی سالحی په‌شه، شاری سلیمانی، به‌رگی به‌که‌م، به‌غدا، ل

٢ محه‌مد صالح طیب الزیباری، خویبون وانتفاضة آراءات ١٩٢٦-١٩٣٠، "مجلة کاروان الأكادیمی"، العدد الأول، المجلد الأول، أبريل، شفاء ١٩٩٧.

٢. که‌مال مه‌زه‌هر، خه‌ریوپییری پاپۆرتی نوو-تیک-١، (په‌نگین)، ٨٨، به‌غدا، ١٩٩٦.

٤. جه‌مال خه‌زنه‌دار، کام گۆقار یه‌که‌مین گۆقاری کوردیه‌یه؟! (په‌نگین)، ٥٤، به‌غدا، ١٩٩٣.

٥. که‌مال په‌نه‌وف محه‌مه‌د، عه‌بدولکه‌ریم سلیمانیی خاوه‌ندی گۆقاری (پۆژی کورد- ١٩١٣)، (کوردستانی نوێ)، ١١٩٤، ١٩٩٦/١/١٩.

٦. الدکتۆر عبدالستار طاهر شه‌ریف، الجمعیات والمنظمات والأحزاب الكردية في نصف قرن، ١٩٠٨-١٩٥٨، ط١، بغداد، ١٩٨٩، ص ٦٣-٨٤.

زیندووکوژ بگره مردوو کوژیش سووه لای لئی نه کردوه تهوه. لیره دا جیی خۆیه تی پرووی گلهدیی بکهینه هارپییانی کهریم شالووم و پۆشنبیرانو سیاسه تکارانی نهوهی پیشوومانو، پیرسین بۆچی چاریک له جاران نهم پیاره کورد پهروهو سه ربازه وونه تان به سه رنه کردوه و هیش تان به بیده نگی سه رینیتتهوه؟! **۲. کهریم شالووم کییه؟**

ناوی تهواوی عهبدولکهریم مهحمود پۆستم نيسماعيله، سالی ۱۸۸۵ له دبی (هرانی) ی نیزیك به (که ناروی) ی سه ر به قهزای (شارباژی) ی پاریزگای سلیمانی له دایک بووه.^۲ (خه دیچه) ی دایکی بانهیی و له تایه فهی (گافزین) بووه. مهحمود ی باوکیشی له گهل مالی سهد نوریی نه قیبه شیخاندا به گشتی تیکه لئو پیوه ندییه کی گیانی هه بوونو هه ر له لایان بووه، بۆیه له بهر خاتری نهوان ماله کهیی بۆ شاری سلیمانی گواستوه تهوه له کۆنه گه ره کی (کاریزی نه حه مه زه ننگه نه) ی که میك ژوو سه رای سلیمانیدا نیشه جئو خه ریکی تووتنچیتتی (جگه ره فرۆشی) بووه.

کهریم به مندالی سه ره تا خراوه ته حوجره و نه مجا قوتابخانهی روشدییه عهسکه ری له سلیمانی.

^۲ نه مه به بیی (دفتر نفوس) ی (المدریة العامة للنفوس) ی (الدولة العراقية). به لام به بیی پاسپۆرته که ی که ژماره ۲۴۹۹ ی پۆزی ۶ ی نه یلولوی ۱۹۲۷ له دایکی بوی ۱۸۸۴ او، به بیی ناسنامه عوسمانییه که ی (دولت علیه عثمانیه تذکره سیدر) ۱۳۰۲ ی پۆمی (۱۸۸۶) او، به بیی ناسنامه ی تایه ته گشت فه رمانده رانو نه فه سزانو کاره مندانی سوپای عوسمانییه که ی (اردوی عثمانییه موجود بالعموم امرا، ضابطان و مأمورینه مخصوص هویت ورته سیدر) او به روانامه ی تهواو کردنی خۆندنه عهسکه رییه که ییشی (مه نده سخانه بری هسایونده تکمیل فنون ایدن ضابطانه مخصوص شهادتنامه در) ۱۲۹۸ ی پۆمی (۱۸۸۲) یه.

^۳ مهحمود نهم جووته برایی هه بووه: ۱- محیدین سه رده ستای که و شدروو بووه له سلیمانی. سالی ۱۹۲۴ وه ختیك کهریمی براگه و ره ی لهو خوله عهسکه رییه چوارمانگیه دا بووه بۆ بوونه نه فه ری سوپای عیتراق، نه و به نه خۆشی له نه خۆشخانهی (المخدیة) ی به غدا که و تهوه، پاش ماره یه ک کۆچی دوایی کردوه و هه ر له به غدا نیژراوه، ۲- عهبدوللا برابجووکی بووه (کاکه بچکۆل) ی پهن گوتراوه، له مووسل به رگدروو بووه. له هه رای ۹ ی کانوونی دووه می ۱۹۰۹ ی پۆزی شه هید کرانی شیخ سه عینو هارپیکانیدا له مووسل، نه میش کوزراوه و له وئ نیژراوه.

پاش ناماده یی عهسکه ری به غدا، قوتابخانهی جه نگی نه سه ته موولی سالی ۱۹۰۴ تهواو کردوه^۱ و بووه به مولازمی دووه می تزیچی گه پۆک (سیار طوچی) او پاشتر تزیچی بیابان. کاتیك نه فه سه ر بووه، به وه زیفه چووه ته سووریا و لیبیار میسر (مرسی مطروح) او شه ری تیدا کردوون. سالی ۱۹۱۲ له شه ری نیتالیادا قوماندانی به ته ره ی چایی بووه^۲.

دواپله ی عهسکه ری له سوپای عوسمانیدا به پیی بریاری ژماره ط.س. ۵۶۹۳ ی پۆزی ۹ ی نابی ۱۲۳۶ ی پۆمی (۲۲ ی نابی ۱۹۲۰) ی وه زاره تی جه نگ بووه ته قیده ملی یوزباشی (راند- رئیس اول).^۳ وه ختیك مسته فا که مال (نه تاتورک) له سه روبه ندی دامه ززانی کۆماری تازه ی تورکیادا ده سه لاتی پهیدا کردوه، نهم وه ک چه نده ها که سه و نه فه ری دیکه په یی به نیازی گلای شوئینیانه ی بر دووه و نه چۆته پالی. دواچار که لیبوردنیکی ساخته بۆ نهوانه در کراره، نه میش له گهل ۴۰۰ - ۵۰۰ نه فه سه رو که سی دیکه ی به ره له ستا خۆی به ده سه ته و دهاره و سه ریاک گیراوند په وانسه ی

^۱ نه گه ره هچ سالیك دوانه که و تین، ده بن- به بیی سالی خۆندن تهواو کردنه که ی- ۱۸۹۵ خرابیته به ره خۆندنو ۱۸۹۸ پاش سن سال روشدییه سلیمانی و ۱۹۰۱ پاش سن سال ناماده یی روشدییه به غدا ی تهواو کردین.

^۲ ۲۷ ی کانوونی یه که می ۱۲۱۷ ی پۆمی (۹ ی شوپانی ۱۹۰۱) له قوتابخانهی جه نگی نه سه ته موول و درگیراوه، ۴ ی شه ووالی ۱۲۳۲ ی کۆچی (۸) ی تشرینی دووه می ۱۲۲۰ ی پۆمی) واته ۱۱ ی کانوونی یه که می ۱۹۰۴ به روانامه ی و درگرتوه.

^۳ نه مه ده قی نه و روونکردنه و په یه که کهریم شالووم له پۆزنامه ی (ژسان، ژ. ۴۴۹، ۲۰ ی ته مووزی ۱۹۳۵) دا بیلاری کردوه ته وه:

طه له یی ته صحیح

له نسخه ی ۵ ی ته مووزی ۱۹۳۵ ی (طریق) دا، له موزه که رانی ضابطی گه و ره ی عیراقدا ذبکر کراره له هه ری نیتالیای سالی ۱۹۱۲ دا که له طه ره ف قووه تی عوسمانییه بو سه ر شاری ده رنه هجووم کرا، قوماندانی طوچی گۆیا مولازم سه عید مه ده عی به غدا ی بوو، راست نییه. لهو هه ره دا طوچی به طه ره یه ک صه حراو به طه ره یه ک جه به ل بوو. قوماندانی به طه ره ی جه به ل من بووم. مولازم سه عید مه ده عی نه فه ندی له گهل مولازم صه ربی نه فه ندی له م به طه ره دا طاقم ضابطی بوون. نه گه ره حه ز نه کا صاحب موذه که رات نهم جیه ته ته صحیح بکا.

موته قاعید طوچی قیده ملی یوزباشی

کهریم پۆستم

^۴ بهوانه ناسنامه ی (اردوی عثمانییه موجود بالعموم امرا، ضابطان و مأمورینه مخصوص هویت ورته سیدر، ۵).

جموژۆلو خولیاى كوردایه تیى به پلهی (رنیس اول) خانه نشین كراوه.^{۱۸}

كهريم شالووم له ۲۱ نیسانی ۱۹۲۹ دا كه په كه مین ساله ژۆزی له دایكیوونی (شیرزاد) ی كورپی بروه، به ماله وه گه یشتوه ته وه سلیمانی و تا کوتایی ژمانی هه ره له وئ ماوه ته وه. هه تا له ژماندا بروه هه وت ژنی هینان: په كه میان (شادیه) ناویکی سوریا یی خوشکی (د. هاشم الوتسری) بروه كچیکسی (فهیمه ناوی لی بروه).^{۲۰}

پینجهم ژنی سانیه (لانیه) ناو^{۱۹} و كچی (محه مه د نه مین عه لی) ی نه فسه ری خه لکی سلیمانی بروه له تورکیا هیناوه. دوو ژنی دیکه ی له سلیمانی هیناره: فاتمه عارفو ره عسای كویناوه سوولی گۆمله یی^{۲۱}. نه م جووته ژنه ی دوایی سن ژنه كه ی دیکه یی^{۲۲} بی وه چه بوون.

كهريم سه ره وه ختیك له نهسته موولی قوتابی بروه، له كاتی خویندنو ده ور كرده وه ی ده رسی (جوگرافیای عه سكه ری) دا بو تا قی كرده وه گه لیک خزی ماندوو كرده وه ناوی شارو شوینه كانی گوتیوه ته وه، زۆر كه ره ت ناوی (شالۆن) ی شارکی باكووری ولاتی فه ره نه سه ی له لای قوتاییانی هاویۆلی دوویات كرده وه ته وه. نیدی نه وه هاویۆلانی ناوی (شالۆن) یان به سه ردا بریوه و بی یان گوتیوه (كهريم شالۆن). خه لك دوابه دوا ی هاتنه وه ی بو سلیمانی بی یان وابروه به ره چه له ك بنه جووه ته وه له بنه په تدا (شالووم) ه، بۆیه به (كهريم شالووم) ناو دیریان كرده وه.^{۲۳}

^{۱۸} میژووی ته راوی خانه نشین كرانی زانراو نییه .. (الوقائع العراقیه) كه خانه نشین كرانی له م چه شه ی نه فسه رانی بلاو كرده وه هه چی له م باره به ره تییدا نییه. هه رچی دۆیه كه ی شه ته ی له به ریوه به رایه تیی خانه نشینی سلیمانی، باش سۆراخ كرده بۆم ده ركه وت نه ماوه له گه ل كۆمه لیکى دیکه دا له نیتویران. به لام به ره دا كه یاشتر له گه ل (مستفا پاشا یا مولکی) دا له به غدا به شداری ده ركرده وه ی رۆژنامه ی (بانگی كوردستان) ی كرده وه و ژماره (۱۴ - ۱) ی له ۲۸ ی كانوونی دووه می ۱۹۲۶ دا ده چوه، ده بی ییش نه وه میژووه خانه نشین كرابی. چونكه نه فسه ر و كارمه ندی عه سكه ری- به بیی یاسای چاپه مه نیی عوسمانی كه تا نه و كاته ییش له عیقا دا كاری بیكراوه - بۆیان نه به ره له بواری رۆژنامه نوییدا نیش بكه ن.

^{۱۹} شیرزاد تا قه مندالی كهريم شالوومه. ۲۱ نیسانی ۱۹۲۸ له به غدا له دایك بروه. هه هشت سالن بروه كه له ۱۹۳۶ دا چوه ته قوتابخانه ی (فهیمه لیه) له سلیمانی. سالی ۱۹۴۲ چوه ته ناوه ندیو سالی ۱۹۴۷ ناماده یی ته واو كرده وه له مه عاریفی سلیمانی به (كاتب) دامه زراوه تا گه یشتوه ته پله ی سه رۆکی تیببینه ران (رئیس ملاحظین) له به شی مخزه نی سه ره تایی. سالی ۱۹۸۲ خانه نشین بروه. شیرزاد سالی ۱۹۴۹ (به هیتی مه محمودی حه مه سالی فه قن ماری) ی هیناره نه مه انه ی لی بروه: په ریخان (۱۹۵۰)، شكۆفه (۱۹۵۲)، فه رها (۱۹۵۶)، به هزاد (۱۹۵۹)، نازاد (۱۹۶۱)، شیرین (۱۹۶۷)، نه وزاد (۱۹۶۸). شیرزاد به مندالی زمانی به تورکی عوسمانی په زاوه و یاشتر فه ری كوردی بروه. وا نه م زمان زانیسه ی خستوه ته خزمه تی رۆشنییری كوردی و پیکه وه خه رکی وه رگێرا نه ناماده كرده یی بابه ته تورکیه كانی نیو گۆقارو رۆژنامه كوردی به كانی سه ره تایی نه م سه ده یه یین. تا نیستا ۲۵ بابه تی گۆقاری (ژنی) ی نهسته موولمان ناماده و بلاو كرده وه ته وه، گه لیکى دیکه یشمان ناماده ی چاپن.

^{۲۰} سانیه (۱۸۹۳-۱۹۷۶) - به قسه ی كاك شیرزاد - خوینده وار و تاپۆلی ۴ یا ۵ سه ره تایی ته واو كرده وه. قورنان خویند نوژیوو رۆژوو پاك بروه. ۱۸ ی تشرینی دووه می ۱۹۳۷ به به ریاری دادگا له مه ترده كه ی جوئی بروه ته وه. به لام له گه ل شیرزادی كویدیدا له ده سه تی سه رووی خانووه كه ی (كهريم شالووم) دا لای مزگه وتی (حاجی خان) ی گه ره كی مه لكه ندی ماونه وه نه وه خه رچی كیشاون. سانیه جگه له شیرزاد، پشتر له نهسته موولی كچیکسی (نه خه تر) ناوی بروه به ۱۰۵ سالی سه رده وه، باشان كویدیکسی (شیركۆ) ناوی بروه به ۱ سالی به نه خۆشیی سنك (ذات الرته) مرده وه.

^{۲۱} نه م محمه مد نه مینه به سه ریازی چوه ته تورکیا و پله به پله به رز بروه ته وه تا بروه ته نه فسه رو به (بیژیا شسی - نه قیب) گه یشتوه. له وئ ژنیکی تورکی (نامینه عه لی) (۱۸۷۱- ۱۹۵۱) ناوی هیناره. سالی ۱۹۳۵ هاتیوه ته سلیمانی و سه توویه نه گه ر حكوومه ت مووچه ی خانه نشینی بو به ره ته وه. پشته وه شه ره. كهريم له گه لیدا چوه ته به غدا و هه چیان بو نه كراوه. ناچار گه راوه ته وه بو تورکیا. ۱۹۴۲ له وئ كۆچی دوایی كرده وه. نیسی كه سه روكاری چوون نامینه ی ژنیان هیناره ته سلیمانی، چونكه به درسه (۱۸۹۵- ۱۹۸۱) ی خوشکیشی له م شاره و ژنی به شهید مه ستی - كه لا فاوه كه ی سالی ۱۹۵۷ خنكاندی - بروه.

^{۲۲} په كه میانی سالی ۱۹۴۰ هیناره و شه ش مانگیك له لای ماوه ته وه، دووه میانی سالی ۱۹۴۳ هیناره و ۱۰۵ سال هاوسه ری بروه.

^{۲۳} كاك شیرزاد هه یج زانیاری به كی له سه ر نه م سن ژنه ی نییه. ^{۲۴} دكتۆر كه مال مه زه ره له (خیری بییری په بۆر نوو سیک - ۱) دا بیی وا به ناوی شالووم له شه ریکی قه ومارای سالانی په كه مین

جیی باسه زۆره ی زانیایه كانی تاییه ت به بنه ماله ی كهريم شالووم وینه و به له گه نامه كانی دیکه كه لیره دا بلاو كراوه ته وه، تپكرا له كاك شیرزاد وه رگێراون. سوپاسی هاو كاری به كه م. ^{۲۵} له به رنه وه ی (شادیه) له گه لیدا نه چوه و سووریای به جی نه هه یشتوه، (فهیمه ی نه داوه تی) نه م فهیمه یه پووری (د. سه د الوتری) به كه نیستا له به غدا به.

کانوونی دوو می ۱۹۲۶ بە پێوە بەری نیداره خانه بووه. بەلام له ژماره (۱۴-۲) ی رۆژی ۱۵ شوباتی هه‌مان سالدا پروونکراوه ته‌وه که نییدی پێوه‌ندیی به‌ر رۆژنامه‌یه‌وه نه‌ماوه و پێویستی‌یان پیتی نی‌یه. ژماره (۱۴-۳) ی رۆژی ای نیسانی نه‌وساله‌یش ناری مسته‌فا شه‌وقیی بنووسی (محرر) ی هه‌ردوو ژماره‌که‌ی پێشوی به‌سه‌روه نه‌ماوه.^{۲۰} مسته‌فا پاشا پاشتر پیتی نه‌کراوه به‌ته‌نێ هه‌یج ژماره‌یه‌کی دیکه‌ی لێ ده‌ریکات. وایش ریکه‌وتوو شه‌الووم شه‌وقی پاشتر به‌جووته بوونه‌ته نه‌ندامی کۆمه‌له‌ی (خۆببون).

نه‌وه‌نده‌ی به (که‌ریم شه‌الووم) هه‌وه به‌سته، وای بۆ ده‌چم بنجینه‌ی پیکه‌وه کارکردنیان له‌گه‌ل (مسته‌فا پاشا یامولکی) دا پێوه‌ندیی کۆنی رۆژگاری نه‌سته‌موول بووه. هه‌رچی مسته‌فا پاشایه - وه‌ک زانراوه - له‌وێ نه‌ندامی (کۆمه‌له‌ی ته‌عالیی کوردستان) بووه.^{۲۱} به‌لام هه‌یج چالاکی‌یه‌کی (که‌ریم) مان لێ پروون نی‌یه، نه‌وه نه‌بێت که به‌شداریی دواتری له‌ دامه‌زراندنی (خۆببون) دا پێشینه‌یه‌کی پته‌وتری هه‌لسوورانی سیاسی کوردایه‌تی له‌پشته‌وه بووه. دیاره هه‌ر نه‌وه‌یش نیشانه‌ی هاوخه‌باتیی پێشتر و مایه‌ی له‌ به‌غدادا یه‌کگرتنه‌وه و هاوکاریی له‌وه‌به‌دوایان بووه.

به‌لام وه‌ک ده‌بینین له‌سه‌ره‌تاره ناکۆکی که‌وتووته نێوانیان کهریم دوور خراوه‌ته‌وه. پیم وایه جگه‌ له‌ هۆیه زۆر شه‌خسییه تایبه‌ته‌کانی پیکه‌وه

که‌ریم زۆر سه‌وداسه‌ری خۆیندنه‌وه بووه، به‌دووی گۆفاره‌و رۆژنامه‌و کتیبی کوردی و سه‌باره‌ت به‌ کوردی زه‌مانی خۆیدا چوو. گه‌لیک وینه‌و یادگار و نووسراو نامه‌ی تایبه‌تی ناودارانی کوردی نه‌و سه‌رده‌مه‌ی وه‌ک جه‌لادته‌ به‌درخازو مه‌مدووح سه‌لیه‌و سه‌کۆ له‌لای خۆی پاراستوون.^{۲۲} شه‌یرزادی کورپی پاش کۆده‌تاکه‌ی شوباتی ۱۹۶۲ له‌ترساندا هه‌موویانی سووتاندوه.^{۲۳}

که‌ریم شه‌الووم له‌ دوادایه‌کانی ژبانیدا تووشی نه‌خۆشیی جووگه (المفاصل) بووه. سالی ۱۹۵۶ براره‌ته‌ لای پزیشک له‌ به‌غداو له‌ نه‌خۆشخانه‌ی (انجیدیة) (مدینة الطب-ی نیستا) خه‌وتراوه و ئومیدی چاکبوونه‌وه‌ی لێ نه‌کراوه، بۆیه بۆ سلیمانی هه‌تراهه‌ته‌وه له‌ ۱۹۵۷ به‌دواوه تا دوا‌رۆژی ته‌مه‌نی په‌که‌وته له‌ماله‌وه لێی که‌وتوو تا له‌ ۲۷ کانوونی یه‌که‌می ۱۹۶۱ دا کۆچی دوا‌ی کردوو و له‌ سه‌راوردی گۆرستانی (گه‌ردی جۆگه‌) ی سلیمانی به‌خاک سپێرداوه.^{۲۴}

۲. که‌ریم شه‌الووم و (بانگی کوردستان)؛

که‌ریم سه‌ره‌تای سالی ۱۹۲۶ له‌ به‌غدا هاره‌شیی مسته‌فا پاشا یامولکی و مسته‌فا شه‌وقی (ی پاشتر له‌ ۱۹۲۷ دا خاوه‌نی تاکه‌ ژماره‌ی گۆفاری - په‌یژه -) ی له‌ ده‌رکردنه‌وه‌ی رۆژنامه‌ی (بانگی کوردستان) دا کردوو.^{۲۵} نه‌و به‌پیتی ژماره (۱۴-۱) ی رۆژی ۲۸

جه‌نگی جیهانی‌یه‌وه که به‌شداریی تیدا کردوو، بۆی ماوه‌ته‌وه. دیاره راست نی‌یه.

^{۲۶} کاک شه‌یرزاد خۆی هه‌موویانی دیه‌وه له‌لای بوون، له‌وانه‌ وینه‌ی (سه‌کۆ باوکی) او مه‌مدووح سه‌لیه‌و نامه‌یه‌کی جه‌لادته‌ به‌درخان که باسی هاوکاریی پیکه‌هانتی نی‌وان نوینه‌رانی کورد و نه‌رمه‌نی تیدا کردوون. پێده‌چێت ئه‌م‌ها‌ژبه‌ی بۆ هاوکاریی نه‌رمه‌ن له‌ دامه‌زراندنی (خۆببون) دا.

^{۲۷} هه‌ر که‌سیک به‌شوتن به‌لگه‌نامه‌ی کوریدا بگه‌ڕێت، نه‌و بنه‌مالانه‌ که پێشتر به‌لگه‌نامه‌ی میژوویی‌یان له‌لا هه‌بووه به‌سه‌ریکاته‌وه، بۆی ده‌رده‌که‌وتن نه‌و سه‌رده‌مه‌ی سالی ۱۹۶۲ له‌ شاری (سلیمانی) دا به‌شیکێ زۆری به‌لگه‌نامه‌و ده‌ستنووسه‌ نووسراوی کوردی له‌ترساندا له‌نیویراون.

^{۲۸} گۆرپه‌که‌ی نیستا نه‌ماوه، چونکه‌ عه‌ماراو له‌و شوێنه‌دا دانراوه.

^{۲۹} یه‌که‌م ژماره‌ی (بانگی کوردستان) رۆژی ۲ی شابی ۱۹۲۲ او دوا ژماره‌ی (۱۴) رۆژی ۸ی حوزه‌یرانی ۱۹۲۲ له‌ سلیمانی ده‌رچوو، مسته‌فا پاشا خۆی خاوه‌نی نیتیا‌زو به‌پێوه‌به‌ری به‌ریرسی بووه (بانگی کوردستان، کۆکردنه‌وه‌و له‌سه‌ر نووسینی جه‌مال خه‌زنه‌دار، به‌غدا، ۱۹۷۴).

دکتۆر که‌مال مه‌زه‌ه‌ر له‌و گوتاره‌ ناوبراوه‌ی دا به‌باشی بۆی نه‌چوو که که‌ریم شه‌الوومی به‌ کارگێڕی هه‌رسێ ژماره‌که‌ی به‌غدا‌ی رۆژنامه‌که‌ داناره، له‌کاتی‌که‌دا ته‌نیا کارگێڕی یه‌که‌م ژماره‌ی بووه. ناوی رۆژنامه‌که‌یشی له‌برسی (بانگی کوردستان) کردوو به (بانگی کورد) که گۆفاریکی کوردی - توورکی بووه جه‌ماله‌دین بابان له‌ به‌غدا ده‌ری کردوو. یه‌که‌م ژماره‌ی ۸ شوباتی ۱۹۱۴ او دوا ژماره‌ی (۵) سه‌ره‌تای یه‌که‌مین جه‌نگی جیهانی بڵاوبوووه‌ته‌وه.

^{۳۰} بانگی کوردستان، ۱۱۹، ۱۲۳، ۱۲۵، ۱۲۷.
^{۳۱} دکتۆر به‌لج شه‌یرکۆ، کیشه‌ی کورد - میژینه‌و نیتیا‌ی کورد، محمه‌د حه‌مه‌باقی له‌ عه‌ره‌بیه‌وه کردوو‌یه‌تی به‌ کوردی، چاپی دووهم، ۱۹۹۰، ۵۲.

ئینگلیز لە ناستیکی تەکتیکیدا نەبێ، هیچ پەرۆزە و بەرنامەیهکی شیلگیرانەیی بۆ کورد پێ نەبوو. ئەم تەرزی لیکدانە وەبەیی مستەفا پاشا لە شیعرو گوتاری بلاوگراوەی دا ناکرا پەنگی داوە تەو. پێداچوونەوی سەرجهەم ژمارەکانی (بانگی کوردستان) لەباریدایە هێلی بیرکردنەوی سیاسی ئەو زەقتر بەرچاویخات.

٤. چالاکیی سیاسی شالووم:

٤.١ کۆمەڵەی خۆبۆن:

سەرخیلان بەرپرسانی ریکخراوە سیاسیە کوردیەکانی کوردستانی باکوور کە پاش دامەزرانی کۆماری تورکیا و سەرکوتکرانی شۆرشیی ١٩٢٥ی شیخ سەعیدی پیران پەریوەی ولاتانی دەوروێر بوون، دواجار هاتنەسەر ئەوەی لە بەیرووت کۆنگرەیهکی نەتەوێیی بیهستن.

یەكەم دانێشتنی کۆنگرە ٥ی تشرینی یەكەمی ١٩٢٧ لە مالی (واهان پایازیان)ی ئەندامێکی بەدیمنی کۆمەڵەی نەرمەنیی (اتاشناق) دەستی پیکراو پێنج رۆژی خایاندو لەمەر پەرنسیپە بنچینەییەکان پیکهاتن^{٢٤}. ئەمجا چونە هارنەهەاری (بەمدوون) و تا ٢١ی ئەو مانگە درێژەیان بە کۆبوونەو دا^{٢٥}. هیندیك سەرچاوە نووسییانە کۆبوونەو کان ٤٥ رۆژیان پێ چوو^{٢٦}. بەشداران بریاریان دا چوار ریکخراوە کوردیەکی پیتشو: ١- کۆمەڵەی کوردو کوردستان^{٢٧}، ٢- پارتن

هەلە کردنیان^{٢٢}. ناکۆکیی فیکری لیکسی دابریون. بەلگەیشم بۆ ئەو (خۆبۆون)ە کەمی ئەو، ئاراستەیی بیرکردنەو و تیروانیی دووتویی نووسینو شیعەرەکانی نیو- بەتایبەتی- ژمارە (١٤)ی سلیمانی و هەرسێ ژمارە کەمی بەغدا (بانگی کوردستان)ی مستەفا پاشایە. کەریم شالووم بیریککی کوردستانی هەبوو، کیشەیی کوردی بە یەك کیشەیی نەتەوێیی و نیشتمانیی یەكپارچە زانیوو، هەر لەباری بەرۆهەندی ئەو مەسەلەییەشەو هەلوستیی دیاری کردوو و باکی لە هیچ نەبوو. بەرەنگاری کەمالیەکان بوونەوی کە لە لیواری مەرگی نیزیك کردوو تەو، خانەنشین کرانی پاش کەمتر لە دوو سال بوونەوی بە نەفسەر لە سویای عێراقدا لە کاتی کادا هیشتا وادەیی ئەوێ نەهاتوو، هەردوو بەلگەیی حاشا هەلەگرن.

مستەفا پاشایش هەرچەندە کوردیککی پاکو دلسوتەیی کوردو کوردستان بوو و چ لە ئەستەموولو چ لە سلیمانی جموجۆلی کوردانەیی هەبوو، تەنانەت لە ئەستەموول لەسەر بەرەره کانیی تورکە شۆقینیەکان ملی خۆیی لە چەقۆ سووو. سەرەرای ئەو، خاوەنی تیروانیییککی سیاسی پوو و جیگیر نەبوو، نەیتوانیو و اتعیینانە هەلومەرجی رۆژگاری خۆی لیک بەتەو و هیلە درشتەکانی سیاسەتی بەرتانیای بریارە دەست لە ناوچە کەدا دەست نیشان بکات، بەتایبەتی پاش دیاریکرانی چارەنووسی هەردوو کوردستانی باکوور و باشوور لە نیوێ یەكەمی سالانی بیستدا. مستەفا پاشا تەنانەت دوای ئەویش کە ئینگلیز خۆی بە زەبری هیز هەردوو حکومەتە کەمی شیخ مەحمودی حەفیدی لە ١٩١٩ و ١٩٢٢دا پووخاندوو، کەچی هیشتا هەر کوردی بەخەتابارو ئینگلیزی بە دوستی گەلانی زۆر لیکراو داناو. ئەو تا لە ژمارە (١٤)ی رۆژی ٨ی حوزەیرانی ١٩٢٢ی (بانگی کوردستان)دا بە نیکه رانی یەو گوتوو: (ئاه ئەگەر بە ئینسانەو گوتیان لە من بگرتایەو مەحەببەتی بەرتانیامان لە دەست بەرنەدایە)^{٢٣}. لە کاتی کادا پوو داوێ کانو ناکامی قوناخە کە سەلماندیان

^{٢٤} محمد صالح طيب الزبياري، خويبون وانتفاضة آارات ١٩٢٦-١٩٣٠، کە لەم سەرچاوەیەو وەرگیراوە: مەحمەدی مەلا ئەحمەد، خۆبۆون، ل٦٣ و بەرودوا.

^{٢٥} محمد صالح طيب الزبياري، المصدر السابق.
^{٢٦} دکتۆر بلەج شيركۆ. هەمان سەرچاوە، ل٨٩، جلیلی جلیل وآخرون، الحركة الكردية في العصر الحديث، ترجمة د. عدي حاجي، ط١، بیروت، ١٩٩٢، ص١٦٤- کە لەم سەرچاوەیەو وەرگرتوو:

ك. ساسوني، الحركة الكردية القومية والعلاقات الكردية- الأرمنية، بیروت، ١٩٦٩، ص٢٧٠.

^{٢٧} بەلگەنامەیی ئینگلیزی ژمارە (٢٧١) (٥٠٦٩) (ئسی ١٩٢٥/١١/٤٤) برووسکەیی ژمارە (٧٢٦)ی رۆژی ٢٠ی مایسی ١٩٢٥ی مەندوبی بالای لە ئەستەموول تیدایە. گوتووێ بەدرخاننیه کازو رۆشنبیران قایل نین شیخ عبدالقادری شەمزینانی بە سەرۆکی (کۆمەڵەیی تەعالیی کوردستان) هەلئیردراو تەو دەیانەوێ یانەیهکی تازە دابەسە زریزن. بەلگەنامەیی ژمارە (ئسی ١٩٤٢/١١/٤٤) برووسکەیی ژمارە (٧٢٥)ی رۆژی ٢٠ی مایسی ١٩٢٥ هەمان مەندوبی بالای

^{٢٢} بۆ زانیاری تاییبەت لەسەر مستەفا پاشا بڕوانە: رفیق حەمی، یادداشت، بەشی دوو، بەرگی پینجەم، هەولیر، ١٩٨٨، ل٧٤-٧٥.

^{٢٣} بانگی کوردستان، ژ١٤، ٨ی حوزەیرانی ١٩٢٢، ل١١٦.

به نهدامی کۆمیتەیی (خۆیبوون) هەلبێردران^{۲۸}. سەید عەلی پەزاو نوحسان نووری پاشا و نوبراھیم هسکی تیلی ئەگەرچی نامادە نەبوون، کرانە نەندامی کۆمیتە. بابەتە سەرەکییەکانی بەرنامەیی کۆمەڵە بریتی بوو لە دامەزراندنی پێوەندیی دۆستانە لەگەڵ عێراق و سووریا و ئێرانداو، درێژەبەدانی شوێنەکانی تورک بۆ پزگاری کوردستان بە دروستکردنی بنکەییەکی سەرکردایەتی لە چیاوەکی سەختداو دانانی سەرکردەییەکی گشتیی بۆ هیزی نیشتمانی کورد^{۲۹}.

خۆیبوون سەرەتا (دیمەشق) و پاشان (حەلب) ی کردە بنکەیی خۆیی تا ۱۹۲۸ کە دەسەڵاتدارانی فەرەنسە کەوتنە پراوەدوونانی نەندامەکانی^{۳۰}. ئەم کۆمەڵەییە لەپاڵ لاقەکانی سووریا و لونسانو چەند ولاتیکی ئەوروپا و لاتە یە کەگرتووەکانی ئەمریکا دا^{۳۱}. لە (سلیمانی) یش لقیکی هەبوو، مستەفا سانیب سەرۆکی شیخ سەلامی شاعیر سکرتێرو غەنی شالی ئەمینداری سندوقو کەرم شالوومیش نەندامیکی بوو. لە هەولێرو پەواندزو بەغداو کەرکوکیش نەندامی هەبون^{۳۲}.

خۆیبوون جگە لە بلاوکراره پێ زانداراوه کانی^{۳۳}، وای بۆ دەچم گۆناری (هاوار) یش ئۆرگانی ناپەسمیی خۆیو مەیدانیتیکی دیکەیی چالاکیی پۆشنیبری کۆمەڵایەتیو سیاسی بووی، بەو هەدا کە میرجەلادەت بەدرخان خاوەنی بوو و کەسانیتیکی وەک مستەفا شاهیرو کامەران بەدرخان و عوسمان سەبریو

نەتەوێ کورد (کورد میلەت فیرقەسی)، ۲- کۆمەڵەیی تەشکیلاتی نیشتمانی کورد، ۴- کۆمیتەیی ئیستیکلال هەلبووشیننەو و^{۳۸} کۆمەڵەییەکی نوێ بەناوی کۆمەڵەیی نیشتمانی کوردیی خۆیبوون (جفتا وەلاتیی کوردا خوەیبوون)^{۳۹} هەو دابمەزینن.

بەشدارانێ کۆنگرەیی دامەزراندن ئەمانە بوون: ۱- د. شوکری محەمەد سەگبان سەرۆکایەتی کۆنگرەیی کرد، ۲- جەلادەت ئەمین عالی بەدرخان، ۳- حاجۆ ناغای سەرخیلی هەئیرکی، ۴- بۆزان شاھین بەگی سەرخیلی بەرازان، ۵- مستەفا شاھین بەک، ۶- ئەمین ئەحمەد پەریخانی سەرخیلی پەمان، ۷- بەدرەدین ناغای سەرخیلی هیسبان، ۸- مەمدروح سەلیم، ۹- فەھمی لجنی (قەلەمدار- کاتب-ی شیخ سەعید)، ۱۰- مولازم کەرم لە کوردانی عێراق، ۱۱- مولازم کامیل لە کوردانی عێراق، ۱۲- مەلا ئەحمەد عەبدولپەحمان ناغای شوزی، ۱۳- فەقێ عەبدوللای جزیری. یازدەیی یەکەم

تێدایە، باسی دامەزرانی (کۆمەڵەیی تەشکیلاتی نیشتمانی کورد) ی لە نەتەموول کردوو و لیستیکی بۆ ناوی نەندامە هەلبێردراو کانی سەرکردایەتی ئەو کۆمەڵە نەیارە دەستەیی شیخ عبدالقادر ریکختوو. هەردوو بەلگەنامەیی ژمارە (۲۷۱) (۵۰۶۹) (۳۱۷۹/م/۹۶۹) (۶ی تەمووزی ۱۹۲۰) و ژمارە (۲۷۱) (۵۰۶۹) (۸۵۵۵) (ژ ۹۶۹) (۲۰ی تەمووزی ۱۹۲۰) یاداشتیی (کۆمەڵەیی کوردو کوردستان) ی بە نێمزی شیخ عبدالقادر تێدایە (پروانە: الدكتور أحمد عثمان أبوبکر، كردستان في عهد السلام، والثقافة، القسم السادس والعشرون، العدد ۵، مایس ۱۹۸۳، والقسم الحادي والثلاثين، العدد ۲، تموز ۱۹۸۷). (کریس کوچرا) یش لە (میتووزی کورد لە سەدەیی ۱۹- ۲۰ دا، وەرگیپاوی محەمەد رسانی، چاپی دووهم، تاران، پێشەندانی ۱۳۶۹ی هەتاوی، ل ۷۱) دا ناماژەیی بۆ دروستبوونی (کۆمەڵەیی کوردو کوردستان) بە سەرۆکایەتی شیخ عبدالقادر کردوو پاش لیکترازانی سەرانی (کۆمەڵەیی تەعالیی کوردستان).

بەم پێشە دەبێ (کۆمەڵەیی تەشکیلاتی نیشتمانی کورد) لە ۲۰ی مایسی ۱۹۲۰ دا پیکهاتیی دەستەکی شیخ عبدالقادریش پێ بەبێ ناوی کۆمەڵە کەیان کردبیتە (کۆمەڵەیی کوردو کوردستان). بۆیە لەو میتووزە بەدواوە ناوی تەعالیی کوردستان پێچراوەتەو، دەبێ سەرانی کۆمەڵە تازە کە (کوردو کوردستان) لە کۆنگرەیی دامەزراندنی (خۆیبوون) دا بەشداریبوون.

^{۳۸} جلیلی جلیلی و آخرون، المصدر السابق، ص ۱۶۴.

^{۳۹} الدكتور عبدالستار طاهر شريف، المصدر السابق- ص ۳۲۷، ۳۳۰.

^{۲۸} محمد صالح طيب الزبياري، المصدر السابق- که له کتیبەکی محەمەدئ مەلا ئەحمەد وەرگیراو، ۶۶- ۶۸.

^{۲۹} دکتر بلج شیرکو، هەمان سەرچاوە، ۸۹- ۹۰.

^{۳۰} محمد صالح الزبياري، المصدر السابق- که له خۆیبوون، ل ۷۲ وەرگیراو.

^{۳۱} د. وليد حمدي، الكرد و كردستان في الوثائق البريطانية، لندن، ۱۹۹۲، ص ۳۶۸، د. کەمال مەزھەر. بايەخی (خۆیبوون) و گەرەبەیی مەسەلەیی کورد لە شەش بەلگەنامەیی نەپیندا، (پۆشنیبری نوێ)، ژ ۱۳۸، ۱۹۹۶.

^{۳۲} د. کەمال مەزھەر، خێرویتیری راپۆرتووسیک- ۱.

کاک شیرزاد لە زمانی باوکی یەو ناوی (جەمال جەمیل جاف) ناویکی نەندامی (خۆیبوون) ی برد کە کاتی خۆی خاوەنی زەوی زاریکی فراوان بوو لە دەوروی بەری دیاو گشتی بە مەلیک فەیسەل بەخشیوون.

^{۳۳} الدكتور عبدالستار طاهر شريف، المصدر السابق، ص ۶۶.

^{۳۴} یەکەم ژمارەیی ۱۵ی گولانی ۱۹۲۲ و دوا ژمارەیی (۵۷)، ۱۵ی نابی ۱۹۴۳ لە شام دەرچوو.

عبدالخالق نوسیرینی شاعیر و حاجز ناغای نهدامانی خوی نووسینیان تیدا بلاوکرده تهره. بهریره بهرانی گؤقاریش له ههمان کاتدا ههمان ههلوتستی سیاسی (خۆبیرون) یان دهرهق به حکومته تی تورکیا هه بووه. بۆ نمونه، که خۆبیرون له ۲۹ی تشرینی یه که می ۱۹۳۳دا لیبورده نه گشتیه که تی تورکیای به بهیاننامه یه کی تورکی و عهره بی ره تکرده تهره^{۴۷}، (هوار) یش نامیلکه یه کی تورکیی به (هژمار ۶) له ره دهر کرده^{۴۸}.

خۆبیرون نه ونده ی زانراوه سالی ۱۹۳۳ له کاردا بووه. پتده چی له و ساله به دواوه وردتر بلتین له ۱۹۳۵دا به ره و کزی له کار که وتن چوو بی. چونکه ده بی میرجه لادته تووشی جۆره نانومیدییه ک له ناهومیدی بووی و نهوی له دایکیوی ۱۸۹۷ سالی ۱۹۳۴ به مامۆستای زمانی فهره نسه بی دامه زراوه و سالی ۱۹۳۵ ژنی هیناوه له و کاته وه سه رقالی ژسانی تاییه تی خۆی بووه^{۴۹}، له کاتیکدا نهو یه کیک بووه له سه رکده ههره چالا که کانی خۆبیرون. جگه له وه نه م کۆمه له یه که گه وه ترینو زیاترین تینو توانو جموجولی خۆی بۆ کوردستانی باکوور تهرخان کردبوو، هیتتا له هیچ سه رچاره یه کدا نامازه بۆ نه خشو جیده ستی له راپه رینی سالی ۱۹۳۷ی (دیرسیم) دا به سه رکده بی (سهید ره زا) نه کراوه. بۆیه پی تی ده چی پیش نهو میژروه ی دوا یی له کار که وتی.

^{۴۷} پروانه دهقی عهره بیی له: الدكتور عبدالستار طاهر شریف، المصدر السابق، ص ۷۶-۸۳.

^{۴۸} جهلادته عالی بدرخان، مکتوب ترکیا رئیس جمهوری غازی مصطفی کمال باشا حضر ترینه. ۹۶ لاپه ره یه و سالد شوینی چاپی به سه رده نین، نهو نه بی که له کۆتاییدا میژوی ۸ی کانوونی یه که می ۱۹۳۳ تۆمار کرده.

^{۴۹} ناهیده ره فیتق حیللی، ژسانی پرشنگذاری میر جهلادته به درخان، (پۆشنبیری نوئی)، ۱۳۹۷، ۱۹۹۷.

^{۵۰} خوالیخۆشبوو مه ره م محمه ده نه مین له گوتاری (له گهل شهیدی نه مر حه مه قودسیدا، (پۆزی نوئی)، ۳، حوزه بیرانی ۱۹۶۰) دا گوتویه سالی ۱۹۳۸ له گهل شهید (محمه ده قودسی) دا به هۆی (عوسمان سهیری) یه وه پیوه ندی یان به (خۆبیرون) وه هه بووه، جارکیان ۴۰ نالای کوردستانی بۆ ناردوون. هیچ به لگه یه کی وامان به ده سه وه نییه له کاردا بوونی نه م کۆمه له یه وه کو پیکهستن له و ساله دا به له مین. ره نگه سه رانی خۆبیرون پاشتر چالاکیی تاکه که سیان هه مابن.

خۆبیرون له پوی سیاسی یه وه ده ست به ژارده (نخبة) ای کۆنو نوی شوپشگیر ی کورد پیکیان هیناوه و، تای تهرازوی ده ست به ژارده ی نوی به پیی تاکه تاکه ی سه رانی کۆمه له که تیدا قورستر بووه. سازدانی خه لکی کوردی بۆ خه باتی چه کدار له ناوه وه و کاری دیپلوماتیی له ده ره وه بۆ به جیهانی کردنی کیشه ی کورد به مه به ستی بنچینه بی خۆی داناون. هه ره ها توانیوه به به رچاو پرونی یه وه بزاقی پزگاری نیشتمانی کورد له قاوغی راپایی و دوویه ره کی و بی به رنامه بی پۆزانی پاش یه که مین جهنگی جیهانی بهینیته ده ریو ستراتیژی بی په رده ی سه ره خۆی کوردستان هه لبگری. جگه له وه نالۆزی به ریلایی مه سه له ی کوردی ره چاو کرده وه، به لیکدانه وه ی هه لمه رچی نه و پۆزگاره پزگاری کوردستانی باکووری کرده وه ته کللی چاره سه ری سه رتاسه ری کیشه ی کورد^{۵۱}.

۴. ۲ شالووو خۆبیرون:

هه ر نه م چه ند زانیاری یه کورته سه به ارت به خه باتو جموجولی سیاسی که ریم شالووو به ده سه وه ن:-

۴. ۲. ۱ کاک شیرزادی کوری له باوکی بیستوه که نه ندامی کۆمه له ی خۆبیرون بووه.

۴. ۲. ۲ ناوی له یاداشتی پۆزی ۲۸ی تشرینی دووه می ۱۹۲۶ی نه فه ری نیستی خباراتی به ریتانیا دا له سلیمانی بۆ باره گای هیزی ناسمانی به ریتانیا له به غدا به نه ندامیکی خۆبیرون هاتوه^{۵۲}.

۴. ۲. ۳ محمه ده چی مه لا نه محمه ده له کتیه نامازه بۆ کراوه که ی دا ناوی (مولازم که ریم) ی به دامه زرنیکی نه م کۆمه له یه تۆمار کرده وه^{۵۳}.

جا بۆ پیناساندنی نه وه که نه و (مولازم که ریم) هه ر (که ریم شالووو) که ی له مه ر خۆمانه، نه م دوو خاله ده خمه پروو:

۴. ۲. ۳. ۱ که ریم شالووو- به قسه ی شیرزادی کوری- کاتیک له نه سه مه وول بووه تیکه لی یه کی زۆری له گهل سهید عه بدوللاو شیخ عه بدولقادی

^{۵۱} پارتی کریکارانی کوردستان (PKK) یش حالی حازر که پۆز هه مان ستراتیژی هه یه.

^{۵۲} د. که مال مه زه ر، خیروبیری راپۆرنوو سیک- ۱.

^{۵۳} محم صالح طیب الزیباری، المصدر السابق.

(ژماره ۳۶۶۰)

څیزه یه کی کارپیکراو بۆ ماوه ی سالیکن
بۆ چوونه سووریاو لوینان
بۆ هه موو مه لبه نده کانی ولاتو بۆ ده رچوون لییانوه
نهم څیزه یه ریگا به پاسپورت هه لگر نادات
تیکه ل به کاروباری یاسایی و نیداری
سووریاو لوینان بیی

به غدا، ۹/۹/۱۹۲۷

قونسولخانه ی فیره نسه له به غدا^{۵۶}.

۱۴ ی نه یلویلی ۱۹۲۷ له ریگه ی نه و سه فیره یدا
پرو به شام گه یشتوه ته (رومادی). پاشان له ۲۶ ی
تشرینی دووه می ۱۹۲۷ دا له (حله ب) سه وه پرو به
به غدا گه راوه ته وه و ۲۷ ی نه و مانگه (نه لبوو که مال)
څیزه ی له خاکی سووریا ده رچوونی دراوه ته و ۲۸ ی
هه مان مانگ گه یشتوه ته (عانه) و له ۲۹ دا له
(رومادی) بووه^{۵۷}.

نه و سه فیره له سووریاوه چوه ته لوینانو، به پیی
کارتیک له (نوتیلی قیکتوریا) ی هارینه هه واری
(بچه مدوون) ی لوینان که خاوه نه که ی (میخانیل
نه مین سلیمان) بووه، دابه زبوه. میژووی چوونه
سووریاو لوینانو هاتنه وه که ی که ریم شالووم که
سه رویه ندی یه که مین کۆنگره ی دامه زرانندی
(خۆبیوون) بووه، کارتیی جیتی دابه زینه که یشی له
لوینان که به پیی زۆریه ی سه رچاوه کان شوینی
کۆنگره گپرانسی نه و کۆمه له یه بووه، هه ردوو هیچ
گومانیک له وه دا ناهیلنه وه که که ریم نه و پاسپورته ی
هه ر بۆ نه و کاره تایبه ته ده رکردوه، چونکه له و
سه فیره به ده ر هیچی دیکه ی تیدا تۆمارنه کراوه نه و
تا که سه فیره ره سمی و تایبه ته یشی ته نیا بۆ
به شداری کردن له کۆنگره ی دامه زرانندی (خۆبیوون) دا
بووه، به وه شه ره فی بوونه نه ندامیکه ی دامه زرینی
نه و کۆمه له کوردستانیه ی پی براره.

۵. چه نه ورده بییره وه رییه کا:

۱. که ریم شالووم پاش خانه نشین کرانی، هه ولی
داوه بییته به رپوه به ری ناحیه، چونکه حکومته
پازده که سی بۆ نه و وه زیفه یه و یستوه. نه وانسه که

^{۵۶} سویاس بۆ دکتور فه رهاد پیرسال که نووسینه
فه ره نسه یه کانی نیو پاسپورته که ی بۆ کرده کوردی.
^{۵۷} به روانه فۆتۆکۆپی لاپه ره کانی پاسپورته که.

باوکی و مسته فا پاشا یامولکی و جه لاده ت به درخانده
مه مدووح سه لیمو کوردانی دیکه ی چالاکو پر کۆششی
نه و سه رده مه دا هه بووه، هیچ به دوری نازانم
هاوخه باتی سیاسیشیان بووی. ته نانه ت پاش بۆ ولات
گه رانه وه یشی پیوه ندی به که ساتیکه ی وه ک نیحسان
نووری پاشا و مه مدووح سه لیمو جه لاده ت به درخانه وه
هه بووه، نامه و ونه پاریزراوه کانیان له لای نه م
نیشانه ی نه ون که نه و پیوه ندی له دۆستایه تی
ناسایی قوولترو به تینترو گه وره تر بووه.

مادامیکه به شدارانی کۆنگره ی دامه زرانندی
(خۆبیوون) نه ندامی پیشتری ریکخراوه سیاسی یه کانی
کوردستانی باکوور بوون، بۆیه زۆر بۆ نه وه ده چم
(که ریم شالووم) یش نه ندامی دیاری یه کیک له و
کۆمه لانه بووی. دیاره به شداری مولازم که ریمو
مولازم کامیل^{۵۸} ی جووته کوردی خه لکی سلیمانی له
ریکخراوتیکدا که به تایبه تی قورسایی خستبووه سه ر
کوردستانی باکوور و به شی هه ره زۆری نه ندامه
دامه زرینه کانی کوردی باکوور بوون، له لایه که وه
به لگه یه که نه وانه پیتانیش پیوه ندیبه کی حیزی
توندوتولیان له گه لیاندا هه بووه، له لایه کی دیکه وه
مانایه کی قوول پر مه به ستی تیدا یه و نه خشی نه م
شاری سلیمانی یه له خه باتی سیاسی سه رتاسه ری
کوردستاندا ناشکرا ده کات.

۲. ۳. ۴. که ریم شالووم به پیی پاسپورت (جواز
سفر) (مملکه العراق) له که ی که ژماره (۲۴۹۹) یه و
پۆزی ۶ ی نه یلویلی ۱۹۲۷ له به غدا ده کراوه، پۆزی
۹ ی نه یلویلی ۱۹۲۷ څیزه ی قونسولخانه ی فیره نسه ی
له به غدا بۆ چوونه سووریاو لوینان^{۵۹} وه رگرتوه. نه مه
ده قی کوردیی څیزه که یه:

^{۵۸} هیچ به دوری نازانم نه مه مولازم کامیلی حاجی هه سه نی
خه لکی سلیمانی و هادری نیزیکی که ریم شالووم بۆ، چونکه له
نه فه رانی کوردی نیو سویای عوسمانیدا که پاشتر هاتوونه ته
نیو سویای عیراق (کامیل) ناویکی دیکه نابینم وه ک کامیلی
حاجی هه سه ن به کرده وه زیاتر هه لوستی کوردانه و نیشتمانی
هه بووی. به ده ستمه وه یه له سه ر بنووسم.

^{۵۹} سووریا له ۱۹۱۹ به دراوه له سایه ی نینتیدابی فیره نسه دا سوو
تا فیره نسه یه کان له ۱۹۴۵ دا ناچاری لئ کشانه وه ی بوون.
هه رچی (لوینان) یشه، فیره نسه دوا به دوا یه که مین جه نگی
جیهانی داگیری کردو، له ۱۹۲۶ دا بووه کۆمارو فیره نسه یش
سالی ۱۹۴۳ دانی به سه ری خۆی و سه روه رییدا نا (المنجد فی
الاعلام، ۹، ص ۳۷۱، ۶۱۲).

وخته یارمه توریه کی زوری خه لکی نه مره منی داوه و. هیله ی پیی کرایی بزگاری کسردوزو پیی پیشانداون. تورکه کان له سر شهوه زور رقیان لی خه لگرتوو و بوغزاندوو یانه.

۶. قوناخنی بیلده نگینی تا سه ر!

که ریم شالووم کارایه کی کورد پهره ری دل سووتوو خاوه نی رابر دوو ره کی پر تیکوشازو شانازی بووه و. لهو باوه ره دا بووه که برابره تی گه لان ته نیا رواله تی و دروشمیکنی ناواقیمو بی ناوه ره ژکه و کورد نه بی به پله ی یه که م پشت به تیزو توازو لیوه شاوایی خوی بهستی. هه ره ها کوردیشی به یه که م به بررسی هه موو شکستو سه رکه موتنیکنی خوی داناره که هه میسه خیانه ت پم ژ، نیشتمانی و نه ته و بیه کانی پووچه ل کردوو ته و نه یه بیشتوو، هیج به هیج بکات. گوتوو به: ((هه موو جاریک که کۆمه ل نه بیرو ری که ده ویزو ده مانه وئ شتیج بکه یین. داچار یه کی کمان لی ده بیته به لاو ریمان ده کاتمه و به خوری)).

به شدار نه بوونی له و به ده وای که ریم لهو ری که خراوو کۆمه له سیاسانه دا که له سه ره تای سالانی سییه ره له گۆپه پانی کوردستانی باشووردا ده رکه متز. بۆ شه و م ده باته و بلیم: نه و له سه ره ده هه و سه ریک که موتو ناهومید بوو له بهر هه م هۆیه (یه کجار تایه سه کان ای ژسانی خوی که وه ک بۆم ساخ بووه ته و سه و سه ری کاریه گه ربووو له قوناخنی دواپی ته مه نیدا ره نگین داوه ته ووه، هه م شکستی بزاقی بزگاری نیشتمانی کورد له سن پارچه ی کوردستاندا: شه هید بوونی سه کو له ۱۸ه ی حوزه بیرانی ۱۹۲۰دا و له بهر سه ک هه لوه شانی جوولانه وه که یو، شکانی هیزی کورد به سه رکده یی شیخ مه حمودی حه فید له شی نیسانی ۱۹۳۱ه ی (ناوساریک) داو دوورخرانه وه ی شیخ بۆ باشووری عیراقو، خه فه کرانی شوپشی (ناگری داغ) له نه یلوولی ۱۹۲۰دا. پینه چتی نه مه ی دواپیران که (خۆبیسوون) هه لایستیزو ریه ری بسوه، له وانی دیکه زیاتر کاری تیکرد بی. و سه رای نه وانه. لالی نه کردنه وه فه رامۆش کردزو هه ست به ره نج به خه ساری کسردن نه شیخان له هیوا به اوو خۆ خوار نه وه دا هه بووه. هه زاران دروود بۆ گیانی پاکی که ریم شالووم.

دارای دامه زرانیان کردوو، سه رجه م وه رگیراون، له وانه (عیزه تی ته ل) ی برای فازل عیرفان، نه م نه بی. دواپی که (عارف قفطان) ی خه لکی رومادی به ره چه له ک کوردی کۆنه هاورپی. نه وده مه قایمقام بووه. له وه زاره تی نارخۆ سوواخی هۆی وه رنه گیرانه که یی کردوو، بیسانگوتوو: به ژو لپی مه کۆله وه. دیاره نینگلیز ناگاداری کاری ژیره ژیری بووه، هه رگیز قایل نه بوه یه کینکی ناحه زو جیی گومانی وه کوو نه و ره زیفه یه کی حکومه تی وه های پی بسپیردیت.

۵. ۲ که ریم دوا بۆ سلیمانی هاتنه وه ی، چوه ته لای سمایل خانی شکاک (سه کو ژا ۱۰-۱۵ رۆژیک له لای ماره ته وه. سه ره تا گومانی لیک کردوو و وه خت بووه بیکوژی له بهر نه وه ی کۆنه نه فه ری عوسمانی بووه. یه کینک نه وی پی ناساندوو که نه مه نه فه ری کی دل سووی کورده. نیلی عوزر خوایی بۆ هیناره ته وه و ریزی لیکرتوو، چونکه وسته ویه یارمه تی بداتو به رینوینی خزمه تی جوولانه وه که ی بکات.

نه و سه فه ره ده بی له مه وه ی نیوان ۲۱ نیسانی ۱۹۲۹ه ی رۆژی به مه له وه بۆ سلیمانی هاتنه وه ی ۱۸ه ی حوزه بیرانی ۱۹۲۰ه ی رۆژی له (شنۆ) شه هید کرانی سه کو^۸ دا بوو پی. زور پی تیده چتی نه وی نه و کاته نه ندامیکی به رچاری (خۆبیسوون)، نه وه ی به راسپارده و پیشیازی کۆمه له که ی کرد بی که تیکوشاوه وه ک ری که خراویکی کوردستانی نه خشو جیده ستیی له هه موو پارچه کانی نیشتماندا هه بیو، ته نانه ت پیوه ندیی به (شیخ مه حمودی شیخ نه حه ده ی بارزانی و نیماعیل به گی نیزی) شه وه کردوو^۹.

۵. ۲ هیزی کانی رومیا له یه که مین جه نگی جیهانیدا ده ستیان به سه ر ناوچه ی زه ریاچه ی (وان) دا گرتو خه لکی نه رهن هاو کار بیان کردن، حکومه تی عوسمانی به هاری ۱۹۱۵ که وته ویزه ی گه لی نه ره سه نو به کۆمه ل کۆچی پی کردن بۆ نۆردووگاکانی نیو بیابانی سووریو میزۆبۆتامیا. نه م کاره کیشایه وه بۆ قه کردنی زۆریه ی دانیشتوانی نه رهن له نه رمینیای خۆراواو ناوچه کانی خۆره لاتی نه نادۆل^{۱۰}. که ریم شالووم نه و

^۸ جلیلی جلیل و آخرون، المصدر السابق، ص ۱۶۱.

^۹ محمد صالح طیب الزیباری، المصدر السابق.

^{۱۰} جلیلی جلیل و آخرون، المصدر السابق، ص ۹۱.

به نگه نامه کان

ناسنامه‌ی عوسمانی کهریم شالوم (۴ ی کانونی یه که‌ی ۱۳۳۳ ای

رۆمی) (۱۷ ی کانونی یه که‌می ۱۹۱۷)

۱۳۳۳ - ۱۹۱۷

ارودی عثمانیده مره‌ورد با عهریم امراء ضابطان
وما موریه نهمر من هورینه در شهید

مؤید درود انور
در ساریه در و انور

صحنه‌ی
رئیس
اسی
پدرینک اسمی محمود
مملتی
تولدی
۱۳۳۸

سین و انور فروراس دانیه و طبعیه ۱۳۳۸ - ۱۳۳۳

تاریخی
[نام و شهرت و مملتی و با عهریم امراء ضابطان]
[مملتی و کور و انور و انور و انور]

۱۳۳۳ - ۱۹۱۷

معارف زانیه در شهر نهمر
۱۳۳۳

ایوم مؤلفان نهمر بر انور ای نهمر :

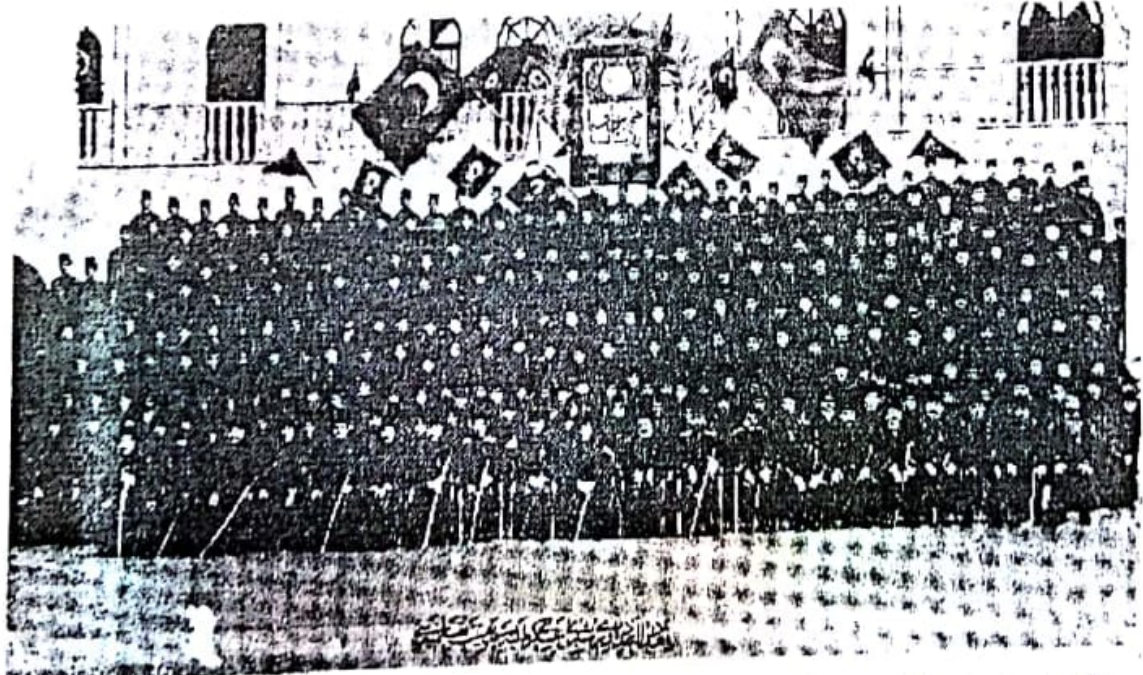
سید ساریه فروراس ۱۳۳۳

تاریخی
[نام و شهرت و مملتی و با عهریم امراء ضابطان]
[مملتی و کور و انور و انور و انور]

تاریخی
[نام و شهرت و مملتی و با عهریم امراء ضابطان]
[مملتی و کور و انور و انور و انور]

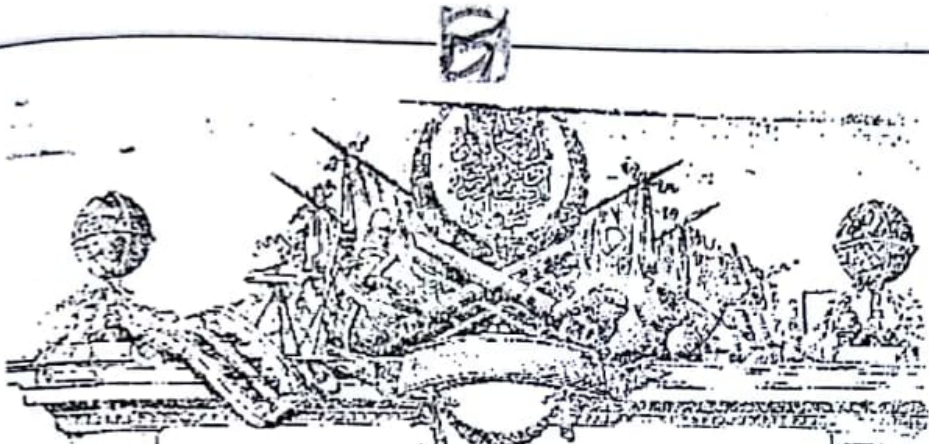

<p>Beaur is a Turkish Police officer</p>	<p>مدرستك تاسف مدرسه الامم مدرسه الامم مدرسه الامم</p>
<p>Whitman Eggs Lunch officer Commendant de ce Plan Trustful War Officer</p>	<p>الامم الامم الامم</p>
<p>1/9/20.</p>	<p>الامم الامم الامم 0742</p>
<p>[Faint text at the bottom of the left column]</p>	<p>الامم الامم الامم الامم</p>

120. 11. Students & Schoolmasters of Turkish Government Military College, Baghdad
AGRICULTURAL BANK, BAGHDAD

تاماديهی روشديهی عسکریهی به عدا

شماره
 تاریخ
 درجه
 نام
 محل
 ...

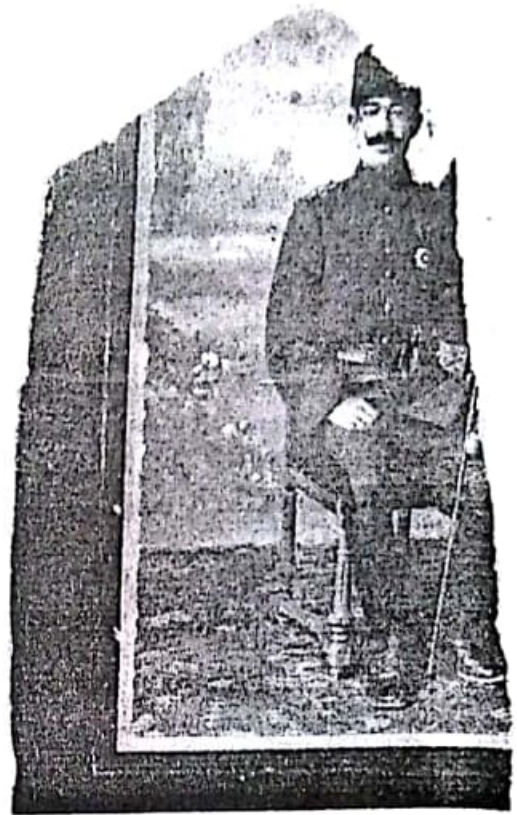
...

...

...

...

پروانامه‌ی ده‌رچوونی که‌ریم شالووم له قوتابخانه‌ی عه‌سکه‌ری
 نه‌سته‌موول (۲۸‌ی تشرینی دووه‌می ۱۳۲۰‌ی رۆمی)
 (۱۱‌ی کانوونی یه‌که‌می ۱۹۰۴)

که‌ریم شالووم به به‌رگی عه‌سکه‌ری به‌وه

راوه‌ستاو له چه‌په‌وه:

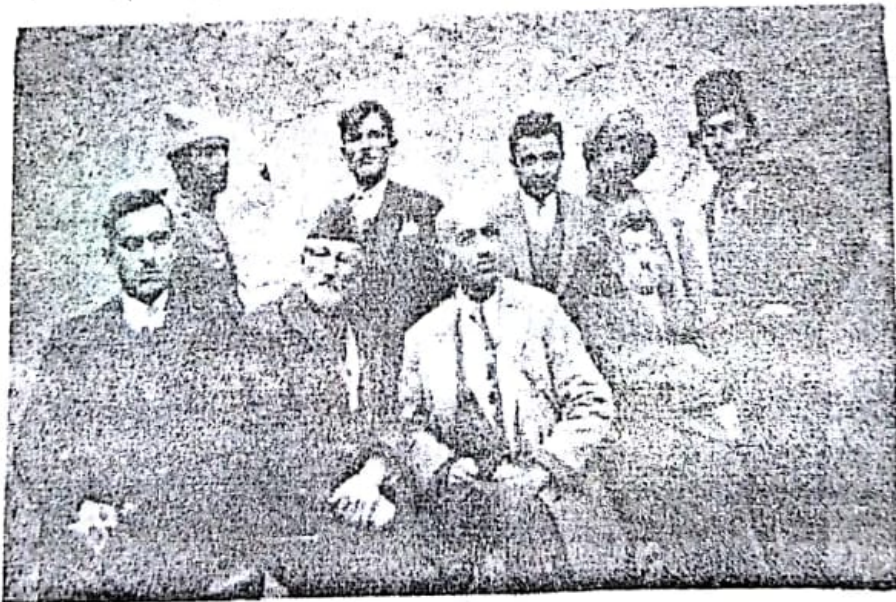
۱- خورشید ره‌شید وانلی ۲- مه‌مدووح سه‌لیم ۳- که‌ریم شالووم ۴- تزفیق جه‌میل ماردینی.
دانشتوو له چه‌په‌وه: ۱- نهمین به‌گی په‌ریخان ۲- جه‌لاده‌ت عالی به‌درخان ۳- شیخ مه‌هدی
(برای شیخ سه‌عیادی بیران) (۱۹۲۴/۱/۴)

مەمدوۋ سەلىم (۱۹۲۵)

مولازىم كامىل ھەسەن (۱۹۲۰)

راۋەستاۋ لە راستەوھ: ۱- قەرەقۆز (نەرمەنى) ؟-۲ ؟-۲ ؟-۴ سىمۆن (نەرمەنى) ؟-۵
دانىشتوۋ لە راستەوھ: ۱- فوناد مەعروف مەستى ؟-۲ كەرىم شالووم ؟-۳ لىۋىنى نەجزاچى (نەرمەنى) ؟-۴

پاسپورته كه ي كه ريم شالووم (۱۹۲۷/۹/۶)

PASSPORT - جواز السفر
Kingdom of Iraq - مملكة العراق
 وزارة الداخلية - Ministry of the Interior

To all whom it may concern: لكل من له اختصاص: تحية !
 Concern: - Greeting !

Officials of the Kingdom of Iraq His Britannic Majesty's Representatives abroad and all those whom it may concern, are required and requested to allow Bearer to pass freely without let or hindrance and to afford him every assistance and protection of which he may stand in need.

عنايت و ترويج من موفقي مملكة العراق ويمثلي صاحب الملائك و ترويجا تانيا المعاصي في الخارج و من كل من له اختصاص الارسال و من هذا بحرية للارود من غير تروان و مع تذايل كل مسورة في سيره و ان يذلو له كل ما يحتاج اليه من مساهمة و رعاية .

Given at Baghdad سعدية
 the 27 day of September
 1927 من ١٩٢٧ سنة ١٩٢٧

[Signature]
 Commandant of Police مدير الشرطة
 Passport Officer مناط السبر

PASSPORT - جواز السفر
Kingdom of Iraq - مملكة العراق

No. of Passport 2499 رقم الجواز ٢٤٩٩
 Name of Bearer Karim محمد رستم
Masoud Karim محمد رستم
 Accompanied by his wife (Maiden name) (اسم الزوجة قبل زواجها)
 and by children اطفال
 National status مسافر الجنسية و حالها
Nationality الجنسية

DESCRIPTION - الاوصاف

WIFE - الزوجة

Profession Housewife طالبة متقاعد
 Place and date of birth Baghdad ١٩١٤
 Describe Baghdad بغداد
 Height 5 m. 9 ft. ١٥٠ cm. ١٩ in. ١٥٠ cm.
 Colour of eyes Brown بني
 Colour of hair Black سود
 Special peculiarities None
 Marital status Married

Children - الاطفال

Name None Age None Sex None

Photograph of Bearer صورة حامل الجواز
التسمية

توقيع حامل الجواز
[Signature]

Wife - الزوجة

PHOTO
محل لضع الصورة التسمية

توقيع الزوجة
[Signature]

(٦) 7-9

السك Visas. —————

No E ٢٤

IRAQ HEALTH SERVICE
QUARANTINE PASS.

Name *Haris el-Samad Haidin*
 Proceeding out of Iraq is found on
 examination to be free from infectious disease
 Quarantine measures taken *في دار الحجر*
بمصر في دار الحجر
 Date *١٦/٩/٢٧*

Vu et certifié
 LE COMMISSAIRE DE FRANCE *et c.*
Jossaux

السك Visas. —————
 ١٢٣٦٦٠
 VISA VALABLE UNE ANNEE POUR
 EN Syrie et au Liban
 EN FRANCE DE LA PARTIE
 SOUS LE NOM DE TOUTES LES
 LE PRESENT VISA NE DISPENSE
 LE PORTEUR DE SE CONFORMER A
 DISPOSITIONS REGULIERES EN SYRIE
 et au Liban LE SEJOUR DES ETATS
 BAGDAD, le 9-9-1927
 Le Consul de France et c.
 Le Commissaire Substitut
 [Signature]
 [Circular Stamp]
 Bagdad
 129
 7-9-27
 81
 Dix huit francs
 payés en espèces

8-A

السك Visas. —————

No 28362

Bagdad 36-11-27
 [Signature]
 [Circular Stamp]
 [Signature]
 [Signature]

لیکۆلینه وه یه کی سه ره تایس له سه ره نیسکی که له سه ره ی ژماره (۱) ی مرۆقی نه شکه وتی شانده ره

نووینی پرۆفیسۆر: T.D.STEART

به شی زانستی مرۆفزانى له موزه خانه ی نه ته وه یی

ولاته یه کگرتوه کان سه ره به په یمانگای سه شۆنیا

ناسۆ: له ئینگلیزی به وه گۆریوه

(نه تران ئیقان) وینه گری موزه خانه ی عیراق کرد
که یارمه تيم بدات به و وینه چاکانه ی گرتوونی. لیره دا
به ته واره تی نه متوانی وینه کان له یه ک بدهم بۆ دروست
کردنه وه ی نیسکی که لله سه ره که.

له کاتی سه یر کردنی وینه کاندا خۆنه ره نه بیت
نه وه ی له بیر بیت که کامیرا له چه ند لای جیا جیا وه
گرتوونی. نه و دیارده گرنگانه ی که، له نیسکی
که لله سه ره که دا ده بینرین نه مانه ن. به رزبوونه وه ی
نیسقانی برۆ له گه ل ده موچاری گه وه ی شه خت و
چه ناگه ی بۆ دوا وه رۆش تو، ههروه ها نزمی نیسقانی
ناچه وان. هتد هه مو شه سیفه تانه له مرۆقی کۆن
که پیتی ده وترئ نیاندرتال هه ن. لیره دا شه زارا وه یه
مانای ته واری خۆی نادات و شوینه وارنانه کان نیستا
وشه ی تازه ی بۆ به کار نه هینن وه کو (به ره ویتش چو)،
(پارزهر)، (کلاسیکی) که، یه که میان مانای مرۆقی
نیستا ده به خشیت و دوا وشه ش مانای مرۆقی کۆنه
به لام دلمان به وه ش هه ر خۆش نیه.

له به ره شه هۆبانه که به راوردی نه و که لله سه ره ی
شانده ره نه که یین له گه ل نه وانی تر دا ده یخه ینه ریزی
نه و دانیش توانه (مۆستیریه) که له (Mtcarmel) ی
فه له ستین دۆزراره ته وه له لایه ن (Keith) و
(Mecown) له سالی ۱۹۳۹ دا له سه ریان نووسیوه.
له ناو شه دانیش توانه جیا وازانه دا من نه وه ی
(شانده ره) م خسته وه ته ریزی که لله سه ره که ی (تابون)
(Tabun).

نه وه ی لیره دا گرنگه بووترئ نه و سیفه ته

له به هاری ۱۹۵۷ بۆیه که م جار راپۆرتیک که له سه ره
دۆزینه وه ی یه که م نیسکی که لله سه ره ی مرۆقیکی
په یگه یشتو له چه نی مۆستیری نه شکه وتی شانده ره ی
باکووری عیراق ناماده کرابوو.

دکتۆر رالف سۆلکی سه رۆکی نه و تیمه
له نه شکه وته که دا به درۆی له سه ره هه مو نه و شتانه ی
که دۆزراره ته وه له گۆقاری سۆمه ردا به ریگایه کی
زانستی نه مه ریکایی نووسیوه. نیستا که نه توانرئ
دوا ی نه و راپۆرتانه بکه وین که له ما وه یه کی کورتدا
بلاو کراونه ته وه له گه ل روون کردنه وه و باسکردنی
نیسکی که لله سه ره که به کورتی، چونکه راپۆرتی
ته واره له سه ره نیسکی که لله سه ره که وه به شی پشته وه ی
له ناماده کردنایه.

نه و کارانه ی نو سه ره له موزه خانه ی عیراق،
له تشرینی یه که می ۱۹۵۷ دا کردوونی، هۆیه ک بوون بۆ
هه مو شه یارمه تیه گه ورنانه ی که له کۆمه له ی
فه له سفی نه مه ریکایی له فلادلفیا و سه رۆکی گشتیی
نا وه ندی شوینه واری کۆن له به غذا، ههروه ها
په یمانگای سه شۆنی له واشنتۆن پشتگیریان
لیک کرده. شه با سه له کۆتایی نیشه که دا
ناماده کراوه.

پیش نه وه ی ده ست بکه یین به با سه که مان پیوسته
که میتک له به ره ی گرنگی زینده وه رزانیسی شه
پارچانه وه بدوین. به شیوه یه کی گشتی لیره دا ته نیا
باسی نیسکی که لله سه ره که ده که یین وه هه ندی
له سیفه ته کانی نشان ده ده یین. بۆ شه داوام له

سهره تایبانه له شاخه کانی کوردستانی عیراق تا کۆتایی قۆناغی کهلتوری (مۆستیری) که، سۆلکی به (45) ههزار سالی داناره بۆ له مه و پیش ماوه ته وه. له کۆیونه وه یه که دا له سهر چینی دانیش تان کله به هاری ساردی (هاریه ر) له نیۆرک سالی 1950 به ستره من درم بری که چند جۆریکی جیای مرۆڤ له (Mtcarmel) هه ن. به جۆره له نیوان جۆری مرۆڤی نیاندرتال و نویدا سهره تای ده که وتنی نه مه ی دوایی له شانده دریه. نه وانیه قه م بۆ ده کردن بۆ چوونه که میان په مند کرد.

له م په یوه تدی دروست کردنه دا نه وه ی سهرنج راکیشه باسی به وای سنیۆریک ده کات که تازه له (نه نازۆل) دایناوه به جۆریک که زیاتر مندال له چینی (مۆستیری) له (شانده ر) له به شی جیایا که، ده که وتوون ناوی (Homosapiens) ی شانده ری لی بنیین. لیره دا به شیوه یه کی سهره تای، گرنه گه پرسیاریک بکه یین نه ویش نایا چند نیسکی که لله سهری مرۆڤی شانده ر دروست کراونه ته وه؟. به شیوه یه کی گشتی وه لامی من بۆ نه م پرسیاره نه بیت به م جۆره بیت به لام زۆر ته وایش نا، له به ر نه وه ی لیکنینه وه یه کی زانستی زۆریاشی له سهر نه کراوه.

به پاستی نیسکی که لله سهره که له چا و ونه بریقه داره که یدا ته وای نه ههروه ها نیشانه ی برینداری که له ئیاندنا هه یوه نیشانی نه دات جگه له وه ی نیسکه که دوای مردن چه ماوه ته وه. نه م نیسک چه مانه وه یه وایکروه که، که لله سهره که شیوه یه کی بگۆردی نه مه ش کاتیک ده رنه که ویت که له سهره وه سهری که لله سهره که بکه یین به لای چه پدا قۆزیه بوه.

نه م نارپکییه به هۆی هه ندی پارچه ی نیسکه کانه وه بوه که نه یان تانیه وه له لای چه پی سهریه وه به یه ک بگه نه وه بۆ شایان جی هیشته وه. بیجگه له پارچه ی کولمی گۆنای (Zygomaic) چه پ بۆ شاییه که زۆردیار نیه له به ر نه وه ی په یوه ته وه و سووه به هۆی یه کگرتنه وه ی پارچه که.

لیره دا ته نیا نه و بۆ شاییه ی لای چه پ نیه به لکو ناوچه یه کی گه وره هیه که نیسکه که ی فه و تاوه یان نه گه هه شیت به ته واری ناتوانی دابنریته وه.

وه که نه م ناوچه یه لای چه پی پشتی سهرشیه وه هیه که له و بۆ شاییه وه سهری ناوه وه نه کريت،

هه رکه سیک له و کونه وه سهری ناوه وه بکات بۆی ده رنه که ویت که ناوه وه ی به شیوه یه کی پیکو پیک ماوه ته وه. لیکنانه وه ی نه مه نه وه یه که لله سهره کۆنه که له برۆی نارچه وانی جیابوه ته وه هه ر له به ر نه وه شه چه ند پارچه یه کی به شی سهره وه ی که لله سهره که م دۆزیه وه که ته نیا تویکلی ده ره وه ی نیسکه که ما بو که (1-2) ملیمه تر ده بو. بۆ به هیز کردنی نه و نیسکه بی هیزانه نه گه ر نیسکه که له ناو چو بو نیسکی ده ستردی بۆ به کار نه هینرت پسر کردنه وه ی درزی نیسکه کانی له ناوه وه به (Savogran) ده بیت. نه م ماده یه به شیوه ی توژیکه (هاراوه یه که) که له گه ل ناردا تیکه ل نه کريت به و شیوه یه ی که نه مانه ویت به خیرایی یه که ده گريت و ره ق ده بیت. په نگه ی قاوه یه کی کاله و دوای وه ک ره نگه نیسکه که ی لی دیت. ماده کیمیا یه کانی کار ی تی ناکه ن. که واته نه توانی واریش بکری بۆ پاراستی هه ندی جاریش ته لبه ند (ته لچن) نه کری بۆ به هیز کردن. که واته له داها تودا نه توانی نه و شوینانه لابیرین یا وه که جیگایان به پارچه یه کی تر پسر بکریته وه.

به پیچه وانیه ی لای چه پ که ناته واره لای پاستی زۆر ته واره جگه له به شی سهره وه ی. که واته شتیکی سروشتی به دروست کردنه وه که له سهر لای پاست بۆ نه و چند پارچه شکاره ی بکريت. به دروست کردنه وه ی جو مگه کان له نیوان پارچه نیسکه کاندنا که به ته واری بۆ یه کتری نه بن له شیوه ی که لله سهره نه سلکی یه که نه چیت یا وه که نه و که لله سهره ی که به روا وایه نه سلکی یه. به شیوه یه کی پیوست نه و شوینانه ی که لای چه پ دروست کراونه ته وه به زۆری بۆ دروست کردنه وه که په نا براوه ته به ر لای پاستی.

نه گه ر ناته واری هه بیت له لکاندن پارچه پیکه وه نراوه کانی لای پاست یا وه که کاری له ولایه کرد بیت. نه و بۆ شاییه ی لای چه پ دروست بوه له نه نجامی ناته واری به یه که وه به سته وه ی نیسکه کان و پیکه سته وه ی پارچه کانی که به یه که وه دانراون.

له به شی سهره وه ی نیسکی که لله سهره که دا نارپکیه ک هیه نه ویش له نیوان نیسکی پشتی سهره هه ر دوو نیسکی لاته نیشت که له شیوه به رزیونه وه دا په نا نه باته به ر پارچه یه ک نیسکانی گه وره که به جو مگه یه کی ته سکا هه لواسراوه. له به شی پیشه وه ی که لله سهره که و لای پاستی، نه م جو مگه یه

به شيوه يه کي ريسک دهر نه که ویت نه مهش له بهر نه و په شهم لکانه له دهره وهی نیسکه که په بویه نه توانویت بهشی هره سه ره وهی که لله سه ره که بهرز بکریته وه یا وه کو دابه زینریت، بی نه وهی شویته که ی دهر بکه ویت که لای راسته، ته نیا چاره سه رکردن بۆ شهم ناریکیه نه و په که نه و پارچه یه به شيوه یه کی وادابنریت که، بهر یکی دهر بکه ویت، من بهروم وایه که نه توانم نه و پارچه یه دابنریت که، که میک بهرز تر بیت که له کوندا نرم تر به.

بۆ یاست کردنه وه و ریسک خستنه وهی نه و ددانانه ی که دانراون نه توانم بلیم هه موو جوړه ددانه کانی تر ناریکی یان دروست کردوه له وانیه که نیستا دانراون. به هره جوړسک بیت بهرزی سه به هیچ شيوه یه که ناگوریت. لیره دا هه ستم به وه کرد که، که لله سه ری ته واره به هه مو شيوه یه که لاکانی ریکن. نه مه هویه که بۆ نه وهی پارچه له یه که دروه کان به جی هیلراوه تا شيوه ته واره که ی دروست بکاته وه.

هه رچهنده که لله سه ره پارچه پارچه که له ژیر قولایی ۲۴ متری پاشماره کانی ناو نه شکوته که دایه که واته جی لی چاره پئ نه کری. سه ره رای نه ویش دوا ی مردنی شيوه یه کی ناریکی وه رگرتوه نه مهش نشانه ی نه و په که، که لله سه ری شانده در ناریک به وه. نیشانه کانی بریتین له شوینی برینی کون که به وه و نه وه دهری نه خن نه و نه خو شه برین له ده موچاوو نارچه وانیا هه به وه نه مهش له نه نجامی نه وه دا دهر که و توه که نیسقانی نارچه وانی زیر و چال به به تاییه تی لای راستی، به شيوه یه کی هه ست پیکراو بهشی دوا وهی که لله ی سه ری.

له لایه کی تره وه نه و کونه برینه ی لای چه پی ده موچاری دوا ی چاک بونه وه شيوه بۆ شایه کی به نیسکه که وه هیتوتتوره نه مهش بۆته هوی نه وهی په که ی چاری له گهل لیواری سه ره وهی گورپوه نه و گورینه ش نیسکی کولمه کانی ش گرتوه ته وه.

بۆ شایی چاری چه پی بۆ ناوه وه قوپاوه جگله وه ویش نیسقانی لاکانی دهر وهی تیژن به لام لیواری سه ره وهی بۆ شایی چاری چه پی له لای راستی ناچیت لیره دا به دوو شيوه دابه ش بوون، نه ویش بوونی چالیبه کی ناسروشتیه.

نیسکی کولمی چه پی له گهل نه و نیسکه ی بۆ شایی بهشی لای چه پی چاو دروست نه کات ته خت بوون. جیگه ی برینه که ی سه ری نه وه نه گه یه نیت

که برینداریه که له هر ژفه دا روی داوه. شوینی نه و برینه کونانه ی سه ریشی مه ترسی به کانی ژبان له و کاته دا نیشان نه دات.

نه مانیه باسیان کران بۆ ناته واری لای چه پی ده موچاری بو. نه وه ناسانه له سه ر شيوه ی لایه که، لایه کی تر وه کو نارینه یه که دابنریت وه له سه ری دروست بکریته وه. له کانی نیستا (۳) پارچه نیسکی ده موچاو له یه که نه دراون په کتیکان ناسایی نه نه بهی به چاو دابنریت له هه مان کاتا نیسکی کولم نه بی په یوه ست بکری به نیسکی لاته نیشتی ده موچاو که هه مان کات په یوه ندی به نیسکی پشته وه هیه. له کاتیکدا پارچه کان له شوینی خویان به ته واری دانراون وه په یوه ندییان له گهل یه کتردا راستن. نه و پارچه ونبه که به قوری ریکختن پرکراو ته وه. نه گهر له م قوناغه دا چاره هه ست به ناریکی شویته که ی بکات نه و نا گوزرانکاری نه کریت وه قوره که به پر که ره وهی قلیشان نه گوزدریت وه هه مو وایه به سه ره کان دانه پوشرین نه م باسه کورته به کاره یتراره بۆ دروست کردنه وهی نیسکی که لله سه ره کونه که.

له راستیدا کاکیله ی خواره وه وه کو خوی دروست کراو ته وه هه روه ها به هه مان ده ستور نه وهی لای راستی سه ری له گهل بهشی پشته وهی نیسکی نارچه وانی له گهل نه وهی لای راستی دو موچاری

لای راستی ده موچاری ددانه کان وادانراون که له سه ری یه که جووت نه بن و به یه که وه نو ساون. له م حاله ته دا لای راستی سه ر که به نیسکی ناوچه وانیه هیتراوه ته وه شوینی خوی بۆ نه گبه تی ناوچه ی لووت و نارچه وان به یه که وه نه نو ساون له بهر نه وه نه بی په یوه ندی له نیوان بهرزی بونه وهی سه رو چاو له گهل چه ناگه دا هه بیت. دوا ی چه ند هه ولتیک درزه کانی نیوان ناوچه وان و چه ناگه وانیشان نه درین که یه کیان گرتبیت به م شيوه یه ده موچاو به ته واری دیاره. دوا ی نه وه لای چه پی ده موچاو له گهل لای چه پی که لله ی سه رو ته وقی سه ر ریک خراون. قورسترین بهشی شهم کاره بریتی به له دانانی نیسکی لاته نیشتی که لله ی سه ر لای چه پی. لیره دا وابه چاک نه و زانری چه ندوشه یه که له و روه وه بوتری که نه وه چون ده کریت.

یه که م قوناغ نه وه یه که نیسکی لاته نیشت به یینین له لای چه پ دابینین نه مهش کاریکی زور ورده له بهر نه وهی بنه وهی شهم به شه، داد به بزته خواروی. جگله وه ش که نیسکی لاته نیشتی بهشیکی نه هاره

به لأم له دروهی هیج شکاوییه که نیه، له گهل نهوه شدا
به لایندی که موهه (۲) بهشی تر باس نه کرین
که نه مانه:

۱- پارچه یه که له نیسکی پشتی سهر له گهل نیسکی
لاته نیشتی سهر که یه که ده گرن.

۲- لای چه پی بنکی نیسکی پشتی سهر له گهل
ده رکۆله ی نیسکی پشتی سهر.

۳- به شیکه بنکه که یه که له گهل نیسکی لاته نیشتی
یه که ده گرتیه ههروه ها له گهل بنکی نیسکی پشتی

سهر له پیشه وه.

به یه که وه لکاندنیه نه مانه ی سهر وه که باسکران
بابه ته که بریتی ده بیت له دانانی جو مگه ی نیسکی
چه ناگوه بۆ شایی لای راستی بنکی سهر.

دانانی پارچه کان به یه که وه ناسان کراوه به وه جوړه ی
که لله سهر هه لگیراوه که نه بهی پارچه کانی باش
به یه که وه بنرین چونکه به تهل پیکه وه به سترانه ته وه
به ده ست راگیراوه. له راستیدا دوو رۆزی ویستوه
هه تا کو هه موی ریک خراوه.

خالیکی تر نه بهی بو ترئ نه ویش له گهل دواقوناعی
دروست کردنه وه که دایه که بریتی یه له دانانی نیسکی
پشتی سهر. له سهره تای کاره که دا پارچه یه کی گوره ی
نیسکی پشتی سهر له بهر نه وه ی له ههردو لاره
پیکه وه نووسانی هه یه دیاره که ته واوه. دوا ی نه وه
له وه هه لانه ی که دراوه بۆ پیکه خسته وه ی پارچه کان و
به یه که وه لکاندنیه ده بیت له لای راسته وه بیت
چونکه هه مویان شکا بون ههروه ها بۆشاییه که له وه
شونه دا دروست به وه نه توانرئ له وه دوانه پارچه
نیسکی پشتی سهر بنووسینریت به ههردو لاره.

له کۆتاییدا به یارم دا که له لای راسته وه پیوه ی
بنووسینم له بهر نه وه ی نه م لایه ی ته واوه به لأم من زۆر
دل ناخۆش بووم که نه متوانی به ته واوی به یه کیانه وه
بنووسینم، له وانه یه نه وه پارچه نیسکه ی نیسکی پشتی
سهر ده بهی به لای چه پدا لاهدات.

له م باسکرده ی کیشه ی دروست کردنه وه ی
که لله سهره که دا خۆنهر تی نه گات که بۆچی
که لله سهره که ته واوه دروست نه کراوه ته وه زۆریش له وه
نه چیت مرۆقه که پیشتر خۆی ههرواوبیت، پارچه کان
وه که یه که نه بوین نه گهر شتی سه یریان
تیاده رنه که وتایه. من نه وه م نیشان دا که بهر اروردی
له نیوان ددانه بنه ریه تیبه کان و ددانه تیکچه که کاندایه که م
له نه نجامی قورسایی نه و چینه وه.

بۆ پیا چوونه وه ی نه وه بۆشاییانه ی له که لله سهره که دا
دروست بوون من بو هه ندئ له نیسکه دانراوه کاندایه
چوومه وه، سهره پای نه وه ی باسکر نه توانرئ
که لله سهره که به ته واوی دابنریت له بهر نه وه ی نه وه
پارچانه ی که دانراونه ته وه له وه ویش به جوړیک
تیکچوون که لییان که م به ته وه له وه زیاتریش دیاری
که ره گرنه کانی سهریش هه مویان ده بیسرنه،
له راستیدا ژیری که لله سهره که هه موی ته واوه نه مده ش
به دلنیا ییه وه نه توانرئ بو ترئ وه له ده موچاروشدا
جیاوازی یه کی نه وتۆی له گهل بنه رته نوئ که دایه،
قسه ی زیاتریش نیه بیلین (کولمی) ته واوه.

له کۆتاییدا نه وه ددانانه ی که له ژبانیدا هه یبه نیشتا ش
هه ره هه یه تی ته نیا کاکیله کانی ژیره وه ی نه بیت
نه بوونیان به هۆی نه وه یبه که له کاتی کنه و پشکنیندا
دۆزراونه ته وه. نه مده ش که لله سهری شانده دهری (۱) ی
کرده نمونه ی نه وه مرۆقه کۆنانه ی که دۆزراونه ته وه.
نه وه ماوه که چه ند شتیکی دیکه به دۆزینه وه که چار
ته واو نایاندۆزیتیه وه یان ده رکه وتوو نین. من بیرم زۆر
چو به لای نه وه ته خت

بوونه ی ده موچار له خوار کالانه ی چاودا. نه بوونی
چالایی له ویدا وامان لیده کات که بیلین له شیه وه دا
وه که مرۆقی نیستاوا یه. نه بو شاییه گه وریه یه
ژیره وه له م شونه دا له بنی بۆشایی چاوه بۆ ره گی ددان
نه گرت، لیره دا بۆشایی لووت به ریکی وه که مرۆقی
نیستا به ره وه دواوه ناروات به لکو به خیرایی به ره وه
خوار نه بیتیه وه و له خوار کونی پشته وه ی لووت به
سه نتمه تریک ته واوه نه بیت. لیره دا تی بینی
ژماره یه که کون له نیسکه کانی ده موچار دا نه که یین
به تاییه تی نه وانه ی ده وری بۆشایی چاویان داوه
ههروه ها تی بینی داپۆشینیک له ددانه کاندایه ناوچه ی
کاکیله کاندایه که یین، داپۆشینه که ش به شتیکی زۆری
چینی ده وه ی ددانه کانی گرتوه که پرویه کی ته ختی
پیکه هیناوه. شتیکی جیاواز له داپۆشینه که دا له
به شی پیشه وه ی ددانه کان نه بیری واته کاکیله و پاش
به رنده کان به جوړیک که چینی ده وه ی ددانه کان
که داپۆشراون له ده ست چوون نه مده ش به شی پیشه وه و
دواوه ی ددانه کان نه گرتیه وه ههروه ها ناوه راستی و
لاکانیشی. هه ره له بهر نه وه شه نه وه ی ددانه کانی
سهره وه و خواره وه ی له سهر یه که جووت کردوه به مانا
نه وانه ی پیشه وه که وانه یین وه قۆز بوونه وه ی لکه ی
تریه تی که به رامبه ریتی، وادیاره ددانه کانی پیشه وه

وینہی سیتیہم: دیمہنی لای چہپ، پارچہی لہناوچووی زور لیرہ دەرکرتوہ، بۆ شایبک بەجی هیلراوہ بۆ سیر کردنی ناوہوہ، بۆشایی کەوانی گۆنا.

وینہی چوارەم: دیمہنی سەرەوہ: پارچەبەکی گەرەوی ئیسک کەتەرقتی سەری دروست کردوہ تەنیا بەپارچەبەکی بچووک لەلای راستەوہ بەستراوہ، ھەرەھا تیکچوونی تیکرپی لیواری سەرەوہی بۆشایی چاوی چەپ کەئەبیرت، نیشانەبەک ھەبە لەسەر تەرقتی سەر.

وینہی پینچەم: دیمہنی پشتەوہ، بەشی سەرەوہی ئیسکی پشتی سەر کەبەگرتنیکی بچوک و نادیارای لای راست ھەبە، لەلای چەپی ئیسکی پشتی سەر بۆشایبک ھەبە.

وینہی شەشەم: دیمہنی ژیرەوہی، تیی بینی کەوانەھی (گۆنا) نەکرت کەناریکە لەھەردوولاوہ. داپۆشین پرووی داوہ لەدداکەکانی سەرەوہو تەخت بوونی بۆشایی چەپی (گلیئۆید) وە بۆشایبەکی گەرەوی بنکەھی سەر.

وینہی حەوتەم: دیمہنی سەرەوہی ئیسکی چەناگە ھەرەھا تەخت بوون لەدەرپەرپوی (گلیئۆید) وە داپۆشین لەدداکەکانی خوارەوہدا.

وینہی ھەشتەم: دیمہنی خوارەوہی ئیسکی چەناگە، تیی بینی دەنکۆلە نەکرت لەناوہوہی، دەرپەرپوی (گلیئۆید) ی راست نەوہی چەپ بەباشی نابیرت.

ھیلکاریبەکان

ھیلکاری (۱): دیمہنی پیشەوہ، نەمەو ھیلکاریبەکی تر دروست کراوہ لە کەللەسەرە کەدا، کلپسەکان دەری نەخات کەھی و ناوچەبە ونبوہو بەپرکەرەوہ پرکراوہتەوہ (بێجگەلە ھیلکاری)، ھیلکی تەریبە نەستور دەری نەخات ناوچەبە ئیسکە کە ونبوہو جیگای نەگیراوتەوہ یان بۆشایی سروشتی ھەبە کەناوہوہی کەللەسەرە کەھی لیتوہ نەبینی، ھیلکی تەریبە تەنک نەبینین کە بریتی یە لەلیواری شکاوہ کانی ئیسکەکان.

ھیلکاری (۲): دیمہنی لای چەپ

ھیلکاری (۳): دیمہنی لای راست

ھیلکاری (۴): دیمہنی لای سەرەوہ

ھیلکاری (۵): دیمہنی پشتەوہ، کلپسی زور تەنک بریتی یە لەناوہوہی بۆشایی لسوت وە بۆشایبەکانی دەورپشتی.

ھیلکاری (۶): دیمہنی بنکە.

نەم باسە لە گۆقاری سۆمەر ژمارە ۱۴ ی سالی ۱۹۵۸ لاپەرە ۹۰-۹۷ نەزمانی ئینگلیزی بلاوکراوہتەوہ.

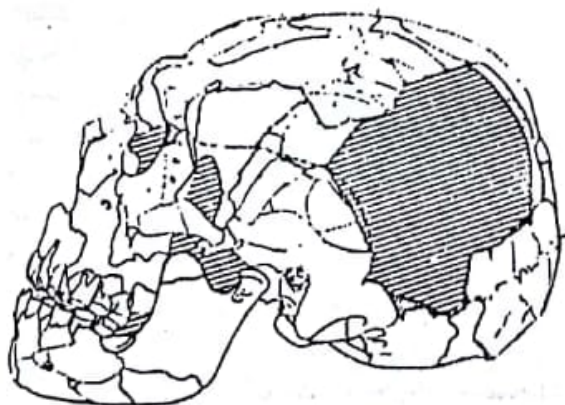
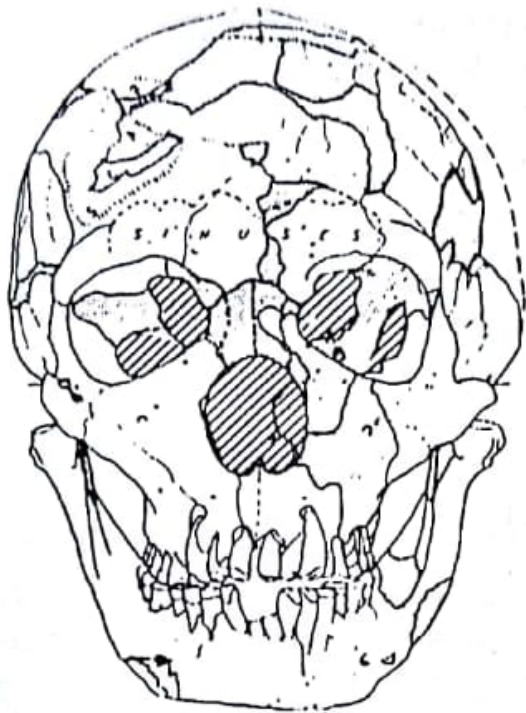
شتیکیان پی گیرایت یان لەحالتی جووینی خواردندا بویت، من لەو بەھیز بوونە کاکیلەکانی خوارەوہدا تووشی سەرسەرمان ھاتم لیرە لە کاکیلەھی خوارەوہدا شوینی ماسولکەکانی پیوہ دیارە. نەوہش راستە لەژیرەوہی ئیسکە یەگرتوہ کەدا چالیبەک ھەبە کەشوینی پیکەوہ لکاندنی ماسولکەھی (Genioglossus, Geniohyoidanddigastic).

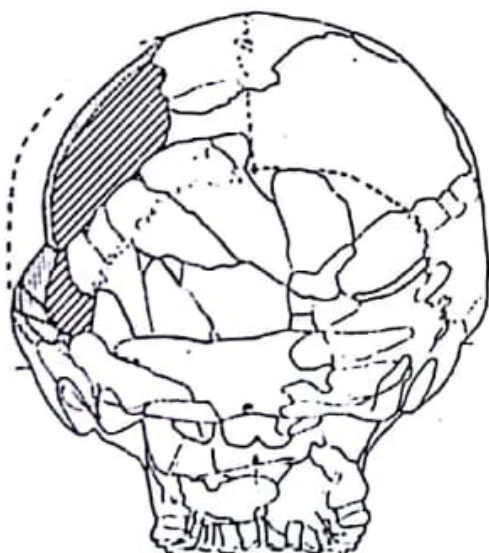
لەکاتی دروست کردنەوہی لوتکەھی پارچەھی (Coronoid) لەوہ زیاتر نەمتوانی دریشی بکەمەوہ، نەوہش بۆ من تەواو دیارنە واتە نەو گۆرانیکاریبەھی لەگەل داپۆشینی ددانەکان ھاتوون یاروہکو برینداریبەکانی دەموچا کە لەسەرەوہ باسکران لەروی زمانەوہ بەرزبوونەوہبەک بۆ کەنالی (دپرکە پەتک) ھەبە کەکراوہتەوہ.

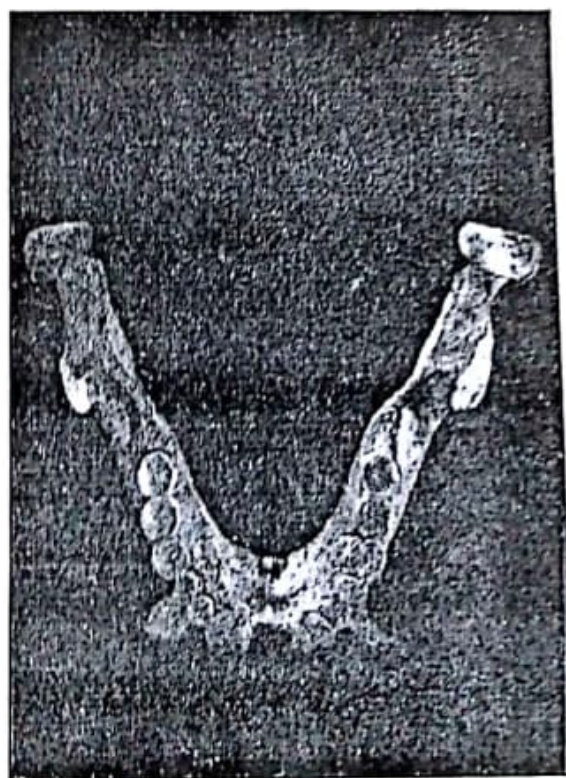
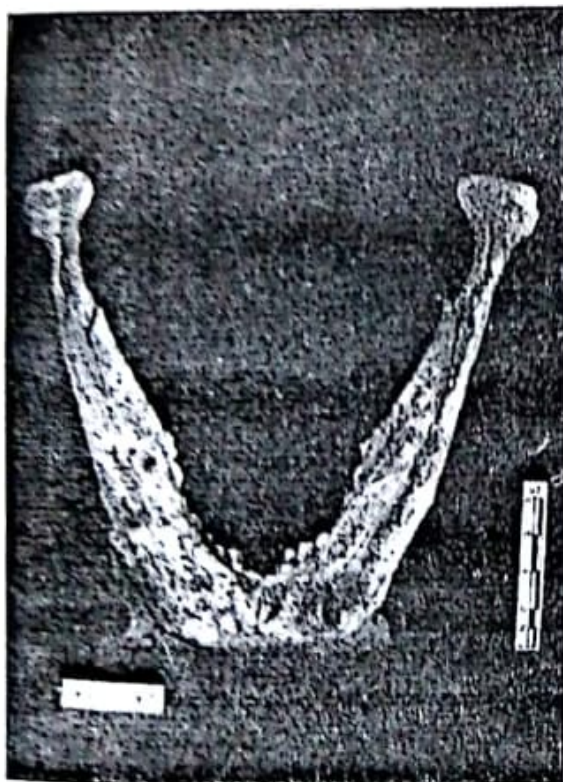
لەکۆتاییدا من گرتگیبەکی راستەو خۆم داوہ بەکونی گۆی کەلیواریکی بازنبی ھەبە و بوہ بەزیادە ئیسک. لەھەر لایەک بۆشایبە کە گیراوہ بەم ئیسکە زیادە. من کەناگام لای بیت پارچە ئیسکی زیادە لەمروقتی کۆندا نەدۆزراوہتەوہ لەمروقتی تازەشدا پزەھی پرودانی نەم ناتەواویانە زور گۆراوہ بەتەواویش دیار نەبە چی بوہتە ھۆی نەو گۆرانە. زور شتی تر ماوہ کەباس بکرتن بەلام لەزۆرینەھی شویندا نەبۆ بەراورد بکرتن. بەلایەنی کەمەوہ نەم قسەلەسەر کردنە سەرەتاییانە خزمەتی دروست کردنی وینەبەک نەکات. نەبۆ لەبیرمان بیت جۆری فیزیایی بەناتەواوی دیارە تەنانت بەباشترین وەسف کردنی کەللەسەرە کەوہ بەتەنیا، کاتیک کەتوانیم وەسفیکی زیاتر بەخەمە سەر کەللەسەرە کەوہ بیری زیاتر ھەبیت لەسەر ئیسکەکانی لەشیی و دەرھینانی لەبەکەم شوینەواری (مۆستیرین) (Mousterian) ی مروقتی پیگەیشتو لەنەشکەوتی شانەدەر بابەتە کە لام پروونتر دەبیت.

وینەکان یەکەم: دیمہنی پیشەوہ نەمانە نەبینین: تیکچوونی ئیسکی پرومەتی چەپ، شوینی برینداری کۆن لەناوہ راستی لیواری سەرەوہی کالانەھی چار ھەرەوہا نەو ددانە کلۆرە داخواروانەھی کە لەسەری ھەندئ لەدداکەکانی پیشەوہدا یە.

وینە دووہم: دیمہنی لای راست تەواوترین بەشی کەللەھی سەر لیرەدا نیشاندرارە، تیبینی تەختی دەموچا نەکرت لەناوچەھی خوار بۆشایی چار، نەمانی چەناگەو پارچە ئیسکی لای گۆی لەگەل پارچە ئیسکی بچووی ژیر بنکەھی (ماستۆید).

دوو به لگه نامه .. هه ندى زانیاری

ناماده کردنی: هه زارمیرد

بهیانی ۲۱ مایسی ۱۹۲۴ چهند فرۆکه یه ک دینه سه ر
 شاره کهو بو چهند جاریک بۆردومانی ده کهن که
 بهردهم هه تاره کو (۳) رۆژ بهردهوام ده کات له
 نه جامدا ژماره یه کی زۆری پیاوو پیرو مندا له و
 نافرته و په که که و ته بهرده کهون و ده کوژرین^(۱).
 شتیکی ناشکرشه له بارو دۆختیکی وادا کهس ناگای
 له کهس نامیتنی مال و دوکان بهر سوتاندن و به تالان
 بردن ده کهون بو دزو جهرده و پیاو خراپه کانیش
 زه مینه یه کی له بار دروست نه بی بو شه وه ی کاری
 خراپه کاری بکهن وه که لویه لی لیتقه و ماوان به تالان
 بهرن چونکه له کهس ناترسن لی تیان پیرس نه وه. نه و
 دوو به لگه نامه یه له بهرده ستدان شایه تی نه و
 رۆژگاره ن که چۆن شار ویران بو وه کورد به کوشه چوه و
 دووکان و بازارو مال به بۆمبای ئینگلیز سوتینراون وه
 ژیا نی ناسوده یی به دانیشتهوان ره وانه بینراوه.

به لگه نامه کان: ههردوو به لگه نامه که له سه ر
 کاغهزی زهردبوی به زمانی کوردی تیکه له به وشه ی
 عه ره بی نو سرا ونه ته وه له به شی سه ره وه و لاکانیدا
 کاغزه که ته و او په رپوت بو وه پوکا وه ته وه شه وه ی
 زیاتر کاریشی لیتکردوون شی یه به جوژیک که
 ده ستیان بو ده به ی به ده ستته وه یه ن و هه لده وه رین
 که به و هۆیه وه هه ندیک نووسین له به شی سه ره وه ی
 به لگه نامه ی دووه مدا کوژا وه ته وه. به لگه نامه کان
 ههروه کو وتمان که ژماره یان دووانه له ناوه رۆکا
 هاوشیوه ن درێژی یان ۲۳ سه نتیمه ترو پانی یان ۲۱
 سه نتیمه تره .. لیره دا وه کو خزیان ده یان خه مه روو
 جگه له گوژینی رینووسه که ی نه بیت بو شه وه ی لای
 خوینه ری کورد خویندنه وه یان سانا بیت ههروه ها
 دانانی هه ندی زانیاری دیکه ش له سه ریان.

له م دوایه دا به ریز به رپرسی به شی نه رشیشی
 نه ته وه یی کوردستان له وه زاره تی رۆشنیبری دوو
 به لگه نامه ی بو ناردم که په یوه ندی یان
 به بۆردومانه که ی شاری سلیمانی سالی (۱۹۲۴) وه
 هه بو له سه رده می فرمان ره وایه تی شیخ مه حمودی
 گه وره دا.

وا ده رنه که ویت پیش شه وه ی بوردومانه که ی
 ئینگلیز به پیتی سه ی سه رچاوه میژوویه کان به
 فرۆکه ناو شاره که بگری خه لکیکی زۆر له
 دانیشتهوانه که شاره که یان چۆل کردوه و په نایان برده ته
 بهر شاخو گونده کانی ده ورویه ری یا وه که له
 گوژستانه کاند خزیان هه شاردا وه بو شه وه ی له مه رک
 رزگاریان بی و به رنه کهون سه ره تا بو شه وه ی له
 رودانی شه بوردومانه تی بگه یین پیوسته ناو ریک له و
 بارو دۆخه به دینه وه که ئینگلیزه کان بۆچی شه و
 کاره یان نه نجام دا. لیره دا ده توانین مه سه له که
 به ستینه وه به وه ی کاتیک شیخ مه حمود له گه ل
 ئینگلیزه کاند له سه ر مانی کورد ریک نه که و ت
 ئینگلیزه کان به یانیتکیان بو شیخ و خه لکی سلیمانی
 بلاو کرده وه که تیایدا هاتو وه، ده لی: نه گه ره پیش
 نیوه رۆی رۆژی یه ک شه مموی ۵/۲۵ به رامبه ر به
 (۲۱) ی شه ووال شیخ مه حمود نه فه ندی له
 چه مچه مال یان کهر کوک ده خاله ت بکات بۆردومانی
 سلیمانی نیجرا نادریت به لام نه گه ره تا شه و کاته
 ده خاله ت نه کات بۆردومانیکي شه دید نه کريت.

له کاتیکدا شیخ مه حمود و خه لکیکی زۆر له
 دانیشتهوانی سلیمانی له شه وری ۲۶/۲۵ ی مایسی
 ۱۹۲۴ له ترسی بۆمبای ئینگلیز شار جی ده هیلن له

اناده تا هدا ابراهیم خاوری صاحب عیالنا حضرت
کاتب

دو فدره دینی گویزایه و به کیکی له حدوشه که دا
مایه و که حاجی فدی محمد هاتوه فدره که
نه مابو سؤالی کرد له نیمی وتی نهو فدره به که
نیستا له حدوشه دا بو چی لی هات بچی نه ماره له
نهو ده خته دا نیبراهیم جولار هونکه جوله که و
جوله که کانی تر نه شیای خویان نه گویزایه و من وتم
بزانه جوله که کان له گدل نه شیای خویانا نه بیان برده که
رؤیشت له پاش چاره کیچک هاتوه وتی لای هونکه و
نیبراهیم جولانه بردویانه له پاش دوو رژی تر دانیاری
کوری بابا قهره طاغی نهو شده که له مالی مهلا

نه الحات له برکه ام سلا فدره به لطف ابراهیم و هونکه جوله که و
بره بریم به که لطف اوانه و به برای فقط اوانه لکل اشیا کو بزانه و
به خاننا و هونکه سده هات من ام تا به که بزاده لای ابراهیم جولار و هونکه به

دیشوی محله دیکلین
کرری صاحب عیالنا
ابراهیم خا

کاتب
صنعت
عومر
۳۵
۲۴/۸/۱۷

نیفادهی شاحید نیبراهیم ناغای کوری حاجی
عبدوللا
صنعت
عومر
کاتب
۳۵
۲۴/۸/۱۷

شوری بومباردمانی سلیمانی من له خان حاضر بوم
خانه که خهریکی سوتاندن بو منیش خهریکی
کوژاندنه و ی ناگر بوم حاجی فدی محمد هدی کیله
سیی هات نه شیای سعید نه فندی بگویزیته و له
تزدویه کدا (۲) فدره نه شیای سعید نه فندی تیا بو

نیفاده‌ی شاهید صوفی نیسماعیل نو موسولمان
سنعت

خومیچی ۲۴/۸/۱۷

من له مالی هه‌نوکه‌ویه عقوب دانیشتم خۆیان شه‌وی
بۆ مبارددمان له بازار بون که هاتمه‌وه لیم پرسین وتم
کوتاله‌کانتان هینایه‌وه (بان) وتیان هینامانه‌وه منیش
وتم بۆچی شه‌ونده‌تان پی‌چو (هه‌نوکه) وتی کوتالی
خۆمان هه‌ر شه‌م باره‌ بو که هینامانه‌وه بۆ مالی
فه‌قت نیبراهیم جولاو یه‌عقوبی سۆن که ره‌ش منیان
کرد به‌ ره‌به‌ر که له‌گه‌ل هه‌مالاناموشۆ بکه‌م که
نه‌شیایان ضایع نه‌بی به‌ هه‌ماله‌کانیان شه‌وت زوسی
گوزینه‌وه بانه‌سوتی به‌ عه‌جه‌له‌ بینایه‌ک خالی نه‌مان
زانی مالی کۆیسه‌وه هه‌نوکه‌وه یه‌عقوب هینابوریان بۆ
مالی مه‌لا نه‌مین له‌وئ که ناشکرا بو که مالی
خۆیان نیه‌و بۆیان نه‌نه‌خورا هه‌مالیش داوای هه‌مالی
لی‌ده‌کردن نیبراهیم جۆلا جاجمیتی ده‌ره‌ینسا له
فه‌رده‌که دای به‌ هه‌قی هه‌مالی و تاکه‌شی خسته
ژوری نه‌سبابی خۆیه‌وه‌وه به‌یانی وه‌که‌و بیستومه
نیبراهیم جۆلا تاکه‌ی فری دابو بۆ هه‌وش و هاتنه‌وه
بۆیان گه‌یرامه‌وه وتیان که فه‌رده‌که‌یان فری‌داوه‌ته
هه‌وشه‌که‌وه به‌عضیکی براوه‌ه عضیکی سوتاره‌وه
له‌ نیبراهیم جولام بیست له‌گه‌ل یه‌عقوب ساسۆن که
ره‌ش دا له‌ناو جوله‌که‌کاندا شه‌یگوت خوا بتان گری
به‌عززی پاره‌مان داو نه‌جاتمان بو له‌ بۆاردنی
نه‌سبابه‌کانی سه‌عید نه‌فه‌ندی.

س / له‌مه‌ زیاتر نیفاده‌هه‌یه‌ یانا

ج / خه‌به‌ر، له‌مه‌ زیاتر نیفاده‌م نیه‌

دانیشتوری مه‌له‌ی جوله‌کان
سۆفی نیسماعیل کوری شالوم
نۆ موسولمان

هه‌ندی زانیاری ناوبه‌لگه‌نامه‌کان:

۱. هه‌ردوو به‌لگه‌نامه‌که که له‌ شتیوه‌ی دوو
نیفاده‌ی شاهید ریک‌خراون بۆ داوی هاتنه‌وه‌ی

نینگلیزه‌کان بۆ ناوچه‌ی سلیمانیی و گرتنه‌وه‌ی
شاره‌که‌ی شیخ ده‌گه‌رپته‌وه‌ که بۆ باه‌تیک
ریک‌خراون.

۲. له‌وه‌ ده‌چیت ژماره‌یه‌کی زۆر بازرگان و
دووکاندار هه‌بوین له‌وانه‌ی که‌مالیان دزرا‌بن هه‌ر
بۆیه‌ په‌نایان برده‌ته‌ به‌ر دادگا^(۱) بۆ شه‌وی
ماله‌کانیان وه‌ر‌بگره‌وه‌ داوی هاتنه‌وه‌ی
ده‌سه‌لاته‌که.

۳. هه‌ردوو به‌لگه‌نامه‌که به‌شیکی که‌من له
نه‌وراقی دادگا‌که‌ باس له‌ کوتالی دزرا‌و ده‌کات
که‌ مولکی سه‌عید نه‌فه‌ندی‌یه‌ هه‌ر چه‌ند له
نیفاده‌که‌ی نیبراهیم ناغا به‌ ناشکرا باسی (۲)
فه‌رده‌ کوتاله‌ به‌لام له‌ نیفاده‌که‌ی سۆفی
نیسماعیل دا ژماره‌ی فه‌رده‌کان به‌ ته‌واوی دیاری
نه‌کراون.

۴. هه‌ردوو به‌لگه‌نامه‌که له‌ خالی‌کداله‌ یه‌ک
ده‌چن که‌ بردنی کوتاله‌ به‌ هه‌مال بۆ مالی مه‌لا
نه‌مین.

۵. له‌ هه‌ردوو به‌لگه‌نامه‌که‌دا^(۱) هاتوه‌وه
هه‌ماله‌کان داوای هه‌مالی ده‌که‌ن هه‌مو له‌وه‌دا
کۆده‌بنه‌وه‌ له‌ بری نه‌و هه‌مالیه‌ نیبراهیم جۆلا
جاجمیتی پیداون.

۶. له‌ به‌لگه‌نامه‌که‌ی سۆفی نیسماعیل دا
ماله‌ دزرا‌وه‌که‌ گه‌یشتۆته‌ مالی نیبراهیم جۆلا
به‌ پیتی نیفاده‌که‌ی له‌وئ فری دراوه‌وه‌ به‌ عیچی
سوتاره‌ به‌لام له‌وه‌ی نیبراهیم ناغادا کوتاله‌که‌ له
لایه‌ن نیبراهیم جولاو هه‌نوکه‌ جوله‌که‌وه‌ براوه‌ بۆ
مالی مه‌لا نه‌مین.

۷. له‌ نیفاده‌که‌ی شاهید سۆفی نیسماعیل نۆ
موسولمان ناوی شه‌ش که‌س هاتوه‌ چواریان
جوله‌که‌ن و دووانیان موسولمان که‌ یه‌کتیکیان نۆ
موسولمانه‌ به‌لام له‌وه‌ی نیبراهیم ناغادا ناوی
(۵) که‌س هاتوه‌ جگه‌ له‌ هه‌ماله‌کان له
هه‌ردوو لادا.

۸. له هەردوو ئیغاده کەدا باسی سوتاندنی دووکان و خان هاتووە دواى سۆراغ کردن بۆم دەرکەوت زۆرینەى ئەو شوێنانەى کە بۆردومانە گرتوونیه تەرە بە ماله و سەران بوە کانیشەوە ناوچەى گومرگە سوتاوو گەرەکی چوارباخ و سەر شەقام و دەرگەزین بوون.

پەراویزەکان:

۱. بۆ ئەو زانیاریانە بگەرێرەو بۆ: شیخ لە تیغی حەفید، یادداشتەکانی لەسەر شۆرشەکانی شیخ مەحمودی حەفید. چاپی یەکەم ۱۹۹۵ ل ۱۱۶.
۲. لە تۆمارێکی کۆنی شارەوانی سلێمانی کە بۆ بیستەکانی ئەم چاخە دەگەریتەوە ناوی دوو جوله کەى تیا هاتووە کە، لە بەلگەنامەکاندا هەن ئەوانیش یەعقوب و نىبىراھىم جۆلان بۆ یەكەمیان تۆمارە کە دەلسێ: بانەییەو کوتال فرۆشە، دووەمیشیان عەتارەو دانیشتووی گەرەکی جوله کانتن .

۳. لەو پۆژگەرەدا بە پیتی بەلگەنامە یەك لە شیوەى بەیانیکدا کە لە (باش قوماندانی قوواتی هەوائیەو عەساکیری بەرپیه لە نۆردووی بەریتانیای گەرە لە عێراقدا) دەرچووە پیتی دەچیت بە پێوە بردنی ناوچەى سلێمانی راستەوخۆ چەند مانگیك لە لایەن هێزێکی سەربازی بەریتانی بە پێوە چوویت هەرەها هەرچی سکا لانامە یەكیش هەبوە کە لە لایەن لیقە و ماوانەو پیتشکەش کراره بە دوو بەلگەنامە کەشەو هەر لە پێگای ئەوانەو واتە ئەو هێزەو سەیرکراو.

بەوانە: ئەکرەمى مەخمودی سألحى رەشە، شاری سلێمانی، بەرگی دووهم، ل ۳۶۱.

۴. ئەو دوو بەلگەنامە یەك لە نەوراقەکانی دادگای سلێمانی یەو مۆلکی تایبەتی مێژوونووس عەبدولرەهە قیب یوسف) ه کە لە گەل سەدان بەلگە نامەى تر دا پیتشکەش بە بەشى نەرشییى نەتەو یی کوردستانی کردووە لە وەزارەتى پۆشنییری.

کوردستان و کورد

نووسینی لاهووتی

د. جهبار قادر له روسییه وه کردوویه به
کوردی و تیینی له سه ر نووسیه

ئوهی ووتاره که ی لاهووتی بخوینیتته وه به کسه
بۆی ده رته که وئ که شاره زاییه کی باشی له باره ی باری
کۆمه لایه تی و سیاسی کورده وه هه یه. هه لبه ته به
کتیش و پتوانه ی نه و سه رده مه که نو سه را وه
بلا و کردنه وه ده رباره ی کورد یه کجار که م بوونه. نه م
ووتاره ی لاهووتی بایه ختیکی تایبه تی هه یه، چونکه به
ووتسه ی لازه ریف (یه که مین لیکۆلینه وه یه که
مه سه له ی کورد له به ر پۆشانیی بۆ چوونه کانی
مارکسیزم لیکه ده اته وه و تا وه کو نیستا واتای زانستی
خۆی له ده ست نه دا وه)^۱

راسته یه که شی هه ر وایه چونکه هه ندئ لیکدانه وه ی
لاهووتی به تایبه تی ده رباره ی ربه زا هه کانی بزووتنه وه ی
نه ته وه یی کورد دوا ی شه ری یه که می جیهانی تا وه کو
نیستا له لایه ن پۆژه لاتنسانی یه کیتی سۆقیه تی
جارانه وه په یه ره و ده کری. هه روه ها ده ست نیشان
کردنی سه روشتی نه سیۆنالیزی کوردی له لایه ن
لاهووتی یه وه، به هه له نگانده تیکی زانستی و دوورین
له قه له م ده درئ. ئه وه ی شایانی با سه لاهووتی
وه ستایانه لایه نه کانی نه و نه سیۆنالیزی مه ی
لیکدا وه ته وه و گه یشتوه ته نه و نه نجامه ی که ده لئ
نه سیۆنالیزی کورد هه ولی سه ره خۆی کوردستانی
ده دا. به لاهم له به ر ئه وه ی لاوازو بی هیز بوو ناماده بوو
هه ر به خۆی نه و سه ره خۆیه بخاته ژیه کۆنترۆلی
هیزی بیگانه وه (ئینگلیزو ئییران و تورکیا). نه م
لاوازیه ش له وه وه هاتوه چونکه نه و نه سیۆنالیزی مه
نا ته وا وه به ره می کۆمه لی دوا که و تووی کورده واری

پیشه کی:

نه بو لقاسی لاهووتی شاعیریکی ئییرانیه و
به ره چه له ک کورده و له یه کیتی سۆقیه تی پیشو دا
وه کو شاعیریکی شۆرشگیر نیو بانگی ده ر کرده.
لاهووتی پۆلیکی گه رره ی له بزووتنه وه ی نیشتیمانی
ئیراندا گنپرا وه، ته نانه ت سه ر کرده تی نه و پا په رینه ی
کردوه که له سالی ۱۹۲۲دا له ته ورین به ریا بو وه. وا
دیاره دوا ی سه رکوت کردنی نه و پا په رینه هه له اتوه و
په نای بر دۆته به ر یه کیتی سۆقیه ت. له م باره یه وه
لازه ریف ده لئ (شۆرشگیری ئییرانی که به ره چه له ک
کورد و یه کیتی سۆقیه تی به دووم نیشتمانی خۆی
دانا وه هه ر لیره ش شاعیریکی گه رره و به نیو بانگی
لی هه لکه وت)^۱

ئه وه ی راست بی زانیاریمان ده رباره ی ژبان و
چالاک و به ره مه نه ده بییه کانی لاهوتی که مه و
سه رچا وه ی با وه پیتکرا وه مان له به ر ده ستدانیه، له به ر
ئه وه ناچارم ته نها ده رباره ی نه م با سه ی بدویم که له
بنه رته دا به فارسی نووسیوه تی و له و زمانه وه کرا وه
به روسی و له سالی ۱۹۲۳دا له ژماره ی چواره می
گۆژاری (پۆژه لاتی نوئ) دا له مۆسکۆ
بلا و کرا وه ته وه.^۲ وا دیاره ته نها نه م لیکۆلینه وه یه ی
له باره ی میژووی بزووتنه وه ی نه ته وه یی کورده وه
بلا و کردۆته وه چونکه (بیلۆگرافیای کورد و لۆجی) ایش
ته نها با سی نه م ووتاره ی ده کا.^۳

^۱ م.س. لازه ریف، نیمپریالیزم و مه سه له ی کورد ۱۹۱۷-۱۹۲۳،
مۆسکۆ، ۱۹۸۹، ل. ۹۹

^۲ لاهووتی، کوردستان و کورد، (پۆژه لاتی نوئ) کتیبی (۴)
مۆسکۆ، ۱۹۲۳، ل. ۵۸-۷۱

^۳ م.س. موسانیان، بیلۆگرافیای کورد و لۆجی، مۆسکۆ، ۱۹۶۳.

ئەو پۆۋە بوو، ھەر لەبەر ئەو ھەشە (ئەدە گەشت بە ناسیۆنالیزمی تورک و فارس و ھندو تەنانت ھەندئ لە ولاتە عەرەبیە کانیئەش وە کو میسرو زۆریش لە بزوتتە ھەوئ نەسیۆنالیستەکانی عیراق و سووریا لوبنانیش کە ئەوانیش کەوتوونەتە ژیر رکیفی نینگلیزو فەرەنسیە کانیئەش، جودا ناکریتەو^۱

گرنگی ئەم ووتارە لاهووتی لەو ھەدایە کە زۆریە پۆۋە لاتنساننی سۆفیەت لەسەردەمی ستالیندا و گەلیکیان تارە کو شەستە کانیئەش ھەر ئەو بۆ چوونانە لاهووتیان دوویات دە کردەو بە تاییەتی ئەو بیروباوەرە کە بزوتتە ھەوئ نەتەو ھەوئ کوردو پیکخواو و کۆمەلە کوردییەکان لە لایەن نینگلیزەو ھەر دوو کراون و ھەموو سەر کردەکانی کورد پیاری نینگلیزن و زوو زوو ھەلووتیان دەگۆرن و ھەر جارە بەھانی لایەک پادەپەرن و دژی حکومەتەکانی ناوچە کە دەجەنگن ئەم بۆچوونانە بە تاییەتی لە لایەن کوردیکەو نووسراپن و یە کە مین (لیکدانە ھەوئ مارکیانە مەسەلە کوردی) بوونە مۆریک بە نیو چاوانی بزوتتە ھەوئ کوردی ھەوئ لە نووسینی پۆۋە لاتنساننی یەکییتی سۆفیەتدا تارە کو شەستەکانی ئەم سەدە یە.

ئەو ووتانە ھەوئ سەر ھەوئ وا بزاتم وەلامی ئەو پرسیارە دەدەنەو کە لیرەدا خۆی دەسەپینن و دەلی. ئایە ئەبێ نرخی زانستی ووتاریک کە زیاتر لە ھەفتا سال بەسەر بلاوکردنەویدا تیپەر بوو و ئیستا دەکریتە کوردی، چی بێ؟

لە دەقە رووسیە کەدا تەنھا دوو پەراویز بۆ باسە کە نووسراو ئەویش وادیارە ھەوئ وەرگێتە کە یە لیرەدا لەسەرمان نووسیو (دەقە رووسیە کە) و ئەو دوا تیبینیەکان ھەوئ مەنەو بە پتووستم نەزانی بە دوورو درێژی لەسەریان بدویم، چونکە دەبوونە باریکی قورس بەسەر شانی تیکستە کەو. ھەوادارم نووسەرانی کورد زانیاری زیاترمان دەریارە لاهووتی پیشکەش کەن و پەردە لەسەر بەرھەم و نووسینەکانی تری ھەلمالن.

کوردستان و کورد

ئەم پۆۋانە کوردستانی تورکیا بوو تە گۆرە پانی

سەر ھەوئ زۆرانبازی و دژایەتی نیوان تورکیای کەمالی و سیاسەتی نینگلیز بۆ داگیرکردنی میزۆپۆتامیای باکوور و دروستکردنی بنکە یەکی کوردیی نزیک کانگا نەوتەکانی ویلا یەتی مووسل^۲

لەم زۆرانبازیەدا ھەردوولا ھەولێ ئەو دەدەن تاییەتە ندیەکانی بزوتتە ھەوئ نەتەو ھەوئ کورد لە پیناوی وەدی ھینانی نامانجەکانی خۆیاندا بە کاربێنن بیروباوەرە ناسیۆنالیزم و سپەرانیزمی (جوداخوازی) کورد کە بە شیعو یەکی زبیرە کانیئەش لە لایەن دیپلۆماتە نینگلیزە کانیئەش جۆش دەدرن، ئەو چە کە یە بە دەستیانەو کە دەبێ بیتی ھۆی لاوازی و شکستی سیاسەتی تورکیا لە میزۆپۆتامیادا.

(کوردستانی سەر یەخۆ) بە سەر زکایەتی شیخ مەحمودی گۆی پاییەلی نینگلیز دەبێ دەو لە تیکی بەر یەست و جیا کەرەو بێ لە بەردەم تورکیای کەمالی و تا پادە یە کیش دژی نیران نەمە بوو پلانی نینگلیز لە کوردستانی تورکیا بەلام پووداوەکانی ئەم دوواییە دەریان خست کە بەدی ھینانی ئەم پلانی تووشی کۆمەلێ تەنک و چە لە مەسەلە سەخت ھاتووە. مەسەلە دلسۆزی شیخ مەحمود بۆ سیاسەتی نینگلیز وەکو دەرکەوت خۆی لە خۆیدا لەو گەرەترە کە ناری کیشە ی لێ بێنن. ھەر ھەوئ دەرکەوت کە بزوتتە ھەوئ نەتەو ھەوئ کورد زۆر لەو ئالۆزو سەر یەخۆ ترە کە وەکو دارە ستیک بە دلسۆزی بە دەست نینگلیزەو بەمینیتەو. بروسکەو نامەکانی ئەم دواییە شیخ مەحمود بۆ نوینەرانی ولاتە ئەوروپاییەکان کە تیبیدا نارەزایی و تورەیی خۆی بەرامبەر بە سیاسەتی زۆردارانە ی نینگلیز لە کوردستانا دەریارەو، ھەر ھەوئ دەرچوونی لە شاری سلیمانی و دەست کردنەو ھەوئ سەر لە نوێ بە چالاک و خەبات لە پیناوی دەست گرتن بەسەر بزوتتە ھەوئ کوردا، ھەموو نیشانە ی داچەرانی لە گەل فەرماندە ی

کوردستان دەگرتەو کە کاتی خۆی بە شیک بسو لە نیمپرانۆریەتی عوسمانی و نەمەو لە نیوان عیراق و تورکیا پوریا دا بەش کراو.

پروانە م. پافلۆ فیچ، زۆرانبازی لەسەر ناسیاو نەفریقا، لە بلاو کراو کانیئەش کۆمەلە ی زانیاری پۆۋە لاتنساننی روسیا، مۆسکۆ ۱۹۲۳ ل. ۷۸-۸۱.

(بەزمانی روسی) (دەقە رووسیە)

۱. س. لازەر یف، سەرچارە ی نیویارو، ۹۹

۲. لیرەدا زاراو ی (کوردستانی تورکیا) ھەر سن پارچە کە ی

سوڀاي ٽينگليزا. نهم پروداوانه نهوه مان پيڙاده گهيه نئي ته بزوتنه وهي كورده كان پيڙي ناره ته سرده ميكي نويه له پيشكه وتنيدا. نه گهر بيتو سر كرده كاني توركيائي كه مالي به باشي له و نه ركه بگن كه ناوچه كه پيويستي به بهر به يه كي گشتي دڙي پيلانه كاني نيمپرياليزم هه يه و دان به تايه تهنديه كان و هافه كاني بزوتنه وهي كوردا له چوارچيويه توركيائيه كي نويدا بنهن، نه و ده توانن كارته كه له ده ست ٽينگليز وه ده ربيتن و شوين پيڙيه بڙ خڙيان له كورده ستاني باشوردا پهيدا بگن و بين به خاوهن ده سلات به سر هه موو ميزوٽوٽامياي باكوردا، چونكه نه و به شهي كورده ستان به راستي ناوچه يه كي خاوهن ده سلاته به سر هه موو ميزوٽوٽامياي باكوردا.

كورده ستاني توركيائي نه مڙ به سر دوو لايه ندا دابهش بووه - باشور كه په يوه ندي توندي له گهل ٽينگليزا هه يه و پلانته كاني نه وان ره چاو ده كار، باكور كه وا دياره چه كيكي كارمهنده به ده ست كه ماليه كانه وه له وه يه بيٽه بنكه يه كي سره كي بزوتنه وهي كورده و ناسويه كي نوي به هه موو ماناوه له پيش مه سله ي كوردا والا بكا. ناشكرايه كه له م كاتانه دا ليكدانه وهي بزوتنه وهي كورده هه موو مه سله كاني كورده و تورك بايه خ و گرنگيه كي تايه تي هه يه. هر له بهر نه وهش به را ي من كاتي نه وه هاتوه هه ندي بايه خ بدرئ به شيكرده وه و ليكدانه وهي مه سله ي كورده كه تاره كو نيستا بايه خيكي كه مي پيڙاوه.

نه گهر به شتيه يه كي گشتي پروانينه ولاتي كورده واري و نه و ناوچانه ي كورده تييدا نيسته جي بوونه نه و ده بينين ده كه ونه ناوچه ي سنوريه كاني توركيائي و نيرانه وه. ده توانين بلين كه ولاتي كوردا له باشور وه ده گاته مووسل و له باكور وه خڙي له سنوريه كاني (لازستان) ده دا، له پڙئاواوه تاره كو ناره راستي نه ندا ډول و له خڙه لانيشه وه هر له كرماشان و ساوج بوولاقه وه (ساپلاغ، مه اباد، ج) تاره كو قهه پاله كاني نارارات ده گريته وه هه موو نووسه ره نه وروپاييه كان كه خڙيان به ليكدانه وه و شيكرده وهي مه سله ي كورده وه خريك

كروه هاوييرن له و بڙچونه دا كه كورده هيج كاتيكي ميڙوو و كولتوري نه ته وه يي تايه تي خڙي نه بووه. هه وه ها خڙه لاتناساني نه وروپا گه لي ډاو بڙچونيان له باره ي پرونكرده وه ي ره گه زو بنه چه ي كورده وه هه يه. بڙ نمونه يه كيكي له وانه كه سير جڙن مالكوټمه كه ماوه يه كي زڙي بڙ ډوڙينه وه ي ره چه له كي كورده و كورده وه ي گري كويره كاني نه و مه سله يه له ريگاي نه فسانه و ديڙو كه كاني خڙه لاتي كونه وه ته رخان كورده. له كوٽاييدا گه يشته ته نه نجاميكي كه نه و نه فسانه و ديڙو كانه ي خڙه لاتي كون به هيج شتيه يه ك نوي كورده ناهن و شوين پيڙي نهم گه له يان پيوه ديار نيه. يه كه مين ميڙوونوسي تاقانه ي كورده شهرف خاني بدليسيه كه له سالي ۱۵۳۲ دا هاتوته دونياوه و كتيبيكي له باره ي ميڙوي كورده وه به نيوي (شهرف نامه) وه نووسيوه. نهم كتيبه ته نها سرچاوه ي زانياريه كاني نووسه راني ترن كه به رده و ام زانيار ي ليوه هه لده گڙون. نووسه ري (شهرف نامه)، له و باوه ره دايه كه كورده به ره گه ز گه ليكي نيرانيه و له و كاتنه دا كه زوحاك (نه ڙده هاك) نيران ي داگير كورده، كورده كان په نايان برډوټه بهر ناوچه شاخاوييه كاني نهم كورده ستانه ي نه مڙو له ويدا خڙيان شاردوټه وه و نستر له و كاتوه خاوهن ده سلات نه بوونه و هه ميشه له لايه ن دراويكانيانه وه، به تايه تي له لايه ن نيرانه وه فه رمانډه و ابي كراون. ميڙوونوسه نه وروپاييه كان ناوه ږوكي نه فسانه كه ي نه ڙده هاكيان بڙ

له وه ده جي و ده گيري ورتاره كه به هه له ووتنه كاني لاهوتي و ده گيرا ي، چونكه سرجه مي باسه كه له گهل نهم ووتنه يه دا ناگونجن. ليره دا ساتوانين هڙي راسته قينه ي نهم بڙچونه ده ست نشان كه مين چونكه ده قه فارسيه كه مان له به رده ستا نيه. خڙ نه گهر وانه ي نه و بيروباوه ږيكي سه يره له ولاتيكي وه كو پوسيدا بلاږيكرته وه چونكه ده يان پڙه لاتي ناسي پووسي و گهلاني تري رووسيا وه كو ژاها، ليڅخ، نه بو قيان، نيگيازاروټ، نه قريا نوټ، ميټورسكي، نيكيټين و گه رده ليټسكي و گه ليكي تر ده يان باس و ليكوټينه و ده يان ده رباره ي كورده كورده ستان تاره كو نه و كاته تمار كرډيو و هه موو له سر نه و باوه ره يه ك بوون كه كورده خاوهن كولتوريكي وه سن و خڙماليه يه. وا دياره له گه ره ي شوڙشي نوٽويه و دامه زواندي يه كيتي سڙقيه ندا هه موو نه و بهرجه مانه و هشت گوي خرابوون و به بهرجه مي سرده مي نيمپرياليزم له قه له م درابوون و نه ده بو په نايان بريته بهر.

مهسه لهی نیرانیتی کورد وا داده نریئ که به ته وای براره تهوه.

به هوی زنجیره یه ک شهرو به یه کداداندا له نیوان تورکیا و نیرانا خیله کورده کان به شیوه یه کی ناریک له نیوان ههردوو لادا دابهش کران. زۆریه یان کهوتنه ژیر دهسه لاتی تورکیاوه و به شه که مه که یان بهر نیران کهوتن. ده بی شه وهش بلتین که شه دابهش کردنه به شیوه یه کی سه ره کی له سه ر بناغهی نایی بسو. چونکه کورده کانی نیران به زۆری شیعه ن و شه کورده سوتیانه ی که له نیراندا ده ژین زۆریه یان له کوردستانی تورکیاوه هاتوونه ته نیره و تاوه کو نیستاش هه ر په یوه ندییان به هیزه له گه ل شه ناوچانه ی لیوه ی هاتوونه.^۲

ته نه ی کورده کانی که له هورو قولیایی شیعه ی راسته قینه ن چونکه کورده کانی تر عه لی نیلاهین (عه لیه لاهی).

گه لی جیاوازی له نیوان کورده کانی نیران و تورکیادا هیه بو نمونه هۆزه کورده کانی نیران نیستا ژسانیکی نیمچه نیشته جیتی ده ژین، ته نانه ت کورده کۆچره کانی به شیکی سال به کشت و کال و زهوی کیلانه وه خه ریکن. له کاتیکدا کورده کانی تورکیا به شیوه یه کی سه ره کی خه ریکی مه رو مالات و ناژه ل به ختوکردن و ژیانی جووتیاری و زهوی کیلان که متر سه رنجیان راده کیشی. جۆری ژیانیش هه لبه ته له داب و نه ریت و ژیانی کۆمه لایه تی ههردوو لایاندا رهنگی داوه ته وه. کورده کانی نیران له لایه ن جل و بهرک و ژسانی ختزانسه وه زیاتر کهوتوونه ته بهرکار تیکردنی شارستانی و ژیانیان رۆژ به رۆژ له

هرونگردینه ته وه و گرکیانیا ن شل کرۆته وه و شه ریه یان ده ر خستوه که که سیک له میژرودا به و ناوه وه نه به وه. به لکو شه ناوه ته نه ی نمونه ی هیزیکی بیگانه بووه که هه زار سال دهستی به سه ر نیراندا گرتوه. شه هیزه ش به باوه پری هه موویان ناشوریه کانی. ههروه ها شه میژرونووسانه له و باوه رده ان که له و کاته دا کورده کان هه رده کانی نیرانیا ن به جی هیشته وه به ره و چیاکانی کوردستانی شه مۆ کۆچ و باریان کردوه.

به لگه زمانه وانیه کانی به شیوه یه کی گومان لی ته کرا و شه راستیه مان بو دوویات ده که نه وه که کورد به ره چه له ک نیرانیه. ریزمانی زمانی کوردی و وشه و رسته کانی شه زمانه هه ر وه کو شه ون که له زمانی فارسیدان، به لام له کاتیکی دره نگدا کۆمه لی زۆر وشه و زاواوه له زمانه دراوسیتیکانه وه وه کو عه ره بی و تورکی و گورجی و نه ره منی .. هتد هاتوونه ته زمانی کورده یه وه.^۱

ههروه ها ژسانی کورده واریش به لگه ی روون و ناشکرای نیرانیتی کوردن. داب و نه ریته کانی کوردو چه ژنه ته وه یه کانیان هه ر نه وانن که له نیراندا باون. چه ژنه کانی نیران واته چه ژنه کانی به هارو پایز که په یوه ندییان به په رستی خۆره وه هیه و به هاتنی نیسلامیش له ناو نه چوون، چه ژنی سه ره کی کوردیشن، لیته دا مه به ست چه ژنه کانی نه وروۆز و میه ره گانه شه مه ی دواییان نیستا له نیراندا نا ههنگی بو ناگتیری، به لام تاوه کو سه ره تای سه ده ی رابردوو هیشته له هه ندی ناوچه ی نیراندا پتیشوازی لی ده کرا. به م شیوه یه

^۱ لیته دا لاهوتی راستی نه بیکاوه، چونکه بهروردیکی سه ریتی زمانی کوردی له گه ل زمانی تورکی و به تایه تی زمانی فارسیدا شه راستیه مان بو دره خا، که کوردی چه ندی زمانیکی پاراوه. له کاتیکدا وشه و زاواوه ی بیگانه زمانی فارسی به ده ردیکی خراب بردوه. هه لبه ته هیه ج زمانی که جیهاندا ناتوانی به داخراوی له ته ک ده وروو به را بژی. گومان له وه دا نیه که لاهوتی شه بیرو باوه پری له سه ر بناغهی شیعی شاعیرانی کوردی سه ده کانی رابردوو شه سه ره مه ی خۆشی لا په یدا بووه. شه کاته به کارهینانی وشه ی عه ره بی و فارسی و تورکی و ته نانه ت شیعه هۆینه وه به زمانانه و ره چاوکردنی کیش و یاساکانی شیعی عه ره بی و فارسی به لگه ی پووناکییری و زانیی بوونه، له بهر شه وه شیعه کانیان په ن له وشه ی عه ره بی و فارسی و تورکی.

^۲ لیته شدا لاهوتی کهوتووه ته هه له وه، چونکه له هیه سه رچاوه یه کدا باسی کۆچیکی وا مه زن نه کراوه شه مه له لایه که وه. له لایه کی تره وه په رۆسه ی به شیعه کردنی نیران و به تایه تی کوردستانی نیران له کاتیکی دره نگدا دهستی پین کردوه و کوردیکی زۆری عه له ویش له کوردستانی تورکیا ده ژین. بو دابین کردنی سنوو له نیوان تورکیا و نیراندا ته نه ی دیاره سه روتیه کان ره چاو کران، له بهر نه وه هه مان هۆز دابهش کرا به سه ر دوو ولاندا و له پاش شه پری جیهانی یه که م به سه ر سه و هه ندی جار ته نانه ت به سه ر چوار ولاندا، هه ر له بهر شه وه که په یوه ندی توندو به هیزیان له گه ل یه کدا هیه چونکه ته نداهمی یه ک گه ل و هه ندی جار یه ک هۆزو ته نانه ت یه ک به مه له شن.

عەشیرەتە کوردە سەرەکییەکانی تورکیاش ئەمانە خوارووەن، بابان، جاف، سویدی، بەرزنجی، عیلى تۆفار (۴)، زەنگەنە، هەمەوهند، بازتیان، شکاک نومیەیران، بیلییان، پازوکی، برادۆست، رۆژکی، رەدکانی، مامی موکری، خالییدی، بەرزان، تیلاکو، گورکیلی، پیروۆ، بلباس، قالیس، حەیدەرەن، رەشوان، مەحمودی، میکایلی، باسەکی، داوودی، ریشی، مەرانی، چەگەنی، شیکاری یەزیدی. لەم ھۆزانە شکاک و بابان و موکری و رۆژکی و مامش رۆلیکی گەرە لەبزووتنەوێ نەتەوێی کوردا دەبینن. بە گۆرە شێوێ گۆزەرانیشتی کوردەکان دەبن بەدو بەشی ناریکەو. زۆریەیان کۆچەرن و ژانیان لەرەشمالدا دەبنە سەر خەریکی پەزو ناژەل بەخێر کردن. کەرەستە سەرەکی گۆزەرانیشتیان بەرھەمی مەرۆ مالاتەکانی خۆیانە. ھەرۆھا خەریکی ئالوگۆرۆ فرۆشتنی خوری و شیرو پەنیرو رۆن. ھتد، جگەلەمانە قالی و جاجم دەچن. کاری جۆلابی تەنانەت لەکاتی بارو کۆچیشدا پەکی ناکەوێ ھەر بەردەوامە. بەشی دووھمی کوردەکان کەبەشیکی کەمیانە نیشتەجێ و خەریکی جووتیاری زووی کیلان و کشت و کالن. چی ئەمانەو چی ئەوانی تر چەکدارن و بەگشتی ژانی عەشیرەتی کورد لەژانی سەربازگەییەکی میری دەچن. کوردەکان گەلی بەتوانا زەحمەت کێشن و بەرگە تالی و تفتی ژیان دەگرن و برسیتی و بی دەرامەتی بەناسانی زەبیریان پێ نابا. بۆیە کاتوانیوانە چەندەھا ساڵ دژی حکومەت بچەنگن و خەباتی

لەمیژوودا، سوید، ۱۹۹۱، ل. ۳۹-۴۲

پۆزھەلاتناسی رووسی خاتو تۆلگا ژ یگالینا لەبارە راگوزانی کوردەو بە خۆراسان دەست نیشانی دوو بۆ چوون دەکا دەلس (لەم بارە پەو لەنیوان کوردەکانا دوو بۆ چوون ھەبە، یەکەمیان ئەوێیە کەئەو کوردانە بەھزی ھەلۆستیانەو لەکاتی تەیمووری لەنگدا لەسواریە بۆ خوارزم و بوخارا گۆزراونەتەو و مردنی تەیموور ناژاوە لەنیوان ئەو کانیکیا ھەلیکی باش بوو بۆ ئەو کوردانە بۆ ئەوێ بگەرنەو بۆ ولاتی خۆیان، بەلام ھەندیکیان لەگەرانەو دا لەوەرگاکانی دەرگەزو قۆچان و بجنوردیان پێ باش بوو و لێرەدا نیشتەجێ بوون. بۆ چوونی دووھمیش دەلس (۳۰) ھەزار خیزانی کورد لەسەردەمی شا سایللی سەفەویدا گۆزراونەتەو بۆ بجنورد و قۆچان و دەرگەز بۆ ئەوێ سنوورەکانی ئێران لەھیرشی تورکەنەکان پەریزن بروانە: تۆ. نی. ژ. یگالینا، بزووتنەوێ نەتەوێی کوردی ئێران ۱۹۱۸-۱۹۴۷، مۆسکۆ، ۱۹۸۸، ل. ۱۰-۱۵. (بەزمانی رووسی)

ژانی دانیشتوانی شارووە نزیک دەبیتەو. ئەم دیاردانە لای کوردەکانی ئێران گەلی روون ترن لەوێ لای کوردەکانی تورکیا. زمانی کوردەکانی تورکیاش کە لە بنەپەتدا ھەر بە فارسی ماوەتەو، زیاتر ووشە تورکی و گورجی و رووسی تیکەلاو بوو و ناوازیکی ناسازیان داوەت.

کوردەکان بەسەر کۆمەلێ عەشیرەتا دا بەش کراون و ئەمانەش دەبنە چەندەھا ھۆزو خیل و تیرەو بنەمالەو، لێرەدا تەنھا نیوی عەشیرەت و ھۆزە گەرەکانی کورد دەبەین کوردەکانی ئێران لەم عەشیرەتانە خوارووە پیک ھاتوونە: کەلھور، سەنجابی، قەلغانی، نەیرەژی، قولیایی، جوانروودی، نەردەلان، نوچانلو، جاف، دیرازی، سەقزی، بانەیی، ھەورامانی، کەرەندی (ئەم چوار ھۆزە دواوە بە ناوی شوینەکانەو نیو نراون) گولباگی، مەندوومی، موکری، مامش، شکاک، عەشیرەتەکانی ناوچەمی ماکو. ھەر یەکی لەم خیلانە ناوچەمی تایبەتی خۆی ھەبەو لێی نیشتەجێ بوو. جگە لە مانە کۆمەلێ عەشیرەتی تری کورد ھەن لە ناوچەو تۆستەکانی تری ئێراندا نیشتەجێ بوون. ئەم کوردانە لە کاتی خۆیدا بە تایبەتی لە کاتی سەفەوییەکاندا بۆ ئەم ناوچانە گۆزراونەتەو.^۲

^۱ زمانی کوردی و فارسی یەک زمان نیین، بەلکو دوو زمان سەر بەیەک گۆریی زمان. زمانی تاجیکی و پشتو گەلی لە فارسیو نزیکترن وەکو لەوێ کوردی و کەسیش بۆی نیە بلی تاجیکی یاخود پشتو فارسییە. پەییوئندی کوردی و فارسی ھەمان پەییوئندییە کە لە نیوان رووسی و پۆلۆنی، ئیتالی و ئیسپانی، ئەلمانی و ئینگلیزیدا.. ھتد ھەندێ جار بە مەبەست یاخود بەبێ مەبەست گۆمان لێ دەبێ کە جیاوازی لە نیوان کوردی و فارسی نیە. ئەمەش ووتەپەکی نابەجێیە چونکە ئەگەر دوو کورد بە کوردییەکی پاراو بناخفن ئەوا فارسیک ھەر لێیان تیناگات.

^۲ لێرەدا مەبەست لەو کوردانە یە کە شاعەبباسی سەفەوی بۆ خوراسانی گۆزراونەو بە گۆرەو ھەندێ سەرچارە نزیکی (۱۵) ھزار خیزان بوونەو لە نیوان ئەستراباد و قۆچان نیشتەجێ کراون بۆ ئەوێ سنوورەکانی ئێران لە ھیرشی تۆزیک و تورکەنەکان پەریزن. نووسەرێکی کورد ژمارە کە بە (۴۵) ھزار خیزان کە دەکاتە (۲۲۵) ھزار کەس لە قەلەم دەدا، بەلام ئەگەر ئەم ژمارە بە لێرە پۆشنایی یاساکانی زانستی دیمۆگرافییدا لیک بەدەینەو ئەوا دەبێ ئەم ژمارە کوردەکانی خوراسان لە (۱۵) ملیۆن کەمتر نەبێ، ئەمەش لە راستیو گەلی دوورە. بروانە: عەبدللا قەرەداغی (مەلا علی)، راگوزانی کورد

سخت و بستی و چان بکەن، لە کاتی جەنگیدا مرۆژی کورد دەتوانی بە مانگان تەنھا بە نەنەرەق و چەند گۆزێو بەروویەکی گۆزەران بکا.

نەم نان و خواردنەمی لە هەمانەیه کی چەرمدا و هەمیشە بە کۆلتیوێه (بەم جۆرە نەنە دەلێن (بێژی) و نەمەش لەوشەمی ژبانهوه وەرگیراوه.

زەوی کێلان لە کۆمەڵی کوردەواریدا گەلی دواکەوتوو و تارە کو نیستاش جووتیارەکان هەر بە قەژمەو گاوەسن و پاچ کێلگەکانیان دەکێلن. بەرھەمی جووتیارانی کوردیش بریتین لە گەنم و تووتن و گەنەشامی و ماش و نیسک و نۆک و پەموو (لۆکە). گەنم زۆر تۆو ناکەن، تەنھا نەوێندە کە بەشی ناغاو خانەکان بکا. کەرەستەمی سەرەکی دارایی و دەوڵەتەندی و هەرۆهەبا بەتەمی سەرەکی ئال و گۆر لەبازاری ناوخوادا لای کوردەکان تووتن و پەموو و خوری و قالی. بازارگانییە لە کوردستاندا تارە کو نیستا لەشیوێه ئال و گۆرایە. بەدەگەن پارەو پوول بە کاردیت. لەبازارگانییە ناوخوادا ئال و گۆر لەنیوان ناوایی (گوند، دێ) و شارا رۆلێکی گەورە دەبینی. هەموو پێداویستەکانی خێزان و پیشەکان وەکو دەرزوی داوو (دەزوو، تیرە) و دوگمە (قۆچە) و گۆش و سیرەو شکر و چای لەشارەوه بازارگانه جوولەکەکان کە پێیان دەلێن (سەوداکەر یاخود چارچی) دەبێنن. هەرۆهە لای بازارگانه کانی شار پێداویستەکانی خۆ جوان کردنی ژنان پەیدا دەبێ. جل و بەرگی پیاوان هەر لەنیو هۆزەکاندا دروست دەکرێ و خامەکەمی زۆر رختە و بەرگی نەگرێ. بازارگانهکان تەنھا پێگای پەيوەندین لەنیوان شارو عەشیرەتەکاندا و گەلی جار قەسیان دەرواو ریزیان لی دەگیرێ.

جگە لە مەرو مالات بەختوکردن کۆچەرەکان خەریکی زەوی کێلانییە دەبن. لەوێ زستانی

کاتی بۆ ناوچە گەرمەکان دادەبەزن (بەهەوارگەمی زستانی کۆچەرەکان دەلێن گەرمە سیر). لێرەدا گەنم و گەنەشامی دەچینن و کێلگەکانیان لە ژێر چاودیری و پاراستنی چەند پاسەوانێکی چە کداری هۆزە کەدا لە کاتی کۆچی هاریندا بەجێ دێلن. کاتی لەهارینە هەوارەکانیان (سەردەسیر) دەگەرێنەوه دەغەل و دانەکانیان پێ گەیشتووە کاتی کۆکردنەوهی هاتوو. دەست و برد دروینەمی دەکەن و لەعەمبارەکاندا قایمی دەکەن. زۆریەمی عەشیرەتە کوردەکان وەکو یەزیدی و گۆلباگی و پێنجوینی و گۆران و جوانرۆیی و مەندوومی جل و بەرگی خۆمالی کە لەلایەن ژنانی هۆزەکانەوه چنراون لەبەردە کەن. خام و جاوی نەو جل و بەرگانە نەوێندە رختیە لەباوکەوه بۆ کۆر بەمیراتی دەمێنی و هەندێ جار چوار پشت دەکا.

باری کۆمەلایەتی و گۆزەرانی کوردەکان بەرھەمی پەيوەندییە پەتیارکییە کانی نیو هۆزەکانە. هۆزەکان لەلایەن سەرۆکەکانیانەوه بەریوێ دەبرین و نەمانە دەسەلاتیکی یە کجار زۆریان هەبێ. وەکو باوێ هەمیشە نەندام و رۆلەمی بەهێزترین و دەست رۆترین بنەمالەمی نەو هۆزەن. نەگەر نەندامی نەو بنەمالەمی نەبن، نەوا وەک یاسایەکی بەرگیی ژن هینانەوه نەو نەندامەتیە و دەس دینن. لەوێ کۆمەلگایەکی پەتیارکییدا هەمیشە دەسەلاتی شایینی بەشیوێه کی توند بەستراوه بەتەرکەکانی بەریوێ بەرایەتیەوه. نەو سەرەکی هۆزانەمی کە دەسەلاتی شایینیش لە دەستی خۆیاندا کۆدەکەنەوه، نەوا یە کجار بەهێز و خاوەن دەسەلاتن.

گومان لەوێ دانێه کە هەموو نەندامانی خێل بەجێ یەکی و دوو مەل کەچی ویستەکانی سەرکۆدەکانیانن. لەگەڵ نەوێندا لە کاروباری ناوخوای هۆزەکاندا نەلەمی دەوێرێ سەرەکی هۆز واتە کۆتیاو دەم سپی و خانە بچوو کەکان بەشداری دەکەن و دەسەلاتیان هەبێ و هەموو مەسەلە سەرەکیەکانی هۆزە کە دەبێ بەنامادەبوونی نەمانەوه هەموو نەندامە خاوەن پایەکانی هۆز چارەسەر بکری و سەرەکی هۆزە کە ناتوانی خواست و نارەزۆهەکانیان پشت گۆی بکا.

لەگەڵ نەوێ وینەمی دەروێه پەيوەندییەکانی نیوان مەلاکان و سەرەکی هۆزەکان واپیشان دەدا

¹ واپزانم (بێژی) پێ دەلێن. بەدووریی نازانم لەهەندێ ناوچە کوردستاندا ووشەمی (بێژی) بەکاربینن.

² لەناوچەکانی گەرمیان بەم بازارگانەیان دەوت (دێوێه) و تارە کو کۆچی جووێ کانی کوردستان نەم کارە هەر پێشەمی نەوان بوو. بەلام لە پەنجاکانەوه تیسەر دوکاندارەکانی شارۆچکەکان خۆیان نەم کارەیان دەکرد. لەگەڵ پەیدا بوونی پێگار بان و نۆتۆمۆبیلدا نەم دیاردەیه وەکو گەلی دیاردەمی تری ژبانی کوردەواری لەنارچوو.

که سه ره که هۆزه کان گوی رایه لی مه لاکانن، به لام له راستی دا مه سه له که به بیچه وانه ویه، چونکه مه لاکان به بی یه ک و دوو هل که چی وسته کانی خان و ناغاکانن و داره ستیکن به ده ستیانه وه. هه موو خیلێک سه یه شیخ و مه لای خۆی هه یه که سه ره رشتی کاروباری نایینی و کۆمه لایه تی خیله که ده کهن. گه وره ترین ده سلات به ده ست سه یه کانه ویه، چونکه نه مان به نه وه ی پیغه مبه ر له قه لعم ده درین. شیخه کانیش نماینده ی قوتابخانه ی نایینیه جیاوازه کانی کوردستان که به هیزترینیان (قادری) و (نه قشبه ندی) ان. یه که میان به نیوی شیخ عه بنو لقادری گه یلانی دوو مه یان به ناوی سه یدی نه قشبه ند وه نیو نراون.

له لایه ن بیرو باوه ری نایینیه وه کورد ده بنه چوار گروه وه که دوو انیان شیعه و سوخته نیسلامن. سوونیه کانیش سه ر به چوار ریبازن. حه نه لی و مالیکی و شافعی و حه نه فی. هه موو نه م ریبازانه شافعی لی ده رچی زۆر دژی شیعه ن، له به ر نه وه شیعه کان گه لی جار خۆیان له ژیر په رده ی شافعی دا ده شارانه وه. کورده یه زیدییه کان و عه لی نیلاهییه کان سه ره به نایینی نیسلام نین. یه زیدییه کان کۆمه لیککی سه ره خۆی دوو الیستین (واته باوه ر به دوو هیز ج) وه گه ل ده وروره ردا تیکه لای ناکن، له به ر نه وه کۆمه لیککی داخراو و تایه تیان پیک هیناره و بوونه ته هۆزیککی کوردی تایه تی. نه م هۆزه گه لی به رگه گرو زه حه سه تکیش و خاوه ن مه ژوو سه کی دووروو دره ژه. له سه ولی خۆباراستنا له هه ره شه و هیرشی موسولمانه کانا گه لی جار خۆیان به موسولمان پیشان داوه، هه ر له به ر نه وه شه له سه ر کیلی گۆپی یه زیدییه کان گه لی جار نایه تی قورنان ده بینین.

عه لی نیلاهییه کان له بنه رده تدا موسولمان بوون، به لام له نیسلامه تی لایان داوه و بیرو باوه ره کانیان گه لی دیاره و به چوونی نایینه کۆنه کانی قیرانی تیکه لار بووه، به نموونه خاوه ند لای نه مان هه میسه له نیوان خه لکدایه و خۆی له مرۆقتیکدا ده نوینی و نه مرۆقه ش به بیرو باوه ری نه مان ده بی هه ر نیمام عه لی بن. هه روه ها به لای عه لی نیلاهییه کانه وه پیغه مبه ر ته نها به یارمه تی نیمام عه لی توانی هه ندی سه رکه وتن

وه ده س بینتی، به لام له به ر نه وه ی هه ندی له فه رمایشته کانی عه لی وه پشت گوی خست. نه وا کاره که ی تووشی شکستی هات و سه ری نه گرت و پیغه مبه ر به هه لگه رانه وه له نیسلام تاراوباره کهن. مه له بندی پیروزی عه لی نیلاهییه کان شوینیکه به نیوی (داری گومبه ل) له چیاکانی (دالاخو) که لووتکه کانی به فر پۆشیوتی. له نیوان نه و کتیوانه دا په رستگایه ک به گومه ته وه به ریزلینان له عه لی دروست کراوه. به گۆیره ی هه ندی نه فسانه قه لای یه زده گورد که دوا فه رمانه وه ای به مه له ی ساسانی بسوه و به هۆی هیرشی عه ره به کانه وه ده سلانی له ده ست داوه، له سه ر به رزترین لووتکه ی نه و کتیویه. نه م شوته پیروزی عه لی نیلاهییه کان ده که ویته باشووری رۆژناوای کرماشانه وه له ناوه راستی سی کۆشه یه کدا که لووتکه کانیان ده گنه که ره ندو قه سری شیرین و سنوره کانی تورکیا.¹

له قه سری شیرینه وه ناو براوه به نه م په رستگایه که ده کاته سه د فه رسه خ، سه ره نه وه یه به رزی هه ندی له و شوته نه ی ناوه که ی پیدا تیده په ری خۆی له پینج هه زار ساژین ده دا.² نه مه پیروزی عه لی نیلاهییه کانه. له به ر نه وه ی نه مان وایر ده که نه وه که نیمام عه لی هه میسه له شیوه ی مرۆقتیکدایه به تایه تی له شیوه ی سه یه شیخدا، هه ر به یه نه مانه ریزو پایه یه کی یه کجار گه وره یان له نیواندا هه یه. له نیوان سه یه کانیسه ی براکه له هه موویان زیاتر به نیوانگه و نه وه کانی رۆلیکی مه زن ده گینن. هه مان رۆل له نیوان عه لی نیلاهییه کانی ده وله تی عوسمانیدا سه ی روسته م که تریکی که رکووک داده نیشتی، ده بینتی.

باری ژنانی کورد به شیوه یه کی زۆر زه ق جودا ده کرتیه وه له گه لانی موسولمانی دراوسی. ژنانی کورد به تایه تی له نیو هۆزه کۆچره کاند رۆلیکی زۆر گه وره ده بینن ژنانی سه ره ک هۆزو پیاره ده سلاتداره کان رۆلیان له ژنانی تر زیاتره. هه موو

¹ مه به ستی سنووری عیراتی نه مرزیه که له کانی خزیندا په سنووری نیوان ده ولوتی عوسمانی و تیران نیو ده برا. هه ر فه رسه خیک کیلزمه تریک و شه ست مه تره و هه ر ساژینیکیش مه تریک و سیازده سه تیه تره

ژنان سه‌رفرازن و به‌یچ پدچه و پروپوش هات و چۆ ده‌کهن و له کاروباری خیله‌کاندا به‌شداری ده‌کهن و پيشوازی کردن و به‌یچ خستنی میوان نهرکی سهرشانی ژنانه. کاتی پیاوانی عه‌شیره‌ت ده‌چن به‌لایه‌کانه‌وا ژنان هه‌موو کاروباری به‌پیره‌بردن و دادکردن و سزادانی پیار خراپان به‌خۆیان به‌جی دینن. مه‌سه‌له‌کانی شه‌پو ناشتی و هاوکاری و په‌یمان هه‌له‌وشاننده‌وه له‌گه‌ل هۆزی تراو په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل میریدا به‌نامه‌ده‌بوون و به‌شداری کردنی ژنان چاره‌سه‌رده‌کرین. له‌م کۆبوونه‌وانه‌دا ژنان هه‌مان مانی پیاوانیان له‌ لیکدانه‌وه‌وه ده‌نگه‌ دانا هه‌یه و چالاکانه به‌شداری له‌ کاروباری هۆزه‌کاندا ده‌کهن. به‌لام له‌لایه‌کی تروه‌ نهرکی ژنان زۆر سه‌خته. بۆ نموونه شه‌وه‌هۆزانیه‌ی به‌ کشت و کاله‌وه‌ خهریک نین، شه‌وه‌هه‌موو نیش و کار ده‌که‌وتنه‌ نه‌ستۆی ژنانه‌وه‌، چونکه‌ پیاوان ته‌نه‌ها خهریکی جه‌نگه‌ و تالان و راوکردنن. لای هۆزه‌ نیشته‌جی‌کان هه‌ندێ باری ژنان چاکتره‌، چونکه‌ پیاوان زۆریه‌ی نیش و کاری کێلگه‌کان ده‌کهن، شه‌وه‌ دوا‌ی نیشه‌کانیش بۆ ژنان ده‌مینیته‌وه‌.

هه‌ندێ له‌ کورده‌کانیش سه‌ر به‌ ناینی نه‌ستووین و گرنگترین مه‌له‌بنده‌کانیان ده‌که‌وتنه‌ نیاوان مووسل و که‌رکوکوه‌ کورده‌ نه‌ستوویره‌کان نیشته‌جین و به‌ کشت و کاله‌وه‌ خهریکن و به‌هۆی په‌یوه‌ندیانه‌وه‌ به‌ میسۆنیره‌ نه‌وووپاییه‌کانه‌وه‌ پيشکه‌وتوون له‌ کورده‌کانی تر.

پتویسته‌ هه‌ندێ ده‌رباره‌ی نه‌ده‌بیات و هونه‌ری کوردی بدویین شه‌وه‌ی ناشکرایه‌ نه‌ده‌بیاتی کوردی به‌ زه‌قی مۆرکی خۆمالی پیوه‌ دیاره‌وه‌ له‌ ژبانی کورده‌واریه‌وه‌ هه‌له‌قولاره‌. شاعیره‌ کورده‌کان شیوه‌وه‌ ناوه‌پۆک و کیشی شاعیری فارسیان وه‌رگرته‌وه‌ و تابه‌تیه‌کانی خۆیانیان تیکه‌لی کردوه‌، به‌تایبه‌تی یاساو داب و نهریتی ژبانی پۆژانه‌ی هۆزو خیله‌ کورده‌کان ده‌توانین به‌ گوته‌ری شیوه‌وه‌ ناوه‌پۆک په‌کسه‌ر شاعیری فارسی که‌ به‌ره‌مه‌ی ژبانی نیشته‌جی و کولتوری شاره‌ له‌ شاعیری کوردی به‌ره‌مه‌ی ژبانی کۆچه‌ران لیکه‌ جیا به‌کینه‌وه‌

ته‌نه‌ها بۆ روونکردنه‌وه‌ی شه‌م بۆچوونه‌ چه‌ند نمونه‌یه‌ک دینمه‌وه‌ شاعیری گه‌وره‌ی فارسی سه‌عدی

شیرازی به‌م جۆره‌ هه‌ستی خۆی ده‌رپیره‌.¹
(چه‌ند خۆش ده‌بوو له‌م ساته‌ی سه‌ر له‌ نیاوه‌دا که‌ یارو مه‌ی و شیرین و خواردنم لا کۆبووه‌ته‌وه‌. به‌ بینه‌ی دوستانیش شاد بوومه‌یه‌).

نا به‌م شیوه‌یه‌ شاعیری فارسی که‌ خۆشه‌ویستی به‌لایه‌وه‌ په‌کێک له‌ دیارییه‌ به‌ نرخ و رازاوه‌کانی ژبانه‌، ده‌یه‌وی به‌ شیوه‌یه‌کی جوانتر له‌ کۆری دۆست و هه‌قالانیدا هه‌لیسه‌نگینن.

شاعیری کوردی به‌ ته‌واوی نمونه‌یه‌کی به‌ پیچه‌وانه‌وه‌مان ده‌خاته‌ به‌ر ده‌ست. لیره‌دا په‌نا ده‌به‌مه‌ به‌ر شاعیری که‌ شاعیری سه‌ده‌ی نۆزه‌هه‌م نالی که‌ ده‌لی:

(چی به‌کم له‌ تیشکی مانگی چوارده‌ و تاکه‌ی له‌ چاره‌روونیدا بم و که‌ی خیل چاری ده‌چیته‌ خه‌وو به‌ دیتنی یار شاد ده‌بم)

کوردی عاشیق له‌ هه‌موو کۆریکی دۆستان هه‌له‌ن. شه‌وه‌ چاره‌روانی شه‌وه‌ ده‌کا که‌ نیوه‌ شه‌وه‌ بۆ هه‌موو شه‌ندامانی خیله‌که‌ چاریان به‌چیته‌ خه‌وو بۆ شه‌وه‌ی به‌ی ره‌قیب له‌سه‌ر کانیاوێک له‌گه‌ل دلبه‌ره‌که‌یدا به‌یه‌ک به‌گهن. به‌لام داخه‌که‌م تیشکی مانگی چوارده‌ خهریکه‌ هه‌موو هیواو پلانه‌کانی لی تیکه‌ بدا.

شاعیری خیلی گه‌وره‌ی جافیش به‌م شیوه‌یه‌ هه‌ستی خۆی ده‌رته‌په‌ی:

(هاتم به‌ دوا‌ی خاله‌کانتا که‌وتمه‌ داوی زولفه‌کانته‌وه‌. وه‌ک بالنده‌یه‌کی ساکارو بۆ نه‌زموون شه‌م ده‌زانی له‌ ژیر ده‌نگه‌ گه‌ندما تۆرم بۆ نراوه‌ته‌وه‌)
نا به‌م جۆره‌ شاعیری جاف باسی شه‌وه‌مان بۆ ده‌کا چۆن گه‌یروده‌ی شه‌ه‌قین بووه‌وه‌ له‌ لایه‌ن خۆشه‌ویسته‌که‌یه‌وه‌ دیل کراوه‌، که‌ دیارده‌یه‌کی ناساییه‌ له‌ ژبانی پۆژانه‌ی راوکه‌را که‌ پۆژ نیه‌ تووشی کیشه‌وه‌ مه‌ترسی نه‌ین. دلداري به‌لای شه‌مه‌وه‌ وه‌کو پيشه‌په‌کيه‌ک وایه‌ که‌ ته‌نه‌ها زیره‌کترین راوچی که‌ به‌ چاکی له‌ گه‌ل ژبانی جه‌نگاوه‌ری و راوکردندا راهاتوه‌وه‌

¹ به‌ داخه‌وه‌ به‌ره‌مه‌ی شاعیره‌کانمان له‌به‌ر ده‌ستدانیه‌وه‌ وایه‌ دیاره‌ ووته‌که‌ی خۆره‌لاتناسی نهرمه‌نی شه‌وه‌ ئیان ده‌لی (هه‌موو کورده‌ی شاعیره‌) فی نه‌گرتوه‌ته‌وه‌. هه‌ولم داوه‌ واتای شاعیره‌کان به‌ خۆینه‌ری نازیز به‌گه‌یه‌نم.

تیبیدا سه‌ده‌که‌وئ.

نابئ نه‌وه‌شمان له یاد بچئ که ژبانی نیشته‌جئ و کیلگه‌کانیش که ره‌سه‌یه‌کی ده‌وله‌مەند ده‌خەنه‌ به‌ر دەست شاعیری کورد، که گه‌لیکیان هه‌ولیان داره له شیعره‌کانیان و نه‌ی ژبانی سه‌ختی جووتیاران بکیشن شاعیری کورد به‌عقوب کرماشانی ده‌لت:

(به برژانگی چاره‌کانت سینگی خۆم کیلاو تۆویی خۆشه‌وستی تۆم تۆو کرد و به داسی برژکانت دروینەم کردو به دلی کون کونم له بیژنگم دا).

نەم وینانە‌ی لەم شیعره‌دا ده‌بیینین باسی کولتوروری کۆمه‌لگای جووتیاران ده‌کا که هه‌نگاوێکه بۆ پیشه‌وه نه‌گه‌ر له‌گه‌ل کولتوروری کۆچه‌ره‌کاندا به‌راوردی که‌ین. بۆیه ده‌بیینین وینەو دیمه‌نه‌کانی نەم شیعره له ژبانی پۆژانە‌ی جووتیاران‌ه‌وه وه‌رگه‌یراون وه‌کو کیلان و تۆو کردن و دروینەو له بیژنگ‌ک دان.

کۆمه‌لتی له شاعیرانی کورد به پیچه‌وانە‌ی وینەکانی کرماشانی‌یه‌وه¹، شیعره‌کانیان پەرن له دیمه‌نی شه‌رو ناژاوه‌و هه‌یرش و سۆز و نازاری چه‌ته ریگر و جه‌نگاره‌ره‌کان که هه‌موو ژبانیان له جه‌نگ‌ک و بگره‌ به‌رده چه‌ته‌یبیدا به‌سەر ده‌بن. له‌به‌ر نه‌وه ده‌بیینین شاعیری کورد غه‌مه‌ی چاری یاره‌که‌ی که دلی فراندوه له‌گه‌ل هه‌یرشی چه‌ته‌کاندا بۆ سه‌ر کاروانه‌کان به‌راورد ده‌کا.

(چاوه ره‌شه‌کانت هانی برژانگه‌کانت ده‌ده‌ن هه‌یرش بکه‌نه سه‌ر دلە‌ی بی‌چاره‌م هه‌روه‌کو هه‌یزه‌ خۆسن ریزه‌کان که هه‌یرش و تالان ده‌که‌ن)

ده‌توانین بلتین که شیعری کوردی به شیعوه‌یه‌کی گشتی ناوتنه‌یه‌کی راسته‌قینه‌ی کۆمه‌لی کورده‌واره‌، هه‌ر له‌به‌ر نه‌وه‌شه لیكدانه‌وه‌و شه‌یکردنه‌وه‌ی نه‌و

شیعرانه کاریکی به تام و چێژو پە سووده¹، شیعری کوردی له شیراندا شوینی خۆی کردۆته‌وه. به‌لام له تورکیادا که پڕۆژه‌که‌ی سیاسه‌تی سه‌رکوت کردنی گه‌له ناتورکه‌کان په‌یه‌وه ده‌کا و نووسین و بلازکردنه‌وه به کوردی قه‌ده‌غه‌ بووه، ته‌نها له کاتی شه‌ری جیهانیدا ده‌ست کراوه به چاپ کردن و بلازکردنه‌وه‌ی به زمانی کوردی².

نه‌وه‌ی له ژبانی کۆمه‌لایه‌تی کورد بکۆلیته‌وه سه‌ری سوور ده‌میتنی لهو جیاوازیه‌ تونده‌ی له نیوان کوردو دراوسێ فارسی و تورکه‌کانیدا هه‌یه. ژبانی خه‌یلایه‌تی کورده‌کان هه‌ندێک دیارده‌ی کۆمه‌لایه‌تی لایان دروست کردوه که به هه‌یج جۆریک له کۆمه‌لگای فارسی و تورکدا به‌دی ناگرێت. له کۆمه‌لی کورده‌واره‌یدا مرۆف‌ک باهسته به خه‌یله‌وه‌و نه‌ندامه‌تی لهو خه‌یله‌دا پیتش هه‌موو نه‌رکه‌کانی تر ده‌که‌وئ. له کاتیکدا له‌لای فارسی و تورک مرۆف‌ک نه‌ندامی کۆمه‌لیکی گه‌وره‌تره‌و له لایه‌ن ده‌زگا‌کانی ده‌وله‌ته‌وه کاروباری ده‌به‌رتنه‌ ریه‌وه³. هه‌روه‌ها ژنان له کۆمه‌لی کورده‌واره‌یدا گه‌لتی سه‌ریه‌ست و نازاد ترن له ژبانی فارسی و تورک که گه‌یرۆده‌ی ژبانی هه‌ره‌من و له کۆمه‌ل جودا کراونه‌ته‌وه⁴. له هه‌موو وه‌رزیک‌ی سالا به

¹ له راستیدا پیتش شه‌ری جیهانی یه‌که‌م به تایبه‌تی له (به‌هاری کورتی نازادیدا) دوا‌ی شۆڕشی تورکه لاوه‌کان هه‌ندێک نووسین به کوردی له پۆژنامه‌کانی (کورد) و (په‌یمان) و گۆفاره‌کانی (پۆژی کورد) و (هه‌تاوی کورد) و (به‌کیون) دا بلازکراوه‌وه. به‌لام له‌گه‌ل گه‌رگرتنی ناگرێ نه‌و شه‌ره‌دا ریک‌خراوه کورديه‌کان له کسار که‌وتن و پۆژنامه و گۆفاره‌کان تاره‌کو کۆتایی شه‌ر نه‌که‌وتنه‌وه کار. ده‌باره‌ی نه‌و پۆژنامه‌و گۆفاره‌نه‌ پروانه:

Malmisanij, Mahmud Lewendi, I iKurdistan a Bakur u li Tirkije Rojnamegeriye kurdi (1908-1992), 2 Basim, Ankara, 1992, n 33-64

² به داخه‌وه نەم باره‌ واته‌ خه‌یل و به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانی هه‌وز پیتش هه‌موو شتی‌ک تاره‌کو نیشته‌ی له‌گه‌لتی ناچه‌ی کورده‌ستاندا به‌رد هه‌وامه‌و زبانیکی زۆری به‌ بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌ی کورد گه‌یاندوه‌وه ده‌گه‌یه‌ن. سه‌یر له‌وه‌دا‌یه‌ج ده‌وله‌ته‌ داگیرکه‌ره‌کان و ج‌بارته‌ سیاسیه‌کانی کورد هه‌ر جۆشی هه‌ستی خه‌یلایه‌تی و ناچه‌ گه‌رتنی له‌ نیو کوردا گه‌رم ده‌که‌ن. هه‌ر یه‌که‌یان بۆ وه‌دی هه‌ینانی نامانجه‌کانی خۆی. به‌لام به هه‌موو کیش و پیتوانه‌یه‌ک هه‌میشه کورد له‌م کاره‌دا زبانی پەن گه‌یشتوه

³ بابته‌ی باری نا‌فره‌تی کورد پیتوستی به لیكدۆینه‌وه‌ی هه‌مو لایه‌ن هه‌یه، چونکه‌ گه‌لتی ج‌ار نەم مه‌سه‌له‌یه‌ وایه‌ک ده‌دریته‌وه گوايه کورد له‌گه‌لتی ده‌راوسێ پیتشه‌که‌وتوتره‌

¹ ناو‌نیشانی شیعره‌که‌ی به‌عقوب کرماشانی به‌رووسی (میر Mup) ه که دوو واتا ده‌گه‌یه‌نن نه‌ویش (ناشتی) و (جیهان) وایزانم لیره‌دا مه‌به‌ستی (ناشتی) یه، چونکه له‌گه‌ل شیعری چه‌نگدا به‌راوردی ده‌کا.

² لیكدانه‌وه‌ی نا‌ه‌روژی به‌ره‌مه‌ی شاعیرانی کوردی سه‌ده‌کانی رابووردوو ده‌توانن گه‌لتی لایه‌نی مێژووی کۆمه‌لایه‌تی و نا‌بووری و سیاسی کورده‌مان بۆ پوون بکاته‌وه.

به‌ره‌مه‌ی هه‌ندێک له شاعیرانمان به تایبه‌تی نه‌حه‌دی خانی و حاجی قادری کۆچی خراونه‌ته‌ به‌ر تیشکی لیكدانه‌وه‌و شه‌یکردنه‌وه‌ز هه‌شتا به‌ره‌می زۆریه‌ی شاعیرانمان چاوه‌روانی لیكدۆینه‌وه‌ی قوول و زانستین.

تایبته تی کاتی ناوو ههوا خووش دهبن کورده کان به پیر لاره وه به ژن و پیاره وه کۆده بنه وه و شای و هه لپه پکێ جۆش ده ده ن، یه کیک له هه لپه پکێ که ران جا ژن بێ یا پیار له ناوه راستی ره شه له که که دا به ته نیا گۆرانی ده لسی و هه لده په رێ و دوو داری به ده سه ته وه یه . نه مه پی پی ده لین (سه رچۆپی).^۱ نامیره کانی مۆسیقاش که له م شای و هه لپه پکێیه دا به کار دین ده هۆل و زورنایه . نه م دیارده یه به هیچ شیوه یه ک له نیو تورک و فارسا نابینرێ.

له م پۆژانه دا زۆریه ی روونا کبیره سیاسته داره کورده کان گوێ رایه لی ئینگلیزن و دوا ی پپو پاگه نده ی نه وان که وتوون میژووی بزوتنه وه ی نه ته وه یی کوردو لایه نگیری کردنی ئینگلیز له مه سه له ی سه ره خۆیی کوردستان ده توانن هۆیه کانی نه م په یوه ندییه مان بۆ روون بکه نه وه . بیری سه ره خۆیی کوردستان به توندی لای کورده کان په ره ی سه ند به هۆی نه و پۆمه نه سیونالیسته وه که تورکه لاره کان له ده ولته تی عوسمانیدا دایان مه زراند دوا ی نه وه ی کۆمه له ی (ئیتیحادو ته ره ره قی) ده سه لاتنی گرته ده ست.^۲ ره گه ز په رستی نه م پۆمه به تایبه تی له بواری په ره وه ده و فیرکردندا خۆی ده نواند، لیره دا ده توانین بلیین که سیاستی نه ته وه په رستی و پانتورکیستی تورکه لاره کان به تایبه تی له قوتابخانه و فیرگه کاندا بوه هۆی په یدا بوونی بزوتنه وه ی نه ته وه یی کورده لاره کان.^۳ چونکه نه و سیاسته به هه مان جۆر

ههستی نه ته وه یی توندی کوردو سه ره به و نه رناو ته کانی (ئه لبانیه کان.ج) و گه لانی تری ده ولته تی عوسمانی هینایه جۆش.

پپۆگرامی خویندن له هه موو قوتابخانه کانی تورکیادا تا شوێشی سالی ۱۹۰۸ له سه ر بناغه ی نایینی ئیسلام دارژابوو و بیروباوه ری ئیسلامه تی بالی به سه ر هه موو لایه نه کانی خویندندا گرتبووه وه . ئیسلامه تی مه سه له ی جیاوازی نه ته وه یی له نیو گه لانی موسولمانی ده ولته تی عوسمانیدا به توندی ره ت کرده وه و هه ولتی یه کخستنی شه و گه لانه ی له (نۆمه تی ئیسلام) دا ده دا. ئیسلامه تی چه کیتی به هیز بوو به دهستی ده روازه ی بالاوه (بابی عالی) بۆ چه سپاندنی ده سه لاتنی سولتان به سه ر گه لانی موسولمانی ئیمپراتۆریه تی عوسمانیدا. هه ره ها بیرو باوه ری ئیسلامه تی چه کیتی کاریگه ر بوو بۆ سه رکوت کردن و له ناو بردنی هه ر ئایدۆلۆژیایه کی نه ته وه یی و جوداخوازی بۆ کورد چ کۆچه روو چ نیسته جێ که له ولاتیکی شاخاویدا ده ژیاو به هۆی نه بوونی رێگا و بانه وه له جیهانی ده وروو به ر دا پچه رپا سوو، هیچ تیره وانینیکی نه وتۆی ده رباره ی نه ته وه و ده سه لات و ده زگا نه بوو ته نها نیوی خه لیفه و اتا سولتانی تورک هیمایه ک بوو به جیهانی تورکه وه ده ییه سه ته وه .

لارانی کورد که له فیرگه کانی نه سه ته موول ده یان خویندو له م کاته دا له خویندن بوونه وه ، زه مینه یه کی چاک بوون بۆ چاندنی بیرو باوه ری ئیسلامه تی، که هه موو بابه ته کانی خویندنی گرتبووه . خویندکارانی قوتابخانه کانی نه سه ته موول، گرنگه نه بوو پۆله ی چ میللته تیکن، وه کو

له بهر نه وه ژنی کورد هه ندێ نازادو سه رفرازه . له راستیدا مه سه له که به و شیوه یه نه ، به لام له م بابه ته به ده ره و لیره دا ناتوانین به دوو روودیژی لێی بدوین.

^۱ نه و کابرایه پی پی ده لین (سه رچۆپی کیش).
^۲ کۆمه له ی (ئیتیحادو ته ره ره قی) له سالی ۱۸۸۹ دا له لایه ن پینچ قوتابیه وه که دووانیان کورد بوون (عه بدولا جه وده ت و ئیحاق سکرتی) دامه زراو دوا ی خه باتیکی دوو روو درێژ له سالی ۱۹۰۸ دا ده سه لاتنی گرته ده ست و له سالی ۱۹۰۹ سولتان عه بدولحه میده ی دووه می لا برد . نه م کۆمه له یه سیاستی به تورک کردنی گه لانی ده ولته تی عوسمانی گرته به ر، له بهر نه وه نوینه رانی نه و گه لانه لێی دوو که وتنه وه و به ره له ستی سیاسته که بیان ده کرد.

په روانه نه ر باسه مان: پوونا کبیری کورد دوکتۆر عه بدولا جه وده ت ۱۸۶۹-۱۹۳۲، گۆژاری (کاروان)، ژماره (۲۷) جه ولتیر، ۱۹۸۵، ل ل ۴-۱۲

^۳ گه لی له نو سه ران و پۆژه له اتناسانی رووس زاواوه ی (کورده

لاره کانیان) به کارهیناوه کاتی باسی نه ندامانی بزوتنه وه ی پۆشنبیری و سیاسی کورد له سه رده می عه بدولحه میده تورکه لاره کاندا ده که ن. بۆ نمونه په روانه : ئ. نه . گه رد لیقشکی کاره هه لپه ژارده کانی، به رگی سییه م مۆسکۆ ۱۹۶۲، ل ۱۲ (به پووسی)

نه مه بۆ چوونیکێ نابه جیه ده رباره ی په یدا بوونی بزوتنه وه ی نه ته وه یی به گشتی و بزوتنه وه ی گه لی کورد به تایبه تی که له کانی بلاو کردنه وه ی باسه که ی لاهووتیدا ته مه نیکێ درێژی به سه ر بردبوو.

بۆ زانیاری زیاتر ده رباره ی سه رده مه کانی بزوتنه وه ی نه ته وه یی کورد په روانه :

م.س. لازه ریف، ئیمپریالیزم و مه سه له ی کورد، ل ل ۲-۶

تورکچیتی بکن و دژی گهله ناتورکه کان بجهنگین. نا بعم شیوهیه بیرو باره‌ری نته‌وه‌یی له نیوان رۆژه‌کانی گهلانی ناتورکی ده‌روازه‌ی بالادا پسه‌ری سه‌ند. هر بهو شیوه‌یه‌ش بزوتنه‌وه‌ی نته‌وه‌یی لاره کورده‌کان که نامانجی سه‌ره‌کی له‌وه‌دا بوو کورد له چه‌وسانه‌وه‌ی تورک رزگار بکان په‌یدا‌بوو.

بیروباوه‌ری جودا خوازی و خه‌باتی سازادیخوازی کورد له دواییدا له لایهن ئینگلیزه‌کانه‌وه بو‌وه‌دی هینانی نامانجه‌کانی خۆیان له خۆره‌لاتی نزیکدا به‌کارده‌هینرا. سیاسه‌تی ره‌گه‌ز په‌رستی تورکه لاره‌کان له لایه‌که‌وه و پرویا‌گه‌نده‌وه هه‌ولی جاسوسه (سیخوره) ئینگلیزه‌کان له لایه‌کی تره‌وه نه‌وه فاکته‌رانه بوون که (کۆمیته‌کانی سه‌ره‌خۆیی کورد)یان هیناوه کایه‌وه. ئەم کۆمیتانه له سه‌ره‌تادا ته‌نها ده‌رچوانسی قوتابخانه‌کانی نه‌سته‌موول و رۆشنبیره کورده‌کانیان له ریزه‌کانی خۆیاندا کۆده‌کرده‌وه. ئەم لوانه هه‌ولیان ده‌دا مافی ئۆتۆنۆمی بو‌گه‌لی کورد له جوارچێوه‌ی تورکیادا وه‌ده‌س بێن. ئەم بزوتنه‌وه‌یه له‌گه‌ڵ ده‌ست پیکردنی شه‌ری جیهانیدا ته‌شه‌نه‌ی کرد. ^۱ به‌لام به‌ره‌له‌ستی توندی تورکه لاره‌کان و ریکخراوه‌ی (تورک توجاغی) که چه‌کی سه‌ره‌کی پرویا‌گه‌نده‌ی تورکه لاره‌کان بوو بو‌ بلاو‌کردنه‌وه‌ی بیروباوه‌ری پانتورکچیتی له ولاتانی تری رۆژه‌لاتدا، کورده لاره‌کانی ناچار کرد په‌نا به‌رنه‌ به‌ر خه‌باتی نه‌ینی و له دواییدا پالی پتوه‌نان خۆیان به‌خه‌نه باوه‌شی ئینگلیزه‌وه که خۆیان کردووه به پارێزه‌رانی مافی گه‌له چه‌وساره‌کان. دوا‌ی بلاو‌کردنه‌وه‌ی چوارده‌ به‌نده‌که‌ی ویلسن کورده لاره‌کان سه‌ر له نوێ ده‌نگیان به‌رز کرده‌وه و هاتنه‌وه سه‌ر شانۆی چالاکی سیاسی و کۆمه‌له‌و ریکخراوه‌یان دامه‌زراندو داوا‌ی سه‌ره‌خۆیی کوردیان ده‌کرد هر له‌م کاته‌دا بوو چه‌ند کۆمیته‌وه کۆمه‌له‌ی کوردی له نه‌سته‌موولا ده‌ستیان کرده کارکردن و چالاکی سیاسی به‌ نیو بانگ‌ترین شه‌و کۆمه‌له‌و ریکخراوانه‌ (کوردستان ته‌عالی جمعیتی) ^۲ و (استقلالی کوردستان جمعیتی) ^۱

^۱ له‌م دواییدا داوا‌ی سه‌ره‌که‌وتنی که‌مالیه‌کان به‌سه‌ر یۆنانیه‌کاندا (تورک توجاغی) سه‌ر له نوێ چالاکیه‌کانی له نه‌نا‌وێل و نه‌سته‌موولا ده‌ست پیکردووه (ده‌قه روستیکه) ^۲ کۆمه‌له‌ی ته‌عالی کوردستان (کۆمه‌له‌ی پیشکه‌وتنی کوردستان) له ۱۷ دیسه‌به‌ری ۱۹۱۸ دا له شاری نه‌سته‌موول له لایهن سیاسه‌تمه‌نداره نا‌وداره‌کانی کورده‌وه وه‌کو شیخ

موسولمانیه‌کی بیرووشک خۆیندنیان ته‌واو ده‌کردو باوه‌ریان به‌وه قایم بوو که پیغه‌مبه‌ر ده‌توانی یاسا سه‌روشتیه‌کانی شته‌کان تیگه‌ بدات وه‌کو سه‌زایه‌کی بی‌باوه‌ری و هیچ به‌کیگ له زانسته وورده‌کان ناتوانی به‌ بستی نایین و له ده‌ره‌وه‌ی ناییندا بژێو هه‌بوونی خۆی پیا‌ریزی. نه‌و روه‌ونا‌کبیره که‌مانه‌ی که باوه‌ریان به‌ بوونی نته‌وه‌وه جیاوازی نته‌وه‌یه‌ی هه‌بوو نه‌یان ده‌وترا به‌ره‌له‌ستی و دژایه‌تی نه‌ریت و یاسا باوه‌کانی سه‌رده‌م بکن و لی‌تی لاده‌ن.

له سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتی (کۆمه‌له‌ی یه‌کیتی و پیشکه‌وتن)دا بناغه‌کانی سیاسه‌تی ده‌سه‌لاتدارانی تورکیا له ره‌ک و ریشه‌وه گۆران. ئەم گۆرانکارییه یه‌کسه‌ر له قوتابخانه‌و فیرگه‌کان ره‌نگی دایه‌وه، چونکه قوتابخانه‌کان کرانه چه‌کیکی کاریگر بو‌ بلاو‌کردنه‌وه‌ی بیروباوه‌ری نته‌وه‌ په‌رستی و پانتورکچیتی.

بو‌ چه‌سپاندنی بیروباوه‌ری ده‌سه‌لاتی خۆیان تورکه لاره‌کان کۆمه‌له‌ی (خانه‌ی مامۆستایان) بو‌ پیگه‌یانندی مامۆستایان دامه‌زراندو ته‌نها تورک و ته‌ندامی ریکخراوه‌که‌ی خۆیانیان تیدا وه‌رده‌گرت ئەم فیرگانه ده‌سته‌یه‌ک کادریان پێ‌گه‌یاندا که به‌ شیوه‌یه‌کی ته‌کنیکی ناماده‌کرا‌بوون و کرانه مامۆستای زانسته تایبه‌تیه‌کان. بیروباوه‌ری نته‌وه‌ په‌رستی و تورکچیتی هه‌له‌به‌ته زال بوون به‌سه‌ر پڕۆگرامه‌کانی ئەم قوتابخانه‌دا. نامانجی سه‌ره‌کی فیرکردن و راهینان له‌و دروشمه سه‌ره‌کییه‌ی نه‌و سه‌رده‌مه‌دا، واتا کردنی هه‌موو موسولمانانی ده‌وله‌تی عوسمانی به‌ تورک، خۆی ده‌نواند. ئەم کادرا‌نه بزوتنه‌وه‌یه‌کی په‌روه‌رده‌و راهینانیان ده‌ست پێ‌کرد. ئەم کاره‌ش به‌ روحیه‌کی نته‌وه‌ په‌رستی به‌رپتوه د‌د‌براو وه‌چه‌یه‌کی لاوانی بو‌ چون تورکه‌کان پێ‌گه‌یاندا، که ناماده‌بوون به‌ چه‌که‌وه پارێزگاری له

^۱ دوا‌ی تورکه لاره‌کان به‌ شه‌ست سال رژیمی به‌عیش له عیراق به‌ هه‌مان شیوه ته‌نها ته‌ندامانی پارته‌ی به‌عس و ده‌زگا سه‌رکوت که‌ره‌کانی تری رژیمی له خانه‌ی مامۆستایان و کۆلیجی په‌روه‌رده‌وه نه‌کادیمیای هونه‌ره‌ جوانه‌کان و ده‌یان ده‌زگا فیرگه‌ی تر که له به‌رده‌م کوردا داخراو بوون وه‌رده‌گرت. نیترا نازانم له به‌شه‌کانی تری کوردستاندا تا ج مه‌ودایه‌ک ئەم جۆره‌ سیاسه‌تانه به‌کار دینین.

هه له بجه) باری لئی خست.

گولعه نهبەر (گولعه مهبەر) مه له بندی خیللی گهروهی جافه که ژماره ی نه ندامه کانی خۆی له شهست ههزار کهس ده دا، میجهر سۆت میوانی مه محمود پاشای جاف بوو که تنهها سه رۆکی خارهن ده سه لات و پایه به رزی نهم خیله یه. دوا ی نه وهی میجهر سۆن پله و پایه یه کی به رزی له نیو جافه کانا وه ده ست هینا په یوه بندی له گه ل پیار ماقوول و دوورینه کانی نهم خیله دا به هیز کرد و که و ته ریکه خستنی بزوتنه وهی لاره کورده کان. هه ر دوا ی داگیرکردنی به غذا له لایهن نینگلیزه کانه وه میجهر سۆن ده ستی کرده بلاو کردنه وهی رۆژنامه ی (تیگه یشتی راستی) که واتاکه ی (تۆ لیره دا راست تیگه یشتی) ^۱ به دیالیکتی کورده کانی کوردستانی باشوور. نهم رۆژنامه یه له کوردستاندا ده نگسی دابه وه و رۆژلیکی گهروهی له بزواندنسی هه ستی نه ته وه یی کورده کانددا ده بینسی. رۆژنامه ی (تیگه یشتی راستی) زۆر به زیره کانه ناماده ده کرا و شاره زاییه کی باشی له هه ست و نه ست و باری دهروونی کورد هه بوو. رۆژنامه کوردیه کانی نهسته موول نه یان ده توانی نه و رۆله بینن که رۆژنامه که ی میجهر سۆن ده یگیرا، چونکه نه وه بنده ی نه و زانیاری و هه وال و به لگه ی ده ست ده که وت، کورده لاره کان خه ونیشیان پتوه نه ده بینسی له به ر نه وه

عوسمانی چ نه وانیه له نهسته موول چ نه وانیه له ویلایه ته کان به تایبه تی ویلایه تی مووسل بلاوه کرانه و وه ریکه یی، ته نها بز نمونه هه له بجه گولعه نهبەر بووه و قه لادزه (معموره الحمید) و له دوا ی لاهردنی سولتان عه بدولحه میدی دووه له سالی ۱۹۰۹ ته نها به (معموره) نیوی هاتوو وه کفری (صلاحیه) و نه لیا زک معموره العزیز گه لیکی تره هه ولیکمان له م باره یه وه ناو سالنامه کلنی ویلایه تی مووسل و به غذا و هه ندی سالنامه ی دهروازه ی بالامان ده رباره ی خویندن و کاروباری ویلایه ته کانی ده وله تی عوسمانی لیکدا یه وه گه لی زانیاری به نرخرمان لوی وه ده ست هینا، به روانه نه و باسه مان الکتور عبید قادر غفور، اربیل فی السالنامات العثمانیه (کاروان) ژماره ۹۱ هه ولیر ۱۹۹۰ ل ل ۱۱۶-۱۲۲.

^۲ راستیه که ی رۆژنامه که نیوی (تیگه یشتی راستی) ای بووه دوکتور که مال مه زه هه ر کتیبیکسی ده رباره ی بلاو کردنه وه به روانه: که مال مه زه هه ر نه حمه د، (تیگه یشتی راستی) و شوینه له رۆژنامه گه ری کوردیدا، به غذا، ۱۹۸۷.

جیهانییه وه له لایهن جاسوسه نینگلیزه کانه وه جۆش ده درئ که به نیویانگترین و چالاکترینیان میجهر سۆنه. نهم کابرایه چهند سالیکی له نیرانا بر دوته سه رو فارسی به ره وانسی ده زانی. میجهر سۆن له گه رمه ی بزوتنه وه ی تور که لاره کانا خۆی کرد به کوردستانا له ژیر نیوی باز رگانیکی نیرانیا به نیوی حاجی عه لی شیرازی یه وه ^۱ به شیککی گرنگی نهم کتیبه زانای رووسی ف. نیکیتین که نه و کاته قونسولی روسیا بوو له وره ی کردوویه تی به رووسی و هه ر له وئ بلاوی کردنه وه:

سۆن. تی. ب، ده رباره ی کورد و ولاته که یان، ف. پ. نیکتین کردوویه به رووسی و په راویزو تیبینی بو نووسیوه وره ی / ۱۹۱۷.

له کاتی شه ری یه که می جیهانیدا چهند نه رکیک به میجهر سۆن له کوردستانی باشووردا سپهرداوه و له دوا ی شه ریش رۆلیکی گهروه له ژمانی سیاسی نه و به شه ی کوردستاندا ده بینسی و گه لی نووسین و لیکرۆلینه وه ی له سه ر کورد به نینگلیزی بلاو کردنه وه. بز زانیاری زیاتر له م باره یه وه به روانه:

۱- د. که مال مه زه هه ر نه حمه د / بزوتنه وه ی نه ته وه یی نازادیخواز له کوردستانی باشوورا ۱۹۱۸-۱۹۳۲، باکو، ۱۹۶۷ (به زمانی رووسی)

۲- م. ر. هاوار، شیخ مه محمودی قاره مان و ده وله ته که ی خوارووی کوردستان، به رگی یه که م، له نده ن، ۱۹۹۰. ل ل ۴۵۴-۴۷۷

له ناوچه ی گولعه نهبەر ^۲ (تور که کان پیی ده لین

^۱ له راستیدا میجهر سۆن له و گه شته دا به میرزا غلام حسینی شیرازی خۆی به خه لک ناساند. لازه ریسف به زانترین و ناگاترین جاسوسی نینگلیز له باره ی کورده وه له قه له می ده داز له سالی ۱۹۰۶ دا میجهر سۆن کرا یه به رتیه به ری لقی بانگی شاهانی نیران و له وئ فیری کوردی بوو و له سالی ۱۹۰۷ دا گه شتیکی به کوردستاندا کردو له دوا ییدا کتیبیکسی ده رباره ی نه و گه شته بلاو کرده وه.

Soan. E.B/ To Mesopotamia and Kurdistan in Disguise. With historical notices of the kurdish tribes and the chaldeans of kurdistan, london. 1912.

^۲ بز به راورد کردنی نیوی نه مرۆی شارو شاروچکه و ناوچه کانی کوردستان له گه ل نه و نیوانه ی له سه رده می عوسمانیدا باو بوونه ده توانسی که لک له (سالنامه) کانی ده وله تی

هاوکاری بکن ولاتیان به جی هیشت و روویان کرده ده ره وهی ولات. بهم شیوهیه بزوتنه وهی کوردستانی باکوور ریگایه کی تایه تی گرتنه بهر. به لام دیبلوماته نینگلیزه کان له ههول و تهقلای به کارهینانی نهو بزوتنه وهیه به و هدی هینانی نامانجه کانی خویان، نه که وتون، گرتنترین نامانجی نهو دیبلوماتانه چه سپاندنی دهه لاتنی نینگلیزه له میزۆپۆتامیای باکووردا. نینگلیزه کان له کوردستانی پهنایان ده برده بهر هه مان سیاست که دهه لاتیان پاراستبو له میزۆپۆتامیادا. به لام باری کورده واری و دژایه تی و زۆرانبازی هۆزه کان و جیوازی بهرژه وندییه کانی گروپه جۆریه جۆره کان نینگلیزیان ناچار کرد چهنده ها جار سیاستیان له کوردستاندا بگۆزن و هه ر جار ی پشت به گروپیک بیستن و لایه نگیری ریاستیک بکن.

باری کۆمه لایه تی کوردو پایه و دهه لاتنی مه زنی سه ره ک هۆزو پیاره ناینیه کان له کۆمه لگای په تریارکیدا و دۆژمنایه تی هه میشه یی خیل و تیره کان، جگه له باری نابووری هه میشه گۆپاری هۆزه کۆچهره کان، هه موو نه مانه هه لی باشیان به و نینگلیزه کان روخاندووه. له بهر نهو هۆیانه سیاهه تی نینگلیز به ناسانی ده توانی کاریکاته سه ر دروستکردنی کۆمه له و گروپی جیواز و پیگه یاندنی سیاهه ته داری لایه نگر و کارکردنه سه ر په وتی بزوتنه وهی کورد. له بهر نهوه پتویسته نه ک ته نها ههول به دین له گه ل باری نابووری و کۆمه لایه تی کوردا شاره زایی پیدا که ین به لکو ده بی زانیاری باشان ده رباره ی سیاهه ته ندارانی کوردو گروپه سیاسی کانی هه بی، هه روه ها بزانی نوتنه رایه تی کام هۆزو خیل و تیره ده که ن و بهرژه وندی کتی ده یارتزن. به و نه م مه به سه و له خواره وه هه ندی زانیاری ده رباره ی نهو سه رکرده ی نه مه رۆ پۆلی سه ره کی له کوردستاندا ده بینن ده خینه به رده ست خوتنه ران و ههول ده ده ین چالاکییه کانیا ن هه له نگی ن ناوچه کانی باشووری کوردستانی تورکیا¹ که نه مه رۆ

چالاکیه کانی نه مان له هه واله گشتیه کان و ده زگا ناوالا کان بهو لاره نه ده پزشت. سۆن له رۆژنامه که یدا میژووی بزوتنه وهی کوردی لیکده دا گه لی نمونه و به لگه ی له باره ی سیاهه تی توندو به به زیانه ی تورکه وه به رامبه ر به کورد ده هینایه وه. هه روه ها روتارو باسی ده رباره ی میژووی کوردو ناودارانی نه م گه له به تایه تی نه وانیه به دهه ستی تورک له نیو برابوون، تۆمار ده کرد. جگه له مانه زۆر به ووردی ههول و تهقلای خیله کورده کانی به رزگاریوون له باج و خه راجی ده وه له ت ده خسته پیش خوتنه ران، له گه ل هه واله کانی هه ترشه سه رکو ت که ره کانی دهه لاتدارانی تورکیا به و سه ر نهو هۆزانه له ناوچه ی جۆر به جۆره کانی کوردستان. هه موو نه م باس و خوا سا نه زۆر به زیره کی و شاره زایی و به گه لی به لگه و نمونه ی زه قه وه ده خه رانه پیش خوتنه رانی رۆژنامه که وه کو میژووی بزوتنه وهی نازادیخوازی گه لی کورد. نا به م شیوهیه میجور سۆن نهو بزوتنه وهی په گه یاند که نه مه رۆ داوای سه ره خۆیی کوردستان له ژیر چاودیری و پارێزگاری نینگلیزا ده کا. سه ره له دانی بزوتنه وهی نیشتمانی له نه نادولا و ههول و تهقلای نینگلیز به و به کارهینانی خیله کورده کان دژی بزوتنه وهی که مالییه کان ده گه پنه وه به و نهو سه رده مه به لام که مالییه کان به سه ر کورده کانا سه رکه وتن و په یمانیا ن له گه لدا به ستن و به م شیوهیه په یه وندی هه ر دوولا سه رده میکی ناشتی به خۆیه وه بیی. به هۆی بزوتنه وهی که مالییه کانه وه هه موو په یه وندییه کانی ریکخراوه کوردیه کانی نه سه ته موول له گه ل بزوتنه وهی کوردا له کوردستان پچه ران، چونکه که مالییه کان ده ستیا ن به سه ر نهو پۆسته یه دا ده گرت که له نه سه ته موول وه ده هات و له ناویان ده برد. به و شیوهیه هه وال و ناگادارییه کان نه ده گه یشتن به ده ست کورده لاره کان. نهو ریکخراوانه ته نها له و ناوچه نه دا که له لایه ن نینگلیزه وه داگیرکرایوون چالاکییا ن ده بیی. نه م باره ش ریگای به نینگلیز ده دا کۆنترۆلی بزوتنه وه که به یه کجاری بگرته دهه ستی خویان. گه لی له کورده لاره کان که نه یان ده وه ست له گه ل نینگلیزا

¹ مه به ستی کوردستانی باشووری نه مه رۆیه.

له لایهن ئینگلیزه وه داگیرکراون له دوری سهی تهها،
دورژمنی سه سهختی تورکیاوار داردهستی ئینگلیز
کۆیونه ته وه.

نیو بانگو ده سه لاتی سهی تهها گه لێ ناحهزی بۆ
دروست کرد که به هیز ترینیان شیخ عه بدولقادر بوو،
شیخ عه بدولقادر خۆی به یه که خه ری کوردستانی باکوور
داده ئی و په یوه ندیه کی به هیزی له گه ل که مالییه کاندای
هیه. به هۆی پیلانه کانی شیخ عه بدولقادر وه
حکومه تی تورک که وه راوانی سهی تهها و چه ند
جاریک له کاتی خۆیدا له زیندانی قایم کردو بۆ
ئه سه موو لی دور خسته وه. سهی تهها له نیو
کورد کانا گه لێ پایه دارو به نیو بانگه. ده سه لاتداری
تورک که یه که م جار و ستیان ده ست گیری که ن
دووه د جه ندرمه یان بۆ نه و مه به سه ته ناره گیانی،
له گه ل نه وه شدا که کورده کان زانیان نه و له لایهن
جه ندرمه ی تورکه وه دیل کراوه هیزشیا ن کرده سه ریان
و چه کیان کردن و سهی تهها یان رزگار کرد. نه و چاره
فه رمانه وایانی تورکیا بریاریان دا په نا به رنه به ر فیل
و که له که بازی و خوار سه د جه ندرمه یان بۆ
ده ستگیری کردنی ناره شه مدینان. دوا ی
ده ستگیری کردنی سهی تهها جاریکی تر لایه نگیره کانی
هه ولیان دا له ده ست هیزی حکومت رزگاری بکه ن و
نا بلوقه ی جه ندرمه کانیان دا به لام نه فه ریه به ر
پرسیاری هیزه که هه ره شه ی لی کردن و ووتی نه گه ر
ته نانه ت یه ک ته قه له هیزه که ی بکری نه و به ده ستی
خۆی سهی تهها ده کوژی. نه و کاته سهی تهها داوای
له کورده کان کرد نارام بگرن و بلاوه ی لی بکه ن و
یه که سه ر برا بۆ موو سل. به لام به گرتنی سهی تهها
ناژاوه و بگه ره به رده له نیو کورده کاندای زیاتر په ره ی
سه نلو والی موو سل ناچار بوو به ره لای کاو بینیرته وه
بۆ کوردستان. نه م راوانان و نه زیت دانیه سهی تهها له
لایهن تورکه وه وای لی کرد بیته دورژمنیکی
سه سهختی ده سه لاتی تورک. ئینگلیز که ناگای له م
که بین و به یته هه بوو له م رووداوانه ی دوا ییدا به باشی
که له کیان له دورژمنایه تی سهی تهها له گه ل تورکه کاندای
بۆ به رژه وه ندی خۆیان وه رگرت. هه ر له م کاته شدا سوو

ئینگلیز یارمه تی سمکۆی ده داو لایه نگیریان له
هیزه کانی دژی حکومتی نیران له سالانی ۱۹۲۱-
۱۹۲۲ دا ده کرد. سمکۆ ده یه و سه ت حکومتیکی کوردی
سه ره خۆ له کوردستانی باکووردا داهه زرینی. سهی
تهها په یتا په یتا له نیوان سمکۆ و فه رمانده ی له
شکری ئینگلیزهاتو چۆی ده کردو په یوه ندیه کانی
نیوانیانی به هیز ده کردو چه ک و یارمه تی به سمکۆ
لایه نگرانی له به غداوه ده گه یاند. له م رۆژانه دا سهی
تهها چالاکانه دژی که مالییه کان وه ستاوه و بووه ته
کۆسپیک له ریگای بلاو کردنه وه ی ده سه لاتیاندا له
ناوچه ی موو سلێ پر له نه وت.

یه کێ له سه ر کرده به نیو بانگه کانی تری کورد
شیخ مه حموودی کوره زای کا که نه حمه دی شیخه که
یه کیک له سه یده به نیو بانگه کانی به رزنجانیه
(به رزنجه ج. و خۆیان به نه وه سه ر نیمام عه لی و
فاتیمه ی ژنی و پزیککی زۆریان له لای سونه و شیعه
هیه. شیخ مه حموود کوری سهی ره سوول و
ده سه لاتیکی زۆری له هه مو ناوچه ی شاره زورا
هیه (نه م ناوچه یه گوله نه بر و سلیمانی و تاره کو
که رکوک ده گرتنه وه). شیخ مه حموود له نیو
کورده کانا ریزو پایه یه کی یه کجار گه وه ی هیه و به
پیاویکی پیروزی داده نین. میژووی نه م بنه ماله یه
هۆی ناحهزی و دورژمنایه تیان به رام به ر
به ده سه لاتداری تورکیا روون ده کاته وه. حکومتی
تورک که به هه لو ستیکی پر له گو مانه وه ده پوانیه
بزووتنه وه ی نه ته وه یی کورده کان، هه میسه مه ترسی
له ده سه لات نیو بانگی نه م بنه ماله یه هه بووه و
هه ولی داوه له هیزو ده سه لات و پایه یان له نیو

^۱ سه رچاوه روو سیه کان هه تاوه کو نه م سالانه ی دوا یی نیوی
سمکۆیان به شیوه ی (سمیکۆ) ده نووسی. لیره شدا نیوی
سمکۆ هه ر به و شیوه یه نوو سراوه
^۲ لیره دا لاهووتی که و توه ته چه ند هه له یه که وه. نه وه ی روون و
ناشکرایه شیخ مه حموود کورپی شیخ سه عیدی کورپی شیخ
مه مده دی بچکۆلی کورپی کا که نه حمه دی شیخه. واتا کورپی
کورپه زای کا که نه حمه دی شیخه و باو کیشی شیخ سه عیده نه ک
سهی ره سوول. شایانی باسیه که شاره زورا تاره کو سه دی
نۆزه هه م ویلایه تیکی فراوانی ده و له سه تی عوسمانی بووه و
مه له بندی نه و ویلایه تش شاری که رکوک بووه

کوردەکاندا کەم کاتەوێ. بۆ بەدی هینانی ئەم نامانجەش پەنای بردۆتە بەر پیلان و فیلە باوەکانی ژبانی سیاسی پۆژەهلەت. سەمی رەسوول (واتە شیخ سەعید.ج) و چل کەس لە خزم و کەس و کارو دەست و پێوەندەکانی بردۆتە مووسل و پێگای نەداون بگه‌ڕێنەوێ سلیمانی لە پاستیدا دەسەلاتدارانی تورک نەیان دەوێرا بە روون و ناشکرا دژی ئەم بنەمالەیه بوەستن، لەبەر ئەوێ بریاریان دا ناژاوەیهک لە نیوان نەمان و دانیشتوێ عەرەبەکانی شاری مووسلا بنێنەوێ. لەگەڵ ئەوێ ئەو گەرەکەمی بۆ شیخ سەعید و هەوالەکانی تەرخان کرابوو لە لایەن هیتزیکێ پاسەوانی تایبەتییهوێ دەپارێزان بەلام پاسەوانەکان ئەک تەنها شیخ سەعیدو پیاوێ کانیا نەپارێزا، بەلکو خۆیان داوێ پال عەرەبەکان و لە ئەنجامی ئەو کارەساتەدا هەموو کوردەکان کوژران و خیزانەکش پارچە پارچە کرا. لەم قەسەباخانەیه تەنها شیخ مەحمود کە تەمەنی دەسال بوو لەگەڵ یەکیک لە خزمەکانیدا خۆی گەیانندەوێ کوردستان.^۱ ئەم کارەساتە توورەیی و بیزارییهکی بێئەندازە لەسەر تاپای کوردستاندا تەقاندەوێ و کوردەکان سوێندی ئەوێیان دەخوارد کە هەموو دانیشتوانی مووسل لەناوێرن و ئەو شارەیان گەمارۆدا، بەلام حکومەتی تورکیا سوپایهکی زۆری ناردە مووسل و کەوتە نیوان هەردوو لا و توانی کوردەکان هیمن بکاتەوێ. شیخ مەحمود بە خۆشی گەلی ناژارو ئەزیتی بەدەست تورکەوێ چێژا بوو لە کاتی شەری جیهانیدا بەسەرۆکایەتی هەزار سوار لە دەرویش و مریدەکانی چوێ بەرەکانی جەنکە لە سووریاو دژی فەرەنسیهکان

دەجەنگاوی خزمەتی گەرەمی بە سوپای تورک گەیانند. وێکو پابەرێکی موسلمان دژی گاواران لەو شەپەدا جەنگی دەکردو هانی خەلکی دەدا بەشداری لە (جەنگی پیرۆز) دا دژی گاواران بکەن و نیسلام بپارێزن لەو کاتەدا کیشەیهک لە نیوان شیخ مەحمود و فەرماندەوی سوپای شەشەمی تورکیادا رووی دا. دارا لە شیخ کرا بچیتە مووسل، بەلام شیخ مەحمود قایل نەبوو بچیتە ئەو شارەمی باوکی تیتیدا بە شتوێیهکی دێندانە کوژرا.^۲ دوا بەدوای ئەوێ لە سلیمانی دەست گیرکراو بەیاخی بوون لە فەرمانی سەرکردەمی سوپای تورک گوناھبار کراو لە زیندانی مووسل قایم کرا، تاوێکو بەهاری سالی ۱۹۱۷ لەوێ مایەوێ. کاتی نینگلیزهکان دواي داگیرکردنی بەغدا بەرەو مووسل کشان. لەم سەرەمەدا تاکتیکی نینگلیزهکان لەوێدا بوو لایەنگیری لە بزووئەوێ عەرەبەکان دژی تورک بکەن. فەرماندەمی لەشکری شەشەمی تورکیا عەلی نیحسان پاشا کە بینی باری شاری مووسل بێئەنجامەو دانیشتوێ عەرەبەکانی ئەم شارە لایەنگیری لە نینگلیز دەکەن، بریاری دا پەنا بەریتە بەر کوردەکان، لەبەر ئەوێش بوو شیخ مەحمودی لە زیندان دەرکردو بە هەموو شتوێیهک دل نەوایی کردو پیتشیری کرد بچیتەوێ سلیمانی و هیزهکانی دژ بە نینگلیز کۆیکاتەوێ و بەرەلستی داگیرکەران بکا. دواي ئەم کەمین و بەینە بەدە پۆژ سوپای نینگلیز شاری مووسلی داگیر کرد. شیخ مەحمود یەکسەر دەستی کردە کۆکردنەوێ هیژو ریکخستنی بەرەلستی دژی نینگلیز، بەلام ئەمان دەستگیریان کردو رەوانەمی بەسەرەیان کردو لەوێ بۆ دوو سالی رەبەق لە قەلایە کدا زیندانیان کرد^۳ کاتی پلانی

^۱ بە گۆرەمی زانیاریهکانی مامۆستا هاوار ژمارەمی کوژراوێکان لە هەردوو لا ۷۰ کەس بوو و ژمارەمی بریندارەکانیش ۱۰۰ کەس بوون. ژمارەمی بیاهەکانی شیخ سەعیدیش کە لەم کارەساتەدا کوژران ۱۳ کەس بوون کە شیخ سەعیدو شیخ ئەحمەدی کورپی تیتدابوون. شیخ مەحمودیش بریندار کرا و لەم کاتەدا واتە لە کانوونی دووێمی ۱۹۰۹دا تەمەنی شیخ مەحمود بیست و شەش یاخود بیست و حەوت سال بوو، چونکە ناشکرایه کە لە سالی ۱۸۸۲/۱۸۸۳ لە دایک بووێ بۆ زانیاری زیاتر دەربارەمی کارەساتەمی مووسل بڕوانە:

م.، هاوار، سەرچاوەمی ناوبراو، ل ل ۱۶۴-۱۷۴

^۲ راستیهکی شیخ مەحمود لە شەری شەعبەدا لەبەرەمی جەنگی عیراقا دژ بە نینگلیزهکان بەشداری کردوێ، هەرەوێها لە ناوچەکانی پیتنجوین و مەریوان دژی سوپای روس شەری کردوێ، ئەک لەبەرەمی شەری سووریا دا دژی فەرەنسیهکان وێکو لاهووتی دەلی.

^۳ لێرەدا زنجیرهمی رووداوەکان لای لاهووتی تیکەلاو دەسێ، چونکە شیخ مەحمود دواي شەری بازیان لە ۱۷ حوزەیرانی ۱۹۱۹ دا دەست گیرکراو لە بەغدا نینگلیزهکان فەرمانی خنکاندنیان دا، بەلام ئەو فەرمانە کرا بە (۱۰ سال) زیندان و

شیخ مه محمود له باری چاره پوانیدایه و گومان له وهدا نیه که مالیه کان ده توانن بیکه نه هاویه یمانیکی دلسۆزی خۆیان نه گهر چارێک بخشینه وه به ههلوستیاندا بهرامبهه به مهسهلهی کورد.

شیخ عهبدولقادر کوره زای شیخ عوبهیدولای به نیو بانگه و باره گاو مه له بندهی بنه مالیه که بیان شه مزینان بوو⁴ شیخ عوبهیدولای ریزو پایه سهکی یه کجار گهورهی له نیو کورده کانا هه بوو. وه کو پیغه مبه ریک سه بریان ده کردو زهوی و زاریکی زۆری هه بوو تورکه لاره کان که به گومان و رقوه ده بیان پوانیه هه ههستیکی نه ته وه بی له لای گهلانی ناتورک بهو پایهی شیخ عوبهیدولای قایل نه بوون له بهر شهوه ههولیان ده دا له هیزو ده سلات و پایهی کهم که نه وه. شیخ عهبدولقادر گهلێ پلهو پایهی بلندی له ده زگا کانی ده روازه ی بالادا وه ده ست هینابوو. له م سالانه ی دراییدا نه ندای سیناتی عوسمانی بوو شیخ عهبدولای خزمی (راستهی کهی شیخ عهبدولای کورپی شیخ عهبدولقادر بوو. ج) چارو دیری زهوی و زاره کانی له شه مدنیان ده کردو له سهه داواکاری شیخ عهبدولقادر خه باتیکی بی و چانی دژی بنه مالیهی سهی تهها ده کا. شایانی باسه بنه مالیهی سهی تهها پشیرکمی له گهل بنه مالیهی شیخ عهبدولقادر له سهه ده سلات له نیو

بۆ زانیاری زیاتر له م باره یه وه بهروانه: کورد توغلو، کوردو نیمپریالیزم، گۆفاری (بلوتینی رۆژنامه گهری پۆژه لاتی ناوه راست ژماره ۱۲-۱۴، تا شقهنه، ۱۹۲۲، ل ل ۹۴ - ۱۱۸ (به زمانی روسی).

شیخ عهبدولقادر کورپی بچووکسی شیخ عوبهیدولای نه هرییه نه ک کوره زای و له سالی ۱۸۵۱ له شه مدینان هاتۆته دنیاره. له کاتی راپه رینه کهی سالی ۱۸۸۰ دا به سه رۆکایه تی باوکی شیخ عهبدولقادر رۆلێکی گهوره ی له به ره ی حکاریدا هه بوو. دوا ی دا هرکاننده وه ی نه و راپه رینه له گهل باوکیا بۆ مه ککه دوور خرایه وه. دوا ی شۆرشی تورکه لاره کان گهلێ پایه و پله ی بلندی وه ده ست هینا. ماوه یه ک سه رۆکی (شورای ده ولت) و نه ندای سیناتی عوسمانی بووه. ههروه ها به سدارێ له بزوتنه وه ی کوردیدا ده کردو به سه رۆکی کۆمه له ی (ته عالی کوردستان) له دوا ی شه ری یه که می جیهانی هه لبێژرا و له سالی ۱۹۲۵ دا له لاین که مالیه کان هه له سیداره درا. بهروانه: Ismail Goldas, A.g.e, ss, 6-22

⁵ په رله مانی عوسمانی له دوو نه نجومه ن بیک هاتبوو سینات که پێیان ده وت (مجلس اعیان) و نه نجومه نی نوینه ران که به (مه جلیس مه بعونان) نیو ده برا.

دامه زرانندی کوردستانیکی سه ره خۆی یه کگرتو به سه رۆکایه تی سمایل ناغای سمکو که ئینگلیزه کان ههولیان بۆ ده دا سه ری نه گرت، ئینگلیز جاریکی تر شیخ مه محمودی له زیندان ده رکردو ناریدیانه وه بۆ کوردستان و له شاری سلیمانیدا هه ر به خۆیان کردیانه وه (مه لیککی کوردستان)¹ فه رمانده ی سوپای ئینگلیز به ته مابوون (کوردستانی سه ره خۆ) دژی که مالیه کان به کاریستن به لام شیخ مه محمود قایل نه بوو پلان ه کانی ئینگلیز جی به جی بکاو له فه برایه ری ۱۹۲۲ دا په یوه ندییه کانی نیوان هه ردوو لا تیک چوون و شهوی ۲ له سهه چواری مارت شیخ مه محمودو زۆریه ی دانیشتوانی سلیمانی شاریان به جی هیشته و په نایان برده بهر (ساری داغ)² که ده که و ته سا کووری رۆژنارای سلیمانیه وه به گویره ی هه ندی هه والیش له سنووری ئیران په ربوه ته وه په نای بر دۆته بهر هۆزی هه ورامان. کفیت و گۆ و په یوه ندی شیخ مه محمود له گهل حکومه تی نه نقه ره دا ده رباره ی نۆتۆنۆمی کوردستان هۆیه کی سه ره کی تیک چوونی په یوه ندییه کانی بوو له گهل ئینگلیز دا³ له م رۆژانه دا

دوور خسته وه بۆ هیندستان. له سالی ۱۹۲۲ دا ناچار بوون شیخ مه محمود پیننه وه بۆ سلیمانی و له ۳۰ سه پته مبه ری نه و ساله دا گه یشته ته وه نه و شاره. بۆ زانیاری زیاتر بهروانه:

د. که مال مه زهر نه حمه د، بزوتنه وه ی نه ته وه بی... ل ۱۰۱
¹ ئینگلیزه کان جاریکی تریش نیوی جو کمداریان لی تا، به لام شیخ مه محمود نیوی خۆی نا مه لیککی کوردستان و له پۆقه مبه ری ۱۹۲۲ دا کابینه ی وه زیرانی بیک هینا.

² راستیه کهی شیخ مه محمود چوه سورداش و نه شکه وتی چاهه نه ی کرده بنگه ی خۆی و له دوا جار چوه دیی پیران که نزیکه ی سئ کیلۆمه تره له سنووری ئیرانه وه. هه ر له م کاته دا بوو شیخ مه محمود نامه ی بۆ نوینه رانی ده ولته ته نه وروپایه کان ناروو نار ه زایی و تو په یی خۆی بهرامبهه ر سیاسی ئینگلیز له کوردستانا ده رپه ی و داوا ی لی کردن په یمانه کانی خۆیان به جی پین

³ هه ر له م کاتانه شدا بوو که مالیه کان یان په یمانیکیان له گهل شیخ مه محمودا به ست و دانیان به سه ره خۆی کوردستانی باشووردا به سه رۆکایه تی شیخ مه محمود ده و ناو ده ناو به لینی نه وه یان دا به هیچ شیوه یه ک ده ست نه خه نه کاروباری ناوخۆی حکومه تی شیخ مه محمود ده له سلیمانی و له و په یمانه دا باسی نه وه کرابوو که ده بی نه نجومه نی نوینه ران له و شاره دا دامه زری بۆ ته نها له کاتی شه را حکومه تی تورکیا به گویره ی شه و په یمانه ده ی توانی هیزه چه کداره کانی کوردستان به کاریستن.

کوردەکانا دەکا. لەم پۆژانەدا کە مالییه کان هەول
دەدەن نیو بانکە و دەسەلاتی شیخ عەبدولقادر لە
کوردستانی باکووردا دژی هەول و تیکۆشانی سەی
تەها بە کاربێنن.

لە سەرکردە نیودارەکانی تری کورد دەبێت نیوی
شیخ حوسامەددین و شیخ نەجمەددین ی برای بەین کە
دەسەلاتی ئاینیان بەسەر هەموو کوردستاندا دەروا بە
تایبەتی برا بچووک شیخ نەجمەددین کە لای کورد بە
پیاویکی پیرۆز نیو بانگی پۆشستەو نیوی شایان
لێناوە.

نیسەماعیل ناغای سمکۆ نوێنەری کوردی ئێرانە،
بەلام هەمیشە پۆلیکی زۆری لە چارەنووسی
کوردستانی تورکیادا بینیوە. سمکۆ لە هۆزی شکاکە
کە لە ناوچەکانی نیوان دەریاچەیی ورمی و
سەلماسەو تەواوە کو سنووری تورکیا بلایەیان
لێکردووە. عەلی ناغای شکاک کە دەکاتە باپیرەیی
سمکۆ بەهاوکاری لەگەڵ شیخ عوبەیدولادا لە دوا
سالەکانی فەرمانیە وایی ناسرەددین شادا لە ژێر
دروشمی جەنگی پیرۆزدا دژی شیخ بەشیکی زۆری
نازەریایجان تەواوە کو دەورەبەری شاری تەرەزیز
داگیرکرد.

ئەوێ شایانی باسە داگیرکردنی نازەریایجان
هەمیشە لە پلانە فراوان خوازییە دوژمنکارییەکانی
تورکدا جیگایەکی گرنگی هەبوو، دواي خەباتیکی
سەخت دژی حکومەتی ئێران عەلی ناغا بە دیل گیراو
لە سیدارە درا. چارەنووسی جەغفەر ناغا باوکی
سمکۆ و برا گەورە کەشی هەر بە هەمان شیخە بوو.
تەنها نەم رووداوانە بەس بوون بۆ ئەوێ سمکۆ بێت بە
دوژمنیکی سەر سەختی ئێران. لە سەرەتای شەری
جیهانی یەکەمەو سمکۆ لەسەر شانۆی رووداوەکانی
ئەو ناوچەییە پەیدا دەبێت. لە سەرەتادا لەگەڵ
هێزەکانی روسیادا هاوکاری دەکاو دژی تورک
دەجەنگێت. میژووی نەم چالاکییانە گەلی ئالۆزەو
مروفت ناتوانی بە باشی لێیان بگات نەگەر کورتەییکی
تەواوی سیاسەتی تورکیا بەرامبەر بە نازەریایجانی
ئێران و پیلانەکانی ئەلمانیا لە کوردستان و هەموو

ئێراندا لە کاتی شەری جیهانییدا لەبەر دەستدا نەبێت.
لێرەدا تەنها ئەو نەو نەو دەلێین کە تورکیا و ئەلمانیا
هێشتا پێش ئەوێ تورکیا بەشداری کردنی خۆی لەو
شەردا راگەیەنێت، هەولیان دەدا نازاوە لە نیوان
خێلەکانی کوردستان و هێزەکانی روسیادا بخولقینن
تورک و ئەلمان یەکی لە نەسیۆنالیستە ئێرانیهکانیان
بە نیوی میر حیشمەت دەست نیشان کردبوو بۆ ئەوێ
سەرکردایەتی چالاکییەکانی کورد دژ بە روسیا بکات.
بەم شیخەییە زیان دەگەیشتە پایەو دەسەلاتی
سمکۆ. هەر لەبەر ئەوەش بوو سمکۆ بریاری دا خۆی
بداتە پال رووسەکان. سمکۆ هەموو سالەکانی شەری
بەهەل زانی بۆ بەهێزکردنی دەسەلات و توانای خۆی و
زوو زوو هەلوێستی دەگۆڕی و هەر جارەیی لایەنگری
لایەک لە لایەکانی شەری دەکردو هەمان مەترسی بۆ
دوژمنەکانی و هاوێیەمانەکانی پێک دەهینا.

هەر لە کاتی ئەو شەردا پەییوەندی لەگەڵ
ئینگلیزدا پەیدا کرد، چونکە ئینگلیزەکان لەو
هەرلەدا بوون کوردەکان بکەنە کۆسپیک لەبەر دەم
بلاو بوونەوێ دەسەلاتی تورک و ئەلمانا لە هەموو
پۆژەلات. دواي بەریابوونی شۆرش لە روسیا و
کشانەوێ روس لە شەری جیهانی سمکۆ
سەرەخۆییەکی تەواوی و دەست هینابوو. لێرەو
خەباتی دژی حکومەتی ئێران دەستی پێکرد.
دەسەلاتدارانی ئێران هەول دەدەن سمکۆ بخەنە ژێر
دەسەلاتی خۆیانەو بە هەر شیخەییەکی بێت لە پایەو
توانای کەم کەنەو. کاتی شۆرشی کە مالییه کان
دەستی پێکرد کۆمەڵی ئەفسەر و سەریازی سوپای
تورکیا کە نەیان دەتوانی بگەرێنەو و لاتنی خۆیان لە
دەوری سمکۆ کۆبوونەو.^۱ ئەو کاتە هێزە کەیی سمکۆ
زیاتر لە سوپایەکی میری دەکرد، چونکە ئەو
ئەفسەرانە کە سالەهای سالیان لە پێزەکانی سوپادا
بردبوو سەر هێزە کەیی سمکۆیان رێک دەخست و

^۱ سەرچاوە ئینگلیزییەکان ژمارەیی ئەو ئەفسەر و سەریازانە بە
(۴۰۰-۵۰۰) کەس لە قەلەم دەدەن و دەلێن ئەمانە نەیان
دەویست بێنە پال کە مالییه کان.

نۆ. ژ یگالینا، سەرچاوەیی ناویرا، ل ۵۲

به گۆیره‌ی هه‌واله‌کانی نهم دواییه سمکۆ له‌گه‌ل که‌مالیه‌کان ناشت بوه‌تسه‌وه و چالاکییه‌کی زۆر ده‌نوینی بۆ کۆکردنه‌وه‌ی کورده‌کانی باکوورو ئیتران و پیکه‌ستنی هیزه‌کانیان. نهم باسه‌ی نیعه‌ نه‌و به‌شه‌ی مه‌سه‌له‌که‌ ناگرته‌وه؛ ته‌نها نه‌وه‌نده ده‌لیم که‌ بزوتنه‌وه‌ی کورده‌کانی تورکیا بیگومان کاریکی زۆر ده‌کاته سه‌ریاری کوردستانی ئیتران. هه‌والی سه‌رکه‌وتن و ده‌سکه‌وته‌کانی بزوتنه‌وه‌ی کوردی تورکیا ده‌گاته کورده‌کانی ئیتران و پیش بینی و ناسۆکانی کوردستانی نۆتۆنۆمی هینایانیتی جۆش^۱.

نهم له‌ لایه‌که‌وه له‌ لایه‌کی تریشه‌وه ده‌سه‌لاتدارانی ئیتران هه‌ر وه‌کو جاران هه‌ول ده‌ده‌ن چه‌کی کورده‌کان دامالن و بیانخه‌نه ژیر پکیفی ده‌سه‌لاتی ناوه‌ندی ده‌وله‌تسه‌وه به‌ توندی هه‌موو بیریکی سه‌ریه‌خۆیی کورد سه‌رکوت ده‌که‌ن. له‌به‌ر هه‌موو نه‌و هۆیانه کورده‌کان دوا‌ی سمکۆ ده‌که‌ون و بزوتنه‌وه‌که‌ی سمکۆش گه‌لی ئالتۆزی بۆ نازه‌ریایجانی ئیتران دروست ده‌کا.

کورده‌کانی ئیتران به‌ په‌رۆشه‌وه چاوه‌پوانی نه‌و کۆبوونه‌ویه ده‌که‌ن که‌وا به‌راره له‌ داها‌توودا له‌وان بیه‌ستری بۆ لیکدانسه‌وه و گه‌ت و گۆ ده‌راره‌ی مه‌سه‌له‌ی کوردو داها‌تووی کوردستان. هه‌واله‌کان وا راده‌گه‌یه‌نن که‌ سه‌رکرده‌کانی بزوتنه‌وه‌ی کوردی هه‌موو له‌م کۆبوونه‌وه‌یه‌دا به‌شداری ده‌که‌ن.

مه‌شقیان پی‌ده‌کرد. به‌هۆی په‌یوه‌ندییه‌کانیشه‌وه به‌ فه‌رمانه‌ی سه‌ریای ئینگلیزه‌وه ده‌یتوانی چه‌ک و چه‌به‌خانه‌ی باشی بۆ په‌یدا بکا. له‌و کاته‌دا سه‌ی ته‌ها په‌یتا په‌یتا له‌ به‌غداره‌ تۆپ و تفه‌نگ و پاره‌و ته‌نانه‌ت چه‌ند راویژکاری ئینگلیزی ده‌گه‌یانه‌ لای سمکۆ. له‌ هه‌مان کاتدا سمکۆ چه‌ند جاریک به‌ سه‌ر سه‌ریای ئیتران سه‌رکه‌وت و گه‌لی چه‌ک و چه‌به‌خانه‌ی وه‌ده‌ست هینا وه‌کو ۸ تۆپ هاویژ و چه‌ند چه‌کیکی نۆتۆمات و سی‌هه‌زار تفه‌نگ. نهم سه‌رکه‌وتنه‌و زیاتر به‌هیزیان کرده هه‌ر دوا به‌دوا‌ی نه‌و سه‌رکه‌وتنه‌و سه‌ریه‌خۆیی کوردستان راده‌گه‌یه‌نن و خۆی به‌ مه‌لیکی کوردستان دانسه‌ن و نالای تایبه‌تی خۆی هه‌لده‌کا. نالاکه‌ی سمکۆ بریتی بوو له‌ دوو نامیری شاخاوی که‌ به‌ شیه‌ی خاچ له‌ په‌کیان داوه‌ له‌ سه‌ری نووسرا‌بوو (کوردستانی نازاد)^۱

نهم پرودا‌وانه له‌به‌هاری سالی ۱۹۲۲دا روویان دا‌بوو، به‌لام له‌ تۆگتی هه‌مان سالا هیزه‌کانی ئیتران به‌سه‌ر هیزه‌کانی سمکۆدا سه‌رکه‌وتن و بنکه‌که‌یان له‌ (چاره‌ک قه‌لا) داگیر کردو به‌ خۆشی ناچار سوو په‌نا‌به‌رته به‌ر کوردستانی تورکیا. لیره‌ش هه‌ولی دا هۆزه‌کانی ناوچه‌ی وان کۆکاته‌وه، به‌لام که‌مالیه‌کان په‌رانگاری بوونه‌وه‌و لیره‌ش تووشی شکست هات. بۆ ماوه‌یه‌ک ده‌نگ و باسی نامینی، به‌لام سه‌رکه‌وته‌کانی ئینگلیز له‌ کوردستانی باشووردا که‌مالیه‌کان ناچار ده‌که‌ن به‌ر له‌ دروستکردنی به‌ریه‌کی کوردی دژی ئینگلیز بکه‌نه‌وه. به‌م شیه‌یه‌ په‌ریاریان دا سمکۆ و شیخ مه‌حمود بۆ نه‌و مه‌به‌سته به‌کار بیه‌ن.

^۱ لیره‌دا لاهوتی وینه‌ی ژبانی سیاسی نه‌و پۆژه‌مان بۆ ده‌کیشی که‌ که‌مالیه‌کان به‌ هه‌موو لایه‌کدا به‌لینیان دا به‌ش ده‌کرد که‌ گوايه نه‌وان نۆتۆنۆمی ده‌ده‌نه کوردستان و ته‌نها کوردو تورک له‌ تورکیادا مافی قه‌کردنیا هه‌یه. هیزه‌کانی نهم که‌مین و به‌ینه‌ش هه‌له‌به‌ته ناشکرایه چونکه‌ کۆنفرانسی لۆزان به‌رده‌وام بوو. تورک و ئینگلیز خه‌ریکی بازرگانیتی بوون و کیشه‌ی مووسل هه‌ر له‌ نارادا بوو و هه‌لو‌بستی کوردیش بۆ هه‌ردوو لا گرینگه‌ بوو. کاتی که‌مالیه‌کان ده‌ستیان له‌ مووسل شوست نه‌و کاته رووی راسته‌قینه‌ی خۆیان ده‌رخست و بوونه‌ دوژمنی سه‌ر سه‌ختی کوردو تاوه‌کو نهم‌پۆش نه‌و سیاسه‌ته له‌ تورکیادا به‌رده‌وامه‌.

^۱ هه‌ر له‌و کاته‌دا کابینه‌ی وه‌زیران دامه‌زراو په‌کیک له‌ سه‌رکرده‌ به‌نیو بانگه‌کانی هۆزی شکاک و ده‌سته راستی سمکۆ نه‌مه‌و هۆمه‌رخان کرا به‌ سه‌ره‌ک وه‌زیران و وه‌زیری جه‌نگ. هه‌روه‌ها ده‌ستووری کوردستان ناماده‌کراو حکومه‌تی کوردستان هه‌ولی دامه‌زراندنی په‌یوه‌ندی دیپلۆماتیکی له‌گه‌ل ده‌وله‌تاندا ده‌دا. به‌لام نه‌و هه‌ولانه‌ بی نه‌نجام بوو. گوشاری (کوردستان) یش نۆرگانی حکومه‌تی کوردستان بوو، به‌لام به‌ داخه‌وه خاره‌ن قه‌له‌م له‌ ده‌وری مه‌لیکی کوردستان له‌ چه‌ک هه‌لگران گه‌لی که‌مت ریبون ته‌نها په‌ک ژماره‌ی گۆناره‌که‌ بلازکرایه‌وه، به‌رانه : نو، ژ یگالینا، سه‌رچاره‌ی نیو برار، ل ۵۵

مجلد ٣

العدد ٣

السنة الأولى

العدد (٣)

السنة الأولى

أذار ١٩٩٨

هزار مرد

مجلة علمية فصلية
تبحث عن آثار وتاريخ كردستان

تصدرها المديرية العامة للآثار

الاستخبارات الاستطلاعية

في الدولة الأيوبية

القسم الثالث

بقلم: باحث

دائراً بين القوى الإسلامية والصليبية، فكان عليهم أن يهتموا بالحرب وشؤونها، إذا اقتضت ظروف الحرب واشتداد الصراع بين هاتين القوتين وجود مؤسسة تهتم باستطلاع أخبار العدو، ومعرفة مدى قوته من حيث التعبئة، وأنواع الأسلحة والأعتدة، ورصد تحركاته.

وهكذا فإن الاستخبارات الاستطلاعية هي مجموع التدابير والاجراءات التي تتخذها القطعات لجمع المعلومات عن تحركات العدو، واكتشاف مواقفه الأمامية والخلفية، بغية مساعدة القائد على اتخاذ قرار سليم مبني على معلومات دقيقة قدر الامكان، ومنع تعريض القطعات لأي نوع من أنواع المباغثة المعادية.

وأحياناً تكون مهمتها منع القوات المعادية من رصد ومراقبة قطعاتها أو الحصول على معلومات عنها، أو عدم فسح المجال للخصم بمباغثة جيشها بالهجوم، أو تعويق وتأخير العدو المهاجم، وعدم التدخل في قتال رئيسي معه، أو العمل على فرض السيطرة على الأرض الحرام، ومنع العدو من اجراء فعالياته فيها، وبهذا كانت الاستخبارات الاستطلاعية تعد - وعلى مر العصور - تدبيراً قتالياً هاماً قبل المعركة وأثناءها.

أولاً- طلائع العسكر

كان الجيش الأيوبي يضم بين وحداته الخاصة، فرقة مكونة من الجنود المراقبين المعروفين باسم طرائع العسكر، وأن أفرادها كانوا يقومون بمهام استخبارية عن الجيش الصليبي على أرض المعارك التي تقع بين الطرفين، فكان ينبغي على عناصر هذه الفرقة

تعد الاستخبارات العسكرية الاستطلاعية من أوزم الأمور للجيش المحارب، ولا سيما اذا نزل بأرض العدو، اذ عليه أن يقدم بعضاً من عناصر استخباراته ليختبر له أرض المعركة، ويعرف مواضع العدو، ويجمع المعلومات المطلوبة عنه وهذا هو عمل الاستخبارات الاستطلاعية في العصور القديمة والحديثة، فهي تقوم بعمل يشبه عمل الجواسيس، ولكن غالباً في ميدان المعركة، كما أنها تباشر القتال اذا لزم الحال.

اذن يمكن تعريف الاستطلاع، بأنه جهد موجه في الميدان لغرض جمع المعلومات عن الخصم، والتوصل الى استخبارات المعركة، بغية الحصول على معلومات وافية عن العدو، وطوبوغرافية الأرض، والاستفادة منها في وضع الخطط، وتوضيح الأمور الغامضة لغرض استخدام القوة بالشكل الصحيح. ويجب على من يقوم بعملية الاستطلاع أن يبحث عما يأتي:

وحدات العدو، قوته، مرصده، مواقفه، انتشاره، نواياه، معنوياته، تعبته، حجاباته، وما يتعلق بطوبوغرافية الأرض بصورة عامة - هل هي مفتوحة أم متموجة أو وعرة، والطرق والنياسيم، وحالتها وصلاحتها، والجسور، والموانع الطبيعية، والأستار الميسرة، والمناطق الصالحة للانفتاح والقتال -.

لقد كانت قوى الأيوبيين المادية - السلاح والجنود - بصورة عامة - وفي أغلب المعارك التي خاضوها - أقل بكثير من قوى أعدائهم / ورغم ذلك كان النصر حليفهم في أغلب الأحيان، ولعل السبب في ذلك يعود الى أن الدولة الأيوبية قد قامت في ظروف عصيبة، متمثلة في ذلك الصراع الذي كان

جمع المعلومات الخاصة بتحركات الجيش المعادي من حيث عددها وعدتها ونظمها، وطبيعة الأرض التي قد يدور فيها القتال.

وتجب الإشارة الى أنه من الصعب لأي قوة عسكرية تحقيق النجاح في أية صفحة من صفحات القتال^١ ما لم تعتمد على طليعة تتقدمها وتستكشف لها الأخبار، وهذه الطليعة قوة تتألف من عدد من المقاتلين، يتقدمون تشكيلات الجيش أثناء السير للقتال^٢، وأطلق عليها الطلائع لاطلاعها على خبر العدو^٣. كما سميت بالكشافة لكشفها الخبر^٤.

ويقول الهروي- في نصائحه لملوك بني أيوب- بهذا الشأن: "يجب على السلطان ارسال الطلائع لكشف الأخبار، واختيار المنازل"^٥.

صفات وواجبات طلائع العسكر:

ان خطورة موقف طلائع العسكر وأهميتها في الحروب، قد حتمت على أفرادها المعرفة بمواقف الحروب، وعلى أن يكونوا من أهل النجدة والنصيحة^٦، أما قائد الطليعة فيجب أن يكون فزاساً ثقة، جسوراً، حذراً^٧، لكي ترجع اليه أفراد الطليعة ويطيعونه، لأنه اذا لم يكن مقدم يرجعون اليه، ويقفون عند قوله، اختلفوا فيما بينهم، فنذهب

^١ صفحة القتال- Compat Phase - الفترة التي تكون فيها القوة العسكرية مشغولة مع العدو- في حالات الدفاع والهجوم والانسحاب- (عمد فتحي أمين: قاموس المصطلحات العسكرية، بغداد، ١٩٨٢م، ص ٣٠٠).

^٢ احسان هندي: الحياة العسكرية عند العرب، دمشق، ١٩٦٤م، ص ٣٣١/ خالد اسماعيل نايف: الجيش المصري في العهد المملوكي، دراسة في النظم العسكرية، رسالة ماجستير على الآلة الكاتبة، كلية الآداب، جامعة بغداد، ١٩٩٠م، ص ٧١.

^٣ العقلائي: الفتح الباري بشرح صحيح الامام البخاري، ج ٦/ ص ٣٩. الطليعة: التي يطلع من الجيش - بيعت- لمطالعة أخبار العدو. (ابن منظور: لسان العرب، ج ٨/ ص ٢٣٧).

^٤ الأوسي الأنصاري: تفريغ الكروب في تدبير الحروب، تحقيق: جورج سكانلون، القاهرة، ١٩٦١م، ص ٥١.

^٥ التذكرة المروية في الحيل الحربية، ص ٩٠.

^٦ الهرملي: مختصر سياسة الحروب، ص ٤٨/ الأوسي الأنصاري: تفريغ الكروب، ص ٥١.

^٧ م.ن.ص.

الفائدة من وجودهم^٨.

وبما أن جميع حسابات القائد وخططه يتوقف على ما تقدمه الطليعة- ومصادر استخبارية أخرى- من أخبار عن جيش الخصم، لذا يجب عليه أن يباشر بنفسه اختيار الطلائع وقائدها، ليضمن صحة المعلومات ودقتها^٩.

كانت واجبات طلائع العسكر الأيوبية كثيرة، ولكن أهمها كشف أخبار العدو وتحركاته واستعداداته، وتجنب الاشتباك معه، الا في الحالات الخاصة والضرورية، أثناء تنفيذ مهامهم عليهم أن يتحاشوا اثاره الغبار في سيرهم، لئلا يتكشف أمرهم من قبل طلائع العدو، واذا كان لابد من صعود الى مرتفع لغرض الرصد، سعد بعضهم وبقي بعض الآخر^{١٠}.

ويجب أن لا يتجاوزوا في سيرهم أكثر من ثلثي الطريق بينهم وبين العدو، مع ملاحظة الكشف يمينا وشمالاً^{١١}، كما ينبغي وجود اشارت متفق عليها بين من يأتي بالخبر من أفراد الطليعة وبين قائدهم ليفهم منها مقاصده، مثل أن يكون نزوله عن فرسه اشارة لنزول العدو، وسيره الى جهة اشارة الى مسير العدو الى تلك الجهة، ويركض فرسه اشارة الى غارة العدو، ونحو ذلك^{١٢}، وذلك لغرض سرعة ايصال المعلومات واتخاذ الاحتياطات اللازمة، والتهيؤ من طاريء.

وينبغي لخيول الطليعة أن تكون من الأنواع الجيدة، سريعة العدو، جيدة الظهر، سالمة الحوافر، ليس فيها جهاج أو حران^{١٣}، لأن المقصود من الطليعة سرعة ايصال الخبر- كما ذكرنا آنفاً-، فاذا كان في الفرس جهاج أو حران، سوف تذهب الفرصة

^٨ الهروي: التذكرة المروية، ص ٩٠- ٩١/ خالد جاسم الجنابي: تنظييمات الجيش في العصر العباسي الثاني، بغداد، ١٩٨٩م، ص ٦٨.

^٩ خالد جاسم الجنابي: تنظييمات الجيش العربي الاسلامي في العصر الأموي، الجمهورية العراقية، ١٩٨٤م، ص ١٧٣.

^{١٠} الأوسي الأنصاري: تفريغ الكروب، ص ٥٢.

^{١١} الهرملي: مختصر سياسة الحروب، ص ٤٩/ الأوسي الأنصاري: تفريغ الكروب، ص ٥٢.

^{١٢} م.ن.ص.

^{١٣} الحرن، الفرس الذي لا ينقاد اذا اشتد به الجري (الزيدي: تاج العروس، ١٤/ ص ١٧٢).

أعمال مصر الشرقية متظاهراً بالصيد والقتل، وهو في حقيقة الأمر يريد استطلاع أخبار الصليبيين بنفسه لمعرفة مواقعهم، وكشف مخططاتهم، وانتهاز الفرص للانقضاض عليهم، إذ أن طلائع جيشه كانت تأتي إليه بالأخبار باستمرار أثناء مقامه في المنطقة^{١٤}.

وعندما أراد صلاح الدين القيام بشن هجوم على حصن بانياس^{١٥} سنة ٥٧٤هـ / ١١٧٨م، قام أولاً بكشف تحركات القائد الصليبي هنفري، ومن ثم التقرب من البرج الذي بناه الصليبيون للمراقبة، بغية كشف أسراره ووسائل دفاعه ومواطن ضعفه، فبعد الاستطلاع ظهر له أنه سهل الأخذ^{١٦}.

والذي يؤكد نجاح العمليات الاستطلاعية الأيوبية في تلك السنة، الانتصار الكبير الذي حققه طلائع الجيش الأيوبي على القوات الصليبية، وقتل وأسر عدد كبير من أمريتهم، وعلى رأسهم قائدهم الكبير هنفري الذي جرح ثم مات بعد إصابته^{١٧}. وكان لأفراد الطليعة في هذه المعركة دور كبير في تحقيق النصر، هذا فضلاً عن أن مهمة الأمير عز الدين فرخشاه^{١٨}، الذي كان على رأس القوات الأيوبية في هذه المعركة هي استطلاع قوة الصليبيين، وإبصال المعلومات التي يحصل عليها قبل دخول المعركة مع العدو إلى القائد الأعلى - أي صلاح الدين - الذي

عليهم^{١٤}.

ولما كان من مميزات طلائع العسكر الخفة وسرعة الحركة، فيجب ألا يكون معهم ما يثقلهم أو يعيقهم عن الحركة، كالدرع والتروس^{١٥}. كما كان على كل فرد من أفراد الطليعة أثناء تكليفه بمهمة خاصة أن يضع في جعبته عشرة إلى عشرين سهماً، وأن تكون هذه السهام في حقيبة جلدية، لئلا تحدث خشخشة أو يسمع لها صوت، كالمعادن مثلاً^{١٦}.

وإذا ما صادف وأن أظهر العدو الهزيمة أمام أفراد الطليعة، فلا يجوز اتباعه، فإنه ربما يكون قد أعد كميناً، هذا إلى جانب كتمان السر وعدم إفشاء المعلومات التي تتم الحصول عليها، وإبصالها مباشرة إلى قائدهم^{١٧}.

٢- طلائع العسكر والصليبيون حتى سنة ٥٨٣هـ / ١١٨٧م

لقد كان من الضروري أن يكون تحت تصرف الجيش الأيوبي كل ما يمكن جمعه من معلومات ومستجدات عن جيش خصمه، فكان ينبغي أن تقوم عناصر استخباراته بتزويده بالأخبار التي تكشف له خطط العدو، وتعرفه بمواطن الضعف فيه، وبعدد جنده، وحالتهم المعنوية، وغيرها من الأمور التي تتعلق بالبناء الحربي للخصم على كل المستويات والنظم الأساسية في قواته، وما لا شك فيه أن تجميع كل هذه المعلومات - الآتية الذكر - من شأنه أن يلقي ضوءاً كافياً على قوة وفاعلية القوات المعادية.

ونظراً لأهمية العمليات الاستطلاعية بالنسبة للجيش الأيوبي، فقد أشرف صلاح الدين بنفسه في كثير من الأحيان عليها، ففي سنة ٥٧٢هـ / ١١٧٦م، خرج هذا السلطان إلى مرج فاقوس^{١٨} من

الأرض، بيروت، ١٩٧٩م، ص ١٣٦، ياقوت الحموي: معجم البلدان، ج ٤ / ص ٢٣٢.

^{١٤} البنداري: سنا البرق الشامي، ج ١ / ص ٢٧٠ / سعداري: التاريخ الحربي المصري، ص ١٠٩.

^{١٥} بانياس: مدينة تقع جنوبي شرقي دمشق (ابن عبدالحق: مراصد الاطلاع على أسماء الأمكنة والبقاع، تحقيق: محمد البيجارى، القاهرة، ١٩٥٥، ج ١ / ص ١٥٨.

^{١٦} العماد الأصفهاني: البرق الشامي، تحقيق: مصطفى الجبلوى، الأردن، ١٩٨٧م، ج ٥ / ص ١٥٠ - ١٥١.

^{١٧} ابن واصل: مفرج الكروب في أخبار بني أيوب، ج ٢ / ص ٧٢ - ٧٣.

^{١٨} هو فرخشاه بن نورالدولة شاهنشاه، يكنى بأبي سعيد، ويلقب بعز الدين، كان متواضعاً متحلياً بالأدب، وكثير الصدقات على الفقراء والمحتاجين، كما كان سخياً مقداماً، له مواقف مشهودة ضد الغزاة الصليبيين. (سبط ابن الجوزي: سيرة الزمان، ج ٨ / ص ٨ / ق ١ / ص ٣٧٢ / القفطي: أنباء الرواة على أنباه النجاة، تحقيق: محمد أبو الفضل إبراهيم، القاهرة، ١٩٥٢م، ج ٢ / ص ١١).

^{١٤} المرثمي: مختصر، ص ٤٩ / خالد جاسم الجنابي: تنظيمات الجيش في العصر العباسي الثاني، ص ٦٨ - ٦٩.

^{١٥} المرثمي: مختصر سياسة الحروب، ص ٤٩ / الأوسى الأنصاري: تفريغ الكروب، ص ٥٢.

^{١٦} م.ن.ص.

^{١٧} م.ن.ص.

^{١٨} فاقوس: اسم مدينة في حوض مصر الشرقي، وهي آخر دبلر مصر من جهة الشام في الحوض الأقصى (ابن حوقل: صورة

كان نازلاً بدمشق^{٢٤}، ولكن يبدو أن الموقف قد تطلب دخول القتال مباشرة مع الصليبيين، فكان النصر حليفاً لهم.

وفي السنة نفسها، خرج صلاح الدين مرة أخرى مستطلعاً أخبار العدو، وأماكن تحصنات قواته ومواضعه المحصنة، ولاسيما تلك التي كانت ذات تأثير على تحركات الجيش الأيوبي، إذ استغل الصليبيون انشغال القوات الأيوبية بحصول بعلبك^{٢٥}، فشيّدوا حصناً منيعاً بالقرب من بانياس، عرف بمخاضة بيت الأحران^{٢٦}، وكانت لهذا الحصن أهمية كبيرة، نظراً لوقوعه على الطريق بين طبرية^{٢٧} وصفد^{٢٨} من ناحية، ودمشق من ناحية أخرى^{٢٩}، فتخوف أمراء الجيش الأيوبي من بنائه لتحكمه في نفور الإسلام، وقطع طرق قوافلهم، إذ تمكن الصليبيون من اتخاذه مرصداً لحرب الأيوبيين، وقطع طريق مواصلهم في المنطقة^{٣٠}. فلم يلبث صلاح الدين أن شرع في حصار الحصن، ولكنه اكتفى بمهاجمة حاميته، ثم انصرف عنه، ويبدو أن هدفه في تلك الاغارة، هو اختيار الحصن، وكشف مواطن

الضعف فيه^{٣١}، ومن أجل الحصول على المزيد من المعلومات أثناء الحصار، قام أفراد عسكره بخطف اثنين من الصليبيين بالقرب من الحصن، وذلك لاستجوابهما، وانتزاع المعلومات منهما، حتى يتمكن - في ضوء ما يتوفر له من معلومات من مصادر مختلفة - وضع خطته العسكرية، بغية فتح الحصن، وإزالة خطره على الجيش الأيوبي^{٣٢}.

وبعد أن تجمعت لديه المعلومات اللازمة، بدأ هجومه في ربيع الأول ٥٧٥هـ / ١١٧٩م على الحصن، وتمكن من الاستيلاء عليه وتخريبه، بعد أن غنم جنده كل ما في داخله من الأسلحة والمؤن، وأطلقوا ما كان فيه من أسرى المسلمين^{٣٣}.

ولما عزم صلاح الدين على محاصرة حصن الكرك، وتأييد صاحبه أرناط^{٣٤} على غزوته لمدينة الرسول (ص)، غادر دمشق في جهادي الآخرة / ٥٧١هـ / تشرين الأول ١١٨٣م عابراً نحو الأردن الفاصل بين المسلمين والصليبيين حتى وصل عين جالوت^{٣٥}، وفيها أمر عناصر استخباراته الاستطلاعية الانتشار في الطرق المؤدية إلى قلاع الصليبيين، بقيادة

^{٢٤} العماد الأصفهاني: البرق الشامي، ج٣/ ص ١٥٠ - ١٥١ / أبو شامة: الروضتين، ج٢/ ص ٦ / ابن واصل: مفرج الكروب، ج٢/ ص ٧٢ / رنسيان: تاريخ الحروب الصليبية، ج٢/ ص ٦٧٦.

^{٢٥} بعلبك: مدينة قديمة، بينها وبين دمشق ثلاثة أيام، (معجم البلدان، ج١/ ص ٤٥٣).

^{٢٦} بيت الأحران: بلد بين دمشق والساحل، سمي بذلك لأنهم - أي الصليبيين - زعموا أنه كان مسكن يعقوب أيام فراقه ليويسف، وكان الصليبيون قد عمدوه، وبنوا به حصناً حصيناً. (سبط ابن جوزي: مرآة الزمان، ج٨/ ق ١/ ص ٣٥٤ / معجم البلدان، ج١/ ص ٥١٩).

^{٢٧} طبرية: تقع فوق جبل من أعمال الأردن، مطل على بحيرة طبرية (معجم البلدان)، ج٤/ ص ١٧) بينها وبين دمشق ثلاثة أيام، وكذلك بينها وبين القدس (ابن رسته: الأعلام النفيسة، ليدن، ١٨٩١م، ص ٣٧٢).

^{٢٨} صفد: مدينة في جبال لبنان، مطلة على حمص بالشام (معجم البلدان، ج٢/ ص ٤١٢).

^{٢٩} أبو شامة: الروضتين، ج٢/ ص ٦ / ابن واصل: مفرج الكروب، ج٢/ ص ٧٢ / المقريزي: السلوك، ج١/ ق ١/ ص ٦٦.

^{٣٠} سعيد عبدالفتاح عاشور: الحركة الصليبية، القاهرة، ١٩٨٢م، ج٢/ ص ٧٣١.

^{٣١} ابن الأثير: الكامل، ج٩/ ص ١٤٧ / المقريزي: السلوك، ج١/ ق ١/ ص ٦٦.

^{٣٢} العماد الأصفهاني: البرق الشامي، ج٣/ ص ١٤٨، ١٥٢ / سبط ابن جوزي: مرآة الزمان، ج٨/ ق ١/ ص ٣٥٤ / ابن واصل: مفرج الكروب، ج٢/ ص ٧٢.

^{٣٣} ابن الأثير: الكامل، ج٩/ ص ١٤٧ - ١٤٨ / سبط ابن الجوزي: مرآة الزمان، ج٨/ ق ١/ ص ٣٥٤ / أبو شامة: الروضتين، ج٢/ ص ١١ / ابن واصل: مفرج الكروب، ج٢/ ص ٨٠ - ٨١ / المقريزي: السلوك، ج١/ ق ١/ ص ٦٩.

^{٣٤} هو رينو دي شايون (رينالد) عرف في المصادر الإسلامية بـ(أرناط)، كان أمير أنطاكية عندما أسر من قبل المسلمين، وبقي في الأسر عدة سنين، ثم أطلق سراحه سنة ٥٧٣هـ / ١١٧٧م، فتزوج من الأميرة (أينت دي ميلي) التي ورثت عن أبيها، الأرناط وحصني الكرك والشوبك:

Schlumberger: Renoud de chatillon, Paris, 1898, P. P. 148- 149.

ويصفه المؤرخ أبو شامة بأنه: "اغدر الفريجية، وأجشها، وأفحصها عن الردى والرداءة وأبغثها، وأنقضها للموائيق المحكمة، والایمان الميرمة، وأنكثها وأحتثها. (الروضتين، ج٢/ ص ٧٥).

^{٣٥} عين جالوت: بلدة بين بيسان ونابلس من أعمال فلسطين. (معجم البلدان، ص ١٧٧).

عنها الى ماء عين ينتظر خروج الصليبيين من الوالة،
للانقضاض عليهم- اذ لم يشأ مهاجمتهم في مواضعهم،
لأنها كانت ضيقة المسالك، ومن الصعب على الجيش
المهاجم احراز النصر فيها- غير أن الصليبيين لم
يبرحوا مواضعهم، خوفاً على أنفسهم من الجيش
الأيوبي، الذي انتظر بضعة أيام، ثم ابتعد عنهم بضعة
أميال، بعد أن ترك صلاح الدين طلائعه في المنطقة
بازاتهم، بغية مراقبة تحركاتهم، وإيصال أخبارهم اليه،
ولكن يبدو أن القوات الصليبية الآتية لنجدة
الصليبيين في الحصن المذكور، قد استغلت فرصة
ابتعاد الجيش الأيوبي عنهم، فتحركوا مباشرة في الليل
متوجهين نحو الحصن الى أن وصلوه، ولما أخبرت
العناصر الاستخبارية الأيوبية- المكلفة بمراقبة
الصليبيين- صلاح الدين بهذه الأخبار، أدرك أنه من
الصعب الاستيلاء على الحصن بعد وصول تلك
الامدادات فرحل عنه^{٤٢}.

ويبدو أن العناصر التي كلفت بمراقبة التحركات
الصليبية، كانت غايتها مراقبة العدو، واستطلاع
أخباره على نحو السرايا الاستكشافية التي تضعها
الجيوش أمامها، أو على جانبيها، أو على نحو المخافر
الأمامية في جبهة القتال، مهمتها المراقبة والاستطلاع
فقط، دون التعرض للأعداء بالتحرش، أو الاحتكاك
أو القتال، وهذا ما يسمى في العرف العسكري
المعاصر بالاستخبارات الاستطلاعية.

وقد اتبع قادة عساكر الأيوبية ذلك النظام، جرياً
على عاداتهم من الحذر والاحتراص أثناء تحركاتهم،
فكانوا لا يزلون متراً، الا بعد اذكاء عناصر
استخباراتهم الاستطلاعية، ومعرفة المكان، كما يعرفه
أهله، وكان الجيش لا يتحرك من موقع لآخر، الا اذا
جاءه الخبر من الطليعة بسلامة المنطقة التي سيقدم
نحوها، فهذا الأمير شمس الدين تورانشاه، عندما غادر
دمشق متوجهاً نحو مصر سنة ٥٧٤هـ / ١١٧٨م،

(معجم البلدان، ج١/ ص٤٨٩).

^{٤٢} ابن واصل: مفرج الكرب، ج٢/ ص١٥٨/ ابن شاهنشاه
الأيوبي: مضمار الحقائق وسر الخلائق، حسن حسني، القاهرة،
١٩٦٨م، ص١٥٩.

Lane poole: Saladin, P. 179.

Grousset: Histoire de croisades, vol. II, P. 737.

الأميرين عز الدين جرديك النوري^{٣٦} وجاولي
الأسدي^{٣٧}، لاستطلاع طوبوغرافية الأرض، وكشف
أخبار وتحركات العدو، وبفضل تلك المعلومات
القيمة التي حصل عليها هؤلاء، استطاعت القوات
الأيوبية من خوض غمار معركة مع تلك الحشودات
الصليبية التي جاءت لنجدة قواته المحاصرين في
الحصن حتى تمكنت من تشتيت شملهم وتحقيق انتصار
كبير عليهم^{٣٨}.

وبعد أن شددت القوات الأيوبية حصارها على
الحصن المذكور، في الرابع عشر من جمادى الأول
٥٨٠هـ / ١١٨٤م، ونصب عليها عدة مجانيق
كبار^{٣٩}، كاتب الصليبيون المحاصرون ملوكهم
وفرسانهم، يستجدونهم مرة أخرى، ويعرفونهم
بمعجزهم وضعفهم عن الصمود بوجه القوات
الأيوبية، فسارت الامدادات العسكرية اليهم الى أن
وصلت بالقرب من الوالة^{٤٠}، ولما جاءت الطليعة
الأيوبية بهذه الأخبار الى صلاح الدين حاول أن يمنع
وصول هذه النجدة الى الحصن، فذهب بجيشه الى
البلقاء^{٤١}، ونزل على قرية يقال لها حسابان، ثم رحل

^{٣٦} هو جرديك بن عبدالله النوري، كان من أكابر أمراء الملك
العادل نور الدين، ثم خدم في جميع غزواته وحروبه، وقد كان
شجاعاً مهيئاً جواداً، ولاء صلاح الدين نيابة القدس الى أن
أخذها منه الأفضل بن صلاح الدين، وفي سنة ٥٩٤هـ /
١١٩٧م (أبو شامة: الذيل على الروضتين، ص١٣/ ابن تفرى:
النجوم الزاهرة، ج٦/ ص١٤٣).

^{٣٧} جاولي الأسدي: من كبار أمراء الدولة الأيوبية، له ذكر في
المصادر الأولية ولكن لم أعر على ترجمته.

^{٣٨} ابن شداد: النوار السطانية، ص٦١/ أبو شامة: الروضتين،
ج٢/ ص٥٠/ سعيد عبدالفتاح عاشور: البنية البشرية لجيوش
صلاح الدين، المجلة العربية للعلوم الانسانية، جامعة الكويت،
العدد السابع والثلاثون، المجلد العاشر، ١٩٩٠م، ص١٥-١٦.

^{٣٩} المنحنيق: وهو آلة قاذفة استخدمها الأيوبيون في معارك
المدن، أو ما تسمى حرب الأسوار والحصار، وهو يشبه في أيامنا
هذا مدفعية الميدان الثقلية. (ولزيد من التفاصيل ينظر: تبصرة
أرباب الألباب في كيفية النجاة من الحروب من الأسواء، تحقيق
ونشر: كلود كاهين، ص١٦-١٨/ محسن محمد حسين: الجيش
الأيوبي، ص٢٩٩-٣٠٧).

^{٤٠} الوالة: قرية تقع على طريق المسافرين بين عمان والكويت.
(العماد الأصفهاني: البرق الشامي، ج٥/ ص١٥٤/ هامش
رقم-٥).

^{٤١} البلقاء: كورة من أعمال دمشق بين الشام ووادي القرى

فحسب، بل قامت أيضاً بتنفيذ مهمات قتالية في غاية الأهمية.

استطاع صلاح الدين في الفترة التي سبقت معركة حطين كشف الكثير من نقاط القوة والضعف في الجيش الصليبي، وكان ذلك بفضل علاقته الجيدة مع ريموند صاحب طرابلس^{٤٧}، بعد أن نشب خلاف بينه وبين الملك جاي لوسينيان الذي أصبح ملكاً على مملكة بيت المقدس، وفشل ريموند في الفوز بذلك المنصب، الأمر الذي جعله يلقي بنفسه بين أحضان صلاح الدين طالباً منه مساعدته ضد ملك بيت المقدس، فاستجاب صلاح الدين لندائه وأمدّه بالمعونة اللازمة، وبذلك استطاع أن يضم إليه حليفاً جديداً من الصليبيين، مكوناً بذلك ثغرة كبيرة في صفوفهم^{٤٨}، فضلاً عن ذلك، فإنه يمكن القول بأن صلاح الدين قد جنى من جراء تدخله في شؤون الصليبيين بمساعدة أحدهما على الآخر، ثماراً آخر هي السماح للقوات الاستطلاعية الأيوبية بالمرور في الأراضي التابعة لريموند الذي وجد نفسه في موقف لا يحسد عليه، لأنه بحكم تحالفه مع صلاح الدين كان مضطراً لأن يسمح للقوات الاستطلاعية الأيوبية بالمرور في أراضيه^{٤٩}.

ومهما يكن من أمر، فقد كانت مهمة هذه القوة الاستطلاعية الاغارة على ممتلكات الصليبيين، لضعاف معسكراهم، وكشف مخططاتهم، فسارت هذه القوة وهي مدججة بالسلح والعتاد باتجاه صفورية^{٥٠}، كما وقد حرص قواد هذه القوة، وهم كل من الأمير مظفر الدين كوكبري^{٥١}، والأمير

أمر طلائع عسكره بالخروج لكشف الطرقات والأماكن التي يمر بها، وبعد أن ألجز هؤلاء مهامهم، عادوا وأخبروا قائدهم تورانشاه بالتحشيدات الصليبية بالقرب من الكرك، فما كان منه، الا وغير طريقه الرسمي المار بجنوبي الأردن، سالكاً طريقاً آخر أكثر أمناً، عبر بصرى ومنه الى الأزرق^{٤٢}، ثم الجفر^{٤٤}، وابلة^{٤٥}. ويمكن القول بأن هذا غاية الحذر والاعتماد على أسلوب الاستطلاع في تجاوز المفاجآت التي قد تدهم القوات الأيوبية.

٣. طلائع العسكر ومعركة حطين

تعد معركة حطين^{٤٦} نقطة تحول بارزة في تاريخ الحروب الصليبية، اذ شكلت بداية تحول موازين القوى لصالح الجانب الاسلامي، وهو تحول كان للاستخبارات الاستطلاعية دور كبير في تحقيقه، اذ لم يقتصر دور العناصر الاستخبارية على جمع المعلومات

^{٤٢} الأزرق: الماء المعروف في الأردن في الشرق منه، كانت تمر بقرية قوافل الحاج خاصة في فترة الحروب الصليبية، ويعتبره المقدسي: النهر الوحيد في البادية، لأن مياهه تجري طوال السنة (أحسن التقاسيم في معرفة الأقاليم، نشر: دي غوبه، ليدن، ١٩٠٦م، ص ٢٤٨).

^{٤٤} العماد الأصفهاني: البرق الشامي، ج ٣/ ص ١٥٥.

^{٤٥} ابلة: (السقبة الحالية) المركز الرئيسي على الطريق بين مصر والشام، (معجم البلدان، ج ١/ ص ٢٩٢-٢٩٣).

^{٤٦} معركة حطين: وهي أهم معركة خاضها الأيوبيون والصليبيون خلال فترة الحروب الصليبية سنة ٥٨٣هـ/ ١١٨٧م، وأعدت الجيوش التي اشتركت فيها، أكبر ما احتشد من القوات في ساحة القتال خلال كافة مراحل الحروب الصليبية، وتكمن أهمية هذه المعركة في أنها أعادت القدس الشريف الى الحضرة الاسلامية، كما أنه لم يسبق للصليبيين منذ أن وضعوا أقدامهم على الأراضي الاسلامية، أن أصيبوا بمثل هذه الهزيمة التي منوا بها في هذه المعركة، وقد ضاعف من أهميتها ونتائجها، أمر مجموعة من الأمراء والقواد والفرسان الصليبيين. (ولمزيد من التفاصيل ينظر: العماد الأصفهاني: الفتح القسي: ص ٥٨-٨٣/ ابن العديم: زبدة الحلب في تاريخ حلب، تحقيق: سامي دهان، بيروت، ١٩٦٨، ج ٣/ ص ٩٣-٩٥/ محمد كرد علي: خطط الشام، بيروت، ١٩٧٢، ج ٢/ ص ٥٥-٥٦/ محسن محمد حسين: الجيش الأيوبي، ص ٤١٦-٤٣٠/

Grousset: Histoire de Croisade, Vol. II, PP. 207-208/ Archer: The Crusades, London, 1894, PP. 176-178/ Lane poole: A history of Egypt, London, 1901, PP. 176-178.

^{٤٧} بلدة على ساحل الشام مما يلي دمشق (ابن الأثير: اللباب في تهذيب الأنساب، بيروت، ج ١/ ص ٧٢/ الظاهري: زبدة كشف الممالك وبيان الطرق والمسالك، تحقيق: بوليس راويس، باريس، ١٩٨٤، ص ٤٨).

^{٤٨} العماد الأصفهاني: الفتح القسي، ص ٦٧-٦٨/ ابن الأثير: الكامل، ج ٩/ ص ١٧٤/ أبو شامة: الروضتين، ج ٢/ ص ٧٤-٧٥/ ابن واصل: مفرج الكروب، ج ٢/ ص ١٨٤-١٨٥.

^{٤٩} سعيد عبدالفتاح عاشور: الحركة الصليبية، ج ٢/ ص ٧٧٢. ^{٥٠} صفورية: كورة وبلدة من نواحي الأردن قرب طبرية.

(معجم البلدان، ج ٣/ ص ٤١٤). ^{٥١} الملك المعظم مظفر الدين أبو سعيد كوكبري بن أبي الحسن

فحسب، بل قامت أيضاً بتنفيذ مهمات قتالية في غاية الأهمية.

استطاع صلاح الدين في الفترة التي سبقت معركة حطين كشف الكثير من نقاط القوة والضعف في الجيش الصليبي، وكان ذلك بفضل علاقته الجيدة مع ريموند صاحب طرابلس^{٤٧}، بعد أن نشب خلاف بينه وبين الملك جاي لوسينيان الذي أصبح ملكاً على مملكة بيت المقدس، وفشل ريموند في الفوز بذلك المنصب، الأمر الذي جعله يلقي بنفسه بين أحضان صلاح الدين طالباً منه مساعدته ضد ملك بيت المقدس، فاستجاب صلاح الدين لندائه وأمدّه بالمعونة اللازمة، وبذلك استطاع أن يضم إليه حليفاً جديداً من الصليبيين، مكوناً بذلك ثغرة كبيرة في صفوفهم^{٤٨}، فضلاً عن ذلك، فإنه يمكن القول بأن صلاح الدين قد جنى من جراء تدخله في شؤون الصليبيين بمساعدة أحدهما على الآخر، ثماراً آخر هي السماح للقوات الاستطلاعية الأيوبية بالمرور في الأراضي التابعة لريموند الذي وجد نفسه في موقف لا يحسد عليه، لأنه بحكم تحالفه مع صلاح الدين كان مضطراً لأن يسمح للقوات الاستطلاعية الأيوبية بالمرور في أراضيه^{٤٩}.

ومهما يكن من أمر، فقد كانت مهمة هذه القوة الاستطلاعية الاغارة على ممتلكات الصليبيين، لضعاف معسكراتهم، وكشف مخططاتهم، فسارت هذه القوة وهي مدججة بالسلاح والعتاد باتجاه صفورية^{٥٠}، كما وقد حرص قواد هذه القوة، وهم كل من الأمير مظفر الدين كوكبري^{٥١}، والأمير

أمر طلائع عسكره بالخروج لكشف الطرقات والأماكن التي يمر بها، وبعد أن أنجز هؤلاء مهامهم، عادوا وأخبروا قائدهم تورانشاه بالتحشيدات الصليبية بالقرب من الكرك، فما كان منه، إلا وغير طريقه الرسمي المار بجنوبي الأردن، سالكاً طريقاً آخر أكثر أمناً، عبر بصرى ومنه إلى الأزرق^{٥٢}، ثم الجفر^{٥٣}، وأيلة^{٥٤}. ويمكن القول بأن هذا غاية الحذر والاعتماد على أسلوب الاستطلاع في تجارز المفاجآت التي قد تدهم القوات الأيوبية.

٣. طلائع العسكر ومعركة حطين

تعد معركة حطين^{٥٥} نقطة تحول بارزة في تاريخ الحروب الصليبية، اذ شكلت بداية تحول موازين القوى لصالح الجانب الإسلامي، وهو تحول كان للاستخبارات الاستطلاعية دور كبير في تحقيقه، اذ لم يقتصر دور العناصر الاستخبارية على جمع المعلومات

^{٤٢} الأزرق: الماء المعروف في الأردن في الشرق منه، كانت تمر بقرية قوافل الحاج خاصة في فترة الحروب الصليبية، ويعتبره المقدسي: النهر الوحيد في البادية، لأن مياهه تجري طوال السنة (أحسن التقاسيم في معرفة الأقاليم، نشر: دي غوييه، ليدن، ١٩٠٦م، ص ٢٤٨).

^{٤٤} العماد الأصفهاني: العرق الشامي، ج ٣/ ص ١٥٥.

^{٤٥} أيلة: (السقبة الحالية) المركز الرئيسي على الطريق بين مصر والشام، (معجم البلدان، ج ١/ ص ٢٩٢-٢٩٣).

^{٤٦} معركة حطين: وهي أهم معركة خاضها الأيوبيون والصليبيون خلال فترة الحروب الصليبية سنة ٥٨٣هـ/ ١١٨٧م، وأعدت الجيوش التي اشتركت فيها، أكبر ما احتشد من القوات في ساحة القتال خلال كافة مراحل الحروب الصليبية، وتكمن أهمية هذه المعركة في أنها أعادت الفلس الشريفة إلى الحضرة الإسلامية، كما أنه لم يسبق للصليبيين منذ أن وضعوا أقدامهم على الأراضي الإسلامية، أن أصيبوا بمثل هذه الهزيمة التي منوا بها في هذه المعركة، وقد ضاعف من أهميتها ونتائجها، أسر مجموعة من الأمراء والقواد والفرسان الصليبيين.

(ولزيد من التفاصيل ينظر: العماد الأصفهاني: الفتح القسي، ص ٥٨-٨٣/ ابن العديم: زبدة الحلب في تاريخ حلب، تحقيق: سامي دهان، بيروت، ١٩٦٨، ج ٣/ ص ٩٣-٩٥/ عماد كرد علي: خطط الشام، بيروت، ١٩٧٢، ج ٢/ ص ٥٥-٥٦/ عمن محمد حسين: الجيش الأيوبي، ص ٤١٦-٤٣٠/

Grousset: Histoire de Croisade, Vol. II, PP. 207-208/ Archer: The Crusades, London, 1894, PP. 176-178/ Lane poole: A history of Egypt, London, 1901, PP. 176-178.

^{٤٧} بلدة على ساحل الشام مما يلي دمشق (ابن الأثير: اللباب في تهذيب الأنساب، بيروت، ح.ت، ج ١/ ص ٧٢/ الظاهرية: زبدة كشف الممالك وبيان الطرق والمسالك، تحقيق: بوليس راويس، باريس، ١٩٨٤، ص ٤٨).

^{٤٨} العماد الأصفهاني: الفتح القسي، ص ٦٧-٦٨/ ابن الأثير: الكامل، ج ٩/ ص ١٧٤/ أبو شامة: الروضتين، ج ٢/ ص ٧٤-٧٥/ ابن واصل: مفرج الكروب، ج ٢/ ص ١٨٤-١٨٥.

^{٤٩} سعيد عبدالفتاح عاشور: الحركة الصليبية، ج ٢/ ص ٧٧٢.

^{٥٠} صفورية: كورة وبلدة من نواحي الأردن قرب طبرية. (معجم البلدان، ج ٣/ ص ٤١٤).

^{٥١} الملك المعظم مظفر الدين أبو سعيد كوكبري بن أبي الحسن

فرسافهم، ونجا مقدم الداوية^{٥٦} بصعوبة بالغة^{٥٧}، ومسا زاد في الطين بلة بالنسبة للصليبيين، أنه عندما جعلت قوة صليبية أخرى لنجدة ذريهم في صفورية، كلنت المعركة قد انتهت، فأسرت القوات الأيوبية تلك النجدة عن آخرها، فعادت هذه القوة الاستطلاعية سالمة غائمة^{٥٨}.

ان هذه العملية تسمى في العرف العسكري بالاستطلاع بالقوة - reconnaissance in force - وهي عملية محدودة تجريها قوة لا بأس بما لكشف تربيات قوة العدو، أو لتطوير معلومات استخبارية أخرى^{٥٩}.

وكيفما كان الأمر، فقد جاءت هذه البشوى الى صلاح الدين وهو بنواحي الكرك والشوبك، فسار

المسلمين، كان هدفها الأول علاج المرضى وابواء حجاج بيت المقدس ومساعدتهم، الا أنهم تحولوا الى هيئة عسكرية شديدة الخقد على المسلمين، واضطلعت بدور كبير في تأريخ الفزرو الصليبي للمشرق الاسلامي، وكان شعارهم الصليب الأبيض (فيلب حتى: تأريخ العرب المطول، بيروت، ١٩٥٢م، ص ٧٣٤/ King: The Knight Hospitallers in the Holy Lane, London, 1931, PP. 1- 33.

^{٥٦} الداوية (Templers): وهي منطقة عسكرية دينية، أسسها (هيو دي باين - Hugh de Payns) سنة ٥١٣هـ/ ١١١٩م، في عهد بلدوين الثاني، وأطلقوا عليها (رفقاء حدود المسيح الفقراء)، وكان غرضها دينياً في بداية الأمر لحماية الحجاج المسيحيين بين يافا وبيت المقدس، ثم تحولت بعد ذلك الى هيئة عسكرية دينية شأنها شأن الأستارية، اضطلعت بدور هام في تأريخ الإمارات الصليبية في بلاد الشام، ووقفت جهودها لمحاربة المسلمين، وكانت ذات تعصب شديد، شعارهم الصليب الأحمر (فيلب حتى: تأريخ سوريا وفلسطين، ترجمة: كمال اليازجي، بيروت، ١٩٧٢م، ج ٢/ ص ٢٣٧، هامش رقم -٢/

King: The Knight Hospitallers, PP. 1- 33.

^{٥٧} العماد الأصفهاني: الفتح القسي، ص ٦١ - ٦٣/ أبو شامة: الروضتين، ج ٢/ ص ٧٥ - ٧٦/ ابن واصل: مفرج الكروب، ج ٢/ ص ١٨٧/ ابن راهب: تأريخ ابن راهب، عني بنشره: الأب لويس شيخو اليسوعي، بيروت، ١٩٠٣م، ص ٦١/ Lane poole: Saladin, P. 201.

Grousset: Histoire des Crusades, Vol. II, P. 782.

^{٥٨} ابن واصل: مفرج الكروب، ج ٢/ ص ١٨٧/ الفاسدي: صلاح الدين والصليبيون، ص ١٧٩.

^{٥٩} محمد فتحي أمين: قاموس المصطلحات العسكرية، ص ٣٢.

بدرالدين دلدردم الباروقي^{٦٠}، والأمير صارم الدين قايماز النجمي^{٦١}، أن يكون المسير على قدر كبير من السرية والخفاء، فكان سيرهم اليها في الجزء الأخير من الليل على أن يكون هجومهم عليها في الصباح الباكر، ونفذت تلك الخطة بدقة تامة، فيقول العماد الأصفهاني بهذا الشأن: "وصبحوا صفورية وساء صباح المنذرين"^{٦٢}.

أما الصليبيون الذين كانوا ينعمون بنوم هاديء في ذلك الوقت، فانهم قد استيقظوا على أصوات السيوف والرماح، وأسرعوا الى لم شعثهم، وتجميع قواهم لمواجهة ذلك الهجوم المفاجيء، والتقى الجمعان، فدارت بين الطرفين معركة كبيرة، انتهت بانتصار القوات الاستطلاعية الأيوبية، وسقط أغلب الصليبيين بين القتلى والجرحى والأسرى، وكان من جملة القتلى مقدم الأستارية^{٦٣} وعدد كبير من

علي بن بكتكين، أقطعه صلاح الدين الرها وحران وسميساط، وزوجه أخته، وأبلى بلاءاً حسناً في مقاتلة الصليبيين، ثم أصبح صاحب أربل وشهرزور، ولد سنة ٥٤٩هـ / ١١٥٤م في الموصل، وتوفي سنة ٦٣٠هـ / ١٢٣٢م في أربل ودفن فيها، ثم نقل الى الكوفة لتعذر دفنه في مكة بناء على طلبه (ابن خلكان: وفيات الأعيان، ج ٤/ ص ١١٣ - ١٢١، ولزيد من التفاصيل ينظر: عبدالقادر أحمد طلبمات: مظفرالدين كوكبري أمير أربل، القاهرة، ١٩٦٣م).

^{٦٠} وهو من كبار أمراء الدولة الأيوبية يرد ذكره كثيراً في المصادر المعاصرة لتلك الفترة، توفي سنة ٦١١هـ / ١٢١٤م (ابن واصل: مفرج الكروب، ج ٣/ ص ٢٢٤/ أبو الفدا: المختصر في أخبار البشر، ج ٢/ ص ١١٥).

^{٦١} وهو من كبار أمراء الدولة الأيوبية توفي سنة ٥٩٦هـ / ١١٩٩م. (أبو شامة: الدنيا على الروضتين، ص ١٧/ ابن واصل: مفرج الكروب، ج ٣/ ص ٢٧).

^{٦٢} الفتح القسي، ص ٦٢/ وينقل عنه أبو شامة: الروضتين، ج ٢/ ص ٧٥. ويقول رنسيان: أن الملك الأفضل الذي كان في نابلس تلقى أمرا من والده - صلاح الدين - بأن يرسل قوة استطلاعية الى فلسطين، فعندما راسل الأفضل ريموند الصنجلي بهذا الشأن، رأى أنه من الصواب أن يستأذن للقوات الأيوبية الاستطلاعية باحتياز أراضيه في الجليل، وذلك لما يربطه من معاهدة مع صلاح الدين، اذ لم يكن بوسعهم رفض هذا الطلب المثير للحرج والحيرة (تأريخ الحروب الصليبية، ج ٢/ ص ٧٣٠).

^{٦٣} الأستارية (Hospitallers): أو فرسان قديس يوحنا، وهي فرقة تأسست من الفرسان الصليبيين عام ٤٩٤هـ / ١٠٩٩م، بعد استيلاء الصليبيين على القدس للقيام بالحرب المقدسة ضد

الصلبيين من مكمنهم، و ثم استدراجهم الى المكان المناسب الذي يمكن انزال الهزيمة بهم. ويبدو أن صلاح الدين كان يعرف مسبقاً- بناء على المعلومات التي تجمعت لديه من قنواته الاستخبارية المختلفة- خططه ويعي أهدافه، وأنه كان يسعى لاجبار عدوه على الخروج اليه مجتمعين بعيداً عن منطقة صفورية، لذلك أخذ يعد عدته للقيام بعمل من شأنه استدراج الصليبيين من معسكرهم، والترول الى المكان الذي يختاره صلاح الدين^{٦٧}، فأمر بعض عناصر استخباراته الاستطلاعية بالتوجه الى صفورية، والقيام ببعض العمليات التعرضية المباشرة، محاولاً بذلك استدراجهم نحو قواته، غير أن تلك الهجمات الخفيفة المتكررة لم تؤثر على الصليبيين، فلم يتركوا معسكرهم في صفورية، فرأى صلاح الدين ضرورة الهجوم على طبرية نفسها، لفتحها، بغية تأمين جبهته الخلفية من التفات القوات الصليبية على جيشه، وكذلك لاجبارهم على مغادرة صفورية، والتقدم نحو القوات الأيوبية، وبذلك يكون قد تحقق ما قصده^{٦٨}.

فما كادت أخبار هجوم الجيش الأيوبي على طبرية، والاستيلاء عليها- باستثناء قلعتها- في الثالث والعشرين من ربيع الآخر سنة ٥٨٣هـ/ ١١٨٧م^{٦٩}. تصل الى أسماع الصليبيين، حتى سادروا بالخروج من مواقعهم في صفورية، متوجهين نحو الأماكن التي تحشدت فيها القوات الأيوبية.

عندها عادت الدوريات الاستطلاعية- Reconnaissance Patrol- التي أمر صلاح الدين بنشرها، لتفيد بأن طلائع القوات الصليبية بقيادة ريموند قد تجاوزتها، ووصلت الى وادي المعلقة على

^{٦٧} صلاح داود الحديثي: دور الوحدة في التحرير في عهد صلاح الدين الأيوبي، مجلة آداب الرافدين، العدد العشرين، كلية الآداب، جامعة الموصل، ١٩٨٩م، ص ١٨٤.

^{٦٨} أبو شامة: الروضتين، ج ٢/ ص ٧٦، دريد عبد القادر نوري: الفكر العسكري للقائد صلاح الدين الأيوبي، مجلة المورد، المجلد السادس عشر، العدد الرابع، بغداد، ١٩٨٧م، ص ٧٩.

^{٦٩} ابن الأثير: الكامل، ج ٩/ ص ١٧٧، سبط ابن الجزي: مرآة الزمان، ج ٨/ ق ١/ ص ٣٩٣، ابن تفرى بردى: النجوم الزاهرة، ج ٦/ ص ٣١-٣٢، سهيل زكار وأمينه بيطار: تاريخ الدولة العربية في المشرق، ص ١٤٦.

نحو عشترا^{٦٠} على رأس قواته، وحيّم بها الى أن اجتمعت عنده معظم عساكره، فكان في اثني عشر ألف مقاتل^{٦١}.

ورداً على تلك التحشيدات الأيوبية جمع الصليبيون قواتهم في صفورية، ورفعوا صليب الصليبوت^{٦٢}، لتجتمع الناس حوله حتى بلغوا حوالي خمسين ألفاً أو يزيدون^{٦٣}، أو حوالي أربعين ألفاً^{٦٤}، وهكذا لم يكن الجيش الصليبي أقل عدداً من الجيش الأيوبي^{٦٥}.

وفي الوقت نفسه قام صلاح الدين بارسال جواسيسه وعناصر استخباراته الاستطلاعية لجمع المعلومات عن جيش العدو، للتأكد من حجمه وتحركاته، وقد وصلته الأخبار بأن الصليبيين محتشدون في صفورية، وأنهم متفوقون وعازمون على مقاتلته، فأدرك أن تمرّكهم في هذا المكان يعطيهم منزلة حصينة في القتال، لأن صفورية تعد من أحسن المواقع الملائمة لاقامة المعسكرات، لما يتوافر بها من المراعي والمياه، وغيرها من الموارد الطبيعية اللازمة لذلك^{٦٦}.

اذن فان نجاح الجيش الأيوبي يكمن في اخراج

^{٦٠} عشترا: موشع بحوران من أعمال دمشق، (معجم البلدان، ج ٤/ ص ١٢٥).

^{٦١} ابن العلم: زبدة الحلب، ج ٣/ ص ٩١، أبو شامة: الروضتين، ج ٢/ ص ٧٦، ابن واصل: مفرج الكروب، ج ٢/ ص ١٨٧، الحنبلي: شفاء القلوب، ص ١١٩.

^{٦٢} صليب الصليبوت: قطعة من الخشب يعتقد الصليبيون بأن المسيح (عليه السلام) صلب عليه (ابن واصل: مفرج الكروب، ج ٢/ ص ١٨٩) ولذلك كان مقدساً لديهم، ويرفونونه في المعارك، اعتقاداً منهم بأنه ينقذهم في المحن وأوقات الأزمات.

Rosebault: Saladin prince of chivalry, London, 1930, P. 185.)

^{٦٣} العماد الأصفهاني: الفتح القسي، ص ٧٤، أبو شامة: الروضتين، ج ٢/ ص ٧٦، ابن واصل: مفرج الكروب، ج ٢/ ص ١٨٩.

^{٦٤} اليافعي: مرآة الجنان وعمرة اليقظان، د.م.، ١٩٧٠م، ج ٣/ ص ٤٢٤.

^{٦٥} أرنست باركر: الحروب الصليبية، ترجمة: الباز العريسي، القاهرة، ١٩٦٠م، ص ٢٣٢.

^{٦٦} رنسيان: تاريخ الحروب الصليبية، ج ٢/ ص ٧٣٦، محسن محمد حسين: الجيش الأيوبي، ص ٤١٨/

Lane Poole: Saladin, P. 206.

القوات الصليبية الى تلك المنطقة، كانت قد بلغت حالة سيئة من الالتهك والتعب، واشتد بهم العطش، ولاسيما بعد أن حال الأيوبيون بينهم وبين الماء^{٧٤}، ويبدو أن مرحلة الاستطلاع قد نفذت بمجملها، ولم يبق سوى الدلاع القتال الحاسم بين الطرفين، ومهما يكن من تفاصيل المعركة، فقد أحرز الجيش الأيوبي انتصاراً كبيراً على القوات الصليبية، والواقع أن ما فقده الصليبيون في هذه المعركة من قنلى وأسرى، تعد من أفدح الكوارث التي حلت بهم^{٧٥}. والجدير بالذكر أن هذا الانتصار الكبير الذي حققه الجيش الأيوبي في هذه المعركة يعود الى ما بذله صلاح الدين من جهود في الاعداد لها، إذ خاض تلك المعركة بجيش قوي، ومهارة حربية ملفتة للنظر، فضلاً عن اختياره لمكان المعركة وزمن وقوعها، إذ عسكر بجيشه على طبرية حائلاً بين العدو وبين الماء، كما أن زمن حدوث المعركة في شهر تموز الذي يعد من أشد شهور السنة حرارة في تلك المنطقة، وأقلها ماء في الصحاريح، بحيث أصبح العطش من أقسى الأسلحة بين يديه، وأكبر عامل مساعد لتحقيق النصر على الصليبيين^{٧٦}.

إذن يمكن القول بأن صلاح الدين قد اتبع نظاماً خاصاً في قتاله ضد الصليبيين، وهذا يدل على معرفته ودرايته بفنون القتال، ويقوم هذا النظام على اختيار الوقت والمكان المناسبين للاشتباك مع عدوه، فقد كان يراعي عند عزمه على القتال درجة حرارة الجو، فضلاً عن المكان الذي سيدور فيه المعركة، واستدراج العدو الى المكان المناسب الذي يريده، ومن ثم توافر المواد اللازمة لجيشه وخيله، كالماء والعشب، وكذلك مراعاة اتجاه أشعة الشمس، إذ كان يحرص على ألا تكون أشعتها في وجه جيشه فتعيقه عن الهجوم، وهذه الأمور لا تتم الا عن طريق الاستخبارات التي كانت مهمتها تزويد القائد بكل

بعد ثلاثة أميال من بحيرة طبرية، وعسكرت في منحدرات التل المعروف بقرون حطين، والتي تقع قرية حطين تحتها مباشرة^{٧٠}، أما قلب الجيش الصليبي، فقد اضطر الى التوقف جنوبي حطين بعد أن عجزت مؤخرته عن اللحاق بالمقدمة والقلب، بسبب عنف المقاومة التي أبدتها وحدات الاستطلاع الأيوبية على امتداد الطريق^{٧١}.

وهكذا كانت الاستخبارات الاستطلاعية تقوم بتزويد القيادة الأيوبية بتحركات ونوايا الصليبيين أولاً بأول قبل نشوب معركة حطين^{٧٢}، ومن هنا تبرز دورها في اعطاء المعلومات الدقيقة للقائد، واتخاذ القرارات في حشد قواته ومهاجمة أعدائه قبل استكمال حشدهم، أو بالأحرى كانت كمركز مراقبة لامداد القيادة بالمعلومات، وانذارها في الوقت المناسب، وهذا هو الهدف الأول من أهداف القتال للجيش المتحاربة.

تأهت هذه الأنباء الى صلاح الدين، وقد غمرته الفرحه بسبب نجاحه في استدراج الصليبيين اليه من معسكرهم الآمن في صفورية، فصرح قائلاً: "جاءنا ما نريد، ونحن أولو بأس شديد"^{٧٣}، فرتب عسكره، ووزع عليهم الأسلحة الباقية والأعتدة، وترك على قلعة طبرية فرقة من جيشه، وسار هو على رأس البقية الباقية من قواته لملاقاة الصليبيين على سطح جبل طبرية المشرف على سهل حطين، وبوصول

^{٧٠} حطين: قرية بين أرسوف وقيسارية (معجم البلدان، جـ ٢/ص ٢٧٣).

^{٧١} ابن شداد: النوادر السلطانية، ص ٧٦/ وينقل عنه أبو شامة: الروضتين، جـ ٢/ ص ٨١/ سعداوي: التاريخ الحربي، ص ١٨١/ عبدالجبار محمود السامرائي: معركة حطين، مجلة المورد، المجلد السادس عشر، العدد الرابع، بغداد، ١٩٨٧م، ص ٢٠.

Grousset: Histoire des croisades, Vol. II, P. 793.

^{٧٢} رنيمان: تاريخ الحروب الصليبية، جـ ٢/ ص ٧٣٥.

ويضيف المؤلف مصدراً آخر كان يزود القيادة الأيوبية بالمعلومات الخاصة بنوايا وتحركات الصليبيين، وهم الخونة - على حد تعبيره - الذين تسللوا من المعسكر الصليبي متوجهين الى المعسكر الأيوبي حيث كان صلاح الدين، فأخبروه بأن القوات الصليبية قد خرجت من صفورية على امتداد الطريق الشمالي، عندئذ قاد صلاح الدين جيشه حتى أتى حطين. (تاريخ الحروب الصليبية، جـ ٢/ ص ٧٣٧).

^{٧٣} أبو شامة: الروضتين، جـ ٢/ ص ٧٦.

^{٧٤} العماد الأصفهاني: الفتح القسي، ص ٧٨/ ابن الأثير: الكامل، جـ ٩/ ص ١٨٧/ أبو شامة: الروضتين، جـ ٢/ ص ٧٨/ سعيد عبدالفتاح عاشور: الحركة الصليبية، جـ ٢/ ص ٧٧٦.

^{٧٥} ابن شداد: النوادر السلطانية، ص ٧٧/ أبو شامة: الروضتين، جـ ٢/ ص ٧٨/ ابن واصل: مفرج الكروب، جـ ٢/ ص ١٩٢.

^{٧٦} سعداوي: التاريخ الحربي المصري، ص ١٨٤ - ١٨٥.

من عودة القدس الى الحكم الاسلامي، ومن ثم فتح مدن الساحل الشامي واحدة تلو الأخرى، بمثابة صاعقة في سماء صافية، أحدث رد فعل عنيف لدى العالم المسيحي، فانطلقت الصيحات عالية بعودة الوجود الصليبي الى الشرق الاسلامي، باسترجاع بيت المقدس، فبالغ رجال الدين المسيحيين في استهزاءهم، واثارة النفوس، مما دفع الكثيرين، من بينهم عظماء ملوك الغرب آنذاك الى حرب الأيوبيين^{٧٤}.

وقد بلغ اهتمام ملوك أوروبا هذه المرة بغزوهم للبلاد الاسلامية درجة كبيرة، اذ تناسوا من أجلها خلافاتهم وخصوماتهم، ولاسيما ملكي فرنسا وانكلترا، فأنهما نسيا ما كان بينهما من تنافس من أجل الاعداد لحملة جديدة، بعد أن اتفقا على ضرورة المسير نحو الشام، واقتسام كل ما يحصل لديهما من الغنائم^{٧٥}، وعلى فرض ضريبة جديدة على كل من لم يشأ التطوع فيها، أو تعذر عليه ذلك من رعاياهما في الحرب ضد الأيوبيين، وقد أطلق على هذه الضريبة اسم العثور الصلاحية - Saladin Tax^{٧٦}.

كان الجيش الأيوبي يحاصر قلعة شقيف أرنون، عندما أتاه خبر خروج الصليبيين من صور بزعامة الملك جاي دي لوسينيان - Gay de Lusignan^{٧٧}،

^{٧٤} توماس أرنولد: الدعوة الى الاسلام، ترجمة: حسن ابراهيم حسن، القاهرة، ١٩٧٠م، ص ١١١ / ميخائيل زابوروف: الصليبيون في الشرق، ترجمة: الياس شاهين، موسكو، ١٩٨٦م، ص ١٩٣ / كارل بروكلمان: تأريخ الشعوب الاسلامية، ترجمة: نبيه فارس بعلبكي، بيروت، ١٩٧٧م، ص ٣٥٧ / الشيخ عبدالواحد: الأكراد وبلادهم، باكستان، ١٩٧٠م، ص ٧٨ / Grousset: Histoire des croisades, Vol. II, P. 747.

^{٧٥} قدرتي قلعي: صلاح الدين الأيوبي، مصر، ١٩٧٩م، ص ٣٦٢ /

Champdor: Saladin le plus Parcheros de Islam, Paris, 1956, P. 268.

Setton: A history of the crusades. London, 1962, Vol. II, P. 48.

^{٧٦} بولارد: بريطانيا والشرق الأوسط، ترجمة: حسن أحمد سلمان، بغداد، ١٩٥٦ - ١٩٥٧م، ص ٦ / عبدالعزيز سيد الأهل: أيام صلاح الدين، بيروت، ١٩٦١م، ص ٢١٩ / قاسم عبدة قاسم: ماهية الحروب الصليبية، مجلة عالم المعرفة، العدد (١٤٩)، الكويت، ١٩٩٠م، ص ١٤٥.

^{٧٧} ابن شداد: النوادر السلطانية، ص ١٠٣ / أبو شامة: الروضتين، ص ٢ / زكي النقاش: العلاقات الاجتماعية والثقافية،

تلك المعلومات، ليستنى له بعد ذلك وضع خططه الهجومية أو الدفاعية، وهذا ما يلحظ في هذه المعركة.

وقد تبين لنا من خلال ما سبق ذكره، ان المعلومات التي يجمعها القائد عن جيش الخصم تمثل العصب الرئيسي للمعركة، ومن هذا المنطلق قام صلاح الدين بدفع دوريات استطلاعية قبيل المعركة نحو العدو، لتعود اليه بمعلومات ثمينة لا غنى عنها عن تشكيلات الجيش المعادي ومواقعه، ليعمد على الفور الى دفع مفارز أخرى خفيفة الحركة، والتي قامت بدورها بمضايقه القوات المعادية أشد مضايقة، أثناء تقدمها من قواعدها في عكا الى صفورية ووادي المعلقة، وايقاع الخسائر بأفرادها، الى جانب فصل مؤخرة الجيش الصليبي عن القلب والمقدمة، وكان من جراء ذلك أن اضطر الملك جاي لوسينيان الذي كان يقود القلب الى التوقف جنوبي حطين في انتظار أن تلتحق به المؤخرة التي وجدت نفسها في موقف لا تحسد عليه، وذلك بفضل ما أبدته المفارز الاستطلاعية الأيوبية، أو ما يمكن أن تسمى في الاصطلاح العسكري الحديث "مفارز الاستطلاع العميق"، والتي تعد من أهم مهمات عناصر الاستخبارات الميدانية^{٧٧}.

وهكذا لم يكن ثمة نصر كامل لصلاح الدين، أو نتائج مثمرة، كما حدث في معركة حطين، ولم يكن ذلك النصر الكامل الا نتيجة الخطة الجيدة والقيادة القوية^{٧٨}.

٤- طلائع العسكر والحملة الصليبية الثالثة

ان أحداث الصراع الذي دار بين الأيوبيين والصليبيين في الحملة الصليبية الثالثة مدونة في كثير من المصادر الاسلامية والأجنبية، وليست مهمتنا هنا أن نكرر ما ذكره السابقون في هذا المضمار، ولكن لا بد من التعرف على الخطوط العامة التي تحكمت في هذا الصراع، ومنها الاستخبارات الاستطلاعية. لقد كان نبأ انتصار الأيوبيين في حطين، وما أعقبه

^{٧٧} عبدالجبار السامرائي: معركة حطين، ص ٢٩.

^{٧٨} Rosebault: Saladin, P. 182.

دريد عبدالقادر نوري: سياسة صلاح الدين الأيوبي، ص ٢٨٥.

عندها تأكدت القيادة الأيوبية من نوايا الصليبيين، وعزمهم في التوجه نحو عكا، فأمرت بمشدد قواهم والتوجه اليهم^{٨١}، وفي الوقت نفسه سمرت بعض عناصر استخباراتها الاستطلاعية الى طريق تبين^{٨٢}، لمراقبة الجيش الصليبي أثناء تقدمه، وايصال أخباره اليها باستمرار^{٨٣}. ويقول ابن شداد بهذا الشأن: "لم يبلغ السلطان حركة الفرنج... لم ير المسارعة، خوفاً من أن يكون قصدهم ترحيله عن الشقيف لا قصد المكان، فأقام مستكشفاً للحال... فوصل قاصد وأخبر أن الفرنج... رحلوا ونزلوا عين بصة، ووصل أولاهم الى الزيب... فسير جماعة على طريق تبين يستشرفون - يستطلعون - العدو، ويواصلون بأخباره"^{٨٤}.

وكيفما كان الأمر، فإن الصليبيين بقيادة الملك جاي لوسينيان وصلوا الى عكا، وسيطروا على المناطق المحيطة بها، فتركوا عليها من البحر الى البحر، ولم يبق للمسلمين اليها طريق^{٨٥}، ولكن بدلا من أن يقيموا معسكراهم تحت أسوار المدينة، تقدموا الى التلال القريبة منها، ونصبوا خيامهم، ثم حفرها خندقا حولها، وحولوا الماء اليه حتى أمتلأ، فأصبحت مواضعهم محاطا بخندق من جهة، وبأسوار المدينة من جهة أخرى، وصار اتصالهم مع خارج المعسكر عن طريق البحر فقط^{٨٦}. وهكذا حين هرع القسوات الأيوبية لأنقاذ عكا، وجدت أن القوات الصليبية قد سبقتها اليها، وأحتلت الأماكن المنيعه وتحصنت فيها، وباتت حائلا دون وصولها اليها، فما لبث ان أحاط الجيش الأيوبي بالصليبيين المحيطين بالمدينة خلف

الذي وقع أسيراً في قبضة الأيوبيين في معركة حطين، وقطع على نفسه عهداً بأن لا يقاتل المسلمين اذا أطلق سراحه، فأطلقه صلاح الدين، ولكنه ما كاد يصبح طليقاً حتى تنكر للوعد الذي قطعه على نفسه، وأخذ يجمع فلول الصليبيين محاولاً استعادة أملاكه^{٨٧}، وقد بلغ عدد من جمعهم حسب الروايات الأجنبية ما يزيد على عشرين ألف مقاتل^{٨٨}. ومهما يكن من أمر، فقد كانت أخبار تحركات القوات الصليبية ونواياها، تصل الى القيادة الأيوبية باستمرار، اذ علمت بأنهم يتقدمون نحو الشاطيء، تاركين وراءهم صور، ويريدون جهة عكا، وأن بعضهم نزل بالأسكندرونة^{٨٩}، الا أن صلاح الدين لم يتخذ الاجراءات السريعة لمنعهم من الوصول اليها، خوفاً من أن يكون قصدهم ترحيله عن شقيف أرنون، لا قصد عكا، فأقام مستطلعاً للحال^{٩٠}، وهذا يعني أن القيادة الأيوبية كانت بعد أن تصلها الأخبار عن العدو من قنواته الاستخبارية المختلفة^{٩١} تقوم بتحليلها والتأكد من صحتها، قبل اتخاذ أي اجراء بشأنها.

على أية حال، فقد تواترت الأخبار بأن العدو قد نزل عين بصة^{٩٢} ووصلت طلائعهم الى الزيب^{٩٣}،

ص ٦١.

^{٨٢} ابن شداد: النوادر السلطانية، ص ٩٨ / أبو شامة: الروضتين، ج ٢ / ص ١٤٠ / أسد غنيم: الدولة الأيوبية والصليبيون، لوزان، ١٩٨٥ م، ص ٥١ / سهيل: الحروب الصليبية، ترجمة: سامي هاشم، د، ١٩٨٢ م، ص ٣٧.

Archer: The crusades, London, 1894, P. 317.

^{٨٤} هارولد لامب: شعلة الاسلام، ترجمة: عبد الله يعقوب، بغداد، ١٩٦٧ م، ص ١٥٨ / فليب حتي: صانعو التاريخ العربي، ترجمة: أنيس فرجة، بيروت، ١٩٨١ م، ص ١٨٩ /

Lane Poole: Saladin, P. 245.

Lane Polle: A history of Egypt, P. 251.

^{٨٥} أسكندرونة: مدينة على ساحل (البحر المتوسط) بينها وبين أنطاكية خمسة وأربعون ميلاً (الحميري: الروض المعطار في خبر الأقطار، تحقيق: احسان عباس، بيروت، ١٩٨٤ م، ص ٥٦).

^{٨٦} ابن شداد: النوادر، ص ١٠٣ / أبو شامة: الروضتين، ج ٢، ص ١٤٢ / ابن واصل: مفرج الكروب، ج ٢ / ص ٢٨٩ / رنسيان: تاريخ الحروب الصليبية، ج ٣، ص ٥٢ - ٥٣ / لامب: شعلة الاسلام، ص ١٥٤.

^{٨٧} كانت أخبار تحركات الجيش الصليبي تصل الى القيادة الأيوبية من فرقها الاستخبارية الأخرى أيضاً، مثل فرقة البرك التي سوف نأتي الى ذكرها في الفصل الرابع.

^{٨٨} عين بصة: موضع بين الطور والزيب (الفتح القسي،

ص ٢٩٦، هامش رقم -٣).

^{٨٩} الزيب: قرية قرب عكا على ساحل (البحر المتوسط) وتعرف بشارستان عكا (معجم البلدان، ج ٣، ص ١٦٢).

^{٩٠} ابن شداد: النوادر، ص ١٠٤ / أبو شامة: الروضتين، ج ٢، ص ١٤٢ / ابن واصل: مفرج الكروب، ج ٢، ص ٢٨٩.

^{٩١} تبين: بلدة مطلقة على بانياس بين دمشق وصور (مع البلدان ج ٢ / ص ١٤).

^{٩٢} أبو شامة: الروضتين، ج ٢ / ص ١٤٢ / ابن واصل: مفرج الكروب، ج ٢ / ص ٢٩٠.

^{٩٣} ابن شداد: النوادر، ص ١٠٣ - ١٠٤.

^{٩٤} ابن شداد: النوادر، ص ١٠٥ / ابن كثير، البداية والنهاية، ج ١٢ / ص ٣٣٢ / ابن الوردي: تاريخ ابن السودي، د، ١٠١ ج / ص ١٠١.

^{٩٥} ابن شداد: النوادر، ص ١٠٥ / أبو شامة: الروضتين، ج ٢ / ص ١٤٢.

الخدق، وصار هناك حصار على حصار^{٩٦}.

منذ أن بدأ الحصار، وحتى انعقاد صلح الرملة^{٩٧} بين الأيوبيين والصليبيين حدث العديد من المعارك بين الطرفين، وكان للأستخبارات الأستطلاعية دور كبير فيها لصالح الجيش الأيوبي، إذ كانت العناية الأستخبارية لاتنقطع عن مراقبة القوات الصليبية طيلة هذه الفترة^{٩٨}، هذا فضلا عن أن صلاح الدين كان يشرف بنفسه في أغلب الأحيان على العمليات الأستطلاعية، بهدف الكشف أحوال العدو، ففي سنة ٥٨٥هـ / ١١٨٩م، خرج مع بعض أفراد طلابته الى مكان مرتفع بقصد أستطلاع أحوال المعسكر الصليبي، وتحديد مواقعه وحجم القوات الموجودة فيه^{٩٩}.

وعندما هجمت القوات الصليبية على مدينة عكا- في جمادى الأولى سنة ٥٨٧هـ / حزيران ١١٩١م، وتمكنت من الحاق خسائر كبيرة بسورها وأهلها، راسل قائد الحامية الأيوبية -الأمير المشطوب الهكاري-^{١٠٠} في داخل المدينة، قائده الأعلى- صلاح الدين-، طالبا منه مشاغلة العدو عن المدينة، فأجابه، وعزم على التقرب من القوات الصليبية الزاحفة باتجاه البلد، ولكن قبل أن يصدر أوامره للجيش بالتحرك أرسل عناصر أستخباراته

^{٩٦} أنثوني ويست: الحروب الصليبية، ترجمة: محمود شكرى ندم، بغداد، نورك، ١٩٦٧م، ص ١٠٩ / أحمد الشفيري: معاك العرب، بيروت، ١٩٥٧م، ص ١٩٢ / لاسب: شعلة الأسلام، ص ١٥٤

Setton : A history of the Crusades, vol . II
P. 59 .

^{٩٧} عقد هذا الصلح في شعبان ٥٨٨هـ / ١١٩٢م، وكان له أهمية خاصة لأنه وضع حدا للصراع القائم بين الجبهة الأسلامية والصليبية، لمدة أكثر من ثلاث سنوات (العهد الأصفهاني: الفتح القسي، ص ٦٠٥ / ابن شداد: النوادر، ص ٢٣٤ / المقرئزي: السلوك، ج ١/ق ١/ص ١١٠).

^{٩٨} ابن الأثير: الكامل، ج ٩ / ص ٢٠٥.

^{٩٩} العباد الأصفهاني: الفتح القسي، ص ٢٩٠.

^{١٠٠} كان من كبار أمراء الدولة الأيوبية، صاحب أسد الدين شيكو، في حملته الثلاث على مصر، ورافق صلاح الدين في حلة وترحاله، وله مواقف بطولية كثيرة في مقاتلة الصليبيين، توفي سنة ٥٨٨هـ / ١١٩٢م. (وليزيد من التفاصيل ينظر: عمن محمد حسين: المشطوب الهكاري، سيرة الجهاد، مجلة الجمع العلمي العراقي (المهية الكردية)، مج ٨، بغداد، ١٩٨١م / نقيب مجيد أمين: المشطوب الهكاري، رسالة ماجستير على الألة الكاتبة، كلية الآداب، جامعة صلاح الدين، أربيل، ١٩٩١م).

الأستطلاعية لكشف وضع العدو، وأوصاف خنادقه، للتعرف على مدى الاستحكامات الدفاعية وأمور وأوصاف خنادقه، للتعرف على مدى الاستحكامات الدفاعية وأمور الكمانن فيها، وبعد أن تمكن هؤلاء تنفيذ مهمتهم بنجاح، عادوا وأخبروا قائدهم بخلو الخنادق من الكمين، فعلى أثر ذلك تحرك الجيش باتجاه خنادق الصليبيين حتى وصلها وقتلهم فيها^{١٠١}. وهذا يعني أن الجيش الأيوبي لم يكن يتقدم من موقع لآخر الا بعد اذكاء الطليعة الأستخبارية في المناطق التي ينوي التوجه اليها، فإذا ما جاء الخبر من هؤلاء المستطلعين بسلامة المنطقة، وعدم وجود ما يهدده أو يعيق تقدمه، عندها يبدأ تحركه، وهذا هو جوهر استخبارات الأستطلاع (أو الأستكشاف).

لقد تغيرت موازين القوى تغيرا واضحا لصالح الصليبيين، وبلغت هجماتهم مستوى جديدا بوصول ملكي انكلترا وفرنسا، فكان لزاما على القيادة الأيوبية أن تعرف مخططاتهم، فخصص بعض عناصرها لمراقبة تحركاتهم^{١٠٢}.

سقطت عكا بأيدي الصليبيين بعد مقاومة حاميتها مقاومة باسلة مدة سنتين (٥٨٥هـ - ٥٨٧هـ / ١١٨٩ - ١١٩١م)، وبعدها توجهت القوات الصليبية باتجاه القدس لانتزاعها من الأيوبيين، وأثناء المسير كانت الطليعة الأيوبية تراقب العدو في تحركاته في كل خطوة، وترسل معلوماها الى صلاح الدين نفسه^{١٠٣}، الذي كان ينتظر بلهفة وصول تلك الأخبار اليه، ولاسيما عندما كان يعزم على خوض القتال مع الجيش المعادي، أو لاستدراجه الى الأماكن التي يختارها للإيقاع بهم، فهذا ابن شداد يقول: "لما كان صباح الاثني عشر ثاني شعبان - ٥٨٧هـ / ١١٩١م - رحل السلطان الثقل، وأقام هو يترصد أخبار العدو، فلم يصل الى أن علا النهار، فصار.. حتى أتى قرية يقال لها الصباغين، فجلس ساعة يتربح أخبار العدو، فلم يصله الخبر.. وخلف جرديك - أي الأمير عز الدين جرديك النوري - قريب العدو، وبعث خلقا عظيما باتوا قريب العدو،

^{١٠١} ابن شداد: النوادر، ص ١٨٥.

^{١٠٢}

Berbara: The Devils Crown, London, 1987, P. 97.

^{١٠٣}

Berbara: The Devils Crown, P. 97.

القدرة على منع القائد بالتخطيط من استثمار التسهيلات التي تقدمها، لذا تتم دراسة الأرض بكل تفاصيلها قبل الشروع بالمهمة وتنفيذها.

والحوادث التاريخية الأخرى الدالة على صحة ما ذكرناه كثيرة، منها ما حدث في السادس من شعبان سنة ٥٨٧هـ / ١١٩١م، عندما خرج صلاح الدين مشرفاً بنفسه على مجموعة من عناصر استخباراته لدراسة الأرض الكائنة في طريق الجيش الصليبي، ليقرر أيها أصلح للمصاف، وكذلك لاستطلاع أخبار العدو أيضاً^{١٠٩}

وكذلك الحال في العاشر من شعبان- نفس السنة- عندما كان صلاح الدين ينتظر تحرك القوات الصليبية نحو عسقلان^{١١٠}.

ويبدو أن هذه المهمات الاستطلاعية كانت تسند إلى القادة البارزين في الجيش الأيوبي، مثل الملك العادل^{١١١}، الذي كلف مع عشرة من الأمراء الآخرين أن يكونوا طلائع للجيش الذي يخرب عسقلان^{١١٢}. إذ أمرهم صلاح الدين أن يكونوا بالقرب من الصليبيين في نواحي يافا، لمعرفة أخبارهم وتحركاتهم، وأخبار القيادة الأيوبية بما على وجه السرعة^{١١٣}.

كما كلف الأمير علم الدين سليمان بن جندر^{١١٤} بمراقبة الجيش الصليبي، أثناء تقدمه نحو عسقلان أيضاً، فيقول العماد الأصفهاني: "فتقدم السلطان إلى

^{١٠٩} ابن شداد: النوادر، ص ١٧٨.

^{١١٠} ابن شداد: النوادر، ص ١٨١.

^{١١١} هو أبو بكر محمد بن أيوب الملقب بالملك العادل سيف الدين، حمله إلى مصر بصحبة عمه أسد الدين شيركوه، وأخيه صلاح الدين، وكان بنوب عن الأسيوطي في مصر، وشارك في أغلب معاركه في الشام، كان نبيلاً عادلاً، حازماً، حسن التدبير. ولد سنة ٥٤٠هـ / ١١٤٥م في دمشق، وتوفي بها سنة ٦١٥هـ / ١٢١٨م (ابن خلكان: وفاة الأعيان، ج ٥، ص ٧٤-٧٩/ أبو شامة: الذيل على الروضتين، ص ١١).

^{١١٢} عسقلان: مدينة بالشام من أعمال فلسطين على ساحل البحر، يقال لها عروس الشام لحسنها (الغزوي: أنوار البلاد وأخبار العباد، بيروت، ١٩٦٠م، ص ٢٢٢).

^{١١٣} أبو شامة: الروضتين، ج ٢، ص ١٩١-١٩٢/ ابن واصل: مفرج الكروب، ج ٢، ص ٣٦٩.

^{١١٤} كان من أكابر أمراء حلب، وهو شيخ الدولة وكبيرها، له رأي وبصيرة ومهارة كبيرة، شهد مع صلاح الدين حروبه كلها، توفي سنة ٥٨٧هـ / ١١٩١م (أبو شامة: الذيل على الروضتين، ص ١٤٥-١٤٦/ ابن تغري بردي: النجوم الزاهرة، ج ١، ص ١١٣).

قلم يصله الخبر...

ثم ركب ومار إلى موضع يسمى الملاحه^{١٠٤} يكون مزلًا للعدو، إذا رحل من حيفا^{١٠٥}، وكان قد سبق لتفقد المكان، وأنه هل يصلح للمصاف أم لا؟ وتفقد أراضي قيسارية^{١٠٦} بأسرها إلى الشعرا^{١٠٧}، وعاد إلى المنزل بعد دخول وقت العشاء، وقد أخذ منه التعب، وكنت في خدمته، وسألته عما بلغه من خبر العدو، فقال: وصل إلينا من أخبارنا أنه ما رحل العدو من حيفا إلى مصر يومنا هذا- يعني يوم الاثنين ثاني شعبان- وما نحن مرتقبون أخبارهم، ويكون العمل بمقتضاها^{١٠٨}.

وإذا أعينا النظر فيما ذكره ابن شداد، يتبين لنا مدى الحرص الشديد من لدن صلاح الدين على جمع المعلومات التي كانت تصل من الوحدات الاستخبارية عن كل تحركات العدو ساعة فساعة، ويبدو أنهم أدركوا أنه لا قيمة لوضع الخطط دون المعرفة المسبقة بأحوال العدو، إذ أن صحة ودقة المعلومات التي بين يدي القائد هي التي تحدد في الغالب مصير المعركة لصالح هذا الطرف أو ذاك، إذن فلا غرابة من أن يهتموا اهتماماً كبيراً بهذا الشأن، كما يبدو أيضاً من خلال حديث المؤرخ ابن شداد مدى حرص القيادة الأيوبية على معرفة طوبوغرافية الأرض التي سوف تدور عليها المعارك، وذلك لأن العمل العسكري يتأثر بالوضع العام الذي يدور فيه، وأشكال الأرض التي يجري عليها، لذا فإن الدراسة المنطقية تفرض تحليل الأرض والوضع العام، ومن ثم المهمة ذاتها، حيث على الأرض ترتسم المهمة، ولتفهم المهمة بشكل جيد يتوجب فهم ودراسة أرضها، وليس للأرض عادة قيمة ذاتية، ولكن وجود الخصم عليها هو العامل الذي يحدد قيمتها، ويعطيها

^{١٠٤} الملاحه: بقعة قريبة جداً من الركن الشمالي الغربي لبحيرة الحولة. (العماد الأصفهاني: الفتح القسي، ص ٢٩٧ هامش رقم-١).

^{١٠٥} حيفا: حصن على ساحل بحر الشام قرب يافا (معجم البلدان، ج ٢، ص ٣٣٢).

^{١٠٦} قيسارية: بلد على ساحل بحر الشام بعد من أعمال فلسطين (معجم البلدان، ج ٤، ص ٤٢١).

^{١٠٧} الشعرا: موضع فيه غابات كثيفة قرب مدينة بانياس (العماد الأصفهاني: البرق الشامي، ج ٣، ص ١٥٧، هامش رقم-٦).

^{١٠٨} ابن شداد: النوادر، ص ١٧٦/ وينظر أيضاً: العماد الأصفهاني: الفتح القسي، ص ٥٣٤.

ويغيرون على البلاد القريبة منها، فلو تحرك السلطان لعله يبلغ منهم غرضاً في غرقم^{١١٨}.
أما الأمير قايماز النجمي^{١١٩}، فقد كلف من قبل القيادة الأيوبية بمراقبة ومتابعة رتشارد قلب الأسد في تحركاته، وإيصال أخباره إلى القيادة الأيوبية، ولاسيما عندما عزم صلاح الدين على مهاجمة يافا، بعد أن علم بمغادرة رتشارد عنها، ومهما يكن من أمر، فقد كانت مهمة الأمير قايماز النجمي مراقبة تحركات القوات الصليبية، ومعرفة نواياها وهي تتجه نحو بيروت، وفي الوقت نفسه لتقوم هذه السرية الاستطلاعية بحماية طريق الغور^{١٢٠} من الصليبيين الذين كانوا في عكاز، ويبدو أن هذه السرية قد نفذت مهمتها بنجاح أيضاً، شأنها شأن السرايا الاستطلاعية الأيوبية الأخرى، ويظهر ذلك من خلال الرسالة التي بعث بها الأمير قايماز النجمي إلى صلاح الدين يخبره فيها: إن رتشارد حين سمع خبر مهاجمة يافا من قبل الجيش الأيوبي، أعرض عن قصد بيروت، وأنه في طريق العودة إلى يافا، الأمر الذي جعل صلاح الدين يطلب من أمرائه سرعة انجاز مهامهم في تسليم قلعة يافا قبل وصول النجدة إليها^{١٢١}.
تجدر الإشارة إلى أن هذه المهمات الاستطلاعية لم تتوقف حتى أثناء المفاوضات التي كانت جارية بين الأيوبيين والصليبيين، إذ كلفت القيادة الأيوبية أثناءها الأميرين جرديك النوري وجمال الدين فرج.

علم الدين سليمان بن جندر، وأمير من أهل الخيرة آخر بالمسير إلى تلك المناهج، ومشاهدة ما لها من المخارج، والمواج، وكشف المواضع التي يلقي فيها العدو، ويؤمل بمقاتلته فيها... فساراً ينفضان تلك المسالك، ويكشفان الأماكن التي تكون المعارك... وعادا وقد ظفرا بقاع وبقاع، وعينا على أماكن ومكامن ومواطني ومواطن، ووقع الاجتماع على الاجتماع وعلى اللقاء، والقراع من مذاهب تعينت ومساري تبينت، وسهول عرفت ومروج وصفت، وصمم العزم على أن الفرنج إذا ساروا سرنا على عراضهم، واستقمنا على جدد الجدد في اعتراضهم واعتراضهم^{١١٥}.

يتبين لنا من ذكر هذا النص، أن القيادة الأيوبية كانت قد أدركت أنه من الضروري تكوين فكرة عن العدو، وعن طوبوغرافية الأرض التي تدور عليها المعارك، إذ أن الهدف المفترض تحقيقه على الأرض يتجسد قبل كل شيء بالحصول على نتيجة ضد العدو، وأن العمل العسكري يستهدف أساساً العدو، لا الأرض التي يقف عليها، وتستند دراسة أحوال العدو على أربعة أسس رئيسية منها دراسة الأرض والأسس هي:

- ١- الفكرة التي يكونها مسبقاً عن عدوه.
 - ٢- المهمة التي يفترض أن تعد في ضوء الفكرة.
 - ٣- الأرض التي ستفد عليها المهمة.
 - ٤- المعلومات المتوافرة عن العدو في اللحظة التي يبدأ فيها التخطيط رغم احتمال تبدل ظروف العدو في الفترة الواقعة بين وضع الخطة وتنفيذها.
- واستناداً إلى هذه الأمور يكون القائد فكرة واضحة إلى حد ما عن العدو، ويسعى إلى استخلاصه بشأن امكانيات خصمه لمقاومة المهمة، ومنع تحقيقها أثناء مرحلة التنفيذ.

كما كلف الأمير عز الدين جرديك النوري بمهمة استطلاعية أخرى^{١١٦}، بالقرب من يافا^{١١٧}، وعندما توجه إلى المكان الذي حدد له، ونفذ مهمته بنجاح، أرسل كتاباً إلى القيادة الأيوبية يذكر فيه "أن الصليبيين تفسحوا، وصاروا يخرجون من يافا

^{١١٨} ابن شداد: النوادر، ص ١٨٨ / أبو شامة: الروضتين، ج ٢، ص ١٩٢ / ابن واصل: مفرج الكروب، ج ٢، ص ٣٧٠.
^{١١٩} كان من كبار أمراء الدولة الأيوبية، له مواقف كثر في محاربة الصليبيين، توفي سنة ٥٩٦هـ / ١٢٠١م (أبو شامة: الذيل على الروضتين، ص ١٧).
^{١٢٠} الغور: غور الأردن بين بيت المقدس ودمشق، وهو منخفض من أرض دمشق وأرض بيت المقدس، لذلك سمي بالغور (معجم البلدان، ج ٤، ص ٢١٧).

^{١٢١} ابن شداد: النوادر، ص ٢٢٥ / أبو شامة: الروضتين، ج ٢، ص ٢٠١ / ابن واصل: مفرج الكروب، ج ٢، ص ٣٩٥-٣٩٦ / تاريخ ابن الفرات، مج ٤، ج ٢، ص ٧٧ / Mayer: The Crusades, P. 148.

^{١١٥} الفتح النسي، ص ٥٢٩-٥٣٠.
^{١١٦} من المهمات الاستطلاعية الأخرى التي نفذها هذا الأمير بنجاح بنظر: الصفحة (١٤١) من الفصل نفسه.
^{١١٧} يافا: مدينة على ساحل بحر الشام من أعمال فلسطين (معجم البلدان، ج ٥، ص ٤٢٦).

لمحات من تاريخ (بلاد الحكارية)

من الفتح الإسلامي إلى العهد الآتابكي ١٨-٥٢١هـ/٦٣٩-١١٢٧م

القسم الأول

بقلم باحث

كانت لطبيعة المنطقة الجبلية أثر كبير في حياة ساكنيها من الكرد عموماً، وقد تمتعوا نتيجة لذلك بشيء من الاستقلال الذاتي ضمن سيادة الدولة الحاكمة في الموصل، كما صانتهم معارقلهم الجبلية من غزوات العالم الخارجي ومؤثراته في أغلب الأحيان، فكان ذلك من الأسباب التي جعلت لهم مزايا خاصة، فهم كشعب جبلي أقوياء وذوي بأس شديد^١. ونظراً لتعرض بلاد الحكارية لكثير من الهجمات الخارجية، إضافة إلى النزاعات الداخلية بين أمراء الحكارية أنفسهم، تعرضت حدودها لكثير من التغيرات من انكماش واتساع مستمرين، ولعل هذا يوضح لنا عدم تحديد المؤرخين والبلدانيين موقع هذه البلاد بشكل تفصيلي، فضلاً عن أنهم لم يضيفوا لنا شيئاً عما جاء به ياقوت الحموي، فقد وصفوها بأنها ولاية تشمل على معارقل وحصون وقرى لأكراد الحكارية في جهتها الشرقية من أعمال الموصل^٢. استناداً إلى ما تقدم ذكره، يمكن القول بأن بلاد الحكارية إلى القرن السادس الهجري/ الثاني عشر الميلادي كانت مجموعة من القلاع والحصون والقرى من أعمال الموصل^٣، من جهتها الشمالية

أولاً- الناحية الجغرافية:

١- الموقع وأهميته الاستراتيجية:

إن تقدير أهمية الموقع جغرافياً واستراتيجياً، لأي تجمع سكاني يتوقف على طبيعة البؤرة التي أقيم فيها، وعلى مركزه بالنسبة للمراكز السكانية المحيطة به. فهناك عاملان يحددان أهمية الموقع: الأول عامل ثابت وهو موقع البلاد بالنسبة لخطوط الطول والعرض، أو موقعها بالنسبة لتباين المناخ والتضاريس في الأقليم. أما الثاني فهو عامل متغير، أي موقع البلاد نفسه بالنسبة لمراكز النقل الحضارية والعسكرية، وأهميته الاستراتيجية بالنسبة للسياسة الدفاعية أو الهجومية لهذه المراكز نفسها، فالأرض تنظم مصير الشعوب بقسوة عمياء.

كانت منطقة الجزيرة^١ ومن ضمنها بلاد الحكارية، طيلة عهودها تتمتع بموقعها المتميز على خطوط المواصلات بين جهات عديدة من العالمين الإسلامي والبيزنطي. فالحكارية هي ((بلدة وناحية وقرى فوق الموصل من بلد جزيرة ابن عمر^٢، يسكنها أكراد يقال لهم الحكارية^٣. تتميز بأنها منطقة حصينة، بما يتخللها من جبال وتلال، وبحكم موقعها الحصين كانت ميداناً مستمراً لمعارك وحروب كثيرة.

^١ صديق الدملوجي: إمارة بهدينان الكردية أو إمارة العمادية، ص ١٤٤، عبدالرزاق الحسني: العراق قديماً وحديثاً، ص ٣٧.

The Encyclopaedia of Islam, Vol, II, P. 226.

^٢ السمعاني: الأنساب، ص ٥٩٠، ابن الجوزي: المنتظم في تاريخ الملوك والأمم، ٧٩/٩، ابن الأثير: اللباب في تهذيب الأنساب، ٣٩٠/٣، ابن خلكان: وفيات الأعيان وأنباء أبناء الزمان، ٣٤٥/٣، أبو الفدا: تقويم البلدان، ص ٢٧٥، ابن عبدالحق: مرصد الاطلاع على أسماء الأمكنة والبقاع، ٤٦٣/٣، سباهي زادة: أوضح المسالك إلى معرفة البلدان والممالك (مخطوط)، مكتبة الدراسات العليا، كلية الأدب، جامعة بغداد، رقم (٤٩٢)، ورقة (٢٤٤).

^٣ وفيات الأعيان، ٣٤٥/٣، تقويم البلدان، ص ٢٧٥، ابن حجر العسقلاني: لسان الميزان، ٣٠٦/٢، ابن الفرات: تاريخ ابن

^١ سميت بالجزيرة لأنها تقع بين دجلة والفرات، وتشمل ديار ربيعة وديار مضر، وديار بكر، وتنتهي حدودها جنوباً عند الأنبار وحديثة على نهر الفرات ونكريت على دجلة، وشمالاً إلى منابع النهرين دجلة والفرات (ابن عبد ربة: العقد الفريد، ٢٤٢/٧، الاصطخري: المسالك والممالك، ص ٧١-٧٢، ابن حوقل: صورة الأرض، ص ١٨١، البكري: معجم ما استعجم، ٣٨١/٢).

^٢ جزيرة ابن عمر: بلدة فوق الموصل، تقع في شرقي نهر دجلة، شمالي شرق الجزيرة الفراتية. (ياقوت الحموي: معجم البلدان، ١٣٨/٢، محمد جاسم حمادي: الجزيرة الفراتية والموصل، ص ٢٣٠-٢٣١).

^٣ ياقوت الحموي: معجم البلدان، ٤٠٨/٥.

ثانياً- التأريخ السياسي- العسكري:

هناك اتفاق عام بين المصادر التاريخية على أن الفتح العربي الاسلامي لأقليم الجزيرة، ومن ضمنها بلاد الهكارية حدث في عهد الخليفة عمر بن الخطاب (رض)، وعلى يد القائد عياض بن غنم^{١١}، لكن الاختلاف بين هذه المصادر يبدو واضحاً في ايراد التفاصيل عن كيفية الفتح، فيقول الواقدي: أن الخليفة عمر (رض) أمر أبا عبيدة بعد فتح الشام ومصر، أي في سنة ٥٢٠هـ / ٦٤٠م، أن يرسل عياض بن غنم لفتح أقليم الجزيرة، فتوجه الأخير إليها، وتمكن من فتحها صلحاً^{١٢}، ومن الصعب بطبيعة الحال قبول هذه الرواية، لأن المصادر تذكر أن أبا عبيدة توفي سنة ٥١٨هـ / ٦٣٩م^{١٣}. في حين يذكر اليعقوبي أن أبا عبيدة وجّه عياض بن غنم إلى الجزيرة، ففتحها صلحاً، وفرض على أهلها الخراج والجزية^{١٤}، أما البلاذري فيقول أن أبا عبيدة أرسل عياضاً إلى الجزيرة، فمات أبو عبيدة وعياض فيها، فولاه الخليفة عمر إياها، ثم تمكن من فتح بقية بلاد الجزيرة^{١٥}.

ويرى بعض المؤرخين أن بعض أجزاء الأقليم تم فتحها عنوة^{١٦}، ولاسيما المناطق الجبلية، ومن ضمنها بلاد الهكارية، حيث تعاون أمراؤها مع الجيوش الأجنبية التي كانت مرابطة في بعض أنحاء بلاد الجزيرة للوقوف بوجه قوات الفتح الاسلامي للمنطقة، إلا أن قوات الفتح استطاعت أن تشتت شملهم وتحقق نصراً مؤزراً عليهم^{١٧}. ومن استقراء ما سبق يمكن القول بأن ابتداء فتح الجزيرة كان في سنة ٥١٨هـ / ٦٣٩م، وعلى يد القائد عياض بن غنم، وبالتالي أصبحت بلاد الهكارية ادارياً

والشرقية^{١٨}، وهي عبارة عن سلاسل جبلية تمتد شمالي الموصل، وتحاذي بلاد الأناضول عند منابع نهر دجلة، أي على امتداد الحدود العراقية التركية إلى وان في تركيا الحالية- والحدود العراقية الإيرانية^{١٩}، وتمتاز بوعورة مسالكها، تكتنفها جبال شاهقة تفصلها عن بعضها وديان عميقة، ويقطع القسم المرتفع منها الزاب الأعلى^{٢٠}.

كان لموقع بلاد الهكارية أهمية كبيرة منذ القدم، من الناحيتين الاقتصادية والعسكرية، إذ كانت تحتل موقعاً تجارياً مهماً، فتمرّ منها القوافل التجارية من جنوب بلاد الأناضول إلى نينوى^{٢١}، إضافة إلى كونها كثيرة الخيرات، ولاسيما ببساتينها الوفيرة^{٢٢}، ومعادنها النادرة^{٢٣}، كما أن الجيوش الآتورية كانت تسلك طرق هذه البلاد في أغلب غزواتها الخارجية في المناطق الجبلية^{٢٤}. ونظراً لموقع بلاد الهكارية ضمن منطقة الجزيرة، ونتيجة للصراع المستمر بين الفرس الساسانيين والرومان، أصبحت مسرحاً للحروب التي كانت تدور بين القوتين، لذلك تناوب على حكمها الفرس الساسانيون حيناً^{٢٥}، والرومان حيناً آخر، وقبل الفتح الاسلامي لها كانت الهكارية خاضعة للسيطرة الرومانية^{٢٦}.

لقرن، مج ٤ ج ٢ ص ٩٨، أسطفان الدويهي: تاريخ المسلمين (مخطوط)، مكتبة الدراسات العليا، كلية الآداب، جامعة بغداد، رقم (١٣)، ورقة (٩٢).

^٢ المنتظم في تاريخ الملوك، ٧٩/٩، تقويم البلدان، ص ٢٧٥.
^٤ ميترسكي: الأكراد، ملاحظات وتطابعات، ترجمة معروف خزندار، ص ١٧.

The Encyclopaedia of Islam, Vol, II, P. 226.

^٩ الحصري: العراق قديماً وحديثاً، ص ٥٠-٥١، الديملوجي: إمارة بهدينان الكردية، ص ١٠، الصانغ: تاريخ الموصل، ١٣٥/١، خصباك: العراق الشمالي، ص ٩٩.

^{١٠} إمارة بهدينان الكردية، ص ١٠.

^{١١} تقويم البلدان، ص ٢٧٥، حمد الله المستوفي القزويني: نزاهة القلوب في المسالك والممالك، ص ١٢٤، شرفخان البليسي: شرفنامه في تاريخ الدول والأمارات الكردية، ترجمة: جميل بندي روزياني، ص ١١، محفوظ العباسي: إمارة بهدينان العباسية، ص ١١، سولاي عبد محمد: الأحوال الاجتماعية والاقتصادية في بلاد الجزيرة الفراتية، ص ٤٢.

^{١٢} يقول الحموي: معجم البلدان، ٤٠٣/٥.

^{١٣} الديملوجي: إمارة بهدينان الكردية، ص ١٠، مجموعة المؤرخين: العراق في التاريخ، ص ١٤٩.

^{١٤} للمريدي: تاريخ ماردين، (مخطوط مصور)، ورقة (٢٣٧)، محمد أمين زكي: خلاصة تاريخ الكرد وكرديستان، ترجمة: محمد علي عوني، ص ١١٧-١٢٠، فيصل السامر: الدولة الحمدانية في الموصل وحلب، ١٨٤/١، ميرزا محمد أمين منكردي: زريناي ناميدي، ص ٤١.

^{١٥} لوقدي: فتوح الشام، ٨٧/٢.

^{١١} العراقي: فتوح الشام، ٨٧/٢، اليعقوبي: تاريخ اليعقوبي، ١٢٨/٢، البلاذري، فتوح البلدان، ٢٠٧/١، الطبري: تاريخ

الرسول والملوك، ٢٥٠/٦، ابن شداد: الأعلام الخطيرة في نكر أمراء الشام والجزيرة (قسم الجزيرة) ج ٣ ق ١ ص ١٠.

^{١٧} فتوح الشام، ٨٧/٢.

^{١٨} الكامل، ٥٣٤/٢.

^{١٩} تاريخ اليعقوبي، ١٥٠/٢.

^{٢٠} فتوح البلدان، ٢٠٤/٢.

^{٢١} خليفة بن خياط: تاريخ خليفة بن خياط، ١١٠/١، المارديني: تاريخ ماردين، (مخطوط)، ورقة (٢٣٧).

^{٢٢} تاريخ ماردين، (مخطوط)، ورقة (٢٣٦-٢٣٧)، ميرزا محمد منكردي: زريناي ناميدي، ص ٤٧.

المنطقة ألق بال عضد الدولة البويهى^{٢٠}، فبادر الى تجهيز حملة عسكرية كبيرة، سيرها الى بلاد الهكارية^{٢١}.

ولما بلغ الهكاريون نبأ توجه الجيش البويهى اليهم، انسحبوا الى الجبال وتحصنوا في قلاعهم، بيد أن قائد الجيش البويهى تبعهم وحاصر قلاعهم، وناجزهم القتال حتى ضيق الخناق عليهم، فبدت مقاومة الهكاريين تضعف شيئاً فشيئاً، لشدة وطأة الحصار عليهم، وكثرة عدد الجند البويهى، ووفرة عدتهم وثباتهم على القتال، وفي الوقت نفسه كان الهكاريون يأملون نزول الثلج في بلادهم، حتى ترحل العساكر عنهم. ولكن لم سوء حظهم تأخر سقوط الثلج في تلك السنة- ٣٦٩هـ/ ٩٧٩م فاضطروا الى طلب الأمان من القائد البويهى، فأجابهم ووعدهم بأن لا يغدر بهم، فسلموا قلاعهم اليه، الا أنه ما فن استولى عليها حتى نكث بوعده وغدر بهم، وقتلهم عن بكرة أبيهم، ويقال أنه صلبهم على جرتي الطريق من معلثايا^{٢٢}، بجوار زاخو الى الموصل على طول خمسة فراسخ^{٢٣} - حوالي ثلاثين كيلومتراً.

ان عنف البويهيين وهمجيتهم في القتال والتخريب أديا الى عدم استقرار الأمور لهم في بلاد الهكارية، إذ لم تمض بضعة سنوات، حتى حشد الهكاريون قواتهم ونزلوا من قلاعهم متوجهين نحو الموصل، وفي طريقهم اليها استولوا على بعض أعمالها ثم وصلوها وحاصروها^{٢٤}.

ولما علم الأمير الكردي باذ بن دوستك^{٢٥} بهذا الهجوم نزل بقواته من حصن كيفا، وباعت الهكاريين

ضمن ولاية الجزيرة، وظلت على تلك التبعية الادارية طيلة العهدين الراشدي والأموي، واستمرت الحالة حتى قيام الدولة العباسية^{٢٦}، حيث لم يحدث فيها أي تغيير اداري يذكر.

حدث في بداية القرن الرابع الهجري/ العاشر الميلادي، أن تمكن الحمدانيون من تأسيس إمارة لهم في الموصل^{٢٧}، وبالتالي أصبحت بلاد الهكارية من أعمالها، والهكاريون من رعاياها، الا أنهم تمتعوا بشيء من الاستقلال الذاتي ضمن السيادة الحمدانية، نظراً لحصانة بلادهم^{٢٨}.

وقد اضطلعت هذه البلاد المليئة بالحصون والقلاع الحربية بدور كبير أيام الحمدانيين، وكانت موضع الصراع بين القوى المختلفة، التي كانت تستهدف السيطرة عليها^{٢٩}. ومن القلاع التي كانت لها شهرة ذائعة حينذاك، قلعة (أردمشت) التي اقترنت اقتراناً وطيداً بتاريخ الحمدانيين، ولاسيما بعد قيام أولاد ناصر الدولة باعتقال أبيهم فيها^{٣٠}.

ثار الهكاريون على الحمدانيين في أيامهم الأخيرة، وسببوا لهم الكثير من المتاعب بعد أن ازداد نفوذهم، واستبدوا في شمال وشرقي الموصل بقيادة الأمير الهكاري أبي عبدالله المري^{٣١}، حتى أنهم اندفعوا كالسيل الجارف على أعمال الموصل واستولوا على معظمها^{٣٢}، الا أن تزايد نفوذهم في

^{٢٠} الأعلاق الخطيرة (قسم الجزيرة)، ج ٣ ق ١ ص ١٠-٣٩، محمد أمين زكي: خلاصة تاريخ الكرد وكرديستان، ص ١٢٢-١٢٤.

^{٢١} الحمدانيون: حكوا الموصل وحلب في فترة ما بين (٢٩٣-٣٦٧هـ/ ٩٠٥-٩٧٧م)، وهم بطن من تغلب بن واصل العربية العدنانية (الهمداني: صفة جزيرة العرب، ص ١٣٢، حسن إبراهيم حسن: تاريخ الاسلام، ١١٣/٣-١٢٠، زلمباور: معجم الأنساب والأسرات للحاكمة، ص ٢٠١) ولمزيد من التفاصيل ينظر: فيصل السامر: الدولة الحمدانية في الموصل وحلب.

^{٢٢} أدرك الحمدانيون قوة الأكراد وخطرهم على إمارتهم، أن لم يكونوا على وفاق معهم فحالفوهم، وتزوج حمدان جد الأسرة الحمدانية امرأة كردية وحذا حذوه حفيده ناصر الدولة فتزوج من فاطمة بنت أحمد الكردية التي كانت لها تأثير كبير عليه وعلى سير سياسة الدولة، (الدولة الحمدانية، ١٨٦/١، خلاصة تاريخ الكرد وكرديستان، ص ١٣٣، هامش رقم (١).
^{٢٣} الدولة الحمدانية، ١٥٢/١.

^{٢٤} المرجع نفسه، ١٥٣/١.

^{٢٥} ابن خلدون: العبر وديوان المبتدأ والخبر، ٩٧٣/٤.
^{٢٦} سليمان الصانغ: تاريخ الموصل، ١٢٥/١.

^{٢٠} عضد الدولة البويهى: هو أبو شجاع فنا خسرو الملقب بعضد الدولة بن ركن الدولة ابن علي الحسن بن بويه لنديمي (بن خلكان: وفيات الأعيان، ٥٠/٤).

^{٢١} الكامل، ٧٠٩/٨، العبر، ٩٧٣/٤، العمري: منهل الأولياء، ص ٩٠، الصانغ: تاريخ الموصل، ١٢٥/١، محمد أمين زكي: خلاصة تاريخ الكرد وكرديستان، ص ١٣٢.

^{٢٢} معلثايا: بلدة تقع قرب جزيرة ابن عمر من نواحي الموصل (معجم البلدان، ١٥٨/٥).

^{٢٣} الكامل، ٧٠٩/٨، العبر، ٩٧٣/٤، الصانغ: تاريخ الموصل، ١٢٥/١.

^{٢٤} الفارقي: تاريخ الفارقي، ص ٥٥-٥٦، عماد الدين خليل: عماد الدين زكي، ص ١٠٧.

^{٢٥} باذ بن دوستك: هو مؤسس الإمارة لدوستكية كردية في كردستان الوسطى (٣٧٢هـ/ ٩٨٢م- ٤٧٨هـ/ ١٠٨٦م)، وهو من أكراد الحميدية، وكان واحداً من المجاهدين ومن حماة

التقى الجيشان عند باجلى^{١١} في منطقة خابور الحسينية^{١٢}، فدارت معركة شديدة بينهما، أسفرت عن انتصار الجيش الكردي، وهزيمة أبي سعد الحاجب ووقوع عدد كبير من أفراد جيشه في أسر الأمير باذ الذي سار بجيشه نحو الموصل فاستولى عليها سنة ٣٧٣هـ/٩٨٣م^{١٣}.

كانت إحدى نتائج هذه المعركة هي أن بلاد الهكارية غدت تابعة للدولة الدوستكية^{١٤}، بيد أن هذه التبعية لم تستمر طويلاً، بسبب اندلاع القتال من جديد بين الجيش البويهبي وقوات الأمير باذ الكردي وقد انتهى أخيراً بمقتل الأخير^{١٥}.

ولما قامت أمانة بني عقيل^{١٦} في الموصل وقويت شوكتها، أصبحت بلاد الهكارية تابعة إدارياً لها، واشترك الهكاريون مع العقيليين في جيوشهم أثناء حروبهم الكثيرة، حتى أن الأمير مقلد الذي تولى الأمانة سنة ٣٨٦هـ/٩٩٦م، كان قد كون جيشاً من الكرد والديلم وغيرهم^{١٧}، إلا أن هذا الولاء اتخذ طابعاً متذبذباً، فعلى الرغم من انضمام الكرد ومن ضمنهم الهكاريون إلى الجيوش العقيلية، إلا أنهم كثيراً ما تسببوا إثارة الاضطرابات وقاموا بغزوات على المناطق المجاورة لبلادهم، لم تنتج حتى الموصل من غزوهم أيام العقيليين^{١٨}.

كانت بلاد الهكارية مطمح أنظار الغزاة في كل العصور بسبب حصانتها وكثرة خيراتها، ففي سنة

ليلاً على أبواب الموصل، فقتل أكثرهم، واستولى على ما اغنموا من الأموال، وبالتالي أنقذ الموصل من السقوط بيد الهكاريين، الأمر الذي زاد من حب واحترام الموصل لهذا الأمير الكردي^{٢٦}.

ومن الجدير بالذكر أن باذاً هذا لما أراد ضم الموصل إلى ممتلكاته وتخليصها من السيطرة البويهبية، توجه إليها من نصيبين ماراً بالطريق الواقع شرقي دجلة - أي جزيرة ابن عمر وبلاد الهكارية، مفضلاً إياه على الطريق السهلي العام الذي يمر بسنجار^{٢٧} ثم الموصل لعدة أسباب منها: تطهير القلاع الكردية الواقعة شمالي الموصل، وهي قلاع وحصون كانت معظمها تابعة للهكاريين إضافة إلى الاستفادة من كثرة خيرات هذه البلاد التي تؤمن منها أرزاق ومؤون قواته^{٢٨}. وفي الوقت نفسه جهز صمصام الدولة^{٢٩} البويهبي قوة عسكرية كبيرة عندما علم نبأ تحرك الأمير الكردي باتجاه الموصل، وأسند قيادتها إلى أبي قاسم سعد الحاجب الذي غادر بغداد متوجهاً إلى الموصل لمنع الأمير باذ من أن يستولي عليها، ومر في طريقه بأربيل، ثم المناطق الجبلية التابعة للهكاريين بغية الحصول على مساعدة بعض من أمرائها^{٣٠}، في قتاله المرتقب ضد الدوستكيين.

الثغور الإسلامية على حدود الروم. ولد سنة ٣٢٤هـ/٩٣٥م في ديار بكر، وقتل سنة ٣٨٠هـ/٩٩٠م عند أسوار الموصل (الروزراوري: نيل تجارب الأمم، ٨٤/٣، رزق الله مقتر يوسفي: تاريخ دول الإسلام، ٣/٣٠) ولمزيد من التفاصيل ينظر: عبدالرقيب يوسف: الدولة الدوستكية في كردستان الوسطى، ص ٣٠-١٢١، محمود ياسين التركيني: الأمانة المروانية في ديار بكر والجزيرة، رسالة ماجستير على الآلة الكاتبة، كلية الآداب، جامعة بغداد، ١٩٧٠م، ص ٦٠-٧٢.

^{٣١} الفارقي: تاريخ الفارقي، ص ٥٥-٥٦، عماد الدين خليل: عماد الدين زنكي، ص ١٠٧.

^{٣٢} سنجان: من مدن الجزيرة، تقع غرب الموصل على مسيرة ثلاثة أيام منها (معجم البلدان، ٢/٢٦٢)، وسنجان في الوقت الحاضر قسبة لمركز قضاء يتبع محافظة نينوى إدارياً ويبعد عنها حوالي مئة وثلاثة وثلاثين كيلومتراً إلى الشمال الغربي من الحدود السورية (عبدالرزاق الحسني: موجز تاريخ بلدان لعرقية، ص ١٦٧) جامعة صلاح الدين، ١٩٨٩م، ص ١٤-١٦.

^{٣٣} عبدالرقيب يوسف: الدولة الدوستكية، ص ٩٠-٩١.

^{٣٤} صمصام الدولة: هو أبو كاليجار مرزبان بن عضد الدولة (الفارقي: تاريخ الفارقي، ص ٥٠).

^{٣٥} الدولة الدوستكية، ص ٩١، حسين حزني موكرياتي: ديريكي بينش كورت، ص ٢٠.

^{١١} باجلى: تقع على الضفة اليسرى لنهر خابور شرقي زاخو، خلف السلسلة الجبلية التي عليها قلعة أرمدمش (الدولة الدوستكية، ص ٩٢).

^{١٢} خابور الحسينية: من أعمال الموصل، يقع في شرقي دجلة (معجم البلدان، ٢/٣٥).

^{١٣} الروزراوري: نيل تجارب الأمم، ص ٨٥، الكامل، ٩/٣٥٩، ابن العبري: تاريخ مختصر الدول، ص ١٧٢، ابن خلدون: العبر، ٣/٢٩٤، محمد أمين زكي: الدول والامارات الكردية، ص ٩٧.

^{١٤} الدولة الدوستكية، ص ٩٣.

^{١٥} نيل تجارب الأمم، ص ٨٥، تاريخ الفارقي، ص ٥٨، الكامل، ٩/٧٠، الشرفنامه في تاريخ الدول والامارات الكردية، ص ٣٠-٣١، هامش رقم (١)، الدولة الدوستكية، ص ١١٦.

^{١٦} بنو عقيل: من القبائل العربية التي نزحت من بحرين إلى العراق، وتغلّبوا على الجزيرة والموصل بعد أن ضعف شأن الحمدانيين فيها (ابن حزم الأنطلسي: جمهرة نساب العرب، ص ٢٩٠-٢٩٢، التلقشندي: قلاند الجمان، ص ٥٩، عمر رضا كحالة: معجم قبائل العرب القديمة والحديثة، ١/٨٠١).

^{١٧} الكامل، ٩/١٣٤.

^{١٨} خاشع المعاضيدي: دولة بني عقيل، ص ١٣٥.

واستردوا ما سبى ونهب، فاضطر من بقي منهم الى التراجع عبر الجبال معزقين متفرقين^{١٠}.
تعد سنة ١٠٨٩هـ / ١٠٩٥م نهاية لحكم الأمراء العرب من بني عقيل في الموصل وأقليم الجزيرة، وبذلك أصبحت هذه البلاد تحكم مباشرة من قبل السلاجقة^{١١}.

لقد أثر قيام الدولة السلجوقية على تاريخ الكرد السياسي الى حد كبير^{١٢}، وتغيرت الخارطة السياسية في العالم الاسلامي بظهورهم على مسرح الأحداث بقيادة طغرل بك^{١٣} الذي تمكن من بسط نفوذه على ايران وبعض البلاد المجاورة لها، ثم دخل بغداد سنة ١٠٥٥هـ / ١٠٥٥م دخول الظافرين، منهيًا بذلك حقبة الحكم البويهية^{١٤}.

حرص السلاطين السلاجقة على الاستئثار بالحكم في بغداد منذ دخولهم اليها، كما عملوا على اعادة وحدة الإمارات الاسلامية في الاقاليم التي كانت تحت سيطرتهم المباشرة، بينما استمر الأمراء الكرد ومن بينهم أمراء الهكارية في سياستهم القانمة على الاستئثار بالحكم في بلادهم، وكان لذلك أثر بالغ الأهمية في تحديد نوع العلاقة بين السلاجقة الأتراك والكرد حيث اتسمت بطابع العنف في معظم ادوارها. تعد موقعة ملاذكرد^{١٥} التي انتصرت فيها القوات السلجوقية بقيادة ألب أرسلان^{١٦} على قوات

١٠٤٠هـ / ١٠٤٠م قتل وهوذان بن ماملان صاحب أنربيجان خلقاً كثيراً من الغز الأتراك^{١٧} في مدينة تبريز^{١٨} مما أجبرهم على مغادرة المدينة^{١٩}، فاجتمع الناجون منهم بأرمية^{٢٠}، وساروا متجهين الى بلاد الهكارية. وما أن وصلوها حتى أطلقوا أيديهم في القتل والنهب والسبي، الأمر الذي جعل الهكاريين يتصدون لهم ويدخلون معهم في قتال عنيف دفاعاً عن أرضهم وكرامتهم، الا أن الحظ لم يحالفهم، فاتهمزوا وتفرقوا في الجبال، واستولى الغز على بيوتهم وأموالهم وذراريهم^{٢١}، الا أنهم لم يكتفوا بما أحرزوه من النصر، وما حصلوا عليه من جراء سلبهم ونهبهم لهذه البلاد، بل استأنفوا مطاردتهم للهكاريين الذين تحصنوا في الجبال والمضايق، الأمر الذي حثهم على أن يلمسوا شملهم ويجمعوا قلوبهم، فتمكنوا من اعادة الكرة، حيث شنوا هجوماً مضاداً على قوات الغز، إذ أحاطوا بهم من كل جانب، وأعملوا فيهم السيف حتى ظفروا بهم، ومزقوا شملهم وقتلوا منهم عدداً كبيراً بلغ زهاء ألف وخمسة رجل- وأسروا عدداً آخر بينهم سبعة من أمرانهم ومئة شخص من وجوههم، وغنموا سلاحهم

^{١١} كان الغز من بين القبائل التركية التي كانت تسكن مفازة بخارى، ثم نزحوا من بلادهم في أرمينيا متفرقين الى جهات مختلفة، فمنهم من هاجم خراسان، ومنهم من سكن أصبهان، ووصلت طائفة منهم الى ديار بكر والموصل (الكامل، ٢٨٤/٩ - ٣٩١، العبير، ٥٥٥/٤ - ٥٥٩، حسين أمين: تاريخ العراق في العصر السلجوقي، ص ٤٠، أحمد كمال الدين: السلاجقة في التاريخ والحضارة، ص ١٣٥ - ١٤٦) ويطلق ابن الأثير على الغز الذين ساروا الى الري واستقروا في العراق (بلاد الجبال) الغز العراقية (الكامل، ٣٩١/٩).

^{١٢} تبريز: مدينة عامرة تعد من أشهر مدن أنربيجان (ناصر خسرو: رحلة ناصر خسرو، ص ٥، معجم البلدان، ١٣/٢).
^{١٣} الكامل، ١٤٤/١١ - ١٤٥، العبير، ٥٠٥/٤، الصانغ: تاريخ الموصل، ١٣٨/١، عبدالرقيب يوسف: الدولة الدوستكية، ص ٢١٤، محمد أمين زكي: خلاصة تاريخ الكرد وكردستان، ص ١٣٨.

^{١٤} أرمية: من المدن المهمة في أنربيجان، تقع في القسم الغربي منها، وفي الجنوب الغربي من بحيرة أرمية، ويطلق السكان الكرد عليها تسمية (ررمين). (المقدس: أحسن التقاسيم، ص ٣٧٧، حسام الدين النقشبندى: أنربيجان، رسالة دكتوراه على الآلة للكتابة، كلية الأدب، جامعة بغداد، ١٩٨٤م، ص ٧٨).

^{١٥} الكامل، ٢٨٥/٢، العبير، ٥٠٥/٤، تاريخ الموصل، ١٣٨/١، الدولة الدوستكية، ص ٢١٤، خلاصة تاريخ الكرد وكردستان، ص ١٣٧.

^{١٠} الكامل، ٣٨٥/٢، العبير، ٥٠٥/٤، الصانغ: تاريخ الموصل، ١٣٨/١، عبدالرقيب يوسف: الدولة الدوستكية، ص ٢١٤، محمد أمين زكي: خلاصة تاريخ الكرد وكردستان، ص ١٣٧.

^{١١} السلاجقة: فرع من قبائل الغز، تسابوا حوالي سنة ٩٥٦هـ / ٩٥٦م، من سهول تركستان، وسكنوا أول الأمر في بلاد ما وراء النهر (الحسيني: العراضة في الحكاية السلجوقية، ص ٢١، بارتولد: تاريخ الترك في آسيا الوسطى، ترجمة: أحمد سعيد سليمان، ص ١٠٨) وقد سمي هذا الفرع بالسلاجقة نسبة الى جدهم الأعلى سلجوق بن دقاق (الحسيني: أخبار الدولة السلجوقية، ص ٢، الراوندي: راحة الصدور، ص ١٤٧، حسين أمين: تاريخ العراق في العصر السلجوقي، ص ٤٥).

^{١٢} عماد الدين خليل: عماد الدين زكي، ص ١٠٢.
^{١٣} طغرل بك: هو أبو طالب محمد بن ميكائيل بن سلجوق بن دقاق، واسمه مركب من لفظين، الأول طغرل وهو اسم لطائر معروف عند الترك، وبه سمي الرجل، وبك معناه الأمير (بن خلكان: وفيات الأعيان، ٦٣/٥، أحمد كمال الدين: السلاجقة في التاريخ والحضارة، ص ٢٤).

^{١٤} الحسيني: أخبار الدولة السلجوقية، ص ١٧، الأصفهاني: تاريخ دولة آل سلجوق، ص ١٢، عبدالمنعم حسين: سلاجقة إيران والعراق، ص ٣٩، أحمد كمال الدين، السلاجقة، ص ٢٨.
^{١٥} لمزيد من التفاصيل عن هذه المعركة ينظر: الحسيني: أخبار الدولة السلجوقية، ص ٤٦ - ٥٣، الأصفهاني: تاريخ دولة آل

١٠٨م، فترك الموصل قاصدا الشام، فاقطع السلطان الموصل للأمير مودود بن التونتكين حتى سنة ٥٠٧هـ/١١١٣م^{٦٨}، حيث اغتيل على يد الباطنية^{٦٩} في دمشق^{٧٠}، فخلفه في حكم الموصل وأعمالها الأمير جيوش بك وأسنقر البرسقي^{٧١}، ويحدثنا ابن الأثير عن النشاط العسكري للهكاريين في حقبة حكم جيوش بك، وعن الدور الذي قام به هذا الأمير السلجوقي في التصدي لهم ومحاربتهم فيقول: ((أنهم انتشروا، وازدادت قلاعهم وكثر فسادهم وافتقد الأمن واضطرب عبور الطرق المواصلات وغدا الناس معهم في الضيق^{٧٢} فتولى جيوش بك أمر مطاردتهم بنفسه وحاصر قلاعهم، واستطاع أن يستولي على معظمها، فتشتت الهكاريون بين الجبال والشعاب والمضايق، فعاد الأمن والاستقرار الى المنطقة، وبقي أكراد المنطقة لا يقدمون على حمل السلاح لهيبته وخوفاً من بطشه^{٧٣}، ثم أمر السلطان محمد السلجوقي بعزل جيوش بك وقتله^{٧٤} سنة ٥١٤هـ/١١٢٠م، فتسلم الموصل أقسنقر البرسقي، وظل يحكمها الى أن اغتيل في الموصل سنة ٥٢٠هـ/١١٢٦م^{٧٥}، فتولى ابنه عز الدين مسعود حكم هذه البلاد حتى وفاته سنة ٥٢١هـ/١١٢٧م^{٧٦}، فانقل الحكم من بعده الى عماد الدين زنكي^{٧٧}.

ارمانوس الرابع- امبراطور الروم- نقطة تحول هامة في التاريخ الاسلامي^{٦١} بصورة عامة، وكانت ذات اهمية خاصة بالنسبة للکرد، لأنها مهدت الطريق أمام السلاجقة لفرض سيطرتهم التامة على منطقة أرمينيا، وأتاحت لهم في السنين التي تلتها اجتياح المناطق الكردية في الجبال، والقضاء على جميع الإمارات المنتشرة هناك، والتي سرعان ما غدت تحت سيطرة ورعاية الحكم السلجوقي^{٦٢}.

تعاقب على حكم الموصل وأعمالها، ومن ضمنها الهكارية عدد من أمراء السلاجقة دام حكمهم حتى سنة ٥٢١هـ/١٢٧م، فكان قوام الدولة أبو سعيد كاربوقا^{٦٣}، أول أمراء السلاجقة الذين تولوا حكم الموصل، وذلك بعد استيلائه عليها سنة ٤٨٩هـ/١٠٩٥م^{٦٤}، ثم حكم من بعده شمس الدولة جكرمش^{٦٥} خلال الحقبة الواقعة بين ٤٩٤هـ/١١٠٠م - ٥٠٠هـ/١١٠٦م، ودخل في طاعته العرب والکرد^{٦٦}. ولما توفي السلطان السلجوقي بركباروق أعقبه في حكم السلاجقة السلطان محمد الذي استبدل حاكم الموصل جكرمش بجاولي سقاو، فدخلها بعد أن قتل جكرمش^{٦٧}. إلا أنه ما لبث أن خرج عن طاعة السلطان السلجوقي سنة ٥٠٢هـ/

سلجوق، ص ٤٠-٤٤، الحسيني: العراضة في الحكاية السلجوقية، ص ٤٦-٤٨، حسين أمين: تاريخ العراق في العصر السلجوقي، ص ٥٠-٥١.

^{٦١} الب أرسلان: أسم تركي معناه الأسد الشجاع (وفيات الأعيان، ٧١/٥).

^{٦٢} عبدالمعزم حسين: سلاجقة ايران والعراق، ص ٥٧، أحمد كمال الدين: السلاجقة، ص ٣٥.

^{٦٣} عماد الدين خليل: عماد الدين زنكي، ص ١٠٢-١٠٣، محمد أمين زكي: خلاصة تاريخ الكرد وكرستان، ص ١٣٩.

The Encyclopaedia of Islam, Vol, II, P. 1139.

^{٦٤} أبو سعيد كاربوقا: هو من أمراء السلاجقة، شارك مع قسيم الدولة أقسنقر الحاجب في الحرب ضد تاج الدولة تتش سنة ٤٨٧هـ/١٠٩٥م، فانتصر الأخير عليه، كما قتل أقسنقر في المعركة، بينما وقع كاربوقا في الأسر، فسجنه تتش الى أن قتل سنة ٤٨٩هـ/١٠٩٧م، فأطلق سراحه رضوان ابن تتش (الباهر، ص ١٥، ابن كثير: البداية والنهاية، ١٥٢/١٢).

^{٦٥} الباهر، ص ١٦، البداية والنهاية، ١٥٢/١٢.

^{٦٦} جكرمش: هو لقب يتكون من لفظين في اللغة الكردية (جكر) معناه الكبد و(مش) معناه مصاص أي مصاص الكبد (البديلي: الشرفنامه، ص ٣٣، أحمد عبدالعزيز: الهذليون، ص ٥٤، هامش رقم (٤)).

^{٦٧} الكامل، ٣٤٣/١٠، أبو الفدا: المختصر في اخبار البشر، ١٣٢/٢، العبر، ٣٧/٥.

^{٦٨} الباهر، ص ١٦، البداية والنهاية، ١٦٧/١٢.

^{٦٨} الباهر، ص ١٦-١٧.

^{٦٩} الباطنية: فرقة من الشيعة الاسماعيلية المتطرفة لسببها الحسن بن صباح، والكلمة مشتقة من الباطن لأنهم ينسبون لكل طاهر باطناً، وكانوا ينادون بأمامة اسماعيل بن جعفر الصادق، فعرفوا بالاسماعيلية، كما يطلق عليهم أسم الحشيشية لاستعانتهم بالحشيش لترويج مذهبهم، وفي حوادث الاغتيال السياسي (جرجي زيدان: صلاح الدين الأيوبي، ص ١١٨-١٢٢، قليب حتى: تاريخ سورية وفلسطين، ٢٤٥/٢-٢٤٦، فضيلة عبدالأمير الشامي: الحركة الباطنية في شمال فارس وأثرها السياسي والمذهبي، مقال منشور في مجلة (المؤرخ العربي) العدد التاسع، السنة ١٩٧٨م، ص ١٩٧-٢١٤).

^{٧٠} الكامل، ٤٩٧/١٠، المختصر، ٢٢٦/٢، الذهبسي: دول الاسلام، ٣٥/٢.

^{٧١} الكامل، ٥٠١/١٠، مفرج الكروب، ٢٩/١.

^{٧٢} الكامل، ٦٠٤/١٠.

^{٧٣} الكامل، ٦٠٤/١٠، الصانغ: تاريخ الموصل، ١٦١/١.

^{٧٤} م.ن.

^{٧٥} الباهر، ص ٣١، مفرج الكروب، ٣١/١.

^{٧٦} الباهر، ص ٣٤.

^{٧٧} الباهر، ص ٣٤-٣٥، ابن العبري: تاريخ مختصر الدول، ص ٢٠٢-٢٠٣.

اميتانيون...نقوشها الفنية

نسرين خواكرم

على بناء العربات التي تتحمل سرعة الحصان، فضلا على توفر الحصان في منطقتهم^(٨).

واخيراً تقلص نفوذ الميتانيين للأسباب التي سنأتي الي ذكرها بعد قليل واتحصروا في شمال وادي الرافدين، وقد اتخذوا موضعاً لعاصمتهم وردت اسمها في المصادر المسمارية باسم واشوكاني (Washukanni) ولايعلم موضعها بالضبط، ولكن يرجح ان يكون الموضع المعروف الان باسم (تل الفخار) على الخابور والى الشرق من تل حلف وهران^(٩) انظر خريطة رقم (١).

خريطة رقم (١)

كانت المملكة الميتانية في صراع ونزاع مستمرين لفترات مختلفة حيث كانت عرضة للتهديد المصري حيث تؤكد الدلائل المتوفرة على ان الملك (ساوشتتر) الاول Saushtatar تمكن من ان يعيد للدولة الميتانية مكانتها بعد ان هدها الفرعون المصري طحو طمس الثالث^(١٠)، الذي حاول السيطرة على سوريا حيث تغفل بجيشه الى

اصل الميتانيين

الميتانيون: هم من الاقوام الهندو الاوربية ويستدل ذلك من اسماء الملوك الذين حكموا بلادها وكذلك من اسماء الالهة التي عبدت في هذه المملكة و التي وردت ذكرها في المعاهدات التي ابرمها مع الدول المجاورة، مثل الاله مئرا، وفارونا، واندرا^(١).

دخل الميتانيون كوردستان مع الاقوام الهندو الاوربية في منتصف الالف الثاني قبل الميلادو سكنوا فيها وامتزجوا بالخوريين*. ولم يعثر ضمن النصوص الكتابية عن اي ذكر للميتانيين خلال الفترات التي سبقت القرن الخامس عشر ق.م^(٢) عدا ذكر للخوريين الذين نفذوهم قد تقلص بعد ٥٠٠ ق.م وقامت في الاقليم الذي تمركزوا فيه دولة ميتاني القوية^(٣).

المملكة الميتانية

كان للدولة الميتانية تأثيرها في الاحداث التاريخية والحضارية لمنطقة الشرق الادنى من خلال تأسيس دولتهم في حدود منتصف الالف الثاني ق.م حيث شملت دولتهم المناطق الوسطى والشمالية لزاكروس وامتدت غرباً الى الفرات^(٤).

وكان جزء من شمال سوريا يدخل ضمن هذه المملكة^(٥)، وذلك عندما تمكنوا في عام ١٤٧٠ ق.م من السيطرة على حلب وقد وصلوا الى فلسطين أيضاً^(٦).

واستقرت جماعات منهم في هضبة الاناضول وسيطرت على المنطقة^(٧).

ويبدو ان ممارسة الميتانيون لتربية الخيول وصناعة العربات الحربية قد ساعدتهم على الانتشار السريع، وهذا لايعنى انهم كانوا اكثر امكانية واوسع تفهماً من الملوك الخوريين وغيرهم في هذا المضمار، بل الذي ساعدهم في ذلك هو ان مجيئهم للحكم قد صادف انتشار الحديد، والذي بدوره ساعد

الفترات^(١٦)، وذلك قبل ان يتولى الملك ساوشستتر الحكم. وقام هذا الملك بعقد تحالف مع مصر نال من خلاله مساعدتهم في احتلال مدينة اشور، وبهذا الاحتلال يكون هذا الملك قد ضم جميع المناطق التي كانت تابعة للخوريين التي سيادته واتخذ من واشوگانی التي اشرفنا اليها في السابق مركزا للحكم، وهذا لا يرضى ان الدولة الميتانية قد امنت من مصر حيث كانت هناك عدة نزاعات وجهود دبلوماسية لحل المنازعات وان اعظم صراع تلك التي كانت بين الملك الميتاني (براترنا-Parrattarna الثاني) والمصريين من اجل السيطرة على سوريا واصطدم الميتانيون بالحثيين عدة مرات ولفترات مختلفة حيث كان الحثيون يشكلون خطرا على الدولة الميتانية، الا انه في نهاية حكم (امينوفس الثاني) حصل تقارب بين المصريين و الميتانيين لمواجهة الحثيين وذلك من خلال عقد معاهدة سلام دائم بين الدولتين حيث ارسل الملك الميتاني (ارتاتاما Artatama الاول) احد لطاقاد (ساوشستتر) ابنته كزوجة للفرعون المصري^(١٧) والجنير بالذكر ان الفرعون المصري طحوظس الرابع قد جهز حملة ضد نهارين أي الدولة الميتانية كما كان يسميها المصريون^(١٨) الا انه تزوج في الأخير من اميرة ميتانية ويظهر ان السوريين قد خافوا من التقارب المصري-الميتاني بحيث ان (حنب) اعنت زمن (حاتو شيلش الثاني) تنييدها للميتانيين تلتها (كزواتنا) زمن الملك (تود جيلش الثالث) (١٤٢٠-١٣٨٠) ق.م، وان فشل الحثيين في حفظ النظام في سوريا ادى الى عدم استقرار الامور فيها^(١٩). وقد اصبحت دولة ميتاني في القرن الرابع عشر محاطة بدول وامبراطوريات عظيمة كما يدل على ذلك رسائل العمارنة* الشهيرة^(٢٠). حيث كانت تلك الرسائل متبادلة بين فراعنة مصر والكاشيين والميتانيين والحثيين^(٢١). وقد عثنا من خلال فحوى تلك الرسائل بان لغة المراسلات الدبلوماسية اذالك كانت اللغة البابلية، والخط المستخدم هو الخط المسماري^(٢٢) ومن تلك المراسلات تلك التي كانت موجودة بين الملك الميتاني توشراتا Tushrata والفرعون المصري امينوفس الثالث حيث تزوج هذا الاخير من بنت الملك الميتاني وتوفي الفرعون بعد زواجه من الأميرة بسنوات قليلة وجاء الي الحكم في مصر امينوفس الرابع (اخنتاتون) الذي شغل نفسه بالفكرة

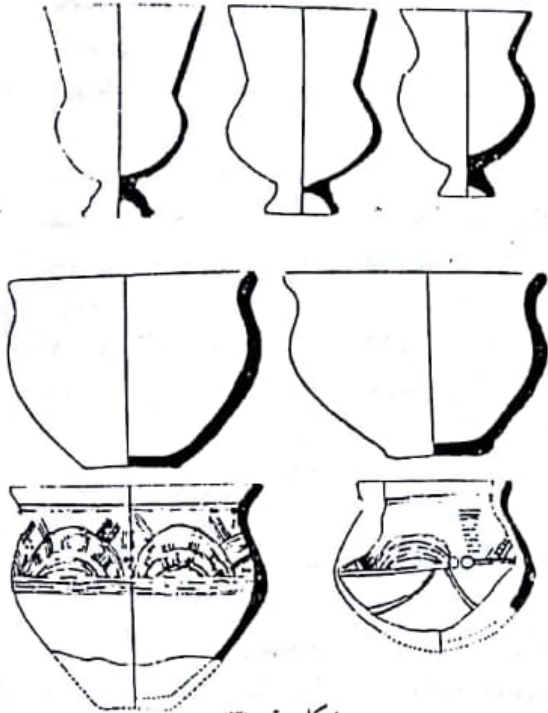
الطرز الفنية للنقوش الميتانية

فخار خوري - ميتاني -

تعتبر مدينة نوزي* من ابرز مراكز الاستيطان للخوريين و الميتانيين في كوردستان العراق حيث وجد فيها نوع خاص من الفخار دقيق الصنع ومزخرف عرف بفخار نوزي. وهناك اشكال متميزة لهذا الفخار من خلال الاوعية الجميلة الصنع المزينة

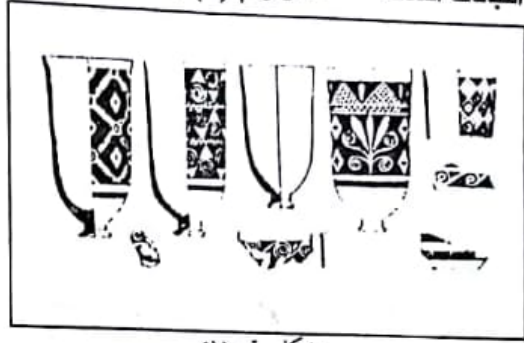
الغالب او اني كبيرة الحجم^(٢٩). وكان يعتقد بوجود التأثيرات الايجابية على هذا الفخار، مع العلم ان الكؤوس الطويلة مع كعوب الزر كانت شائعة في بلاد وادي الرافدين و سوريا في بداية الالف الثاني ق.م. والرسوم البيضاء على الخلفية الداكنة لم يظهر عليها سوايق، والاشكال الحلزونية الدائرة لها جذورها في مصر، فضلاً عن الطيور والصفانر وبقية المواضيع فهي اسيوية^(٣٠) وكان لهذا الفخار علاقة فنية مع فخاريات اواخر الدور المينوي المنتشرة على سواحل بحر ايجيه^(٣١). ويبدو ان الاشوريين قد قلدوا هذه الصناعة، حيث وجدت فخاريات مماثلة لها اكتشفتها البعثة البريطانية في نينوى وهي محفوظة الان في المتحف البريطاني^(٣٢). وقد عثر على نوع اخر من الفخار الخوري-الميتاني في تل شاملو في منطقة شهرزور وهي على ثلاث انواع، الفخار المحرز والخالي من الحزوز والشفة العالية (شكل رقم ٣)

شكل رقم (٣)

وقد عثر على كسر من هذا الفخار في تلول اخرى من نفس المنطقة منها تل بيكوم، تل بكر او، تل قورتاس، وعثر على كسر من الفخار المحرز في نوزي ايضا وماعداها لم يعثر على هذا النوع من الفخار في اماكن اخرى من العراق^(٣٣).

بصور جميلة، نقشت عليها مواضيع باللون الابيض على خلفية داكنة، والشكل الاكثر شيوعاً، الكاس الطويل ذو القاعدة الشبيهة بالزر، والنماذج تشمل مواضيع لم تكن معروفة في العراق حتى هذا الوقت امثال الحلزون و الضفيرة و الاوراد وكذلك الطيور و النباتات الشائعة^(٣٤) شكل رقم (١)، وعثر على مثل

شكل رقم (١)

هذه الاوعية جنوباً عن العاصمة الكاشية (دور كوريكالزو) وشمالاً حتى (تل بلا) خلف الموصل و ظهرت كذلك في شمال سوريا في تل عطشانه (الالاخ) شكل (٢) ويبدو ان الخوريين اثناء نزوحهم

شكل رقم (٢)

الى العراق قد جلبوا معهم فناً خاصاً بهم في صناعة الفخار يختلف عما كان معروفاً في العراق ولا يوجد هناك شك بان هذه الفخاريات قد صنعت داخل المدن الكبيرة كنوزي وتل بلا (الطبقة الثالثة)^(٣٨) وقد ظهر هذا الفخار خلال حكم الملك (ساوشتتر) في منتصف القرن الخامس عشر ق.م. واستمر هذا النوع من الفخار بهذه الصورة الدقيقة في الالاخ حيث في

الاختام الميتانية

ظهر على الاختام الاسطوانية الميتانية الكثير من العناصر الاشكالية الغربية لم تكن معروفة في وادي الرافدين حيث تظهر مواضيع جديدة امثال: الشجرة التي تتوسط حيوانين يقفزان، الشريط المصفور، البطل الذي يسير على ركبتيه ويقهر حيوانين، قرص الشمس الطائر، ابو الهول الذي يهاجم الحيوان الاليف^(٣٤). ولقد شاع في هذا العصر استعمال المزرف المدور، ويظهر ذلك واضحاً في تركيب الحيوانات والنباتات حيث تنتهي اغصان الشجرة بكرات، وقد التزم الفنان في تركيب المشاهد ببعض القواعد الفنية كالتناظر مثلاً والبعض الاخر خالية من ذلك واستعمل العجينة المعمولة (الفرت) او الطين المزجج^(٣٥).

وقد اجريت عدة دراسات علي النقوش الموجودة على الاختام الخورية- الميتانية وعن علاقتها بالنقش الموجود على الاختام في العهد الاشوري الوسيط ومعظم الدراسة كانت على عدد من طبقات الاختام التي وجدت على عدد كبير من الرقم الطينية من السجلات التجارية في نوزي وفي اشور، فهذه الطبقات لم تبين المواضيع التي كانت شائعة في تلك الفترة كانت لها ميزة اخرى حيث امكن من تحديد زمنها بدقة، لانها وجدت على وثائق مؤرخة وكانت الموضوعات خلال القرن الخامس عشر تتقلب بين الخورية والميتانية والاشورية^(٣٦) ومن هذه الاختام، ختم من اشور مزخرف بشريط حلزوني استخدم لتقسيم السطح الى لوحات فاصلة، ملئت برووس من المعز الجبلي^(٣٧) شكل (٤) ووجد كذلك ختم ميتاني في اعالي سوريا على نهر الفرات يعود الى منتصف

الالف الثاني ق.م (حيث يظهر عليها التأثير المصري او الحثي في اشكال الحيوانات الغرافية وذيلها الملفوف، وفيه كذلك الهة يحتمل ان تكون عشتار جالسة على عرشها تمسك برجل اسد امامها ويدها فأس ووراءها شجرة على جانبيها حيوانان خرافيان بحرسان المشرق والمغرب، وقد تمثل هذه الشجرة قوة السماء على الارض ولعلها تمثل الاله تيشوب الاله الاكبر عوضاً عن اشور اما جمجمة الثور فهو رمز قديم استخدم في خزفيات تل حلف، وقد ناله التحوير فيما بعد^(٣٨). شكل رقم (٥) وفي ختم اخر

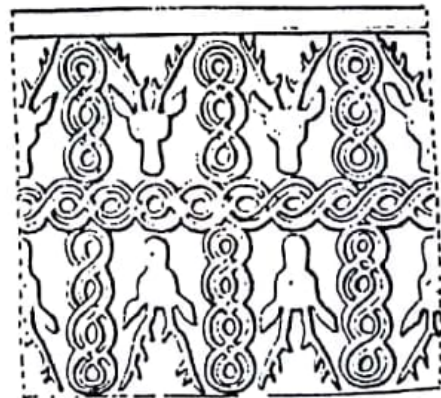

شكل رقم (٥)

وجد البطل وهو يصارع الحيوانين اللذين يقفان على ثورين مضطجعين حيث ان هذا البطل يذكرنا بالبطل الذي يظهر على اختام عصر فجر السلالات والعصور اللاحقة وهو يقوم بمصارعة الحيوانات المتوحشة، وربما الموضوع نفسه قد استخدم في الختم، وتظهر على هذا الختم المواضيع الشائعة في الاختام الميتانية بصورة عامة وهي الشجرة المقدسة، طائر الغرفين، الحيوان الخرافي الذي نصفه نسر والنصف الاخر اسد بالاضافة الى الطيور الجارحة وهي تريد ان تفترس الحيوانات المضطجة خوفاً منها ويظهر في الوسط قرص الشمس المجنح (انظر شكل (٦)).

شكل رقم (٦)

شكل رقم (٤)

الحيوانات ووسط الاتاء مزخرف بدائرة فيها أربعة معزات تشبه الحيوان الخرافي احادي القرون^(٣٩) حيث يشاهد احد القرون خارجة عن الدائرة انظر شكل (٨) الموضوع الرئيسي يتعمل بصيد النور

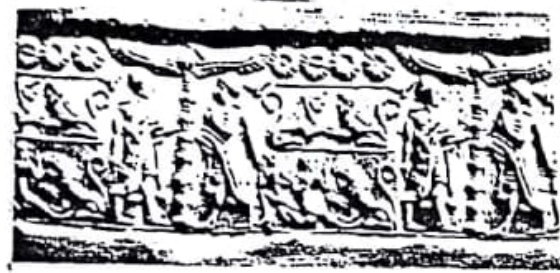

شكل رقم (٨)

بواسطة مركبة حربية يجرها حصان وهو يطارد الثيران وبقرة مع عجلها ويظهر كذلك كلب الصيد، وقد وجدت هذه العربات اصلاً في المملكة الميتانية حيث ان هذا الموضوع قد استلهم العالم الميتاني حتى وان كان يبدو للرجل المميزات البنيدية الكنعانية الاصلية^(٤٠). وتشاهد مثل هذه العربة في كثير من الآثار التي تعود لغير الميتانيين، حيث تظهر على ختم من العهد الاشوري الوسيط^(٤١) وكذلك على المنحوتات الاشورية في العصور اللاحقة مع اختلاف بسيط، وايضاً استخدمت من قبل المصريين والحثيين.

ونجد مشهداً اخر لموضوع الصيد منقوش على لوحة عاجية من (انكومي) في قبرص حيث تظهر العربة وعلى متنها شخصان احدهما يقود العربة والثاني يرمى السهام نحو الحيوانات المنتشرة ربما يكون هذا الشخص اميراً او حاكماً حيث تظهر الزينة على اسرجة الحصانين، وهناك شخص اخر خلف العربة وهو يحمل فأساً يقوم بعملية الصيد بواسطة الرماح، ربما يكون هذان الشخصان من قباع الامير، ويشاهد الثيران المجروحة تلتفت الى الوراء

يوجد مثل هذا الرمز في الكثير من الآثار المصرية حيث كان رمز اله الشمس الذي كان مركزه في عين الشمس^(٣٩). وكذلك يظهر على المنحوتات الحثية كما في الصورة البارزة لصيد الاسود من (سكجة كوزي) التي تعود الى القرن العاشر ق.م^(٤٠) وفي ختم اخر نجد الدقة في رسم المواضيع وابرأها بشكل مبدع جداً مما يدل على مهارة الفنان الميتاني في اخراج المواضيع حيث يرينا مشهداً يتمثل بالقرص المجنح (السماء) حيث يستند الى عمود مما يعكس الافكار الميتانية في الكون^(٤١). وعلى جانبي العمود رجلان وحيوانات برؤوس بشرية وذيلها الملفوف حيث يظهر عليها التأثير المصري ونجد كذلك اسداً وقد فتح فمه وامامه انسان جالس وشكل يمسك به احد الرجلين. وزين الختم من الاعلى بافريز على شكل اوراد منتظمة انظر شكل (٧).

شكل رقم (٧)

النقش على الذهب

العاج- البرونز

استخدمت موضوعات الفن الخوري-الميتاني في رأس الشمرة (او غاريت) بالطرف الشمالي للساحل الفينيقي، حيث امتزجت اكثر التيارات الثقافية^(٤٢) وقد وجد طبقاً للدلالة التي اظهرتها عدة نصوص مجموعة كبيرة من السكان ذات الاصل الخوري-الميتاني لذلك استخدم صيغ الفن الميتاني في الوقت الذي استعملت فيه صيغ الفن المصري والحثي^(٤٣).

ونجد نموذجاً متقناً على اناء ذهبي من رأس الشمرة (او غاريت) فيها زخرفة تزين الطباق المستدير وهي تحمل موضوعاً عبارة عن صيد

الاساس الشنقاقي كريتى، ويظهر في الطرف الايسر للاتاء هجوم على اسد من قبل اشخاص حنفيى الشعور و اليد اليسرى للاسد عاجزة وهى ميزة مصرية ويمكن ان يكون لهذا الاسلوب مثيل على اقسام وادي الرافدين و الغرقين المعرقص وثور المجنح مواضيع اسبويه فى الاصل واما ميزة تركيب العوضوع فهى سورية فينقية^(٤٧) و الشريط الزخرفى مؤطر بالحزونيات المدورة وهى ميزة فنية ميثاقية وقد انتشرت هذه الزينة فى اسكن اخرى حيث يشاهد على عديد من الآثار المينوية من العهد المتاخر، حيث تظهر وهى تزين لتابوت المصنوع

لتهاجم صانديها انظر شكل (٩). وهناك طائر فوق الحصانين و المسطح مزين بمربعات مؤطرة فى داخل بعضها وردة وكذلك رؤوس لعنة جبلية.

شكل رقم (٩)

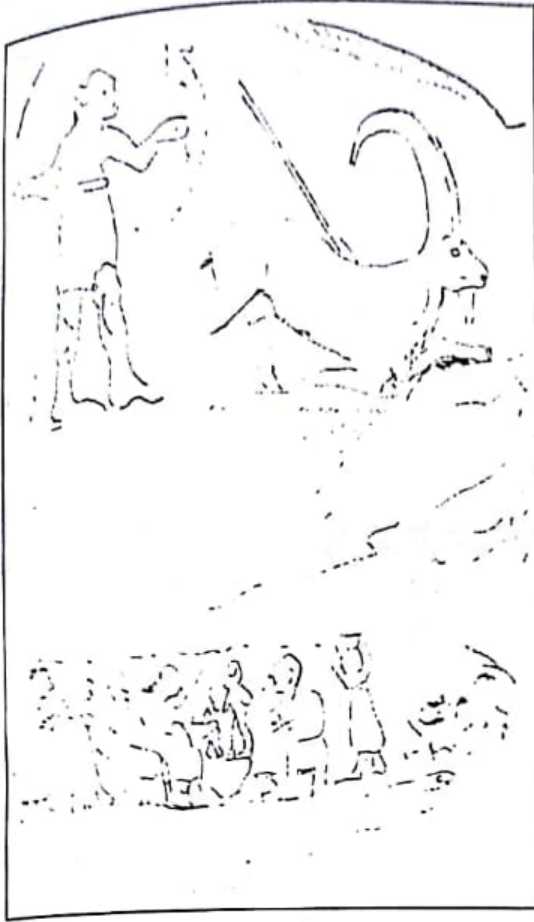
وفى اتاء ذهبى اخر من رأس الشمرة (اوغاريت) شكل رقم (١٠). نقش فى غاية الدقة والجمال، يتمثل

شكل رقم (١٠)

من الحجر الجيري والذي عثر عليه فى البيت الملكي فى (هاجيا تريادا) بالقرب من فسثوس^(٤٨) وكذلك تظهر وهى تزخرف كاسا ذهبيا عثر عليه فى لحدى القبور فى كنسوس فى كريت^(٤٩). اما الدائرة

ببخارف نباتية غير طبيعية وكذلك اشكال حيوانية وهى عبارة عن الثور المجنح والسيفنكس و الغرقين والاسود التى تظهر بحالات مختلفة من التوثب، وان نمو النباتات من الحافة العليا للشريط الخارجى فى

شكل رقم (١٢)

(شكل ١٣) ويظهر في اللوحة العليا ضمن المجموعة الاولى مشهد وهو عبارة عن صياد طعن معزا جبليا بسهم، غرسه بين كتفيه اما اللوحة السفلى فتشغل حقلا مستطيلا وهي عبارة عن جماعة يحتفلون بذبح الطريدة وتقطع لحمها حيث يتوسط هذا الحقل شخصان جلسا على كرسي بدون مسند متقابلين وبينهما مايشبه المنضدة المدورة عليها طفلان عاريان ويظهر من التقاطيع الشكلية للشخص الجالس انه رجل حيث يرتدي ثوبا طويلا يصل الى قدميه وبقي أعلى جسمه عاريا ويظهر من تفاصيل شكله انه نفس الصياد في المنحوتة الاولى اما الشخص الآخر الذي يجلس قبالة هذا الرجل فيبدو من كثافة الشعر والصفيرة انها امرأة وبما ان هذين الشخصين قد نحتا بصورة أكبر وأبرز من بقية الأشخاص مما يدل على انهما من السلطة الحاكمة أو كاهن وكاهنة أو زوج وزوجته أما اللوحة التي في داخل الكهف فتألف من صورة بارزة تمثل مشهدا لعدد من الحيوانات التي تتقدم الى رجل جالس على كرسي بدون مسند وهو يتجه الى اليمين بوضعية

الوسطية فنرى فيها زخرفة قوامها الشريط الموطن المزين بالحلزونيات في داخلها زخارف تتمثل بالنباتات على شكل اشجار تتوسط الحيوانات المتمثلة بالثورين والأسدين وفي الوسط توجد دائرة اخرى مزينة بشكل وردة، بقي ان نذكر بانه يظهر بين النماذج الزخرفية دوائر صغيرة مزخرفة على شكل وردة تشبه التي تظهر على العاج وكذلك يظهر بان رسوم الحيوانات مغرزة بصفوف من النقاط واحيانا مظلمة^(٥٠) وتتطابق زخرفة الاتاء الى حد كبير مع الزخرفة التي على القطعة البرونزية من تيري Tyre وهي اصلا كانت مثبتة على الجلد والاجزاء الموطرة مزينة بالصفيرة الحلزونية بدل الحلزونيات المدورة في الاتاء^(٥١) والمشهد الرئيسي يتكون في مشاهد العراك بين الاسد والغرفين المجنح على عنزة انظر شكل (١١).

شكل رقم (١١)

النقش على الحجر:-

ومن المخلفات الاثرية التي تعود للخوريين او الميثانيين حسب رأى الباحث الاثاري كمال توري معروف منحوتة كوندوك* وهنا نعرض بعض من تفاصيلها: تتكون هذه المنحوتة من مجموعتين، المجموعة الاولى تقع في خارج الكهف تتألف من لوحتين الواحدة فوق الاخرى، شكل (١٢) اما الثانية فهي عبارة عن لوحة واحدة في داخل الكهف.

شكل رقم (١٣)

جانبية وقد لبس ثوبا ذات ردين قصيرين تدلى فوق قدميه وعلى رأسه شعر كثيف يعطوه قرنان من الاعلى وقد تدلت على ظهره ضفيرة طويلة ذات نهاية معكوفة ووجهه خال من اللحية والشارب، وضع يده اليمنى ومد يده اليسرى الى الامام يطعم حيواناً وهو يشبه الماعز الجبلي، حيث ان الرجل ذو القرون يمثل الاله تموز الذي اشتهر باقترانه بالهة الحب عشتار (اتنا) فنشأت عن ذلك عبادة الخصب، وتمثل هذه اللوحات سلسلة تكمل بعضها البعض حيث يبدأ بلوحة الاله الذي يطعم الماعز ثم يأتي الى مشهد الصيد الذي يطعن الماعز وينتهي بلوحة الإحتفال وذبح الطريدة ومجئ الأبطال الى مقام الكاهن والكاهنة لتشملهم أياديهم المقدسة^(٥٢) وكان الأقوام القديمة في كوردستان تربط في أساطيرها وقصصها الخرافية بين انبات الأرض للنبات وبين عملية الاخصاب والولادة عند الانسان، وان وجود ظاهرة الاحتفال يفسر بان للكهف قدسيته في نفوس القوم التي ترجع اليه المنحوتة^(٥٣).

وتأثر الشعوب الأخرى بالميتانيين على الشعوب الأخرى من الناحية الحضارية والفنية حيث أثر فهم على الفن الآشوري وعلى فن الشرق الأدنى القديم حيث تناولنا بعضاً من هذه التأثيرات عند تطرقنا للنماذج الأثرية ويمكن القول بأنه على الرغم من التأثير الميتاني بالفنون المعاصرة له حيث امتزجت سكانها (بالسوريين) و(القبصريين) و(الاكيين) و(الكرتيين) و(المصريين) وخاصة في (اوغاريت)^(٥٤)، إلا ان الفن الميتاني كان له أثر في فنون هؤلاء الأقوام حيث تركت لمسات من هذا الفن المبدع الذي اظهر الجمال مبتكرة زخارف فنية وتدل اعمالهم على المدنية المتحضرة وكونهم اقواماً محبين للتفاعل الحضاري والخروج من الجمود والتعصب التقليدي.

* القوامش

١- طه باقر، مقدمة في تاريخ الحضارات القديمة، ج١، الطبعة الثانية بغداد ١٩٥٦ د - ٣٦١ - تؤكد الدلائل المتوفرة على ان مهد الحضورين الاصلي هي المناطق الشمالية من وادي الرافدين والتي تمتد ما بين جبال طوروس بالقرب من كركميش والى بحيرة

جانبية وقد لبس ثوبا ذات ردين قصيرين تدلى فوق قدميه وعلى رأسه شعر كثيف يعطوه قرنان من الاعلى وقد تدلت على ظهره ضفيرة طويلة ذات نهاية معكوفة ووجهه خال من اللحية والشارب، وضع يده اليمنى ومد يده اليسرى الى الامام يطعم حيواناً وهو يشبه الماعز الجبلي، حيث ان الرجل ذو القرون يمثل الاله تموز الذي اشتهر باقترانه بالهة الحب عشتار (اتنا) فنشأت عن ذلك عبادة الخصب، وتمثل هذه اللوحات سلسلة تكمل بعضها البعض حيث يبدأ بلوحة الاله الذي يطعم الماعز ثم يأتي الى مشهد الصيد الذي يطعن الماعز وينتهي بلوحة الإحتفال وذبح الطريدة ومجئ الأبطال الى مقام الكاهن والكاهنة لتشملهم أياديهم المقدسة^(٥٢) وكان الأقوام القديمة في كوردستان تربط في أساطيرها وقصصها الخرافية بين انبات الأرض للنبات وبين عملية الاخصاب والولادة عند الانسان، وان وجود ظاهرة الاحتفال يفسر بان للكهف قدسيته في نفوس القوم التي ترجع اليه المنحوتة^(٥٣).

التأثيرات الميتانية

تستطيع ان نتناول التأثير الميتاني على الشرق في كثير من النواحي مبتداً بالناحية الانثروبولوجية، حيث يعتقد ان للخوريين تأثير على الاشوريين في ملامحهم، كما ان الشكل العبراني اليهودي يرجح انه نشأ بتأثير الاختلاط بالحثيين و الخوريين، وكان لهم ايضاً تأثير في سكان سوريا و بوجه خاص في الشكل اللبناني من ناحية شكل الرؤوس المدورة^(٥٤).

اما من الناحية الدينية، فقد قلد الحثيون عبادة الأرباب الخورية مثل اله الجو تيشوب وزوجته

- ٣٣- ازبید انظر كاظم الجنابي، حفريات تل شمشاد في سهل
شهرزور سومر ج١ - بغداد ١٩٦٦ ص ١١١
- ٣٤- صبحي انور رشيد، الفن في العراق القديم، فن الاحتشام
الاسلوانية بيروت ١٩٦٩ ص ١٠٣
- ٣٥- صبحي انور رشيد، المصادر السابق ص ١١٢
- ٣٦- انطوان مورتيكات، الفن في العراق القديم بغداد، ١٩٧٥
ص ٣١١
- ٣٧- انظر: انطوان مورتيكات، المصادر السابق ص ٣١١
- ٣٨- د. ثروت حكاشه، تأريخ الفن، الفن العراقي القديم،
سومر، بابل، آشور، بيروت ص ١١١
- ٣٩- سليم حسن، مصر القديمة، الجزء الاول ص ١١٨
- ٤٠- جون جارستانج، امراة لوبدة الحثين، تاريخ العالم، العالم
الثاني ص ١٨
- ٤١- سيتون لويدي، فن الشرق القديم ص ١٥٦
- ٤٢- د: ثروت حكاشه، المصدر السابق ص ١١١
- ٤٣- انطوان مورتيكات المصدر السابق ص ٣٢٥
- 44- H. Frank Fort. OP.cit, P151
- ٤٥- انطوان مورتيكات المصدر السابق ص ٣١١
- ٤٦- انطوان مورتيكات انظر المصادر السابق اللوحة ص ٩
ص ٣١١
- 44-H.Frank Fort .OP,cit P150
- ٤٨- انظر لولين جريفث، الانقلاب الديني في مصر- تاريخ العالم
المجلد الثاني م ص ٤٨
- 49- R.Higgins. Minoan and Mycenaean Art, London
P.147
- 50- H. Frank Fort. OP, cit., P150
- 51- Ibid.
- * كف كوندوك يقع على بعد ١٥ كم الى الشمال الشرقي من
القرية المسماة باسمه على وادي الذي تجري فيه ماء تسقي
البياتين ويمكن الوصول اليه بواسطة طريق موصل-عقرة .
- ٥٢- كمال نوري معروف، كهف كوندوك ومنحوتاته البارزة
سومر العدد ٤٥ (١٩٨٧-١٩٨٨) ص ٢٦١
- ٥٣- كمال نوري معروف المصدر السابق. ص ٢٦٢
- ٥٤- طه باقر، المصدر السابق ٣٦٥
- ٥٥- د: سامي سعيد الأحمد، رضا جواد الهاشمي المصدر السابق
ص ٢٩٥
- ٥٦- د. سامي سعيد الاحمد، رضا جواد الهاشمي المصدر السابق
ص ٢٥٦
- ٥٧- جبرائيل سعادة، رأس الشجرة (او غاريت) ص ٣٤.

- وان تقريباً بخصوص ذلك راجع د. جمال رشيد أحمد، فوزي
رشيد، تاريخ الكرد القديم اربيل ١٩٩٠ ص ١٧
- ٢- د: جمال رشيد أحمد، فوزي رشيد المصدر السابق ص ٧٢
- ٣- طه باقر، المصدر السابق ص ٣١١
- ٤- د: سامي سعيد الأحمد، رضا جواد الهاشمي، تاريخ الشرق
الادنى القديم ايران و الاناضول، ص ٧٧-٧٨
- ٥- طه باقر، المصدر السابق ص ٣١١
- ٦- د: جمال رشيد أحمد، فوزي رشيد، المصدر السابق ص ١٧
- ٧- د: سامي سعيد الأحمد، رضا جواد الهاشمي، المصدر السابق
ص ٧٨
- ٨- د: جمال رشيد أحمد، فوزي رشيد، المصدر السابق ص ١٧
- ٩- طه باقر، المصدر السابق ص ٣١٥
- ١٠- د: جمال رشيد أحمد، فوزي رشيد، المصدر السابق ص ٧٣
- H.W.F.Saggs THE MIGHT THAT WAS-
ASSRRIA, LONDON. 1984 P39
- ١٢- د: جمال رشيد أحمد، فوزي رشيد، المصدر السابق ص ١٧
- ١٣- د. جمال رشيد أحمد، فوزي رشيد المصدر السابق ص ١٧
- ١٤- د: سامي سعيد الأحمد، رضا جواد الهاشمي المصدر
السابق ص ٢٥٢
- * نسبة الى تل العمارنة في مصر وهي عاصمة اخناتون السني
اكتشف فيها وثائق رسمية ورسائل ذات اهمية كبيرة
- ١٥- طه باقر، المصدر السابق ص ٣١١
- ١٦- طه باقر المصدر السابق ص ٣١١
- ١٧- د: جمال رشيد أحمد، فوزي رشيد، المصدر السابق ص ٧١
- ١٨- د. جمال رشيد احمد، فوزي رشيد المصدر السابق ص ٧٥
- ١٩- طه باقر، المصدر السابق ص ٣١١
- ٢٠- ازبید انظر: - جمال رشيد أحمد، فوزي رشيد المصدر
السابق ص ٧٥-٧٤
- H.W.F.saggs. OP cit, P40-٢١
- ٢٢- د: جمال رشيد أحمد، فوزي رشيد المصدر السابق ص ٧٣
- ٢٣- طه باقر المصدر السابق ص ٣١١
- ٢٤- د: جمال رشيد أحمد، فوزي رشيد المصدر السابق ص ٧٦
- ٢٥- طه باقر المصدر السابق ص ٣١٥
- * وتلفظ (نوزا) او (نوزو) ايضاً وتعرف خرائبها اليوم باسم
(بورغان تبه) وهي تقع على بعد ٨ اميال جنوب غربي
كر كوك.
- ٢٦- سيتون لويدي، اثار بلاد الرافدين ١٩٨٠ ص ٢٠٦
- ٢٧- سيتون لويدي المصدر السابق ص ٢٠٦
- ٢٨- د: فرج بصمه جي، بحث في الفخار، سومر، ج ٢،
بغداد ١٩٤٨ ص ٣٣
- 29- H.Frankfort, THE ART AND, ARCHITECTUR
OF THE ANCIENT ORIENT, Penguin Book. 1954
P.142
- 30- Ibid. P: 142
- ٣١- د: فرج بصمه جي، المصدر السابق ص ٣٣
- ٣٢- اندري بارو بلاد اشور بغداد ١٩٨٠ ص ٢٥٨

HAZARMERD

No. 3
March
First Year
1998

A QUARTERLY JOURNAL OF
ARCHAEOLOGY AND HISTORY
OF KURDISTAN

PUBLISHED BY THE DIRECTORATE
GENERAL OF ANTIQUITIES

CONCESSIONAIRE
JAMAL ABDUL

EDITOR-IN-CHIEF
Dr. NABAZ MAJID AMIN

EDITING SECRETARY
KAMAL NUREE MA'RUF

EDITING BOARD:

RAFIDA ABDULLA ABDULSAMMAD
HASHIM HAMA ABDULLA
NASREEN KHUWAKARAM

CORRESPONDENCE SHOULD BE ADRESSED:
THE DIRECTORATE GENERAL OF ANTIQUITIES
SULAIMANY - KURDISTAN - IRAQ
TEL: 222372

هزار مرد

العدد (٣)

السنة الأولى

أذار ١٩٩٨

مجلة علمية فصلية
تبحث عن آثار وتاريخ كردستان

تصدرها المديرية العامة للأثار

سكرتير التحرير
كمال نوري معروف

رئيس التحرير
د. نبز مجيد امين

صاحب الامتياز
جمال عبدالول

هيئة التحرير :

رافدة عبدالله عبدالصمد

هاشم حمه عبدالله

نسرين خواكرم

Stirring Up the Kurds

